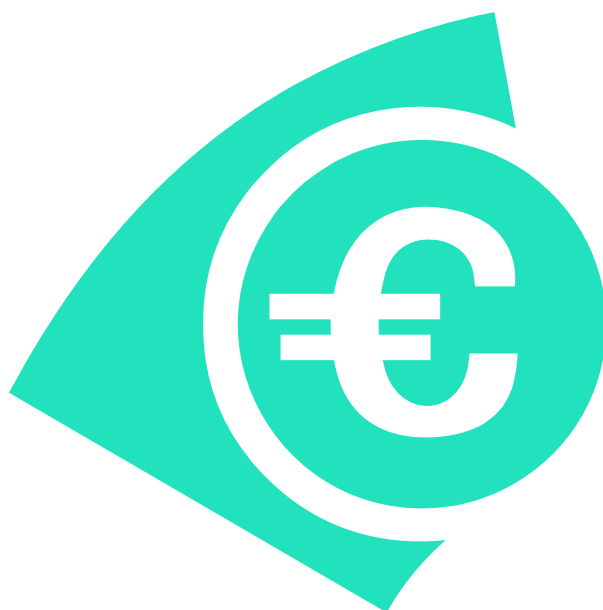

**EKONOMICKÁ UNIVERZITA
V BRATISLAVE**
Fakulta medzinárodných vzťahov

**Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných
vzťahov v roku 2010**

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov

Vydavateľstvo EKONÓM 2010

EKONOMICKÁ UNIVERZITA V BRATISLAVE

Fakulta medzinárodných vzťahov

Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie doktorandov

**Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných
vzťahov v roku 2010**

10. 6. 2010

BRATISLAVA

Usporiadateľ konferencie:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave (FMV EU)

Vedecký výbor konferencie:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.	FMV EU v Bratislave
prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.	FMV EU v Bratislave
prof. PhDr. Peter Kulašik, PhD.	FPVaMV, UMB Banská Bystrica
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.	Vysoká škola ekonomická, Praha
prof. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.	FMV EU v Bratislave
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.	FMV EU v Bratislave
doc. Yulia N. Nesterenko, DrSc.	Ruská štátna humanitárna univerzita Moskva
dr Helena Kościelniak	Politechnika Czestochowska, Poľsko
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.	FMV EU v Bratislave
doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.	FMV EU v Bratislave
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.	FMV EU v Bratislave
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.	FMV EU v Bratislave
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.	FMV EU v Bratislave

Organizačný výbor konferencie:

Predseda:

Ing. Richard Woltemar, PhD.

Členovia:

Ing. Ľubomír Billý

Ing. Margita Hulmanová

Ing. Peter Reťkovský

Ing. Peter Rusiňák

Ing. Katarína Cséfalvayová

Ing. Petra Holzerová

Ing. Veronika Novosadová

Ing. Paula Puškárová

Ing. Nóra Szikorová

Ing. Mikuláš Černota

Recenzenti zborníka:

prof. Ing. Vítazoslav Balhar, CSc.

Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

Zostavovateľ zborníka:

Ing. Richard Woltemar, PhD.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo Ekonóm, Bratislava, 2010

Náklad:

50 ks

ISBN:

978-80-225-3034-7

Za obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou.

O B S A H

<i>Ľubomír Billý a Katarína Cséfalvayová – Migrácia v čase krízy</i>	6
<i>Mikuláš Černota – Faktory životného prostredia a migrácia obyvateľstva</i>	17
<i>Tatiana Damašková - Vývoj švédskej meny</i>	25
<i>Ľubica Debnárová - Európska politika susedských vzťahov - hľadanie nových foriem partnerstva</i>	31
<i>Michal Fabuš a Monika Hudáková - Malé a stredné podnikanie na Slovensku</i>	47
<i>Mária Fertalová - Aktuálne výzvy čínskeho rozvojového modelu</i>	54
<i>Veronika Fodorová - Flexibilná klauzula v európskom integračnom procese</i>	61
<i>Maria Glavatskich - Moderné tendencie v stratégii Ruskej federácie na medzinárodnom energetickom trhu</i>	77
<i>Martin Grančay - Sopečná kríza z apríla 2010 – dopady a poučenia do budúcnosti</i>	86
<i>Gabriel Gröber - Globalizovaný product placement v súčasnom filme</i>	96
<i>Gabriel Gröber - Trh, reklama a filmologické aspekty súčasnej doby</i>	102
<i>Ľubica Harakaľová - Priority predsedníckych krajín EÚ pre oblasť Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie</i>	109
<i>Petra Hirtlová - Otázky medzinárodnej politiky v programoch politických strán kandidujúcich do PS PČR vo voľbách 2010</i>	117
<i>Petra Holzerová - Politický kontext účinnosti kondicionality Európskej únie v Srbsku</i>	127
<i>Ľubomíra Károlyiová - Dopady globalizácie na ekonomiku rozvojových štátov v období svetovej hospodárskej krízy</i>	139
<i>Miroslav Kohuťár - Implementácia informačných a komunikačných technológií, rozvoj vzdelávania zamestnancov – vplyvný faktor ekonomiky</i>	146
<i>Michal Kovács - Skúsenosti mimovládneho sektora s prácou s mladou generáciou krajín juhovýchodnej Európy a Ukrajiny v kontexte euroatlantickej integrácie</i>	157
<i>Elena Kurilova - Právni úprava kupní smlouvy v České republice a Ruské federaci</i>	168

<i>Veronika Novosadová</i> - Diverzifikácia energetických trás zemného plynu v regióne západného Balkánu	177
<i>Ján Matuška</i> - Finančná pomoc Grécku v kontexte európskej dlhovej krízy	184
<i>Paula Puškárová</i> - Čínska ekonomika v kríze – mýty, fakty, riziká	191
<i>Peter Reřkovský</i> - Určujúce faktory, priebeh a kultúrne dopady migrácie v USA	197
<i>Ján Ruman</i> - Riziká barbarizácie sociálnych väzieb	209
<i>Peter Rusiňák</i> - Skúsenosti slovenského mimovládneho sektora s prácou s „opinion leaders“ na Ukrajine a v Iraku	217
<i>Dagmar Sulejmani</i> - Sociálne zabezpečenia migrujúcich pracovníkov v rámci Európskej únie	224
<i>Tereza Svačinová</i> - Spoločná zemédeľská politika – motor alebo brzda evropské integrácie?	233
<i>Nóra Szikorová</i> - Ambície Číny stať sa lídrom rozvojových krajín	245
<i>Karel Šabata a Ondřej Šabata</i> - Laický prvek v soudnictví	253
<i>Michaela Štefančíková</i> - Vývoj svetových vojenských výdavkov	260
<i>Stanislav Topor</i> - Zhodnotenie čerpania programov cezhraničných spoluprác v SR	269
<i>Stanislav Topor</i> - Transnacionálna územná spolupráca SR v podmienkach nového programového obdobia	276
<i>Tatiana Tökölyová</i> - Lisabonská zmluva a jej vplyv na ochranu ľudských práv a základných slobôd v európskom priestore	281
<i>Martin Turčan</i> - Vplyv globalizácie na zmeny štruktúry nadnárodných korporácií	290
<i>Mária Turčanová</i> - Trendy v tokoch priamych zahraničných investícií	299
<i>Leonid Tuzov</i> - A nation at crossroads: revolutionary Kyrgyzstan	306
<i>Richard Woltemar</i> - The Bubble Economy in Japan	315

Migrácia v čase krízy

Katarína Cséfalvayová - Ľubomír Billý

Abstrakt

Autori sa v príspevku zaoberajú vplyvom globálnej finančnej a hospodárskej krízy na medzinárodnú migráciu. V prvej časti analyzujú dopady migrácie na jednotlivé skupiny migrantov, v druhej a štvrtej časti sa zaoberajú vplyvom krízy na hlavné migračné oblasti a toky a v tretej časti charakterizujú vývoj remitencií v krízovom období. Na záver autori hodnotia impakt krízy na postoj jednotlivcov i krajín k migrantom.

Kľúčové slová: kríza, remitencie, migranti, cieľová krajina, krajina pôvodu, imigračná politika

Abstract

In the present article the authors treat the impact of the global financial and economic crisis on the international migration. In the first part of the article they analyse the influence of the crisis on the different groups of migrants, in the second and fourth part they treat the impact of the crisis on the main areas of migration and in the third part they characterise the evolution of remittances in the period of crisis. Finally, the authors evaluate the effect of the crisis on the attitude of both countries and individuals towards the migrants.

Keywords: crisis, remittances, migrants, host country, country of origin, immigration policy

Úvod

Súčasná globálna finančná a hospodárska kríza ovplyvnila azda všetky oblasti hospodárskeho, politického a sociálneho života. Jej mimoriadne výrazný dopad zaznamenal aj všadeprítomný fenomén posledných desaťročí – globalizácia, spolu so všetkými svojimi aspektmi, vrátane medzinárodnej migrácie. Ide o približne 200 miliónov ľudí, ktorí opustili svoju krajinu v nádeji na lepší život, namiesto ktorého však na nich čaká neistá budúcnosť.

Týchto 200 miliónov migrantov predstavuje v súčasnosti 3 % svetovej populácie, predikcia OSN však predpokladá v roku 2010 už 214 miliónov migrantov. Ilegálna migrácia podľa odhadov tvorí niečo vyše 10 %, keď jej odhady variujú medzi 20-30 miliónmi. Z oblastí sú migranti najviac koncentrovaní v oblasti Oceánie a Severnej Ameriky, z krajín sú na prvom mieste USA.

Vplyv krízy na imigráciu je veľmi podstatný najmä tam, kde sú migranti dôležitou súčasťou pracovného trhu – vo Francúzsku, Holandsku, Veľkej Británii pripadá na 10 pracujúcich 1 migrant, v Írsku a Španielsku je to jeden z ôsmich, v USA je to jeden zo siedmich a v Austrálii až jeden zo štyroch.¹ Kvôli celosvetovej recesii prišlo o prácu 18-30 miliónov ľudí, niektoré odhady sa šplhajú až k číslu 50 miliónov. Veľká časť z nich sú migranti, pre ktorých tak nastala nová

---

¹ MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-07-06]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>>

situácia a neistá budúcnosť. Migranti sú v čase krízy obzvlášť zraniteľní z dôvodu, že väčšina z nich vykonáva nízkokvalifikovanú prácu v sektoroch, ktoré bývajú recesiou najviac postihnuté. V ešte horšej situácii sa ocitajú ilegálni migranti kvôli obmedzenému prístupu k sociálnym a zdravotníckym službám, ktoré by im mohli pomôcť zmierniť na istý čas stratu zamestnania. Je však náročné dopady recesie na migráciu zovšeobecniť, závisia totiž od ekonomiky cieľovej krajiny, sektoru, v ktorom imigrant našiel uplatnenie, dobe pobytu v krajine či legálnosti jeho pobytu.²

Prečo sú imigranti zraniteľnejší v čase krízy?

V prvom rade preto, že pracujú v sektoroch, ktoré sú citlivé na hospodárske cykly, akými sú stavebníctvo, predaj, exportne orientovaná výroba, reštauračné a hotelové zariadenia. Ďalším dôvodom je ich postavenie s nedostatočnou pracovno-právnou ochranou – keďže migranti sú často zamestnávaní ako sezónni, dočasní alebo nelegálni pracovníci. A v neposlednom rade je príčinou aj diskriminácia, keď desiatky výskumných štúdií potvrdili, že veľká časť migrantov je na základe etnicity znevýhodňovaná až ignorovaná pri pracovných pohovoroch.

Jednotlivé druhy migrácie v čase krízy

Najmenej ovplyvnená v čase krízy je emigrácia z rodinných a humanitárnych dôvodov, keďže hlavnými push faktormi nie sú len ekonomické motívy. U migrácii vysokokvalifikovanej pracovnej sily je pravdepodobnejšia návratová migrácia. Časť týchto migrantov nemá rodinné väzby a preto sú flexibilnejší na pracovnom trhu. Okrem toho, ak aj prídu o zamestnanie, sú flexibilnejší vďaka jazykovým znalostiam, praxi a veku. Navyše často pracujú v sektoroch ako školstvo a zdravotníctvo, ktoré nie sú ovplyvnené hospodárskymi cyklami, a v ich prípade sa očakáva dokonca aj rast zamestnanosti (napríklad v Dánsku, Nórsku či Veľkej Británii pracuje v sociálnych a zdravotníckych službách 15 % imigrantov).

Naopak, nízkokvalifikovaná pracovná sila je ohrozená hneď z niekoľkých pohľadov. V prvom rade, ako sme už spomínali, väčšina pracuje v sektoroch najrýchlejšie a najviac postihnutých krízou. Vplyvom krízy sa znižuje aj spoľahlivosť a prepojenosť sociálnych sietí, vďaka ktorým mnohí migranti získavajú prácu. V prípade straty zamestnania sa nemôžu ani spoliehať na sociálne benefity, keď mnohé krajiny v snahe zabrániť ich zneužívaniu obmedzili ich poskytovanie na minimum. V prípade tejto skupiny migrantov nepomáha ani reemigrácia do krajiny pôvodu, keďže ich nízke vzdelanie im zabraňuje nájsť si uplatnenie ako v zahraničí, tak i v domácej krajine, preto po zvážení nákladov na návrat uprednostnia zotrvanie v cieľovej krajine.

Nelegálni migranti sú skupinou, ktorá sa v čase krízy odmieta vrátiť z dôvodu zahatenia si cesty po jej skončení. Niekoľko štúdií dokazuje, že v čase hospodárskej krízy sa znižuje počet nelegálnych migrantov. Potvrdili to údaje o migrantoch z Mexika do USA, do Španielska či Grécka po mori, keď ich počet bol najnižší za posledné roky. V prípade EÚ voľný pohyb osôb

---

² TRACHTMAN, P.JOEL: The international law of economic migration: toward the fourth freedom, Upjohn Institute, 2009, ISBN 0-88099-349-9

v rámci Schengenského priestoru otvára nelegálnym migrantom dvere do iných krajín, čím sa zvyšujú ich šance na nájdenie si práce.

Dočasní pracovníci

Títo migranti dostanú víza len za účelom práce pre určitého zamestnávateľa. S poklesom agregátneho dopytu klesá dopyt aj po pracovnej sile. Mnohé krajiny (Rusko, Austrália, Taiwan) majú špeciálne programy pre dočasných migrantov za účelom vyplnenia voľných pracovných pozícií na pracovnom trhu počas ekonomickej konjunktúry. No práve táto skupina býva ako prvá regulovaná v prvých náznakoch spomalenia ekonomiky. Malajzia dokonca išla v korigovaní počtu migrantov ešte ďalej, keď prikázala zamestnávateľom prepustiť migrantov a prijať na ich miesto domáce obyvateľstvo. Naopak, v Kanade sa počet udelených dočasných povolení na prácu v posledných rokoch zvýšil.³

Stáli migranti

Ani v časoch recesie neklesá počet udelených trvalých pobytov imigrantom. Jedným z možných vysvetlení je, že imigranti, ktorí prichádzajú do krajiny za účelom zlúčenia rodín (táto skupina tvorí 2/3 všetkých migrantov), čakajú niekoľko rokov na udelenie trvalého pobytu. Napríklad v prípade USA minimálna doba čakania býva 5 rokov, vysokokvalifikovaní pracovníci sa ho môžu dočkať po štyroch rokoch. Iné čísla však ukazuje systém založený na „employment sponsorship“⁴, ktorý v krízových rokoch klesol o vyše polovicu. Napríklad v Austrálii a Kanade, kde majú založený systém udeľovania trvalého pobytu na preferencii prilákania vysokokvalifikovaných pracovníkov zaznamenali dokonca nárast.⁵

Utečenci

Utečencov vyhánajú z ich vlasti skôr neekonomické faktory ako vojny či prírodné katastrofy, preto sa ich počet v čase finančnej a hospodárskej krízy výrazne nezmenil. Spojené štáty americké dokonca zvýšili limit na prijatie utečencov do krajiny zo 70 tisíc na 80-tisíc ročne, pripravené prijať migrantov z Iránu, Iraku či Bhutánu.

Študentská migrácia

Študentská migrácia býva na jednej strane ovplyvnená ekonomickou situáciou v krajine pôvodu a výmenným devízovým kurzom na strane druhej. V prípade zhoršujúcej sa ekonomickej situácie doma v kombinácii s klesajúcim kurzom domácej meny voči mene krajiny, kde študujú, si tak časť študentov môže vybrať pre štúdium vzdelávacie inštitúcie bližšie k rodnej krajine. Na ilustráciu môže slúžiť kríza, ktorá postihla ázijské krajiny v 90-tych rokoch minulého storočia,

---

³ MIGRATION POLICY INSTITUTE: Migration and the Economic Downturn: What to expect in the European Union, [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/transatlantic/EU_Recession_backgrounder.pdf> s.4

⁴ Spôsob získania trvalého pracovného povolenia na základe záväzného prísľubu zamestnávateľa zamestnať cudzinca

⁵ MIGRATION POLICY INSTITUTE: Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/lmi_recessionJan09.pdf>

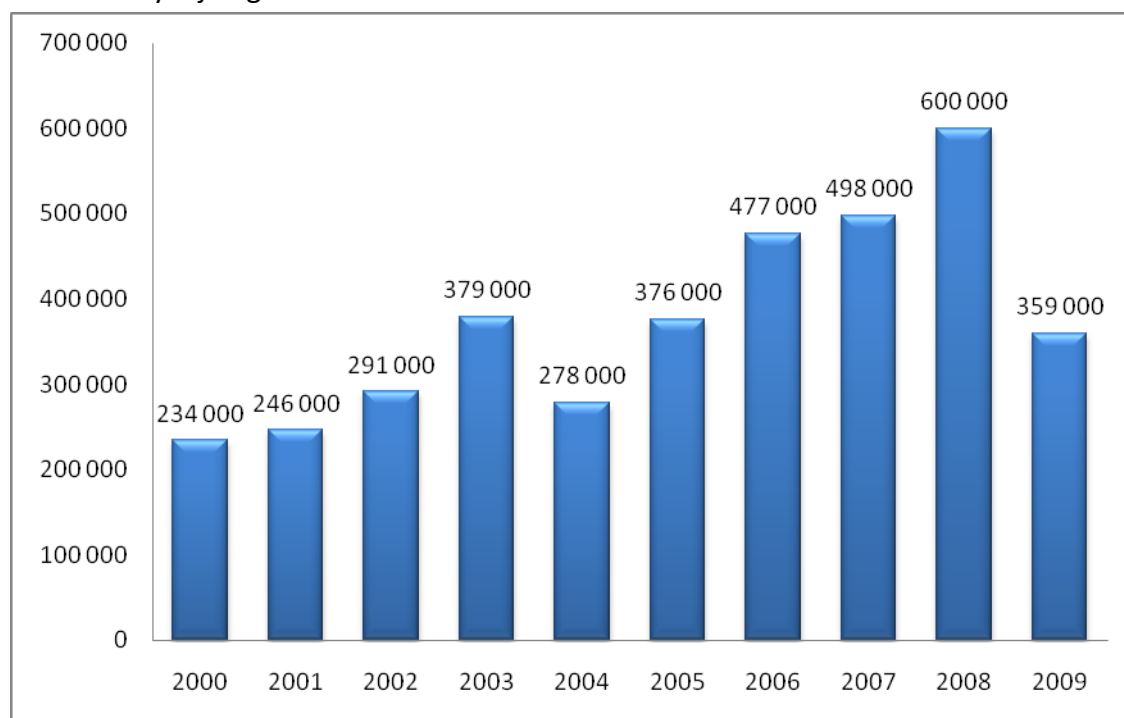
keď tamojšie meny devalvovali o 25-30 % oproti USD, čo sa prejavilo na znížení počtu študentov z tejto oblasti vo Veľkej Británii a Austrálii.⁶

Vplyv krízy na jednotlivé migračné oblasti

Spojené štáty a Mexiko

Za posledné štyri roky klesol počet mexických migrantov do USA z 1 milióna na 600 tisíc – pričom hlavný podiel na tomto trende má pokles nelegálnej migrácie z dôvodu sprísnených hraničných kontrol. Okrem toho sa nezmenil ani počet mexických migrantov v USA. Hoci nezamestnanosť mexických migrantov v USA sa zvýšila – nezaznamenali sa zvýšené počty reverznej migrácie.

Graf č.1.: Vývoj migrácie z Mexika do USA v období 2000-2009

Prameň: MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-06-07]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>>, s.32

Veľká Británia a Írsko

Tieto dve krajiny zaznamenali veľkú vlnu imigrácie od otvorenia svojich hraníc novým členskými krajinami EÚ, označovaným ako A8⁷. Od mája 2004 ich na Britské ostrovy prišlo vyše 1,4 milióna, počas tejto doby sa ich približne polovica aj vrátila späť do vlasti. Medzi príčiny patrila rast poľskej ekonomiky⁸ a postupné spomaľovanie britskej a írskej ekonomiky.

⁶ MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-06-07]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>>, s.17-19

⁷ ako krajiny A8 sa označujú Estónsko, Litva, Lotyšsko, Slovenská republika, Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Slovinsko

⁸ práve z Poľska emigrovalo najviac občanov do Veľkej Británie

Španielsko/Rumunsko/Maroko

Pokles imigrácie a nárast reverznej migrácie sa v čase krízy prejavil v Španielsku. Späť sa vracajú rumunskí, ako aj marockí migranti. Krajina však stále rieši problém vysokého počtu ilegálnych migrantov hlavne z Latinskej Ameriky.

Záľiv

Keďže krajiny Blízkeho východu boli postihnuté krízou rozdielne, rozdielne sú aj trendy v imigrácii. Nepotvrdil sa návrat indických migrantov, najmä z od krízy uchránenej Saudskej Arábie. Vláda v Bangladéši reagovala hľadaním nových pracovných trhov pre svojich obyvateľov. Podobne reagovala aj filipínska vláda, ktorá sa rozhodla podporiť svojich obyvateľov, ktorí prostredníctvom migrácie významne podporujú svoju krajinu – až 25 % pracovnej sily pracuje v zahraničí, a to až v 190-tich krajinách sveta. Migranti z Nepálu sa z krajín ako Katar alebo Spojené Arabské Emiráty presunuli do krízy nepostihnutej Saudskej Arábie.

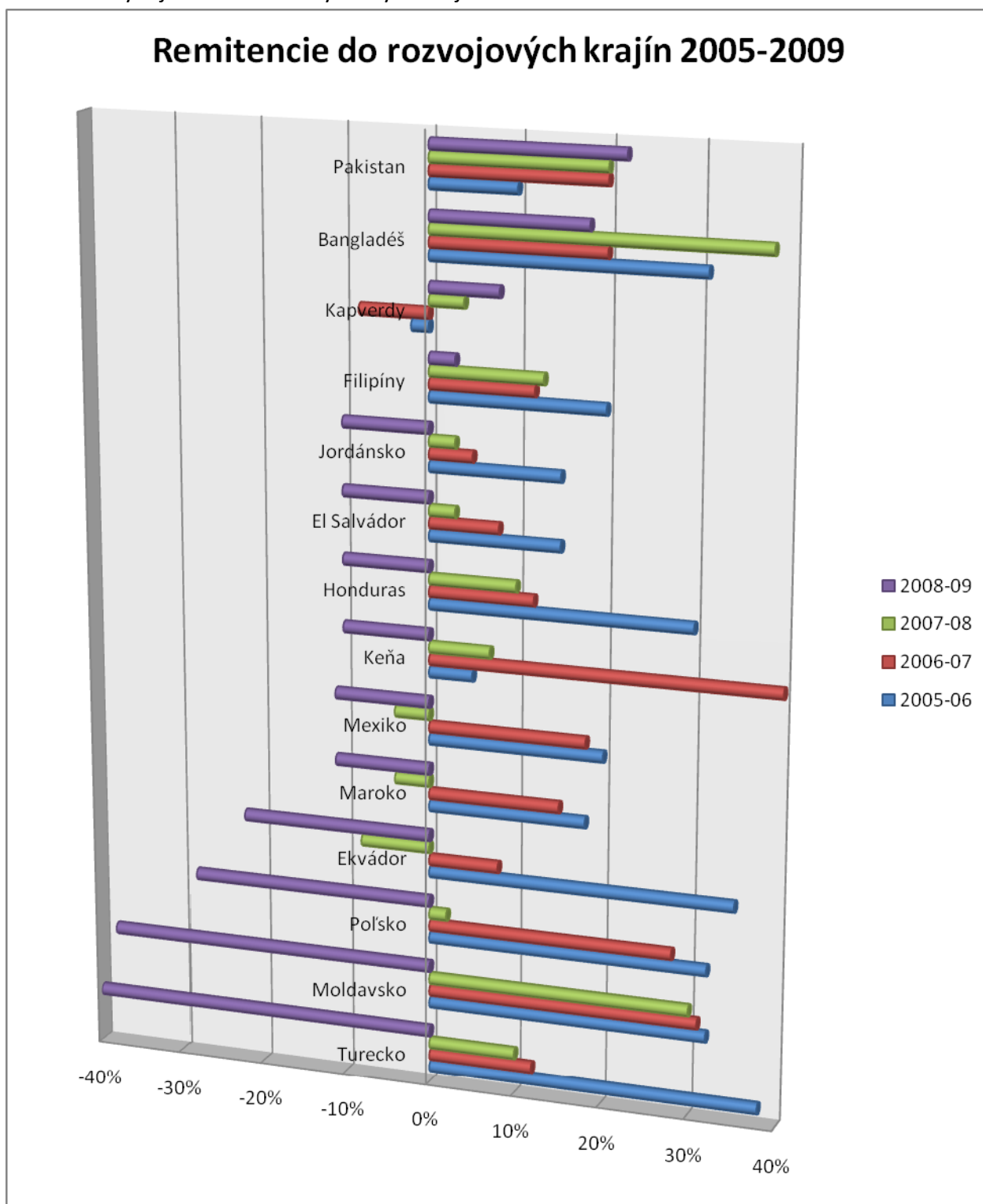
Čína

V Číne je významný podiel internej migrácie, keď až 140 miliónov pracovníkov migruje za prácou na pobrežie, do priemyselne významných miest. Keďže pracujú v odvetviach citlivých na hospodársky cyklus, práve oni boli ovplyvnení znížením dopytu po čínskych výrobkoch.

Remitencie v čase krízy

V prvých rokoch 21. storočia zaznamenali remitencie, ako čoraz významnejší zdroj príjmov, boom najmä v regiónoch Latinskej Ameriky, Karibskej oblasti, východnej a centrálnej Ázie, a Európy. Ako sa kríza postupne šírila svetom, začal objem remitencií postupne klesať smerom od USA po Áziu. Napriek tomu remitencie do východnej a južnej Ázie ostali na vysokej úrovni. Za rastúcim objemom remitencií v posledných rokoch stál najmä rastúci počet migrantov, nárast miezd v sektoroch, v ktorých najviac pracovali a dôslednejšie sledovanie pohybov remitencií. Postupným nárastom v posledných rokoch dosiahli ešte v predkrízovom roku 2008 výšku 328 miliárd. 5 krajín, z ktorých spolu odchádza viac ako polovica remitencií sveta tvoria Spojené štáty americké, Saudská Arábia, Nemecko, Švajčiarsko a Francúzsko. Svetový hospodársky pokles sa odrazil i na objeme remitencií. V čase lokálnych kríz, akými boli kríza v Mexiku v roku 1994 alebo Ázijská finančná kríza v rokoch 1997-1998, sa objem remitencií zväčšil v dôsledku znehodnotenia ich domácej meny. Remitencie tak pomáhali zmierňovať dopady týchto lokálnych kríz. Pri recesii v krajine pôvodu, tak objem remitencií naopak rástol. Naproti tomu v súčasnej situácii, keď sú hospodárskou krízou postihnuté tak zdrojové, ako i hostiteľské krajiny, remitencie tak podobne ako aj iné finančné toky zaznamenali pokles.

Graf č.2.: Vývoj remitencií vo vybraných krajinách v období 2005-2009

Prameň: MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-07-06]. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf> > s.9

Hlavné migračné oblasti

Mexiko-USA

USA sú na prvom mieste rebríčka cieľových krajín mexických migrantov. Tvoria tretinu migrantov v USA a jeden z desiatich ľudí narodený v Mexiku žije v USA. Väčšina z nich je v krajine neoprávnená. Počet mexických migrantov sa v posledných rokoch nezmenil, skôr klesol, a to v dôsledku poklesu počtu nelegálnych imigrantov z Mexika do USA. Práve mexickí imigranti patria v USA medzi krízou najviac postihnuté skupiny. Ich nezamestnanosť je trikrát vyššia než v roku 2007 a vyššia než je priemerná nezamestnanosť v krajine. Aj napriek strate práce sa reverzná migrácia u mexických migrantov nezaznamenala.

Trendom v čase krízy bolo vo väčšine krajín obmedzenie nízkokvalifikovanej migrácie. USA sprísnilo aj prijatie vysokokvalifikovaných zamestnancov vo finančnom sektore, čo súviselo s podmienkami pomoci v rámci Obamovho zákona prijatého vo februári 2008. Finančné spoločnosti tak mohli prijať pracovníka z cudziny len v tom prípade, ak sa nenašiel vhodný kandidát z USA. Banky mali tiež zakázané prijať cudzincov na pracovné pozície, z ktorých predtým prepustili amerických zamestnancov. Pre opačný postup sa rozhodla Kanada, ktorá ešte aj zvýšila počet udelených trvalých a dočasných pobytov pre cudzincov.⁹

Veľká Británia – migranti z krajín A8

Na rozdiel od počtom malej reverznej migrácie na americko-mexických hraniciach, je situácia vo Veľkej Británii opačná. Tá zažila masovú migráciu z nových členských krajín EÚ po rozširovaní v roku 2004, keď od otvorenia pracovného trhu prišlo do Británie 1,4 milióna migrantov, ktorí sa však teraz postupne vracajú späť do vlasti. Spojené kráľovstvo zažíva v posledných dekádach nárast migrantov, keď ich počet vzrástol za 13 rokov (1995-2003) dvojnásobne a dosiahol vyše 4 miliónov ľudí, z toho pracovní migranti tvorili 2,2 milióna. Pracovníci z nových členských krajín EÚ tak tvorili v roku 2008 viac ako polovicu všetkých migrantov vo Veľkej Británii. Najsilnejšie zastúpenie pritom dlhé roky mali pracovní migranti z Írska, ktorých podiel sa postupne znížil na 7,2 %.

V rokoch 2004-2008 bol pracovný trh Veľkej Británie najatraktívnejším v EÚ. Dôvodom je najmä fakt, že Veľká Británia bola jednou z troch krajín, ktoré neuplatnili prechodné obdobia pre svoj pracovný trh, ďalej vysoké mzdy v porovnaní s novými členmi EÚ, jazyk, silná libra a potlačený dopyt. No postupné oslabovanie libry, ekonomický rast v zdrojových krajinách, dopyt po pracovnej sile v domácej krajine a postupne doliehajúca kríza na britskú ekonomiku priniesli so sebou opačné sťahovanie migrantov, z ktorých sa približne polovica rozhodla pre návrat do vlasti.¹⁰

Británia v čase recesie sprísnila vstup imigrantov z oblastí mimo EÚ. V prípade záujmu zamestnávateľa o migranta z nečlenskej krajiny EÚ, musí požiadať o povolenie Národný úrad práce. V najbližšej dobe sa má však vytvoriť zoznam najžiadanejších profesií, ktorým bude uľahčený prístup do krajiny.

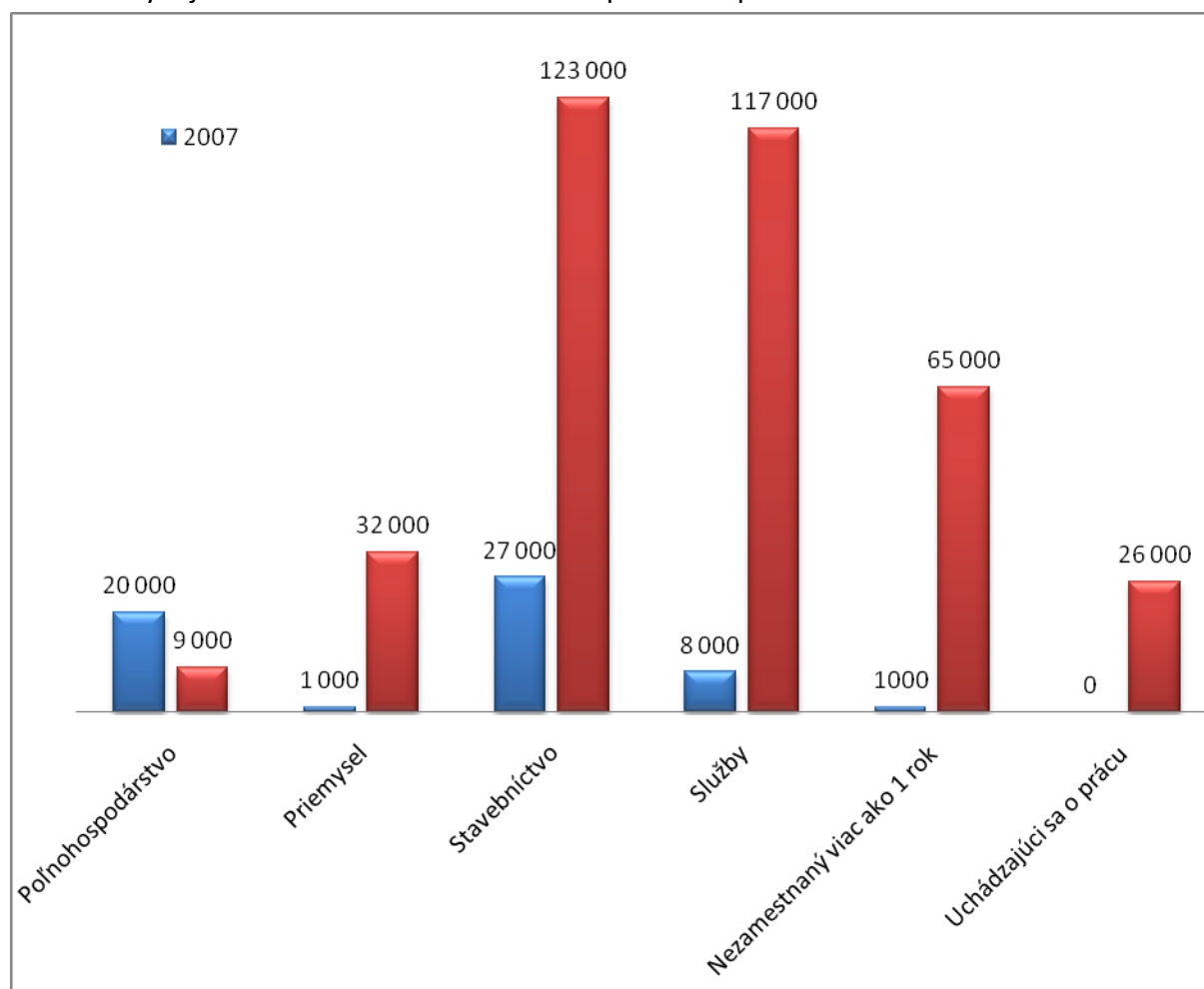
⁹ MIGRATION POLICY INSTITUTE: Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <
http://www.migrationpolicy.org/pubs/lmi_recessionJan09.pdf > s.1

¹⁰ Aj WRS svojimi štatistikami potvrdil trend návratu a pokles záujmu o prácu vo Veľkej Británii od roku 2008.

Južná Európa – Španielsko – Rumunsko/ Španielsko – Maroko

Ekonomický rast a nedostatok pracovnej sily v čase pred krízou prilákal do Španielska desiatky tisíc migrantov predovšetkým do sektorov turizmu, strojárstva či stavebníctva. Španielsko bolo od roku 2000 pre migrantov najatraktívnejšou krajinou v EÚ, keď v priebehu siedmich rokov prišlo do krajiny 5,2 milióna prisťahovalcov, tvoriacich až 11 %-tný podiel na celkovom obyvateľstve. S recesiou však muselo Španielsko prehodnotiť aj svoju imigračnú politiku. Časť migrantov – najmä z krajín A8 a legálni prisťahovalci z Maroka sa rozhodli pre návrat domov, no práve migranti z Latinskej Ameriky a subsaharskej Afriky v krajine ostávajú aj napriek nedostatku voľných pracovných miest.

Graf č.3: Vývoj nezamestnanosti cudzincov v Španielsku podľa sektorov

Prameň: Prameň: MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-07-06]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>> s.41

Španielska migračná komunita je diverzifikovaná z troch kontinentov – Latinskej Ameriky, Afriky a Európy. Najpočetnejšia imigračná skupina je rumunská (716 tisíc), ktorú nasleduje 653-tisícová marocká skupina. V poradí tretí je Ekvádor, z ktorého sa do Španielska prisťahovalo 428 tisíc migrantov. Napriek prísnejšej imigračnej politike sa v priebehu posledných dekád udelilo niekoľko „pobytových amnestií“ zlegalizujúcich nelegálnych migrantov v Španielsku. Súčasný

odhad počtu nelegálnych migrantov sa pohybuje okolo 300 tisíc. Pokles v migračných tokoch sa prejavil v Španielsku, a to vo všetkých migračných skupinách, ktorých počet začal klesať od roku 2007. V Španielsku sa za štyri roky nezamestnanosť zdvojnásobila, v súčasnosti je jej miera najvyššia v EÚ, v prvej polovici roka 2009 stratilo každý deň prácu 8600 ľudí. Krajinu opustilo 232 tisíc prisťahovalcov.¹¹

India – Záliv

Migračné toky Indov sa dajú rozdeliť do dvoch veľkých skupín. Od roku 1950 sústavne pokračuje brain drain z krajiny, keď predovšetkým do západných krajín emigrujú vysokokvalifikovaní pracovníci. Ich počet sa v súčasnosti odhaduje na 1, 25 milióna. Druhá skupina tvorená nízkokvalifikovanými pracovníkmi smeruje do bohatých štátov Zálivu, posledné údaje z roku 2000 boli okolo 3 miliónov. Len v roku 2008 sa v arabských krajinách vydalo takmer 900 tisíc povolení pre nízkokvalifikovaných pracovníkov.

Pre chýbajúce štatistiky sa experti môžu spoliehať len na odhady, ako kríza zasiahla týchto migrantov. Avšak kvôli malému dopadu krízy na tieto krajiny sa neočakáva návrat indických pracovníkov domov. Okolité krajiny ako Bangladéš, Filipíny či Nepál majú vytvorenú silnú proemigračnú politiku pre svojich obyvateľov, ktorá sa ešte zintenzívnila hľadaním nových pracovných trhov pre svojich občanov a poskytnutím finančnej dotácie v hostiteľskej krajine. Mimoriadne úspešný bol tento program v roku 2007, keď sa počet emigrantov znásobil 118-krát a 832-tisíc občanov Bangladéša opustilo krajinu za účelom práce v cudzine. Až 80 % z nich pritom smeruje práve do krajín Perzského Zálivu, zvyšná časť do Malajzie. Polovica z nich je nízkokvalifikovaná a veľkej časti z nich neboli predĺžené pracovné zmluvy a boli vyzvaní na odchod do vlasti. Bangladéšska vláda pritom už teraz hľadá nové pracovné trhy pre plánovaný počet emigrantov – chce ich poslať do Rumunska, Austrálie, Kanady či Ruska.¹²

Zmeny v internej migrácii

11 % čínskej populácie migruje za prácou na východné pobrežie s proexportne orientovanou výrobou. 42 % pracuje vo výrobe, 17 % v maloobchode a veľkoobchode a 12 % v stavebnom priemysle. Každoročne sa uskutočňuje veľké sťahovanie migrantov na oslavu nového roka a práve oslava nového roka 2008/2009 sa stala prelomovou v migračnom pohybe čínskych pracovníkov. Viac pracujúcich prišlo domov a časť z nich sa už nevrátila do proexportných zón. Práve skupina vidieckych migrantov bola postihnutá dopadmi krízy viac než mestské obyvateľstvo. I keď sa zamestnajú, tak za nižšie mzdy, v horších pracovných podmienkach. Zvýšená nezamestnanosť vidieckeho obyvateľstva sa dostala aj do pozornosti čínskej vlády, ktorá prijala sériu opatrení na jej zníženie. (obsahujú tréningy, školenia, podpora podnikania, poskytnutie sociálnych istôt).

¹¹ MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-07-06]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>>, s.41

¹² INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION : The global economic crisis and migrant workers: Impact and response [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/global_crisis.pdf>, s.22

Záver

V čase krízy sa ešte viac prehľbuje negatívny obraz migrantov u majoritnej populácie v jednotlivých krajinách. Migranti tak bývajú vystavení prejavom xenofóbie, diskriminácii či zneužívaniu. Napríklad v Ruskej federácii sa s nástupom krízy zintenzívnili protesty obyvateľstva voči imigrantom zo strednej Ázie a Južného Kaukazu. Podobné protesty, žiadajúce prácu pre domáce obyvateľstvo namiesto lacnejšej pracovnej sily z cudziny sa objavili aj v severnom Španielsku či v Škótsku. Ľudsko-právne organizácie predpokladali stupňovanie napätie s prehľbujúcou sa recesiou. Napríklad v Rusku, kde od januára do októbra 2008 bolo zabitých 113 migrantov, dvojnásobný počet oproti roku predtým. Kríza tiež zintenzívnila kontrolu nelegálnych migrantov a ich následné vyhostenie.¹³

Krajiny pod tlakom hospodárskej krízy, zníženia exportu a narastajúcej nezamestnanosti, začali prehodnocovať svoju imigračnú politiku s cieľom znížiť počet migrantov, ktorí bývajú ako prví postihnutí následkami hospodárskeho poklesu. Využili na to zdržiavanie alebo znižovanie počtu udelených pracovných povolení. Väčšina krajín sa zamerala na obmedzenie nízkokvalifikovanej migrácie, i keď USA skomplikovala cestu aj vysokokvalifikovanej migrácii. Ďalšími formami, uplatnenými napríklad v Taliansku bolo sprísnenie využívania verejných služieb ilegálnymi migrantmi a boj proti nim prostredníctvom verejných zložiek. Zaujímavý nástroj, ako motivovať migrantov na odchod domov využila Česká republika, Španielsko alebo Japonsko, ktoré migrantom ponúkli peniaze na letenku na odchod do vlasti. Británia sa rozhodla pozmeniť túto formu pre návrat migrantov a ponúka 2000 libier migrantom vo francúzskom prístave Calais, ktorí sa nelegálne chystajú prekročiť hranice do Veľkej Británie, na letenku na návrat domov a preventívne tak zamedziť imigrácii.

V tejto chvíli je ťažké zovšeobecňovať dopady krízy na migračné skupiny. Hĺbku jej dopadov na migračné toky bude možné plnohodnotne analyzovať až po jej skončení, už teraz však možno konštatovať, že krajiny sa uchýľujú a čoraz viac budú uchýľovať k sprísneniu imigračných politík, na čo najviac doplatia samotní migranti.

Použitá literatúra

[1] TRACHTMAN, P.JOEL: The international law of economic migration: toward the fourth freedom, Upjohn Institute, 2009, ISBN 0-88099-349-9

[2] INTERNATIONAL LABOUR ORGANISATION : The global economic crisis and migrant workers: Impact and response [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <http://www.ilo.org/public/english/protection/migrant/download/global_crisis.pdf>

[3] MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-07-06]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>>

---

¹³ MIGRATION POLICY INSTITUTE, BBC: Migration and the Global Recession [online], September 2009, [citované 2010-07-06]. Dostupné na: <<http://www.migrationpolicy.org/pubs/MPI-BBCreport-Sept09.pdf>>

[4] MIGRATION POLICY INSTITUTE: Migration and the Economic Downturn: What to expect in the European Union, [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/transatlantic/EU_Recession_backgrounder.pdf>

[5] MIGRATION POLICY INSTITUTE: Immigrants and the Current Economic Crisis: Research Evidence, Policy Challenges, and Implications [online], [citované 2010-06-02]. Dostupné na: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/lmi_recessionJan09.pdf>

Ing. Katarína Cséfalvayová

Ing. Ľubomír Billy

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E-mail: katarina.csefalvayova@euba.sk

lubomir.billy@euba.sk

Faktory životného prostredia a migrácia obyvateľstva

Mikuláš Černota

Abstrakt

Fenomén migrácie z dôvodu neobývateľnosti pred tým vyhovujúcich území, v ktorých má proces degradácie na svedomí ľudská činnosť alebo čoraz extrémnejšie výkyvy počasia sa objavuje na viacerých častiach planéty. Počet klimatických migrantov alebo environmentálnych utečencov v súčasnosti prevyšuje počet ostatných kategórií utečencov, avšak žiadny medzinárodne záväzný dokument sa nezaobrá situáciou tohto typu migrantov. Medzinárodná komunita sa nachádza vo fáze definície a formulácie nového klimatického režimu na ďalšie obdobia, v rámci agendy ktorého môžu majú zúčastnené krajiny možnosť stanoviť právne záväzný nástroj pre globálne uznanie nového typu utečencov. Ako ďalší možný koncept predstavujeme adaptačné opatrenia ako prostriedok znižovania klimatického rizika a zvyšovania prevencie, pripravenosti a rehabilitácie dotknutých populácií a ich životného prostredia.

Kľúčové slová: Klimatická zmena, environmentálni utečenci

Abstract

The new emerging phenomenon of migration due to the reason of inhabitability of previously suitable areas in which the leading factor of degradation is either human activity or more and more often extremes of the climate is appearing in several parts of the planet. The number of climatic migrants or environmental refugees is currently exceeding the number of other such categories, but no internationally binding document provides solution on this type of migrants. International community is in the phase of definition and formulation of a new climatic global regime for the next periods. Within its agenda, the countries have the possibility to agree on legally binding tool for global recognition of a new type of refugees. As an additional concept, we present the adaptation measures as a tool for reduction of climate risks and increase of prevention, preparedness and rehabilitation of the relevant populations and their environment.

Keywords: Climate change, environmental refugees

Úvod

Klimatické zmeny, sprevádzané prírodnými katastrofami, ale aj ľudské zásahy do prírodného prostredia, ktoré spôsobujú jeho úbytok majú za následok medzi inými aj masívne cezhraničné aj vnútorné pohyby obyvateľstva, kde ľudia hľadajú základné podmienky pre prežitie. Faktory životného prostredia hrajú pri rozhodovaní týchto ľudí pre migráciu čoraz väčšiu úlohu ako ekonomické alebo sociálne prvky.

V odbornej literatúre sa takýto ľudia-migranti označujú ako „klimatickí utečenci“ (Fankhauser 1991;) alebo "environmentálni utečenci" (Myers 2002; Farbotko 2005). Konečné pomenovanie je stále v procese odbornej diskusie. Medzinárodná federácia červeného kríža odhaduje 25

miliónov „klimatických migrantov“ (International Federation of the Red Cross 2001). Pokým skeptici vyhlasujú, že „klimatický migranti“ neexistujú (Black 2001), vedúci autor Myers z Oxfordskej univerzity uvádza „konzervatívny“ odhad 150-200 miliónov utečencov počas nasledujúcich 50 rokov, hlavne z dôvodu klimatickej zmeny (Myers 2002). *Christian Aid* udáva 1 miliardu environmentálnych migrantov do roku 2050 (McNamara 2007). Konvencia Organizácie Spojených Národov z roku 1951 v štatúte utečencov neobsahuje žiadnu referenciu na životné prostredie ako dôvod pre uznanie štatútu.

Termíny a koncepty ako environmentálna migrácia, migrácia spôsobená klimatickými zmenami, ekologickí alebo environmentálni utečenci, klimatickí migranti a environmentálni migranti sa nachádzajú v ďalších obmenách v literatúre. Hlavný dôvod chýbajúcej jednotnej definície v súvislosti s migráciou spôsobenou degradáciou alebo zmenou život. prostredia je spojený s problémom izolácie environmentálnych faktorov od ostatných faktorov migrácie. Toto delenie je závažné, pretože politiky suverénnych štátov prijímajú veľmi málo migrantov. Len tí, ktorí dostali štatút utečenca získali úžitky vstupu a prístup k službám a zdrojom nedostupným pre ďalšie kategórie migrantov. Ďalšia prekážka spočíva v nejasnom rozdieli medzi násilnou a dobrovoľnou migráciou. Je environmentálna migrácia jednoznačne formou násilného presunu? Môže sa vyskytovať aj vo forme dobrovoľnej zmeny prostredia? Je dostatočné dokázať vzťah medzi prostredím a migráciou alebo by mal byť tento vzťah zavŕšený v istom stupni ťažkostí alebo obmedzení ľudských práv predtým ako môže byť vytvorená istá forma medzinárodnej ochrany? (Dunn et Gemene 2008). Tieto otázky majú vplyv na typológiu environmentálnej migrácie a v súčasnosti je potrebná ich detailnejšia analýza metódami sociálnych aj prírodných vied ako aj zintenzívnenie spolupráce s tvorbou politik.

1 Príklady migrácie obyvateľstva, v ktorých životné prostredie hralo jednu z primárnych úloh

V 19. storočí boli vykonané transmigračné programy v Indonézii, kde ľudia z ostrovov, kde bola vysoká populačná denzita, boli presídlení na ostrovy z väčšou dostupnosťou krajiny a aj prírodnými zdrojmi (Robinson 2003). Po nezávislosti, vláda Indonézie rozšírila tieto programy , presídľovaním tisícov presídlencov z ostrovov Bali a Jáva na ostrovy Kalimantan, Papua nová Guinea, Sulawesi a Sumatra. Tieto programy boli veľmi konverzné, kedy obyvateľstvo pôvodných kmeňov vonkajších ostrovov obviňovalo centralizovanú vládu z rozširovania svojich autorít prostredníctvom politiky redistribúcie populácie. Tieto populačné pohyby mali dôsledky na životné prostredie, často znamenali deštrukciu dažďových lesov a ďalšie riziká hlavne v oblastiach s menej úrodnou pôdou v porovnaní s tou, ktorá bola na Jáve. V niektorých prípadoch viedli transmigračné programy k násilným zrážkam medzi domácim obyvateľstvom a novými osadlíkmi (Martin 2009). Potravinová bezpečnosť tu hrá dôležitú úlohu. Mnohé rozvojové krajiny, najmä tie ktoré sa nachádzajú v tropických a subtropických oblastiach, kľučujú postupne svoje lesy, aby tak získali novú poľnohospodársku pôdu. Hospodárska situácia im však neumožňuje investovať do irigačných systémov, ktoré by im umožnili takto získanú poľnohospodársku pôdu využívať (Lipková 2006). Ďalší prípad je možné uviesť z Etiópie, kde v roku 1985, v rámci masívneho nedostatku potravín, vláda krajiny oznámila zámer presťahovať 1,5 milióna obyvateľov zo suchom postihnutej časti krajiny do úrodnejších regiónov. Počas roka

bolo presídlených 600 000 ľudí. Program bol kritizovaný za spôsob, akým bol vykonaný ako aj za vplyv na dotknuté populácie (Martin 2009).

Len v roku 2008, prírodné katastrofy v Číne a Barme odštartovali pohyb 7 miliónov ľudí. V súčasnosti je 135 mil. ľudí ohrozovaných dezertifikáciou a ďalších 550 mil. chronickým nedostatkom vody (Gleick, 2000). Pokračujúca degradácia život. prostredia a kolaps životných podmienok môže ľahko posunúť tieto citlivé populácie do stratégie voľby dočasnej alebo trvalej migrácie. Keď dôjde k tomuto scenáru, environmentálna migrácia intenzívne ovplyvní medzinárodnú bezpečnosť a často si bude vyžadovať okamžitú politickú odpoveď, vrátane presídlenia, ktoré môže byť veľmi nákladné v sociálnej a ekonomickej oblasti, ako preukázali situácie z pobrežia Indického oceánu z roku 2004 a hurikánu Katrina z r. 2005. Súčasná situácia Maledív dokazuje opísané hrozby. Najvyšší bod na Maledívach má výšku 2,4 m nad morom a 80% ostrovov v tomto súostroví má výšku nie viac ako 1,5 m nm. Zvýšenie hladiny mora o jeden meter, by znamenalo kompletne zmiznutie národa. Vzhľadom na očakávané zvýšenie hladiny oceánu je premiestnenie populácie je považované za nevyhnutné. Na husto obývanom ostrove na severe Maledív už 60 % obyvateľov dobrovoľne preukázalo vôľu byť evakuovaní v priebehu nasledujúcich 15 rokov. Tamojšia vláda nedávno oznámila, že začne s rozdeľovaním ročného zisku z turizmu krajiny na založenie investičného fondu s cieľom nákupu suchej krajiny pre zabezpečenie bezpečného miesta pre budúcnosť (Areikat 2009).

2 Možné spôsoby riešenia

Pre riešenie tohto fenoménu je nutné vyvinúť mechanizmus, ktorý bude koordinovať aktivity v životnom prostredí, rozvoji, migrácii, ochrany utečencov a humanitárnej pomoci a asistencii. Tieto mechanizmy by mohli pomôcť tak prostrediu ako aj utečencom, zameriavaním sa na 5 programových oblastí: prevencia, pripravenosť, mitigácia-zmierňovanie, rehabilitácia a presídlenie. Vo svete existuje mnoho národných, regionálnych a medzinárodných systémov, ktoré zahŕňajú humanitárne a ostatné aspekty prírodných rizík. V téme globálnej environmentálnej zmeny existuje široká škála pravidiel, noriem, dohovorov a organizácií, ale len malá časť z nich explicitne zahŕňa vzťahy ekosystému a humánnej mobility (Warner 2008).

Otázka, čo by mal medzinárodný systém ochrany vytvoriť pre vysporiadanie sa s týmito výzvami zostáva nezodpovedaná. Je to o to viac dôležité keď berieme do úvahy zodpovednosť bohatých krajín za otepľovanie. Ukazujú sa dve možnosti riešenia. Na jednej strane zvýšená medzinárodná spolupráca s cieľom kolektívnej pomoci a prevencie v krajinách konfrontovaných s katastrofami a na strane druhej otvorenie migračných kanálov s rozlíšením environmentálnych tlakových faktorov v súčinnosti s medzinárodnými systémami ochrany ako dočasné ochranné schémy. Táto druhá možnosť sa črtá ako vhodná pre urgentné prípady, ale prináša radu problémov, hlavne otázky zodpovednosti premiestnenia osôb zo zóny katastrofy do zóny prijímajúcej (Piquet 2008).

Pri návrhoch riešenia je potrebné brať do úvahy ukazovatele vzniku a geografického vplyvu environmentálnej migrácie:

- Adaptačné opatrenia môžu prostredníctvom znižovania resp. prispôsobovania sa vplyvu klimatickej zmeny redukovať potrebu migrácie ako aj riziko vzniku konfliktu v rizikovom území
- Vplyvy klimatickej zmeny budú najsilnejšie v rozvojových krajinách, takže by politické nástroje a prístupy adaptácie mali byť prioritne zamerané na ich potreby. Taktiež všeobecne nízka úroveň predikovateľnosti meteorologických zmien, hlavne extrémnych zrážok by mala byť predmetom zvýšeného úsilia v oblasti podpory technologických inovácií..
- Veľká časť násilnej migrácie a konfliktov sa predpokladá ešte v rámci územia materských štátov – interná migrácia. Lokálny výskum a miestna kultúra tu hrá dôležité hľadisko v rozhodovacom procese.

Mechanizmy, ktoré budú rozpoznávať zodpovednosť za vývoj životného prostredia umožnia tvorbu kompenzačných nástrojov. Environmentálna migrácia ovplyvní proces rozvoja, ale zatiaľ nie je žiadnym spôsobom implementovaná do rozvojových politík alebo spravovania prírodných zdrojov. Predmetom ďalšieho výskumu by mali byť možnosti integrácie environmentálnych politík, rozvojových programov a nástrojov prevencie katastrof v situáciách konfliktu a násilného premiestnenia populácií.

Použitá literatúra

- [1] AREKAIT, S. (2009): Environmental change, degradation and migration and its connections and impacts on sustainable development In: 2nd Expert workshop on Climate Change, Environment and Migration, United Nations University and Munich Re Foundation, Munich, st. 11-15
- [2] BLACK, R. (2001) Environmental refugees: myth or reality? *New Issues in Refugee Research*, Working Paper No.34. University of Sussex, UNHCR Evaluation and Policy Analysis Unit, Geneva.
- [3] BOANO, C., R. ZETTER, MORRIS, T. (2007). "Environmentally displaced people: Understanding the linkages between environmental change, livelihoods and forced migration". Oxford: Refugee Studies Centre of Oxford University.

- [4] BROWN, O. (2008) 'Migration and Climate Change'. IOM Migration Research Series. Geneva: International Organisation for Migration.
- [5] DIAMOND, J. M. (2005) Collapse: How societies choose to fail or succeed. New York: Viking Penguin Publishers
- [6] DUN O., GEMENNE F. (2008): Defining 'Environmental Migration' In:*Forced Migration Review 31 : 10-11*
- [7] EL-HINNAWI, E. (1985): *Environmental Refugees*. Nairobi. UNEP. New York.
- [8] FANKHUSER, S. (1991): *Global Warming Damage Costs: Some Monetary Estimates*. University College London and University of East Anglia, Centre for Social and Economic Research on the Global Environment
- [9] FARBOTKO, C. (2005): Tuvalu and Climate Change Constructions of Environmental Displacement. In: *Sydney Morning Herald*. Geogr. Ann., 87 B(4): p. 279-293.
- [10] GLEICK, P. 2000 *The world's water 2000–2001*. Washington, DC, Island Press.
- [11] HAMMER, T. (2004): Desertification and Migration in J.D.Unruh, M.S. Krol and N. Kliot eds *Environmental Change and Its Implications for Population Migration*, Kluwer, Dodrecht
- [12] CHRISTIAN AID (2007) : Human Tide : The Real Migration Crisis, dostupné na: <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/db900SID/LRON-737DHE?OpenDocument>
- [13] INTERNATIONAL FEDERATION of RED CROSS and RED CRESCENT SOCIETIES (2001): [World Disasters Report](#)
- [14] KIBREAB, G. (1997): Environmental causes and impact of refugee movements: a critique of the current debate, *Disasters 21 (1)*, pp. 20-38
- [15] KING, T. (2006): Environmental Displacement: Coordinating Efforts to Find Solutions In: *Georgetown International Environmental Law Review*, Georgetown University, Washington DC
- [16] LACZKO, F, AGHAZARM, CH. (2009): Introduction and Overview: Enhancing the Knowledge Base In: *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, Frank Laczko et Christine Aghazarm eds., International Organization for Migration, Geneva, ISBN 978-92-9068-454-1

- [17] LIPKOVÁ, Ľ. et al.(2006): Medzinárodné hospodárske vzťahy, Sprint vfra Bratislava, ISBN 80-89085-55-5
- [18] MAGNINY, V. (1999): *Environmental refugees legal hypothesis regarding an ecological threat*. PhD Thesis. University of Paris I.
- [19] MARTIN, F. (2009) Managing environmentally induced migration In: Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence, Frank Laczko et Christine Aghazarm eds., International Organization for Migration, Geneva, ISBN 978-92-9068-454-1
- [20] McADAM, J. (2009): Global Migration Governance, In: UNSW Law Research Paper No. 2009-1, Alexander Betts, ed., University of Oxford
- [21] McNAMARA, K.E. (2007): Conceptualizing discourses on environmental refugees at the United Nations. In: Population and Environment vol. 29, no.1, pp. 12-24
- [22] MORINIÉRE, L.C.E. (2009) Tracing the footprint of „Environmental migrants“ though 50 yearss of literature In: Linking Environmental Change, Migration and Social Vulnerability, Source N. 12/2009, Oliver-Smith and Shen eds. UNU Institute for Environment and Human Security, Bonn
- [23] MYERS, N. (2002): Environmental refugees: a growing phenomenon of the 21st century. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*. Series B-Biological Sciences. vol. 357, no. 1420, pp. 609-613.
- [24] OCHA (1999): *The Guiding Principles of Internal Displacement*. OCHA: New York.
- [25] PIQUET, E.. (2008) Climate change and forced migration In: New Issues in Refugee Research, Research Paper No. 153, The UN Refugee Agency, Policy and Development and Evaluation Service, Geneva
- [26] WARNER, K., RENAUD, F., BOGARDI, J.J., DUNN, O., (2007) "Control, Adapt or Flee. How to Face Environmental Migration?" In United Nations University Institute for Environment and Human Security (Ed.), InterSecTions 5. Bonn: UNU-EHS.
- [27] REUVENY, R. (2005) Environmental change, migration and conflict? Theoretical Analysis and Empirical Explorations: HUman Security and Slimate Change Workshop, Asker, Norway

- [28] REUVENY, R. (2007) Climate change-induced migration and violent conflict In: Political Geography, 26:656-673
- [29] ROBINSON, W.C. (2003) Risks and Rights: The Causes, Consequences, and Challenges of Development-Induced Displacement, Brookings Institution, Washington D.C.
- [30] SGRO, A. (2009): Views on, and Possible Solutions to, the Environmental Refugees Issue Within the European Union, In: Linking Environmental Change, Migration and Social Vulnerability, United Nations University-Environment and Human Security, Bonn
- [31] SUHRKE, A. (1993) Pressure Points: Environmental Degradation, Migration and Conflict, Workshop on Environmental Change, Population Displacement, and Acute Conflict
- [32] UK DEPARTMENT FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT (DFID) (2008) 2008 DFID Research Strategy 2008-2013, Working Paper Series: Climate Change, DFID, Londýn
- [33] UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP) 2007 Human Development Report 2007/2008, Fighting Climate Change: Human Solidarity in a Divided World, UNDP, New York
- [34] UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME (UNDP) 2009 Human Development Report, Overcoming Barriers: Human Mobility and Development, UNDP, New York
- [35] WARNER, K, AFIFI, T., DUN, O., Stal, M., SCHMIDL, S., and BOGARDI, J. 2008. Human security, climate change, and environmentally induced migration. In Climate Change: Addressing the Impact on Human Security. Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) and Hellenic Ministry of Foreign Affairs, 2007-2008. Greek chairmanship of the Human Security Network. Athens.
- [36] WARNER, K., LACZKO, F. (2008) : A global research agenda. Climate change and displacement. Forced Migration Review. Issue 31
- [37] WARNER, K., LACZKO, F. (2008) : Migration, Environment and Development: New Directions for Research. In International Migration and Development, Continuing the Dialogue: Legal and Policy Perspectives. J. Chamie and L. Dall’Oglio (eds). International Organization for Migration and Center for Migration Studies (CMS). New York and Geneva.

- [38] ZETTER, R. (2009) The role of legal and normative frameworks for the protection of environmentally displaced people In: Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence, Frank Laczko et Christine Aghazarm eds., International Organization for Migration, Geneva, ISBN 978-92-9068-454-1

Príspevok vznikol v rámci riešenia interného grantu Ekonomickej univerzity mladých vedeckých pracovníkov č. 2319210: *Migrácia ako nová bezpečnostná výzva Európskej únie.*

Ing. Mikuláš Černota

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita

Bratislava

E-mail: mikulas.cernota@euba.sk

Vývoj švédskej meny

Tatiana Damašková

Abstrakt

Na základe referenda o prijatí EURO, ktoré sa uskutočnilo 14 septembra 2003, Švédsko sa rozhodlo o nezavedení spoločnej európskej meny. Takto, spolu s Veľkou Britániou a Dánskom, Švédsko patrí medzi tri staré členské krajiny, ktoré sa nezapojili do menovej únie. Cieľom tohto príspevku je analýza historického a súčasného vývoja menového systému vo Švédsku a najmä analýza sociálnych, politických a ekonomických aspektov, ktoré ovplyvnili a môžu ovplyvniť ďalší vývoj národnej menovej politiky krajiny a potenciálne zavedenie EURO v budúcnosti.

Kľúčové slová: Švédska koruna, EURO, menová politika, menová únia, referendum.

Abstract

According to the EURO referendum from September 14th 2003 Sweden decided for not joining to the European Monetary Union. In this manner together with Great Britain and Denmark Sweden belongs between old member states which did not join the Monetary Union. The aim of this article is to analyze the historical and current development of Swedish monetary system as well as the social, political and economical aspects which have influenced the national monetary policy and perspective of joining to Monetary Union in the future.

Keywords: Swedish Crown, EURO, Monetary Policy, Monetary Union, Referendum

Náhľad do histórie vývoja švédskej meny a menovej politiky.

Koruna, ako spoločná mena Škandinávskej menovej únie, členmi ktorej boli Švédsko, Nórsko a Dánsko, sa uviedla do obehu v roku 1873. Koruna nahradila pôvodnú švédsku menu – riksdaler. Únia trvala až do roku 1914, kedy, po vypuknutí Prvej Svetovej vojny, Národná banka Švédska zrušila zlatý štandard. Po rozpade únie sa jednotlivé krajiny rozhodli naďalej zachovať názov koruna pre vlastné meny. Počas povojnových rokov sa Švédsko vrátilo k zlatému štandardu. Zlatý štandard bol opätovne zrušený v roku 1931 v dôsledku „Veľkej depresie“. Od roku 1933 bol kurz švédskej koruny viazaný na Britskú libru v pomere 19.40 SEK za libru a následne od roku 1939 na americký dolár v pomere 4.20 SEK za dolár. Od roku 1951 sa Švédsko pripojilo k Bretton-Woodskemu systému, kedy centrálna banka garantovala konvertibilitu k americkému doláru, ktorý ako jediná svetová mena bol v tej dobe zameniteľný za zlato. Kurz koruny sa stanovil v pomere 5.17 korún za dolár čo zodpovedalo 0.217 gramom zlata za jednu korunu. [1, s. 19-21]

Od pádu Bretton-Woodskeho systému v roku 1971, centrálna banka Švédska zaviedla fixný kurz a vzdala sa snahy uplatňovať zlatý štandard. Tak od roku 1971 vo Švédsku, ako aj v ostatných členských krajinách Bretton-Woodskeho systému zaviedol tak zvaný štandard papierových peňazí.

Začiatkom 90 rokov Švédska vláda stanovila principiálne nové ciele v otázkach menovej politiky na základe výsledku praktických skúseností, medzinárodnej spolupráce a vedeckých výskumov. [5, s.5] Najmä sa to vzťahovalo na inflačné ciele a na harmonizáciu metodiky merania indexu spotrebiteľských cien a zavedenie pohyblivého kurzu švédskej koruny.

Menová politika Švédska

Menová politika vo Švédsku - je záväzný predpis vydaný Švédskou národnou bankou (ďalej Riksbank). Hlavným cieľom Menovej politiky sa stanovilo od roku 1993 udržanie cenovej stability, v zmysle ktorého sa ročná zmena indexu spotrebiteľských cien stanovila na úroveň 2%. [5, s. 5] Zároveň menová politika by mala podporovať všeobecné ciele ekonomickej politiky ako kontinuálny rast HDP a zamestnanosť. Riksbank má zámer regulovať úrokovú mieru tak aby inflačná miera zodpovedala stanovenému cieľu. Sa zdôrazňuje, že zmena úrokovej miery vie ovplyvniť infláciu a reálnu ekonomiku len s určitým časovým odstupom a preto kľúčovú úlohu v tomto procese hrajú prognózy ekonomického vývoja. Riksbank zverejňuje vlastné posudky pre budúci vývoj úrokovej sadzby za účelom poskytovania informácií verejnosti a finančným trhom. Tieto správy však nosia nezáväzný a informatívny charakter. Treba zdôrazniť, že zároveň s inflačným cieľom Riksbank od roku 1993 podporuje pohyblivý kurz švédskej koruny. Stabilita menového kurzu a zapojenie členských krajín do Európskeho Menového Systému je jedno z piatich konvergentných kritérií pre zavedenie EURA, ktoré Švédsko zatiaľ nemalo snahu splniť. Finančná kríza 2008-2009 odštartovala diskusiu ako vo Švédsku tak aj v zahraničí o zefektívnenie mier kontroly a regulácii, pre zachovanie finančnej stability a znovu otvorilo otázku zavedenia EURA vo Švédsku. Vychádzajúc zo skúseností globálnej krízy v rokoch 2008-2009 v rámci menovej politiky sa zdôraznilo, že okrem regulácie úrokovej miery musia byť zvážené aj iné nástroje na udržanie finančnej stability. [5, s.6]

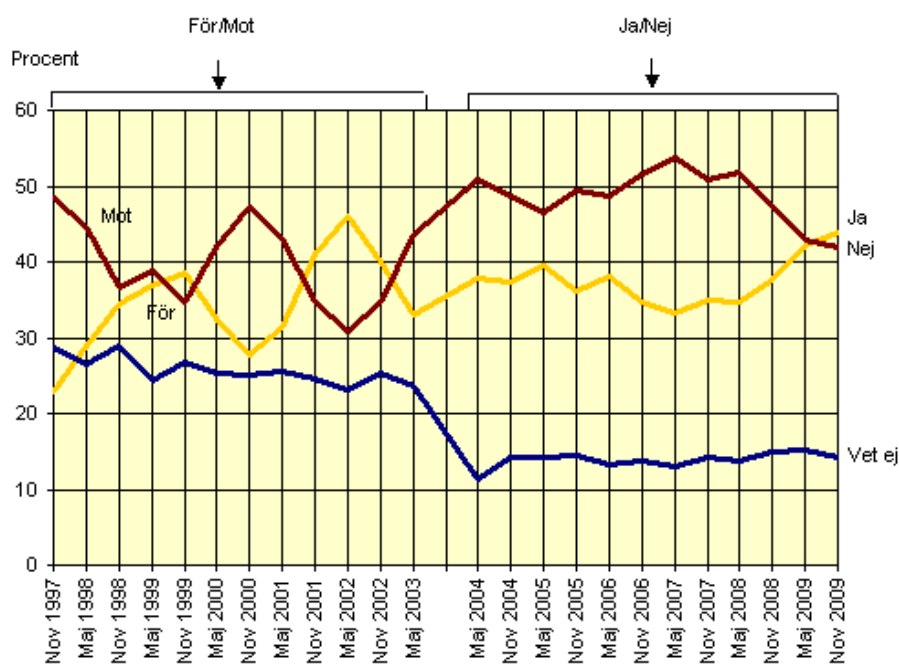
Referendum občanov Švédska o prijatí EURA z roku 2003 a vývoj verejnej mienky.

Švédsko je členom Európskej Únie od roku 1994. Zo začiatku vstup Švédska platil s určitými výnimkami čo sa týká ekonomickej a peňažnej únie. V roku 1997 sa Švédska vláda na rozdiel od ostatných členských krajín, rozhodla nezavádzať EURO od roku 1999. Rozhodnutie o zavedení EURO malo byť v kompetencii parlamentu na základe referenda občanov. Referendum sa uskutočnilo 14 septembra 2003. Len niekoľko dní pred referendom, otriasla Švédskom tragická udalosť, keď bola zavraždená Anna Lihden, ministerka zahraničných vecí a vedúca kampane na podporu EURO. Výsledok referenda bol sklamaním ako pre vládnuce strany tak aj pre európskych politikov - 56% zúčastnených občanov volilo proti zavedeniu EURO a 42% v prospech spoločnej meny.

Prieskumy verejnej mienky ukázali, že ako hlavné argumenty v neprospech EURO občania uvádzali

- Stratu kontroly zo strany Národnej banky čo sa týká nástrojov menovej politiky
- Stratu nacionálnej identity
- Strach z rastu cien
- A ako sociálne dôvody sa uvádzali: náročnosť adaptácie a orientácie v súvislosti s novými bankovkami a mincami a prepočtom cien

Štatistický úrad vo Švédsku uskutočňuje pravidelný prieskum verejnej mienky vo vzťahu občana k otázke vstúpenia Švédska do menovej únie. Po voľbách v roku 2006 až do minulého roku bol zaznamenaný negatívny postoj občanov k tejto otázke. Avšak v druhej polovici roku 2009 sa situácia začala meniť v prospech sympatizantov EURO. Čo zrejme ovplyvnilo oslabenie švédskej koruny počas ekonomickej krízy. [7]

Zdroj: Statistics Sweden, dostupne: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_89245.aspx

Aktuálny stav ekonomiky a ekonomické prognózy

Národný Ústav pre Ekonomický Výskum (NIER) uverejnil výsledky prieskumu švédskej ekonomiky k marcu 2010. Švédsko patrí medzi krajiny najviac zasiahnutých ekonomickou krízou. Minuloročný pokles HDP bol na úrovni 5%, čo presiahlo najhoršie prognózy analytikov. Nezamestnanosť vzrástla na úroveň viac ako 9%. Cyklický pozitívny návrat ekonomiky sa očakáva až v roku 2014. Berúc do úvahy, že podiel exportu na celkovom HDP Švédska činí 50%, z čoho väčšia časť patrí exportu do krajín Eurozóny, 25% oslabenie koruny oproti EURO a pokles exportu, malo za následok významné straty a zníženie zamestnanosti v podnikateľskom

sektore. Nasledujúci graf ilustruje vývoj švédskej koruny počas posledných rokov a znázorňuje výkyvy v krízovom období.

Zdroj: ECB site: <http://www.ecb.int/stats/exchange/eurofxref/html/eurofxref-graph-sek.en.html>

Vedecké výskumy

V súvislosti so súčasnou ekonomickou krízou sa otázka prijatia spoločnej meny a jej možný vplyv na vývoj ekonomiky počas krízového obdobia sa znovu objavuje v agende politikov a ekonómov. Ekonomické výskumy sa venujú otázkam členstva v menovej únii a dopadom na vývoj národných ekonomík. Vo Švédsku rovnako ako v ostatných malých otvorených ekonomikách, ako Dánsko, Island a krajiny Centrálnej a východnej Európy, ktoré zatiaľ nezaviedli EURO, výhody a nevýhody zavedenia spoločnej meny sú predmetom prehodnotenia a koncom roku 2009 boli ekonomické trendy sa vyvíjali v prospech spoločnej meny. Pri napísaní tohto článku sa použili výsledky vedeckého výskumu v predmetnej otázke, ktorý vykonal J. James Read a Ulrich Volz v r. 2009. Autori vedecky preskúmali výhody a nevýhody nezávislej menovej politiky vo Švédsku a predstavili výsledky ekonometrickej analýzy aplikovanej na reálne dáta švédskej ekonomiky. Výsledky analýzy hovoria, že zapojenie do spoločnej menovej únie a strata nezávislosti menovej politiky môže mať slabšie negatívne dopady ako sa pôvodne predpokladalo. Nasledujúci graf ilustruje vývoj úrokovej miery vo Švédsku v porovnaní s úrokovou mierou eurozóny. Fakticky úroková miera vo Švédsku jednoducho nasleduje úrokovú mieru platňu v eurozóne, čo potvrdzuje prepojenosť ekonomík členských štátov. Vzniká otázka: je nezávislá menová politika Riksbank je skutočne nezávislá?

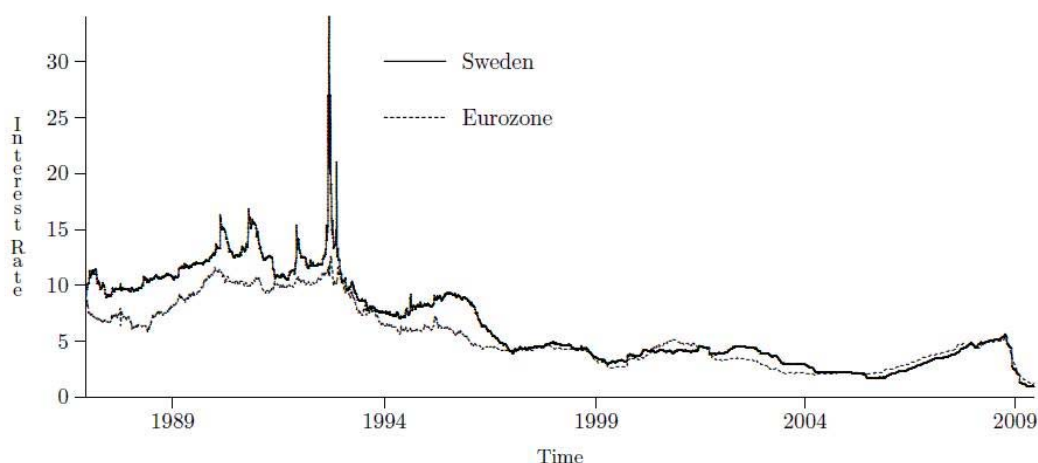

Figure 3: Interbank interest rates for the eurozone and Sweden, 1/1/1987–6/19/2009. Source: Datastream.

Zdroj: J. James Reade and Ulrich Volz. 2009. Too much to lose, or more to gain? Should Sweden join the EURO?

Okrem analýzy vývoja úrokovej miery vedci tiež porovnávali ekonomické cykly vo Švédsku a eurozóne a prišli k záveru, že s rastúcou mierou ekonomickej integrácie došlo ku korelácii cyklov ekonomického vývoja, čo ilustruje nasledujúci graf rastu HDP.

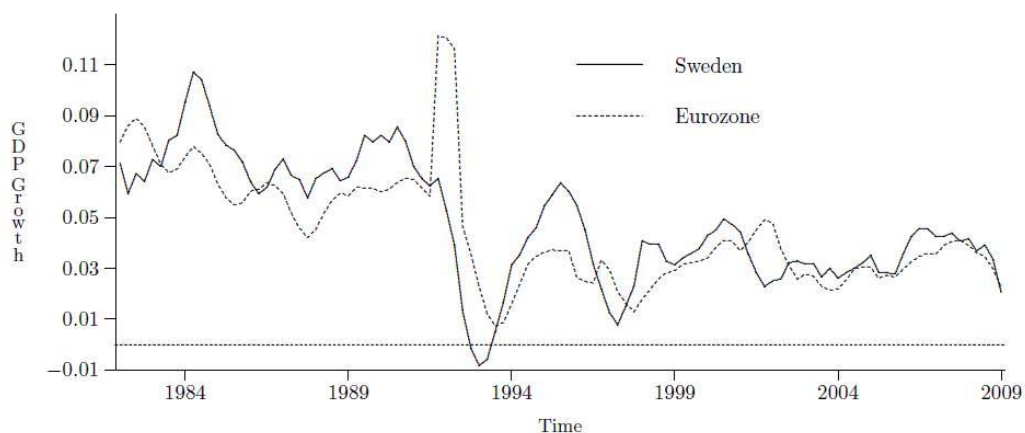

Figure 7: GDP growth. Source: Datastream.

Zdroj: J. James Reade and Ulrich Volz. 2009. Too much to lose, or more to gain? Should Sweden join the EURO?

Ďalej predmetom skúmania boli ukazovatele zamestnanosti, inflácie a dlhodobé úrokové sadzby. Aj tu v posledných rokoch došlo k zníženiu rozdielov medzi Švédskom a krajinami eurozóny. Tak výsledky analýzy dokazujú, že v skutočnosti menová politika Švédska jednoducho nasleduje politiku eurozóny a výhody nezávislej menovej politiky nie sú tak významné ako sa povodne predpokladalo. Zároveň menová politika Švédska podporujúca pohyblivý menový kurz vystavuje malú otvorenú ekonomiku rizikom kurzových strát.

Záver

Otázka zavedenia EURO vo Švédsku bola prehodnotená v období krízy v rokoch 2008-2009 ako zo strany politikov tak aj zo strany ekonomických vedcov. Taktiež bola prehodnotená otázka nezávislej menovej politiky a jej výhod pre malú otvorenú ekonomiku. Vedecké výskumy na základe reálnych dát ukazujú že v skutočnosti závislosť medzi súčasnou Švédskou a európskou menovou politikou je väčšia ako sa povodne predpokladalo. Švédsko môže získať určité výhody vďaka zapojeniu do menovej únie, medzi ktoré patria väčšia ekonomická stabilita a možnosť priamej účasti na rozhodnutiach európskej menovej politiky.

Použitá literatúra

- [1] Edvinsson, Rodney. 2009. Swedish monetary standards in historical perspective. Stockholm Papers in Economic History No. 6, Department of Economic History Stockholm University. [on-line]. [citované 04.06.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.historia.se/SPEH6.pdf>
- [2] J. James Reade and Ulrich Volz. 2009. Too much to lose, or more to gain? Should Sweden join the EURO? University of Oxford. Departement of economics. Doscussion papers series. [on-line]. [citované 04.06.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.economics.ox.ac.uk/research/WP/pdf/paper442.pdf>
- [3] Oficiálna internetová stránka: Swedish National bank. [on-line]. [citované 04.06.2010] Dostupné na WWW: <http://www.riksbank.com/templates/ItemList.aspx?id=13680>
- [4] Oficiálna internetová stránka: UK Parliament homepage. The Swedish Referendum on the Euro. [on-line]. [citované 04.06.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.parliament.uk/documents/commons/lib/research/rp2003/rp03-068.pdf>
- [5] Monetary Policy in Sweden. [on-line]. [citované 04.06.2010]. http://www.riksbank.com/upload/Dokument_riksbank/Kat_publicerat/Rapporter/2010/Monetary_policy_2010.pdf
- [6] The Swedish Economy. 2009. NATIONAL INSTITUTE OF ECONOMIC RESEARCH (NIER) [on-line]. [citované 04.06.2010]. Dostupné na WWW: http://www.konj.se/download/18.2b8975271278f4c2de580005657/KL_mar2010eng.pdf
- [7] Statistics Sweden. 2009. [on-line]. [citované 04.06.2010]. Dostupné na WWW: http://www.scb.se/Pages/TableAndChart_89245.aspx

Ing. Tatiana Damašková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomickej univerzity v Bratislave

E-mail: tatiana.damaskova@scania.com

Európska politika susedských vzťahov - hľadanie nových foriem partnerstva

Lubica Debnárová

Abstrakt

Európska politika susedských vzťahov predstavuje jednu z najambicióznejších politík vonkajších vzťahov Európskej únie, ktorej vznik úzko súvisí s rozšírením a snahou predísť vytvoreniu „nových deliacich línií“ medzi rozšírenou EÚ a jej susedmi na východe a juhu. Predstavuje nový strategický prístup k susedným štátom, ktorý má prispieť k posilneniu stability, bezpečnosti a prosperity vo vnútri i za novými hranicami Únie. Je to politika v procese formovania vyznačujúca sa tak mnohými prínosmi, ako aj nedostatkami. Cieľom tohto článku je predovšetkým priblížiť koncept susedskej politiky ako komplexného politického rámca pre vzťahy s jej novými susedmi a nové iniciatívy, ktoré ju dopĺňajú. Predmetom analýzy budú nedostatky a obmedzenia, ktoré by mohli brániť v úspešnom napĺňaní cieľov susedskej politiky a v neposlednej rade možné alternatívy jej ďalšieho vývoja.

Kľúčové slová: Európska politika susedských vzťahov, rozširovanie, kondicionalita, južná dimenzia, východná dimenzia

Abstract

The European Neighbourhood Policy represents one of the most ambitious external relations policies of the European Union, the origin of which is closely connected with enlargement and the attempt to prevent the emergence of “new dividing lines” between an enlarged EU and its Eastern and Southern neighbours. It represents a new strategic approach towards its neighbours that should contribute to the strengthening of stability, security and prosperity inside and outside the Unions new borders. It is a policy in the process of formation that is characterized by many benefits as well as shortcomings. The aim of this article is to explain the concept of the Neighbourhood Policy as a complex political framework for the relations with its new neighbours and the new initiatives that enhance it. The analyses will also focus on the shortcomings and limitations that could hinder the achievement of the policy’s goals and on the possible alternatives of its future development.

Keywords: European Neighbourhood Policy, enlargement, conditionality, Southern dimension, Eastern dimension

Vznik a charakteristika Európskej politiky susedských vzťahov

Zmeny odohrávajúce sa v medzinárodnom prostredí po skončení studenej vojny a rozpade bipolárneho sveta priniesli nové príležitosti pre politickú a ekonomickú spoluprácu v Európe a zásadným spôsobom ovplyvnili zahranično-politické pôsobenie Európskej únie. Snaha o znovu nadviazanie vzťahov so štátmi strednej a východnej Európy, ktorým sa otvorila nová možnosť

spolupráce, viedla k vzniku ambiciózneho projektu rozširovania, ktorý vyvrcholil na jar 2004 pristúpením desiatich nových členských štátov.

Toto rozsahom doposiaľ najväčšie rozšírenie bezpochyby predstavuje jeden z najväčších úspechov zahraničnej politiky Európskej únie, prinieslo však tiež nové výzvy. Rozšírením došlo nielen k zmene vnútorných obrysov Únie, ale aj k predefinovaniu jej vonkajšieho susedstva. Posunutie hraníc ďalej na východ znamenalo ešte väčšie priblíženie, geografické aj politické, krajín sužovaných sériou nevyriešených konfliktov, slabou konsolidáciou demokracie a sériou ekonomických a sociálnych problémov. Európska únia tak stála pred výzvou zabrániť vzniku destabilizačných procesov v jej susedstve a potrebou vybudovať alternatívny politický rámec, ktorý by upravoval vzťahy s krajinami, u ktorých sa v dohľadnej dobe s členstvom neuvažovalo.

Potreba reflektovať dané okolnosti, reagovať na zmeny v medzinárodnom prostredí a vo vnútorných procesoch samotnej Únie viedli k vytvoreniu Európskej susedskej politiky (European Neighbourhood Policy – ENP) ako nového strategického zahranično-politického prístupu k susedným štátom EÚ. Jej zámerom je „posilniť vzťahy so susedmi na báze spoločne zdieľaných hodnôt“ v snahe predísť vytvoreniu „nových deliacich línií“ medzi rozšírenou EÚ a jej susedmi a prispieť k „stabilite a prosperite vo vnútri i za novými hranicami Únie“. Cieľom je vytvorenie tzv. „prstenca priateľov“ susedných krajín, ktoré by s Úniou spájali čoraz užšie vzťahy zahŕňajúce podstatnú mieru ekonomickej integrácie a prehĺbenie politickej spolupráce¹⁴.

Hlavné princípy Európskej susedskej politiky boli stanovené v marci 2003 kedy Európska komisia publikovala strategický dokument „Širšia Európa – susedstvo: nový rámec pre vzťahy s našimi východnými a južnými susedmi“. Detailnejšie rozpracovanie politiky priniesol následne v roku 2004 Strategický dokument „Európska susedská politika“, ktorý zostáva definitívnym politickým vyhlásením ENP a ktorý vymedzuje konkrétne aspekty fungovania vzťahov medzi EÚ a krajinami zahrnutými do susedskej politiky.

ENP bola navrhnutá tak, aby poskytovala rámec pre vzťahy EÚ tak s krajinami na jej východných, ako aj južných hraniciach. Dnes zahŕňa 16 krajín: postkomunistické štáty východnej Európy (Ukrajinu, Bielorusko, Moldavsko), krajiny južného Stredomoria (Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Líbyu, Maroko, Palestínske autonómne územie, Sýriu a Tunisko), ako aj nástupnícke štáty Sovietskeho zväzu na južnom Kaukaze (Gruzínsko, Arménsko a Azerbajdžan)¹⁵. Prostredníctvom ENP Únia daným susedom „ponúka nový privilegovaný vzťah postavený na vzájomnom záväzku voči spoločným hodnotám (demokracia a ľudské práva, právny štát, zodpovedné vládnutie, princípy trhovej ekonomiky a trvalo udržateľného rozvoja)“. Okrem politickej spolupráce a hlbšej ekonomickej integrácie, poskytuje účastníckym krajinám

¹⁴ Komisia Európskych spoločenských štátov. Širšia Európa – susedstvo: nový rámec pre vzťahy s našimi východnými a južnými susedmi. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu. KOM (2003) 104, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenských štátov, 11.3.2003 s. 4 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#1

¹⁵ Nezahŕňa však Ruskú federáciu, ktorá vyjadrila námietky voči svojmu zaradeniu do danej politiky a udeleniu rovnakého statusu ako celá rada menších krajín, mnohé z ktorých Rusko zaraďuje do svojej vlastnej sféry vplyvu. Namiesto toho sú vzájomné vzťahy EÚ a Ruska charakterizované budovaním tzv. „strategického partnerstva“. Do programu ENP nepatria ani kandidátske krajiny na členstvo v EÚ Turecko, Chorvátsko a Macedónsko. Z ENP boli vyňaté aj Balkánske krajiny pre ich potenciálne členstvo v EÚ. Spolupráca s týmito krajinami prebieha v rámci Stabilizačného a asociačného procesu.

i ďalšie výhody v podobe pomoci pri uskutočňovaní reforiem k dosiahnutiu hospodárskeho a sociálneho rozvoja, zvýšenú mobilitu, podporu kontaktov medzi ľuďmi, ako aj účasť na vnútorných politikách, programoch a agentúrach Európskej únie. V prípade dostatočného pokroku ponúka všetkým susedským krajinám perspektívu podielu na vnútornom trhu EÚ a ďalšiu integráciu a liberalizáciu za účelom podpory voľného pohybu osôb, tovarov, služieb a kapitálu, ako aj úzky vzťah „zdieľania všetkého okrem inštitúcií“¹⁶.

I keď sa ENP snaží o nový strategický prístup, základný rámec vymedzujúci vzťahy Únie a jej susedov naďalej predstavujú Asociačné dohody uzatvorené so Stredomorskými štátmi a Dohody o spolupráci a partnerstve uzatvorené so štátmi východnej Európy¹⁷. Na ich základe Komisia vypracováva správy o stave krajiny, ktoré posudzujú súčasný stav spolupráce, politickú a ekonomickú situáciu, špecifikujú jednotlivé charakteristiky danej krajiny, inštitucionálne a sektorové aspekty a hodnotia možnosti pre ďalší rozvoj vzájomných vzťahov. Správy o stave krajiny sú predkladané Rade, ktorá na ich základe rozhoduje či pokračovať do ďalšieho štádia vzťahov. Hlavnými pracovnými dokumentmi ENP sú Akčné plány dohadované medzi EÚ a jednotlivými partnerskými štátmi a stanovujúce agendu politických a ekonomických reforiem s krátkodobými a strednodobými prioritami jednotlivých krajín. Akčné plány sú koncipované na základe spoločných princípov a zdieľaných hodnôt, zároveň sa však vyznačujú vysokou mierou diferencovanosti, ktorá má zohľadňovať špecifiká jednotlivých krajín, ich potreby a záujmy. Sú uzatvárané na časové obdobie troch až piatich rokov a podliehajú pravidelnému vyhodnocovaniu, na základe ktorého môžu byť flexibilne upravované. Za ich implementáciu a monitorovanie vzájomných záväzkov a cieľov zodpovedajú spoločné komisie a subkomisie vzniknuté na základe Asociačných dohôd a Dohôd o spolupráci a partnerstve¹⁸. Plnenie Akčných plánov má vplyv na ďalší vývoj vzájomných vzťahov EÚ a jej susedov. Financovanie ENP je zabezpečované **Nástrojom európskeho susedstva** a partnerstva, ktorý bol doplnený o dva nové mechanizmy, Investičný fond susedstva a Nástroj riadenia.

Zhodnotenie Európskej politiky susedských vzťahov

Východné rozšírenie bolo hlavným, ale nie jediným impulzom pre vznik Európskej politiky susedských vzťahov. Po východnom rozšírení panovalo v Európskej únii všeobecné rozčarovanie predovšetkým „starých“ členských štátov z príliš rýchleho tempa rozširovania. Táto obava bola spojená s prebiehajúcim rokovaním o ústavnej zmluve. ENP preto môžeme interpretovať ako výraz kompromisu vo vnútri Únie a „pokus preklenúť neurčite dlhú dobu do ďalšieho možného rozšírenia, kým si Európska únia nevyrieši svoje zmluvno-ústavné pomery a kým sa nepodarí

¹⁶ Komisia Európskych spoločenstiev. Širšia Európa – susedstvo: nový rámec pre vzťahy s našimi východnými a južnými susedmi. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu. KOM (2003) 104, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 11.3.2003 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#1

¹⁷ Výhody vyplývajúce z ENP sa zatiaľ nevzťahujú na Bielorusko, Líbyu a Sýriu. Bielorusko nespĺňa podmienku ustanovenia demokratickej formy vlády na základe slobodných a spravodlivých volieb. Líbya sa pred uzatvorením Asociačnej dohody a akčného plánu musí najprv začleniť do Barcelonského procesu. V prípade Sýrie sa čaká na ratifikáciu Asociačnej dohody.

¹⁸ V súčasnosti podlieha implementácii 12 akčných plánov. Akčné plány nemajú zatiaľ dohodnuté Alžírsko, Bielorusko, Líbya a Sýria.

stabilizovať a integrovať západný Balkán“¹⁹. ENP zároveň predstavuje „nejednoznačný výstup prebiehajúcej diskusie o budúcej podobe Únie a o tom, kde sú jej hranice“²⁰. Bola vytvorená v snahe prekonať tzv. „integračnú/bezpečnostnú dilemu“, ktorá si kladie otázku kde stanoviť konečné hranice Únie a ako podporovať bezpečnosť a stabilitu za týmito hranicami²¹. Má vyriešiť obavy z nestability v rozšírenej Európe, zabrániť vzniku destabilizačných procesov inklúzie a exklúzie, a zároveň vyriešiť vedľajšie, zväčša nežiadane účinky, ktoré sú dôsledkom rozšírenia z roku 2004.

Vznik susedskej politiky bol spojený s obrovským pozitívnym ohlasom a nadšením na politickej scéne Európskej únie a veľkými očakávaniami zo strany partnerských krajín. Všetci dúfali, že Únia vybrala správny rámec pre vzťahy s jej susedstvom riešiaci jednotlivé napätia medzi rozširovaním a nerozširovaním, demokratizáciou a stabilizáciou a medzi východom a juhom. Veľmi skoro sa však ukázali jej limity a vnútorná rozporuplnosť.

Koncepcia ENP

Najčastejšou otázkou vynárajúcou sa vo vzťahu k ENP je predovšetkým otázka koncepcie a samotnej podstaty susedskej politiky, jej nedostatočne rozvinutá podoba, prílišná vágnosť textov hlavných dokumentov vzťahujúcich sa na ENP a nedostatočná špecifikácia jej cieľov a metód. To malo za následok sériu rozličných interpretácií tejto politiky zo strany partnerských krajín ako aj samotných členských štátov.

Medzi najčastejšie interpretácie Európskej susedskej politiky patrí ponímanie ENP ako náhrady, resp. alternatívy plného členstva alebo ako predvstupovej politiky. Uvedené dve interpretácie sú dôsledkom nejasného rozlíšenia ENP a politiky rozširovania, nedoriešenia otázky budúceho rozširovania a zaradenie krajín, ktoré majú ambíciu stať sa členmi EÚ ku krajinám, ktorých možnosť pristúpenia bola už dávno vylúčená. Cieľ prvej interpretácie určiť konečné hranice je v očividnom rozpore s cieľom druhej interpretácie dodržať Zmluvu o EÚ a ponechať Európsku úniu otvorenú akejkoľvek európskej krajine, ktorá rešpektuje základné princípy Únie. Väčšina oficiálnych dokumentov vzťahujúcich sa k ENP možnosť členstva jednoznačne nezamietla, ale ani nepotvrdila. Európska únia teda naďalej zostáva otvorená všetkým európskym štátom, ktoré vyznávajú zásady slobody, demokracie, dodržiavania ľudských práv a základných slobôd a právneho štátu. Z vyhlásení predstaviteľov EÚ je však zrejmé, že Európska susedská politika je maximum čo v súčasnej dobe môžu partnerské krajiny očakávať.

Perspektíva členstva zohrala významnú úlohu v procese transformácie krajín strednej a východnej Európy na konsolidované demokracie s fungujúcimi trhovými ekonomikami a pri ich hodnotovom, politickom, inštitucionálnom a legislatívnom približovaní sa Únii. Otázka členstva má značný vplyv na fungovanie základných princípov a nástrojov Európskej susedskej

¹⁹ Schneider, J.: Evropská susedská politika: šaty podle jednoho střihu. Mezinárodní politika. Roč. 31. č. 4 (2007). s. 13

²⁰ Thim, M.: Geneze a perspektiva Evropské politiky susedství. Mezinárodní politika. roč. 31. č. 4 (2007). s.

4

²¹ Bližšie vid': DeBardleben, J., et al.: The Boundaries of EU Enlargement. Finding a Place for Neighbours. Houndmills: PALGRAVE MAMILLAN. 2008. ISBN 978-0-230-52124-7. s. 17-52

politiky. Chýbajúca jasná odpoveď na perspektívu členstva, ktorú EÚ vzhľadom na prebiehajúcu vnútornú diskusiu o „únave z rozšírenia“ a „absorpčnej kapacity EÚ“ nie je schopná poskytnúť, môže znížovať schopnosť susedskej politiky naplňať jej ciele. Zaradenie krajín, pre ktoré je členstvo jednou z hlavných priorít, medzi krajiny, ktorých možnosť prístúpenia bola vylúčená už dávno, ako aj jasné vyhlásenie absencie akejkoľvek prístupovej perspektívy, by v budúcnosti mohla viesť k pocitu exklúzie a k frustrácii týchto krajín a vyústiť do otvoreného postoja proti EÚ.

ENP bola koncipovaná tak, aby poskytovala jednotný rámec pre rôznorodú skupinu susedov EÚ a zároveň priestor pre diferenciáciu. Pôvodne mala nová politika upravovať len vzťahy s krajinami na východných hraniciach Únie, avšak v dôsledku tlaku južných členských štátov EÚ na vyváženú južnej a východnej dimenzie vonkajších vzťahov Únie došlo k rozšíreniu geografického záberu ENP o krajiny Stredomorského regiónu a ENP sa tak stala nástrojom oživenia už prebiehajúcej spolupráce v rámci Euro-stredomorského partnerstva. Následne, ako výsledok nového dôrazu na diverzifikáciu energetických zdrojov Európskej únie a rastúceho významu južného Kaukazu ako tranzitnej oblasti energetických surovín bola ENP doplnená aj o tento región.

Zjednocujúce zastrešenie veľmi rozdielných krajín východnej Európy, južného Kaukazu, severnej Afriky a Blízkeho východu pod „jeden dáždík“ je problematické. V susedskej politike sa zreteľne prejavuje „nesúrodosť skupinového prístupu ENP“ a „disproporcija medzi jej južnou a východnou dimenziou“. Táto disproporcija je zrejmä najmä s ohľadom na očakávania jednotlivých partnerov. Východní susedia Únie, na rozdiel od stredomorských susedov, často deklarujú vstup do Európskej únie ako jednu zo svojich hlavných zahranično-politických priorít. Hodenie do „jedného vreca“ je pre nich ťažko prijateľné. Štiepenie medzi južnú a východnú dimenziu sa prejavuje aj v konaní jednotlivých členských štátov EÚ, ktoré tlačia svoje agendy voči jednému alebo druhému smeru, obzvlášť v čase keď zastávajú predsedníctvo v Rade EÚ. Uvedené napätie medzi južnou a východnou dimenziou je považované za možnú slabinu ENP, najmä pokiaľ ide o uprednostňovanie jednej alebo druhej dimenzie a s tým súvisiaci spor o zdroje.

Jednou z interpretácií Európskej susedskej politiky je ponímanie ENP ako nástroja na vytvorenie zóny vplyvu EÚ. Táto interpretácia je obzvlášť silná v ruskom diskurze o Európskej susedskej politike, podľa ktorého je rétorika „prstenca priateľov“ EÚ len krytie pre komplexnú stratégiu, ktorá má za cieľ bližšie pripútanie jej susedov k Únii. ENP je videná ako nástroj pre rozšírenie záujmov EÚ bez toho, aby brala do úvahy legitímne záujmy ďalších aktérov, ktorí nechcú podľahnúť tlaku EÚ²². Európska únia sa prostredníctvom ENP snaží presadiť ako regionálny aktér. Jej úspešnosť však bude v značnej miere závisieť práve od schopnosti Únie riadiť svoje vzťahy s Ruskou federáciou. „Ruský faktor“ má významný dopad na vzťahy EÚ s ostatnými susedmi, ako aj na riešenie tzv. „zamrznutých konfliktov“ v susedstve Európskej únie. Únia tak čelí výzve nájsť nový model vzťahov s Ruskom, ktorý je vyjadrený udelením Rusku

---

²² Podľa: Kratochvíl, P. et al.: *The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Prague: Institute of International Relations. 2006. ISBN 80-86506-56-8 s. 19-20

statusu tzv. „strategického partnera“²³. V súčasnosti postoj členských štátov voči Rusku nie je konzistentný. Zatiaľ čo niektoré štáty majú s Ruskom úzke vzťahy a pokladajú ho za dôležitého partnera pri riešení medzinárodných problémov, ako aj významného hospodárskeho a energetického partnera, iné ho vnímajú ako hrozbu. Tvorba účinných politík voči Rusku si vyžaduje vyššiu mieru koordinácie a konsenzu medzi členskými štátmi EÚ a riešenie konfliktov v najbližšom susedstve koherenciu v angažovanosti, aktívnejšie uplatňovanie záujmov a asertívnejšie presadzovanie princípov demokratického a zodpovedného vládnutia zo strany EÚ.

Princípy a nástroje ENP

Stratégia ENP z mája 2004 uvádza, že cieľom susedskej politiky je „zdieľať výhody rozšírenia z roku 2004 s krajinami susedstva posilňovaním stability, bezpečnosti a blahobytu všetkých, ktorých sa to týka“. ENP predstavuje jasnú snahu napodobniť úspech z rozširovania a je výsledkom adaptácie politiky rozšírenia v zmenenom prostredí. Mnohé myšlienky, ako aj princípy, postupy a nástroje z posledného kola rozširovania boli prevzaté, adaptované a transformované tak, aby slúžili ako súčasť ENP. K tomuto silnému prepojeniu medzi skúsenosťami z rozširovania a ENP došlo, či dochádza, ako dôsledok spôsobu akým Európska komisia riadila vytváranie ENP, predovšetkým z prepojenia personálneho zabezpečenia susedskej politiky s politikou rozširovania²⁴. K transferu a adaptácii medzi oboma politikami došlo na viacerých úrovniach. ENP prevzala diskurz o spoločných hodnotách a podobne ako rozširovanie kombinuje stratégie socializácie a kondicionality. Mnohé z prvých návrhov akčných plánov boli vytvorené podľa vzoru asociačných zmlúv použitých v prvých štádiách posledného rozširovania. Tak ako v prípade rozširovania, akčné plány a ďalšie strategické dokumenty viažu budúci vývoj s prehodnocovaním vzájomného vzťahu EÚ a jej susedov s cieľom napodobiť dynamiku sociálneho účinku, ktorý bol prítomný vo výročných správach kandidátskych krajín, a ktorý by vytváral konkurenciu medzi partnerskými štátmi. Za týmto účelom tiež Komisia ponechala princíp diferenciácie, ktorý bol cenným poučením z procesu rozširovania. Otázkou však je, nakoľko je model rozširovania vhodný a či prispôsobenie princípov a nástrojov z procesu rozširovania na novú politiku poskytne EÚ vhodné a účinné prostriedky a stimuly na splnenie jej cieľov k novým susedom. Nebezpečenstvo predstavuje prílišná adaptácia politiky rozširovania a nedostatočné poučenie sa z neho. Transformácia princípov a nástrojov procesu rozširovania na susedskú politiku nezaobišla bez chýb²⁵.

---

²³ Základným rámcom vymedzujúcim vzťahy EÚ a Rusko predstavuje Dohoda o partnerstve a spolupráci, ktorá bola uzatvorená v roku 1994. Od júna 2008 prebiehajú rokovania o novej dohode, ktorá by existujúcu dohodu mala nahradiť.

²⁴ Došlo k vnútornej reštrukturalizácii Európskej komisie a k presunu pracovníkov z Generálneho riaditeľstva pre rozšírenie, zapojených do pracovnej skupiny Širšia Európa, do Generálneho riaditeľstva pre vonkajšie vzťahy.

²⁵ Podľa: Kelley, J.: *New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy*. *Journal of Common Market Studies*. Volume 44. N.1. 2006 s. 29-55; Tulmets, E.: *Adapting the experience of enlargement to the Neighbourhood Policy: The ENP as a substitute to Enlargement?* In Kratochvíl, P. et al.: *The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Prague: Institute of International Relations. 2006. ISBN 80-86506-56-8 s. 29-49

Jedným z kľúčových nástrojov v procese rozširovania z roku 2004 bola kondicionalita, ktorá poskytovala rámec pre prístupový proces a rokovania s kandidátskymi krajinami. Uplatňovanie kondicionality vo vzťahu k prístupujúcim krajinám bolo účinné najmä vďaka konkrétnej odmene - perspektíve členstva. Dokáže však kondicionalita fungovať efektívne a privediť želanú zmenu v susedných krajinách, ak odmena členstva nie je ponúknutá, tak ako je to v prípade ENP?

V ENP narážame na problém udržateľnosti prístupu kondicionality ako jedného z princípov susedskej politiky. Do popredia sa dostáva otázka dôveryhodnosti kondicionality²⁶ a prílišná vágnosť formulácie ponúkaných odmien v hlavných dokumentoch ENP. Účinnosť kondicionality závisí od ochoty členských štátov EÚ zdieľať svoje výhody, ako aj od veľkosti odmeny ponúkanej susedným krajinám. To platí najmä v oblasti politickej kondicionality, kde v prípade vysokých domácich nákladov na adaptáciu, odmena ustanovenia „privilegovaného partnerstva“, bez ponuky členstva, nemusí byť dostatočným stimulom na motivovanie reforiem. Dôležité je aj stanovenie správneho časového rámca poskytovania odmeny. Príliš pomalá rýchlosť poskytovania odmien spojená s rýchlym uskutočňovaním reforiem znižuje rozsah reakcie štátov na ponúkané stimuly a účinnosť kondicionality. Zároveň, ENP bude úspešná len ak podobné odmeny nebudú dostupné aj z iných zdrojov a za nižšiu cenu.

Významnou slabinou kondicionality uplatňovanej v susedskej politike je problém konzistentnosti jej uplatňovania. EÚ musí zosúladiť rozdielne záujmy, ktoré sleduje vo vzťahu k svojim susedom. V prípadoch, v ktorých dominujú bezpečnostné, alebo iné zahraničnopolitické záujmy EÚ, zvykne byť Únia menej striktná ohľadom uplatňovania politickej kondicionality. Úspech alebo neúspech kondicionality je tiež spojený s národným kontextom a s politickou ochotou tretích štátov spolupracovať a zavádzať národné reformy. Z toho dôvodu bude mechanizmus kondicionality fungovať len v rozsahu v akom susedia EÚ ašpirujú na členstvo a v rozsahu v akom ho vnímajú ako možné²⁷.

Kondicionalita je v ENP, podobne ako v procese rozširovania, doplnená o princípy partnerstva, diferenciácie, spoločného vlastníctva, participácie a decentralizácie, ako aj o inovatívne spôsoby hodnotenia a kontroly spĺňania jednotlivých kritérií alebo záväzkov. Partnerstvo je odpoveďou na kritiku o jednostrannosti a asymetrii vzťahu EÚ a jej susedov v oblasti tvorby, rozvoja a implementácie politík. Cieľom diferenciácie je zabezpečiť, aby vzájomné vzťahy Únie a partnerských krajín odrážali nielen spoločné záujmy, ale aj potreby a schopnosti jednotlivých partnerov. Podobne ako Akčné plány, aj indikátory a kritériá hodnotenia pokroku jednotlivých krajín majú byť dohadované v úzkej spolupráci so samotnými partnerskými krajinami, za účelom zaistenia národného vlastníctva a záväzku. Decentralizácia a participácia majú zabezpečiť konzultácie s národnými verejnými a súkromnými aktérmi za

---

²⁶ Prevláda pochybnosť či je prijateľné odmeniť partnera za čiastočný pokrok v určitých oblastiach (napr. za uskutočňovanie ekonomických reforiem), ak krajina zaostáva v dosahovaní pokroku v iných oblastiach (napr. v oblasti podpory demokracie, ochrany ľudských práv, práv menšín, podpory vlády zákona atď.).

²⁷ Podľa: Casier, T. (v DeBardeleben); Kelley, J.; Kratochvíl, P.; Lippert, B; Tulmets, E. (v Kratochvíl); Browning, Ch., Joenniemi, P. (v DeBardeleben)

účelom zvýšenia pocitu vlastníctva pri prijímaní politických rozhodnutí a implementácii reforiem.

I v uvedených oblastiach je možné identifikovať nedostatky. Účinnosť princípov partnerstva, diferenciácie, vlastníctva a participácie obmedzujú také faktory ako strnulosť a komplexnosť európskych postupov (ťažkosti spojené s prerokovávaním, implementáciou a monitorovaním Akčných plánov, s prístupom mimovládnych organizácií k fondom), nepresnosť indikátorov a kritérií hodnotenia pokroku susedných krajín, rozpory v samotnej ENP (napr. aktivity v oblasti medzilidských kontaktov verus striktná vízová politika), ako aj rôzne národné kontextové dôvody (problémy so spoločným vlastníctvom a participáciou v autoritatívnych režimoch s politickou administráciou a kontrolovanou občianskou spoločnosťou)²⁸. Problémy spojené s prerokovávaním jednotlivých Akčných plánov, vágnosť formulácie záväzkov Európskej únie a očividná nerovnováha medzi záväzkami EÚ a jej susedov spochybňujú možnosť vytvorenia rovnocenného partnerstva medzi EÚ a jej susedmi. Podľa niektorých odborníkov, napriek deklarovaneému spoločnému vlastníctvu, ENP nezabránil Európskej únii presadiť sa vo svojom susedstve ako dominujúci aktér a „namiesto budovania symetrických vzťahov sa susedská politika stala neokoloniálnym projektom presadzovania záujmov regionálneho hegemóna“²⁹.

Za obmedzujúci faktor napĺňania cieľov ENP sú považované aj finančné zdroje vyčlenené na ENP, ktoré sú vo všeobecnosti hodnotené ako nepostačujúce na to, aby povzbudili skutočné reformy. V porovnaní s rozpočtom, ktorým disponoval predvstupový program PHARE, sú prostriedky **Nástroja európskeho susedstva** a partnerstva relatívne skromné a okrem toho musia byť rozdelené medzi 16 krajín a Rusko, ktoré môže z uvedeného fondu tiež čerpať. Nedostatky rozpočtu predstavujú skutočnú výzvu pre implementáciu ENP, najmä vzhľadom na to, že Nástroj **európskeho susedstva** a partnerstva (ENPI) prevzal navyše niekoľko nákladných nástrojov predvstupovej stratégie (napr. TAIEX, Twinning, programy cezhraničnej spolupráce).

Vývoj a smerovanie politiky

Nedostatočná rozpracovanosť Európskej susedskej politiky, jej nedostatky a limity viedli čoskoro k snahe posilniť ENP tak na juhu a na východe prostredníctvom niekoľkých iniciatív, ktorých cieľom je posilňovať regionálny a multilaterálny rozmer spolupráce medzi EÚ a jej susedmi, zdôrazňovať niektoré konkrétne oblasti spolupráce a poskytovať nové nástroje.

Posilnená ENP

Prvým krokom bola nemecká iniciatíva ENP plus, určená pre východných susedov, ktorá však narazila na pripomienky juhoeurópskych členských štátov, ktoré sa obávali, že Berlín presunie hlavné ťažisko únijnej zahraničnej politiky na úkor priestoru okolo Stredozemného mora smerom k východným susedom. Následne, v decembri 2006, prišla Európska komisia s ideou

²⁸ Bližšie viď napr. Tulmets, E. (v Kratochvíl); Browning, Ch., Joenniemi, P. (v DeBardleben); Nikolov, K. Y. (v Avery, G., Nasshoven, Y.)

²⁹ Horký, O., Kratochvíl, P.: Znovuzrození evropského kolonialismu? Odvráčená tvář Evropské politiky sousedství. Mezinárodní politika. Roč. 33. č. 4 (2009). s. 7

posilňovania ENP (v čiastočnom súlade s predstavami Nemecka o ENP plus). V oznámení Európskemu parlamentu a Rade „O posilňovaní Európskej susedskej politiky“ Európska komisia identifikovala oblasti v ktorých mala byť susedská politika posilnená³⁰ a v oznámení „Intenzívna európska susedská politika“, ktorý predložila o rok neskôr, navrhla možné opatrenia na posilnenie ENP³¹. Konkrétnymi výstupmi snahy o posilnenie ENP bolo predovšetkým zapojenie partnerov do globálneho prístupu k migrácii (Global Approach to Migration), zriadenie dvoch nových finančných nástrojov (Nástroja riadenia a Investičného fondu susedstva), či zahájenie rokovaní s Ukrajinou o novej dohode o pridružení, ktorá sa má stať modelom pre budúce zmluvné vzťahy s ostatnými susedmi.

Čiernomorská synergia

Prehlásenie „O posilnení Európskej susedskej politiky“ zároveň hovorí o posilnení regionálnej spolupráce prostredníctvom „Čiernomorskej synergie“, ktorá bola zahájená v Kyjeve 14. februára 2008. Jej prvou úlohou má byť rozvoj spolupráce v rámci čiernomorskej oblasti a zároveň medzi oblasťou ako celkom a Európskou úniou. Častejšie je však interpretovaná ako nástroj posilnenia spolupráce s partnermi v rámci ENP bez toho, aby sa pri tom antagonizovalo Rusko. Čiernomorská synergia preto oficiálne vychádza z ENP a dopĺňa už existujúce rámce spolupráce, predstupu strategiu pre Turecko a strategické partnerstvo s Ruskom, ktorých ďalší vývoj a zväčša bilaterálna implementácia naďalej určujú strategický rámec. Do centra pozornosti stavia regionálnu úroveň v snahe povzbudiť už prebiehajúcu spoluprácu. Jej cieľom je stimulovať demokratické a ekonomické reformy, podporiť stabilitu a rozvoj, odpovedať na príležitosti a výzvy cez koordinovanú akciu v regionálnom rámci a prispievať riešeniu „zmrazených“ konfliktov prostredníctvom zvýšenej politickej angažovanosti EÚ. Zamiera sa na konkrétne projekty a iniciatívy v oblastiach spoločného záujmu a na podporu spolupráce miestnych aktérov a občianskej spoločnosti prostredníctvom nového programu cezhraničnej spolupráce³². Na úspešnosť Čiernomorskej synergie však bude mať zásadný vplyv práve zapojenie kľúčových regionálnych partnerov Ruska a Turecka a vývoj ich vzťahov s EÚ a jej susedmi.

---

³⁰ Napr. obchod, investície a ekonomická integrácia; mobilita a riadená migrácia, kontakty medzi ľuďmi, rôzne tematické aspekty, posilnenie politickej spolupráce, podpora regionálnej spolupráce, posilnenie finančnej spolupráce

³¹ Išlo predovšetkým o návrh „na mieru ušitých“ rozsiahlych a komplexných oblastí voľného obchodu, zjednodušenie krátkodobého cestovania, ako aj ambicióznejší dlhodobější rozvoj v oblasti riadenej migrácie a dialógu v sektorových politikách (energetika, boj proti klimatickým zmenám, rybolov, doprava, výskum, informačná spoločnosť, vzdelávanie, regionálna politika atď.)

³² Komisia Európskych spoločenstiev. Čiernomorská synergia – nová iniciatíva regionálnej spolupráce. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu Parlamentu. KOM (2007) 160, končené znenie. [online] Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 11.04.2007a. [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_sk.pdf

Únia pre Stredomorie

Vo februári 2007 francúzsky prezident Nicolasom Sarkozym predstaval návrh vytvoriť Stredomorskú úniu, ktorá mala byť nástrojom podpory blízkovýchodného mierového procesu. Jeho postranným úmyslom však bolo poskytnúť Turecku inú platformu než prípadné členstvo v EÚ. Práve Turecko sa malo stať hlavným pilierom novej Stredomorskej únie, ktorej ustanovenie Sarkozy plánoval zavrieť počas francúzskeho predsedníctva v druhej polovici roku 2008. Pôvodne ambiciózny plán sa stretol s množstvom odmietavých reakcií zo strany členských štátov, Európskej komisie a Turecka, čo vyústilo do jeho prepracovania. Obavy panovali najmä zo vzťahu Stredomorskej únie k Euro-stredomorskému partnerstvu, z dublovania už existujúcich štruktúr, ako aj zo zahrnutia len stredomorských členských štátov EÚ. Turecko odmietalo akúkoľvek alternatívu členstva a ochotu zúčastniť sa na novej iniciatíve potvrdilo až keď v marci 2008 dostalo záruku, že projekt nebude alternatívou členstva Turecka v EÚ.

Modifikovaná iniciatíva, zahájená 13.-14. júla 2008, dostala názov „Barcelonský proces: Únia pre Stredomorie“ a stala sa súčasťou Euro-stredomorského partnerstva. Nové partnerstvo zahŕňa všetkých 27 členských štátov EÚ a 16 partnerov z južného Stredomoria a Blízkeho východu. Únia pre Stredomorie má byť doplnením a obohatením už existujúcich štruktúr a politik EÚ v regióne a nástrojom oživenia Barcelonského procesu. Jej cieľom je podpora spolupráce v oblasti energetiky, bezpečnosti, migrácii, obchodu, boja proti terorizmu, korupcii, organizovanému zločinu. Inováciou je ustanovenie rotujúceho predsedníctva zloženého z jedného predsedu z členských štátov EÚ a jedného reprezentujúceho stredomorských partnerov a sekretariátu so sídlom v Barcelone, ktoré je zodpovedné za podporu projektov regionálnej, subregionálnej a transnacionálnej podoby v rôznych sektoroch. Limitujúcim faktorom v snahe EÚ politicky a hospodársky stabilizovať priestor Stredozemného mora je závislosť fungovania Únie pre Stredomorie, podobne ako staršieho Euro-stredomorského partnerstva, od konkrétneho stavu blízkovýchodného mierového procesu, ako aj potreba medzinárodnej súhry s ďalšími aktérmi, predovšetkým USA.

Východné partnerstvo

Prvé kroky k posilneniu angažovanosti EÚ voči východným susedom predstavuje diskusný dokument s názvom „Európska susedská politika – čas konať“, ktorý na jar 2008 pripravila česká diplomacia. Následná diskusia v pracovnej skupine Rady pripravila pôdu pre prijatie ambicióznejšej východnej politiky. Základné akcenty českého návrhu (ekonomická integrácia, odstraňovanie bariér voľného obchodu, uľahčovanie pohybu osôb), ako aj kombinácia princípu diferenciácie s regionálnym prístupom sa potom objavili v poľsko-švédskom návrhu Východného partnerstva, ktorý bol predložený v máji 2008 a o mesiac neskôr formálne schválený na summite Európskej rady. Európska komisia dostala mandát pripraviť konkrétny projekt Východného partnerstva, ktorý, vychádzajúc z poľsko-švédskeho návrhu, predstavila 3. Decembra 2008. Východné partnerstvo bolo formálne schválené na prvom z dvoch summitov EÚ pod českým predsedníctvom 20. marca 2009. Prvý summit Východného partnerstva, nasledovaný vrcholnou schôdzkou tzv. Južného (energetického) koridoru, sa uskutočnil v Prahe 7. -8. mája 2009.

Cieľom Východného partnerstva je posilniť vzťahy so šiestimi východnými partnermi (Arménskom, Azerbajdžanom, Bieloruskom, Gruzínskom, Moldavskom a Ukrajinou) a byť nástrojom politického, ekonomického a právneho približovania týchto krajín k Európskej únii. Základom nových vzťahov majú byť nové dohody o pridružení (nahrádzajúce rámcové Dohody o partnerstve a spolupráci) založené na spoločných hodnotách (demokracia a vláda zákona, rešpektovanie ĽP a základných slobôd, trhová ekonomika a udržateľný rozvoj). Krajínám ponúka predovšetkým postupnú integráciu do ekonomiky EÚ a vytvorenie rozsiahlej a komplexnej oblasti voľného obchodu na bilaterálnej úrovni s každou krajinou ochotnou a schopnou vstúpiť do hlbšieho záväzku. Súčasťou má byť zjednodušenie udeľovania víz spojené s dlhodobou perspektívou úplnej vízovej liberalizácie. Cieľom partnerstva je podpora demokracie a dobrého vládnutia, spolupráca v oblasti energetickej bezpečnosti a vzájomné prepojenie a integrácia energetických trhov, podpora sektorových reforiem a ochrany životného prostredia, podpora kontaktov medzi ľuďmi, regionálneho ekonomického a sociálneho rozvoja a zvýšenie stability³³.

Východné partnerstvo má vzťahom EÚ s jej partnermi dodať chýbajúci multilaterálny rozmer prostredníctvom nového rámca viacstrannej spolupráce. Má byť fórom na výmenu informácií a skúseností o opatreniach, ktoré partneri prijali v záujme transformácie, reformy a modernizácie a predstavovať štruktúrovaný proces aproximácie, ktorý bude podporený komplexným programom budovania inštitúcií (Comprehensive Institution Building Programmes). Novinkou je ustanovenie Fóra občianskej spoločnosti na podporu kontaktov medzi jednotlivými organizáciami občianskej spoločnosti a na uľahčenie ich dialógu s verejnými orgánmi³⁴, ako aj zriadenie nového nástroja multilaterálnej spolupráce, tzv. modelových iniciatív. Súčasťou Východného partnerstva je aj poskytnutie dodatočných finančných prostriedkov východným partnerom. V období 2010-2013 plánuje Európska komisia vyčleniť na Východné partnerstvo 600 mil. EUR, čím by sa celková pomoc týmto krajínám zvýšila z 450 mil. EUR v roku 2008 na 785 mil. EUR v roku 2013³⁵.

Východné partnerstvo je predovšetkým výsledkom snahy o nastolenie „rovnováhy“ medzi stúpcami východnej a južnej dimenzie ENP a reakciou na vývoj okolo francúzskej iniciatívy Únie pre Stredomorie. Na rozdiel od stredomorskej dimenzie je však od začiatku prezentované ako projekt vychádzajúci v plnej miere z existujúceho rámca ENP a finančného nástroja ENPI. Svoju rolu z hľadiska načasovania zohrala aj snaha využiť priaznivých podmienok v podobe českého a švédskeho predsedníctva v EÚ v roku 2009, predtým než nastúpi nadchádzajúca trojka (Španielska, Belgicka, Maďarska), ktorej predsedníctvo sa ďalšiemu dôrazu na východných susedov javilo ako nepriaznivé. Výrazným impulzom k urýchleniu príprav a následného spustenia partnerstva bol aj rusko-gruzínsky konflikt a „plynová kríza“ z januára

³³ Komisia Európskych spoločenstiev. Východné partnerstvo. Oznámenie Komisie Európskemu Parlamentu a Rade. KOM (2008) 823, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 3.12.2008 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf

³⁴ Prvé Fórum občianskej spoločnosti sa uskutočnilo v Bruseli v dňoch 16.-17. novembra 2009. Druhé Fórum občianskej spoločnosti sa má konať v Berlíne 18.-19. novembra 2010.

³⁵ Komisia Európskych spoločenstiev. Východné partnerstvo. Oznámenie Komisie Európskemu Parlamentu a Rade. KOM (2008) 823, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 3.12.2008 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf

2009. Pre EÚ, ktorá usiluje o zaistenie plynulých a bezpečných dodávok energetických surovín, diverzifikáciu svojich energetických zdrojov a zníženie svojej energetickej závislosti na Rusku majú región južného Kaukazu a stabilné dodávky cez územie Ukrajiny strategický význam. Oba uvedené konflikty zdôraznili potrebu ísť vo vzájomných vzťahoch s východnými partnermi nad rámec existujúcich formátov.

Ani Východné partnerstvo nerieši zásadnú otázku, ktorá sa objavuje od počiatku existencie ENP. Nedáva odpoveď na to, či dané krajiny majú perspektívu členstva. Ak bude projekt úspešný, na jeho konci bude skupina krajín, ktoré budú tak blízko EÚ, že jediné čo ich bude odlišovať od EÚ bude absencia členstva. Východné partnerstvo rovnako trpí na nekonzistentnosť v prístupe členských štátov EÚ vo vzťahu k Rusku, ktoré novú iniciatívu považuje za ďalší pokus o rozšírenie sféry vplyvu EÚ na krajiny patriace do „blízkeho zahraničia“ Ruska³⁶.

Všetky nové iniciatívy sú predovšetkým výsledkom kompromisu v EÚ. Pre niektorých sú nedostatočné (napr. Východné partnerstvo neobsahuje prísľub členstva), pre iných zasa príliš ambiciózne. Zároveň sú spojené s mnohými obavami, predovšetkým z ich vzájomného prekrývania sa a z dublovania ich štruktúr. Najväčším rizikom pre ich úspešnosť predstavujú najmä prehnané očakávania, ktoré dané iniciatívy nemusia naplniť a nižšia ochota členských štátov angažovať sa v daných regiónoch v období vnútorných, predovšetkým hospodárskych problémov EÚ.

Alternatívy súčasnej podoby ENP

Pochybnosti o vhodnosti ENP ako základného rámca upravujúceho vzťahy EÚ s jej susedmi viedli k vzniku návrhov možných „alternatív“, resp. úprav súčasnej podoby susedskej politiky. Jednou z najčastejšie navrhovaných alternatív je model „variabilnej geometrie“ („variable geometry“). Uvedený koncept nie je ničím novým. Práve naopak, predstavuje jeden z osvedčených prístupov uplatňovaných v procese európskej integrácie. Model „variabilnej geometrie“ predpokladá vytvorenie „tvrdého jadra“ štátov EÚ a „periférie“, v ktorej je úroveň integrácie nižšia. Rozlíšenie medzi štátmi oboch skupín môže byť formálne posvätené európskym právom, ale nie je to nutné. Presun štátov z „periférie“ do tvrdého jadra je síce možný a žiaduci, ale podlieha súhlasu štátov už patriacich k „tvrdému jadrú“. Súhlas môže mať podobu výslovnej odpovede na žiadosť štátov periférie pripojiť sa, alebo predbežného vytýčenia podmienok, ktoré musí štát usilujúci sa o príslušnosť k „tvrdému jadrú“ splniť. Prvky variabilnej geometrie sa v súčasnom systéme EÚ objavujú napríklad v oblasti menovej únie, Schengenského priestoru či v rámci mechanizmu „posilnenej spolupráce“. Model variabilnej geometrie v mnohom odrážajú aj princípy Severnej dimenzie (Northern Dimension Initiative). ENP by tak mohla reflektovať práve skúsenosti Severnej dimenzie, kde sa zdá, že je susedstvo vytvárané

---

³⁶ Táto nekonzistentnosť sa prejavuje napr. v snahe vybudovať plynovod Nabucco s cieľom znížiť závislosť na dovoze plynu z Ruska a zároveň v podpore, ktorú niektoré členské štáty prejavujú ruskému konkurenčnému projektu South Stream či rusko-nemeckého projektu North Stream.

s partnermi na základe princípu spoločného vlastníctva, zatiaľ čo v prípade susedskej politiky panuje presvedčenie, že je vonkajšia sféra vytváraná jednostranne Európskou úniou.³⁷

„Variabilná geometria“ predstavuje prístup, ktorý by umožnil flexibilnejšiu účasť partnerov v niektorých politikách vrátane rozhodovacieho procesu, a zároveň by obmedzil prístup k iným, považovaným za citlivejšie z pohľadu niektorých členských štátov EÚ. Takýto prístup by tiež v rámci ENP umožnil zdokonaľiť princíp kondicionality a diferenciácie. Partnerské krajiny, ktoré by splnili podmienky oprávňujúce ich na účasť vo vybraných politikách by mohli pokračovať vpred pred tými, u ktorých by kritériá splnené neboli a tak by zároveň slúžili ako príklad pre zaostávajúce krajiny, motivujúc ich k hlbším reformám. Možnosť účasti na vybraných politikách by bola viac ako len súčasný vágny sľub podielu na vnútornom trhu a predstavovala podstatnejší stimul k reformám³⁸. ENP by sa tak mohla stať konkrétnou náhradou rozširovania pre krajiny, ktoré nemajú právo stať sa kandidátmi, a zároveň by sa mohla podobať dlhodobej predvstupovej stratégii pre krajiny, ktoré majú právo na väčšie očakávania. Takáto variabilná geometria by dokonca mohla viesť k takej situácii kedy by sa susedia jedného dňa mohli stať kandidátmi a kandidáti susedmi³⁹.

Záver

Európska politika susedských vzťahov predstavuje nový strategický prístup zastrešujúci spoluprácu so 16 štátmi zdieľajúcimi spoločné hranice s Európskou úniou, ktorého cieľom je posilniť vzťahy EÚ so susedmi a predísť tak procesom destabilizácie v jej okolí. ENP úzko súvisí s politikou rozširovania, ktorého úspechy sa snaží napodobniť adaptáciou jeho princípov a nástrojov v zmenenom prostredí. Toto mechanické požičiavanie si zo skúseností z rozširovania, ako aj samotná podoba ENP sa nezaobišli bez problémov a nedostatkov. Ide predovšetkým o zastrešenie úplne odlišných krajín východnej a južnej dimenzie, chýbajúca jasná odpoveď na otázku perspektívy členstva, ako aj nedostatočné stimuly a obmedzené finančné prostriedky, ktoré môžu limitovať schopnosť napĺňať bezpochyby ambiciózne ciele ENP a vytvoriť skutočné partnerstvo medzi EÚ a jej susedmi.

Napriek nedostatkom Európskej politiky susedských vzťahov je dôležité, aby Európska únia mala rozvinutú politiku voči štátom, ktoré s ňou zdieľajú spoločné hranice. EÚ bude mať vždy susedov, nech už sa jej hranice stanovia kdekoľvek. Vytvorenie priestoru mieru, prosperity, stability a bezpečnosti v okolí EÚ si preto vyžaduje väčšiu mieru angažovanosti Únie voči jej susedom. Práve schopnosť nájsť konsenzus medzi členskými štátmi EÚ a vykonávať koherentnú politiku v regiónoch spadajúcich pod ENP bude mať určujúci vplyv na politickú a hospodársku stabilizáciu tohto priestoru. K tomuto cieľu by mala prispieť Lisabonská zmluva, ktorá prináša vytvorenie dvoch nových postov, stáleho predsedu Európskej rady a Vysokého predstaviteľa pre

³⁷ Podľa Browning, Ch. a Joenniemi, J. v DeBardleben, J., et al.: *The Boundaries of EU Enlargement. Finding a Place for Neighbours*. Houndmills: PALGRAVE MAMILLAN. 2008. ISBN 978-0-230-52124-7

³⁸ Kratochvíl, P. et al.: *The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Prague: Institute of International Relations. 2006. ISBN 80-86506-56-8 s. 24-25

³⁹ Tulmets, E.: *Adapting the experience of enlargement to the Neighbourhood Policy: The ENP as a substitute to Enlargement?* In Kratochvíl, P. et al.: *The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities*. Prague: Institute of International Relations. 2006. ISBN 80-86506-56-8 s. 49-54

zahraničné veci a bezpečnostnú politiku, a zriadenie Európskej služby vonkajšej akcie. Len čas ukáže nakoľko nové inštitúcie prispievajú ku koherentnejšej politike voči susedstvu a k úspešnosti EÚ ako regionálneho a globálneho aktéra medzinárodných vzťahov. Jedno je isté, prípadný nezáujem o susedov sa Európskej únii môže vracieť späť ako bumerang.

Použitá literatúra

- [1] Avery, G., Nasshoven, Y.: The European Neighbourhood Policy: Challenges and Prospects. Brussels: Trans European Policy Studies Association. 2008. ISBN 978-2-9600828-0-7
- [2] Black Sea Synergy [online - cit. 2010-06-08] Dostupné na:
http://ec.europa.eu/external_relations/blacksea/index_en.htm
- [3] DeBardeleben, J., et al.: The Boundaries of EU Enlargement. Finding a Place for Neighbours. Houndmills: PALGRAVE MAMILLAN. 2008. ISBN 978-0-230-52124-7
- [4] Eastern Partnership [online - cit. 2010-06-08] Dostupné na:
http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/index_en.htm
- [5] European Neighbourhood Policy [online - cit. 2010-06-08] Dostupné na:
http://ec.europa.eu/world/enp/index_en.htm
- [6] Horký, O., Kratochvíl, P.: Znovuzrození evropského kolonialismu? Odvrátená tvár Evropské politiky susedství. Mezinárodní politika. Roč. 33. č. 4 (2009). s. 6-9
- [7] Karakas, C.: Gradual Integration: A New Path to the European Union. Intereconomics. July/August 2007. s. 200-204
- [8] Kelley, J.: New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy. Journal of Common Market Studies. Volume 44. N.1. 2006 s. 29-55
- [9] Kempe, I.: Identifying an Agenda for a New Eastern Policy – Evaluating the European Neighbourhood Policy beyond the ENP Approach. Intereconomics. July/August 2007. s. 187-190
- [10] Komisia Európskych spoločenstiev. Širšia Európa – susedstvo: nový rámec pre vzťahy s našimi východnými a južnými susedmi. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu. KOM (2003) 104, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 11.3.2003 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na:
http://ec.europa.eu/world/enp/documents_en.htm#1
- [11] Komisia Európskych spoločenstiev. Európska susedská politika. Strategický dokument. Oznámenie Komisie. KOM (2004) 373, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 12.5.2004 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na:
http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf

- [12] Komisia Európskych spoločenstiev. O Posilňovaní Európskej susedskej politiky. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu parlamentu. KOM (2006). 726 v konečnom znení [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 4.12.2006 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0726:FIN:SK:PDF>
- [13] Komisia Európskych spoločenstiev. Čiernomorská synergia – nová iniciatíva regionálnej spolupráce. Oznámenie Komisie Rade a Európskemu Parlamentu. KOM (2007) 160, končené znenie. [online] Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 11.04.2007a. [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/com07_160_sk.pdf
- [14] Komisia Európskych spoločenstiev. Intenzívna európska susedská politika. Oznámenie Komisie Európskemu parlamentu a Rade. KOM (2007) 774 v konečnom znení, [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 5.12.2007b. [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0774:FIN:SK:PDF>
- [15] Komisia Európskych spoločenstiev. Východné partnerstvo. Oznámenie Komisie Európskemu Parlamentu a Rade. KOM (2008) 823, konečné znenie [online]. Brusel: Komisia Európskych spoločenstiev, 3.12.2008 [cit. 2010-06-08]. Dostupné na: http://ec.europa.eu/external_relations/eastern/docs/com08_823_en.pdf
- [16] Kratochvíl, P. et al.: The European Union and Its Neighbourhood: Policies, Problems and Priorities. Prague: Institute of International Relations. 2006. ISBN 80-86506-56-8
- [17] Lippert, B.: The EU Neighbourhood Policy – Profile, Potential, Perspective. Intereconomics. July/August 2007. s. 180-187
- [18] Máša, P.: Hra na vzorné susedy. Mezinárodní politika. Roč. 31. č. 4 (2007). s. 6-8
- [19] Rada Európskej únie. Spoločné vyhlásenie z pražského samitu Východného partnerstva. 8453/09 (Presse 78) [online]. Praha: Rada Európskej únie, 7.5.2009 [cit. 2010-06-08].
- [20] Dostupné na internete: http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf
- [21] Schneider, J.: Evropská susedská politika: šaty podle jednoho stříhu. Mezinárodní politika. Roč. 31. č. 4 (2007). s. 13-15
- [22] Schneider, J.: Východní partnerství: trvalý přínos, nebo pomíjivá epizoda? Mezinárodní politika. Roč. 33. č. 1 (2009). s. 9-10
- [23] The Euro-Mediterranean Partnership [online - cit. 2010-06-08] http://ec.europa.eu/external_relations/euromed/index_en.htm

[24] Thim, M.: Geneze a perspektiva Evropské politiky sousedství. Mezinárodní politika. Roč. 31. č. 4 (2007). s. 4-6

[25] Thim, M.: Východní partnerství: světlo na konci tunelu východní politiky Evropské unie? Mezinárodní politika. Roč. 33. č. 4 (2009). s. 4-6

Ing. Lúbica Debnárová

Katedra západoevropských studií FSV UK

Rytířská 31

Praha 1 – 110 00

Česká republika

E-mail: lubka.debnarova@gmail.com

Malé a stredné podnikanie na Slovensku

Michal Fabuš - Monika Hudáková

Abstrakt

Príspevok hodnotí súčasný stav malého a stredného podnikania v SR. Identifikuje silné a slabé stránky, výhody a nevýhody a problémy, ktoré súvisia s postavením malých a stredných podnikov v slovenskej ekonomike. Význam MSP vo všeobecnosti znamená vykrývanie trhového prostredia a technologických dier.

Kľúčové slová: Malé a stredné podnikanie, ekonomický rast, silné a slabé stránky podnikania, ekonomický rast

Abstract

This paper reviews the current status of small and medium enterprises in Slovakia. It identifies strengths and weaknesses, advantages and disadvantages and problems associated with the position of SMEs in the Slovak economy. The importance of SMEs in general means covering the market environment and technological gaps.

Keywords: Small and medium enterprises, economic growth, strengths and weaknesses of entrepreneurship, economic growth

Úvod

Malé a stredné podniky na Slovensku tvoria významnú časť hospodárstva, podobne ako vo všetkých krajinách s rozvinutou trhovou ekonomikou a zároveň sú jedným zo základných predpokladov ekonomického rastu krajiny. V podmienkach Slovenskej republiky má malé a stredné podnikanie nezastupiteľnú úlohu predovšetkým v oblasti tvorby pracovných miest a vyváženého regionálneho rozvoja. Malé a stredné podniky v Slovenskej republike poskytujú pracovné príležitosti viac ako dvom tretinám aktívnej pracovnej sily a produkujú viac ako polovicu hrubého domáceho produktu.

Najdôležitejším faktorom podpory rozvoja malého a stredného podnikania na Slovensku sa predpokladá zjednodušenie a sprehľadnenie legislatívy, zníženie daňového zaťaženia, zníženie odvodu a lepší prístup ku kapitálu.

Malé a stredné podniky v ich podnikaní vo veľkej miere ovplyvňuje prostredie. Preto je potrebné vytvárať lepšie podnikateľské prostredie, ktoré by prispelo k zlepšeniu ich konkurenčnej schopnosti.

Preto príspevok hodnotí súčasný stav malého a stredného podnikania v Slovenskej republike na ekonomický rast.

Materiál a metódy práce

Realizácia predznačeného cieľa si vyžiadala uskutočniť prieskum v súbore malých a stredných podnikov na Slovensku.

Podkladové údaje sa zabezpečili dotazovacou metódou, pri ktorej sme použili techniku dotazníka a riadeného rozhovoru.

Veľkostná kategorizácia podnikov používaná v príspevku je v súlade s odporúčaním Európskej komisie č. 2003/361/EC platným od 1. 1. 2005. Kategóriu MSP tvoria podniky s počtom zamestnancov menším ako 250, kategóriu veľkých podnikov tvoria podniky s počtom zamestnancov 250 a viac. V rámci kategórie MSP rozlišujeme mikropodniky (0 – 9 zamestnancov), malé podniky (10 - 49 zamestnancov) a stredné podniky (50 - 249).

V prípadoch, kde sa nerozlišuje samostatne kategória mikropodnik, zaraďujeme medzi malé podniky všetky podniky s počtom zamestnancov 0 - 49.

Vlastná práca

V rámci MSP podľa veľkosti na Slovensku rozoznávame:

- **Mikropodniky** – majú menej ako 10 zamestnancov. Ročný obrat alebo celková ročná bilančná hodnota nepresahuje 2 mil. EUR.
- **Malé podniky** – majú 10 – 49 zamestnancov. Ročný obrat alebo celková ročná bilančná hodnota nepresahuje 10 mil. EUR.
- **Stredné podniky** – majú 50 – 249 zamestnancov. Ročný obrat alebo celková ročná bilančná hodnota nepresahuje 43 mil. EUR.

Podľa údajov Európskeho štatistického úradu Eurostat MSP v hospodárstve EÚ predstavujú:

- 99,8 % všetkých európskych podnikov,
- 67,1 % pracovných miest v súkromnom sektore,
- viac ako 80 % zamestnanosti v niektorých priemyselných odvetviach (kovovýroba, stavebníctvo, nábytkárstvo).

Analýza vývoja malého a stredného podnikania na Slovensku v roku 2008

Základným predpokladom rozvoja podnikateľského sektora je priaznivé podnikateľské prostredie. Zmeny v podnikateľskom prostredí sa premietajú aj do kvantitatívnych charakteristík podnikateľského sektora.

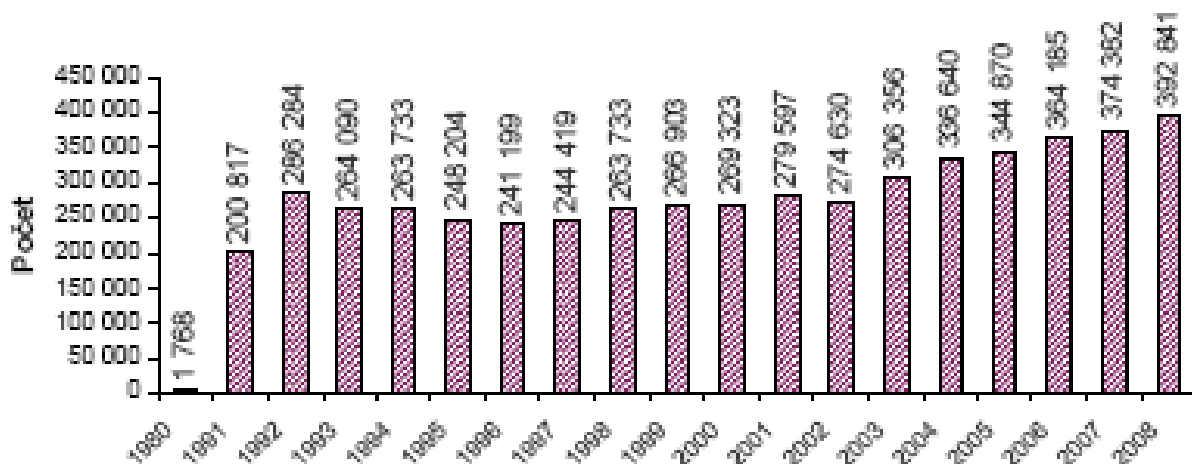
V roku 2008 sa na Slovensku podľa údajov Štatistického úradu SR zaregistroval nárast počtu fyzických osôb – podnikateľov v medziročnom porovnaní o 4,6 %, keď sa v jeho registri koncom roku 2008 nachádzalo celkovo 418 221 fyzických osôb – podnikateľov.

Z celkového počtu fyzických osôb – podnikateľov bolo 392 841 živnostníkov, 17 189 osôb podnikajúcich v slobodných povolaniach a 8 191 samostatne hospodáriacich roľníkov (grafy 1 a 2). Najviac živnostníkov podnikalo v obchode (116 274), stavebníctve (82 489), priemyselnej výrobe (76 883), nehnuteľnostiach a prenájme (49 307).

Najviac živnostníkov podniká v okresoch Žilina (14 454), Nitra (12 680), Bratislava V (12 375), Prešov (11 099), Dunajská Streda (10 994). Najmenšie počty živnostníkov sú v okresoch Medzilaborce (636), Sobrance (851) a Poltár (1 089). **(7)**

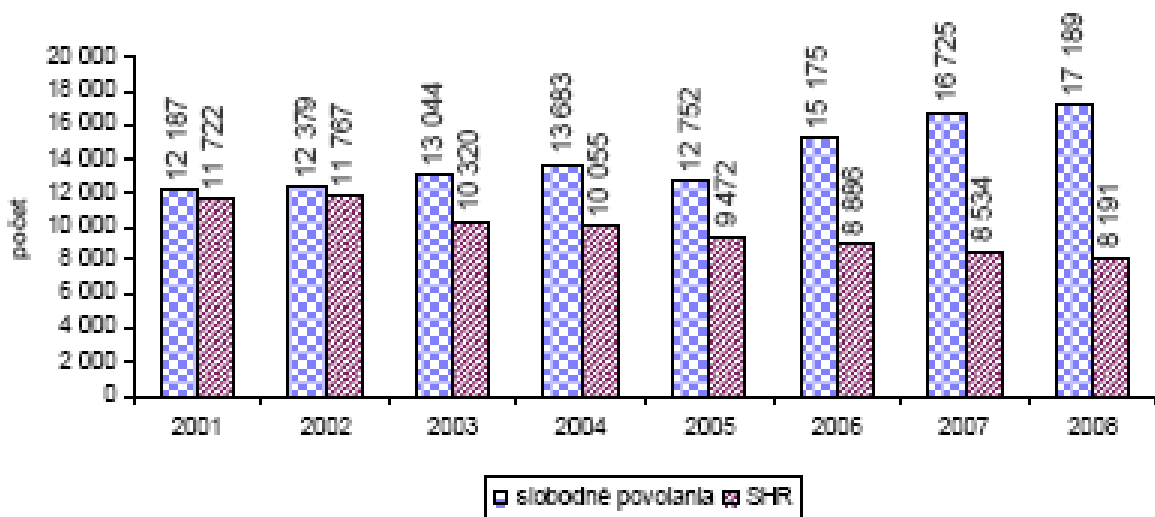

Vývoj počtu živnostníkov v SR

Zdroj: (7)

Vývoj počtu podnikateľov - slobodné povolania a SHR

Zdroj: (7)

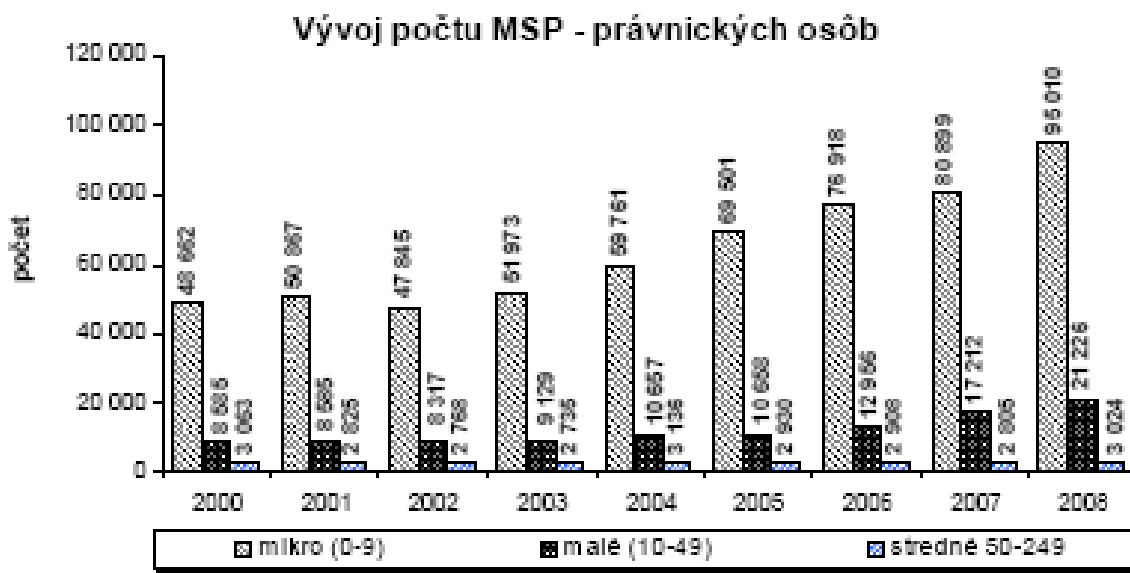
Na základe spracovaných údajov z registra organizácií Štatistického úradu SR, bolo ku koncu roku 2008 z celkového počtu fyzických osôb – podnikateľov 72,4 % mužov a 27,6 % žien. V rámci jednotlivých právnych foriem dosahovali ženy – podnikateľky najväčšie zastúpenie u osôb podnikajúcich v slobodných povolaniach (54,8 %). Podstatne nižšie zastúpenie mali u živnostníkov (26,5 %) a samostatne hospodáriacich roľníkov (24,5 %).

Najvyšší podiel dosahujú ženy – živnostníčky v odvetví ostatných verejných služieb (67,4 %), iných obchodných službách a výskume (44,3 %), obchode (39,7 %) a hotelov a reštauráciách - 30 - (39,6 %). Naopak najmenšie zastúpenie majú ženy v stavebníctve (2,1 %), doprave, pošte a telekomunikáciách (8,6 %) a v priemysle (14,0 %). Viac ako priemerné mali ženy – živnostníčky zastúpenie v Bratislavskom kraji (32,7 %), Košickom kraji (31,1 %) a Banskobystrickom kraji (29,3 %). V ostatných krajoch dosahovali ženy – živnostníčky podiel od 21,9 % (Prešovský kraj) do 25,8 % (Nitriansky kraj).

Najväčšie zastúpenie podľa údajov spracovaných z registra organizácií Štatistického úradu SR mali fyzické osoby – podnikatelia vo vekovej kategórii 30 až 39 ročných (28,6 %), následne v kategórii 40 až 49 ročných (27,6 %), v kategórii 50 až 59 ročných (21,1 %) a v kategórii menej ako 30 rokov (16,9 %). Vo vekovej kategórii 60 a viac ročných bolo aktívnych 5,9 % podnikateľov.

V registri organizácií Štatistického úradu SR bolo ku koncu decembra 2008 evidovaných 169 960 právnických osôb, z toho 119 933 podnikov a 50 027 neziskových inštitúcií. V medziročnom porovnaní sa zvýšil celkový počet právnických osôb o 13,5 %, pri raste počtu neziskových inštitúcií o 3,8 % a raste počtu podnikov o 18,1 %. Rozhodujúcu časť z celkového počtu ziskovo orientovaných organizácií tvorili malé podniky 96,9 % (z toho mikropodniky s počtom 0 - 9 zamestnancov 79,2 %). Stredné podniky tvorili 2,5 % a veľké podniky 0,6 %. Počet malých podnikov narástol o 18 125, počet stredných narástol o 219 a počet veľkých podnikov vzrástol o 15. Malých súkromných podnikov do 49 zamestnancov (vrátane podnikov s nezisteným počtom zamestnancov) bolo 116 236. Stredných súkromných podnikov s počtom zamestnancov od 50 do 249 bolo 3 024.

Z pohľadu jednotlivých právnych foriem je zreteľné výrazné zastúpenie vyšších vekových kategórií podnikateľov u súkromne hospodáriacich roľníkov a osôb podnikajúcich v slobodných povolaniach (podiel 50 a viac ročných tvoril 63,3 % v prípade SHR a 48,5 % u slobodných povolání). U živnostníkov dosiahol tento podiel 29,1 %. Naopak zastúpenie 30 a menej ročných bolo najvýznamnejšie u živnostníkov (17,5 %), u SHR dosiahli len 4,2 % a slobodných povolaniach 9,5 %. **(7)**

Zdroj: (7)

V roku 2008 pracovalo v priemere v národnom hospodárstve SR podľa výberového zisťovania pracovných síl 2 433,8 tis. osôb, z toho bolo 2 094,2 tis. zamestnancov, 254,3 tis. podnikateľov bez zamestnancov, 77,9 tis. podnikateľov so zamestnancami a 3 tisíc vypomáhajúcich členov domácností podnikateľov. V medziročnom porovnaní sa dynamika rastu zamestnanosti zvýšila na 3,2 %.

V kategórii malých a stredných podnikov vrátane živnostníkov stúpla zamestnanosť medziročne o 3,0 %, z toho u živnostníkov o 3,0 %, u malých podnikov o 5,6 %, u stredných podnikov zostala na obdobnej úrovni ako v roku 2007. Zamestnanosť u veľkých podnikov zaznamenala zvýšenie o 1,5 %.

Silné a slabé stránky malého a stredného podnikania na Slovensku

Silné stránky

- v roku 2008 bolo prijatie viacerých dokumentov, ktoré identifikujú viaceré problémové oblasti podnikateľského prostredia a stanovujú opatrenia na ich riešenie spolu s termínmi ich plnenia,
- malé a stredné podniky sa pružnejšie prispôbujú požiadavkám trhu,
- malé a stredné podniky sú životaschopné a kapitálovo menej náročné dosahujúce vysokú produktivitu práce.

Slabé stránky

- problematická vymožitelnosť práva,
- často sa mení legislatíva prijímaná bez analýz dopadu na podnikateľské prostredie,
- vysoká administratívna náročnosť podnikania,
- neefektívnosť verejného sektora,
- nedostatočná ponuka služieb e-governmentu,
- vysoké odvodové zaťaženie,
- administratívne náročný mechanizmus platby odvodov,
- pretrvávajúce praktiky klientelizmu a korupcie,
- malé a stredné podniky sú často zadlžené, úverovo zaťažené a málo likvidné.

Odporúčania na ďalšie zlepšovanie podnikateľského prostredia a rozvoj MSP

Predpokladom dlhodobej konkurencieschopnosti a rastu hospodárstva v trhovej ekonomike je priaznivé podnikateľské prostredie. Vývoj v sektore malých a stredných podnikov je na kvalitu podnikateľského prostredia citlivý vo zvýšenej miere.

Systematické monitorovanie vplyvu vonkajšieho a vnútorného prostredia ako aj identifikácia determinantov nerovnovážnych stavov a ich regulácia v podnikateľskom prostredí podmieňujú udržateľný rozvoj podnikovo-hospodárskej základne. Z uvedeného dôvodu je nevyhnutné zabezpečiť nasledovné systémové opatrenia:

- pravidelne analyzovať vývoj hospodárskej situácie podnikov, so zreteľom na determinanty vonkajšieho a vnútorného prostredia podniku;
- efektívnejšie využiť strategické prístupy pri tvorbe dlhodobých cieľov, výrobných programov a postupov na ich realizáciu;
- popri zdrojovom prístupe uprednostniť poznatkový prístup k tvorbe základnej podnikovej stratégie;
- prehľbiť funkcie regulačných systémov podnikovej základne a v rámci nich vytvoriť fond na podporu stabilizácie cien, zvýšiť účinnosť autoregulácie podnikateľských subjektov

- v rámci podnikového informačného systému uplatniť podsystem hodnotenia stupňa udržateľného rozvoja podnikateľského subjektu;
- realizovať opatrenia na eliminovanie rizikových výrobných podmienok a rizík pri rozhodovaní vrcholových manažmentov podniku;**(5)**
- včasnou simuláciou alternatív v rozhodovacom procese a prijímaním kvalitných rozhodnutí zvýšiť účinnosť manažérskej práce v podniku;
- uplatniť metódy riešenia nerovnovážnych stavov v podniku. **(3)**

Záver

Napriek pozitívnemu vývoju v uplynulých rokoch naďalej pretrváva celý rad problémov, ktorým je potrebné sa venovať, či už zo strany vlády SR, jednotlivých podnikateľských organizácií, regiónov ako aj samotných podnikateľských subjektov.

Možno predpokladať, že diferencie v ekonomickej úrovni medzi právnymi formami hospodárenia budú naďalej aj pri ich zmierňovaní pretrvávajúť. Do určitej miery tento vývoj podmieňuje aj vlastníctva štruktúra podnikov s väčším počtom vlastníkov v poľnohospodárskych družstvách.**(4)**

Z výsledkov prieskumu malého a stredného podnikania vyplývajú nasledovné závery:

- Výkonnosť a vybavenosť podnikateľských subjektov je diferencovaná.
- Ekonomická diferencácia podnikateľských subjektov sa prejavuje vo všetkých veľkostných skupinách podniku.
- Výsledok hospodárenia je potrebné nahradiť ukazovateľmi Cash Flow.
- Pri malom a strednom podnikaní sa uprednostňujú disponibilné finančné prostriedky.
- Malé a stredné podniky sú flexibilnejšie, dosahujú vyššiu produktivitu práce.
- Malé a stredné podniky sú málo likvidné.
- Unifikované zamestnanecké či hodnotové ukazovatele nemožno rovnako aplikovať na podniky vo všetkých sektoroch a odvetviach národného hospodárstva.
- Ekonomickú výkonnosť podnikateľských subjektov ovplyvňujú determinanty vonkajšieho prostredia.
- Nedostatok peňažných prostriedkov v podnikateľských subjektoch možno nahradiť iným ekvivalentom. Už v minulosti túto funkciu plnili bartrový obchod (tovar za tovar) alebo firemné cenné papiere. Vnútropodnikové platidlá sú však podmienené prítomnosťou a funkčnosťou podnikových obchodov, bytových hospodárstiev a centier obslužných činností, prieskumných predajní a rekreačno – rehabilitačných zariadení. Príkladmi sú početné podnikateľské subjekty v minulosti ako aj viaceré územné samosprávy a podniky v súčasnom období doma i v zahraničí.**(2)**
- Vplyv politického, ekonomického, technologického, eticko-právneho a sociálneho prostredia sa podpisuje pod úspešnosť či neúspešnosť podnikateľských subjektov.
- Na rozvoji malého a stredného podnikania a podieľajú aj determinanty vnútorného prostredia napríklad systém podnikového manažmentu, spôsob odbytovania výrobkov a speňažovania, podpora predaja a v neposlednom rade vlastné disponibilné prostriedky.

- Výrazný vplyv na hospodársku diferenciaciu malých a stredných podnikov majú priame zahraničné investície a prostriedky z podporných finančných zdrojov Európskej únie a národných zdrojov.
- Osobitný podiel na ekonomickej diferenciacii podnikov má kvalifikačná úroveň a kvalita.
- Nezastupiteľné miesto pri dosahovaní udržateľnej podnikateľskej činnosti hospodárskych subjektov majú rozhodovacie procesy a kvalita rozhodnutí.

Použitá literatúra

- [1] **Gozora, Vladimír:** Štrukturálne a procesné zmeny v agropotravinárskom sektore a vidieckych regiónoch po vstupe Slovenska do Európskej únie. *Ekonomika poľnohospodárstva* č. 3. /2009 ISSN 1335-6186 str. 11-18.
- [2] **HUDÁKOVÁ, Monika, FILIP, Stanislav :** Riešenie hmotnej zainteresovanosti zamestnancov na súkromných farmách. In: Riešenie regionálnych disparít a nerovnovážnych stavov v prírodnom a hospodárskom prostredí. Zborník referátov a diskusných príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Nitra : Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied, 2007. S. 210-214. ISBN 978-80-89143-55-
- [3] **Hudáková, Monika - Kučera, Antonín:** Riešenie nerovnovážnych stavov v poľnohospodárstve . Bratislava : Merkury, 2008. 196 s. ISBN 978-80-89143-90-7
- [4] **Kučera Antonín:** Ekonomická diferenciacia podnikateľských subjektov v agrárnom sektore Českej a Slovenskej republiky. In: *Ekonomika poľnohospodárstva*, VÚEPP Bratislava, 2008, s. 23-28, ISSN 1335-6186
- [5] **Storoška Michal:** Regionálne disparity v poľnohospodárstve a riziká s tým spojené. Zborníka z medzinárodnej vedeckej konferencie na tému: Regióny – vidiek - životné prostredie. Nitra 2006. ISBN 80-8069-709-4.
- [6] **Táncošová, J., Čornejová Aradyová, A.:** Kvalita podnikateľského prostredia ako determinant investičnej atraktívnosti ekonomík na príklade štátov V4. Verejná správa a regionálny rozvoj. *Ekonomika a manažment*, 3/2007, s. 59-70 ISSN 1337-2955
- [7] http://nadsme.sk/mediafiles//Publikacie/Stav_MSP_2008.pdf

Ing. Michal Fabuš, PhD. - doc. Ing. Monika Hudáková, PhD.

Ústav pre ekonómiu a manažment

Vysoká škola ekonómie a manažmentu verejnej správy v Bratislave

Katedra ekonómie a financií - Katedra malého a stredného podnikania

Bratislava

E-mail: michal.fabus@vsemvs.sk

monika.hudakova@vsemvs.sk

Aktuálne výzvy čínskeho rozvojového modelu

Mária Fertal'ová

Abstrakt

Dynamika zmien, ktoré prebiehajú v čínskej spoločnosti počas posledných dekád má vplyv aj na medzinárodné prostredie. Ich poznanie a porozumenie predstavuje nevyhnutnosť pre rozvíjanie vzájomných vzťahov a strategickú výhodu pri realizovaní podnikateľských aktivít. Pozitíva, ktoré prináša vysoký hospodársky rast, oslabujú výzvy v podobe negatívnych vývojových trendov. Kľúčovými bodmi čínskej politickej agendy sú v súčasnosti rastúce nerovnosti, korupcia na všetkých úrovniach a nestabilita niektorých regiónov. Cieľom článku je charakterizovať hlavné výzvy, ktoré destabilizujú čínsku spoločnosť a analyzovať ich súčasný a budúci vplyv.

Kľúčové slová: Čínsky hospodársky model, destabilizácia, domáca spotreba, korupcia, príjmové nerovnosti

Abstract

Dynamism of changes, which have been taking place in Chinese society during last decades, has impact also on international community. To develop strong mutual relations and reach a strategic advantage in business activities it is indispensable to recognize and understand the complex of changes. Positives of high economic performance are being undermined by negative trends. Rising inequalities, corruption at all levels and instability of several regions are the crucial points of current political agenda in China. The aim of the article is to characterize key challenges which are instabilising Chinese society and to analyze their current and future impact.

Keywords: Chinese economic model, instability, domestic demand, corruption, income inequalities

Úvod

Bezprecedentný rast a charakter rozvoja čínskeho hospodárstva je jedným z fenoménov 21. storočia. Za posledné tri dekády jednotlivé vlády implementovali sériu reforiem, ktorých kľúčovým cieľom bola akcelerácia a neskôr udržiavanie vysokých prírastkov HDP. Rýchly hospodársky rast podobne, ako v iných rozvojových krajinách, pôvodne slúžil ako nástroj uspokojovania primárnych potrieb obyvateľov a zabezpečoval prežitie národného štátu. Úloha kvantitatívneho rastu sa časom menila a v súčasnosti je ústrednou témou kvalitatívny rozmer rozvoja hospodárstva, ktorý je predpokladom pre ďalší posun.

Od konca 70. rokov vykazuje čínska ekonomika priemerný ročný rast na úrovni 8-10%. Podobným tempom rástli aj príjmy domácností (7% ročne)⁴⁰, čo malo zásadný vplyv v na

---

⁴⁰ ADB: *MDGs Progress in Asia and the Pacific 2007*. [online]. [cit. 15/4/2010]. Dostupné na <<http://www.adb.org/documents/Reports/mdg-update-2007/Part-1.pdf>>

elimináciu chudoby. Podľa údajov Ázijskej rozvojovej banky v období rokov 1990-2005 poklesol podiel populácie žijúcej v extrémnej chudobe (menej ako 1USD denne) z viac ako 32% na 7%⁴¹, pri populácii žijúcej z 2USD denne sa podarilo dosiahnuť ešte výraznejšie zlepšenie, keď podiel poklesol z viac ako 70% v roku 1979 na menej ako 30%⁴² v roku 2005.

V procese svojho rozvoja postupovala čínska vláda izolovane od názorov a odporúčaní západných expertov, ktoré boli zoširoka uplatňované v iných častiach rozvojového sveta. Číne sa tak podarilo vytvoriť unikátny model rozvoja, ktorý plne rešpektuje vnútorné predpoklady a pragmaticky reaguje na vonkajšie výzvy. Jeho jedinečnosť spočíva nielen v ideách, ale aj v spôsobe realizácie. Čínsky model v sebe spája vlastnú historickú skúsenosť s riadením rozsiahleho hospodárskeho systému s charakteristikami trhových ekonomík, ktoré najefektívnejšie zodpovedajú čínskym podmienkam a potrebám. Veľkosť čínskej ekonomiky umožnila aj vládám modernej Číny realizovať tradičný spôsob zmien a inovácií formou experimentov v malom rozmere. Takýmto spôsobom prebehli všetky zásadné reformy, ktorých výsledkom je súčasná podoba čínskeho hospodárstva.

Vzhľadom na veľkosť a význam čínskej ekonomiky je jej zdravý rozvoj jedným z kľúčových predpokladov udržateľnosti pozitívneho vývoja svetového hospodárstva. S rastúcou otvorenosťou svojej ekonomiky sa Čína stáva čoraz viac citlivou na vývoj v krajinách, ktoré sú jej najvýznamnejšími obchodnými partnermi, ale aj vo svetovej ekonomike ako celku. Jednou z hlavných charakteristík súčasného sveta je jeho nestabilita. Efektívnou reakciou akéhokoľvek aktéra by nemalo byť postupné uzatváranie sa ale schopnosť prispôbiť sa tomuto stavu a eliminovať negatívne dôsledky.

1. Širší kontext výziev

Súčasná Čína však nie je len synonymom pozitív. V posledných rokoch sa čoraz výraznejšie začína prejavovať komplex problémov, z ktorých mnohé majú erodujúci dopad na hospodársky a politický systém krajiny. Tieto výzvy majú rôznorodý charakter a ovplyvňujú nielen budúci vnútorný vývoj Číny ale aj jej postavenie v regióne. Ide o sprievodné javy ekonomického rastu alebo sú dôsledkom neefektívneho riadenia vlád? Existuje potenciál a vôľa na ich eliminovanie? Aké sú riziká, ak nebudú riešené efektívne?

Zoradenie množstva problémov do rebríčka podľa ich akútности je vzhľadom na ich charakter a význam pravdepodobne nemožné. Z toho dôvodu je zrejme nevyhnutné akceptovať ich dôležitosť, ktorú im pripísala centrálna vláda. Čínsky premiér Wen na poslednom zasadnutí Národného výboru strany identifikoval ako tri kľúčové výzvy súčasnosti nerovnosti, korupciu a rastúce napätie v regiónoch s konfliktným potenciálom.⁴³ Pre vytvorenie presnejšieho obrazu súčasnej čínskej spoločnosti je však nevyhnutné rozšíriť tento komplex o problémy rovnako aktuálne a vzájomne sa podmieňajúce. K zásadným výzvam je nutné zaradiť aj pretrvávajúce

---

⁴¹ Tamtiež

⁴² Tamtiež

⁴³ China Daily: *High Time to Alert Income Distribution*. [online]. [cit. 27/2/2010]. Dostupné na <http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2010-02/10/content_9457927.htm>

nedostatky procesu urbanizácie, zhoršujúce sa demografické disproporcie, rastúcu nezamestnanosť niektorých sociálnych skupín, ekologické problémy a rastúce riziká spojené so šírením HIV/AIDS.

2. Nahradí domáca spotreba príjmy z exportu?

V dôsledku posledných skúseností s vývojom svetovej ekonomiky, ktorý poukázal na riziká prílišnej závislosti štátov na zahraničnom obchode, ale aj v dôsledku zmien čínskej spoločnosti, ktoré sú vyvolané dlhodobým rastom ekonomiky, je jedným z kľúčových cieľov vlády podpora domácej spotreby. Ak prijmeme predpoklad, že spotreba domácností je funkciou ich príjmu, potom musíme zohľadniť viacero významných trendov prebiehajúcich v čínskej ekonomike.

Podľa údajov Ázijskej rozvojovej banky za posledné tri dekády rástli príjmy čínskych domácností ročne v priemere 7% tempom. Na základe analýzy dát Svetovej banky je však zrejmé, že podiel miezd na celkovom HDP Číny mal od polovice 90. rokov klesajúcu tendenciu. Analogicky, klesal aj podiel súkromnej spotreby na celkovom HDP. Kľúčovým faktorom tohto trendu bola nerovnomerná, resp. nízka distribúcia príjmov spoločností smerom k domácnostiam. Bosworth upozorňuje, že „hlavným problémom sú príliš vysoké úspory firiem a vlády (ktoré vláda používa na financovanie investičných aktivít v zahraničí). Firms nedistribuuju zisk domácnostiam (napr. vo forme dividend), rovnako nie sú zaťažené vysokými daňami.“⁴⁴ Zisk firiem je teda viazaný na už existujúce zisky, čo je zdrojom obrovských objemov úspor. Podiel príjmov čínskych domácností na celkovom národnom príjme v posledných rokoch klesal a nachádza sa na úrovni pod 60%.⁴⁵ Pre porovnanie, podiel príjmu domácností vo vyspelých štátoch sa pohybuje na úrovni 75-80%.⁴⁶

Dynamika rastu domácej spotreby má však stúpajúcu tendenciu. V roku 2009 rástla domáca spotreba dokonca vyšším tempom ako HDP. Podiel spotreby na celkovom outpute je však stále nízky, napr. v roku 2007 dosiahol 35,5% podiel na HDP⁴⁷ (pre porovnanie, priemer vo vyspelých štátoch dosahuje úroveň 60%). Dlhodobo nízky sklon čínskych domácností k spotrebe je zapríčinený jednak tradičným modelom rodiny, (v ktorej sa aktívne pracujúca populácia stará nielen o seba ale aj o svojich rodičov a starých rodičov), ale aj aktuálnymi vývojovými tendenciami čínskeho hospodárstva.

Najväčšou disproporciou sú rastúce ceny nehnuteľností v čínskych supermestách. Nafukovanie cenovej bubliny na čínskom realitnom trhu je spôsobené jednak špekulačnými operáciami domácich developerov (dôkazom je vysoký počet neobsadených bytov, ktorý v niektorých prípadoch dosahuje až 30-40% podiel) a prílevom „horúcich peňazí“ zo zahraničia. Vývoj cien nehnuteľností za posledné dva roky demonštruje graf č. 1:

---

⁴⁴ The Brookings Institution: *The Outlook on China*. [online]. [cit. 30/3/2010]. Dostupné na <http://www.brookings.edu/events/2010/0318_china_outlook.aspx>

⁴⁵ Tamtiež

⁴⁶ Tamtiež

⁴⁷ Botelier, P.: *China's Roller Coster Recovery Continues*. 2010, s. 3

Osobitne významným nedostatkom čínskeho realitného trhu je nedostatočný počet bytov dostupných pre skupinu nízko a stredne príjmových obyvateľov. Tento problém postihuje predovšetkým mladé rodiny, ľudí, ktorí si kupujú nehnuteľnosť po prvýkrát, najmä v mestách na východe krajiny.

Stimulovanie rastu domácej spotreby by malo byť kľúčovou snahou čínskej vlády pre zabezpečenie budúceho rastu ekonomiky. V posledných rokoch totiž kontinuálne klesá podiel exportných ríjmov na HDP, z 11% v roku 2007 na 5,5% v roku 2009.⁴⁸

Na druhej strane, rast čínskej spotreby má významné dôsledky pre svetovú ekonomiku, keďže (vzhľadom na veľkosť populácie) vyvoláva rast cien niektorých produktov.⁴⁹ Zvyšovanie životnej úrovne čínskeho obyvateľstva tiež znamená zvyšujúce sa požiadavky na kvalitu výrobkov (nielen luxusných produktov) a zmenu vzorcov spotreby. Tieto zmeny vytvárajú priestor pre realizáciu nových obchodných a podnikateľských aktivít domácich aj zahraničných firiem.

3. Kríza čínskej rovnosti

Napriek známym bezprecedentným rozvojovým úspechom sa v čínskej spoločnosti čoraz výraznejšie prejavuje fenomén rastúcich nerovností. Kým koncom 70. rokov minulého storočia dosahoval Gini koeficient hodnotu 0.30 bodov, do roku 2006 sa táto hodnota zvýšila na 0.45 bodu.⁵⁰ Príčinou rastu celkovej nerovnosti je predovšetkým nárast disparít medzi vidieckymi a mestskými oblasťami na lokálnej aj národnej úrovni. Okrem príjmových nerovností výrazne vzrástli aj nepríjmové disparity. Najvýraznejšie sa tento trend prejavil v prístupe k základnej zdravotnej starostlivosti a k základnému vzdelaniu.

Prehlbovanie nerovností v Číne je dlhodobým trendom, ktorý má navyše komplexný a akcelerujúci charakter. Nerovnosti sa prejavujú na všetkých úrovniach spoločnosti, vertikálne aj horizontálne. Implementované politiky zamerané na znižovanie rozdielov neboli dostatočne efektívne. Výsledkom sú pretrvávajúce migračné tlaky, ktoré majú zásadný vplyv na proces urbanizácie. Neschopnosť vlády pružne reagovať na potreby súčasnej čínskej spoločnosti reflektuje aj persistencia zastaraného systému registrácie obyvateľstva. Milióny obyvateľov sú tak vystavené sociálnemu hazardu, čo môže v budúcnosti pôsobiť ako významný konfliktný prvok narušujúci vnútornú stabilitu Číny.

Významný dopad na čínsku spoločnosť majú predovšetkým disproporcie medzi mestskými a vidieckymi oblasťami, ktoré sa prejavujú aj dynamikou rastu príjmov. Kým priemerný rast príjmov na vidieku vykazuje v súčasnosti úroveň asi 700 RMB, v mestách je táto hodnota až 5-násobne vyššia. Najzávažnejšou prekážkou je nedostatočný rozvoj vidieka a zaostalosť poľnohospodárstva. Poľnohospodársky sektor je jediným odvetvím hospodárstva, ktoré reálne neprešlo reformným procesom. Problematické je najmä vlastníctvo pôdy, ktoré vzhľadom na existujúce zákony nie je možné. Jednotliví roľníci majú právo pôdu len užívať, nevlastnia ju, čo nevytvára dostatočne motivujúce podmienky pre zefektívnenie jej využívania.

---

⁴⁸ Tamtiež

⁴⁹ Ako príklad môžeme uviesť rast svetových cien bravčového mäsa, rast cien stavebných materiálov a pod.

⁵⁰ Lin, J.Y. et al.: *Inclusive Growth towards a Harmonious Society in the People's Republic of China*. In: *Asian Development Review*, vol. 25, nos. 1 a 2 ADB 2008, s. 2

Rýchly hospodársky rast inicioval o.i. aj rast príjmov domácností. Podľa štúdie Ázijskej rozvojovej banky hodnotiacej mieru chudoby vo vnútri čínskej spoločnosti za obdobie rokov 1990 až 2005 došlo k zásadnej eliminácii chudoby v krajine. Pomer obyvateľov žijúcich z menej ako 1 USD denne klesol za referenčné obdobie z 32,5% na úroveň 7,1%⁵¹. Ak je referenčným rámcom úroveň 2 USD/deň, výsledky sú rovnako pozitívne, keď došlo k poklesu z pôvodných 71,5% na 29,4% v roku 2005.⁵² Podiel populácie žijúcej v extrémnej chudobe je však vzhľadom na veľkosť populácie stále vysoký.

Rastúce nerovnosti a ich negatívne sociálne a hospodárske dôsledky sú paradoxne v rozpore s oficiálnou líniou súčasnej vlády prezidenta Hu, ktorej hlavným cieľom je budovanie harmonickej spoločnosti. Tento koncept je signálom toho, aký význam pripisuje administratíva eliminácii možných problémov, ktoré príjmové disparity indukujú. Prehlbovanie nerovností má zásadný vplyv na reformný proces, intenzitu a dlhodobú udržateľnosť hospodárskeho rastu, čo v konečnom dôsledku môže mať aj politické implikácie.

Názory na persistenciu disparít v pôvodne egalitárskej čínskej spoločnosti sú rôzne. Niektorí odborníci sa prikláňajú k názoru, že akcelerácia nerovností je prirodzeným sprievodným javom hospodárskeho rastu a s ním spojeného odstraňovania chudoby. Na druhej strane, nerovnosti sú vnímané aj ako dôsledok zlyhania vládnych politik, ktoré by efektívnym spôsobom riadili proces distribúcie rastových benefitov.

4. Nestabilita západných provincií

Vnútoraná stabilita Číny je jedným z najslabších článkov krajiny. Vzhľadom na jej rozlohu, veľkosť populácie, národnostnú a religióznu pestrosť je riziko vzniku vnútorného konfliktu vysoké. Tieto predpoklady sú navyše umocnené pretrvávajúcimi disparitami medzi vyspelými východnými provinciami a zaostalým západom. Rozvoj zaostalých provincií je prioritou čínskej vlády už niekoľko rokov, avšak pozitívne efekty sa doteraz neprejavili v očakávanom rozsahu. Hospodársky rast akcelerovaný predovšetkým východnými provinciami sa prejavil aj v náraste miezd a životnej úrovne ich obyvateľov. Stúpajúca cena práce sa stáva prekážkou nových zahraničných investícií. Z tohto dôvodu sa čínska vláda usiluje o čo najrýchlejší infraštruktúrny rozvoj centrálnych a západných provincií, do ktorých by sa mali presunúť výrobné prevádzky z pobrežia. Proklamované zámery sa však nedarí efektívne naplňať. Nestabilita v západných regiónoch, silnejúce separatistické snahy, korupcia a administratívne a iné prekážky, vrátane obmedzeného prístupu k internetu sú hlavnými motívmi zdržanlivého postoja investorov k čínskemu západu. Niektoré z problémov (napr. korupcia, cenzúra internetu) sú samozrejme akútne v celej Číne, avšak ich deformačný efekt sa v najväčšej miere prejavuje v najzaostalejších častiach krajiny.

---

⁵¹ ADB: *MDGs Progress in Asia and the Pacific 2007*. [online]. [cit. 15/4/2010]. Dostupné na <<http://www.adb.org/documents/Reports/mdg-update-2007/Part-1.pdf>>

⁵² Tamtiež

5. Korupcia ako faktor nestability

Pretrvávajúce korupčné praktiky označil prezident Hu za jednu z najvýznamnejších výziev súčasnej Číny. Korupcia však nie je novým problémom a jej dlhodobá prítomnosť v systéme poukazuje na nedostatočné antikorupčné opatrenia. Hlavným problémom je rozsah, v akom korupcia ovplyvňuje ekonomické aktivity v Číne. Vzhľadom na prebujnený byrokratický aparát lokálnych, provinčných a centrálnej vlády sa korupčné praktiky stali súčasťou čínskeho podnikania. Netransparentnosť však znamená viacero rizík. Jednak ovplyvňuje rozhodovanie zahraničných investorov, zvyšuje náklady podnikania a nedôveru vo vládu zákona a vymožitelnosť práva. Rovnako tak je naštartená dôvera občanov voči vládnym inštitúciám a polícii. Práve nespravodlivosť realizovaná rozhodnutiami vlád je motívom veľkého množstva protestov.

Nízku efektivitu v boji s korupciou potvrdzuje aj hodnotenie Transparency International, ktoré sa počas posledných desiatich rokov podstatne nezmenilo a index vnímania korupcie sa stabilne pohybuje na úrovni 3,6 bodu.⁵³ Pretrvávajúca a vysoká miera korupcie je vážnou hrozbou udržateľnosti ekonomického rastu a stability politického systému. Korupcia vedie k priamym aj nepriamym ekonomickým stratám. Podľa niektorých odhadov, ročne dochádza k presunu až 3% HDP na súkromné účty politických elít.⁵⁴ Korupcia sa tak stáva jedným z významných faktorov prehlbovania socioekonomických rozdielov čínskej spoločnosti. Netransparentné praktiky však vedú aj k nepriamym stratám v podobe neefektívnej alokácie finančných prostriedkov, deformácie finančného trhu, degradácie životného prostredia, nerovnomerného prístupu k zdravotnej starostlivosti, vzdelaniu a práci. Podľa Peia „korupcia významne zvyšuje systematické riziká,...čím rastie pravdepodobnosť širšej krízy.“⁵⁵

Záver

Zmeny, ktoré prebiehajú v čínskej spoločnosti niekoľko dekád vytvárajú svjou dynamikou a rozmerom rad výziev, príležitostí ale aj potenciálnych rizík. Vzhľadom na komplexnosť zmien a význam Číny ako aktéra medzinárodných vzťahov má čínsky rozmach zásadný vplyv aj na náš svet. Okrem pozitív ekonomického rastu však čínska vláda musí riešiť aj vážne disproporcie systému, ktoré sú výsledkom neefektivity vládných inštitúcií. V najbližšej dekáde sa budú naplno prejavovať vedľajšie negatívne efekty demografického plánovania realizovaného prostredníctvom politiky jedného dieťaťa. Výrazné zúženie vekových skupín 20 a 30-ročného obyvateľstva vytvára tlak na sociálny systém a z jeho reformy robí nevyhnutnú podmienku udržateľnosti politického systému. Vážnu deformáciu predstavuje aj rastúci prebytok mužov v čínskej populácii, keď v súčasnosti pomer pri narodení predstavuje 117 chlapcov:100 dievčat. Podľa odhadov do roku 2020 dosiahne prebytok úroveň až 30 mil. mužov. Takáto vysoká disproporcja ohrozuje nielen vnútornú stabilitu krajiny (v podobe rastúcej

---

⁵³ Transparency International: Corruption Perceptions Index. [online]. [cit. 01/07/2010]. Dostupné na <http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009>

⁵⁴ Pei, M.: Corruption Threatens China's Future. 2007, s. 6

⁵⁵ Tamtiež

kriminality a pod.), ale aj väčšie riziká pre vonkajšie prostredie, predovšetkým vo forme nárastu obchodovania s ľuďmi.

Je zrejmé, že z pohľadu globálnych a regionálnych väzieb je čínsky úspech lepším scénarom ako neúspech. Pre západný svet je nevyhnutným krokom vpred poznanie a pochopenie rozdielov, porozumenie princípov fungovania systému a vytvorenie podmienok pre lepšiu spoluprácu.

Použitá literatúra

[1] ADB: MDGs Progress in Asia and the Pacific 2007. [online]. [cit. 15/4/2010]. Dostupné na <<http://www.adb.org/documents/Reports/mdg-update-2007/Part-1.pdf>>

[2] BOTELIER, Pieter: China's Roller Coster Recovery Continues. Carnegie Endowment for International Peace. 2010. 6s.

[3] The Brookings Institution: The Outlook on China. [online]. [cit. 30/3/2010]. Dostupné na <http://www.brookings.edu/events/2010/0318_china_outlook.aspx>

[4] China Daily: High Time to Alert Income Distribution. [online]. [cit. 27/2/2010]. Dostupné na <http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2010-02/10/content_9457927.htm>

[5] LIN, Justin Yifu et al.: Inclusive Growth towards a Harmonious Society in the People's Republic of China. In: Asian Development Review, vol. 25, nos. 1 a 2 ADB 2008. 14s.

[6] NAUGHTON, Barry: The Chinese Economy: Transitions and Growth. MIT Press, 2007. 504 s. ISBN 0-262-64064-3

[7] PEI, Minxin: Corruption Threatens China's Future. Carnegie Endowment for International Peace. 2007. 8s.

[8] Transparency International: Corruption Perceptions Index. [online]. [cit. 01/07/2010]. Dostupné na <http://www.transparency.org/policy_research/surveys_indices/cpi/2009>

Ing. Mária Fertalová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: maria.fertalova@euba.sk

Flexibilná klauzula v európskom integračnom procese

Veronika Fodorová

Abstrakt

Motívy integrácie odrážajú dobové a miestne podmienky jej vzniku. Počiatky európskej integrácie boli spojené predovšetkým s udržaním politickej stability, pričom jej nastolenie malo byť dosiahnuté prostredníctvom spolupráce v hospodárskej oblasti. Integráciu na európskom kontinente tak charakterizuje dichotómia idey politickej a ekonomickej integrácie. Akýkoľvek posun smerom k jej prehĺbeniu v jednej, či druhej oblasti bol podmienený vtedajším hospodársko-politickým vývojom tak v členských krajinách, ako aj Spoločenstve ako celku. Koncepty prehĺbovania spolupráce tak narážali na nesúhlas politických elít tých krajín, pre ktorých by takýto posun znamenal akúsi hrozbu pre národný štát. Myšlienky prehĺbovania spolupráce sú preto od počiatku európskej integrácie konfrontované s možnosťou uplatňovania konceptu variabilnej geometrie, resp. flexibilnej integrácie.

Kľúčové slová: európska integrácia, Európska únia, variabilná geometria, flexibilná spolupráca, viacrýchlostná Európa

Abstract

The origin of integration or deeper cooperation is connected with historical and local conditions of national states. The European integration has its roots primarily in the aim to maintain a political stability through economic cooperation. One of the characteristic features of European integration is the dichotomy of its political and economic intentions. Any shift in opinions towards deepening of one, or the other course had been a subject of current economic and political development of member states, as of community as a whole at that time. The plans to deepen the existing ties of cooperation run counter to those political representatives who in spite of huge amount of benefits rising from deepening of integration have seen some kind of threat in it. The concept of deepening is therefore from the very beginning of European integration confronted with applying variable geometry, respectively flexible integration.

Keywords: European integration, European Union, variable geometry, flexible cooperation, multispeed Europe

Myšlienky viacrýchlostnej Európy v histórii európskej integrácie

Impulzy pre spoluprácu európskych krajín sa postupne odvíjali od kumulácie výhod plynúcich z kontroly rozšíreného teritória, minimalizácie vojnových konfliktov, preklenutia a odstránenia politického roztrieštenia a kultúrnej heterogenity v Európe, ambície presadiť a rozšíriť kresťanský ideál jednoty s jeho univerzalistickou ambíciou, zaistiť väčšiu politickú a vojenskú homogenitu v Európe ohrozenej zvonka, ambície naplniť vojensko-strategické potreby s predpokladom politickej integrácie... Všetky tieto ambície smerovali k vytvoreniu inštitucionálnej štruktúry, ktorá by reprezentovala spoločný – nadnárodný záujem spočívajúci

v boji proti negatívneho hospodárskemu vývoju. Napriek vzrastajúcemu úsiliu odstraňovať bariéry ekonomickej oblasti však nikdy nedošlo k úplnému útlmu obhajovania preferencie a ochrany národných ekonomík. Podobný vývoj sledujeme aj v oblasti budovania obranných spoločenstiev na európskom teritóriu. História európskej integrácie je teda charakterizovaná častým preklenovaním presadzovania konceptu medzivládnej a nadnárodnej spolupráce. V nasledujúcom texte sa preto zameriame práve na tie koncepty, ktorých cieľom bolo prekonať limity medzivládnej spolupráce a akcelerovať spoluprácu nadnárodnú.

Východisko z polemiky preferencie medzivládneho a nadnárodného konceptu spolupráce poskytuje flexibilná integrácia, resp. vytvorenie akéhosi „vnútorného klubu,“ ktoré členským štátom dovoľuje kooperovať do tej miery, pokiaľ im táto spolupráca prináša dostatočný úžitok bez akýchkoľvek ústupkov v rámci spolupráce v iných sektoroch. Táto otázka sa v reálnej politike dostala do popredia predovšetkým po tom, čo niektoré členské štáty EÚ odmietli reformu komunitárneho práva v podobe Ústavy pre Európu z obavy a nesúhlasu s vytváraním federácie európskych štátov. I keď multi-rýchlostná integrácia býva popisovaná aj ako federácia s odloženým účinkom, zdá sa byť východiskom zo stagnácie európskeho integračného procesu.

V politickom, ako aj akademickom diskurze o flexibilnej klauzule došlo k vyprofilovaniu niekoľkých pojmov. Diskrepancie v ich chápaní, ako aj spoločné prvky znázorňuje tabuľka č.1.

Členské štáty sa vzdali svojej časti suverenity, aby tak dosiahli spoločné ciele, akým je vytvorenie jednotného trhu, menovej únie, či spoločných politík. S postupným naplňaním spoločných cieľov a rozširovaním členskej základne došlo k profilácii zúčastnených krajín na krajiny podporujúce rozširovanie členstva ako stratégie pre zabránenie hlbšej integrácií, alebo na krajiny podporujúce prehĺbovanie kooperácie i na úkor budovania Európy sústredných kruhov. Ako príklad možno uviesť tzv. severné rozšírenie o Rakúsko, Fínsko a Švédsko a tzv. východné rozšírenie, ktoré viac ako akékoľvek dovtedajšie rozšírenie zvýšilo heterogenitu v rámci Spoločenstva.

V súvislosti s nadnárodným konceptom integrácie a otázkou budúceho vývoja projektu štátov „zjednotených v rozmanitosti“ je často spomínaným termín európska identita. Otázka európskej identity neeskakuje len v kontexte predošlých negociácií o ustanovení Ústavy pre Európu. Myšlienka inej ako len „economickej jednoty“ sprevádza históriu európskej integrácie už od jej počiatku a je spojená s mnohými konceptmi hlbšej vzájomnej spolupráce. Tieto vychádzajú predovšetkým z federalistických konceptov projekcie európskej integrácie. Už v prvej polovici dvadsiateho storočia preto poprední európski politickí predstavitelia nezanedbávali európsku identitu ako determinant akejkoľvek spolupráce smerujúcej k politickej jednote: „Aby sa objavila na politickej mape, musí Paneurópa najskôr zapustiť korene v srdciach a hlavách Európanov. Je potrebné postaviť mosty dorozumenia, záujmu a priateľstva od národa k národu, od továrne k továrni od odborov k odborom, od literatúr k literatúre. Pocity paneurópskej pospolitosti, európsky patriotizmus, musí korunovať a doplňovať cit národný.“⁵⁶

---

⁵⁶ Fiala, P. – Pítrová, M.: *Evropská unie*. 2003. s.36

Európska identita, podobne ako európske občianstvo nemá mať substitučný, ale komplementárny charakter.

V histórii európskej integrácie možno identifikovať taktiež množstvo konceptov presadzujúcich vytvorenie akéhosi „politického spoločenstva.“ Avšak mnoho z týchto snáh bolo potlačených predovšetkým z obavy domácich politických elít zo straty kontroly nad ochranou národnej bezpečnosti, resp. vplyvom ekonomických lobbystických skupín. Ekonomická integrácia mala podľa niektorých popredných predstaviteľov „zjednotenej“ Európy viesť postupne k budovaniu politického spoločenstva, ktorého „stavebným kameňom“ by boli práve úspechy integrácie v sektoroch hospodárstva zúčastnených krajín. Jedným zo zástancov takéhoto prístupu bol i Jean Monnet, ktorý proklamoval, že „...zásadné zmeny v tradičných vzťahoch medzi krajinami sa konajú násilne, prostredníctvom dobývania alebo revolúcie. Tento názor sme si osvojili natoľko, že je pre nás ťažké akceptovať tie zmeny, ku ktorým v Európe celkom pokojne dochádza, a to i napriek tomu, že už začali ovplyvňovať svet... ale predsa, po všetkých tých zvratoch, krajiny kontinentálnej Európy, ktoré proti sebe v minulosti tak často bojovali a ktoré dokonca i v období mieru organizovali svoje ekonomiky ako potenciálne nástroje vojny sa teraz spájajú do spoločného trhu, ktorý kladie základy politickej únie.“⁵⁷ Ekonomickú integráciu ako východisko politickej integrácie deklaroval tiež Robert Schuman: „...takto stanovená solidarita vo výrobe zreteľne dokazuje, že akákoľvek vojna medzi Francúzskom a Nemeckom sa nestane len nemysliteľnou, ale i materiálne nemožnou. Zriadenie tejto impozantnej výrobnéj jednotky otvorenej všetkým štátom, ktoré sa budú chcieť na nej podieľať, a v konečnom dôsledku vedúcej k tomu, že všetky členské krajiny budú disponovať základnými faktormi priemyselnej výroby za rovnakých podmienok, položí skutočný základ ich ekonomického zjednotenia... spolupodieľaním sa na základnej výrobe a založením nového Vysokého úradu, ktorého rozhodnutia budú záväzné pre Francúzsko, Nemecko, i ostatné krajiny, vyústi tento návrh do realizácie prvých konkrétnych základov Európskej federácie, ktorá je nevyhnutná pre zachovanie mieru.“⁵⁸

De Gasperiho návrh vytvorenia Európskeho politického spoločenstva z 10. marca 1953 sa vyznačoval istým špecifikom – a síce neobmedzeným trvaním vytvorenej „jednoty.“ V článku 1 návrh zmluvy „...zriaďuje Európske spoločenstvo nadnárodnej povahy. Spoločenstvo je založené na jednote národov a štátov, na rešpekte voči ich jedinečnosti a na rovných právach a povinnostiach pre všetkých. Toto spoločenstvo bude nerozpustiteľné.“ Tento návrh vyzdvihoval predovšetkým občianske hodnoty ako ochrana ľudských práv a slobôd, spolupráca so slobodnými národmi k zaisteniu bezpečnosti, koordináciu zahraničnej politiky členských štátov, podpora hospodárskeho rozvoja, zamestnanosti a vytvorenie spoločného trhu s tovarmi, kapitálom a osobami.“ (čl.82 Zmluvy o EPS).

Zo zmienených, avšak aj ďalších neúspešných konceptov ďalšieho vývoja integrovanej Európy boli najúspešnejšími a najtrvalejšími zakladajúce Spoločenstvá EÚ (EUROATOM, EHS, ESUO). Úspech týchto Spoločenstiev vyplýva predovšetkým z dobovej situácie, v ktorej bola

---

⁵⁷ Fiala, P. – Pítrová, M.: *Evropská unie*. 2003. s.48

⁵⁸ Fiala, P. – Pítrová, M.: *Evropská unie*. 2003. s.48

účasť jednotlivých členských krajín potvrdená. Nie všetky členské štáty s pokračovaním prehlbovania integrácie rovnako súhlasia. Napokon zavedenie tzv. „balíkových“ rokovanií (súhlas s postupom integrácie v jednej oblasti, ktorá pre daný štát neprináša priame benefity je vyrovnávaný súhlasom so spoluprácou v oblasti strategickej pre ďalší členský štát – v teórii medzinárodných vzťahov nazývané tiež „hra s nulovým súčtom“) ako garancie posunu v integrácii je toho dôkazom. Je možné konštatovať, že bez aplikácie tohto „kompromisného“ nástroja by európska integrácia nenapredovala.

Už v počiatkoch integrácie sa proti EHS v Európe vytváral akýsi protipól v podobe EFTA. Došlo tak vzniku „vnútornej šestky“ (EHS) a „vonkajšej sedmičky“ (EFTA).⁵⁹ Existencia takýchto „subjektov“ vyplývala z diferenciácie zahranično-obchodných priorít jednotlivých štátov – v tomto prípade to bola počiatočná nevôľa, resp. vôľa zapojiť sa do integračného celku liberalizujúceho okrem obchodu s priemyselnými výrobkami aj poľnohospodársku výrobu. Prekonávanie technických bariér v rámci EFTA a hľadanie výnimiek ako zapojiť do liberalizovaného priestoru aj produkty poľnohospodárskej výroby⁶⁰ postupne stieralo zmysel existencie dvoch samostatných medzinárodných organizácií. Ex post sú „šestka“ a „sedmička“ nepriamym príkladom aplikácie variabilného prvku v realite medzinárodných vzťahov. „Integrácia dvoch európskych integračných zoskupení predstavuje nový fenomén vo vývoji medzinárodnej ekonomickej integrácie. Ide o *integráciu vyššieho rádu*.“⁶¹ Pokiaľ by sa členské štáty EFTA nestali členskými štátmi EHS o prítomnosti flexibilného prvku by nebolo možné hovoriť ani nepriamo.

Od roku 1974, kedy Veľká Británia odmietala harmonizáciu v oblasti bankovej legislatívy a práv obchodných spoločností, sa koncept viacrýchlostnej Európy čoraz častejšie dostával medzi alternatívy jej ďalšieho vývoja. Prvé otvorené výzvy k diferencovanej integrácii pochádzali od nemeckého kancelára Willyho Brandta. Predstavil myšlienku viacrýchlostnej Európy, v ktorej by Európa bola rozdelená na dve skupiny viac a menej vyspelejších krajín a ciele stanovené Spoločenstvami by tak mohli byť dosiahnuté rýchlejšie a lepšie, zatiaľ čo ďalšia skupina krajín by ich nasledovala neskôr, keď na to bude pripravená a ochotná tak urobiť.⁶² Brandtova myšlienka sa o rok neskôr dostala na úroveň Európskej rady ako „priama“ výzva k vytvoreniu dvojrýchlostnej Európy prostredníctvom Tindemansovej⁶³ správy z 29. decembra 1975. Správa predstavovala súbor reformných návrhov, ktoré mali smerovať k riešeniu situácie, kedy sa spoločenstvo zhodlo na presadzovaní spoločných záujmov, avšak mandát Spoločenstiev na

---

⁵⁹ Pre úplnosť je potrebné zmieniť aj prítomnosť tzv. „zabudnutej päťky“, ktorej štáty v tej dobe neparticipovali ani na projekte EHS, ani v EFTE. Ide o Grécko, Island, Turecko, Španielsko a Írsko.

⁶⁰ napr. zaradenie niektorých poľnohospodárskych a rybolovných produktov k priemyselným výrobkom (nórske filé, dánske bravčové mäso a mäsové výrobky – slanina, dánske mliečne výrobky a syry.).

⁶¹ Kosir, I. : K teoretickým a praktickým hospodársko-politickým aspektom pojmu Stredomorská únia. In: *Medzinárodné vzťahy*. s. 100

⁶² Avbelj, M.: *Europe 2025 - as a Multi-Speed Europe?* [cit. 2010-03-03] Dostupné na internete: <http://www.ijpucnik.si/media/txt_IJP_avbelj.pdf>, s.4

⁶³ belgický premiér Leo Tindemans

realizáciu týchto cieľov kvôli rôznym záujmom predstaviteľov jednotlivých členských štátov absentoval. Tindemans odporučil, aby sa členské štáty rozdelili na:

- a) „tie štáty , ktoré sú schopné postupovať vpred, a sú povinné tak urobiť;
- b) štáty, ktoré majú dôvody zdržať sa ďalšieho postupu, pokiaľ sú na návrh Komisie uznané Radou za akceptovateľné.

V správe sa taktiež uvádza, že „to neznamená Európu á la carte: pokiaľ ide o konečný cieľ, ktorý má byť spoločne dosiahnutý, budú všetky krajiny viazané dohodou všetkých členov, líši sa len časový rozvrh, kedy bude tento úspech dosiahnutý.“⁶⁴ Správa poukázala na rastúce sociálne a ekonomické rozdiely medzi členskými krajinami a Tindemans prostredníctvom nej varoval, že ich ignorovanie a prípadné naliehanie na synchronizáciu tempa integrácie by mohlo ohroziť celkový proces integrácie.⁶⁵ Obom týmto politickým výzvam sa však nedostalo väčšej pozornosti tak na medzivládnej úrovni, ako aj na úrovni európskych inštitúcií. K obnoveniu úvah o aplikácii prvku variabilnej geometrie prišlo v priebehu osemdesiatych rokov, kedy došlo k „južnému“ rozšíreniu a Spoločenstvo sa tak stalo ešte viac heterogénnym.

Na samite v Dubline v roku 1979 bola prezentovaná správa o európskych inštitúciách, resp. „Správa troch múdrych.“⁶⁶ Správa popisovala vzájomné správanie členských štátov ES pomocou pojmov „aktívna“ a „pasívna“ solidarita. Aktívna solidarita podľa autorov správy spočívala v ochote členských krajín zmierňovať vzniknuté ťažkosti prostredníctvom vzájomnej podpory a realizácie rôznych programov. Prostredníctvom pojmu „pasívna solidarita“ správa vyzývala k dôraznejšiemu zachovaniu zásady nevmiešavania sa a k celkovému zdržaniu sa akcií, ktoré by mohli prehĺbiť krízu v jednom z členských štátov, alebo v Spoločenstve ako celku. Pojem aktívna spolupráca má v tomto zmysle spoločné znaky s dnes zmluvne zakotveným inštitútom posilnenej spolupráce.

Karl Lamers a Wolfgang Schäuble boli autormi iniciatívy, ktorá vyzývala k európskej integrácii založenej na koncepte „sústredných kruhov.“ Participujúce štáty by boli rozdelené na tie, ktoré by tvorili jadro a k nemu blízku perifériu. Na túto iniciatívu reagoval francúzsky premiér Édouard Balladur, ktorý predostrel koncept troch sústredných kruhov, ktoré by boli menej strnulé v porovnaní s nemeckým modelom a to v zmysle kruhov vymedzených nie na základe štátnej jednotky, ale na základe participácie na politikách Spoločenstva (nie na teritoriálnom, ale na funkčnom princípe). Tak Tindenmansov, ako aj nemecký koncept počítali so zachovaním spoločnej inštitucionálnej štruktúry integrovanej Európy. Naproti tomu britský návrh Európy „à la carte“ pochádzajúci od Johna Majora bol zameraný na obmedzený okruh zdieľaných, resp. vybraných politík, z ktorých si jednotlivé členské krajiny mohli zvoliť tie, na ktorých by sa „viac“ podieľali (katalóg politík hlbšej spolupráce).

Prijatím Maastrichtskej zmluvy a pilierovej štruktúry Spoločenstva došlo k štrukturálnej variabilite“ čo sa procesov prijímania rozhodnutí týka. Rôzne oblasti politik tak spadali pod iné

⁶⁴ Fiala, P. – Pítrová, M.: *Evropská unie*. 2003. s.100

⁶⁵ Avbelj, M.: *Europe 2025 - as a Multi-Speed Europe?* [cit. 2010-03-03] Dostupné na internete: <http://www.ijpucnik.si/media/txt_IJP_avbelj.pdf>, s.4

⁶⁶ holandský ministerský predseda Barend Biheuvel, britský minister Edmund Dell, bývalú európsky komisár Robert Marjolin.

pravidla prijímania rozhodnutí. Pod tlakom francúzskych a nemeckých politických predstaviteľov sa tak oficiálny návrh na zavedenie diferencovanej integrácie dostal do textu Amsterdamskej zmluvy.

Ďalším podoprením uplatnenia prvku variabilnej geometrie v európskej integrácii je príhovor Joschku Fischera na Humboldtovej univerzite z roku 2000. Vo svojom príhovore vyzýva k prechodu od únie k pravej federácii, vytvorenej realizáciou štyroch fáz. Ide o prvé detailnejšie vypracovanie plánu pre „viacrýchlostnú“ Európu. Prvou fázou malo byť posilnenie právomocí dvoch inštitúcií - Európskeho parlamentu a Európskej komisie prostredníctvom ústavnej zmluvy. V druhej fáze malo prísť k rozhodnutiu o užšej spolupráci vybraných krajín (ktoré však odmietol špecifikovať). Tieto krajiny by tvorili tzv. „centrum príťažlivosti“ (new treaty within the EU treaty – nová zmluva v rámci existujúcich európskych zmlúv). Treťou fázou budovania federácie malo byť budovanie vlastných inštitúcií, pričom Európa by mala vystupovať ako jeden hlas, čo považoval za zárodok federácie. Poslednou fázou malo byť rozšírenie federácie na celú Úniu. Rozvoj užšej spolupráce však podľa Fischera automaticky nemá viesť k politickej únii: „krok k ústavnej zmluve – a práve tá je predpokladom k úplnej integrácii – si vyžaduje uvážení politický akt znovuzrodenia Európy.“⁶⁷

Odpoveďou na Fischerov koncept bol príhovor Jacquesa Chiraca v Bundestagu v tom istom roku. Chirac hovoril o vytvorení akejsi „pionierskej skupiny,“ pracujúcej i nad zmluvne vymedzenom rámci, pričom spolupráca v nad zmluvne vymedzený rámec by bola administratívne riadená vlastnými inštitúciami, či vlastným sekretariátom.

Tabuľka č.1: Pojmový aparát flexibilnej integrácie

pojmem	ekvivalent v anglickom jazyku	diferenciačná integrácie	možnosť neskoršieho pričlenenia sa	posledná možnosť	rešpektovaní e inštitucionálnej štruktúry
viacrýchlostná Európa	multi-speed Europe	✓	✓	☒	?
Termín vzťahujúci sa na myšlienku diferenciačnej integrácie, kedy sú spoločné ciele presadzované skupinou štátov v rámci ich spoločného záujmu, pričom sa predpokladá, že ostatné členské krajiny sa môžu neskôr k vytvorenej „podskupine“ pridať. Niekoľko typov členstva, záväzkov, občianstva..					
Európa sústredných kruhov	Europe of concentric circles	✓	?		
Koncept vzťahujúci sa na spoluprácu podskupiny štátov, ktoré dosiahli rôznu stupeň integrácie. Je možné ho aplikovať na rôzne oblasti a hovoriť o vzniku „kruhu zdieľaného práva“ (the circle of shared law) v rámci členov EÚ, „susedskom kruhu“ (adjacent circle)					

⁶⁷ Hall, B.: *How flexible should Europe be?* [cit.2010-16-03]. Dostupné na internete: <http://www.dbresearch.de/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD0000000000041238.pdf>, s. 21

v rámci krajín čakajúcich na členstvo v EÚ, „výberové kruhy“ (more select circles) spojené s konceptom posilnenej spolupráce.					
variabilná geometria Európy	variable geometry Europe	✓	☒	☒	?
Vzhľadom na nezlúčiteľné rozdiely v rámci integrácie je možné pristúpiť k diferenciacnej integrácii tak ako v prípade viacrýchlostnej Európy, avšak rozdiel spočíva v trvalom vyčlenení podskupiny od ostatných podskupín nachádzajúcich sa na nižšom integračnom stupni.					
posilnená spolupráca	enhanced cooperation	✓	✓	✓	✓
Je zmluvne zakotvená ako posledná možnosť spolupráce najmenej ôsmym (Zmluva z Nice), neskôr deviatich (Lisabonská zmluva) členských krajín nad zmluvný rámec rešpektujúci inštitucionálnu štruktúru EÚ v prípadoch, kedy realizácia takejto spolupráce nemôže byť dosiahnutá na úrovni EÚ. Zmluvy tiež vymedzujú oblasti, v ktorých posilnená forma spolupráce nie je možná. Na rozdiel od Európy sústredných kruhov je založená skôr na funkčnom ako geografickom princípe.					
Europe „à la carte“		✓	?	☒	?
Koncept nerovnomernej integrácie členských štátov dovoľujúci zvolenie politik EÚ, v ktorých by sa integrácia prehlbovala (katalóg vybraných politik, v rámci ktorých je možné integráciu prehlbovať).					
pevné jadro	hard core	✓	✓	✓	
užšia spolupráca	closer cooperation				
Pojem spojený s obmedzenou skupinou krajín schopných a ochotných rozvíjať „užšiu spoluprácu“ legislatívne ukotvenú Amsterdamskou zmluvou. Príkladom je Schengenský priestor, ktorý síce vznikol mimo inštitucionálneho rámca Spoločenstva, avšak Amsterdamskou novelizáciou primárneho práva bol do nej zakomponovaný, čo znamená, že bol použitý „nepriamo“. „Priama“ realizácia užšej spolupráce sa doposiaľ neuskutočnila.					
spoločná inštitucionálna štruktúra	single institutional framework	☒			
Vzťahuje sa na existenciu výhradne jednej inštitucionálnej štruktúry v rámci Únie a Spoločenstiev.					
otvorené centrum príťažlivosti	open area of gravitation	✓	✓		
Výsledky spolupráce štátov na vyššom stupni integrácie, podmienka politické elity štátov na nižšom stupni integrácie k prijímaniu takých opatrení, ktoré umožnia ich neskoršie zapojenia sa do vyššieho integračného stupňa.					

Prameň: Vlastné spracovanie

Flexibilná spolupráca v európskej legislatíve

Historicky klauzula o flexibilnej spolupráci nebola nikdy využitá a to z toho dôvodu, že dochádzalo k zmenám primárneho práva Spoločenstva. Avšak zmienky o nej sa nachádzajú už v Zmluve o založení Európskeho spoločenstva, ktorá v článku 308 povoľuje v súlade s cieľmi definovanými v článkoch 2 a 3 spoluprácu jednotlivých štátov v " tých oblastiach, ktoré nepatria do výlučnej právomoci Európskeho spoločenstva."⁶⁸ Zároveň sa zakladajúce štáty zaviazali vytvárať čoraz užšie spoločenstvo ("ever closer Union").

Zmluva o Európskej únii povoľuje za určitých podmienok posilnenú spoluprácu medzi podskupinou členských štátov. Podľa článku 43, by takáto spolupráca:

1. mala byť otvorená všetkým členským krajinám, ktoré si účasť na nej želajú (čl.43j);
2. nemala byť impulzom pre vznik bariér alebo diskriminácie v obchode (čl. 43f)
3. mala rešpektovať právomoci, práva a záväzky tých členských krajín, ktoré na sa na spolupráci neúčastnia.
4. bola možná za účasti najmenej 8 členských krajín (čl. 43g)

Cieľom tejto formulácie bolo zamedziť prípadnému postupu v integrácii v prípade nemožnosti, resp. neschopnosti prijať zmeny zakladajúcich zmlúv prostredníctvom ich revízie, čo bolo taktiež neskôr podnetom pre právne ukotvenie tzv. „užšej spolupráce pre prvý a druhý pilier v rámci Amsterdamskej zmluvy (články 43-45) a celého spektra politík EÚ v rámci Zmluvy z Nice.

V histórii európskej integrácie je možné identifikovať prvky existencie flexibilného prístupu v troch oblastiach, ktorých spoločným prvkom bolo udelenie výnimiek pôvodným členským štátom EÚ pri načasovaní ich uplatňovania, resp. pri ich uplatňovaní vôbec:⁶⁹

- 1) hospodárska a menová politika
  - a) mechanizmus menového hada z roku 1972 na základe Wernerovho plánu, ktorý mal chrániť výkyvy európskych mien voči doláru v rámci fixného úzkeho pásma. Pod vplyvom ropných kríz, politickým nezhodám, oslabeniu dolára a špekulatívnym útokom z mechanizmu menového hada vystúpili Veľká Británia, Dánsko a Taliansko, ktoré neskôr prejavili záujem opätovne do neho vstúpiť. „Ďalším prejavom flexibility boli po vytvorení EMS napr. otázky týkajúce sa vytvárania rezerv a zmeny mechanizmu výmenného kurzu.“⁷⁰
  - b) neúčasť na menovej únii Veľkej Británie, Dánska a Švédska
- 2) Justičná a policajná spolupráca
  - a) Schengenský systém, ktorý vznikol ako nezávislá iniciatíva krajín Beneluxu a Nemecka a mal dostredivý, centripetálny efekt na ďalšie krajiny;

⁶⁸ „V prípade, že na dosiahnutie niektorého z cieľov spoločenstva v rámci fungovania spoločného trhu je potrebný akt spoločenstva a táto zmluva na to neposkytuje potrebné právomoci, prijme Rada jednomyselným rozhodnutím vhodné opatrenia na návrh Komisie a po porade s Európskym parlamentom.“

⁶⁹ Baláž, P. a kol. : Alternatívy vývoja európskej integrácie. 2008. s. 304

⁷⁰ Baláž, P. a kol. : Alternatívy vývoja európskej integrácie. 2008. s. 305

- b) opatrenia týkajúce sa hraničných kontrol, azylovej a migračnej politiky, ktorými nie sú Veľká Británia spolu s Írskom viazané
- 3) Spoločná zahraničná a bezpečnostná politika z pohľadu členstva i nemožnosti neparticipovať na spoločných akciách za predpokladu ich možnej realizácie zvyšnými členmi a príp. aj spoluúčasti na výdavkoch spojených s realizáciou takýchto aktivít. príkladom sú:
  - a) Západoeurópska únia
  - b) Eurocorps

Lisabonská zmluva vznikla s cieľom posilniť efektívnosť a demokratickú legitimitu Únie a zlepšiť súdržnosť jej činnosti. V súlade s týmto cieľom a v nadväznosti na flexibilnú spoluprácu zakotvuje inštitút „posilnenej spolupráce“ (Hlava IV, článok 10)⁷¹. Takáto spolupráca je prípustná v tých prípadoch, pokiaľ sa zistí, že ciele posilnenej spolupráce nemôže Únia ako celok dosiahnuť v primeranom čase a za predpokladu, že sa na nej zúčastní najmenej deväť členských štátov (čl.20 Zmluvy o EÚ a čl.326-334 Zmluvy o fungovaní Európskej únie). Ďalšou možnosťou prehĺbenia interakcií vznikajúcou vstúpením LS do platnosti je „stála štruktúrovaná spolupráca;“ táto je však prípustná v nad zmluvne vymedzených oblastiach v rámci SBOP. Lisabonská zmluva zároveň ukotvuje britskú a poľskú trvalú výnimku (opt-out) z Charty základných práv. Prehľad základných prvkov flexibility v legislatíve EÚ poskytuje nasledujúca tabuľka:

Schéma č. 1: Flexibilná spolupráca v európskej legislatíve

<p>Zmluva o založení Európskej únie 1993</p>	<ul style="list-style-type: none"> • opt-out z tretej fázy HMÚ pre Dánsko • opt-out z tretej fázy HMÚ pre Veľkú Britániu
<p>Amsterdamská zmluva 1999 Zmluva z Nice 2003</p>	<ul style="list-style-type: none"> • iníciaľne zakotvenie flexibilnej integrácie v <i>acquis communautaire</i> • flexibilita ako posledné východisko
<p>Lisabonská zmluva 2009</p>	<ul style="list-style-type: none"> • inštitút posilnenej spolupráce • flexibilita ako posledné východisko • stála štruktúrovaná spolupráca – v nad zmluvne vymedzených oblastiach SBOP • britská a poľská opt-out z Charty základných práv

Prameň: Vlastné spracovanie

⁷¹ „Členské štáty, ktoré majú v úmysle nadviazať medzi sebou posilnenú spoluprácu v rámci iných ako výlučných právomocí Únie, môžu využiť jej inštitúcie a vykonávať tieto právomoci uplatňovaním príslušných ustanovení zmlúv, v medziach a podľa postupov ustanovených v tomto článku a v článkoch 208a až 280i Zmluvy o fungovaní Európskej únie. Posilnená spolupráca je zameraná na podporu dosiahnutia cieľov Únie, ochranu jej záujmov a posilňovanie jej integračného procesu.“

Uplatnenie flexibility vo vnútri EÚ a v rámci vzťahov s tretími krajinami

Korene flexibilnej spolupráce môžeme nájsť v teoretických konceptoch európskej integrácie, predovšetkým vo funkcionalizme a neofunkcionalizme. Funkcionalisti pokladajú pôvod úspechu integrácie v technickom sebaurčení jej vetvenia. Integrácia podľa nich znamená takú formu spolupráce, v ktorej funkcia predchádza organizácii, teda hlbšia spolupráca bude úspešná iba v tých oblastiach, ktorých realizácia je nevyhnutnosťou. Federalistickej vízií funkcionalizmus vytýka jej teritoriálnu obmedzenosť na regióny. Na druhej strane podľa neofunkcionalistov proces integrácie charakterizuje pojem spill-over efekt, t.z. spolupráca v jednej oblasti podnieti spoluprácu v ďalšej, na ňu nadväzujúcej. Hovorí o tzv. logike integrácie, ktorá je však na rozdiel od funkcionalizmu výrazne regionálne zameraná, čo vychádza z jeho pôvodu, keďže neofunkcionalizmus vznikol na základe analýzy začiatkov európskej integrácie. David Mitraný definoval funkcionalizmus prostredníctvom pojmov otvorenosť, neideologickosť a flexibilita (spontánnosť). Neofunkcionalizmus charakterizujú dynamika a expanzia (kde impulzom k spolupráci je politické rozhodnutie).

Oba koncepty teda vychádzajú z predpokladu, že integrovať sa je možné v tých oblastiach, kde je realizácia istých činností efektívnejšia a prináša výraznejšie benefity, ako by tomu bolo pri individuálnej realizácii týchto politík. Práve z tohto predpokladu vychádza koncept flexibility. Neskorší neofunkcionalizmus dokonca hovorí i o tzv. spill-back efekte, ktorého koncepčným autorom je Schmitter a ktorý ponúka možnosť upustenia od hlbšej spolupráce v istej oblasti, pokiaľ táto neprináša očakávané úžitky. To korešponduje s myšlienkou hlbšej kooperácie niekoľkých štátov vo vybraných politikách, pričom sa pri úspechu tejto spolupráce predpokladá zapojenie ďalších členských štátov v dobe, keď budú schopné a ochotné presunúť rozhodovanie v dovedy vnútroštátnych otázkach na nadnárodnú úroveň.

Koncept flexibilnej spolupráce je možné aplikovať tak na integráciu v rámci Európskej únie, ako aj na vzťahy Európskej únie ako celku s tretími krajinami. Znázorniť ho je možné prostredníctvom modelu „Delorových kruhov“ ako uvádza schéma č.2. Vnútorňý kruh (zóna A) symbolizuje integračné jadro. Úvahy o krajinách udávajúci smerovanie integrácie a teda krajinách tvoriacich jadro sa líšia čo sa počtu členov, či cieľovej oblasti integrácie týka (napr. krajiny EHS-6, krajiny eurozóny). Jadro by malo predstavovať najvyšší stupeň integrácie dosiahnutý v rámci integračného celku. Zóna B (pozri schéma vnútorné medzikružie znázornené sivou farbou) symbolizuje členov, ktorí sa z rôznych príčin nezúčastňujú na všetkých „politikách“ integračného jadra, o ktoré nemajú záujem. Avšak ich miera participácie na integrácii je silná. Od jadra sa odlišujú trvalými výnimkami, resp. prechodnými obdobiami (napr. dočasná neúčast' niektorých nových členských krajín na menovej únii). Zóna C predstavuje nečlenské krajiny EÚ, ktoré však upravujú svoj vzťah s EÚ v rámci Európskeho hospodárskeho priestoru alebo sa u nich predpokladá vstup do EÚ v krátkodobom, nanajvýš strednodobom horizonte. Vonkajší okruh – zóna D – symbolizuje krajiny, ktoré v nespĺňajú kritéria pre vstup do EÚ, resp. nemajú ambíciu participovať na vyššej forme integrácie a stať sa členom EÚ. Avšak aj tieto krajiny s EÚ úzko spolupracujú vo vybraných oblastiach a ich vzájomné vzťahy sú zmluvne ukotvené prostredníctvom Asociačných dohôd, Dohôd o partnerstve, resp. Dohôd o partnerstve

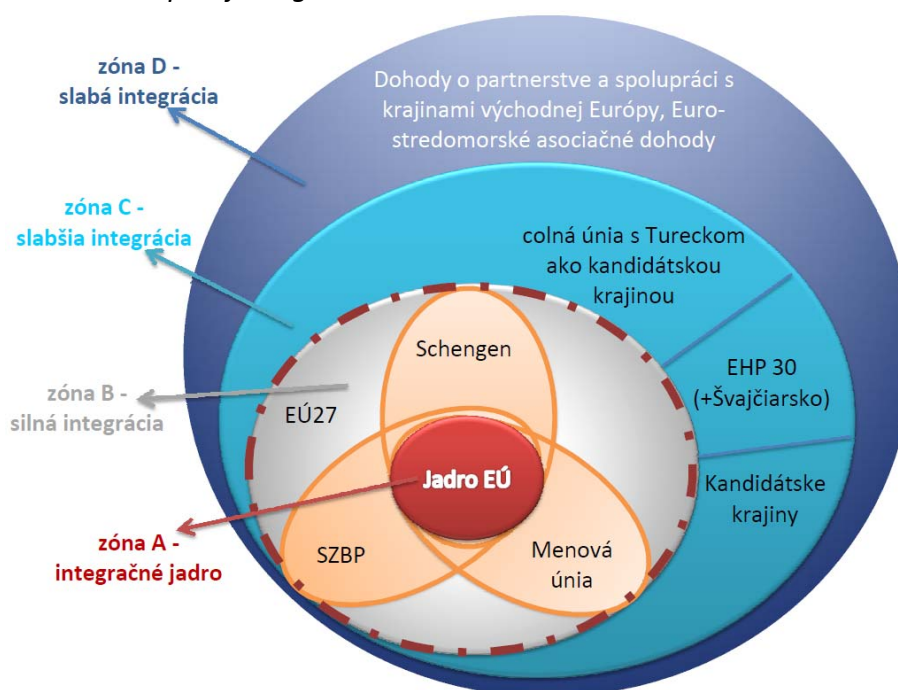
a spolupráci (krajinu spadajúce pod Európsku susedskú politiku: Euro-stredomorské partnerstvo, Východné partnerstvo).

Flexibilná endogénna integrácia

Uplatnenie endogénnej flexibilnej spolupráce predpokladá spill-over efekt prameniáci z hlbšej spolupráce niekoľkých členských štátov a jej eventuálny postupný prechod tak na ďalšie oblasti, ako aj ďalšie členské krajiny. Doposiaľ sa v kontexte flexibilnej integrácie Európy zaužívali nástroje ako:

1. výnimka z harmonizovaných oblastí
  - a. buď vo forme **trvalej výnimky** – časovo neohraničenej, ktorú je možno preklenúť zmenou priorít vládnuccich politických elít v danej krajine;
  - b. alebo vo forme časovo ohraničenej výnimky – **prechodné obdobie** aplikované predovšetkým v súvislosti s rozširovaním členskej základne EÚ za účelom ochrany vnútorného trhu starších členských krajín a prípravenia na úplné odstránenie bariér pôvodných členských krajín a prípadne i novopristupujúcich krajín. Aplikácia prechodného obdobia môže byť spojená aj s (dodatočnou) časovou „rezervou“ pre implementáciu nevyhnutných opatrení súvisiacich so vstupom krajiny do EÚ;
2. „**najmenší spoločný menovateľ**“ (lowest common denominator) – indikuje spoluprácu len v rámci záujmu spoločného pre všetky zúčastnené krajiny, čo nevyklučuje vznik akýchsi kruhov v rámci EÚ.

Schéma č.2: Zonácia európskej integrácie

Prameň: Vlastné spracovanie na základe Baláž, P. a kol. : *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. 2008. s. 299 a Kosir, I. : K teoretickým a praktickým hospodársko-politickým aspektom pojmu Stredomorská únia. In: *Medzinárodné vzťahy*. s.98

Významný posun vo vývoji európskeho integračného projektu znamená taktiež nahradzovanie jednomyseľného hlasovania **väčšinovým**, čo v prípade vetovania návrhu otvára priestor pre úspešnú realizáciu endogénnej flexibilnej integrácie.

Flexibilná exogénna integrácia

Na rozdiel od flexibilnej endogénnej integrácie koncept flexibilnej exogénnej integrácie nepredpokladá vo svojom ranom štádiu použitie takých nástrojov, akými sú trvalé, či prechodné výnimky. Flexibilná exogénna integrácie ponúka možnosť budúceho efektívneho usporiadania vzťahov Európskej únie s krajinami, v prípade ktorých v strednodobom horizonte pravdepodobne nedôjde k ich vstupu do EÚ.

V oblasti hospodárskych vzťahov môžeme hovoriť o Stredoeurópskej dohode o slobodnom obchode (CEFTA) ako o koncepcnej príprave flexibilnej exogénnej integrácie, resp. regionálnej základni pre prípravu na potenciálny vstup do EÚ. Členské krajiny CEFTA, ktoré po 1.máji 2001 do EÚ nevstúpili sú kandidátskymi krajinami pre vstup. Najbližšie k flexibilitě založenej na spolupráci s tretími krajinami mal dodnes návrh reformy Európskej susedskej politiky (ESP) počas predsedníctva Fínska a Nemecka v rokoch 2006 a 2007 pod názvom ESP plus. ESP, ktorá formálne vznikla v roku 2004, je jednou z najmladších rámcov usporiadania vzťahov EÚ s tretími krajinami. Základom tejto spolupráce je vypracovanie Akčných plánov definujúcich ciele, ktorých plnenie závisí predovšetkým od vnútro politickej klímy danej krajiny. Akčné plány nie sú právne záväzné akty, čo je v akademických kruhoch pokladané za dôvod ich „neúspechu.“ Vyjadrujú politický zámer, pričom naplnenie takejto politickej deklarácie, ako aj samotné stanovenie cieľov neexaktným spôsobom prispieva k pomalej implementácii potrebných legislatívnych krokov a pomalému naštartovaniu integračného a reformného procesu. Kritike podlieha aj samotná formulácia vágnych cieľov, ktorých spätné hodnotenie je prakticky nemožné. Pôvodná myšlienka ESP sa vzťahovala na formu spolupráce „everything but institutions“ (všetko až na inštitúcie), kedy krajina s nadštandardnými vzťahmi s EÚ mohla za vopred stanovených podmienok využívať finančné nástroje EÚ v rámci spolupráce, avšak bez akejkoľvek účasti na inštitucionálnej štruktúre. ESP plus mal hlavný nástroj ESP Akčný plán nahradiť tematickým dialógom ústiacim k uzavretiu sektorovej dohody – protokolu s právnou záväznosťou (rozdiel oproti Akčnému plánu). Zároveň mala byť spolupráca realizovaná v zmysle „everything, institutions too“ (všetko, inštitúcie taktiež). Týmto nástrojom mali byť krajiny ESP oprávnené k bližšiemu prístupu k jednotlivým politikám EÚ prostredníctvom štatútu pozorovateľa v príslušných inštitúciách EÚ a výboroch a to prostredníctvom podmienenosti prijatia sektorového acquis (tak ako v prípade štátov EEA; tieto mohli získať štatút pozorovateľa bez hlasovacieho práva). Podstatným sprievodným charakteristickým znakom flexibilnej exogénnej integrácie, tak ako i v prípade flexibilnej endogénnej integrácie, je realizácia spolupráce vychádzajúca z funkčnosti v zmysle funkcionalizmu, resp. neofuncionalizmu. Táto funkčnosť je reprezentovaná predovšetkým uzavretím „sektorovej“ dohody, týkajúcej sa jednej špecifickej oblasti, vymedzenej na základe spoločných záujmov EÚ a príslušnej krajiny ESP (najmenší spoločný menovateľ).

Príkladom realizácie konceptu flexibilnej exogénnej spolupráce je taktiež budovanie oblasti slobodného obchodu (susedské krajiny) alebo colnej únie⁷² s nečlenskými krajinami EÚ. Vzájomný obchod v rámci euro-stredomorských⁷³ obchodných vzťahov sa po vytvorení ESP ešte výraznejšie prehĺbil. Budovanie bázického režimu slobodného obchodu je realizované prostredníctvom Asociačných dohôd.⁷⁴

Perspektívnou možnosťou aplikácie flexibilnej exogénnej integrácie je budovanie štyroch podprieštrov s Ruskou federáciou. Projekt Spoločného európskeho hospodárskeho priestoru si v roku 2004 stanovil realizovať nasledovné štyri piliere strategickje spolupráce EÚ-Rusko:

1. hospodársky priestor
2. priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti
3. priestor vonkajšej bezpečnosti
4. priestor výskumu, vzdelávania a kultúry.

Na základe vyššie zmienených charakteristík flexibilnej exogénnej integrácie si dovoľujeme definovať túto formu usporiadania vzájomných vzťahov v pozitívnom, ako aj negatívnom slova zmysle. V pozitívnom vyjadrení ju chápeme ako realitu medzinárodných vzťahov, kedy skupina krajín participujúcich na istej forme integrácie zdieľa s ostatnými, resp. ďalšou skupinou krajín (nutne neintegrovanych v rámci hlbšej spolupráce) záujem na prehĺbovaní integrácie v určitej špecifickej oblasti.⁷⁵ V negatívnom slova zmysle pod pojmom flexibilná exogénna integrácia rozumieme takú realitu medzinárodných vzťahov, kedy určitá krajina/skupina krajín nedosahuje ekonomické, legislatívne, či spoločenské požiadavky potrebné pre plnú účasť na integračnom procese.

Výhody a riziká spojené s flexibilnou integráciou

Jedným z rizík, ktoré by flexibilná spolupráca mohla podnieť je vytvorenie preferovaného centra (diferenciačný prístup by mohol eskalovať do vzniku akéhosi prvotriedneho členstva) a periférie (druhotriedne členstvo), čo by mohlo viesť k diskriminačnému charakteru vzájomných vzťahov. Pesimistické scenáre vývoja s aplikáciou prvku variabilnej geometrie hovoria o možnom „rozpade“ Európskej únie v prípade silného vzostupu protiintegračných nálad politických elít zúčastnených štátov. Taktiež by eventuálne vytvorenie „pevného jadra“ pravdepodobne viedlo k nesúhlasu ostatných členských krajín, čo

---

⁷² Obchodné vzťahy EÚ a Turecka sú od 1.1.1996 realizované na úrovni colnej únie. Turecko je atypickým príkladom krajiny zapojenej do flexibilnej exogénnej integrácie, vzhľadom na svoj status kandidátskej krajiny.

⁷³ Euro-stredomorské partnerstvo (EUROMED) vzniklo v roku 1995 tzv. Barcelonským procesom s cieľom kreovania priestoru mieru, stability a prosperity v Stredozemnom regióne. Významným cieom tohto zosupenia bolo vytvoriť zónu voľného obchodu do roku 2010, ktorá by podstatne liberalizovala vzájomný obchod EÚ a Stredomorského regiónu a medzi krajiny tohto regiónu navzájom.

⁷⁴ Okrem Sýrie má každá krajina Euro-stredomorského partnerstva uzatvorenú s EÚ Asociačnú dohodu: Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Maroko, Palestínska samospráva, Tunisko, Turecko.

⁷⁵ I.Kosír za flexibilnú exogénnu integráciu označuje „formy medzinárodnej ekonomickej integrácie, ktoré majú ambíciu dosiahnuť s integračným zoskupením vyššej úrovne vybudovanie jednej z foriem obchodnej integrácie.“
Kosir, I. : K teoretickým a praktickým hospodársko-politickým aspektom pojmu Stredomorská únia. In: *Medzinárodné vzťahy*. s.95

nás opäť privádza k úvahe o zániku EÚ. Účasť participantov na európskom integračnom projekte by eventuálne mohla viesť tiež k vzniku pozitívnych externalít i na nečlenské krajiny, čo môže spôsobiť neochotu nečlenských krajín stať sa členom „klubu“ a teda ťažiť z existencie takejto spolupráce, avšak bez akejkoľvek jej administratívnej, finančnej, či technickej pomoci nevyhnutnej pre jej realizáciu. Vzhľadom na jej aktuálne legislatívne ukotvenie ako „poslednej možnosti“ pravdepodobne zostane v rámci vnútorných väzieb výnimkou i naďalej. Avšak v prípade flexibilnej exogénnej integrácie by závažné riziko mohla predstavovať strata účinnosti „mäkkej moci“ (soft power)⁷⁶ Európskej únie voči kandidátskym a potenciálne kandidátskym krajinám. Európska únia bola postavená na princípoch sociálnej a politickej solidarity, zdieľaní záujmov, rovnosti zvrchovaných vlád a právnom poriadku. Negatívny pohľad na flexibilitu by ju mohol interpretovať ako ohrozenie týchto hodnôt. Výzvou teda zostáva nájsť takú rovnováhu uskutočniteľnosti užšej spolupráce, ktorá by zachovala dodržiavanie týchto princíпов.⁷⁷ Legislatívnu prekážkou realizácie tohto postupu je nutnosť zapojenia takmer tretiny členských krajín, ktorá by mohla brániť kooperácii menšieho počtu schopných a ochotných krajín.

Na druhej strane sa zavedenie diferenciačného princípu do európskej integrácie javí byť jediným riešením konfliktu medzi rozširovaním členskej základne EÚ a prehĺbovaním integrácie či už v harmonizovanej oblasti, alebo v ďalších doposiaľ neharmonizovaných sektoroch hospodárskej, či politickej integrácie. Flexibilita je tiež vnímaná ako možné východisko z euroskepticizmu, vzhľadom na to, že účasť na takejto „posilnenej“ spolupráci je limitovaná len pre tých členov, ktorí z nej majú ošoh, sú schopní a ochotní sa jej účastniť. Zároveň by jej realizáciou mohli poklesnúť náklady z „povinnej“ akceptácie spoločnej politiky. Vytvorenie siete posilnenej spolupráce by teda mohlo mať taktiež pozitívny vplyv na náklady budúcej integrácie a to prostredníctvom nákladov spojených s procesom rozhodovania (náklady prijatia konsenzu)⁷⁸ Uplatnenie tohto konceptu by totiž spôsobilo elimináciu ekonomicky, resp. nákladovo neefektívnej negociačnej stratégie tzv. „balíkových rokovaní,“ ktorá je v rozhodovacom procese v rámci EÚ intenzívne využívaná predovšetkým od 80-tych rokov minulého storočia. Neopomenuteľným faktorom je tiež verejná mienka, keďže je tu potenciál eliminovať prijatie politík, z ktorých niektorí členovia „ťažšia“ viac ako iní a súhlas s množstvom výnimiek a špeciálnych prípadov, ako sme tomu svedkami v súčasnosti.

Záver

V histórii európskej integrácie už od jej počiatku prevahu medzivládneho prístupu alternuje nadnárodný prístup. Európske spoločenstvá a neskôr Európska únia tak postupne prechádza od presadzovania konceptu „jednotnosti“ k flexibilitate. Tento posun je tak, ako už bolo v texte naznačené, zapríčinený štyrmi faktormi (magický štvoruholník):

⁷⁶ Berglof, E. – Burkart, M. – Friebel, G. – Paltseva, E.: *Widening and Deepening: Reforming the European Union*. [cit. 2010-15-03]. Dostupné na internete: <<http://www.ebrd.com/about/structure/profiles/bergref.pdf>>

⁷⁷ Hall, B.: *How flexible should Europe be?* [cit.2010-16-03]. Dostupné na internete: <http://www.dbresearch.de/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD0000000000041238.pdf>, s. 3

⁷⁸ European Ideas Network: TF 4 European Governance and Democracy. [cit.2010-15-03]. Dostupné na internete: <http://www.europeanideasnetwork.com/files/task_force_4_full_report.pdf>

- rozširovanie členskej základne (enlargement), kedy každé kolo rozširovania viedlo k zvýšeniu heterogenity v rámci spoločenstva a hľadanie „taylor-made“ (na mieru ušitého) východiska sa stalo zložitejším;
- prehĺbovanie integrácie v harmonizovaných oblastiach (deepening);
- rozširovanie integrácie na ďalšie oblasti (widening);
- zmena rozhodovacieho procesu v rámci EÚ, ktorý prechádza od jednomyseľnosti k väčšinovému hlasovaniu.

Zatiaľ čo prvé tri zmienené príčiny sú spojené so sťaženým hľadaním konsenzu, posledný dôvod je k nim vzhľadom na snahu o zabránenie stagnácie integračného procesu antagonistický. Zároveň, oblasti, v ktorých je na základe poslednej revízie európskej legislatívy možné rozvíjať „posilnenú spoluprácu“, sa z významnej časti prekrývajú s tými, kde je nevyhnutné prijímať rozhodnutia kvalifikovanou väčšinou, čo indikuje substitúciu neprijatia legislatívneho aktu uplatnením variabilnej geometrie. Lisabonská zmluva dokonca redefinuje hlasovanie kvalifikovanou väčšinou na hlasovanie vyžadujúce 55% členských štátov reprezentujúcich 65% populácie EÚ (tzv. dvojitá väčšina).

Členstvo v hlbšie integrovanom „vnorenom“ spoločenstve nemá viesť k vytvoreniu tzv. exkluzívneho klubu, resp. „členov prvej kategórie“, malo by byť otvorené pre ďalšie krajiny i keď istá forma asymetrie môže byť prínosom v zmysle motivácie vstúpiť medzi užšie kooperujúce krajiny. Dôležité bude zabrániť podpore takejto formy spolupráce len v rámci krajín menovej únie rozšírením ich spolupráce na reguláciu finančných trhov, či finančného dohľadu (táto otázka aktuálne vystupuje do popredia v súvislosti s gréckou dlhovou krízou), aby sa tak neeliminovála možnosť členstva krajín stojacich mimo eurozóny. Perspektívnymi oblasťami flexibilnej integrácie by sa do budúcnosti mohli stať imigračná a azylová politika, oblasť obrany, či ochrany životného prostredia s menšou pravdepodobnosťou sociálna a daňová politika, ktoré sú pre členské krajiny jedny z najcitlivejších. Akákoľvek akcelerácia integrácie je podmienená jej funkčnosťou, čo vyplýva zo samotných teoretických východísk integrácie. V prípade neúspechu spolupráce užšieho kruhu členských štátov tieto môžu jej ďalší vývoj determinovať vyhodnotením jej úžitkov. V prípade negatívneho hodnotenia týchto výsledkov, môže na základe svojej dobrovoľnosti zúčastňovať sa na integrácii daný štát zo Spoločenstva na základe Lisabonskej zmluvy vystúpiť.

S prihliadnutím na prevahu výhod nad rizikami vyplývajúcich s flexibilnej integrácie do budúcnosti nevyvstáva otázka, či rozširovať možnosti jej aplikácie v podmienkach EÚ alebo nie, ale otázka aká forma flexibilnej spolupráce by mohla predstavovať tú najefektívnejšiu a pre aký cieľ by sa mala stať nástrojom.

Použitá literatúra

- [1] AVBELJ, Matej: *Europe 2025 - as a Multi-Speed Europe?* [cit. 2010-03-03]. Dostupné na internete: <http://www.ijpucnik.si/media/txt_IJP_avbelj.pdf>
- [2] BALÁŽ, Peter a kol. : *Alternatívy vývoja európskej integrácie*. Bratislava : Ekonóm, 2008. 453 s. ISBN 978-80-225-2657-9.

- [3] BÁRÁŇOVÁ-ČIDEROVÁ, *Denisa*. Rozšírenie EÚ na východ : prínosy a riziká rozšírenia Európskej únie o krajiny strednej a východnej Európy pre EÚ. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2007. 306 s.
- [4] BERGLOF, Erik – BURKART, Mike – FRIEBEL, Guido – PALTSEVA, Elena: *Widening and Deepening: Reforming the European Union*. Január 2007. [cit. 2010-15-03]. Dostupné na internete:< <http://www.ebrd.com/about/structure/profiles/bergref.pdf>>
- [5] Euroepan Ideas Network: TF 4 *European Governance and Democracy*. 5.9.2006. [cit.2010-15-03]. Dostupné na internete: <http://www.europeanideasnetwork.com/files/task_force_4_full_report.pdf>
- [6] FIALA, Petr – PÍTROVÁ, Markéta: *Evropská unie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2
- [7] HALL, Ben: *How flexible should Europe be?* Október 2000. [cit.2010-16-03]. Dostupné na internete: <http://www.dbresearch.de/PROD/DBR_INTERNET_DE-PROD/PROD0000000000041238.pdf>
- [8] HARSTAD, Bard: *Flexible integration*. Október 2006. [cit. 2010-12-03]. Dostupné na internete: < <http://www.kellogg.northwestern.edu/research/math/papers/1428.pdf>>
- [9] KOSÍR, Igor : K teoretickým a praktickým hospodársko-politickým aspektom pojmu Stredomorská únia. In: *Medzinárodné vzťahy*, roč. V, 2007, č.2, s. 93-113

Ing. Veronika Fedorová

Fakulta medzinárodných vzťahov EU v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

E-mail: veronika.fodorova@euba.sk

Moderné tendencie v stratégii Ruskej federácie na medzinárodnom energetickom trhu

Maria Glavatskich

Abstrakt

Ruská federácia spolu s organizáciou krajín – exportérov ropy OPEC hra rolu veľkého dodávateľa energetických surovín na svetový trh a má v pláne zachovať a zosilniť svoji pozície do budúca pri aktívnom využití rozsiahleho zdrojového, výrobného a intelektuálneho potenciálu v oblasti energetického komplexu.

Do roku 2030 export energetických nosičov bude zostávať dôležitým faktorom rozvoja národnej ekonomiky, ale úroveň jeho vplyvu na ekonomiku bude postupne sa znižovať. Čo sa odzrkadlí na dynamike exportu, ktorý bude mierne spomaľovať svoj rast. Zároveň sa plánuje diverzifikácia komoditnej štruktúry exportu energetických nosičov na základe rastu podielu v exporte energetických tovarov s vysokou pridanou hodnotou (ropné produkty, skvapalnený zemný plyn, plynové motorové palivo, produkcia plynovej chémie, elektrická energia).

Kľúčové slová: Ruská federácia, export, ropa a plyn, energetický trh.

Abstract

Russian Federation together with organization of petroleum exporting countries OPEC play the role of the biggest supplier of energy sources on the world market and has the plane to observe and enforce own positions in the future with active exploitation of large source, trade and intellectual power in sphere of energy complex.

Till the year 2030 export of energy sources will stay the important factor of development national economy, but the level of his impact on the economy will step by step decrease. What reflects on the dynamics of export, witch will gently slow its growth. At the same time in plans is the diversify commodity structure of export energy sources basically on the growth share in export of energy goods with high added value (oil goods, liquid natural gas, gas motor fuel, production of gas chemistry, electric energy).

Keywords: Russian Federation, export, oil and gas, energy market.

Úvod

Výhradný medzinárodný význam ruského ropného plynového komplexu sa určí tým, že v podmienkach klesajúceho tempa rastu svetového ťažby tradičnej ropy a postupného prechodu na nové zdroje energie iba dva regióny vo svete – Blízky Východ a Rusko sú schopný zvyšovať v dostačujúcich objemoch ťažbu ropy za cieľom posilnenia stability medzinárodných dodávok. Pre dosiahnutie danej cieľi musí byť spracovaná a realizovaná stratégia vývoja národného ropného plynového komplexu a centrovania na svetovom trhu s ropou a plynom. Dané stratégie musia byť založene na znalostiach a porozumenie logiky vývoja základných

tendencii a zákonitosti svetového energetického trhu. V podmienkach zosilnenia konkurenčného boja za prístup k energetickým zdrojom existuje potreba v výskumoch, ktoré by umožnili na základe efektívneho strategického plánovania uskutočniť technologický prielom ruského ropného plynového odvetvia, spevniť konkurencieschopnosť ropných a plynových spoločnosti a zvýšiť stabilitu makroekonomického vývoja krajiny v dlhodobej perspektíve.

1 Ruská federácia na medzinárodnom energetickom trhu

Ruská federácia obsadzuje jedno z vedúcich miest vo svete podľa zásobám, ťažbe a exportu energetických zdrojov. Rola veľkej energetickej mocnosti sa zabezpečuje:

- Zásobami palivových energetických zdrojov (15% svetových zásob) a dodávkami ropy a plynu do EÚ (viac ako 30% importu) a ATR (s rastom plynu do 20% a ropy do 25% celkového objemu exportu);
- Rozvoj tranz kontinentálneho energetického dopravného systému (od Tichého do Atlantického oceánu, a od Severného ľadového do Indického);
- Iniciatívou v organizácie svetovej energetickej spolupráce, vrátane problémov globálnej energetickej bezpečnosti, energetického dialógu medzi Ruskou federáciou a Európskou úniou; normatívneho právneho zabezpečenia, spracovania Svetového energetického kódexu;
- Pre formovanie vlastného názoru na problémy rozvoja svetovej energetiky bolo prijaté rozhodnutie o tvorbe pri Ministerstve energetiky RF Ruskej energetickej agentúry, ktorá bude pozorovať situáciu na svetových trhoch, zostavovať prognózy a formulovať ponuky organizácie a konjunktúry, podporovať realizáciu energetických šetriacich projektov a projektov osvojenia nových ložísk, vrátane Arktídy so zreteľom na svetové skúsenosti.

Ekonomika Ruska je závislá od vývozu uhľovodíkových palív.⁷⁹ A preto konjunktúra svetového ropného a plynového trhu je barometrom finančného situácie Ruskej federácie, pretože zmena ceny iba o jeden dolár za barel ropy znamená $\pm$ 3,5 miliárd dolárov exportnej tržby a 1,7 miliárd dolárov do štátneho rozpočtu, podľa slov zástupcu ministra energetiky RF pána S. Kudrjašova.

V súčasnosti ropný plynový priemysel palivového energetického odvetvia Ruskej federácie je jedným z najviac pevne pracujúcich výrobných odvetví ruskej ekonomiky, hrá veľkú rolu v ekonomike Ruskej federácie a vždy je aktuálnou témou. Strategickou úlohou rozvoja ropného odvetvia je plynulý a postupný rast ťažby v dlhodobej perspektíve.

Hlavným cieľom energetickej politiky Ruskej federácie je maximálne efektívne použitie prírodných energetických zdrojov a potenciálu energetického sektoru pre zabezpečenie

---

⁷⁹ Viac ako 4/5 objemu ruskej ropy ide na export do európskych krajín, podiel Ruskej federácie na trhoch ktorých tvorí viac ako 30%. Základnými smermi exportu ruských ropných produktov smerované na európsky trh. Rusko zabezpečuje 25% svetového obchodu s zemným plynom, dominuje ako na európskom plynovom trhu tak aj na trhoch krajín Spoločenstva Nezávislých Štátov. Celkový objem spotreby ruského plynu v krajinách Západnej Európy, Turecku tvorí okolo 30%. Takže Ruská federácia vlastní unikátny plynový potrubný systém, ktorý zabezpečuje dodávky centrálného ázijského plynu do Európy a do krajín SNŠ.

pevného rastu ekonomiky, zvýšenia kvality života obyvateľstva a podporu jej zahraničných ekonomických pozícií, spevneniu medzinárodnej spolupráce na svetových trhoch najmä energetického.

Vo svete sa pozorujú dve tendencie, ktoré idú vzájomne paralelne. A to sú globalizácia a regionalizácia svetového energetického (vrátane ropného plynového) trhu.

V skutočnosti. USA stavia si úlohu zabezpečenia energetickej bezpečnosti a čo viac sa orientujú na dodávky ropy a plynu zo svojho kontinentu (z Kanady, Mexika a Venezuely) a nie z Blízkeho Východu. Európska únia keď schválila program „20x20x20“, aktívne sa zaoberá energetickou úsporou a rozvojom obnoviteľných zdrojov energie. Snaží sa diverzifikovať zahranične dodávky uhľovodíkov, znižuje úroveň importu plynu z Ruska, čo najviac sa prejavilo v prvej štvrti roka 2009 tým - export spoločnosti „Gazprom“, a.s. cez územie Ukrajiny klesol približne dva krát. Pri tom krajiny EÚ aktívne podporujú plynovody z Centrálnnej Ázie do Európy pri obchádzaní územia Ruska. Rastúci energetický trh Číny a krajín ATR pútajú pozornosť Ruskej federácie a Centrálného Ázijského regiónu, Iránu a iných krajín Blízkeho Východu.

Preto Rusko plánuje rozvíjať skôr energetickú spoluprácu v rámci ŠOS ako v kartelových organizáciách IEA a OPEC, ale samozrejme Ruská federácia bude aj naďalej patričným spôsobom spolupracovať s partnermi na globálnom trhu – producentmi a spotrebiteľmi.

Energetická stratégia RF do roku 2030 (ES-2030)

2 Energetická stratégia Ruskej federácie na obdobie do roku 2030 (ES-2030)

Energetická stratégia Ruskej federácie na obdobie do roku 2030 odsúhlasená vládou RF v auguste roku 2009 a v najbližšie obdobie bude schválená príslušným nariadením.

Tuto stratégiu s hľadiska určenia priorít môžeme rozdeliť na ďalšie časti:

- zabezpečenie energetickej bezpečnosti;
- zvýšenie efektívnosti (energetickej, ekologickej, ekonomickej) ako celkového palivového energetického odvetvia, energetiky, tak tiež infraštruktúry ruského bytového komunálneho hospodárstva a ekonomiky.

Zníženie podielu Palivového energetického odvetvia s 32% na 18% do roku 2030 v štruktúre HDP v podstate neznamená zmenšenie energetického odvetvia, ale dominantný rozvoj jeho spotrebiteľského sektoru.

Pri tom palivovo energetické odvetvie musí stať nie len finančným ale aj fyzickým rušňom prechodu ekonomiky na inovačnú cestu rozvoja, stimulovať svojimi zákazkami a garantovaným dopytom strojársky priemysel, hutníctvo, servis atď.

Energetická efektívnosť predstavuje pomer výsledku (národné bohatstvo, kvality života, HDP) a energetických nákladov. Preto dôležité nie len ekonómia energie (tu sú veľké možnosti – do 40% celkovej energetickej spotreby) ale aj snaha, aby celkovo priemysel a sféra služieb, ktoré spotrebujú energiu vyrábali tovary zo spotrebiteľským efektom (s vyššou prídavnou hodnotou).

3 Moderné tendencie v exporte ruskej ropy a plynu

Ropný sektor dnes zabezpečuje značný prínos v procese formovania kladnej obchodnej bilancie a daňových príjmov do rozpočtov na všetkých úrovniach. Ten prínos v značnej miere je vyšší ako podiel ropného sektoru v priemyselnej výrobe. „Jeho podiel tvorí viac ako 16% vyrobeného HDP Ruska, 1/3 objemu priemyselnej výroby, štvrtinu daňových a colných príjmov na všetkých úrovniach, a viac ako dve tretiny devízových príjmov Ruskej federácie.“⁸⁰

Export energetických nosičov do zahraničia sú dôležitým faktorom ako pre ekonomickú tak aj pre politickú stabilitu Ruskej federácie. Ruská federácia patrí k najväčším svetovým exportérom ropy a plynu. V roku 2008 Rusko bolo druhým najväčším exportérom ropy (tabuľka 13) a najväčším exportérom plynu (tabuľka 17). Čistý export ropy Ruskej federácie tvoril 6,874 milióna barelov za deň, export plynu, ktorý väčšinou ide na export do krajín EÚ, tvoril 8,596 miliárd kub.m., preto je dôležitým politickým faktorom pri budovaní vzťahov s nimi.

Základnými faktormi, ktoré určujú zmenu ukazovateľov exportu ropy a plynu, ako svedčia špecialisti sú dynamika ich cien na svetových trhoch energetických nosičov a stav potrubného systému pre dopravu uhľovodíkových surovín.

Zníženie objemu exportu ruskej ropy, ktoré pokračovalo do roku 1998, bolo spojené najprv s prerušením dodávok do krajín bývalého Sovietskeho Zväzu (dezintegrácia sovietskeho ekonomického priestoru) a nepriaznivou konjunktúrou svetového ropného trhu (v roku 1997 ceny ropy tvorili 134,2 dolára za tonu alebo 18,4 dolárov za barel)⁸¹. Zväčšenie exportu ruskej ropy bolo spojené so zlepšením svetovej konjunktúry trhu a znížením sadzby exportného cla na vývoz surovej ropy. „Od 1. júna 2008 sadzba exportného cla na ropu v Rusku tvorila 398,1 dolár za tonu (90,53 dolára za barel). Od 01. októbra 2008 vláda RF znížila sadzbu exportného cla a stanovila ju na úrovni 372,2 dolára za tonu.“⁸²

Základnými exportérmi ropy a ropných produktov v Rusku sú veľké ropné spoločnosti: LUKoil, TNK-BP, Surgutneftegaz, Rosneft. Export ropy v roku 2008 ruskými ropnými spoločnosťami ukázaný v tabuľke 1.

Tabuľka 1 – Export ropy a ropných produktov

najväčšími ruskými ropnými spoločnosťami v roku 2008

Spoločnosť	Export, mil. ton	
	ropy	ropných produktov
LUKoil	46,3	14,1
Surgutneftegaz	29,1	13,0
TNK-BP	25,2	8,8
Rosneft	10,8	3,5
Sibneft	13,0	4,0
Tatneft	11,2	3,2

⁸⁰ http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/macro/monitoring/doc20100427_02 - O súčasnom ekonomickom stave Ruskej federácie. Zdroj: Ministerstvo ekonomického rozvoja RF.

⁸¹ <http://www.oilru.com/nr/57/210/> - Svetové ceny ropy: perspektívy ich rastu.

⁸² <http://www.m10-oil.ru/NewsR.html> - Správy trhu.

Bašneft	5,4	1,4
Iné	110,0	33,0
Celkovo v Rusku	251	81

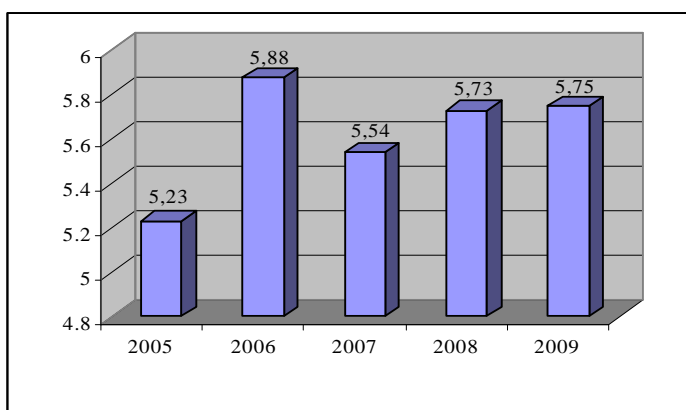
Zdroj: Na základe údajov Federálneho úradu štátnej štatistiky RF - http://www.gks.ru/wps/portal/OSI_VT#.

Tranzitné dodávky ropy z Ruskej federácie do tretích krajín cez územie Slovenskej republiky sa uskutočňujú na základe medzivládneho Protokolu, ktorý bol podpísaný 7.februára roku 2000.

„V decembri roku 2008 v Moskve bol podpísaný Protokol na rok 2009 ku Medzivládnej dohode s Kazachstanom o spolupráce a rozvoji tepelných elektrární, v ktorej je ustálený vzájomný súhlas o tranzite kazašskej ropy smerom Slovenskej republiky objemom do 3,0 miliónov ton.

Faktický tranzit cez územie Slovenska (miestnosť voľného nariadenia „Budkovce“) tvoril v roku 2005 - 5 092 tisíc ton, 2006 – 5 169 tisíc ton, 2007 – 4 605 tisíc ton, 2008 – 4 825, 2 tisíc ton, 2009 – 4 964,0 tisíc ton.

V roku 2009 objem dodávok ropy v Slovenskú republiku cez systém hlavných ropovodov o.a.s. „Akciová spoločnosť „Transneft““ tvoril 5,75 miliónov ton a 4,96 milióna ton pre tranzit cez Českú republiku (obrázok číslo 1 – Fyzické objemy dodávok ruskej ropy na Slovensko).“⁸³

Obrázok 1 – **Fyzické objemy dodávok ruskej ropy na Slovensko**, milión ton

Za posledné roky ako sme hovorili pred tým môžeme pozorovať tendenciu rastu spotreby plynu. Čo má priaznivý vplyv na ekonomiku Ruskej federácie. Vysoké tempo rastu spotreby zemného plynu spojené so zvýšením dopytu na daný energetický nosič ako v rozvíjajúcich (predovšetkým, v Číne, Mexiko, Brazílie), tak aj hospodársky vyvinutých krajinách (USA, Veľká Británia, Austrália).

Príjmy s exportu zemného plynu sú jedným z dôležitých prvkov formovania zahraničnej trhovej bilancie RF v celku. V roku 2009 zemný plyn zabezpečil okolo 14%⁸⁴ celkovej hodnoty exportu z Ruska.

⁸³ Na základe údajov Federálnej colnej služby RF - <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/trfgoods/>.

⁸⁴ http://www.gks.ru/wps/portal/OSI_VT# - Federálna služba štátnej štatistiky RF (Zahraničný obchod RF).

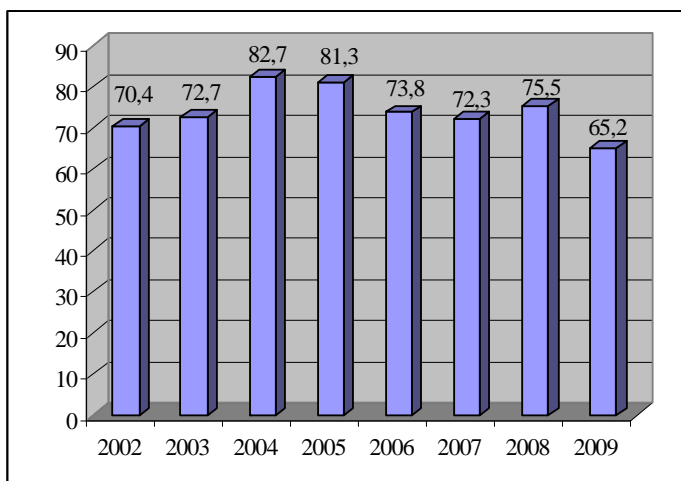
Spoločnosť „Gazprom“, o.a.s. počas dlhých rokov udržiava prvé miesto vo svete podľa exportu zemného plynu a zabezpečuje približne jeho štvrtinu⁸⁵ (vrátane dodávok do krajín SNŠ a Baltických krajín).

Základom exportnej stratégie „Gazprom“ o.a.s. tvoria zákonodarné pridelené výnimočné právo na export plynu z Ruskej federácie a systém dlhodobých zmlúv na dodávky plynu Spoločnosti v júli roku 2006 federálnym zákonom číslo 117-FZ „O exporte plynu“.

„Podľa hodnotenia v roku 2008 dodávky zemného plynu spoločnosti „Gazprom“ o.a.s. do krajín Západnej a Centrálnaj Európy sa zväčšili o 5,5%, a dosiahli rekordný ukazovateľ 158,8 miliárd kub.m. Najväčšími importérmi sú: Nemecko – 34,7 miliárd kub.m., Turecko – 23,8 miliárd kub.m., Taliansko – 22,3 miliárd kub.m., Francúzsko – 10,4 miliárd kub.m. Devízový zisk s exportu tovarového plynu sa zväčšil o 60% a dosiahol úroveň 65 miliárd dolárov USA. Pri tom podiel ruského plynu v importe daného energetického nosiča do Západnej a Centrálnaj Európy v roku 2008 tvoril 59%.“⁸⁶

„Tranzitné dodávky zemného plynu v roku 2009 cez územie Slovenskej republiky sa uskutočňovali na základe zmluvy uzavretej medzi „Gazprom export“, s.r.o. a a.s. „Slovenský plynárenský priemysel“ od 8. novembra roku 2008. Objem prepravy ruského plynu cez územie Slovenska za celé obdobie platnosti predošlej dopravnej zmluvy (maj 1997 – december 2008) prekročil 400 miliárd kub.m.

V roku 2009 na Slovensko bolo dodané 4,6 miliárd kub.m. plynu a tranzitom do iných európskych krajín 60,6 miliárd kub.m. (obrázok číslo 2 - Fyzické objemy dodávok ruského plynu na Slovensko a tranzit do krajín Európy, miliárd kub.m.). Objem objednaných kapacít cez územie Slovenska na rok 2009 tvoril 66,5 miliárd kub.m., z ktorých smerom na Baumgarten – 48,8 miliárd kub.m., smerom na Lanžgót – 17,7 miliárd kub.m.“⁸⁷

Obrázok číslo 2 – Fyzické objemy dodávok ruského plynu na Slovensko a tranzit do krajín Európy, miliárd kub.m.

⁸⁵ <http://www.gazprom.ru/production/> .

⁸⁶ <http://www.gazprom.ru/production/> .

⁸⁷ Na základe údajov Federálnej colnej služby RF - <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/trfgoods/>.

Pre minimalizáciu možných rizík a hrozieb pre Rusko v procese dodávok zemného plynu do krajín EÚ je potrebné integrovať do európskej rozvodnej siete zemného plynu, čo umožní na jednej strane zväčšiť tržby (predajná cena pre konečných spotrebiteľov v značnej miere prevyšuje cenu, ktorú platia za ruský plyn distribútori), na druhej strane – pevné sa zakotviť na európskom trhu.

Zároveň niektoré krajiny EÚ uskutočňujú aktívnu politiku zavedenia technológií LNG. Dana technológia umožňuje prevážať veľké objemy plynu cez more a robia ekonomický výhodnými dodávky z Blízkeho Východu, kde sústredené viac ako 40% celosvetových zásob zemného plynu. Najreálnejším v dlhodobej perspektíve je nahradiť časť spotreby zemného plynu skvapalneným zemným plynom z Blízkeho Východu.

Svetová ekonomická kríza zabrzдила prudký vývoj odvetvia LNG. Pritom názor niektorých analytikov sa spočíva v tom, že vďaka ekologickejšiemu LNG, pružnosti logistiky, a príjemnejšej kombinácii „cena - výhrevnosť“ práve skvapalnený plyn bude najviac vyžiadaným palivom v najbližšie roky. Avšak súčasne zníženie financovania nových projektov v období rokov 2012 až 2015 privedie k prerušeniam v dodávkach. Vznikne „okno príležitostí“ pre vstup nových hráčov na konkurenčný trh akurát za 4 - 5 rokov, ktoré stačia pre výstavbu priemyselnej bázy LNG.

Proces cenotvorby skvapalneného plynu nie až taký jasný ako na ropnom trhu. Všetky zložky reťazcu „ťažba – skvapalnenie – doprava – spaľovanie skvapalnených plynov – realizácia produkcie spotrebiteľovi“ musia byť úzko spojené. Preto projekty LNG vyžadujú vzájomne súvisiace investície na každej etape, ktoré musia byť maximálne zladené.

LNG technológia dáva možnosť pružne reagovať ako na trhovú, tak aj na politickú konjunktúru. Tato operatívnosť je podmienená ochranou pred rizikom zhoršenia vzťahov medzi krajinami – dodávateľmi a spotrebiteľmi LNG, zatiaľ čo projekty plynovodov môžu byť realizované iba pri dlhodobých dohodách medzi dodávateľmi a spotrebiteľmi, a často aj s krajinami, ktoré zabezpečujú tranzit.

Široká technologická paleta umožňuje vyvieŕ na trh zemný plyn s pred tým nie záujmových ložísk s veľkými alebo naopak menšími zásobami.

Pre Rusko optimálnym variantom je postupné zvyšovanie objemov dodávok potrubného plynu do Európy. Aj tak rozvoj technológií LNG umožní RF zachovať existujúce pozície na európskom trhu zemného plynu do budúcnosti, ale aj začať osvojenie nových trhov, napríklad, severoamerický.

Ruská federácia v segmente LNG prakticky nepredstavená, ale Rusko plánuje stať aktívnym hráčom na tomto trhu. Od roku 2005 spoločnosť „Gazprom“, a.s. vypracováva technológiu dodávok po tak zvanej swapovej schéme: skvapalnený plyn vymieňajú na sieťový plyn.

LNG – stratégia spoločnosti „Gazprom“, a.s. stanovuje, že do roku 2030 spoločnosť dosiahne vo výrobe úroveň 70 až 95 miliónov ton (105 až 142,5 miliarda kub.m.)⁸⁸ skvapalneného plynu za rok a takto stane jedným z najväčších dodávateľov LNG vo svete.

---

⁸⁸ Lastovska, M.: Správa: Svetový trh ropy a plynu. Moskva 13.-15. október 2009.

V podstate stratégie LNG je využitie zásob Štokmanovského ložiska. Na rok 2014 navrhované štartovanie prvej stupení závodu po skvapalneniu plynu v Murmanskej oblasti. Tiež sa plánuje výstavba ešte jedného závodu LNG na Jamale, ktorý bude spracovávať zdroje Južného Tambejského ložiska.

4 Štátna politika Ruskej federácie v oblasti formovania zákonodarnej a normatívnej právnej bazy v rozdelení a využití plynu

Veľké kroky sa dá urobiť na energetickom trhu pri zavedení energetických úspor a pri zvýšení energetickej efektívnosti. V súčasnosti Štátna Duma prerokováva projekt Federálneho zákona „O energetickej úspore a zvýšení energetickej efektívnosti“. Zákon sa nachádza na dopracovanie v ministerstvách. Je spracovaný projekt štátneho programu o energetických úsporách. Na prvý plán vystupujú štruktúrne faktory – zníženie výroby s veľkou spotrebou energie, zvýšenie cien na energetické nosiči atď. Technologické faktory sú drahšie a ťažko sa zavádzajú. Za hlavný kritérium sa považuje energetická kapacita HDP. Čo sa týka objektívnosti ukazovateľa valového vnútorného produktu to vo svete existuje veľa sporov. Tento ukazovateľ nepáči sa ruským, francúzskym, anglickým expertom. Ani úprava údajov na paritu kúpnej sily nemení vzťah ku tomu ukazovateľu. Ale praktický každé vystúpenie na tému energetickej úspory sa začína s porovnaním hodnoty daného ukazovateľa pre Rusko a hospodársky vyvinuté krajiny. Také porovnanie určite nie v prospech RF. No ale to neznamená, že teraz v Rusku treba znižovať palivový energetický komplex. V súčasnosti Ruská federácia sa nachádza podľa úrovni zabezpečenia energiou na úrovni vyvinutých krajín. Ale pri tom vysoká ruská energetická kapacita sa určí nízkou produktivitou práce a pomalým rastom HDP, obzvlášť ak budeme brať do úvahy pokrízové prognózy.

To všetko znamená, že prioritou energetickej efektívnosti musí stať prudký rast HDP spolu s znovu rozdeľovaním energie v prospech efektívnych objektov energetiky a spotrebiteľov energie, ale nie zúženie ruského trhu paliva a energie.

V dnešnej dobe je potrebný jednotný prístup k riešeniu problémov rozdelenia a využitia zemného plynu ako na domácom tak aj na zahraničnom plynovom trhu. Hlavnou svetovou tendenciou sa stalo zosilnenie štátnej kontroly v plynovom sektore. Zájmy Ruska ako jednej z najväčších krajín – producentov a spotrebiteľov zemného plynu v súčasnosti a dlhodobej perspektíve musia byť chránené. Treba pamätať, že základnou podmienkou rozvoja svetového plynového trhu je bilancia medzi záujmami jeho účastníkov a konečných spotrebiteľov plynu pri rozhodujúcom vplyve štátu.

Záver

Nepodlieha žiadnym pochybnostiam fakt, že Ruská federácia zostane aj na budúce vedúcim hráčom na svetovom energetickom trhu, kde bude aktívne sa zúčastňovať v procese rozvoja trhov elektrickej energie a uhlia, posilní svoje pozície vo svetovej atómovej energetike.

Jedným s hlavným princípom v tomto procese bude zachovanie stabilných vzťahov s tradičnými spotrebiteľmi ruských energetických zdrojov a formovanie rovnako pevných vzťahov na nových energetických trhoch.

Spolu s exportom prvotných energetických nosičov zvláštna pozornosť bude venovaná rozvoju exportu produkcie hĺbkovej úrovni spracovania a rozvoju jej výroby v zahraničí ruskými palivovými energetickými spoločnosťami. Predovšetkým pre Ruskú federáciu v budúcnosti značný záujem predstavujú vysoko konkurenčné svetové trhy produkcie ropnej a plynovej chémie.

V súčasnosti Ruská federácia prakticky nepredstavená na svetovom trhu energetiky, ktorá je založená na obnoviteľných zdrojoch energie. Avšak Rusko plánuje sa zúčastniť procesu rozvoja daného perspektívneho smeru (so zreteľom na štruktúru a zvláštností rozvoja národného energetického odvetvia).

Potenciál krajiny relatívne obnoviteľných zdrojov energie a vedecký technický vývoj v danom odvetvie spolu s rozvojom medzinárodnej spolupráce stanú základom pre etapové zväčšenie prínosu Ruskej federácie v rozvoji uvedeného trhu.

Použitá literatúra

- [1] BUŠUJEV, V. – TELEGINA, E. – ŠAFRANIK, J. *Svetový trh s ropou a plynom: inovačné tendencie*. Moskva: ID „Energia“, 2008. 358 s. ISBN 978-5-98908-018-2.
- [2] ČERNÍKOV, G. – ČERNIKOVÁ D. *Svetová ekonomika: učebnica pre vysoké školy*. 2. vydanie, opravené. Moskva: Drofa, 2006, 430 s. ISBN5-358-00832-2.
- [3] LASTOVSKA, M. 2009 Dodávky ruského zemného plynu do štátov EÚ. In: *Svetový trh s ropou a plynom*, roč.100, 2009, č.10, str. 17-37.
- [4] <http://www.gazprom.ru/production/> .
- [5] <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/trfgoods/>. - Federálna colná služba RF.
- [6] <http://www.economy.gov.ru/minec/activity/sections/macro/monitoring/doc2010042702> - O súčasnom ekonomickom stave Ruskej federácie. Zdroj: Ministerstvo ekonomického rozvoja RF.
- [7] <http://www.oilru.com/nr/57/210/> - Svetové ceny ropy: perspektívy ich rastu.
- [8] <http://www.m10-oil.ru/NewsR.html> - Správy trhu.
- [9] <http://www.customs.ru/ru/stats/stats/trfgoods/>.
- [10] http://www.gks.ru/wps/portal/OSI_VT# - Federálna služba štátnej štatistiky RF (Zahraničný obchod RF).
- [11] http://esco-ecosys.narod.ru/2009_3/art203.pdf.

Ing. Mgr. Maria Glavatskich

Fakulta Medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: maria.glavatskich@euba.sk

Sopečná kríza z apríla 2010 – dopady a poučenia do budúcnosti

Martin Grančay

Abstrakt

Cieľom predkladaného článku je analyzovať ekonomické dopady európskej sopečnej krízy z apríla 2010 a navrhnúť opatrenia na efektívnejšie riešenie podobných kríz v budúcnosti. Článok rozoznáva medzi dopadmi na sektor leteckej dopravy, dopadmi na iné dopravné odvetvia a na sektor cestovného ruchu a dopadmi na iné sektory. Zaoberá sa predovšetkým analýzou dopadov na aerolínie a vypracúva metodiku ich členenia. Do budúcnosti navrhuje urýchliť zjednotenie európskeho leteckého priestoru, investovať do vývoja nových motorov, zriadiť Európsku leteckú komisiu pre mimoriadne situácie, vypracovať krízový plán pre prípad dlhodobého obmedzenia leteckej dopravy, prepojiť európsku vysokorýchlostnú železničnú sieť s čínskou a investovať do rozvoja multimodálnej dopravy.

Kľúčové slová: letecká doprava, Európa, sopečná kríza, Island, ekonomické dopady

Abstract

The aim of this paper is to analyze economic impacts of the European volcanic ash crisis of April 2010 and propose measures to manage possible future crises more effectively. We analyze impacts of the crisis on air transportation, on other modes of transportation, on tourism and on other sectors. We put special attention to economic impacts of the crisis on airlines and we divide them into several groups. To manage possible future crises more effectively we suggest speeding up the process of creation of the Single European Skies, investing into development of new engines, creating a European Committee for Emergencies in Aviation, elaborating an emergency plan for eventuality of a long-term closure of air space, connecting European and Chinese high-speed rail networks and investing into development of multimodal transportation infrastructure.

Keywords: air transportation, Europe, volcanic crisis, Iceland, economic impacts

Úvod

V apríli 2010 zažila európska letecká doprava najhoršiu krízu vo svojich povojnových dejinách. Následkom erupcie islandskej sopky Eyjafjallajökull sa do atmosféry uvoľnilo veľké množstvo sopečného prachu, ktorý vďaka svojmu obsahu kovových a sklenených častíc predstavuje vážne riziko pre bezpečnosť leteckej premávky. Počas siedmich dní bolo v Európe zrušených viac ako 100 tisíc letov a straty aerolínií podľa odhadov dosiahli 1,7 miliardy USD. Cieľom predkladaného článku je analyzovať priebeh a ekonomické dopady sopečnej krízy, a navrhnúť opatrenia pre efektívne riešenie podobných kríz v budúcnosti.

Článok je štruktúrovaný do piatich častí. Po krátkom úvode nasleduje časť venovaná genéze priebehu sopečnej krízy. V nej objasníme pozadie problému a charakterizujeme hlavné udalosti týkajúce sa civilnej dopravy v európskom leteckom priestore. V tretej časti budeme

analyzovať ekonomické dopady krízy, a to tak na európske a mimoeurópske aerolínie, ako aj na iné európske a mimoeurópske podniky. Poukážeme na fakt, že uzatvorenie veľkej časti európskeho neba malo svojich porazených aj svojich výhercov. Vo štvrtnej časti navrhujeme opatrenia, ktorých prijatie umožní efektívnejšie riadenie podobných kríz pre prípad ich výskytu v budúcnosti. Posledná časť prezentuje naše hlavné závery.

1. Genéza priebehu sopečnej krízy

V stredu 14. apríla 2010 prišlo na juhu Islandu k erupcii jedného z vulkánov ležiacich pod ľadovcom Eyjafjallajökull. Erupcia emitovala do výšky 11 kilometrov oblak sopečného prachu, ktorý sa následne vďaka prevládajúcemu západnému smeru vetra rozšíril nad európsky kontinent.

Sopečný prach predstavuje pre leteckú dopravu vážne nebezpečenstvo. Obsahuje veľké množstvo mikroskopických kovových, sklenených a kamenných častíc, ktorých prítomnosť nedokážu zachytiť ani najmodernejšie meteorologické radary na palubách lietadiel. Medzi najvýznamnejšie riziká spojené s letom cez oblak sopečného prachu patria:⁸⁹

- vstup častíc do priestoru motora, ich roztavenie v dôsledku vysokých teplôt, prichytenie na pohyblivé časti motora;
- poškodenie predného skla lietadla;
- upchatie senzorov na meranie rýchlosti a iných senzorov, vedúce k znefunkčeniu letových počítačových systémov;
- upchatie senzorov na meranie teploty motora, následná vyššia rýchlosť vstrekovania paliva, prehriatie a vypnutie motora.

Napriek tomu, že nie je známy žiadny prípad, kedy prelet sopečným prachom mal fatálne následky, v uplynulých 30 rokoch bolo zaznamenaných minimálne 90 incidentov, z ktorých viaceré boli mimoriadne nebezpečné a spôsobili zhasnutie všetkých motorov lietadla.⁹⁰

V dôsledku prítomnosti vulkanického prachu bola v noci zo 14 na 15. apríla pozastavená letecká doprava na severe Spojeného kráľovstva, v Írsku, Nórsku, Švédsku a Dánsku. Najväčšiu rozlohu a koncentráciu popola zaznamenal oblak od soboty 17. apríla (pozri obr. 1) do pondelka 19. apríla, čo viedlo k zastaveniu leteckej dopravy vo väčšine štátov Európskej únie.

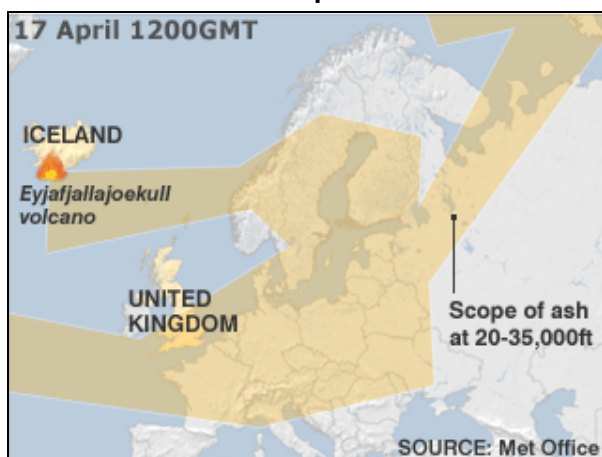
---

⁸⁹ THOMAS, G.: Volcanic ash..., 19.4.2010.

⁹⁰ Tamže.

Najznámejšie incidenty postihli v roku 1982 let British Airways z Perthu do Kualy Lumpur a a v roku 1989 let KLM z Amsterdamu do aljašského mesta Anchorage. V oboch prípadoch išlo o v tých dobách najväčšie komerčné osobné lietadlá Boeing 747, ktorým po prelete oblakom sopečného prachu zhasli všetky štyri motory. V oboch prípadoch sa pilotom po zostupe na nižšiu letovú hladinu podarilo motory postupne naštartovať a úspešne pristáť. Technické prehliadky následne preukázali vážne interné poškodenie motorov.

Obrázok 1 – Poloha sopečného mraku nad Európou 17. apríla o 12:00

Prameň: BBC a Met Office.

Sopečná kríza spôsobila postupne úplné uzatvorenie leteckého priestoru v 19 krajinách EÚ, vrátane štyroch najväčších interkontinentálnych letísk v Európe – Londýn Heathrow, Paríž Charles de Gaulle, Frankfurt International a Amsterdam Schiphol. Najvýraznejšie bol zasiahnutý londýnsky Heathrow, ktorý bol uzatvorený po dobu takmer 5 dní. Letecký priestor iba piatich krajín EÚ aprílová kríza nezasiahla (tab. 1). Z nich jediná krajina – Španielsko – patrí medzi európske letecké veľmoci a prevádzkuje rozsiahle transatlantické operácie.

Tabuľka 1 – Sopečné obmedzenia leteckej dopravy v krajinách EÚ

Uzatvorené nebo	Čiastočné uzatvorenie	Bez obmedzení
Belgicko, Česko, Dánsko, Estónsko, Fínsko, Holandsko, Írsko, Litva, Lotyšsko, Luxembursko, Maďarsko, Nemecko, Poľsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Slovinsko, Švédsko, Veľká Británia	Bulharsko Francúzsko (sever) Taliansko (sever)	Cyprus Grécko Malta Portugalsko Španielsko

* uzatvorené nebo definujeme ako stav, keď po dobu minimálne 12 hodín boli zakázané prílety aj odlety z rozhodujúceho počtu letísk v krajine. Skupina „bez obmedzení“ zahŕňa aj krajiny, ktorých niektoré letové koridory boli uzatvorené, to ale nemalo za následok geograficky podmienené problémy v leteckej prevádzke.

Prameň: vlastné spracovanie.

Vzdušný priestor Slovenskej republiky bol uzatvorený v piatok 16.4.2010 o 15 hodine a znovuotvorený v pondelok 19.4.2010 popoludní.

V priebehu celej krízy sa letecké spoločnosti usilovali dokázať, že koncentrácia sopečného popola v atmosfére neohrozuje bezpečnosť letov. KLM, British Airways, Lufthansa a iné aerolínie vykonali sériu testovacích letov a následných dôkladných prehliadok motorov. V žiadnom z motorov sa nenašli stopy po sopečnom popole, čo viedlo k silnejúcim požiadavkám

o okamžité otvorenie neba. Vedúci predstavitelia viacerých leteckých spoločností explicitne spochybnili adekvátnosť uzatvorenia neba a poukázali na fakt, že kroky Eurocontrolu a jednotlivých národných regulátorov boli založené nie na skutočnej hrozbe, ale na hypotetických modeloch potenciálnej hrozby. Jednu z najsilnejších kritik adresoval európskym regulátorom vedúci oddelenia pre vzťahy so zákazníkmi spoločnosti Airbus, John Leahy:⁹¹

„Na Aljaške sa vyhýbajú [sopečným] oblakom už celé roky a lietajú aj napriek relatívne silným vulkanickým výbuchom. V Ázii sú na tom podobne; ale niekto v Európe sa jednoducho rozhodol, že keď je v atmosfére sopečný popol, nie je možné lietať, a vyvolal tak chaos. [...] Rád by som veril, že výrobcovia motorov odvedli dobrú prácu pri stanovovaní štandardu – ktorý je v súčasnosti $2 \cdot 10^{-3}$ častíc na meter kubický. Šéf jedného z veľkých výrobcov motorov povedal, že $2 \cdot 10^{-3}$ je typický deň v Káhire, a nik neprestane lietať v Egypte; avšak v Európe sa lietať prestane. Slovami spoločnosti Emirates – pozrite na púštne búrky na Blízkom východe, cez ktoré bežne prevádzkujeme lety. Pozrite na znečistenie atmosféry. Ale keď náhodou príde čo i len neviditeľný sopečný popol do Európy, nebo sa zatvára. S tým je niečo kategoricky zle!“

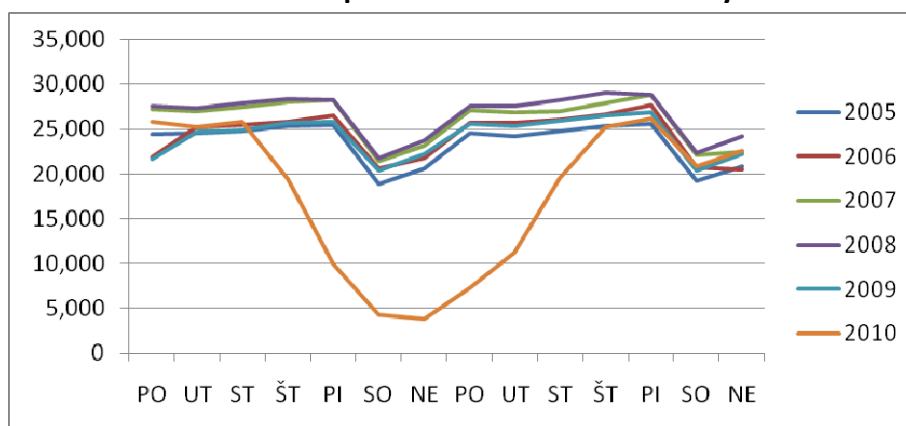
Letecká doprava v Európe bola väčšinou obnovená vo štvrtok 22. apríla a dosiahla svoj bežný objem výkonov v sobotu 24. apríla 2010.

2. Ekonomický dopad sopečnej krízy

Dopady na sektor leteckej dopravy

Počas deviatich dní trvania sopečnej krízy bolo v Európe zrušených vyše sto tisíc letov (graf 1 a tabuľka 2).

Graf 1 – Porovnanie denného počtu letov v EÚ v 16. a 17. týždni 2005-2010

* počet všetkých denných letov v priestore EÚ 27

Prameň: Eurocontrol STATFOR Database.

⁹¹

ATW: Airbus..., 11.5.2010.

Sopečná kríza narušila plány viac ako 10 miliónom pasažierov.⁹² 18. a 19. apríla, v dňoch najväčšieho pokrytia európskeho neba sopečným mrakom sa neuskutočnilo viac ako 18 tisíc plánovaných letov. V nedeľu 18. apríla Eurocontrol zaznamenal v európskom vzdušnom priestore iba 3 861 letov, čo je najnižšie číslo za niekoľko dekád.

Tabuľka 2 – Denný počet letov v EÚ v 16. a 17. týždni 2010

16. týždeň	PO	UT	ST	ŠT	PI	SO	NE
Skutočný počet letov	25 804	25 216	25 800	19 467	9 970	4 287	3 861
Očakávaný počet letov	24 406	25 714	26 062	26 610	26 862	20 581	22 273
Rozdiel	1 398	-498	-262	-7 143	-16 892	-16 294	-18 412
Percento realizácie	106 %	98 %	99 %	73 %	37 %	21 %	17 %
17. týždeň	PO	UT	ST	ŠT	PI	SO	NE
Skutočný počet letov	7 241	11 255	19 541	25 210	26 193	20 827	22 629
Očakávaný počet letov	26 083	25 920	26 375	27 044	27 561	20 913	21 998
Rozdiel	-18 842	-14 665	-6 834	-1 834	-1 368	-86	631
Percento realizácie	28 %	43 %	74 %	93 %	95 %	100 %	103 %

* počet všetkých denných letov v priestore EÚ 27. Niektoré údaje môžu byť skreslené zmenenými prepravnými nárokmi počas Veľkej noci. Očakávaný denný počet letov predstavuje geometrický priemer denného počtu letov v období 2005-2009 pre daný deň v danom týždni. Priemerná odchýlka tejto metódy na testovacím súbore z mesiaca marec je -309.

Prameň: vlastné výpočty podľa dát Eurocontrol STATFOR Database.

Straty aerolínií spôsobené zastavením časti (resp. v niektorých prípadoch celej) leteckej premávky dosiahli podľa odhadov Medzinárodného združenia leteckých dopravcov (IATA) najmenej 1,7 miliardy USD.⁹³ Výpadok príjmov postihol aj ostatných aktérov trhu leteckej dopravy. Európska komisia vyčíslila celkové straty 3 dni po skončení krízy na 1,5-2,5 miliardy EUR.⁹⁴ Z analytického hľadiska možno straty rozčleniť nasledovne:

I. Aerolínie:

- **Strata spôsobená zrušením letov:** Neuskutočnený let predstavuje nedodanú službu, ktorej cena musí byť v plnej výške vrátená obstarávateľovi.
- **Strata spôsobená poklesom predaja leteniek:** Najdôležitejšími klientami aerolínií sú z hľadiska zisku pasažieri, ktorí kupujú letenky najbližšie k dátumu odletu. Ide hlavne o pasažierov triedy business, pasažierov prvej triedy a iných pasažierov s neočakávanými cestovnými plánmi. Cena ich leteniek je niekoľkonásobne

⁹² Európska komisia: Volcanic ash cloud crisis..., 27.4.2010.

⁹³ BAETZ, J.: IATA – airlines lost over \$1.7bn in ash chaos, 20.4.2010.

⁹⁴ BUYCK, C.: European Commission outlines airspace closure relief measures, 28.4.2010.

vyššia ako cena letenky bežného cestujúceho v triede economy. V podmienkach neistoty časť z týchto pasažierov uprednostní alternatívnu dopravu alebo zruší svoju cestu.

- **Strata spôsobená aplikáciou Nariadenia ES č. 261/2004:** Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady č. 261/2004 o právach pasažierov v leteckej doprave⁹⁵ ukladá aerolíniám povinnosť v prípade dlhého meškania alebo zrušenia letu poskytnúť pasažierom bezplatne jedlo a občerstvenie, hotelové ubytovanie, prepravu medzi letiskom a miestom ubytovania a dva telefónne hovory, telexy, faxové správy alebo e-maily (článok 9). Táto povinnosť nezaniká ani v prípade mimoriadnych situácií (*vis major*).
- **Strata spôsobená parkovaním lietadiel:** Parkovanie lietadiel na letiskách je pre aerolínie nákladovou položkou. Uzatvorenie európskych letísk počas sopečnej krízy znemožnilo tisíckam lietadiel vzlietnuť, a zvýšilo tak náklady aerolínií na parkovacie poplatky.⁹⁶
- **Dlhodobá strata dôvery:** Letecká doprava stratila následkom sopečnej krízy časť zo svojho imidžu spoľahlivosti. Ak vulkanická aktivita na Islande pretrvá a nezmenia sa predpoklady a procedúry potrebné pre uzatvorenie neba, mnohí pasažieri využívajúci leteckú dopravu na krátke vzdialenosti začnú s účelom zníženia neistoty využívať iné druhy dopravy.

II. Letiská:

- **Strata spôsobená poklesom primárnych príjmov:** Primárnym príjmom letísk sú pristávacie a parkovacie poplatky aerolínií. Všeobecne platí, že pristávacie poplatky sú vyššie ako parkovacie poplatky. Zastavenie prevádzky preto nutne prináša letiskám výpadok príjmov.
- **Strata spôsobená poklesom sekundárnych príjmov:** Sekundárne príjmy letísk sú priamo závislé od počtu pasažierov a predstavujú poplatky za používanie automobilových parkovacích plôch, podiely na obrate letiskových reštauračných a obchodných zariadení a pod.

III. Letecké navigačné služby:

- **Strata spôsobená poklesom prevádzky:** Príjmy podnikov leteckých navigačných služieb sú determinované predovšetkým počtom vzletov, pristátí, počtom preletov a preletenou vzdialenosťou v danej zóne. Nižší objem prevádzky preto znamená nižšie príjmy.

IV. Nepriami aktéri trhu leteckej dopravy:

- **Strata spôsobená poklesom prevádzky:** Od počtu leteckých pasažierov závisia príjmy mnohých firiem s prevádzkami situovanými na letiskách alebo v ich

⁹⁵ Celým názvom Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 261/2004 z 11. februára 2004, ktorým sa ustanovujú spoločné pravidlá systému náhrad a pomoci cestujúcim pri odmietnutí nástupu do lietadla, v prípade zrušenia alebo veľkého meškania letov a ktorým sa zrušuje nariadenie (EHS) č. 295/91 (Text s významom pre EHP).

⁹⁶ Niektoré letiská, napríklad Frankfurt International, sa rozhodli nevyberať tento poplatok od aerolínií za lietadlá zasiahnuté sopečnou krízou.

blízkom okolí. Ide najmä o letiskové hotely, reštaurácie, obchody a prevádzkovateľov priletiskovej dopravy. Výpadok príjmov sa dotkol najmä regiónov v blízkosti malých letísk. Naopak, podnikatelia v oblasti veľkých letiskových uzlov vďaka kríze získali. Najnegatívnejšie sa dopady prejavili u prevádzkovateľov priletiskovej dopravy, ktorí z dôvodu obmedzenia leteckej prevádzky stratili v dňoch výluky väčšinu svojich pasažierov.

Dopady na iné dopravné odvetvia a sektor cestovného ruchu

Zatiaľ čo dopady sopečnej krízy z apríla 2010 na sektor leteckej dopravy boli takmer výlučne negatívne, ostatné dopravné odvetvia boli jednoznačnými výhercami krízy. Európski železniční, autobusoví a lodní dopravcovia profitovali zo zvýšeného prepravného dopytu. Prevádzkovatelia trajektov na britské ostrovy zaznamenali historický stupeň obsadenosti. Eurostar nasadil nové vlaky na linke Paríž-Londýn. Prídavné linky zriadili tiež autobusoví dopravcovia. Podľa odhadu bolo denne iba cez Kanál La Manche celkovo pridaných 20 000 miest.⁹⁷ Z krízy významne profitovali aj taxislužby: Objavili sa správy o klientoch ochotných zaplatiť tisíce dolárov za cestu z jednej časti Európy do druhej.

Dopady na sektor cestovného ruchu sú dvojsmerné. Na jednej strane státisíce cestujúcich boli nútení zrušiť svoje plány a odvolať rezervácie hotelov, čo sa následne premietlo do nižších príjmov zariadení cestovného ruchu v niektorých turistických oblastiach. Straty z dôvodu nemožnosti leteckej prepravy klientov a nutnosti zrušiť zájazdy zaznamenali aj cestovné kancelárie. Na strane druhej z krízy profitovali zariadenia cestovného ruchu v oblasti s veľkými letiskovými hubmi. Tie zaznamenali vyšší počet návštevníkov ako je obvyklé. Pasažieri, ktorí bežne používajú dané letisko ako prestupný uzol medzi dvomi destináciami, uviazli v letiskovom regióne a neplánovane v ňom spotrebovali časť svojich finančných prostriedkov.

Dopady na iné sektory

Nevýčisliteľné straty zaznamenali tí pasažieri, na ktorých sa nevzťahovalo Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 261/2004 o právach pasažierov v leteckej doprave. Ide napríklad o pasažierov neeurópskych aerolínií, ktorí počas sopečnej krízy uviazli v zahraničí. Tí museli svoj predĺžený pobyt mimo európskeho kontinentu znášať na vlastné náklady. Viacerí podnikatelia využili situáciu a niekoľkonásobne zvýšili ceny. Napríklad hotely v Singapore, veľkom medzinárodnom leteckom uzle zvýšili ceny až o 300 USD za jedinú noc.

Medzi výhercov krízy patria aj rôzne občianske komunity: ľudia bývajúci v bezprostrednej blízkosti letísk, v letových koridoroch, ornitológovia alebo záhradkári, ktorým sopečný popol prostredníctvom minerálov, ktoré obsahuje, zvýšil úrodnosť pôdy. Objavujú sa aj názory, že pokles výkonov leteckej dopravy je priaznivý pre životné prostredie. Takéto úvahy ale nemožno brať vážne, pokiaľ ich nepotvrdia štúdie renomovaných univerzít. Časť poklesu výkonov leteckej dopravy sa premiestnila do zvýšenia objemu cestnej dopravy, čo rozhodne nemožno považovať za pozitívny vplyv na životné prostredie.

⁹⁷ BBC: Europe starts to resume flights, 20.4.2010.

Problémy priniesla sopečná kríza podnikateľom, ktorých obchodný model je založený na využívaní leteckej dopravy a na logistickom princípe just in time. Možno spomenúť kenských exportérov kvetín, závody na montáž automobilov a pod. Počas krízy sa plne prejavil význam interdependencie národných ekonomík a globalizácie v súčasnom svete. Dodávky čerstvých kvetinových a rybných produktov z Európy boli promptne nahradené dodávkami z iných regiónov sveta. Vyšší dopyt tak zaznamenali novozélandskí a aljašskí producenti lososa, čínski a tajwanskí kvetinári.

V dôsledku sopečnej krízy museli byť zrušené aj viaceré športové, kultúrne a vzdelávacie podujatia.

Tabuľka 3 – Matica ziskov a strát

	ZISKY	STRATY
FINANČNÉ	pozemné druhy dopravy, cestovný ruch v oblastiach letiskových hubov, neeurópski dodávatelia tovarov v odvetviach zasiahnutých krízou	aerolínie, letiská, letecké navigačné služby, iní aktéri leteckého trhu, pasažieri, cestovné kancelárie, turistické oblasti, organizátori zrušených podujatí, firmy s významnými obchodnými vzťahmi s Európou
INÉ	<i>obmedzenie hluku</i> – komunity v blízkosti letísk a leteckých koridorov, <i>zlepšenie imidžu</i> – pozemné druhy dopravy, <i>zníženie emisií (?)</i> , <i>štandardizácia postupov</i> pre riešenie kríz v budúcnosti, <i>urýchlenie technologických zmien</i> – tlak na rýchlejšie dobudovanie spoločného európskeho neba	<i>strata času</i> – pasažieri, <i>neistota a stres</i> – zamestnanci aerolínií a krízou dotknutých odvetví, <i>zhoršenie imidžu</i> – sektor leteckej dopravy, Európska únia a jej regulačný systém

Prameň: vlastné spracovanie.

3. Možnosti riešení podobných kríz v budúcnosti

Sopečná kríza poukázala na problém rozdrobenosti európskeho leteckého neba a zvýraznila potrebu hlbšej kooperácie európskych leteckých regulátorov. V súčasnosti je každá krajina Európy zodpovedná za vlastný vzdušný priestor a vykonáva letecké navigačné služby na svojom území. Relatívne krátky let z Budapešti do Rigy tak musí prejsť piatimi rôznymi zónami: maďarskou, slovenskou, poľskou, litovskou a lotyšskou. Dané usporiadanie sa vyznačuje neefektivitou a v prípade kríz prináša aj potenciálne bezpečnostné riziká. Tento problém má vyriešiť balík opatrení Jednotné európske nebo II. (Single European Skies II. – SES), ktorý má vstúpiť do platnosti v závere roka 2012. Vo svetle sopečnej krízy z apríla 2010 stanovila Európska komisia SES za svoju prioritu a jeho dobudovanie bude urýchlené.

Kríza vyvolala vojnu argumentov medzi zástupcami Európskej únie a leteckých úradov na jednej strane, a predstaviteľov aerolínií a letísk na strane druhej. Neexistuje konsenzus ohľadom stupňa koncentrácie sopečného popola v atmosfére, ktorý je považovaný za bezpečný pre prevádzkovanie pravidelnej civilnej leteckej dopravy. Zástupcovia aerolínií a letísk nesúhlasia s metódou direktívneho uzatvorenia leteckého priestoru úradmi a navrhujú ponechať prijatie potrebných opatrení v kompetencii leteckých dopravcov a letísk. Naopak, európski regulátori trvajú na opodstatnenosti uzatvorenia neba v apríli 2010 a považujú existujúci systém za dostatočný.

Aby sa v prípade opakovania podobnej krízy v budúcnosti zabezpečilo jej efektívne riešenie, navrhujeme prijať nasledovné opatrenia:

- *urýchliť zjednotenie európskeho leteckého priestoru;*
- *v spolupráci s vedcami a výrobcami lietadiel a motorov stanoviť horný limit koncentrácie sopečného popola v ovzduší bezpečný pre bežnú letovú prevádzku;*
- *navrhnuť nový, efektívnejší systém varovaní pred sopečným popolom, ktorý zakáže leteckú premávku iba v zónach predstavujúcich reálnu hrozbu pre bezpečnosť;⁹⁸*
- *investovať do vývoja motorov schopných bezpečnej prevádzky aj v podmienkach kontinuálneho sopečného výbuchu;*
- *zriadiť Európsku leteckú komisiu pre mimoriadne situácie;*
- *vypracovať krízový plán pre prípad dlhodobého obmedzenia leteckej dopravy, predovšetkým s ohľadom na umožnenie návratu európskych občanov zo zahraničia a zabezpečenie odbytu európskych výrobkov;*
- *upraviť Nariadenie ES č. 261/2004, aby explicitne obsahovalo ustanovenie o zodpovednosti Európskej komisie a členských štátov za náhradu nákladov, ktoré vznikli aerolíniám v súvislosti s aplikáciou tohto nariadenia z dôvodu mimoriadnych situácií;*
- *urýchlene dobudovať transeurópske siete TEN-T so špecifickým zameraním na vysokorýchlostné železnice;*
- *prepojiť európsku vysokorýchlostnú železničnú sieť s čínskou;*
- *prepojiť európsky a africký kontinent cez Gibraltársky prieliv prostredníctvom mosta alebo podmorského tunela;*
- *investovať do rozvoja multimodálnej dopravy.*

Záver

Letecká doprava sa v prvých mesiacoch roku 2010 začala pozvoľna spamätávať z jednej z najväčších kríz vo svojich dejinách. Straty aerolínií za rok 2009 dosiahli 9,4 miliardy USD.⁹⁹

---

⁹⁸ V súčasnosti je vo väčšine krajín Európy zakázaná letecká doprava vo vzdialenosti 60 námorných míľ od sopečného oblaku.

⁹⁹ BAETZ, J.: IATA – airlines lost over \$1.7bn in ash chaos, 20.4.2010.

Sopečná kríza v apríli 2010 tak predstavovala vážny úder zotavujúcemu sa odvetviu. Islandský vulkán k 15.5. naďalej pokračuje v erupcii a príležitostne zasahuje do prevádzky leteckej dopravy v Európe. Nedá sa vylúčiť, že celkové finančné dôsledky sopečnej krízy budú niekoľkonásobne prevyšovať pôvodný negatívny odhad Európskej komisie vo výške 2,5 mld. EUR. Je preto nutné prijať sériu okamžitých operatívnych a dlhodobých strategických rozhodnutí na zmiernenie súčasnej a jej podobných kríz v budúcnosti. Najdôležitejšími z nich sú urýchlenie zjednotenia európskeho leteckého priestoru, investovanie do vývoja nových motorov, zriadenie Európskej leteckej komisie pre mimoriadne situácie, vypracovanie krízového plánu pre prípad dlhodobého obmedzenia leteckej dopravy, prepojenie európskej vysokorýchlostnej železničnej siete s čínskou a investovanie do rozvoja multimodálnej dopravy.

Je zrejmé, že pri súčasnom stupni rozvoja vedy nie je možné zabrániť krízam spôsobeným geologickými silami Zeme. Je ale nutné čo najlepšie sa na ne pripraviť. Sme toho názoru, že všetky opatrenia by mali byť prijímané koordinovane, na nadnárodnej úrovni. Práve efektívne čelenie nepredvídaným situáciám je dnes jedným z najväčších problémov Európskej únie. Tento fakt možno zmeniť iba dlhodobou koncepčnou prácou, prípravou krízových plánov a jasným, nedichotomickým rozdelením kompetencií.

Použitá literatúra

- [1] ATW: Airbus – A320 re-engine decision may not come until year end. In: *ATW Daily News*. 11.5.2010.
- [2] BAETZ, J.: IATA – airlines lost over \$1.7bn in ash chaos. In: *ATW Daily News*. 20.4.2010.
- [3] BBC: Europe starts to resume flights. In: *BBC News*. 20.4.2010.
- [4] BUYCK, C.: European Commission outlines airspace closure relief measures. In: *ATW Daily News*. 28.4.2010.
- [5] Eurocontrol. Intranet. [<http://www.eurocontrol.int>]
- [6] Európska komisia: *Volcanic ash cloud crisis – Commission outlines response to tackle the impact on air transport*. 27.4.2010. MEMO/10/152.
- [7] *Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 261/2004 z 11. februára 2004, ktorým sa ustanovujú spoločné pravidlá systému náhrad a pomoci cestujúcim pri odmietnutí nástupu do lietadla, v prípade zrušenia alebo veľkého meškania letov a ktorým sa zrušuje nariadenie (EHS) č. 295/91 (Text s významom pre EHP)*.
- [8] THOMAS, G.: Volcanic ash, invisible to weather radar, presents serious danger to aircraft. In: *ATW Daily News*. 19.4.2010.

Ing. Martin Grančay

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Tel.: 0905 / 960 490

E-mail: martin.grancay@euba.sk

Trh, reklama a filmologické aspekty súčasnej doby

Gabriel Gröber

Abstrakt

Príspevok porovnáva princípy a využitie metódy product placement v zahraničí a u nás. Globálni hollywoodski producenti a národný trh. Úvod do kreatívneho využitia metódy.

Kľúčové slová: Product placement, reklama a marketingová komunikácia, manažment filmovej komunikácie, mediálna komunikácia, filmové umenie.

Abstract

The author compares application of product placement methods in local vs. global conditions. Local producers vs. Hollywood global studios. Base of product placement method in creative uses.

Keywords: Product placement, advertisement and marketing communications, management for film communication and its forms, expert communication, media communications, film art.

1 Legislatíva medzinárodného product placementu a implementácia tejto metódy

V USA a všade v rozvinutom mediálnom svete sa stal princíp product placementu marketingovou praktikou globálnej doby.

Umiestňovanie produktov je v marketingovej komunikácii využívaným, producentmi a divákmi akceptovaným aktívnym nástrojom komunikácie už viac než 15 rokov.

Táto stratégia má silnejúci trend a čoraz viac je doma i v Čechách či na Slovensku. Členské štáty Európskej Únie ho logicky začleňujú – implementujú do svojich právnych systémov.

Filmy *producentsky vyvinuté* s reklamnou podporou majú zatiaľ podobu predovšetkým eskapistickú (únikovú). Možno povedať, že pôsobia ako filmy kultúry popu – čiže ako komerčne ladené produkty.

Metóda je perspektívna následne aj pre výpovedne autentickejšie – filmové produkty s výraznejším umeleckým – artovým záberom (Gröber, 2009). Prvým pionierom v tomto smere je známy český režisér a producent – Jan Svěrák.

Obdobne ako v iných krajinách Európskej Únie *umiestňovanie produktov* väčšinou nemožno realizovať v televíznom spravodajstve, publicistike, v dokumentárnom filme (Vláda, 2009). Aj programy určené pre detského diváka majú značné obmedzenia.

Najvýznamnejšou *žánrovou* doménou uplatnenia tejto metódy v našej mediálnej praxi bývajú seriály, športové a zábavné relácie či komerčne zamerané filmové produkty.

Etablovanie product placementu na európskej pôde značne komplikovali názory a postoje určitých lobistických skupín – napojených na niektoré nemecké spotrebiteľské organizácie a vplyvné periodiká. Zmienené organizácie napríklad operovali podľa nás zväčša so

špekulatívnymi argumentmi, že product placement by mohol znížiť všeobecne akceptovanú dôveryhodnosť médií ako celku – keďže *autorský obsah* v printových médiách sa zvykol *tradične oddeľovať od komerčnej komunikácie* (Gröber, 2009).

Logiku týchto argumentov si čiastočne osvojil aj zákonodarca z Európskej Únie, keďže je táto metóda zakázaná v spravodajstve a publicistike.

Mediálne stanoviská a komentáre sú druhovo iné, než ako agentúrny servis s „nerozšírenými správami“. Aj v komerčnej mediálnej komunikácii býva zaužívané – oddelenie bloku reklamy od informácií s aktuálnym žurnalistickým či umeleckým obsahom a významom.

V súčasnej dlhodobej globálnej praxi je však známe a bežné, že printové médiá i televízne štáby majú s PR agentúrami živé a vzájomne prospešné obchodné vzťahy a prepojenia.

Uvedme veľmi reálny a každodenný prípad fungovania veľkou mierou „nadmieru estetických printových príloh“ denníkov a spoločenských týždenníkov – či iných periodík s témami technických noviniek, varenia, spoločenského vyžitia, spoločenských tém komunikácie, príloh pre ženy, rád pre vzdelávanie, či rôzne aktivity voľného času a relaxáciu. Dokonca existujú špecializované rubriky pre médiá (periodikum SME) – objasňovanie princípov marketingu – a diskusie o pozitívach jeho pôsobenia. Paradoxne tieto nereguluje žiadne etická komisia, a ani v praxi samotní vydavatelia na dobrovoľných princípoch – samoreguláciou.

Rozhodnutie o spôsobe implementácie metódy product placement, i o jej legislatívnej realizácii závisí od prijatia v jednotlivých parlamentoch členských krajín Európskej Únie – čo sa v súčasnosti už podarilo dosiahnuť.

V praxi sa tento marketingový nástroj prispôbuje aktuálnej danej kultúre na istom civilizačnom stupni. Tieto fakty nevyklúčujú ani pôsobenie či kontakt s názormi vplyvných lobistov (Vláda, 2009).

2 Podstata možností product placementu využité vo filmovej produkcii

Product placement je veľmi zaužívaným a logickým reklamným produktom v USA. Jeho pôsobenie v americkej filmovej produkcii má výrazný komerčný potenciál, ktorý je však ťažko prevoditeľný (BBC, 2009; Ivanička, 2006; LinkedIn, 2009) mimo *špecifickú oblasť USA*.

Pri perцепčnom hodnotení rôznych implicitných parametrov závisí od náležitosti a primeranosti skĺbenia psychologicko-umeleckých aspektov stvárňovaného mediálneho obsahu.

Tento zásadný fakt veľmi ovplyvňuje skúsenosť a rozumný odhad vo všetkých článkoch procesu vývinu produktu – diela s obsahom reklamného pôsobenia. V tých musí do seba zapadnúť nenásilne – logicky a funkčne jednak finančný zámer podpory výroby (1) s prácou autorky umeleckou (2) a odborne marketingovou v manažérskych vzťahoch na všetkých úrovniach (3).

V praxi ide o protikladnosť elementov komerčných a tvorivo autorských i možnosti nachádzania ich súladu (ÚFD, 2009; Gröber, 2009).

Podstata umeleckej komunikácie – tak ako pri každej komunikácii je relačná a väzobná.

Filmové médium funguje nielen ako priemysel, ale súčasne je svojbytným a vyspelým druhom umenia či zábavy. Možno ho interpelovať ako symbiózu autorského zámeru, ktorý vychádza zo scenára realizovaného režisérom spolu s producentom, ktorý zabezpečuje financie, manažuje vývoj a realizáciu projektu – produkciu a postprodukciiu, distribúciu a marketing diela vo vzťahu k médiám a verejnosti.

Metóda umiestňovania produktov do deja je pri ekonomicky mimoriadne úspešná po svojom približne pätnásťročnom obchodnom praktikovaní. Možno už je z pohľadu manažmentu organicky kompaktná (americká *korporatívna prax Hollywood Studios*).

Vychádzame z časti odbornej mienky, ktorá je toho názoru, že dnes už product placement nevyvoláva extrémne negatívne reakcie – tak ako snáď vyvolával vo svojich počiatkoch.

Product placement sa v podmienkach kompletizácie domácich financií spája s možnosťou rozvoja filmových produktov nezávislých producentov a koprodukčných vzťahov vytváraných verejnoprávnymi či komerčnými televíziami – a nezávislou produkciou na druhej strane.

Pozitívnym javom vo filmovej distribúcii je najnovší, viac ako impozantný nárast celkovej kinárskej distribúcie na teritóriu Slovenska – celkove o 30 percent (ÚFD, 2009), i optimistické čísla festivalovej komunikácie v Čechách i na Slovensku. Slovensko však žiaľ zatiaľ vstupuje do vkladom menšinových koprodukcii – zväčša so silnejším českým prostredím. Obdobne sa začínajú realizovať aj viaceré nízko rozpočtované produkty – napríklad slovenské a české dokumenty. Všetko zaujímavá skutočnosť pre zadávateľov reklamy.

3 Využitie product placementu vo filmovom podnikaní v Čechách a na Slovensku

Novodobá či súčasná tvár product placementu sa trauje od jeho použitia režisérom S. Spielbergom vo filme *E.T. – Mimoszemšťan (The Extraterrestrian, 1982)*. Známu je výstižná scéna, v ktorej sa umiestnili cukríky z arašidového masla *Reece's Pieces* (predaj produktu vzrástol po realizácii filmu o 65%).

Dobre umiestnený produkt Ray-ban po uvedení titulu *Muži v čiernom (Man in Black)* znamenal komerčný nárast predaja uvedeného artiklu o 55%.

V českých príkladoch product placementu vo filme spomeňme celovečerné produkty *Snowboardáci, Raftáci* a posledný film držiteľa Oskara - výročnej ceny Americkej filmovej akadémie za najlepší zahraničný film – režiséra J. Svěráka. Na product placemente bol do veľkej miery založený jeden z jeho najnovších produktov – český celovečerný film *Vratné lahve*.

Na product placemente stoja aj nové české filmy Bobule 1 a Bobule 2 – ktoré dokonca priamo inicioval apel zadávateľa reklamy,

Významný finančný podiel product placementu zaznamenal aj produkt Doktor od Jezera hrochů a mnoho iných titulov.

Na Slovensku je dobre známy napríklad film režisérky K. Šulajovej – koprodukčný debut *O dve slabiky pozadu* aplikáciou metódy product placement.

Divácky negatívne bol dávnejšie prijatý film J. Jakubiska *Post Coitum* – experimentujúci s obrazom, scenárom i s 40 artiklami stratégie product placement, ktoré neboli organicky začlenené. Metóda vykryla 25% producentských nákladov na film (Gröber, 2009).

4 Product placement vo svete

Aké sú aktuálne štatistické údaje? V roku 2006 možno napríklad marketingové tržby v USA u produktov realizovaných aj metódou product placement odhadovať v čiastke medzi tromi až siedmimi miliardami USD. Perspektíva do roku 2010 je ešte optimistickejšia – avšak údaje sú zatiaľ pochopiteľne diskkrétne (BBC, 2009; LinkedIn, 2009).

V populárnom seriálovom distribučnom titule *Sex v meste (Sex and The City)* sa môže vyskytnúť až sto rôznych produktov a značiek.

V súčasnosti (2009) sa metóde product placement darí vynikajúco implementovať aj do niektorých amerických kultových diel, ktoré zabodovali v medzinárodnej distribúcii – napríklad v sci-fi „kinohite“ *District 9* – 37, 3 mil. USD (údaje vyjadrujú tržby v priebehu prvého víkendu americkej distribúcie).

Film *Watchmen* (u nás distribučný názov *Strážcovia*) zarobil za obdobné obdobie 55,2 mil. USD a ponúkol asi 40 rôznych renomovaných firemných značiek (brands); *Gran Torino* – 29,5 mil. USD – 16 značiek; a obdobne môžeme pokračovať filmom *Hannah Montana* – 32,3 mil. USD – 22 značiek, či *Návrh (The Proposal)* – 25, 5 mil. USD – 37 značiek, *Anjeli a démoni (Angels & Demons)* – 32, 3 mil. USD – 8 značiek a obdobne (LinkedIn, 2009).

Bez akéhokoľvek využitia product placementu sa tentoraz obišiel „kasový predátor“ – najnovší *Harry Potter*. Tento filmový produkt realizoval tržby niekoľko násobne vyššie ako je priemer pri iných – nami spomenutých produktoch. Jeho producenti v minulých dieloch *Harry Pottera* tiež úspešne umiestňovali „brandové“ logá i produkty do filmového deja.

Štatistické údaje vyjadrujú producentskú i dramaturgickú logiku produktovej komunikácie. Použité príklady sú myslené ako názorná pomôcka pre vysvetlenie logiky prístupu. Väčšina zmienených filmových produktov je spoločensky komunikatívna a má priaznivé odborné recenzie. (Konkrétne naznačujeme – a podľa internetových zdrojov napríklad *The Guardian*.)

Zo zoradenia svetových filmových titulov by malo byť zrejmé, že product placement je veľmi zaužívanou – a v súčasnosti korektnou distribučnou metódou hollywoodskych štúdií (Thopsonová, 2007).

Niektorí filmári pristupujú k zlučovaniu zdanlivo nezlučiteľného s recesiou. Napríklad najnovšou tvorbou *Fictional Brands*. Režisér Q. Tarantino produkuje vo firme *Vinestein Company*, ktorej fiktívnym product placementom sú *Red Apple Cigarettes*, či režisér K. Smith má vo svojom filmovom produkte *Nails Cigarettes* – „klinco-cigarety“. Samozrejme sú aj

režiséri svetového mena, ktorí „spôsoby“ product placement radikálne napádajú a odmietajú. Imidžovo najradikálnejšie „proti“ je D. Lynch.

Ale na druhej strane majstri filmového média vyjadrujú aj rozumný pragmatický postoj – a sami si obohacujú obzor – réžiou reklám. Za všetkých spomíname napríklad všeobecne známy príklad režisérov svetového mena – W. Wenders či M. Forman. V Čechách má mimoriadny komerčný čuch aj držiteľ Oskara J. Svěrák.

6 Stratégia a špecifiká výskumu product placement

Výskum tejto strategicky dôležitej a trendovej metódy je v našom analytickom priestore vo svojich prvopočiatoch.

Jedná sa o špecifickú globálnu podmienku komplexnosti, pretože médiá, film, reklama, zábava i spoločnosť sú novodobo „globálne rekvifikované“. Sú to nepochybne javy alebo fenomény vyžadujúce adekvátnu synergiu, komplexnosť – či celostné vnímanie globálnych javov.

Tímová mediálne synergia je pre nás dôležitá nielen ako metodologický prístup a cieľ celého procesu ale súčasne aj ako analýza zmyslu a etických aspektov médií v rámci jednotlivých spoločenských celkov.

Autor tohto príspevku je iniciátorom výskumných úloh (Gröber, 2009), ktoré si stanovili cieľ nezaujaté preskúmanie praktického použitia metódy product placement pri tvorbe a využití finančných zdrojov v rôznych druhoch a žánroch filmu.

Výskumný projekt vychádza z komparácie rôznych filmových projektov. Skúma vzťah tejto metódy na tvorivosť autorských, dramaturgických a režijných prvkov v súčasnom celovečernom hrannom filme a jeho diváckej percepcii.

Výskum má odpovedať na páľčivé otázky globálnej doby a byť osožný pri utváraní nového, nezaujatého a moderného pohľadu na dnešné médiá.

Záver

Snažíme sa vysvetliť aktuálny kontext producentsko-marketingovej metódy. Umiestňovanie produktov – product placement je legitímny prostriedok korporatívnej ekonomiky v medzinárodnom meradle. Po svojom americkom objave a rozmachu podstupuje legislatívnu implementáciu v teritóriu Európskej Únie a Slovenskej republiky.

V našom teritóriu metódu product placement určujú predovšetkým reálne teda praktické a pragmatické okolnosti vývinu. V čase finančnej a ekonomickej krízy to môžu byť aj motívy diverzifikácie producentských zdrojov a rizík, približovanie sa svetovým trendom a snaha o úsporu verejných zdrojov.

Product placement považujeme za tvorivo progresívny nástroj reklamy, trhovej ekonomiky, či podnikania v zábavnom priemysle a audiovizuálnom umení.

Použitá literatúra

- [1] BBC MMIX Re: *Product placement „Set to triple“* In BBC News (Newsservices) [online] BBC Aug.17. 2006, 10:24 GMT 11:24 UK. [cit. 2009-11-10, 11:20 EST] dostupné na internete: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment//4801stm>
- [2] BREČKA, S. , 2008, *Nové trendy v manažmente mediálnych produktov* In Zborník abstraktov a CD-ROM z vedeckej konferencie ekonomickej fakulty BVŠP v elektronickej podobe. Bratislava: BVŠP 2008. ISBN 978-80-969320-4-7
- [3] GRÖBER, G. , 2009, *Projekty product placement z pohľadu etiky*. Návrh doktorandského výskumu v študijnom odbore marketingová komunikácia a reklama na FF UKF v Nitre. Komparácia aktuálnych filmových celovečerných projektov ako vzťahy medzi producentskými zámermi a ich autorskou realizáciou v jednotlivých kreatívnych zložkách filmových diel. 21 s. [Osobný materiál autora 2009].
- [4] IVANIČKA, K. , 2006, *Globalistika*. Bratislava: Iura 2006. 283 s. ISBN 80-8078-028-5
- [5] LINKEDIN Re: *Browse by brand or film 2009* In Brandchannel – Brandcameo [online] oct. 11. 2009. [cit 2009-10-11, 10:10 EST] Dostupné na internete:
- [6] http://www.Brandchannel.com/brandcameo_films.asp
- [7] PAVLŮ, D. , 2007, *Masová médiá a reklama – minulosť, súčasnosť a budúcnosť*. In Veda, médiá a politika. [s. 232-239]. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v Smoleniciach uskutočnenej 15-20. 10. 2007. 360 s. Bratislava, Veda 2008. ISBN 978-80-224-101-4
- [8] REMIŠOVÁ, A. , 2008, *Aktuálne otázky etiky v manažmente*. In Zborník abstraktov a CD-ROM z vedeckej konferencie ekonomickej fakulty BVŠP v elektronickej podobe. Bratislava BVŠP 2008. ISBN 978-80-969320-4-7
- [9] THOMPSONOVÁ, K. - BORDWELL, D. , 2007, *Dějiny filmu*. 627 s. Praha: AMU 2007. 627 s. ISBN 978-80-7331-091-2
- [10] ÚFD *Štatistická tabuľka návštevnosti slovenských kín za prvých sedem mesiacov roka 2009*. Zdroj: ÚFD – Únia filmových distributérov v SR 2009.
- [11] VLÁDA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2009, *Vládny návrh zákona 1149, ktorým sa dopĺňa zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii* – materiál na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky. Číslo materiálu UV-20165/2009.
- [12] <http://www.ufd.cz/index.php?ID=3265>, Bartoška: Krize se nás nedokla...In:Aktuální-sdělení-UFD.5.7.2010.18:00.

Globalizovaný product placement v súčasnom filme

Gabriel Gröber

Abstrakt

Autor sa zamýšľa nad metódou product placementu v rôznych kontextoch globálnej doby ako súčasť marketingovej a mediálnej komunikácie.

Zámerom je predstavenie rizík i pokus o nájdenie konsenzuálneho riešenia vo vnútornejšom prepojení súvislostí.

Kľúčové slová: Product placement, globálne doba, odborná a vedecká komunikácia, filmové umenie v realizačných a spoločenských kontextoch.

Abstract

Author explains product placement methods in various conditions of global times as a marketing or medial communications.

Newly described risks in the model and shows how to find consensual solution in interior connections.

Key words: Product placement, global times, scientific somunication, Film Art in social context.

1 História a súčasnosť product placementu

Aké sú základné možné prístupy marketingovej metódy product placementu v mediálnej komunikácii?

Jedným z prvých registrovaných príkladov product placementu v svetovom umení a literatúre je román Cesta okolo sveta za osemdesiat dní Julesa Verna (1873) so zmienkou konkrétnych dopravných a prepravných spoločností z devätnásteho storočia.

Z éry nemého filmu je známe umiestnenie produktov a značiek – rekvizity v komédii The Garage (1919) – napríklad ako benzínové čerpace stanice Red Crown Gaseline. Slávny - a mimochodom aj prvý krát Oskarom ovenčený film – mal reklamný príspevok čokoládu Hershey (Oskara obdržal 16.5.1929).

Obdobne sa product placement rozšíril v rozhlasovom vysielaní zhruba v rokoch 1930-1940. V televíznom priemysle sa product placement rozšíril v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Priekopníckymi firmami sú Procte a Gamble a Uni Lever.

V globalizovanej súčasnosti je product placement predovšetkým vo filme, televízii a rozhlase.

Okrem toho túto metódu tiež v športových a zábavných súťažiach, v divadle, v knihách, v hudbe, v počítačovom obchode – či v podnikaní s mobilmi a na mnohých iných miestach.

Termín product placement možno definovať v marketingovej komunikácii a reklame ako **platené zobrazenie značkového produktu** (na podnet výrobcu či zadávateľa reklamy) **v štruktúre deja diela – mediálneho produktu či komunikujúceho artefaktu.**

Je to stratégia aktuálneho a trendového oslovenie zákazníka (diváka). Celý proces je citlivý na náležité, umiernené a kreatívne spracovanie. Metóda sa úspešne využíva sa na zvýšenie povedomia o značke alebo zviditeľnenie výrobku.

Za obdobie pred nežnou revolúciou nebola u nás reklama bežnou súčasťou manažmentu. Obdobne ešte dnes časť etablovaných agentúr, ktoré obchodujú s reklamou tento postup príliš nezaujíma. Tvrdia, že sa jedná o úzkoprofilový segment, s osobitou charakteristikou. Uvažujú o product placement iba ako súčasť firemno-produktových interakcií a nešpecializujú sa.

Tieto fakty však možno prijať skôr s poľutovaním a interpretovať ich v kontexte celkového spoločenského a kultúrneho zaostávania stredoeurópskeho priestoru. Je tu zóna na hranici východu a západu – prelom minulosti a budúcnosti – svet civilizačne utvárajúci sa. Doposiaľ však skôr utváraný zväčša cudzími, než vlastnými potrebami.

2 Dramaturgia filmu a použitie metódy

Film je predovšetkým dramatický tvar a súčasť dramatického umenia – tak ako ju kedysi popísal Aristoteles v práci Poetika. Z hľadiska programovej dramaturgie filmového média a konkrétneho výsledného mediálneho tvaru (typu či žánru) ide o realizáciu dejových princípov (Císař, 2009). Filmový dej mediálneho tvaru môžeme s trochou sofistikovanej nad sádky nazvať príčinou počiatočnou i konečnou *producentstva dramatického umenia*.

Hraný i dokumentárny film je z hľadiska *umiestnenia reklamných rekvizít vždy predovšetkým dramatickým umením*. Účelom súčasných právnych úprav je vymedzenie nového právneho rámca pre jeho marketingové použitie.

Filmová reč je materiálom budovaným na „dramatickom princípe“. Filmový konflikt sa takto môže stať problémom komunikačným, spoločenským, mediálnym i marketingovým.

Film môže byť definovaný ako šírenie obsahu – súčasť mediálnej a inej komunikácie; z producentského pohľadu je termín product placement popisovaný ako umiestňovanie produktov do deja – rekvizít do *príbehu v médiách*.

Vo filmovej produkcii ide o metódu úspory nákladov; a prípadne o vedľajší finančný zdroj realizácie mediálnych produktov. Rozoznávame umiestnenie podľa druhu finančného plnenia na:

- umiestnenie za finančnú odmenu (1),
- alebo ako barter (mobilné telefóny pre štáb či dopravné) (2).

Podľa formy umiestnenia teória rozoznávame:

- statickú formu (statické umiestnenie produktu) (1),
- a využitie v rámci deja (aktívna forma) (2).

Najbežnejším produktovým sortimentom mediálnej reklamy sú osobné automobily, spotrebná elektronika a mobily, potraviny a kozmetika, cestovné kancelárie a destinácie, oblasti a marketing služieb – odvetví (napr. vinárstvo a vinohradníctvo, rybárstvo či tradičné remeslá spojené s turistikou).

Špecifikom mediálneho prezentovania produktu je zosúladenie

- produktu a jeho podoby (1),
- loga výrobku či firmy (2),
- firemnej služby (3)

s špecifikom mediálneho žánru, tvaru či konkrétneho filmového či televízneho diela.

Konkrétne pri product placemente *nesmie* v žiadnom prípade ísť:

1. k *priamemu apelu* a nabádaniu k nákupu či *realizácii služieb za propagačným účelom*,
2. k *nenáležitému zdôrazneniu umiestnenia* produktu ako rekvizity.

Patričné reštrikčné a regulačné orgány kontrolujú predovšetkým náležitosť a primeranosť zmienky o produkte obrazom, zvukom a v kontexte (1). Kontrola sleduje aj dodržovanie pravidla o nezmieňovaní kvality produktu ako rekvizity (2), neprimeranú kumuláciu produktov (3), dodržiavanie neuvádzanie priameho telefonického či internetového kontaktu (4), primeranosť pozornosti neprirodzenou voľbou detailu na výrobok (5) – a obdobné náležitosti.

3 Súčasný product placement

Product placement je v súčasnosti progresívnou svetovo rozšírenou trendovou metódou spájajúcou marketing s filmovým a televíznym priemyslom. Okrem filmu môže ísť aj o reality show, počítačové hry, divadlo, a dokonca aj textami v populárnej hudbe.

Tento súčasne marketingový element ako súčasť filmovej narácie je termínom v kontextoch samotnej globalizácie a filozofie postmodernizmu.

V teoretickom prístupe môže byť heslom označujúcim interakcie médií medzi sebou, i navonok - do ďalších spoločenských oblastí. Možno tiež povedať, že product placement je osobitým druhom firemného sponzorstva.

Product placement je medzinárodne akceptovaný trendový proces, ktorého ekonomická (do značnej miery korporatívna) legitimita je nesporná. Riziká uplatnenia metódy sú v jej nepochopení ako jej systémovej súčasťi korporatívnych ekonomických mechanizmov.

Metóda sa stala veľmi inšpiratívnou pri diskusiách o globálnom priestore. Podstata výhrad voči nej má spoločný základ. Nepochopenie má príčiny z nezmieriteľnosti s globálnym stavom

utvárania vecí v environmentálnom zmysle. Podstata i adresát týchto výhrad nie je nikdy príliš konkrétny či podložený teóriami.

Oponujúce názorové spektrum je nejednotné. Väčšina výhrad sa týka sa jedinej, a zdanlivo jednoduchej záležitosti. Jedná sa o neschopnosť a zatiaľ aj nemožnosť vytvoriť *účinný antimodel* tak, aby sa *mohol realizovať*.

Za tridsať rokov existencie globálneho sveta sme tento vývoj nezvrátili – napriek čoraz inšpiratívnejšiemu popisu rizík, ktoré sú všeobecne známe: v preexponovaní hodnôt – a zmenenej, stále viac urýchľovanej realizácie viacerých sporných otázok – dôkladného *prevracania väčšiny tradičných spôsobov vnímania* a realizovania spoločenských cieľov.

4 Globalický diskurz a vedecké interpretácie súčasnosti

Vedecké konferencie majú tému globálnej doby viac než *kalendárnych tridsať rokov*. Staré tradície *tradičných kultúr* sa vytrácajú a zanikajú. Objavuje sa nové – rizikové.

Menia sa médiá – udivujúco rýchlo. Mení sa marketingová komunikácia. Mení sa veda.

Nebudeme súdiť, odsudzovať, diferencovať, porovnávať ani hľadať vinníka.

Vedec, novinár, umelec, prognostik i odborník v marketingovej oblasti je na jednej lodi. Mal by byť kriticky pozorný i aktuálne konštruktívny – pripomeňme preto niekoľko konceptov.

Za jeden z najradikálnejších považujeme **konceptov globalistiky považujeme teórie J. Pavelku** (2007, s. 316-317), ktorý vidí vedou komunikovaný technologický determinizmus. V autorom predstavovanom kontexte nelegitimizuje veda prax vo vytvorených spoločenských komunitách. Veda neprináša kultúrny pokrok. *Interpretácia vedy je faktografickým konštruktom západnej civilizácie – výrazom nadradenosti jednej civilizácie nad ostatnými civilizáciami*.

Kritické vedecké *osvetlenie* počína u **F. Lyotarda**. Zintenzívňujú ho **Kuhnove** nesúvisiace paradigmy i **faucaultovské vedenie ako moc**. Exkluzívny kultúrny koncept sa mení na antropologický zmenšením či rozdrobením kultúrnych maxím – ako popisuje autor (2007, s. 309-317) ich kritickým rozšírením o rôzne anektívne a anomálne celospoločenské postoje (sociálne exklúzie, dobyvačné vojny, organizovaný zločin, otrokárstvo).

Ďalší autori rozoberajú médiá ako **konflikt moci a nekomunikovania (Odološ, 2007)**, alebo ako **mediokraciu (Pravdová-a 2007; Pravdová-b, 2007)**.

Obdobne ako mediálne prezentovanú **diskrimináciu v rôznych podobách (Šramová – Fichnová, 2007)**.

Mediálne kultúra je kolektívnym narcizmom s **aktuálnymi replikami aury G. Lipovetskeho (Gažová, 2007)**.

Obraz o svete je apercepčne konštrukčný až rekonštrukčný [C. G. Jung].

Médiá sú **socializačné prenášače (Fandelová, 2007)** – činitele verejného zaeľovania i zdieľania významov – ako mapovanie asociácií (Fichnová, 2007), pričom porozumenie procesu je všetkým (Fichnová, s. 53-57, a Fichnová s. 74-79).

Proces končí **aplikovaním komercie na nekomerciu**, pričom komerčne marketingové pôsobenie je **motivované** aj svojou **aplikáciou sociálne a celospoločensky (Pavlů, 2007b)**.

Je náš svet viac než *kolektívny fragment*?

Postmoderný človek má vidieť radikálny čas a ešte radikálnejší priestor.

Marketing môže byť nástrojom socializácie jedincov v ich živote (Pavlů, 2007b – s. 207).

Časť pubescentov vníma reklamu ako falošnú (Fichnová, 2007 – s. 464).

V živote je v súlade s konsenzuálnymi systémami nespočetne volieb – možností. Prebrané alternatívy sú externými záležitosťami.

Individuálne ľudské rozhodnutie reálne spočíva v implicite tvorcu i vo vnútorných svetoch človeka, ktorému sú produkty určené.

Tu končí náš výklad a ponúkame priestor pre riešenie. Je teda product placement anomáliou?

Záver : pozitívne správy z audiovizuálnych médií

V Česku sa možno opäť budú krútiť veľké filmy po schválení finančných podpôr Európskou komisiou (aktuálna je napr. produkcia štvrtej časti Mission Impossible).

Domáci českí filmári po novom môžu žiadať podpory vrátenie investovaných prostriedkov na českom ministerstve kultúry (môže sa vrátiť až 20 percent uznaných nákladov). Americkí producenti v tomto kontexte oceňujú napríklad výnimočnú technickú kvalitu filmovania v Čechách. Dobré sa darí podporám festivalov, ktoré majú stabilný rozpočet a dlhodobé uzavreté kontrakty o financovaní. (Najnovšie napr. MFF Karlove Vary).

Prognóza návštevnosti českých kín na roky 2010-2014 predpokladá priemerný ročný prírastok divákov 2 percentá (odhad spoločnosti PwC) pri pokračujúcej digitalizácii a výbave kín 3D zariadením. Priemerné ročné tempo strednej Európy je pritom 7,7 percent.

Dôraz bude aj na atraktivite distribuovaných diel.

Filmu budú konkurovať aj technológia DVD, Blue-ray, HD televízia, či on-line požičovne DVD schopné vybaviť zákazky do 24 hodín.

Úplne stranou je zatiaľ Slovensko s veľmi poddimenzovaným filmovým a televíznym priestorom.

Zmenená politická klíma (obdobná súčasnému českému stavu) ukáže tempo možnej nápravy. Alebo pokračovanie v počatých tendenciách bezo zmeny?

Negatívnou stránkou týchto prognóz je skutočnosť, že už je z manažérskeho hľadiska je sčasti neskoro. Inde podobné stratégie už fungujú. V Čechách doháňajú stredoeurópskych susedov.

V Budapešti majú už niekoľko rokov technologicky najmodernejšie a najnákladnejšie novo vybudované filmové štúdiá v strednej Európe. Obdobne aj niektoré distribučné reťazce na našom území sú financované z totožného teritória.

Použitá literatúra

- [1] BLAHA, L. , 2007, *Chomského kritika mediálnej manipulácie*. In Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach 15-20. 10. 2007. Bratislava: Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.
- [2] CÍSAŘ, J. ,2009, *Základy dramaturgie*. Nakladatelství AMU Praha, 2009. 297 s. ISBN 978-80-7331146-9.
- [3] FANDELOVÁ, E. , 2007, *Sú médiá komédia?* In (Ko)mediá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Konferencia na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [4] FICHNOVÁ, K. , 2007, *Masmédiá – ich akceptácia pubescentmi a črty tvorivej osobnosti*. In (Ko)mediá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Konferencia na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [5] GAŽOVÁ, V. , 2007, *Mediálna kultúra a/ako kolektívny narcizmus*. (Ko)mediá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Konferencia na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [6] GOTTLICHOVÁ, M. , 2007, *Pozitíva médií v socializaci člověka*. In (Ko)mediá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Konferencia na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [7] HENDL, J. , 2008, *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- [8] ODOLOŠ, P. , 2007, *Politika versus komunikácia*. Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach. 15-20.10. 2007. Bratislava: Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.
- [9] ONDROVÁ, D. , 2007, *Jednoduchý a jasný štýl, tzv. plain style (...)* In Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach 15-20.10. 2007. Bratislava: Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.

- [10] PAPPOVÁ, P. ,2007, *Klamný obraz ženy*. In (Ko)médiá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Konferencia na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [11] PAVELKA, J. , 2007, *Miesto vedy v produkčných systémoch kultury*. In Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach 15-20.10. 2007. Bratislava: Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.
- [12] PAVLŮ, D. , 2007a, *Masová médiá a reklama – minulosť, súčasnosť a budúcnosť*. Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach 15-20.10. 2007. Bratislava: Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.
- [13] PAVLŮ, D. , 2007b, *Role marketingové komunikace v socializaci člověka*. In (Ko)médiá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Dostupné na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [14] PRAVDOVÁ, H. *Mediokracia*. , 2007a, Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach 15-20.10. 2007. Bratislava: Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.
- [15] PRAVDOVÁ, H. , 2007b, *Globalizácia, komercia, mediokracia*. In (Ko)médiá. Monografia odborných a vedeckých štúdií. Podľa príspevkov medzinárodnej konferencie zostavila K. Fichnová. FF UKF Nitra 2007. 501 s. Konferencia na CD-ROM. ISBN-978-80-8094-213-7.
- [16] ŠRAMOVÁ, B. – Fichnová, K. , 2007, *Diskriminácia a jej prezentácia v médiách*. Veda, médiá a politika. Zborník príspevkov z konferencie uskutočnenej v Smoleniciach 15-20.10. 2007. Bratislava. Veda 2007. 360 s. ISBN 978-80-224-1001-4.
- [17] <http://www.lidovky.cz/pwc-v-ceskych-kinech-pribyvaji-divaci-oproti-svetu-pomaleji-plg-/>In: Lidove noviny, 5.7.2010, 16:57.
- [18] <http://www.ufd.cz/index.php.?ID=3265/> In:Unie filmových distributoru, 5.7.2010 , 17:00.

PhDr. Gabriel Gröber

E-mail: 00421903783333gab@gmail.com

Priority predsedníckych krajín EÚ pre oblasť Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie

Lubica Harakaľová

Abstrakt

Príspevok analyzuje priority jednotlivých predsedníckych krajín v období od polovice r. 2008 do polovice r. 2011, t.j. zahŕňa obdobie dvoch tzv. Trio presidency of EU. Každá z predsedajúcich krajín (v poradí Francúzsko, Česko a Švédsko) predložila svoje špecifické priority v rámci Spoločnej poľnohospodárskej politiky Európskej únie, pričom zároveň trio predsedajúcich krajín predložila spoločné priority v tejto oblasti. Medzi hlavné priority patrili zjednodušenie právnych predpisov, udržateľné hospodárenie s lesnými zdrojmi, rozvoj vidieka, zabezpečenie kvality poľnohospodárskych výrobkov, ochrana zdravia zvierat, reforma priamych platieb, redukovanie klimatických zmien na poľnohospodárstvo. Priority nasledujúceho Trio presidency of EU (Španielsko, Belgicko, Maďarsko v období od januára 2010 do júna 2011) sú podmienené dopadmi svetovej finančnej a hospodárskej krízy.

Kľúčové slová : predsedníctvo EÚ, priority, spoločná poľnohospodárska politika, klimatické zmeny, rozvoj vidieka

Abstract

The paper analyses priorities of the individual chairing countries in the period from the middle of 2008 to the middle of 2009, i.e., it covers the period of the two so-called Trio presidency of EU. Each of the chairing countries (France, Czech Republic and Sweden) presented their specific priorities within the frame of Common Agricultural Policy of EU and at the same time the chairing countries trio presented common priorities in the field. The central priorities include legal regulations simplification, sustainable forestry administration, rural development, quality assurance of agricultural products, animal health protection, direct payments reform, reduction of climatic changes affecting agriculture. The priorities of the consecutive Trio Presidency of EU (Spain, Belgium and Hungary within the period from January 2010 to June 2011) are subject to the impacts of global financial and economic crisis.

Keywords: EU presidency, priorities, Common Agricultural Policy, climatic changes, rural development

Spoločnou prioritou tzv. trio presidency počas francúzskeho, českého a švédskeho predsedníctva EÚ v období od júla 2008 do decembra 2009 bolo zhodnotenie reformy SPP (health check) jej účinnosti a vplyv jej cieľov a dopadov na trh s poľnohospodárskymi výrobkami.

Hlavnou úlohou predsedníctiev bolo dokončiť prácu na návrhoch právnych predpisov týkajúcich sa poľnohospodárstva do konca roka 2008. Najmä zjednodušenie právnych predpisov

v oblastiach ako je jednotná platba na farmu (single farm payment) a Integrovaný administratívny a kontrolný systém (IACS).

Ďalšou prioritou predsedníctiev bola zameraná na rozvoj vidieka. Úlohou Európskeho dvora auditorov bolo preskúmať tzv. znevýhodnené oblasti (Less favourable areas - LFA). Nové definovanie a vymedzenie znevýhodnených oblastí na základe spoločných a transparentnejších kritérií bude pripravené na implementáciu do roku 2010.

Prispieť k trvalo udržateľnému hospodáreniu s lesnými zdrojmi by mali viesť opatrenia na zabránenie uvedenia na trh EÚ dreva a drevárskych výrobkov z nezákonného zberu a opatrenia na boj proti odlesňovaniu.

Ďalšou prioritou troch predsedníctiev bolo zvýšenie účinnosti existujúcich opatrení na zabezpečenie kvality poľnohospodárskych výrobkov v spolupráci s medzinárodnými organizáciami predovšetkým Organizáciou pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO) a Codex Alimentarius¹⁰⁰.

Predsedníctva mali zabezpečiť zosúladenie prác na dodržanie vysokej úrovne ochrany rastlín. Dôraz sa bude klásť na trvalo udržateľné využívanie pesticídov, doplnenie existujúcej legislatívy týkajúcej sa uvádzania na trh fytofarmaceutických výrobkov. Na podporu bezpečnosti potravín mali predsedníctva aktívne pracovať na prijatí nariadenia o stanovení maximálnych limitov reziduí farmaceutických účinných látok v potravinách určených pre ľudskú spotrebu. Tiež dosiahnutie vysokej úrovne ochrany a zdravia zvierat bolo jednou z priorit predsedníctiev.

Priority francúzskeho predsedníctva

Francúzske predsedníctvo v Rade EÚ trvalo od 1. 7. 2008 do 31. 12. 2008 a svoj pracovný program Francúzsko nazvalo „Európa, ktorá koná, aby riešila výzvy dneška“. Už tento slogan dal námet na mnohé úvahy, že francúzske predsedníctvo bude mimoriadne akčné. S očakávaním sa stretli najmä priority v oblasti SPP vzhľadom na to, že Francúzsko je jedným z najväčších prijímateľov poľnohospodárskej pomoci z EÚ.

Francúzsko hodlalo pokračovať v skúmaní legislatívnych návrhov o stave SPP so zámerom prijatie nových nariadení do konca roka 2008 predovšetkým v spolupráci a EP.

Poľnohospodárstvo musí zápasíť s mnohými problémami: zaistiť európskym spotrebiteľom potravinovú bezpečnosť spočívajúcu v pravidelnom prúde dostupných a zo zdravotného hľadiska garantovaných potravín, prispieť k svetovej potravinovej rovnováhe, pokračovať v boji proti klimatickým zmenám a v zlepšovaní stavu životného prostredia, zachovať rovnováhu našich ekosystémov.

Predstavenie priorit v pre oblasť poľnohospodárstva bolo v oficiálnom materiáli pomerne stručné. Prezident Francúzska Sarkozy sa však vyjadril k pracovnému programu francúzskeho predsedníctva v prejave v EP. Zdôraznil najmä požiadavky na bezpečnosť potravín európskych producentov, pričom žiadal rovnaké bezpečnostné pravidlá aj pre dovozcov napr. mäsa z tretích

---

¹⁰⁰ Codex Alimentarius-(lat.potravinová regula) je zbierka medzinárodne uznávaných štandardov, praktických postupov, smerníc a ďalších odporúčaní týkajúcich sa bezpečnosti potravín

krajín. Takisto vyjadril potrebu diskutovať o vysokých cenách poľnohospodárskych výrobkov, o dotáciách a preferenciách Spoločenstva.

Priority českého predsedníctva pre oblasť poľnohospodárstva

V prvom polroku 2009 sa Česká republika bola druhou krajinou z tzv. veľkého rozšírenia v r. 2004, a tiež druhou v rámci druhého kola tzv. Presidency Trio of EU, ktorá sa stala predsedajúcou krajinou EÚ.

Na začiatku svojho predsedníctva predstavila 4 priority v poľnohospodárskej politike. Pre slovenské poľnohospodárstvo je to dôležité z viacerých dôvodov : rovnaké historické a politicko – sociálne dopady vývoja poľnohospodárstva v obidvoch krajinách, podobnosť ekonomických podmienok pred a po vstupe do EÚ, začlenenie do EÚ v rovnakom čase.

1.Reforma SPP a budúca forma priamych platieb

V tejto prioritě bola snaha ČR podnietiť diskusiu o hľadani nástrojov budúcej SPP a efektívnejšiemu využívaniu finančných zdrojov v súvislosti s tvorbou rozpočtu EÚ. ČR mala záujem o väčšiu vyrovnanosť vo výškach priamych platieb, zredukovanie existujúcich platobných modelov, na redukcii podielu SPP v rozpočte EÚ, na väčšom transfere prostriedkov z I. piliera SPP do II. piliera. Tiež bude mala záujem na tom, aby SAPS bolo ponechané aj po r. 2013, resp. bude sa snažiť o presadenie podobného modelu priamych platieb

2.Politika kvality poľnohospodárskych produktov a potravín

ČR si dala za cieľ klásť väčší dôraz na ďalší vývoj v systémoch ochranných známk¹⁰¹ a geografických označeniach¹⁰² a v znižovaní administratívnych nákladoch na ne.

3.Zjednodušenie SPP

Cieľom tejto priority je znížiť regulačnú a administratívnu záťaž.

4.Rozvoj vidieka a delimitácia znevýhodnených oblastí (LFA)

ČR sa snažila o zlepšenie životných podmienok na vidieku, čo predstavuje vytváranie podmienok pre usadzovanie sa mladých ľudí na vidieku; ďalej rozvoj vzdelania a výskumu, budovanie technickej infraštruktúry so zameraním na obnoviteľné zdroje energií. ČR zároveň presadzoval delimitáciu znevýhodnených oblastí na základe klimatických a pôdnych kritérií, presadzovala zároveň flexibilitu navrhovaných kritérií tak, aby odrážali národné rozdiely.

Hodnotenie českého predsedníctva pre oblasť poľnohospodárstva

Na záver svojho predsedníctva zverejnila česká vláda zhodnotenie a závery svojho predsedníctva.

Ocenilo svoju úlohu v diskusiách o budúcnosti priamych platieb (priorita 1.) po roku 2013 s cieľom definovať okruh tém, ktoré je potrebné zahrnúť do týchto úvah. Väčšina členských štátov vyslala signál, že v budúcnosti priame platby musia byť spravodlivé, efektívne, jednoducho realizovateľné a obhájitelné. V rámci záverov Health Checku je nevyhnutné vyrovnanie úrovne priamych platieb medzi všetkými členskými štátmi.

---

¹⁰¹ Protected Designation of Origin

¹⁰² Protected Geographical Indications

Predsedsníctvo pokročilo aj v otázke zjednodušovania SPP (priorita 3.). Hlavným výsledkom bolo, že Rada EÚ uznala, že proces zjednodušenia SPP bude trvalou súčasťou úvah o SPP a prijala záväzok znížiť administratívnu záťaž o 25 % do roku 2012. Podstatnými prvkami dohody boli požiadavky Rady na lepšie využívanie odporúčaní platobných agentúr, spolupráci v simplifikačnom úsilí medzi jednotlivými generálnymi riaditeľstvami Komisie a venovanie pozornosti prínosom informačných technológií pri zjednodušovaní administratívnej záťaže.

Vo svojej ďalšej prioritě kvality poľnohospodárskych produktov a potravín (priorita 2.) dosiahlo české predsedsníctvo jednomyselnú politickú podporu. Jasným odkazom európskej verejnosti bolo, že otázka kvality je jednoznačnou cestou pre zaistenie dlhodobej konkurencieschopnosti a vysokej pridanej hodnoty produkcie európskych poľnohospodárov. Jedná sa o významný dohovor, ktorý podčiarkuje význam posilnenia a rozvinutia doterajších schém politiky kvality pre poľnohospodárov a spotrebiteľov, predovšetkým v oblasti zemepisných označení výrobkov a ekologického poľnohospodárstva. Prínosy dohody boli záväzkami k lepšej komunikácii vzhľadom na vysoké požiadavky na európsku produkciu, vrátane možnosti preskúmania povinného miesta hospodárenia, požiadavky na zásadné zjednodušenie administratívnych procedúr registrácie zemepisných označení, zlepšenia systému tradičných špecialít a posilnenie uznávania a propagácie zemepisných označení voči tretím krajinám.

V prioritě rozvoja vidieka a vymedzenia znevýhodnených oblastí (LFA) (priorita 4.) české predsedsníctvo prispelo k budúcemu vymedzeniu oblastí postihnutých prírodným znevýhodnením v EÚ. Rada EÚ schválila závery, v rámci ktorých sa členské štáty zaviazali predložiť Komisii modelové mapy oblastí postihnutých prírodným znevýhodnením. Komisia tak bude môcť vyhodnotiť dopad navrhovaných kritérií a bude môcť urobiť ďalšie kroky k vypracovaniu legislatívneho návrhu, ktorý transparentne a jednotne vymedzí oblasti s prírodným znevýhodnením vo všetkých členských štátoch EÚ od roku 2014.

V rámci tejto oblasti je dôležité, že v rámci Európskeho plánu hospodárskej obnovy na projekty v oblasti energetiky, širokopásmového internetu a nových výziev v poľnohospodárstve bolo po zložitej diskusii prijaté kompromisné riešenie, ktoré mimo iného umožňuje presunutie celkom 1,02 mld EUR¹⁰³ do rozpočtu EAFRD.

Priority švédskeho predsedsníctva

Priority švédskeho predsedsníctva sú založené na spolupráci troch predsedsníckych krajín spolu s Francúzskom a Českou republikou, ako 18 – mesačný program prijatý v júni 2008. „ Európska únia čelí krutému obdobiu. Spolu musíme zvládnuť ekonomickú krízu a nezamestnanosť, ale tiež sa spojiť svet na boj proti klimatickým zmenám. Švédske predsedsníctvo je pripravené prijať túto výzvu „, uviedol švédsky premiér Fredrik Reinfeldt na úvod Pracovného programu pre predsedsníctvo Švédska EÚ.

V oblasti poľnohospodárstva a rybolovu sa rokovalo o takých otázkach ako sú - čo jeme, zdravie zvierat a rozvoj vidieka, o dôležitých otázkach, ktoré majú vplyv na každodenný život občanov EÚ. Švédske predsedsníctvo malo v tejto oblasti 3 priority:

¹⁰³<http://www.eu2009.cz/cz/czech-presidency/programme-and-priorities/achievements/zavery-predsedsnictvi-24391/>

1. Udržateľný rybolov

Pre Slovensko táto priorita zahŕňajúca víziu rybolovnej politiky, rybolovné kvóty a rybolovné kontroly nemá význam z celkom prozaického dôvodu, SR nemá resp. nehraničí so žiadnym morom.

2. Potraviny a klíma – globálna výzva

Globalizácia zahŕňa vyšší stupeň vzájomnej závislosti a preto potrebuje väčšiu cezhraničnú politickú spoluprácu. Práve poľnohospodárstvo čelí dvom zo základných globálnych výziev. Majú najväčší dopad na poľnohospodárstvo, omnoho viac než na ostatné sektory, zároveň chrániac globálne potravinové zásoby.

Švédske predsedníctvo prikladalo poľnohospodárskemu sektoru dôležitú úlohu vo vzťahu ku klimatickým zmenám. Poľnohospodárstvo musí pomôcť redukovať klimatické dopady a adaptovať sa v nich. Dôležitosť vidí v rozhodnutiach v súvislosti s budúcimi klimatickými zmenami a prispôbovaníu sa životnému prostrediu a prírodným zdrojom. Výroba udržateľnej energie a efektívnych energetických nástrojov sú dôležité aspekty týchto snáh. Klimatické zmeny môžu viesť k zmenám v podmienkach pre poľnohospodársku produkciu, napr. k vzniku nových chorôb rastlín a zvierat, k zmenám kvalite vody. Toto boli dôležité úlohy pre švédske predsedníctvo, ktoré majú byť smerované k opatreniam zaistiť udržateľnú potravinovú bezpečnosť.

Zaistiť potravinovú bezpečnosť pre nasledujúce generácie bude výzvou, čiastočne z pohľadu faktu, že do roku 2050 sa svetová populácia zdvojnásobí. Švédske predsedníctvo vyzdvihovalo významnú úlohu FAO¹⁰⁴ v dosiahnutí týchto cieľov. Preto sa predstavitelia švédskeho predsedníctva zaviazali rokovať s FAO v snahe dosiahnutia cieľa globálnej potravinovej bezpečnosti.

Potravinová bezpečnosť, umožniť spotrebiteľom vedomý výber potravín pre zdravie a zdravý životný štýl sú priority, ktoré boli zdôraznené v pracovnom programe švédskeho predsedníctva v oblasti poľnohospodárstva. Predsedníctvo malo byť preto akčné voči EK a EÚ v prijímaní rozhodnutí týkajúcich sa takýchto potravín.

Ďalším dôležitým opatrením sú podmienky označovania potravín, ktoré sú dôležité pre spotrebiteľov, pre ich vedomý výber potravín. Predsedníctvo sa zaviazalo prijať také opatrenia a nariadenia, ktoré súvisia s novými usmerneniami a kontrolou informácií o potravinách pre spotrebiteľov, a ktoré budú obsahovať aj informácie o zložení potravín.

3. Správne zaobchádzanie so zvieratami a zdravé zvieratá

Švédske predsedníctvo v svojich prioritách prisudzovalo dôležitosť vhodných podmienok pre zvieratá. Správne zaobchádzanie so zvieratami je kľúčové pre verejné zdravie, dôveru spotrebiteľov a finančnú situáciu výrobcov. Mnohé nové legislatívne návrhy týkajúce sa podmienok zvierat, sú reakciou na podmienky zvierat produkujúcich potraviny a zvierat používaných pre vedecké účely. Švédske predsedníctvo chcelo pokračovať v práci na stratégií

---

¹⁰⁴FAO – Food and Agriculture Organization of the United Nations, Organizácia pre výživu a poľnohospodárstvo pri Organizácii spojených národov (OSN)

EÚ pre zdravie zvierat, „Prevencia je lepšia ako liečba“ , čo hrá významnú úlohu pre zdravé podmienky zvierat.

Pracovný program španielskeho, belgického a maďarského predsedníctva EÚ v období od januára 2010 do júna 2011 je rozdelený na dve časti:

Prvá časť zahŕňa strategické úlohy

- 1 revízia Lisabonskej stratégie v pravidlách budovania Európy schopnej zvládnuť krízu a predložiť udržateľný rozvoj a zamestnanosť, inovatívnosť a konkurencieschopnosť.
- 2 Lepšiu reguláciu a dohľad nad finančnými trhmi
- 3 Sociálna agendy, špeciálna pozornosť mládeži, rodová rovnosť a boj proti chudobe
- 4 Implementácia a možné zhodnotenie energetického a klimatického balíka vzhľadom na výsledky Kodanského summitu
- 5 Efektívna implementácia Štokholmského programu , nový výročný program pre rozvoj priestoru pre slobodu, bezpečnosť a právnosť a rozvoj spoločnej imigračnej a azylovej politiky
- 6 Rozvoj ľudských práv a základných slobôd

Druhá časť zahŕňa operatívne programy ktoré prezentujú špecifické úlohy ER pre nasledujúcich 18 mesiacov.

Všeobecné priority Trio presidency – Španielska, Belgicka a Maďarska v oblasti poľnohospodárstva sú venované predovšetkým reformám SPP do roku 2013. Na základoch výsledkov health check -u , diskusie o výsledkoch SPP a nových zmenách v budúcnosti SPP sa v r.2010 očakáva spustenie verejnej diskusie. Špeciálna pozornosť bude venovaná prirodzeným spôsobom hospodárenia, predovšetkým s vodou a do budúcnosti jej strategickej dôležitosti pre poľnohospodársku produkciu aj vo vzťahu ku klimatickým zmenám. Sektor mlieka zostáva naďalej vážnym problémom. Euópska komisia bude sledovať situáciu na trhu s mliekom s ohľadom na zrušenie mliečnych kvót.

Čo sa týka kvality produkcie poľnohospodárskych výrobkov vzrastie úroveň legislatívnych podmienok výrobných štandardov a kvalitatívnych nárokov na ich produkciu. Ďalšou prioritou je predstaviť a predložiť iniciatívy na zvýšenie konkurencieschopnosti agropotravinárskeho sektoru EÚ.V rámci rozvoja vidieka trio presidency začne pracovať na legislatívnych podmienkach novej delimitácie znevýhodnených oblastí (LFA), ktoré by mohli byť predložené v druhej polovici roku 2010.V rámci lesníctva bude potrebné dosiahnuť dohovory pre načrtnutie regulácie so stavebným drevom na trhu.

Naďalej bude pokračovať zjednodušovanie legislatívy EÚ. Pozornosť bude venovaná pravidlám cross-compliance a aby neprofitovali úradníci, ale najmä producenti. V neposlednom rade je dôležitá súdržnosť medzi politikou ochrany životného prostredia a SPP, s ohľadom na výsledky health-checku-u, regionálnou politikou a SPP a taktiež zabezpečiť súlad výskumu, rozvoja a inovácií a SPP. Taktiež je dôležité vidieť spoločný strategický pohľad na rozvoj vidieka v rámci SPP.

Trio presidencie preberá tiež prácu na revízii dohovorov z Dohá pri zachovaní a rešpektovaní záujmov európskych farmárov. EK chce prezentovať v tomto období správu o pravidlách POSEI území¹⁰⁵. Takisto chce začať prácu na možných legislatívnych podmienkach týchto území.

V rámci zdravia zvierat chce Trio presidencie predstaviť Animal Health Strategy Action Plan 2007 – 2013. Tento strategický plán bude medziiným riešiť ochranu zvierat počas transportu a označovanie zdravých potravín.

Priority španielskeho predsedníctva

Na prvom zasadnutí poľnohospodárskeho výboru predstavila španielska ministerka poľnohospodárstva priority Španielska pre poľnohospodárstvo na nasledujúcich 6 mesiacov.

Predsedníctvo bude v tejto oblasti pracovať pod heslom Potraviny a poľnohospodárstvo – strategický sektor pre Európu a predstavila 3 priority pre SPP : zabezpečenie vysokokvalitnej produkcie, rozvoj vidieka a boj proti klimatickým zmenám.

Zabezpečenie kvalitných potravín je vyzdvihnuté v strategickom materiáli Horizont 2020, pozornosť je venovaná zblížovaniu diskusie na úrovni CAP 2013 a budúcnosti SPP. Dôležitou súčasťou diskusií je konkurencieschopnosť poľnohospodárstva a európsky potravinársky sektor. Dôležitou prioritou je určujúca úloha žien v rozvoji vidieka - španielska ministerka zdôraznila, že práca žien na farmách je často nedocenená a neuznaná.

Zdôraznila tiež, že tento rok bude kritický pre diskusiu ohľadom programu CAP 2013.

Priority belgického predsedníctva.

Belgické predsedníctvo má záujem pokračovať v procese konzultácii o budúcnosti SPP do roku 2013, založených na výsledkoch verejných konzultácií organizovaných EK. Sektor mlieka bude podmienený zmenami na trhu s mliekom systémom mliečnych kvót do roku 2015. Belgické predsedníctvo bude iniciovať diskusiu z pohľadu európskej politiky na kvalitu poľnohospodárskej produkcie.

Chce tiež koordinovať pozíciu EÚ vo vzťahu k spolupráci s tretími krajinami v oblasti sanitárnych a fyto-sanitárnych podmienok aplikovaných na dovoz a vývoz. Belgicko chce otvoriť diskusiu v otázkach financovania prevencie a kontroly chorôb zvierat. Pozornosť chce venovať aj genetiky modifikovaným potravinám.

Belgicko chce zaistiť ukončenie prác na legislatívnych pravidlách týkajúcich sa obchodu s drevom.

Všeobecne možno konštatovať, že priority jednotlivých krajín, vrátane spoločných priorít v rámci Trio presidencie sú v zásadných bodoch nelíšia. Jednotným prvkom je otvorenie diskusie o budúcnosti SPP v nových finančných perspektívach do roku 2013 resp. 2015.

---

¹⁰⁵ POSEI - ("Programme d'Options Spécifiques à l'Éloignement et l'Insularité"), - znevýhodnené a okrajové územia, sú takto označené pre svoje geografické a ekonomické znevýhodnenia, sú to: Francúzsko - La Réunion, Guadeloupe, Martinique, Guyane ; Portugalsko -Azorské ostrovy, Madeira;Španielsko – Kanárske ostrovy

Použitá literatúra

- [1] ŠTULRAJTER Z.: Spoločná poľnohospodárka politika EÚ – monitoring informácií, zmien, právnych predpisov – Štúdia č.6 /HDAP/2009 február, september 2009, VÚEPP Bratislava dostupné na : <http://www.vuepp.sk/Aktuality/2009/HDAP2.pdf>
- [2] http://www.eu2008.fr/webdav/site/PFUE/shared/ProgrammePFUE/Programme_EN.pdf
- [3] http://www.se2009.eu/polopoly_fs/1.6248!menu/standard/file/Work%20Programme%20for%20the%20Swedish%20Presidency%201%20July%20-%2031%20Dec%202009.pdf
- [4] www.eu2009.cz/cz/czech-presidency/programme-and-priorities/achievements/zavery-predsednictvi-24391/
- [5] http://www.eu2010.es/export/sites/presidencia/comun/descargas/Spanish_Presidency_Program.pdf
- [6] http://www.eu2010.be/files/bveu/media/documents/Programme_EN.pdf
- [7] www.eutrio.hu

Ing. Ľubica Harakaľová

*Fakulta sociálno – ekonomických vzťahov
Trenčianska univerzita A.Dubčeka v Trenčíne
Študentská 3
911 50 Trenčín
E-mail: harakalova@tnuni.sk*

Otázky medzinárodnej politiky v programoch politických strán kandidujúcich do PS PČR vo voľbách 2010.

Petra Hirtlová

Abstrakt

Príspevok nazvaný „Otázky medzinárodnej politiky v programoch politických strán kandidujúcich do PS PČR vo voľbách 2010“ popisuje postoje kandidujúcich strán k problematike medzinárodných vzťahov, postavenia Českej republiky v medzinárodných spoločenstvách, tak ako ich jednotlivé strany prezentujú vo svojich volebných programoch a zverejňujú na svojich internetových stránkach.

Kľúčové slová: politické strany, volebné programy politických strán, zahraničná politika, Európska únia, NATO

Abstract

The article "Foreign policy issues in the programmes of political parties running for election to the House of Deputies of the Parliament of the Czech Republic in 2010" describes the positions of the running parties concerning the issues of international relations, the position of the Czech Republic in the international community, as the parties present them in their election programmes and publish on their websites.

Keywords: political parties, election programmes, foreign policy, European Union, NATO

Úvod

V čase písania tohto príspevku Českú republiku čakali a následne aj prebehli voľby do dolnej komory Parlamentu Českej republiky, do Poslaneckej snemovne. Celkovo 26 politických strán sa snažilo získať dôveru občanov, prekročiť 5% hranicu získaných hlasov potrebnú k vstupu do Poslaneckej snemovne a podieľať sa nie len na výkone zákonodarnej moci v štáte, ale získať podiel na zložke výkonnej moci štátu tým, že sa stanú súčasťou vlády ČR. Keďže sa dnešná konferencia koná na pôde Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej Univerzity v Bratislave, ako tému svojho príspevku som si vybrala práve problematiku medzinárodných vzťahov. Popisujem, ako kandidujúce politické strany túto tematiku reflektujú vo svojich volebných programoch prezentovaných na ich internetových stránkach, aké zastávajú postoje k členstvu Českej republiky v medzinárodných organizáciách, ako vnímajú vzťahy s inými štátmi, problematiku ľudských práv či medzinárodného obchodu.

Pri rozhodovaní voliča pre podporu konkrétnej strany hrá úlohu mnoho faktorov. Reálna politika strany, dlhodobý politický program strany, volebný program, jej pravo – ľavá orientácia, osobnosti strany a ich vystupovanie na verejnosti, prezentácia a spôsob prezentácie strany a mnohé ďalšie. Ja som si k spracovaniu vybrala volebné programy preto, lebo sú

pripravované ku konkrétnym voľbám a reflektujú tak najhorúcejšie miesta domácej i zahraničnej politiky. (Mnohé české politické strany počítali s predčasnými voľbami v roku 2009 a pripravili k nim volebné programy, pri obsahovom porovnaní s programami pre voľby 2010 sú v týchto verziách badateľné výrazné rozdiely.)

Môj text sa nevenuje všetkým kandidujúcim stranám. Pre obmedzený rozsah som zvolila strany, ktoré tvorili zákonodarné zhromaždenie pred voľbami, a ktoré po voľbách. Česká strana sociálne demokratická, Komunistická strana Čech a Moravy, Křesťansko demokratická unie – Československá strana lidová, Občanská demokratická strana a Strana zelených boli parlamentnými stranami až do týchto volieb, KDU - ČSL a SZ na 5% volebné kvórum nedosiahli a museli sa s Poslaneckou sněmovnou rozlúčiť. Novými subjektmi dolnej komory sa stali strany **Věci veřejné** a TOP 09. Popisy strán sú uvedené v poradí podľa čísla s ktorým kandidovali vo voľbách. Rozsah a spracúvané tematické okruhy zahraničnej politiky vychádzajú z rozsahu a tém, ktoré strany ponúkajú vo svojich volebných programoch.

Číslo 4 – Věci veřejné

Nová strana na súčasnej politickej i parlamentnej scéne českej republiky sú Věci veřejné. Verejnosti predstavujú na webe svoj 14 bodový volebný program, bod číslo 11 sa venuje zahraničnej politike. Program strany dostal okrem klasickej písomnej prezentácie aj podobu komiksu, v kreslenom spracovaní však zahraničná politika absentuje.

Predstava zahraničnej politiky strany je postavená na troch pilieroch: „partnerskej spolupráci s EÚ, aktívnom a lojálnom spolenectve s USA a ostatnými členmi NATO, a na všestranných, intenzívnych a priateľských susedských vzťahoch.¹⁰⁶ Věci veřejné sú orientované na hlbšiu integráciu EÚ a liberalizáciu jej jednotného trhu. Navrhujú jednať o dôležitejších problémoch EÚ formou referenda, postaviť staré a nové členské štáty hlavne v poľnohospodárstve na jednu úroveň, podporiť podnikanie českých firiem v pohraničí susedných krajín, presadzujú jednoduchšie čerpanie európskych financií, energetickú bezpečnosť EÚ, zníženie administratívnej záťaže EÚ, harmonogram na prijatie Eura, v otázke rozširovania únie nepodporia však vstup Turecka a mimoeurópskych krajín do EÚ.¹⁰⁷

Vzťah k USA sa má realizovať podľa VV hlavne prostredníctvom spoločného členstva v NATO, plnenia záväzkov ČR k tejto organizácii, sympatizujú s myšlienkou vytvorenia funkčnej európskej ozbrojenej sily.¹⁰⁸

Jednotné vystupovanie EU strana podporuje v hospodárskych vzťahoch k neeurópskym krajinám, i medzinárodným organizáciám ako napr. OSN, G7, G20. Věci veřejné navrhujú

---

¹⁰⁶ <http://www.veciverejne.cz/program-vv-zahranicni-politika.html>

¹⁰⁷ <http://www.veciverejne.cz/program-vv-zahranicni-politika.html>

¹⁰⁸ <http://www.veciverejne.cz/program-vv-zahranicni-politika.html>

reformu Rady bezpečnosti OSN (rozšíriť počet jej stálych členov), zrušenie práva veta a rozhodovanie jednoduchou väčšinou členov, reformu mandátov vojenských misií.¹⁰⁹

Věci veřejné vo voľbách do PS PČR získali 10,88% platných hlasov.¹¹⁰

Číslo 7 – Komunistická strana Čech a Moravy

Komunistická strana Čech a Moravy, o ktorej ďalšom pôsobení na českej politickej scéne sa v poslednom čase vedú debaty medzi odbornou i laickou verejnosťou, pripravila pre voľby do PS PČR 2010 tzv. Otvorený volebný program, ktorý má reflektovať základné záujmy väčšiny občanov ČR a predstavovať vecné riešenie súčasných ekonomických, ekologických a spoločenských problémov.¹¹¹

Program tvorí desať kapitol, v ktorých sú heslovite popísané postoje strany a návrhy riešení problémov, ktoré strana presadzuje. Problematike zahraničnej politiky nie je priamo venovaná ani jedna z nich. Kapitola X nesie názov „Život v míru, bez vojenských paktů, cizích základen a válek“. KSČM v nej žiada dôsledné uplatňovanie Charty OSN, posilniť kľúčovú úlohu tejto medzinárodnej organizácie a záväzok nie len rešpektovať, ale aj dodržiavať medzinárodné právo všetkými štátmi. Prioritu v rozhodovaní v krízových situáciách by mala mať Rada bezpečnosti OSN.¹¹² KSČM odmieta umiestnenie cudzích ozbrojených síl, vojenských základní a veliteľských stanovísk na území ČR, požaduje zastavenie účasti ČR i jej armády (tá má predovšetkým brániť vlastný štát) na zahraničných vojenských misiách USA a NATO (ktorého stratégia tzv. „preventívnych úderov“ by mala byť zastavená), ktoré podľa nej poškodzujú svetový mier, ľudské práva a demokraciu. Členstvo ČR v NATO by sa malo najskôr pozastaviť, neskôr až ukončiť vystúpením krajiny z tejto medzinárodnej organizácie, prípadné ušetrené finančné prostriedky presunúť na rozvoj školstva či zdravotníctva.¹¹³

V rámci štruktúr EÚ chce KSČM rovnoprávne postavenie pre ČR, negatívne sa stavia k vzniku prípadných silových zložiek tejto organizácie či všetkým formám terorizmu, kladne k vytvoreniu pásma prostého zbraní hromadného ničenia v strednej Európe. Tzv. Benešove dekréty považujú komunisti za nespochybniteľné, odmietajú akékoľvek snahy v tomto smere zo strany zahraničných nátlakových skupín, menovite spolkov odsunutých Nemcov.¹¹⁴

---

¹⁰⁹ <http://www.veciverejne.cz/program-vv-zahranicni-politika.html>

¹¹⁰ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

¹¹¹ <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4393&category=>

¹¹² <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4393&category=>

¹¹³ <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4393&category=>

¹¹⁴ <http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4393&category=>

Komunistická strana Čech a Moravy vo voľbách do PS PČR získala 11,27% platných hlasov.¹¹⁵

Číslo 9 – Česká strana sociálně demokratická

Na webových stránkách Českej strany sociálně demokratickej sú k dispozícii hneď tri programy – Dlouhodobý program ČSSD - zkrácená verze, Střednědobý program a Volebný program, ktorý je relevantný pre text tohto článku.

Volebný program nazvaný Změny a naděje – lepší budoucnost pro obyčejné lidi je prezentovaný ako 36 stranová brožúra vo formáte pdf. Na prvých stranách dokumentu sa sociální demokrati zavazujú splniť svoje ciele v 15 oblastiach. Bod číslo 14 je venovaný zahraničnej politike. ČSSD chce viesť konsenzuálnu, zodpovednú, vyváženú a dôveryhodnú zahraničnú politiku. Prostredníctvom členstva v EÚ posilňovať model sociálnej Európy založenej na princípoch trvalo udržateľného „zeleného“ rozvoja a rastu zamestnanosti.¹¹⁶ Kľúčová je pre ČSSD otázka vnútornej i vonkajšej bezpečnosti, tu by podľa nich mala mať väčší podiel EÚ. Súhlasia so zapojením Armády ČR do medzinárodných misií NATO a EÚ, ale odmietajú systém protiraketovej obrany USA na území ČR.¹¹⁷ Tieto i ďalšie myšlienky sú rozvinuté na nasledujúcich stranách brožúry. Cieľom sociálnych demokratov je Európa demokratická, občanom zrozumiteľná, stabilná, bezpečná, sociálne spravodlivá, konkurencieschopná i ekologicky zodpovedná. Zvedenie Eura by malo prísť v čase pre ČR maximálne výhodnom (uvádzajú roky 2015 - 2016), vidia v ňom viac výhod než rizík, napr. i v zahraničnom obchode krajiny.

Dôležitým bodom vo vzťahu k EÚ je rovnosť práv podnikateľov a zamestnancov celej EÚ, zvlášť v poľnohospodárstve a presun rozpočtových prostriedkov EÚ do oblasti vedy, školstva, inovácií a aktívnej politiky zamestnanosti.¹¹⁸ ČSSD sa stavia k Lisabonskej zmluve kladne a preferuje jej urýchlené uvedenie do praxe. V niektorých jej nástrojoch vidí cestu k zvýšeniu vplyvu Únie na svetovej scéne - napr. v silnejšej bezpečnostnej politike spoločenstva, či v riešení súčasných akútnych globálnych problémov.¹¹⁹

Sloboda a mier sú podľa strany kľúčové hodnoty európskeho ľudstva. Politické spory by mali nachádzať mierové riešenia, preventívna demokracia by mala predchádzať ozbrojeným konfliktom, politike sily za nespochybniteľného dodržiavania medzinárodného práva.¹²⁰ Použitie sily by preto malo byť tým posledným možným prostriedkom zabezpečenia medzinárodnej bezpečnosti, nestrácajúcim zo zreteľa následné riešenia jeho dôsledkov. Strana

¹¹⁵ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

¹¹⁶ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹¹⁷ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹¹⁸ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹¹⁹ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹²⁰ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

konvenuje s myšlienkou Baracka Obamu o kontrole zbrojenia i z tohto postoja vyplýva jej zámer postupne obmedzovať vojenskú misiu ČR v Afganistane. Armáda ČR má ochraňovať i územie vlastného štátu. Strana si uvedomuje aké rozličné sú podoby ohrozenia slobody a mieru v súčasnom svete a podrobne ich vo svojom volebnom programe uvádza.

ČSSD chce v súlade so smernicami EÚ vykonávať i imigračnú politiku ČR. Vo volebnom programe je označená ako Politika soužití a regulované imigrace.¹²¹ Vyjmúc vysokoškolsky vzdelaných odborníkov chce strana preferovať imigrantov prevažne zo slovanských krajín južnej a juhovýchodnej Európy.¹²² Problematika medzinárodnej bezpečnosti je pre ČSSD odrazovým mostíkom pre spoluprácu krajín na poli medzinárodného obchodu. V ňom sa chce ČSSD vydať smerom ekonomickej diplomacie, s dôrazom na exportný priemysel.¹²³

Česká strana sociálně demokratická vo voľbách do PS PČR získala 22,08% platných hlasov.¹²⁴

Číslo 15 – TOP 09

Skratka TOP v sebe ukrýva názov Tradice Odpovědnost Prosperita. Prioritami v zahraničnej politike sú podľa volebného programu nováčika českej politickej scény TOP 09 bezpečnosť a ekonomika a tie záväzky, ktoré krajine vyplývajú z jej členstva v EÚ a NATO. Po kliknutí na volebný program strany na rok 2010 sa návštevník stránok dostane vlastne na rubriku označenú ako Programové prohlášení vlády na léta 2010 – 2014. TOP 09 zásadne píše o vláde, nie o strane, i keď v čase písania tohto príspevku ešte nová vláda ČR zostavená nebola.

Ako člen NATO je podľa programu vláda pripravená aktívne prispievať do aliančných operácií a podporovať rozširovanie NATO o dostatočne pripravené krajiny.¹²⁵ Pozitívne vláda vidí európsku integráciu, Lisabonskú zmluvu i rozširovanie EÚ o štáty plniace prístupové kritériá. Východná Európa, západný Balkán a Blízky východ, to sú krajiny kde sú záujmy českej bezpečnostnej a zahraničnej politiky (obhajoba ekonomických záujmov ČR prostredníctvom podpory slobody právneho štátu a demokracie). Bilaterálne vzťahy sú podľa vlády dôležité nie len tie susedské, treba rozvíjať i tie s USA a Ruskom, s ktorým je potrebné nastaviť korektné, pragmatické vzťahy plné vzájomného rešpektu.¹²⁶

Rozvojovú pomoc chce vláda realizovať formou obchodu, nie charity a odbúravaním protekcionistických bariér EÚ.¹²⁷ Vláda má spojiť agentúry prezentujúce české firmy v zahraničí

---

¹²¹ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹²² http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹²³ http://www.cssd.cz/soubory/ke-stazeni/volebni_program_velky.pdf

¹²⁴ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

¹²⁵ <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2010/?clanek=1352>

¹²⁶ <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2010/?clanek=1352>

¹²⁷ <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2010/?clanek=1352>

do jednej, ďalšou profesionalizáciou v tejto oblasti je aj predloženie zákona o zahraničnej službe.¹²⁸

V rámci obrany hodnôt na ktorých stojí česká občianska sloboda a demokracia plánuje vláda zvýšiť počty nasaditeľných síl pri zachovaní súčasného počtu príslušníkov ozbrojených síl. Jednou zo zložiek ich obrannej účinnosti má byť aj ich občianska zodpovednosť, ktorú chce vláda podporovať. Transparentnosť významných rozhodnutí ministerstva obrany, ale i znižovanie počtu funkcií na ňom a generálnom štábe majú zmeniť nazeranie domácich občanov i zahraničia na tieto inštitúcie.¹²⁹

TOP 09 vo voľbách do PS PČR získala 16,70% platných hlasov.¹³⁰

Číslo 17 – Křesťansko demokratická unie – Československá strana lidová

Křesťansko demokratická unie – Československá strana lidová je stálicou československej a českej politickej scény už takmer jedno storočie. Program pre voľby 2010 prezentuje na svojich webových stránkach ako brožúru vo formáte pdf., ktorá má 54 strán. Ku každému tematickému okruhu strana najskôr uvedie svoje stanovisko, popíše čo chce dosiahnuť a akými prostriedkami.

Členstvo ČR v Európskej únii strana vníma ako spojenie s elitou, implementácia európskych noriem do právneho poriadku ČR by mala byť skutočne efektívna, nie len povrchná, ČR má patriť k jadru integrácie, nie k chvostu.¹³¹ EÚ by mala byť jednotná, stabilná, bezpečná a konkurencieschopná, mala by chrániť svojich občanov pred hrozbami globalizovaného sveta a ČR by v nej mala mať zodpovedajúce postavenie.¹³² Návod ako toho dosiahnuť uvádza strana v podobe niekoľkých bodov. Preferuje skutočné uplatňovanie slobodného pohybu osôb, tovarov, služieb a kapitálu v EÚ, spoločnú energetickú politiku EÚ, konvenuje s európskymi stratégiami podpory a rozvoja školstva a celoživotného vzdelávania naopak, nesúhlasia s antidiskriminačnou smernicou, ktorá podľa nich obmedzuje slobodu jednotlivca.¹³³ KDU- ČSL podobne ako ČSSD a ODS vo svojom programe ponúka koncept ekonomickej diplomacie. Proexportne orientovanú ekonomiku má okrem iných stimulačných stratégií podporiť aj zavedenie Eura bez zbytočných prieťahov.

Európa dáva podľa KDU – ČSL príležitosti ČR v týchto oblastiach: ekonomika, energetika, bezpečnosť (obranná politika NATO a EÚ si vzájomne nekonkurujú, ale sa dopĺňajú) a kvalita života. V otázkach medzinárodnej bezpečnosti „lidovci“ podporujú pôsobenie českých špeciálnych jednotiek v medzinárodných bezpečnostných organizáciách, zapojenie armády do

---

¹²⁸ <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2010/?clanek=1352>

¹²⁹ <http://www.top09.cz/proc-nas-volit/volebni-program/volebni-program-2010/?clanek=1352>

¹³⁰ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

¹³¹ http://www.kducsl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

¹³² http://www.kducsl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

¹³³ http://www.kducsl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

integrovaného záchranného systému ČR a jej nasadenie pri humanitárnych či záchranných operáciách i v zahraničí.¹³⁴

Cudzinci, ktorí chcú žiť v Českej republike podľa KDU – ČSL musia zachovávať úctu voči ČR, rešpektovať jej zákony, zriadenie, akceptovať kultúru a tradície a prípadne mať znalosť českého jazyka. „Lidovci“ preferujú taký spôsob integrácie s presnými a jasnými pravidlami, ktorý vedie k obojstrannému obohacovaniu národov a kultúr, bez toho, aby bolo ohrozené európske náboženské či kultúrne dedičstvo.¹³⁵ Aktívne podporovanie demokracie a dodržiavanie ľudských práv vo svete je trvalo súčasťou programatiky i politiky KDU – ČSL. Jednotné štandardy EÚ v oblasti ľudských práv by mali byť vkomponované aj do obchodných zmlúv krajín EÚ a ich partnerov, strana chce medzinárodným tlakom primäť totalitné a autoritárske štáty (presne uvedené v programe) k upusteniu od prenasledovania občanov s „iným názorom“.

Strana podporuje Izrael ako jediný demokratický štát Blízkeho východu. Vo vzťahu k susedným krajinám preferuje hlavne SRN ako politicky i hospodársky najsilnejšieho partnera, pre projekty EÚ zasa vidí spoločný politický, ekonomický a vedecký potenciál i vo vzťahu so Slovenskom, Rakúskom i Poľskom. Strana dôsledne vystupuje proti vstupu Turecka do EÚ (avšak ponúka mu tzv. privilegované partnerstvo), propaguje ratifikáciu zmluvy s Vatikánom a stavia sa na obranu ČR a EÚ pred negatívnym vplyvom Ruska.¹³⁶

Kresťansko demokratická unie – Československá strana lidová vo voľbách do PS PČR získala 4,39% platných hlasov.¹³⁷

Číslo 20 – Strana zelených

Strana zelených predstavila na svojich stránkach volebný program ako 76 stranovú brožúru vo formáte pdf.. Jej posledná kapitola nazvaná „Život v jednom svete“ sa venuje zahraničnej politike. Podľa nej sa Zelení zasadujú o aktívnu zahraničnú politiku ČR na medzinárodných fórach, v EÚ i voči susedom, ktorá má byť zodpovedná, ambiciózná a mať víziu.¹³⁸

Sú podporovateľmi Lisabonskej zmluvy ako kontroverzného, no logického kroku na ceste k efektívnejšiemu zväzku medzi európskymi národmi.¹³⁹ EÚ by sa podľa zelených nemala sústrediť len na ekonomiku, mala by napr. dokázať spoločne čeliť vojenskej hrozbe. Projekt radarovej základne USA v ČR by Zelení podporili len ak by bol zasadený do kontextu medzinárodných jednaní. V ďalších otázkach medzinárodnej bezpečnosti vidia budúcnosť

¹³⁴ http://www.kducl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

¹³⁵ http://www.kducl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

¹³⁶ http://www.kducl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

¹³⁷ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

¹³⁸ <http://www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf>

¹³⁹ <http://www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf>

v jadrovom odzbrojení, zákaze jadrových skúšok a ďalších druhov zbraní.¹⁴⁰ Strana stojí za právami chudobných krajín či domorodého obyvateľstva – či už ľudskými, územnými, právom na rozvoj vlastného spôsobu života, alebo tými ktoré pomôžu vytvoriť transparentný systém medzinárodnej pomoci a obchodu a nebudú jednostranne zvýhodňovať bohaté krajiny. Nasledujúce riadky programu sa venujú detailom rozvojovej spolupráce.

V oblasti medzinárodných organizácií vidí strana ako potrebu reformovať Radu bezpečnosti OSN tak, aby spravodlivo reprezentovala všetky regióny sveta. Nebrať do úvahy len ekonomické faktory, ale aj sociálne či ekologické kritériá by pri svojich rozhodovaniach mal Medzinárodný menový fond, Svetová banka a Svetová obchodná organizácia (ktoré tiež potrebujú reformovať).¹⁴¹

V oblasti susedských vzťahov vnímajú Zelení Slovensko stále ako najbližšieho partnera, vidia ako zásadné používanie oboch jazykov v oboch štátoch v bežnom živote. Občianske, kultúrne aktivity, regionálna a komunálna spolupráca a mládežnícke aktivity majú byť hlavným pojitkom aj s ostatnými susedmi ČR.¹⁴²

Strana zelených vo voľbách do PS PČR získala 2,44% platných hlasov.¹⁴³

Číslo 26 – Občanská demokratická strana

Občanská demokratická strana na svojich stránkach prezentuje nie len svoje dlhodobé programy, ale i prehľad všetkých volebných programov strany. Volebný program pre parlamentné voľby 2010 nesie názov Řešení, která pomáhají. Tým, ktorí sa nechcú prehrýzať celým volebným programom ODS ponúka možnosť tzv. zloženia vlastného volebného programu. Po zadaní základných osobných údajov a súhlase, aby ich strana mohla spracovať záujemca získa „na mieru ušitý“ program zostavený z tých oblastí, ktoré ho zaujímajú, prípadne podľa generovania počítačového programu by ho zaujímať mohli. Jednotlivé kapitoly volebného programu nesú názov Řešení a sú venované určitým oblastiam ako napr. rodina, zdravotníctvo, budúcnosť bez dlhov, vzdelanie, korupcia, sociálne dávky a iné. Záujemca si môže vybrať z krátkeho, stredného, či kompletného znenia programu. Podrobný volebný program má formu 52 stranovej brožúry v pdf. formáte. Zahraničné vzťahy sú jej poslednou kapitolou.

Strana si uvedomuje naštrbenú povesť Českej republiky v zahraničí a na zlepšení jej imidžu chce začať pracovať hlavne od spolupráce s ostatnými aktérmi domácej politiky. Bezpečnosť, prosperita a sloboda sú tri rozhodujúce body, ktoré charakterizujú nie len minulé, ale i budúce nazeranie ODS na zahraničnú politiku. ODS podporuje posilňovanie transatlantických väzieb, presun väčšej miery zodpovednosti na európsku časť NATO, nie však tým, že EÚ bude budovať vlastné obranné štruktúry.

¹⁴⁰ <http://www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf>

¹⁴¹ <http://www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf>

¹⁴² <http://www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf>

¹⁴³ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

V oblasti medzinárodného obchodu vidí ODS v úlohe kľúčových aktérov liberalizácie svetového obchodu USA a EÚ. Pre ČR je predpokladom obstať v konkurenčnom prostredí rozvíjať oblasť vzdelávania, vedy, inovácií a nových technológií.¹⁴⁴ Pomerne veľký priestor venuje ODS vo svojom programe vzťahu k Európskej únii. Pre ČR je jej členstvo v EÚ dôležitým bodom jej medzinárodného postavenia. ODS hodnotí kvalitu EÚ na základe kvality jej vnútorných rozhodovacích procesov, negatívne vníma snahy o federalizáciu, silnejúcu reguláciu, snahu o daňovú harmonizáciu a jednotnú imigračnú politiku. Preferuje návrat k základom európskej integrácie t.j. jednotnému bezbariérovému trhu, voľnému pohybu osôb, tovarov a kapitálu a spolupráci na medzivládnej úrovni.¹⁴⁵ Na ďalších riadkoch volebného programu strana uvádza všetky okruhy súčasného vývoja EÚ, ktoré chápe ako problematické, a z ktorých chce hľadať iné východiská. (Vadí jej napr. tzv. dvojkoľajnosť v hospodárskej politike EÚ). K rozširovaniu EÚ o nové členské štáty je ODS pomerne otvorená. Svoju podporu deklaruje krajinám bývalej Juhoslávie (práve región, ktorý bol vnímaný ako rozbuška mnohých európskych konfliktov môže prostredníctvom členstva v EÚ prejsť istou stabilizáciou a demokratizáciou) i Turecku (ODS argumentuje dobrou skúsenosťou s jeho členstvom v NATO, poukazuje na jeho energetickú dôležitosť a niekoľkomiliónový trh zaujímavý i pre českých podnikateľov).¹⁴⁶

Podobne ako jej hlavný politický konkurent (ČSSD) ODS používa pojem ekonomickej diplomacie, ktorej úlohou je hlavne odstraňovanie tarifných a netarifných bariér medzinárodného obchodovania.

Vzťah Českej republiky a Ruska chce ODS budovať na základe vzájomného rešpektu a pragmatickej spolupráce a rozhodne odmieta snahu ruskej strany získať v ČR väčší vplyv (ODS upozorňuje na snahy ČSSD a KSČM v tejto oblasti), na úkor samostatnej politiky ČR viazanej na príslušnosť západnej civilizácií.¹⁴⁷ V bode venujúcom sa ľudským právam ODS vymenúva, s ktorými krajinami sveta, respektíve ktorými politickými skupinami v týchto krajinách v tejto oblasti bude spolupracovať.

Občanská demokratická strana vo voľbách do PS PČR získala 20,22% platných hlasov.¹⁴⁸

Napriek tomu, že víťazom volieb sa so ziskom 22,08% platných hlasov stala Česká strana sociálne demokratická, vládu zostavovať na prvý pokus nebude. Občanská demokratická strana, TOP 09 a Věci veřejné v týchto dňoch rokujú o podobe nového kabinetu. Predseda strany TOP 09 Karel Schwarzenberg má skúsenosť s postom ministra zahraničia a jeho strana na svojich webových stránkach prezentuje zahraničnú politiku vlády, nie strany na obdobie rokov 2010 – 2014. Priority týchto strán v zahraničnej politike sa odrážajú i v ich volebných

¹⁴⁴ <http://www.ods.cz/volby2010/data/soubory-ke-stazeni/182/volebni-program-velky.pdf>

¹⁴⁵ <http://www.ods.cz/volby2010/data/soubory-ke-stazeni/182/volebni-program-velky.pdf>

¹⁴⁶ <http://www.ods.cz/volby2010/data/soubory-ke-stazeni/182/volebni-program-velky.pdf>

¹⁴⁷ <http://www.ods.cz/volby2010/data/soubory-ke-stazeni/182/volebni-program-velky.pdf>

¹⁴⁸ <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

programoch. Povolebné vyjednávania by mali trvať asi mesiac. Záleží teda na dohode týchto strán, väčších či menších mierach kompromisov, akú podobu bude mať zahraničnopolitické smerovanie českej republiky v najbližšom volebnom období.

Použitá literatúra

<http://www.veciverejne.cz/program-vv-zahranicni-politika.html>

<http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>

<http://www.kscm.cz/index.asp?thema=4393&category=>

http://www.kducl.cz/Kdu/media/Kdu/Volby/KDU_program.pdf

<http://www.zeleni.cz/underwood/download/files/sz-volebni-program-2010.pdf>

<http://www.ods.cz/volby2010/data/soubory-ke-stazeni/182/volebni-program-velky.pdf>

Mgr. Petra Hirtlová

Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd

Ovčárecká 312

280 02 Kolín

Česká republika

321 734 711

E-mail: hirtlova@vspsv.cz

Politický kontext účinnosti kondicionality Európskej únie v Srbsku

Petra Holzerová

Abstrakt

Vplyv Európskej únie na proces demokratizácie a ekonomickej transformácie v Srbsku umožňuje kondicionalita, ktorá je integrálnou súčasťou Stabilizačného a asociačného procesu. Limitujúcim faktorom jej účinnosti je ochota politických aktérov plniť podmienky nevyhnutné pre pokrok v integračnom procese. Cieľom príspevku je skúmať vývoj na politickej scéne v Srbsku po roku 2000 a analyzovať efektivitu kondicionality v závislosti od záujmov vládných elít. Na základe dosiahnutého pokroku v oblasti plnenia prístupových podmienok počas funkčného obdobia jednotlivých vlád dospievame k záveru, že kondicionalita Európskej únie nebola dostatočne účinná, keď sa k moci dostali politické strany opierajúce sa o nacionalizmus a populizmus, ktorých záujmy neboli v súlade s požiadavkami EÚ. Európska únia však dokázala ovplyvniť politické smerovanie Srbska počas volieb v máji 2008 podporou proeurópskych strán a poskytnutím stimulov, ktorých cieľom bolo zvýšiť podporu verejnosti pre pokračovanie integračného procesu.

Kľúčové slová: Európska únia, demokratizácia, kondicionalita, politické zmeny, Srbsko

Abstract

The influence of European union on the process of democratization and economic transition in Serbia is based on conditionality, which is an integral part of the Stabilisation and Association Process. The limiting factor of its effectiveness is the willingness of political actors to fulfill the conditions necessary for progress in the integration process. The objective of the paper is to examine developments on the political scene in Serbia since 2000 and analyze the effectiveness of conditionality depending on the interests of the government elite. Based on progress towards meeting the accession conditions we came to conclusion that the conditionality of the EU was not sufficiently effective during the term of government dominated by political parties based on nationalism and populism, whose interests were not in line with EU requirements. However, EU had a significant impact on the political direction of Serbia during the elections in May 2008 by supporting pro-european parties and providing incentives designed to increase public support for continuation of the integration process.

Keywords: European union, conditionality, democratization, political changes, Serbia

Úvod

Úloha medzinárodných aktérov na demokratizáciu a ekonomickú transformáciu je jednou z dôležitých oblastí výskumu medzinárodných vzťahov. Na európskom kontinente disponuje najkomplexnejším a najúčinnejším programom na podporu demokracie a liberálnych trhových mechanizmov v cieľových (zväčša postkomunistických) krajinách Európska únia. Prostredníctvom konceptu europeizácie dochádza nielen k posilňovaniu kompetencií Európskej

únie a jej inštitúcií, implementácií európskych politík na úrovni členských štátov, ale aj k rozširovaniu európskeho modelu vládnutia, procesov, inštitúcií, hodnôt a princípov aj za hranice Európskej únie. Vývoz západoeurópskych vzorov umožňuje politika rizširovania, ktorej integrálnou súčasťou je kondicionalita.

1. Teoretické prístupy

Teoretická literatúra rozlišuje dva základné prístupy, ktorými môžu medzinárodné organizácie pôsobiť na cieľové štáty, ovplyvňovať ich transformačný proces a podporovať ich demokratizáciu.

Model socializácie

Základom sociálneho konštruktivismu je presvedčanie a sociálne vplyvanie. Metódy vychádzajúce zo sociálneho konštruktivismu kladú dôraz na nemateriálne koncepcie moci a vplyv noriem, ideí a identít na formovanie záujmov. Podľa sociálnych konštruktivistov môže spolupráca na základe pravidiel po čase viesť aktérov k zmene ich názorov o ich identite a ich vzťahu k zvyšku medzinárodného systému.¹⁴⁹ Úspech „difúzie“ noriem medzinárodných organizácií v domácom prostredí podľa Checkla závisí od "stupňa kultúrnej zhody" medzi medzinárodnými normami a domácou praxou. Pravdepodobnosť spolupráce sa zvyšuje s rastúcou legitimitou a rezonanciou noriem a identifikáciou cieľového štátu s EÚ.¹⁵⁰ Empirické výskumy však poukazujú na to, že socializačné metódy sú v porovnaní s metódami racionálneho výberu menej účinné.

Model racionálneho výberu

Modely racionalistického prístupu sa opierajú o kondicionalitu, ktorá je integrálnou súčasťou politiky rozširovania a zdrojom transformačnej sily Európskej únie. Kondicionalita je proces, v ktorom medzinárodná organizácia vyžaduje splnenie špecifických podmienok či dokonca prerekvizít výmenou za podporu, ktorá zahŕňa buď prísľub materiálnej pomoci alebo politické príležitosti, a zvyčajne zahŕňa politické monitorovanie domáceho vývoja v cieľovom štáte.¹⁵¹ Model predpokladá, že Európska únia prostredníctvom kondicionality vyzýva na zmenu status quo v cieľovej krajine tým, že poskytuje motiváciu pre prijímanie jej pravidiel. Berúc do úvahy asymetrickú interdependenciu, model umožňuje EÚ využívať hrozby vylúčenia kandidátskych krajín, ktoré nedostatočne plnia požadované kroky z ďalšej fázy integračného procesu a odmeniť štáty, ktoré postupujú v prijímaní podmienok, zákonov a implementovaní

---

¹⁴⁹ Viotti, P. R., Kauppi, M. V.: *Interantional Relations Theory. Realism, Pluralism, Globalism and Beyond*. Citované in: Mišík, M.: *Nové konštruktivistické obzory: Teoretické hľadanie nového svetla na staré otázky*, s.9. [cit. 3.6.2010]. Dostupné na internete: http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/Nove_konstruktivisticke_obzory.Missik.workingpaper.pdf

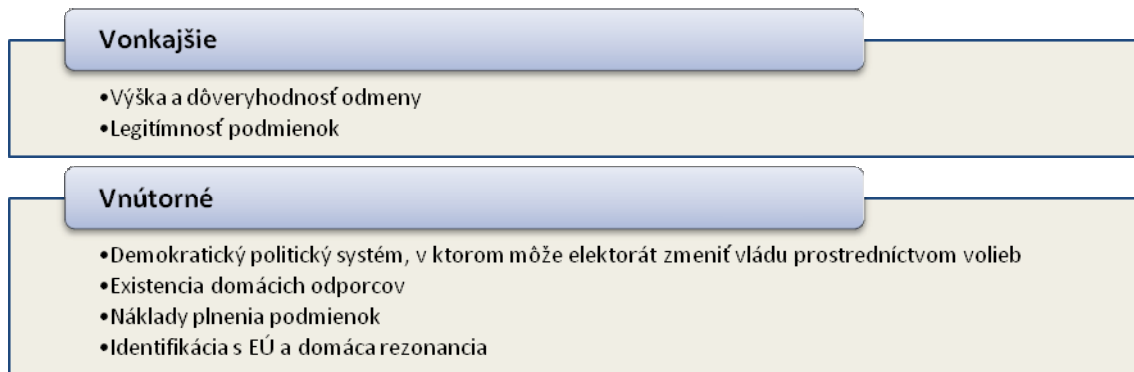
¹⁵⁰ Scimmelfennig, F.: *The international promotion of political norms in Eastern Europe: a Qualitative Comparative Analysis*, s.7. [cit. 4.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/docs/pdfs/Schimmelfennig.pdf>

¹⁵¹ Pridham, G.: *Complying with the European Union's democratic conditionality: Transnational party linkages and regime change in Slovakia, 1993-1998*. Citované in Rybář, M. – Malová, D.: *Exerting Influence on a Contentious Polity: The European Union's Democratic Conditionality and Political Change in Slovakia*, s. 39

reforciem podľa vzorcov. Podľa Schimmelfenniga štát, koná v súlade s normami EÚ, ak výhody odmeny prevyšujú domáce náklady prijatia a úroveň dôveryhodnosti motivácie je vysoká.¹⁵²

2. Faktory podmieňujúce efektívitu kondicionality

Účinnosť kondicionality Európskej únie podmieňuje viacero vonkajších a vnútorných faktorov. Medzi vonkajšie faktory vzťahujúce sa na pôvodcu noriem, hodnôt a princípov môžeme zaradiť výšku a dôveryhodnosť odmeny, ktorú Európska únia ponúka. Odmenou môže byť finančná podpora, prístup na trh alebo ponuka členstva. Na príklade štátov strednej a východnej Európy je možné demonštrovať, že ich podrobenie sa kondicionalite EÚ bolo do polovice 90-tych rokov minimálne. Medzinárodní aktéri, vrátane EÚ posilňovali liberálne stratégie, ktorými sa snažili ovplyvňovať smer politických zmien. Napriek tomu vo viacerých postkomunistických štátoch dochádzalo k využívaniu neliberálnych spôsobov pre víťazstvo vo voľbách a následne aj politickej moci. Výraznejší zvrat nastal v roku 1995, kedy Európska únia zdôraznila, že plnenie podmienok zo strany štátov uznaných za spoľahlivých budúcich členov EÚ bude odmenené členstvom v únii.¹⁵³

Odmena je podmienená splnením daných podmienok. Stanovenie podmienok musí byť založené na určitých pravidlách, pričom podmienky musia byť jasne definované a nesmú byť manipulovateľné. Uplatňovanie „dvojitého metra“ v cieľových krajinách by mohlo rezultovať do zníženia dôveryhodnosti EÚ a legitímnosti jej požiadaviek. Podmienky, ktorých plnenie je nevyhnutné pre začiatok prístupových rokovaní boli formulované na Kodaňskom summite v roku 1993. Kodaňské kritéria pozostávajú z troch okruhov: politické (existencia stabilných inštitúcií, ktoré garantujú demokraciu, princípy právneho štátu, ľudské práva a ochranu menšín), ekonomické (fungujúca trhovú ekonomiku schopnú odolávať tlaku hospodárskej súťaže a trhovým silám v EÚ) a kritériá spojené so schopnosťou implementovať *acquis communautaire*.

¹⁵² Scimmelfennig, F.: The international promotion of political norms in Eastern Europe: a Qualitative Comparative Analysis, s.4. [cit. 4.6.2010]. Dostupne na internete: <http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/docs/pdfs/Schimmelfennig.pdf>

¹⁵³ Vachudova, A.M.: Democratization in the Western Balkans: Illiberal regimes and the leverage of international actors, s. 10. [cit. 6.6.2010]. Dostupné na internete: http://www.ucis.pitt.edu/nceer/2007_820-19g_Vachudova1.pdf

Štátom Západného Balkánu bola stanovená tiež podmienka regionálnej spolupráce a spolupráce s Medzinárodným trestným tribunálom.

Z vnútorných faktorov ovplyvňujúcich účinnosť kondicionality je nevyhnutným, nie však postačujúcim predpokladom existencia relatívne demokratického politického systému v cieľovej krajine, v ktorom môže elektorát zmeniť vládu prostredníctvom volieb. V prípade autoritárskych režimov, kedy dochádza ku koncentrácii moci a uplatňuje sa neliberálny model exekúcie právomocí je vplyv Európskej únie slabý. Efektivitu kondicionality znižuje existencia domácich odporcov. Bolestivé a nákladné reformy počas transformácie v predstupovom období poskytujú odporcom europeizácie možnosť benefitovať zaujatím populistických postojov. Odporcovia sú zväčša inštitucionalizovaní v domácich štruktúrach (najvyššie štátne orgány, súdnictvo, polícia) a ich snahou je udržať status quo. Ak podvolenie sa kondicionalite ohrozuje ich záujmy, transformačný proces nebude napredovať v súlade s požiadavkami EÚ. To úzko súvisí s ďalším faktorom podmieňujúcim úspešnosť kondicionality, ktorým sú náklady plnenia podmienok porovnávané s odmenou, ktorú Európska únia ponúka. Ak plnenie podmienok EÚ ohrozuje bezpečnosť a integritu štátu, udržanie režimu, stratu voličskej základne, vyžaduje vzdať sa uplatňovaných praktík pre udržanie moci alebo sú prvotné náklady reformy veľmi vysoké, potom sú stimuly EÚ neefektívne. Účinnosť kondicionality je vyššia, ak normy a hodnoty Európskej únie a európska idea sú zdieľané aj v cieľovej krajine, ktorá sa považuje za súčasť „Západu“. Významnú úlohu zohráva aj identifikácia s EÚ v tom zmysle, že EÚ je zoskupenie, do ktorého chce cieľový štát patriť.¹⁵⁴

3. Pôsobenie Európskej únie v regióne Západného Balkánu

Politika rozširovania založená na kondicionalite sa v prípade štátov Strednej a východnej Európy osvedčila. Situácia v regióne Západného Balkánu v poslednej dekáde minulého storočia bola však v porovnaní so štátmi SVE odlišná. Vzťahy Západného Balkánu s Európskou úniou boli ovplyvnené vojnovým konfliktom, ktorý sprevádzal rozpad bývalej Juhoslávie. Európska únia v tom čase nedokázala zaujať jednotný postoj a zabrániť vyhroteniu konfliktu, čo bolo považované za prvé veľké zlyhanie zahraničnopolitických ambícií únie stelesnených v Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politike. Priestor pre pôsobenie EÚ v regióne sa opätovne otvoril po podpise Daytonskej mierovej dohody. Politika Európskej únie voči krajinám Západného Balkánu bola formovaná na základe regionálneho prístupu, pričom prioritou únie je podporovať rozvoj mieru, stability, prosperity a slobody v oblasti. V nadväznosti na regionálny prístup bola v roku 1999 formulovaná nová stratégia pre Západný Balkán pod názvom Stabilizačný a asociačný proces (SAP), ktorý bol hlavným príspevkom Európskej únie do medzinárodného programu Pakt stability pre juhovýchodnú Európu.¹⁵⁵

---

¹⁵⁴ Soyaltin, D.: Does candidate status matters? Unpacking the relationship between Europeanization and conditionality in Turkey and Serbia, s. 23-25. [cit. 5.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.contemporaryrelations.eu/wp-content/uploads/2009/07/luur.pdf>

¹⁵⁵ Antušová, A., Brezáni, P., Kysel, M., Strážay, T.: Analýza možných oblastí intenzifikácie spolupráce SR so štátmi západného Balkánu po vstupe do EÚ. [cit. 4.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/122>

4. Európska únia a Srbsko: politické limity účinnosti kondicionality

Proces stabilizácie a pridruženia začala EÚ aplikovať na Srbsko po skončení vojny v Kosove v roku 1999. Ako bolo uvedené, nevyhnutnou (nie však postačujúcou) podmienkou pre účinnosť kondicionality EÚ je zavedenie demokratického politického systému. Základné predpoklady pre zosilnenie vplyvu Európskej únie v Srbsku sa naplnili v októbri 2000, kedy bola zosadená vláda Slobodana Miloševića a krajina deklarovala posun k demokratizácii a ekonomickej transformácii. Napriek tomu patrí Srbsko rýchlosťou aj rozsahom domácich zmien, ktoré sú dôsledkom transformačnej sily Európskej únie prejavujúcej sa šírením jej hodnôt a noriem medzi krajiny, kde dochádza ku konvergencii len veľmi pomaly. Príčiny možno hľadať predovšetkým v domácich faktoroch, všeobecnom vnímaní náročnosti podmienok v porovnaní s odmenou ako aj premenlivej miere dôveryhodnosti únie.

Obdobie 2000 – 2003: efektívnosť kondicionality brzdená vysporiadaním sa s dedičstvom vojny a vplyvom politických elít miloševićovho obdobia

Vojnová skúsenosť ako aj politická kultúra autoritárskeho režimu s dominanciou nacionalistických a populistických záujmov sú v Srbsku stále hlboko zakorenené. Dôležitú úlohu zohráva aj pocit krivdy a nespravodlivosti z čias juhoslovanského konfliktu, čo vplýva na odmietavý postoj k normám medzinárodného spoločenstva. Politické elity z miloševićovej éry si zachovali významné postavenie aj po páde autoritárskeho režimu, čo malo vplyv na ambivalentný postoj k Európskej únii. Najväčší odporcovia kondicionality Európskej únie sa sústredili okolo bývalého prezidenta Koštunicu v Demokratickej strane Srbska, do ktorej vstúpili aj viacerí bývalí členovia Miloševićovej Socialistickej strany Srbska. Podporovateľov mali nielen v armáde, v srbskej pravoslávnej cirkvi, medzi starými komunistickými elitami, ale aj v médiách. Výrazne nacionalistický charakter si udržiava aj Srbská radikálna strana. Podporu procesu europeizácie dlhodobo proklamuje Demokratická strana, ktorej prvým lídrom bol bývalý premiér Djindič. V súčasnosti je čelným predstaviteľom strany prezident Boris Tadič. Stranu a jej program podporovali najmä obchodné a technokratické kruhy, verejnosť ako aj občiansky sektor, ktorý bol však príliš slabý, aby dokázal ovplyvňovať spoločnosť.

Jedným z významných názorových sporov medzi týmito prúdmi bol postoj k spolupráci s Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu, ktorá bola základnou podmienkou Európskej únie. Táto požiadavka nebola zo strany mnohých politických reprezentantov ako aj širšej verejnosti považovaná za legitímnu, preto bol vplyv externých stimulov relatívne slabý. S nástupom vlády Demokratickej opozície Srbska, kde Koštunica bol prezidentom a Djindič premiérom boli reformné snahy podporované predovšetkým premiérom, ktorý koordinoval operáciu, počas ktorej bol v roku 2001 bývalý prezident Milošević zatknutý za korupciu a zneužívanie moci a odvedený do Haagu. Predpokladá sa, že práve tieto udalosti mohli byť v pozadí vraždy Djindiča v roku 2003 a dôkazom toho, že prívrženci politiky opierajúcej sa o nacionalizmus a autoritatívne spôsoby hrali aj po zosadení Miloševića toxickú úlohu na politickej scéne. Obmedzený pokrok reforiem v snahe napredovať v integračnom procese bol skôr dôsledkom pragmatického porovnania nákladov s výnosmi ako stotožnenia sa s normami a hodnotami EÚ. Po atentáte na proeurópsky a proreformne orientovaného politika

fragmentovaná Demokratická opozícia Srbska stratila silu z obdobia prevratu, čo viedlo k zníženiu odhodlania podriaďiť sa podmienkam EÚ a k posilneniu vplyvu protieurópskych síl.

Obdobie 2003 – 2007: progres v integračnom procese limitovaný záujmami vládnych nacionalisticky orientovaných strán

Európska rada explicitne ponúkla štátom Západného Balkánu víziu členstva už na summite vo Feira v roku 2000. Politika EÚ bola však zameraná hlavne na povojnovú rekonštrukciu a stabilizáciu regiónu. Na Záhrebskom summite bolo prijaté rozhodnutie o vytvorení programu CARDS, prostredníctvom ktorého štáty spadajúce pod politiku SAP získavali finančnú pomoc pre implementáciu pravidiel a politík EÚ. Výrazný impulz posilňujúci dôveryhodnosť odmeny pre krajiny regiónu prišiel opäť v máji 2003, kedy Komisia v rámci „Integrácie západného Balkánu a EÚ“ navrhla pridať politike voči Západnému Balkánu prvky procesu rozširovania, ktoré by posilnili konečný cieľ - dosiahnutie plného členstva Západného Balkánu. Európska rada v Solúne potvrdila európsku perspektívu pre krajiny Západného Balkánu a schválila Solúnsku agendu, ktorá priniesla nové nástroje na podporu reformných snáh týchto krajín, z ktorých najvýznamnejším sa stalo Európske partnerstvo. Európske partnerstvo bolo následne uzavreté zvlášť s každou krajinou Západného Balkánu. Solúnsky summit stanovil, že progres každej krajiny pri napĺňaní podmienok pre približovanie k EÚ bude hodnotený samostatne. V júni 2004 bolo uzatvorené prvé Európske partnerstvo so Srbskom, ktoré stanovilo podmienky, ktorých plnenie bolo popri kodaňských kritériách nevyhnutné pre približovanie k EÚ.

Odpoveďou na výrazný stimul zo strany EÚ bola iniciatíva Koštunicovej vlády dobrovoľného vydania sa súdu v Haagu, ktorá priniesla pozitívne výsledky. Postoj vlády k otázke zatykania podozrivých, ktorí sa nevzdali dobrovoľne sa však nezmenil. Politické kroky Koštunicu boli obmedzené, pretože jeho vládu v parlamente podporovala bývala miloševićova strana, ktorá podobne ako Srbská radikálna strana vehementne odmietala spoluprácu s haagskym tribunálom.¹⁵⁶ Počet vydaných súdu sa v krátkom období výrazne zvýšil, iniciatívu však sprevádzali obvinenia z poskytovania finančnej odmeny obvineným a ich rodinám, ktorí sa dobrovoľne odovzdali súdu. Verejnosti bolo vydávanie obžalovaných prezentované v nacionalistickom štýle vyhlasujúc ich za národných hrdinov, z čoho vyplýva, že vláda sa v skutočnosti nestotožňovala s týmto konaním a naďalej popierala oprávnenosť podmienky spolupráce s ICTY.

Napriek týmto skutočnostiam viedla stratégia dobrovoľného vydania sa súdu a predstieranej ochoty spolupracovať s tribunálom k pozitívnemu hodnoteniu v Správe o uskutočniteľnosti, čo bolo podmienkou pre otvorenie rokovaní o Stabilizačnej a asociačnej dohode. Rokovania, ktoré sa začali v októbri 2005 boli však v máji 2006 suspendované kvôli tomu, že Srbsko nevydalo vojnových zločincov Ratka Mladiča a Radovana Karadžiča Medzinárodnému tribunálu pre bývalú Juhosláviu.

Medzi dôležité témy, ktoré rezonovali v tomto období v srbskej spoločnosti patrili aj rokovania o budúcom štatúte Kosova a nejasné rozdelenie federácie s Čiernou horou. Okrem

¹⁵⁶ Kim, J.: Balkan Cooperation on War Crimes Issues: 2005 Update. [cit. 8.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/4089.pdf>

všeobecného nesúhlasu so spoluprácou s ICTY využívali nacionalisticky orientované strany na získanie podpory verejnosti práve tieto otázky. Napriek tomu, že v mnohých krajinách sa po demokratických zmenách začali aj neliberálne strany orientovať prozápadne, otázky národnej identity v krajine s nevysporiadanou minulosťou umožňovali stranám z obdobia miloševićovho režimu zachovať si nacionalistickú rétoriku.

Obdobie 2007 - 2008: polarizácia politickej scény a verejnosti v dôsledku podpory nezávislosti Kosova zo strany EÚ

Parlamentné voľby v januári 2007 viedli k vzniku novej vlády, ktorá sa prezentovala ako proeurópska. Súčasťou vlády sa spolu s Demokratickou stranou stala Demokratická strana Srbska premiéra Koštunicu, v ktorej sa miešala prozápadná politika s nacionalistickými prvkami. Strana tak predstavovala prepojenie medzi koalíčnou DS na jednej strane politického spektra a Srbskou radikálnou stranou na druhej strane, ktoré spolu nekomunikovali.¹⁵⁷ Očakávaná, že sa politická scéna stabilizuje a Srbsko zaujme jasný proeurópsky smer sa však nenaplnili.

Vláda bola od nadobudnutia mandátu konfrontovaná procesom hľadania riešenia pre budúci štatút Kosova, ktorý vstupoval do poslednej fázy. Rozhovory o budúcom statuse Kosova, ktoré viedol osobitný vyslanec OSN Martti Ahtisaari, boli ukončené vo februári 2007 predstavením Ahtisaariho plánu. Plán navrhoval vznik nezávislého Kosova pod medzinárodným dohľadom, čo Srbsko odmietalo. Na jeho stranu sa postavilo Rusko, ktoré blokovalo prijatie rezolúcie o nezávislosti Kosova na pôde Bezpečnostnej rady OSN. Po tomto neúspechu bolo stanovené obdobie 120 dní na dodatočné rozhovory medzi Belehradom a Prištinou sprostredkované zástupcami USA, EÚ a Ruska, ktorých cieľom bolo prekonať protichodné pozície oboch strán. Ani tieto rozhovory nepriniesli kompromisné riešenie a Kosovo jasne demonštrovalo pripravenosť vyhlásiť nezávislosť aj bez odobrenia Bezpečnostnej rady OSN. Predstavitelia EÚ apelovali na kosovských Albáncov, aby s unilaterálnymi krokmi počkali. Odvolávali sa na srbské prezidentské voľby, ktorých prvé kolo bolo naplánované na 20. januára 2008. Malo sa tak predísť tomu, aby sa otázka Kosova stala kľúčovou témou predvolebnej kampane. O víťazovi volieb sa rozhodlo až v druhom kole, v ktorom proti sebe stáli prozápadný, úradujúci prezident Tadič a nacionalistický kandidát Nikolič. V otázke Kosova sa obaja kandidáti zhodli na tom, že Kosovo musí aspoň formálne zostať súčasťou Srbska. Avšak, kým Tadič bol proti aktu vyhlásenia nezávislosti rozhodnutý bojovať mierovými prostriedkami, Nikolič bol v záujme udržania Kosova pripravený podniknúť aj tvrdšie opatrenia vrátane vojnového konfliktu. Voľby, v ktorých dominovala otázka zahranično-politického smerovania krajiny ukázali, že srbské obyvateľstvo je v otázke európskej integrácie značne polarizované. Ich víťazom sa napokon so ziskom tesnej väčšiny stal Boris Tadič. Krátko po voľbách Kosovo napriek nesúhlasu Srbska s podporou medzinárodného spoločenstva vyhlásilo nezávislosť pod medzinárodným dohľadom.

---

¹⁵⁷ Fride: Serbia's troublesome road to democracy. [cit. 7.6.2010]. Dostupné na internete: http://www.fride.org/download/AB_Serbia_Demo_ENG_jun07.pdf

Európska únia sa usilovala získať podporu Srbska pre nezávislosť južnej provincie tým, že vyvíjala iniciatívu vo forme urýchlenia integračného procesu. Krátko po zverejnení plánu pre nezávislosť Kosova Rada vyslovila svoju pripravenosť pokračovať so Srbskom v rokovaníach o stabilizačnej a asociačnej dohode "pod podmienkou, že preukáže jasný záväzok a prijme konkrétne a účinné opatrenia na spoluprácu s Medzinárodným trestným tribunálom pre bývalú Juhosláviu (ICTY)".¹⁵⁸ V novembri 2007 boli obnovené rokovania o Stabilizačnej a asociačnej dohode, hoci Srbsko nepreukázalo žiaden progres. Navyiac, od 1. januára 2008 nadobudla účinnosť Dohoda o zjednodušení vízového styku a readmisii medzi Srbskom a EÚ. Jednostranné vyhlásenie nezávislosti Kosova 17. februára 2008 s podporou medzinárodného spoločenstva malo napriek tomu negatívny vplyv na vzťahy s EÚ ako aj politickú stabilitu v krajine. Premiér Vojislav Koštunica na margo ponúkaného urýchlenia prístupového procesu povedal: "Je zvlášť zraňujúce ponúknuť poškodenému Srbsku odmenu rýchleho prístupu k EÚ výmenou za súhlas s násilným činom." Podobný názor zastával aj srbský minister zahraničia Vuk Jeremič, ktorý vyhlásil, že: "Srbsko nikdy nepredá Kosovo za rýchlejší prístupový proces do EÚ". Postoj srbských koalíčných strán k otázke, či sa vydať cestou európskej integrácie za každú cenu alebo podmieniť integráciu Srbska teritoriálnou integritou však nebol jednotný. Demokratická strana Srbska premiéra Koštunicu sa usilovala v parlamente presadiť rezolúciu, na základe ktorej by Srbsko zastavilo prístupové rokovania, až kým by EÚ nestiahla svoju podporu samostatného Kosova. Tadičova Demokratická strana, ktorá plne podporuje smerovanie Srbska do Európskej únie, takýto krok odmietla. V marci 2008 preto premiér Koštunica podal demisiu, čím padla celá vláda. Predčasné voľby boli stanovené na 11. máj.

Dôkazom výraznej polarizácie a radikalizácie nielen politickej scény, ale aj širšej verejnosti boli predvolebné prieskumy, ktoré poukazovali na nárast popularity Srbskej radikálnej strany, ktorá presadzovala zachovanie územnej integrity Srbska aj za cenu zastavenia prístupového procesu do EÚ, pričom vo svojej rétorike apelovala na všeobecný pocit porážky a frustrácie.¹⁵⁹ Potenciálnym koalíčným partnerom Srbskej radikálnej strany bola Demokratická strana Srbska, ktorá síce po vytvorení vlády s Tadičovou Demokratickou stranou bola považovaná za súčasť demokratického bloku, avšak po vyhlásení nezávislosti Kosova spolu s Iljičovým Novým Srbskom zaujala pozíciu podobnú radikálom. V jej programe dominoval boj za teritoriálnu integritu, pričom odmietala pokračovanie rozhovorov s EÚ, kým spoločenstvo explicitne nepotvrdí Kosovo ako integrálnu súčasť Srbska. Obe strany sa v predvolebnom boji sústreďovali aj na ekonomické otázky, čím chceli podlomiť obvinenia demokratického bloku, že vláda radikálov by viedla k ekonomickému kolapsu.

Hrozba nástupu nacionalistických štruktúr a následný obrat srbskej zahraničnej politiky na východ viedla EÚ k prijatiu krokov, ktorých cieľom posilniť proeurópske sily pred predčasnými parlamentnými voľbami. V apríli 2008 bola podpísaná Stabilizačná a asociačná dohoda a Dočasná dohoda o obchode medzi EÚ a Srbskom, ktorá stanovuje za akých podmienok sa

---

¹⁵⁸ Euractiv: Rada EÚ vyzýva Srbsko na spoluprácu v otázke Kosova. [cit. 8.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/clanok/rada-eu-vyzyva-srbsko-na-spolupracu-v-otazke-kosova>

¹⁵⁹ Sebastián Sofia: Serbia's parliamentary elections: domestic and regional dilemmas, s.3. [cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: http://www.fride.org/download/COM_Serbia_Elections_ENG_abr08.pdf

krajina bude asociovať s EÚ a predstavuje tak významný moment integračného procesu. Táto iniciatíva zo strany EÚ však odhalila nejednotu členských štátov v otázke napredovania integračného procesu Srbska. Najväčším odporcom podpisu SAD bolo Holandsko, ktoré s podporou Belgicka krátko po voľbách ratifikáciu zmluvy zablokovalo. Týždeň pred voľbami EÚ poskytla ďalší impulz proeurópskemu bloku vo forme prísľubu bezplatných schengenských víz uchádzačom, ktorí spĺňajú kritériá na ich udelenie a začiatku rokovaní o bezvízovom styku. Tieto stimuly mali oživiť proeurópsky entuziazmus v srbskej vysoko polarizovanej spoločnosti. Viaceré analýzy poukazujú, že stratégia EÚ prispela k víťazstvu Tadičovho bloku Za európske Srbsko. Súčet mandátov SRS a DSS-NS však prevýšil počet kresiel víťaznej koalície proeurópskych strán a tak o ďalšom smerovaní krajiny popri predstaviteľoch menšinových strán rozhodovala bývala Miloševićova Socialistická strana Srbska.

Tab. č. 1: Výsledky parlamentných volieb v Srbsku, 11.5.2008

Politická strana	Percentuálny podiel	
	hlasov	Počet mandátov
Za európske Srbsko	38,4	102
Liberálna demokratická strana	5,2	13
Demokratická strana Srbska- Nové Srbsko	11,61	30
Srbská radikálna strana	29,45	78
Socialistická strana Srbska - PUPS – JS	7,58	20
Menšinové strany	3,14	7

Zdroj: Centre for free election and democracy

Obdobie 2008- súčasnosť: marginalizácia limitujúcich faktorov účinnosti kondicionality

Socialistická strana Srbska sa napokon aj napriek tomu, že mala programovo bližšie k Radikálnej strane, či Koštunicovej Demokratickej strane Srbska priklonila na stranu proeurópskych síl. Prejavila tým snahu rehabilitovať svoju minulosť spájanú s vojnou, medzinárodnou izoláciou a chudobou deväťdesiatych rokov. Zmenou vlády sa vzťahy Srbska s EÚ dostali na kvalitatívne vyššiu úroveň. Deklaratívne odhodlanie podrobiť sa kondicionalite s cieľom napredovať v integračnom procese bolo potvrdené konkrétnymi krokmi keď už v júli 2008 bol zatknutý a vydaný haagskemu tribunálu Radovan Karadžič.

Vplyv protieurópskych síl sústredených v opozícii sa ešte viac znížil v dôsledku rozdelenia Srbskej radikálnej strany na umiernenejšiu Srbskú pokrokovú stranu, na čelo ktorej sa postavil Tadičov súper v prezidentských voľbách Tomislav Nikolič a radikálne krídlo starej strany vedené Šešeljom, ktorý je v súčasnosti súdený za vojnové zločiny Medzinárodným súdnym tribunálom.¹⁶⁰

Minimalizácia vplyvu odporcov kondicionality, zníženie nákladov prijatia podmienok EÚ, zvýšenie miery identifikácie s EÚ, ale aj vnímanie legitímnosti podmienok a zvýšenie

¹⁶⁰ Cvijic Srdjan: The new Serbia: fast forward towards the EU? [cit. 7.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/Files/Verslag/Serbia.pdf>

dôveryhodnosti EÚ sprevádzané silnými externými stimulmi a poskytnutím jasnej perspektívy členstva sú základné faktory pokroku Srbska v domácej konsolidácii a pozitívnej europeizácii. Po úspešnej ratifikácii Stabilizačnej a asociačnej dohody v parlamente začalo Srbsko od januára 2009 jednostranne implementovať jej ustanovenia (znižovanie ciel, zvyšovanie spotrebných daní). K odblokovaniu dohody o strany Holandska došlo v decembri 2009 po tom, čo Srbsko získalo pozitívne hodnotenie v správe hlavného žalobcu haagskeho tribunálu Serge Brammertza. Progres v spolupráci s ICTY vo svojej správe ocenila aj Európska komisia. V snahe zabrániť oslabeniu reformného úsilia bola Srbsku 19. decembra 2009 zrušená vízová povinnosť do Schengenu. Koncom mesiaca Srbsko oficiálne podalo žiadosť o členstvo v EÚ.

Záver

Buldozérová revolúcia ukončila éru miloševičovej hegemonistickej politiky národnostného útlaku a znamenala pre Srbsko obrat smerom k demokratizácii a ekonomickej transformácii. Vplyv Európskej únie na tento proces umožňuje kondicionalita, ktorá je integrálnou súčasťou politiky Európskej únie voči krajinám Západného Balkánu. Napriek deklarovanej prozápadnej orientácii zahraničnej politiky, vražda reformného premiéra Djindiča v roku 2003 ukázala, že na srbskú politickú scénu sa infiltrovali aj politické elity miloševičovho obdobia opierajúce sa o nacionalizmus a autoritatívne spôsoby, ktorých záujmy neboli v súlade s požiadavkami Európskej únie.

Jedným z hlavných kritérií hodnotenia pokroku Srbska v napĺňaní podmienok pre integráciu do EÚ bola spolupráca s Medzinárodným trestným tribunálom. Neochota vydávať potrebné dokumenty a vojnových zločincov súdu v Haagu bola prejavom toho, že Srbsko sa vnútorne nevyrovnalo so svojou minulosťou a pre politikov Srbskej radikálnej strany, ale aj Demokratickej strany Srbska bola politika odmietajúca legitímnosť takej požiadavky apelujúca na národné cítenie verejnosti kľúčom k udržiavaniu popularity.

Očakávaná, že po voľbách v roku 2007, kedy vládu zostavila proeurópska Demokratická strana s Demokratickou stranou Srbska sa zvýši úsilie spolupracovať v súlade s podmienkami EÚ, sa nenaplnili. Príčinou bol postoj Európskej únie k otázke nezávislosti Kosova. Vyhlásenie nezávislosti južnej provincie rozdelilo koalíčných partnerov a vyústilo do predčasných parlamentných volieb, ktoré možno vnímať aj ako referendum o ďalšom smerovaní krajiny. V dôsledku výraznej polarizácii verejnosti a rastúcej popularite radikálnych strán, ktoré odmietali politiku Európskej únie a presadzovali obrat na východ, Európska únia poskytla viacero stimulov s cieľom podporiť proeurópsky entuziazmus. Prozápadnú vládu sa podarilo zostaviť po tom, čo sa na stranu víťaznej koalície vedenej Demokratickou stranou pridala bývala strana Miloševiča Socialistická strana Srbska.

V súčasnosti sú vzťahy medzi Srbskom a EÚ ako aj faktory podmieňujúce účinnosť kondicionality na najlepšej úrovni od začiatku Stabilizačného a asociačného procesu v Srbsku. Trend pozitívnej europeizácie sa však postupným približovaním k EÚ môže zvrátiť. Hoci uznanie Kosova nie je oficiálnou požiadavkou pre vstup do EÚ, po skúsenosti s Cyprom je nepravdepodobné, aby Európska únia integrovala ďalšiu krajinu s nevyriešeným územným konfliktom. Navyac, sporný status Kosova ohrozuje napĺňanie cieľov v oblasti regionálnej

spolupráce štátov Západného Balkánu. Ak by prístupové rokovania zlyhávali na otázke kompromisného riešenia alebo podmieňovaní vstupu uznaním nezávislosti Kosova, mohlo by to viesť k strate dôveryhodnosti Európskej únie v Srbsku a opätovnému nástupu radikálnych, nacionalistických štruktúr.

Zoznam použitej literatúry

1. Antušová, A., Brezáni, P., Kysel, M., Strážay, T.: *Analýza možných oblastí intenzifikácie spolupráce SR so štátmi západného Balkánu po vstupe do EÚ*. SFPA. [online]. Bratislava: september 2006 [cit. 4.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/122>>
2. Batt, J. et al.: *War crimes, conditionality and EU integration in the Western Balkans*. EUISS. Paris: june 2009, Chaillot Paper no. 116.
3. Cvijic Srdjan: *The new Serbia: fast forward towards the EU?* European Policy Centre. [online]. Brusel: január 2009 [cit. 7.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.kbs-frb.be/uploadedFiles/KBS-FRB/Files/Verslag/Serbia.pdf>>
4. Euractiv: *Rada EÚ vyzýva Srbsko na spoluprácu v otázke Kosova*. [online]. [cit. 8.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.euractiv.sk/rozsirovanie/clanok/rada-eu-vyzyva-srbsko-na-spolupracu-v-otazke-kosova>>
5. Fride: *Serbia's troublesome road to democracy*. Democracy activity brief. [online]. Madrid: 14.6.2007 [cit. 7.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.fride.org/download/AB_Serbia_Demo_ENG_jun07.pdf>
6. Kim, J.: *Balkan Cooperation on War Crimes Issues: 2005 Update*. CRS. [online]. 28.3.2005 [cit. 8.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/4089.pdf>>
7. Mišík, M.: *Nové konštruktivistické obzory: Teoretické hľadanie nového svetla na staré otázky*. [online]. [cit. 3.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/kpol/APVV/dokumenty/Nove_konstruktivisticke_obzory.Missik.workingpaper.pdf>
8. Rybář, M. – Malová, D.: *Exerting Influence on a Contentious Polity: The European Union's Democratic Conditionality and Political Change in Slovakia*. In: *Driven to change : the European Union's enlargement viewed from the east*. Manchester : University press, 2004, s. 38-58. ISBN 0-7190-6808-8
9. Scimmelfennig, F.: *The international promotion of political norms in Eastern Europe: a Qualitative Comparative Analysis*. Center for European Studies. [online]. Working Paper No. 61 [cit. 4.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.ces.fas.harvard.edu/publications/docs/pdfs/Schimmelfennig.pdf>>
10. Scimmelfennig, F. – Sedelmeier, U.: *Europeization of central and eastern Europe*. Ithaca: Cornell University Press, 2005. ISBN 080148961X

11. Sebastián Sofia: *Serbia's parliamentary elections: domestic and regional dilemmas*. [online]. [cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.fride.org/download/COM_Serbia_Elections_ENG_abr08.pdf>
12. Soyaltin, D.: *Does candidate status matters? Unpacking the relationship between Europeanization and conditionality in Turkey and Serbia*. [online]. [cit. 5.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.contemporaryrelations.eu/wpcontent/uploads/2009/07/luur.pdf>>
13. Vachudova, A.M.: *Democratization in the Western Balkans: Illiberal regimes and the leverage of international actors*. The National Council for Eurasian and East European Research. [online]. September 2006 [cit. 6.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2007_820-19g_Vachudova1.pdf>

Príspevok vznikol v rámci riešenia interného grantu Ekonomickej univerzity mladých vedeckých pracovníkov č. 2319210: *Migrácia ako nová bezpečnostná výzva Európskej únie*.

Ing. Petra Holzerová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: petra.holzerova@euba.sk

Dopady globalizácie na ekonomiku rozvojových štátov v období svetovej hospodárskej krízy

Lubomíra Károlyiová

Abstrakt

Globalizácia a jej megatrendy vo svetovom hospodárstve každodenne ovplyvňujú život na celej zemi. Z ekonomického hľadiska podstatne zasahujú do vývoja ekonomík jednotlivých štátov. Svetová finančná a hospodárska kríza sa vplyvom globalizačných procesov rozšírila do celého sveta. Najviac postihla najchudobnejšie štáty sveta a ich dopady na ekonomiku rozvojových štátov sú katastrofické. Tieto dopady sa síce z krátkodobého hľadiska javia v niektorých prípadoch aj ako pozitívne, ale v prevažnej väčšine prípadov sú negatívne. V porovnaní s vyspelými a rozvinutými štátmi, ktorých kríza zasiahla vo svojom počiatku, majú tieto štáty možnosť rýchlejšieho ekonomického zotavenia ako chudobné rozvojové štáty. Najväčším problémom je nárast chudoby.

Kľúčové slová: globalizácia, ekonomika, rozvojové štáty, dopady, svetová hospodárska kríza

Abstract

Globalization and megatrends in the world economy affect the daily lives of all the earth. In economic terms significantly affect the development of national economy. The global financial crisis and economic impact of globalization processes spread around the world. The most affected the poorest countries in the world and their impact on the economy of developing countries are disastrous. These impacts, although in the short term appear to be in some cases as positive, but in most cases are negative. Compared with developed and developing countries, the crisis hit in its early days, they have the option of faster economic recovery than poor developing countries. The biggest problem is the increase in poverty.

Keywords: globalization, economics, developing countries, the impacts, world economic crisis

Úvod

Prejavy globalizácie v svete majú svoje každodenné účinky a podstatne ovplyvňujú rozvoj svetovej ekonomiky. Globalizácia sa stala v posledných desaťročiach 20.storočia základnou vývojovou charakteristikou a jej prejavy sa stali bežným javom takmer každej, nielen ekonomickej, oblasti bežného života. V súčasnosti môžeme hovoriť o rôznych formách globalizácie, ako je napríklad okrem ekonomickej kategórie, globalizácia v oblasti kultúry, globalizácia v oblasti životných trendov, globalizácia v oblasti školských systémov, právnych poriadkov, informácií a podobne. Všetky tieto a iné formy globalizácie oplyvňujú jednotlivo alebo spoločne, priamo, či nepriamo, pozitívne alebo negatívne ekonomické a spoločenské, ale aj verejné, diplomatické a bezpečnostné dianie vo všetkých krajinách a štátoch sveta.

Otázkou je, či práve globálna moc je tá, ktorá stále mocnejšie ovláda celý svet, je tou správnou cestou vývoja života na zemi.

Z ekonomického hľadiska sa globalizačné trendy prejavujú v jednotlivých štátoch sveta rozdielnym spôsobom. Inak sa prejavujú v hospodársky vyspelých štátoch, inak v rozvinutých a rozvojových ekonomikách. Veľmi zreteľne sa tieto odlišnosti prejavili v období svetovej hospodárskej krízy. Cieľom tejto práce je poukázať na dopady globalizácie na ekonomiku rozvojových štátov práve v období od roku 2008 po súčasnosť.

Globalizácia a rozvojové štáty

Rozpadom bipolárneho sveta koncom 90-tych rokov 20.storočia došlo postupne aj k eliminácii pojmu tzv. tretí svet, ktorým sa dovtedy označovali takmer všetky krajiny, ktoré nepatrili do ekonomického a politického zoskupenia socialistických a kapitalistických štátov. Po rozpade socialistického bloku došlo postupnej transformácii jednotlivých štátov na trhovú ekonomiku a tieto sa zaradili vo väčšine prípadov v pomerne krátkom časovom období medzi vyspelé a rozvinuté štáty sveta. Niektoré štáty sa zaradili medzi rozvojové štáty. Súčasťou svetového hospodárstva je v súčasnosti 229 samostatných štátov. Z tohto počtu predstavujú rozvojové štáty 109 krajín.¹⁶¹ V tomto časovom období svetové hospodárstvo výrazne pokročilo v procesoch liberalizácie obchodu, a demokratizácie politických režimov. Príkladom je rozšírenie Európskej únie (EÚ) na súčasných 27 členských štátov ako hlavného protipólu voči Spojeným štátom americkým (USA).

V rovnakom časovom horizonte sa niektoré rozvojové štáty svojím ekonomickým rozmachom vypracovali do pozície rozvinutých štátov. Príkladom sú tzv. ázijské tigry, krajiny označované ako najrýchlejšie sa rozvíjajúce (BRIC – Brazília, Rusko, India, Čína), prudký rast a upevňovanie silnej pozície Číny a Indie vo svetovom hospodárstve a mnoho ďalších.

Podľa Lipkovej a kol. svetové hospodárstvo tvoria nasledujúce subjekty:¹⁶²

- štáty – národné ekonomiky
- integračné zoskupenia
- medzinárodné organizácie
- transnacionálne korporácie.

Globalizácia sa vo svojom počiatku začala prejavovať v ekonomike rozvojových štátov hlavne prostredníctvom transnacionálnych korporácií (TNK), ktoré naštartovali ovládnutie svetového trhu zo strany vyspelých štátov. Odhaduje sa, že v 80. rokoch min. stor. pôsobilo v svetovej ekonomike zhruba 20-tisíc kľúčových nadnárodných korporácií a 200-tisíc ich afiliácií.¹⁶³ Liberalizáciou obchodu boli vytvorené podmienky pre možnosti priamych

---

¹⁶¹ LIPKOVÁ, Ľ a kol. 2009. *Svetová ekonomika*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. 31 s. ISBN 978-80-225-2744-6.

¹⁶² LIPKOVÁ, Ľ a kol. 2009. *Svetová ekonomika*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. 31 s. ISBN 978-80-225-2744-6.

¹⁶³ STANĚK. P. 2005. *Fakty a mýty globalizácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2005. 13 s. ISBN 80-225-2016-0.

zahraničných investícií (PZI), pre vznik bezcolných pásiem a zón voľného obchodu, medzinárodnej delby práce, pohybu pracovnej sily a kapitálu a tieto postupne prerástli do globálnych rozmerov.

Existuje niekoľko rôznych variantov, ako by sme mohli charakterizovať dopady globalizácie na ekonomiku rozvojových štátov. Vzhľadom na obmedzený rozsah práce by sme mohli čiastočne rozobrať nasledovné varianty:

1. pozitívne dopady globalizácie
2. negatívne dopady globalizácie

Aby sme mohli poukázať na tieto dopady v čase súčasnej hospodárskej krízy v ekonomike rozvojových štátov, je potrebné si uvedomiť, akým spôsobom sa táto kríza rozšírila do ich ekonomickej sféry.

Svetová hospodárska kríza

Je niekoľko názorov, kedy a ako vznikla súčasná svetová hospodárska kríza. Jednoznačne však je jasné, že táto kríza vznikla vo svojom počiatku v USA a je historickým následkom hlbokkej recesie vyspelej konzumnej spoločnosti, ktorá prepadla svojmu životnému štýlu a začala utrácať viac prostriedkov, ako v skutočnosti vyprodukovala. Tento fakt sa prejavil aj v špekulatívnom kapitáli, kedy banky takmer bez riadenej kontroly poskytovali lacné pôžičky a nekryté hypotekárne úvery. Došlo k vzniku fiktívneho virtuálneho kapitálu, ktorý nebol hodnotovo krytý a dovedol ku krachu celý rad významných bánk, poisťovní, firiem a spoločností. Narastajúce ekonomické problémy v USA koncom 90-rovok priviedli okrem iného aj k vojnovým konfliktom, ktoré krajina potom využila pre obnovu výroby, tvrobe nových pracovných príležitostí a exportu svojho tovaru do postihnutých oblastí. Táto situácia, ktorá sa skryto začala prejavovať v USA už koncom 80 rokov 20.storočia a vyústila vo finančnú krízu, sa vplyvom globalizácie preniesla v roku 2007 do otvorenej svetovej finančnej a následne svetovej hospodárskej krízy. Medzinárodné bankové korporácie a TNK transformovali v krátkom čase finančnú krízu do celého sveta. V súčasnosti môžeme otvorene hovoriť o globálnej hospodárskej kríze (ďalej kríza).

Z tohto pohľadu sa môžeme vrátiť k rozboru dopadov globalizácie na ekonomiku rozvojových štátov v čase krízy v krátkom časovom horizonte posledných 3 rokov.

Pozitívne dopady globalizácie

Medzi niektoré pozitívne dopady globalizácie v rozvojových štátoch môžeme zaradiť:

1. zvýšenie exportu
2. rast podielu cestovného ruchu a s tým spojený rast služieb
3. u niektorých štátov posilnenie domácej meny a rast HDP

1. Zvýšenie exportu

Zvýšenie exportu sa prejavilo hlavne vplyvom nízkej hodnoty amerického dolára, na ktorú sú dlhodobo naviazané ekonomiky rozvojových štátov.. Táto väzba vyplýva z ich dlhodobej

zadĺženosti voči Svetovej banke a Medzinárodnému menovému fondu, ako aj z hospodárskeho vplyvu USA a najväčších TNK, pochádzajúcich z USA. Zvýšenie exportu sa prejavilo predovšetkým vo niektorých štátoch Ázie – Čína, India, Srí Lanka. Export výrobkov týchto štátov bol orientovaný hlavne do členských štátov EÚ, na Stredný a Blízky Východ, do Ruskej federácie a USA. Zvýšil sa aj export a import medzi rozvojovými štátmi navzájom.

Zvýšenie exportu bolo ovplyvnené tiež zhoršujúcou sa ekonomickou situáciou vo vyspelých štátoch, kde vplyvom finančnej a hospodárskej krízy došlo k poklesu výroby nosných odvetví priemyslu, ako je automobilový priemysel a s ním spojený strojársky a spotrebiteľský priemysel a k prudkému nárastu nezamestnanosti. Obyvatelia vyspelých štátov začali obmedzovať spotrebu na cenovo najvýhodnejšie výrobky. Preto uprednostnili viacnásobne lacnejší dovezený tovar z rozvojových štátov. Rozhodujúcim pre túto priaznivú cenovú hladinu bola pomerne vysoká úroveň hodnoty eura. Prudký pokles eura v posledných týždňoch v dôsledku prepadu gréckej ekonomiky má však na dovoz tovaru z rozvojových štátov opačný, teda skôr nepriaznivý účinok. Predpokladaný nepriaznivý vývoj obchodu vyplýva aj z faktu znižovania prílevu globálneho kapitálu a zvyšovania zadĺženosti.

Zvyšovanie zahraničného dopytu viedlo automaticky k rastu výroby vybraných výrobkov, a teda aj k tvorbe nových pracovných miest a pracovných príležitostí. Tento vývojový trend však môžeme považovať za krátkodobý z hľadiska súčasného obmedzovania dovozu rastom cien na trhy EÚ a USA. Pokles eura voči americkému doláru predstavuje naopak príležitosť zvýšenia exportu z EÚ do celého sveta. Otázna je však konkurencieschopnosť a veľkosť kúnej sily obyvateľstva v rozvojových štátoch, ktorá je stále vzhľadom na ekonomické podmienky a vysokú populáciu pomerne nízka. Úlohou rozvojových krajín je vytvoriť vlastný trh spotreby.

2. Rast podielu cestovného ruchu a s tým spojený rast služieb

Dlhodobo nízka úroveň úroveň amerického dolára okrem rastu exportu spôsobila aj zvýšenie podielu cestovného ruchu. V porovnaní so situáciou vo vyspelých štátoch si rozvojové štáty mohli dovoliť atraktívne ponuky dovolení a pobytov najmä pre cestujúcich z Európy a bohatých klientov zo Stredného a Blízkeho východu. Rovnako vďaka pomerne voľnému vízovému režimu sa tradične javila klientela ruských občanov, ktorá však v poslednom období začína klesať. Ponuky tzv. exotických dovolení sa stali výrazne lacnejšími v porovnaní s pobytmi vo vyspelých štátoch, kde ceny služieb adekvátne rástli s rastom ostatných cien tovarov a služieb. Na druhej strane mnoho európanov investovalo do hotelových spoločností a kúpy nehnuteľností práve v rozvojových štátoch z dôvodu pomerne nízkych životných nákladov. V súčasnom období prudkého poklesu eura voči americkému doláru však aj táto atraktivita do určitej miery skončila a rozvojové štáty sa budú musieť výraznejšie preorientovať na vzájomný kontinentálny cestovný ruch. Napriek týmto skutočnostiam sa pokles cestovného ruchu z dlhodobého hľadiska neočakáva, teda ani pokles služieb.

3. Posilnenie domácej meny a rast HDP v niektorých rozvojových štátoch

Tento jav sa prejavil najmä v ázijských štátoch a to predovšetkým v Číne. Aj keď svetová hospodárska kríza zasiahla pomerne ťažko ekonomiku Japonska hlavne vďaka kríze spotreby v automobilovom priemysle, výrazne sa zlepšila ekonomická situácia napríklad v Číne. Hodnota čínskeho HDP vlani predstavovala 4,9 bilióna dolárov oproti japonským 5,1 bilióna dolárov. Hoci čínska ekonomika tento rok podľa ekonómov porastie o zhruba desať percent, je zrejmé, že sa bezpečne dostane pred Japonsko. Prvými zatiaľ naďalej zostanú Spojené štáty. Inflácia zostáva pod kontrolou Čína nemá podľa aktuálnych údajov zatiaľ problémy ani s infláciou.¹⁶⁴ Aj keď opticky je súčasný rast HDP v rozvojových krajinách mierne na úrovni okolo 2,1%, táto úroveň sa znižuje rýchlejšie ako v rozvinutých štátoch.

Negatívne dopady globalizácie

Medzi vybrané dopady globalizácie na ekonomiku rozvojových štátov v poslednom období patria:

1. Rast chudoby
2. Pokles finančných tokov a rast zadĺženosti
3. Nižší hospodársky rast a zvyšovanie nezamestnanosti

1. Rast chudoby a sociálnej nerovnosti

Obdobie pred vypuknutím globálnej krízy bolo aj napriek rozvoju svetového hospodárstva poznamenané predovšetkým rastom chudoby v rozvojových štátoch. Žiaľ, vplyvom krízy a hospodárskeho pádu vyspelých ekonomík, aj tam došlo spolu s rastom nezamestnanosti k nárastu chudoby. Problém chudoby vo svete sa tak aj napriek predchádzajúcim úsiliam vyspelých krajín, Svetovej Banky a ďalších svetových organizácií javí ako neudržateľný stav. Globálna kríza zasiahla v tomto smere najviac najchudobnejšie štáty sveta. Podľa štatistických údajov Svetovej banky pribudne k viac ako miliarde chudobných ďalších 100 miliónov k viac ako miliarde ľudí už žijúcich v chudobe približne ďalších 100 miliónov.¹⁶⁵ Európska komisia v tomto dokumente vyzýva členské štáty EÚ, aby dodržala a podľa možností zvýšila svoje záväzky vyplývajúce z dohôd o rozvojovej pomoci.

2. Pokles finančných tokov a rast zadĺženosti

Finančná kríza dramaticky obmedzila kapitálové toky vo svetovom hospodárstve. Došlo k poklesu príjmov z cien a ziskov surovín (ropa), k poklesu objemu obchodu a k zvyšovaniu obchodných obmedzení. Podľa Medzinárodného menového fondu sa dramaticky znížili

---

¹⁶⁴ Čínska ekonomika už takmer prebehla japonskú. 2010. [cit. 08-07-2010]. Dostupné na internet: <<http://aktualne.centrum.sk/ekonomika/svet-a-ekonomika/clanek.phtml?id=1205932>>

¹⁶⁵ EURÓPSKY PARLAMENT, 2010: SPRÁVA o následkoch celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy pre rozvojové krajiny a rozvojovú spoluprácu (2009/2150(INI)). 2010 [online]. [cit. 08-07-2010]. 17 s. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0034+0+DOC+PDF+V0//SK>>.

vonkajšie finančné toky z vyspelých štátov. Politikou protekcionizmu sa vyspelé a rozvinuté štáty snažia obmedzovať vývoznú schopnosť rozvojových štátov.

Zadĺženosť rozvojových štátov z dôvodu poklesu PZI narastá. Je to najmä voči Svetovej banke a medzinárodnému menovému fondu. Na trhu zahraničných investícií sa stále výraznejšie upevňuje pozícia Číny, ktorá ponúka rozvojovým štátom dlhodobé pôžičky za podstatne nižšie úrokové sadzby.

3. Nižší hospodársky rast a zvyšovanie nezamestnanosti

V roku 2009 sa rast krajín s rozvíjajúcim sa hospodárstvom a rozvojových krajín znížil na štvrtinu rastu v roku 2007 na tretinu rastu v roku 2008. A v nasledujúcich rokoch sa očakáva trvalý pokles, aspoň počas nasledujúcich piatich rokov. Následkom toho sa počet nezamestnaných a chudobných pracujúcich intenzívne zvyšuje, a to najmä v mestských oblastiach, čo by okrem iného mohlo viesť k znásobeniu migračných tokov popri tokoch vyvolaných klimatickou migráciou.¹⁶⁶ Nezamestnanosť sa zvyšuje aj vplyvom návratu domácich občanov zo zahraničia.

Aj keď jednotlivé vlády tlačia na zahraničných investorov, aby svojím príchodom vytvárali nové pracovné miesta, títo sa navonok prejavujú prísľubmi, avšak vo svojej skrytej podstate ich záujmom je maximálne využívať robotizáciu a technológie a znižovať náklady.

Preto tvorba nových pracovných miest je v porovnaní so skutočnými zámermi investorov veľmi nízka.

Záver

Zo súčasného stavu vo svetovej ekonomike jednoznačne vyplýva, že svetová finančná a hospodárska kríza vplyvom globalizačných dopadov sa najhlbšie prejavila v najchudobnejších častiach a krajinách sveta. Aj keď sa vyspelé a rozvinuté štáty veľmi pomaly začínajú z krízy zotavovať, tento proces bude v chudobných rozvojových štátoch veľmi ťažký a zdĺhavý. Podľa Svetovej banky (SB) by rast globálnej ekonomiky v roku 2011 mohol v najhoršom prípade predstavovať len 2,5 percenta, v najlepšom potom 3,4 percenta. *"Zotavenie z tejto hlbkej a bolestivej krízy, bohužiaľ, nemôžeme očakávať zo dňa na deň. Potrvá niekoľko rokov, než sa obnoví ekonomika aj pracovné miesta. Vplyvy na chudobných budú veľmi reálne,"* uviedol prezident SB Justin Lin. *"Najchudobnejšie krajiny, teda tie, ktoré sa spoliehajú na granty a dotované pôžičky, budú možno potrebovať ďalších 35 až 50 miliárd dolárov len na to, aby udržali sociálne programy na tej úrovni, kde sa mali pred krízou,"* dodal.¹⁶⁷

V poslednom období sa ukázalo, že je treba posilniť úlohu štátu, ktorú globalizácia takmer zmietla z existencie. Je nevyhnutné vytvoriť ekonomickú a politickú rovnováhu vo svete a zvýšiť

¹⁶⁶ EURÓPSKY PARLAMENT, 2010: SPRÁVA o následkoch celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy pre rozvojové krajiny a rozvojovú spoluprácu (2009/2150(INI)). 2010 [online]. [cit. 09-07-2010]. 16 s. Dostupné na internete: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0034+0+DOC+PDF+V0//SK>>.

¹⁶⁷ Čínska ekonomika už takmer prebehla japonskú. 2010. [cit. 09-07-2010]. Dostupné na internet: <<http://aktualne.centrum.sk/ekonomika/svet-a-ekonomika/clanek.phtml?id=1205932>>.

spolupatričnosť a zodpovednosť k riešeniu problémov krízy medzi jednotlivými štátmi a ekonomikami. Na otázku, či je globalizácia tou správnou cestou rozvoja svetového hospodárstva, sa nedá jednoznačne odpovedať. Je však isté, že vývoju globalizačných megatrendov sa nedá zabrániť.

Použitá literatúra

- [1] LIPKOVÁ, Ľ a kol. 2009. *Svetová ekonomika*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2009. 270 s. ISBN 978-80-225-2744-6.
- [2] STANĚK. P. 2005. *Fakty a mýty glabalizácie*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2005. 320 s. ISBN 80-225-2016-0.
- [3] Čínska ekonomika už takmer prebehla japonskú. 2010. [cit. 08-07-2010]. Dostupné na internet:
- [4] <<http://aktualne.centrum.sk/ekonomika/svet-a-ekonomika/clanek.phtml?id=1205932>>.
- [5] EURÓPSKY PARLAMENT, 2010: SPRÁVA o následkoch celosvetovej finančnej a hospodárskej krízy pre rozvojové krajiny a rozvojovú spoluprácu (2009/2150(INI)). 2010 [online]. [cit. 08-07-2010]. 29 s. Dostupné na internete:
- [6] <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A7-2010-0034+0+DOC+PDF+V0//SK>>.
- [7] SVETOVÁ BANKA: 2010. Dostupné na internete: < <http://www.worldbank.org>>.
- [8] MEDZINÁRODNÝ MENOVÝ FOND: 2010. Dostupné na internete: < <http://www.imf.org>>.

Ing.Ľubomíra Károlyiová

Slovensko-srílanská obchodná komora

Veľký Lég 611, 930 37 Lehnice

E-mail: kolina1@centrum.cz

Implementácia informačných a komunikačných technológií, rozvoj vzdelávania zamestnancov – vplyvný faktor ekonomiky

Miroslav Kohutár

Abstrakt

Príspevok analyzuje koncepčnú prípravu na vzdelávanie pracovníkov vo verejnej správe modernou formou štúdia, tak aby efektívne pripravil budúcich zamestnancov do služieb obyvateľstva vo verejnej správe. Hlavnú pozornosť sa sústreďuje na ciele a hlavne štruktúrované vzdelávanie pre potreby modernej informatizovanej spoločnosti za predpokladu nastaveného systému vzdelávania s využitím moderných prvkov v technológii vzdelávania, tak aby výsledkom bol výstup pozitívneho vnímania verejnej správy občanom a ušetrenie nákladov ako aj vo verejnej správe.

Kľúčové slová: Verejná správa, e-learning, vzdelávanie a tréning, zamestnanec, zamestnateľnosť, spätná väzba, úspora nákladov, vzdelávací modul, celoživotné vzdelávanie, zručnosti, integrované informačné systémy, komunikačné prostriedky, technológia vzdelávania, strategický manažment, projektový manažment, infraštruktúra, rozvoj.

Abstract

The contribution analyzes the conceptual preparation for the training of workers in public administration, a modern form of study, so as to effectively prepare future employees to service the population in public administration. The main activity is focused mainly on targeted and structured training for the modern information society, provided you set the educational system using elements of modern technology in education, so that the resulting output was positive perception of public administration to citizens and cost savings as well as in public administration.

Keywords: Public administration, e learning, education and training, employment, employability, feedback, cost savings, educational module, lifelong learning, skills, integrated information systems, communications, technology, education, strategic management, project management, infrastructure development.

Úvod

Všeobecne o príprave zavedenia informačných a komunikačných technológií do organizácie vzdelávania a poskytovaní služieb obyvateľstvu.

Materiál a metodika práce: Príspevok analyzuje prípravu zavedenia informačných a komunikačných technológií na vzdelávanie pracovníkov vo verejnej správe modernou formou štúdia. Realizácia uvedeného cieľa si vyžiadala uskutočniť prieskum v súbore cca 132 miestnych samospráv a cca 23 podnikateľských subjektov.

Obsah prieskumu sme zamerali na :

- Potrebu štruktúrovaného vzdelávania pre potreby modernej informatizovanej spoločnosti.
- Potrebu využitia moderných prvkov v technológií vzdelávania.
- Potrebu zvyšovania vzdelanostnej úrovni vo verejnej správe v rámci aproximácie štandardov vo verejnej správe v zahraničí.

Podkladové údaje sme zabezpečili dotazovacou metódou s využitím riadeného rozhovoru. Získané údaje sme komparovali s výsledkami, ktoré boli realizované v minulosti. V záverečnej časti sme uviedli námety na zvýšenie vzdelanostnej úrovne , k čomu sme využili metódu syntézy abstrakcie a expertného odhadu. Na základe prieskumu bol vytvorený systém vzdelávacieho programu pre vzdelávanie zamestnancov vo verejnej správe.

Vlastná práca

Vzdelávací program pre záujemcov o prácu vo verejnej správe pozostáva z troch stupňov.

Prvý stupeň vzdelávania - všeobecné e-learningové vzdelávanie slúžil pre identifikáciu vedomostnej úrovne účastníka, ako aj samotnú výučbu základov, ktoré je potrebné ovládať pre prácu vo verejnej správe. Rozsah kurzu zodpovedal približne 35 hodinám výučby prezenčnou formou a pozostáva zo **4 vzdelávacích odborných modulov** a jedného testovacieho modulu.

Pozostával z nasledovných modulov :

- Všeobecný prehľad vo verejnej správe
- Legislatíva a správne právo vo verejnej správe
- Asertívne správanie
- Komunikácia s mariginalizovanými skupinami obyvateľstva v rámci verejnej správy

Druhý stupeň vzdelávania bol zameraný na rozvíjanie schopností a zručností potrebných pre prácu vo verejnej správe. Pozostával z **8 vzdelávacích modulov**, pričom každý modul bol zameraný na riešenie osobitného slabého miesta v oblasti zručností a vedomostí pracovníkov verejnej správy, ktoré budú identifikované najmä pri audite vzdelávacích potrieb pracovníkov vo verejnej správe. 5 vybraných modulov s rozsahom 120 hodín bolo vyučovaných formou prezenčného vzdelávania organizovaného v ucelených 3 - dňových blokoch.¹⁶⁸

V rámci druhého stupňa boli vytvorené nasledovné vzdelávacie moduly:

- Verejná správa a verejná politika.
- Teória, organizácia a riadenie verejnej správy.
- Základy práva vo verejnej správe.
- Strategický manažment.
- Manažment ľudských zdrojov vo VS (Personálny manažment).

---

¹⁶⁸ Informačný audit vybraných ÚOŠS - záverečná správa, pre MDPT SR - S&K management systems, Bratislava, December 2009.

- Politika medzinárodných vzťahov, diplomacia.
- Rozhodovacie procesy, organizácia a riadenie inštitúcií EÚ, európsky administratívny mechanizmus.
- Manažment a koordinácia záležitostí EÚ v SR.

Tretí stupeň vzdelávania bol určený pre najlepších absolventov prvých dvoch stupňov a jeho zameraním bolo vzdelávanie pre **najnáročnejšie úlohy v oblasti verejnej správy** vrátane schopnosti pracovať vo verejnej správe na európskej úrovni. Tento stupeň bol realizovaný v rozsahu 80 vzdelávacích hodín. V rámci tretieho stupňa bolo vytvorených **5 vzdelávacích modulov**:

- Manažment a manažéri vo verejnej správe.
- Komunikácia v procese vyjednávania, administratívna komunikácia, lobbying.
- Projektový manažment.
- Strategický manažment a rozvoj regiónov.
- Prípadové štúdie z kľúčových oblastí verejnej správy.¹⁶⁹

Na základe ukončeného e-learningového vzdelávania pracovníkov a zavedenia informatizácie a digitalizácie spoločnosti je možnosť zefektívniť služby pre obyvateľstvo.

Pod jeho obsahom chápeme dostupný elektronický obsah a aplikácie, ktoré môže používateľ informačných služieb využívať pre svoje potreby. Bez zodpovedajúcej ponuky elektronických služieb nie je možné realizovať proces informatizácie spoločnosti. Tieto služby by mali zahŕňať všetky oblasti nevyhnutné k napĺňaniu potrieb občanov: napr. verejná správa on-line (eGovernment), zdravotníctvo (eHealth), vzdelávanie (eLearning), obchod a služby (eBusiness), životné prostredie (eEnvironment), začleňovanie znevýhodnených skupín obyvateľov (eInclusion), či kultúra (eCulture). Služby poskytované v rámci informačnej spoločnosti musia spĺňať niekoľko atribútov:

- *otvorené* - trvalo dostupné pre všetkých používateľov - 24 hodín denne a 7 dní v týždni,
- *rýchle* – eliminujúce čakanie kombináciou adekvátnych infra štruktúrnych technológií, obsahovým usporiadaním a procesných zabezpečením,
  - *dôveryhodné* – pre používateľov sú poskytované dostatočné garancie pre: kvalitu, úplnosť, aktuálnosť a relevanciu obsahu a služieb informačnej spoločnosti, bezpečnosť a ochranu súkromia používateľov využívajúcich služby informačnej spoločnosti,
  - *jednoduché* – procesy a služby budú štandardizované a interoperabilné za predpokladu, že účastníci (tvorcovia a užívatelia) majú požadované zručnosti,
  - *všade prítomné* – prístup je umožnený všetkým, a to nie len cez internet, ale aj prostredníctvom mobilných sietí, telefónnych sietí, TV vysielania, atď., čomu zodpovedá aj rozmanitosť prístupových kanálov, a to hlavne v zmysle www portálov, call

¹⁶⁹ Polročný výkaz o vybraných telekomunikačných službách za rok 2009, pre MDPT SR - Výskumný ústav spojov, n.o., Banská Bystrica, 2009

centier, WAP služieb, digitálnej televízie, kioskov a smart kariet. Rozmanitosť prístupov predpokladá vysoký stupeň integrácie výstupov,¹⁷⁰

- *prirodené* – služby a obsah sú prispôbené užívateľom, nie naopak,
- *inteligentné* – s cieľom obmedzenia redundancie a neprehľadnosti

Zaručuje nielen jednoduchý a priamy prístup k žiadanej, konkrétnej informácii a službe, ale aj pružnosť vo vzťahu k spätnej väzbe k užívateľovi. Prípadná pomoc vyškoleného pracovníka verejnej správy ohľadom využívania e-služieb pre občana.

Vzhľadom k značnému počtu zamestnancov vo verejnej správe má

e-learningové vzdelávanie určité výhody oproti klasickej forme vzdelávania :

- Priviesť informáciu k zamestnancovi prostredníctvom technológie a nie zamestnanca k informácií.
- Časová nenáročnosť vzdelávania bez prerušenia pracovného procesu a tým plnenie fondu pracovného času.
- Využitie IKT a moderných multimediálnych prostriedkov, čoho cieľom je vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov.
- Výhodou je úspora času, úspora nákladov (cestovanie za vzdelaním finančne a časovo).
- Interaktivita vzdelávania – vďaka multimediálnym prvkom (zvuk, obraz, animácia).
- Spätná väzba – sebareflexia hodnotenia otestovať svoju úroveň vedomostí, individuálna pomoc a hodnotenie zo strany tútora.
- Hyperlinky – odkazy na ďalšie užitočné informačné zdroje, učebné materiály v komprimovanej podobe k dispozícii bez časového obmedzenia ako napr. knižnica.
- Vhodnosť vzdelávania aj zamestnancov verejnej správy s telesným handicapom vzhľadom k dostupnosti učebných materiálov prostredníctvom IKT.

E – learningová forma vzdelávania zamestnancov vo verejnej správe ponúka :

- Multimediálne učebnice
- Elektronické skriptá
- Úlohy na riešenie
- Evaluačné a autoevaluačné nástroje (testy, zadania...)
- Komunikačné nástroje (chat, diskusné fórum, RSS, blog)
- Sprievodca štúdiom (motivácia, sylaby, kalendár aktivít...)
- Návody k úlohám, obsluha software
- Prezentácie z prednášok
- Doplnky (slovník, ankety, odkazy...)

---

¹⁷⁰ Rozvoj informačnej spoločnosti na Slovensku z pohľadu regiónov s dôrazom na potreby vidieka, pre MDPT SR – Výskumný ústav spojov, n.o., Banská Bystrica, Jún 2009.

E - learning vo verejnej správe je možné využiť nasledovne:

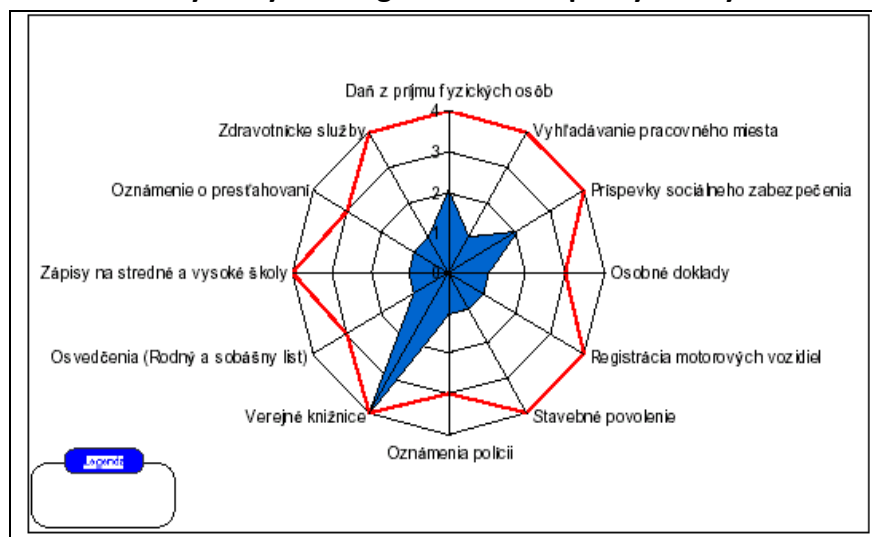
- Národné projekty v Bratislavskom kraji – Vzdelávanie zamestnancov vo verejnej správe, zamerané na získavanie digitálnej gramotnosti, príprava na certifikáciu ECDL prostredníctvom elektronického vzdelávania.
- Využitie formy elektronického vzdelávania v rámci zvyšovania zručností IKT, príprava ECDL, certifikácie ako štandardu zručností IT, jazykových zručností, v oblasti ISS, celoživotného vzdelávania.
- Vytváranie vlastných on-line kurzov pre svojich zamestnancov podľa potrieb organizácie zdieľanie kurzov a materiálov, štandardizácia kurzov (SCORM), prenositeľnosť kurzov. Vzdelávanie je podporované technológiami má vo verejnej správe veľkú budúcnosť. Informačná spoločnosť si vyžaduje však nové formy vzdelávania – technológiu vzdelávania podávanú modernou a pragmatickou formou.

Nové vzdelávacie moduly si vyžadujú nasledovné:

- Osobnostné predpoklady pre výkon práce vo verejnej správe
- Všeobecné znalosti o verejnej správe
- Jazykové predpoklady pre výkon práce vo verejnej správe
- Informačné technológie na pracovisku verejnej správy a pri štúdiu

V tomto stupni vzdelávania je okrem samotného vzdelávania dôraz kladený na následné **testovanie kvalít účastníkov kurzu**. Výsledky testu potom pomôžu určiť, ktorí uchádzači sú najvhodnejší pre nadstavbové vzdelávanie. ¹⁷¹

Hodnotenie vybraných kategórií e-služieb poskytovaných on-line

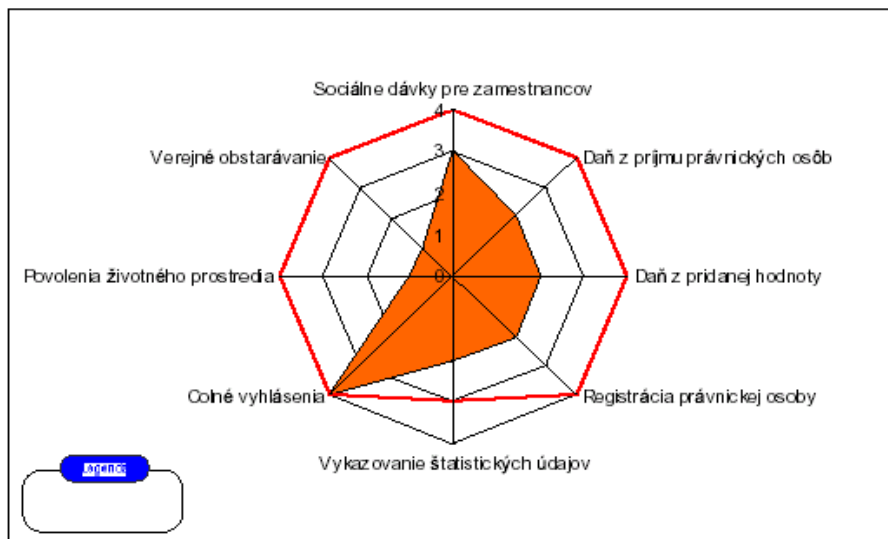

informácia	1
jednosmerná interakcia	2
obojsmerná interakcia	3
plné elektronické spracovanie	4
maximálny možný	

¹⁷¹ Slovenská republika v roku 2008 z pohľadu eEurope+ (Príloha B k [Národná podpora hodnotenia programu eEurope/eEurope+](#)), pre MDPT SR – Výskumný ústav spojov, n. o., Banská Bystrica, Jún 2009.

Hodnotenie on-line poskytovania vybraných kategórií služieb pre občanov

Zdroj : Výskumný ústav spojov Banská Bystrica

Hodnotenie online poskytovania vybraných kategórií pre podnikateľov

Zdroj : Výskumný ústav spojov Banská Bystrica

Z prieskumov vyplýva, že zavedením e-služieb môžu občania SR ušetriť ročne 42,5 hodín (cca 1 týždeň) pracovného času, ktorý predstavuje priemerný čas potrebný pre vybavenie príslušnej služby (až 74% času pri súčasnom spracovaní), čo pri priemernej mesačnej mzde 722,51 € v roku 2009 znamená úsporu 180,63 €.

Za predpokladu, že táto časová strata nie je kompenzovaná dovolenkou (čo sa môže sekundárne prejaviť napríklad na zvýšení nákladov na zdravotnícku starostlivosť z dôvodu, že občan nevyužije dovolenku na zotavenie a oddych), ale občan/podnikateľ počas vybavovania služby reálne nepracuje a netvorí hrubý domáci produkt, strata štátneho rozpočtu na priamych daniach ročne predstavuje 110 768 107 €. ¹⁷²

Pokiaľ by sme vychádzali zo súčasného 26,8%-tneho využívania internetu občanmi a e- služby by boli implementované, tak by sa vynaložené náklady vo forme priamych daní mohli vrátiť v priebehu 5 rokov.

Ďalšími výhodami zavedenia e- služieb je:

- Skrátenie vybavovania správneho konania rýchlejšou a kvalitnejšou komunikáciou.
- Zníženie administratívneho zaťaženia občanov a podnikateľov.
- Integrovanjšia dostupnosť informácií hlavne v prípadoch, kedy pre získanie potrebnej

¹⁷² Správa činnosti vzdelávania vo verejnej správe za rok 2009. Ústredie úradu práce SR, Bratislava, Február 2010

informácie bol nutný kontakt s viacerými úradmi. Konceptia “One stop shops - verejných inštitúcií” poskytujúce občanom a podnikateľom všetky informácie a služby pod jednou strechou sa bude stále viac stávať realitou.

- Zvýšenie efektívnosti verejnej správy a zníženie nákladov poskytovateľov a prijímateľov služieb v závislosti od druhu poskytovanej služby.
- Rast transparentnosti práce organizácií verejnej správy a tým zvýšenie miery kontroly verejnej správy občanom.

Infraštruktúra

Infraštruktúra bezprostredne pôsobí na rozvoj elektronických služieb. Vytvára podmienky, ktoré stimulujú ponuku, ale aj dopyt po týchto službách.

Pod infraštruktúrou je možné chápať nasledujúce komponenty:

- súbor technických a programových prostriedkov potrebných pre zabezpečovanie poskytovania služieb informačnej spoločnosti, ako aj pre schopnosť používateľov tieto služby využívať (výpočtová technika, systémové prostredie, aplikácie, atď.),
- komunikačné prostredie potrebné pre zabezpečenie spojenia medzi poskytovateľmi služieb a ich používateľmi,
- bezpečnostné prostriedky a technológie, ktoré slúžia na zabezpečenie služieb pred ich možným zneužitím.¹⁷³

Infraštruktúra by mala byť všeobecne dostupná a technologicky interoperabilná. Mala by vytvárať rovnocenné podmienky pre zapojenie všetkých subjektov a v zmysle zabezpečenia bezpečnosti a dôveryhodnosti používaných technológií by mal štát pôsobiť štandardizáciou. Čiže z daného vyplýva nerovnomerná možnosť využitia e –služieb z dôvodu nepokrytia signálom, tak aby občan mohol využívať e –služby plnohodnotne.

K infraštruktúre patrí tiež sieť chrbtových optických infraštruktúr, v ktorých štát vlastní väčšinový podiel, a do ktorých boli v minulosti vložené nemalé investície z verejných financií. Bolo by vhodné tieto infraštruktúry využiť v prospech verejnosti (napríklad vo verejno-súkromných partnerstvách), hlavne na poskytovanie alternatívnych možností pripojenia v zaostalejších regiónoch, kde princípy hospodárskej súťaže neumožňujú nástup dominantných operátorov.¹⁷⁴

V neposlednom rade by využitie týchto infraštruktúr viedlo k zvýšeniu konkurencie v miestnych prístupových vedeniach a k zníženiu ceny za pripojenie, ktorá patrí k najvyšším

---

¹⁷³ Stratégia informatizácie spoločnosti v podmienkach SR a Akčný plán, MDPT SR – 2009.

¹⁷⁴ Stratégia konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 (Národná lisabonská stratégia), Bratislava, 2009.

v štátoch EÚ. Dôležitú súčasť infraštruktúry tvorí *legislatívne prostredie*, v ktorom sa poskytovanie služieb informačnej spoločnosti vykonáva.

SWOT analýza e - služieb

<i>silné stránky</i>	<i>slabé stránky</i>
<p>vysoká penetrácia prostriedkov mobilnej komunikácie</p> <p>dostatočná vybavenosť všetkých stupňov škôl IKT a pripojením na internet</p> <p>vysoká úroveň vzdelania absolventov s informatickým vzdelaním</p> <p>stratégia informatizácie spoločnosti a akčný plán</p> <p>aktuálna stratégia rozvoja konkurencieschopnosti (2010)</p> <p>nový zákon o informačných systémoch verejnej správy</p> <p>nový zákon o elektronických komunikáciách</p> <p>postupné posilňovanie rozvoja informatizácie vo verejnej správe</p> <p>silnejúca politická podpora pre rozvoj informačnej spoločnosti</p> <p>národná broadbandová stratégia</p>	<p>absencia ústredného orgánu štátnej správy pre koordináciu rozvoja informačnej spoločnosti</p> <p>absentujúci člen vlády presadzujúci agendu informačnej spoločnosti</p> <p>nízka penetrácia IKT v domácnostiach a vysoké náklady na obstaranie a prevádzku</p> <p>nedostatočné kapacity na využívanie prostriedkov EÚ</p> <p>nedocenenie úlohy a potenciálu IKT pre rozvoj spoločnosti a hospodárstva</p> <p>nedostatočná počítačová gramotnosť a motivácia na využívanie moderných IKT vo verejnej správe a vo všeobecnosti</p> <p>chýbajúce štandardy</p> <p>nízke kompetencie (alebo právomoci) Telekomunikačného úradu SR</p>
<i>príležitosti</i>	<i>riziká</i>
<p>členstvo v EÚ</p> <p>nosné priemyselné odvetvie SR (automobilové) predpokladá nástup inovácie práve v oblasti IKT</p> <p>príprava zmeny štruktúry rámca pre čerpanie štrukturálnych fondov pre programovacie obdobie 2007-2013</p> <p>využitie momentu nastúpeného trendu zlepšovania indikátorov informatizácie spoločnosti v roku 2007</p> <p>rozvinutá optická chrbtová infraštruktúra</p> <p>nástup rozvoja konkurencie v miestnych prístupových vedeniach</p>	<p>pomalá realizácia opatrení prijatých v strategických dokumentoch</p> <p>povrchný záujem politických strán o agendu informatizácie spoločnosti</p> <p>nízky stupeň osvetvy v oblasti celospoločenských prínosov informatizácie spoločnosti</p> <p>pretrvávajúci rezortizmus, trieštenie zdrojov a nedostatočná koordinácia rozvojových projektov</p> <p>netransparentné prostredie a riziko korupcie</p> <p>hrozba prehĺbenia digitálnej priepasti tak medzi sociálnymi skupinami ľudí a regiónmi</p>

<p>nástup informatizácie verejnej správy komunitárne programy ECDL ústredný portál verejnej správy výnos č. 2424/2004 – projekty s využitím IKT na znižovanie sociálnych a regionálnych nerovností on-line informácie o cestovnom ruchu ponuka e-služieb v oblastiach eGovernmentu, eHealth, eLearning, eBusiness, eEnvironment, eInclusion, eCulture</p>	<p>SR, ako aj medzi SR a vyspelými krajinami Európy a sveta¹⁷⁵</p>
---	---

SWOT analýza e – služieb poukazuje vo svojich kvadrantoch na atribúty vzdelávacieho modulu, ktoré sú signálom pre zlepšenie vzdelávania vo verejnej správe, zároveň sú pozitívnym impulzom pre zavedenie systému manažérstva kvality vo verejnej správe.

Zo SWOT analýza vyplývajú nasledovné návrhy na zlepšenie vzdelávania :

- podpora aktuálneho programu „Európska informačná spoločnosť 2010“ (i2010),
- postupné posilňovanie rozvoja informatizácie vo verejnej správe,
- vysoká úroveň vzdelania absolventov s informatickým vzdelaním,
- nosné priemyselné odvetvie SR (automobilové) predpokladá nástup inovácie práve v oblasti IKT,
- nástup informatizácie verejnej správy.

Záver

Medzi silné stránky Slovenska, ktoré je možné využiť v procese informatizácie spoločnosti patria napr. vysoká penetrácia prostriedkov mobilnej komunikácie, pomerne dobrá vybavenosť IKT a 100% pripojenie na internet všetkých stupňov škôl, vysoká úroveň vzdelania absolventov VŠ informatických smerov, ale aj nové zákony o informačnom systéme verejnej správy a o elektronických komunikáciách.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Vyhodnotenie realizácie informatizácie regionálnych škôl - projektu Infovek v roku 2008, MŠ SR, Bratislava, 2009.

¹⁷⁶ Zabezpečenie informačno-komunikačnej infraštruktúry na rozvoj služieb informačnej spoločnosti, pre MDPT SR – Výskumný ústav dopravný a.s., Žilina, Jún 2009.

Slovensko podporuje aktuálny program „Európska informačná spoločnosť 2010“ (i2010), ktorý presadzuje komisárka EK pre informačnú spoločnosť a médiá Viviane Reding. Informačná spoločnosť je jednou zo štyroch prioritných rozvojových oblastí zadaných v Stratégii konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 (Lisabonská stratégia pre Slovensko) ako aj súčasť národohospodárskej stratégie SR.

Informatizácia spoločnosti je nevyhnutnou súčasťou politiky orientovanej na znalostnú ekonomiku. Proces informatizácie spoločnosti však na Slovensku v porovnaní s ďalšími členskými štátmi EÚ zaostáva.

Slovensko je práve teraz v štádiu rozvoja a zavádzania viacerých zmien v oblastiach ako napr. posilnenie konkurencie v miestnych prístupových vedeniach; informatizácia verejnej správy; budovanie ústredného portálu verejnej správy; zavádzanie ECDL skúšok v štátnej správe zmena štruktúry rámca pre čerpanie štrukturálnych fondov pre programovacie obdobie 2007-2013.

Je dôležité, aby sa uvedené zmeny využili na užitočné opatrenia v oblasti informatizácie spoločnosti a uľahčili sa tak činnosti verejnej správy a všetkých občanov v spoločnosti. Uvedené odporúčania sú impulzom pre inštitúcie verejnej správy, prípadne vyšších územných celkov. Odkrývajú možnosti ďalšieho rozvoja vzdelávania vo verejnej správe a spolupráce medzi vzdelávacími inštitúciami a orgánmi miestnych samospráv a byť tak erudovane bližšie k občanovi.

Použitá literatúra

- [1] Informačný audit vybraných ÚOŠS - záverečná správa, pre MDPT SR - S&K management systems, Bratislava, December 2009.
- [2] Polročný výkaz o vybraných telekomunikačných službách za rok 2009, pre MDPT SR - Výskumný ústav spojov, n.o., Banská Bystrica, 2009
- [3] Rozvoj informačnej spoločnosti na Slovensku z pohľadu regiónov s dôrazom na potreby vidieka, pre MDPT SR – Výskumný ústav spojov, n.o., Banská Bystrica, Jún 2009.
- [4] Slovenská republika v roku 2008 z pohľadu eEurope+ (Príloha B k Národná podpora hodnotenia programu eEurope/eEurope+), pre MDPT SR – Výskumný ústav spojov, n. o., Banská Bystrica, Jún 2009.
- [5] Správa činnosti vzdelávania vo verejnej správe za rok 2009. Ústredie úradu práce SR, Bratislava, Február 2010
- [6] Stratégia informatizácie spoločnosti v podmienkach SR a Akčný plán, MDPT SR – 2009.

- [7] Stratégia konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 (Národná lisabonská stratégia), Bratislava, 2009.
- [8] Vyhodnotenie realizácie informatizácie regionálnych škôl - projektu Infovek v roku 2008, MŠ SR, Bratislava, 2009.
- [9] Zabezpečenie informačno-komunikačnej infraštruktúry na rozvoj služieb informačnej spoločnosti, pre MDPT SR – Výskumný ústav dopravný a.s., Žilina, Jún 2009.

Mgr. Miroslav Kohutár

Katedra ekonómie a financií

Vysoká škola ekonómie manažmentu

verejnej správy v Bratislave

Železničná 14

821 07 Bratislava 214

E mail: Miroslav.Kohutar@vsemvs.sk

Skúsenosti mimovládneho sektora s prácou s mladou generáciou krajín juhovýchodnej Európy a Ukrajiny v kontexte euroatlantickej integrácie

Michal Kovács

Abstrakt

Príspevok sa venuje analýze skúseností slovenskej mimovládnej organizácie Euroatlantické centrum, ktorá pôsobila v oblasti zvyšovania povedomia mladej generácie krajín juhovýchodnej Európy a Ukrajiny o otázkach euroatlantickej integrácie týchto krajín. Text rámcovo analyzuje postoje obyvateľov daných krajín k integrácii a identifikuje niektoré problémové oblasti na ktoré sa zameriavali aktivity Euroatlantického centra. Nadväzuje vyhodnotením štruktúry, postupov a výstupov najrelevantnejších projektov, ktoré organizácia organizovala so zámerom osloviť mladú generáciu. Na základe empirických skúseností autor formuluje rámcové odporúčania pre ďalšiu prointegračnú angažovanosť v danom regióne.

Kľúčové slová: mladá generácia, integrácia, Ukrajina, juhovýchodná Európa, Európska únia, Severoatlantická aliancia, Euroatlantické centrum

Abstract

The paper analyses lessons learned by a Slovak non-governmental organization – The Euro-Atlantic Center – which implemented projects aimed at rising awareness and discussing issues of Euro-Atlantic integration of Ukraine and South-Eastern Europe with young generation from respected countries. Based on public opinion polls screening citizen's attitudes towards the integration the author identifies some areas the Euro-Atlantic Center paid special attention to. He presents the structure, proceedings, outcomes and overall evaluation of the most relevant projects the Center organized with the intention to address the young generation. Based on empirical experiences the author concludes by formulating basic recommendations for further pro-integration engagement in the given region.

Keywords: young generation, integration, Ukraine, South-Eastern Europe, European Union, North-Atlantic Treaty Association, Euro-Atlantic Center

Úvod

Euroatlantické centrum (EAC) je nezávislá mimovládna organizácia, pôsobiaca v oblasti medzinárodných vzťahov a bezpečnostnej politiky od roku 1999. Od svojho vzniku prekonalo dlhú cestu v procese inštitucionalizácie od neformálneho študentského debatného klubu k rešpektovanej mimovládnej organizácii mladých akademikov a študentov. Od začiatku svojej činnosti podporovalo EAC vstup SR do NATO a EÚ, pričom sa aktívne angažovalo vo zvyšovaní verejnej informovanosti o integračných snahách Slovenska s cieľom prispieť k budovaniu silného európskeho a transatlantického piliera slovenskej bezpečnostnej a zahraničnej politiky.

Po úspešnej euroatlantickej integrácii Slovenska, EAC tiež rozšírilo vektor svojho pôsobenia o kvalitatívne novú dimenziu. Okrem tradičného pôsobenia v oblasti vzdelávania, verejnej diplomacie a integrácie slovenskej bezpečnostnej komunity sa organizácia začala angažovať v procese odovzdávania slovenských skúseností s integračným procesom.

Nakoľko sa Euroatlantické centrum vyvinulo do svojej súčasnej podoby najmä vďaka aktívnemu úsiliu mladých ľudí, vysokoškolských študentov a akademikov, patrí práca s mladou generáciou medzi priority organizácie. V súvislosti s integračným procesom vníma organizácia veľký potenciál mladých vzdelaných ľudí, ktorí môžu zohrať úlohu už v blízkej budúcnosti. Na skúsenosti EAC môžeme ilustrovať priamy dosah angažovanosti nastupujúcej generácie, ktorá sa od roku 1999 zapájala do podpory integračných snáh SR.

Pri budovaní odborných kapacít mladých ľudí dominujú dva ciele.

Po prvé, angažovaní a odborne pripravení mladí ľudia, napr. vysokoškolskí študenti, majú v krátkodobom horizonte potenciál vstúpiť do inštitúcií ovplyvňujúcich zahraničnopolitické smerovanie a integračné procesy jednotlivých krajín a tým z vnútra vplyvať na odbornosť procesu integrácie a reforiem. V strednodobom horizonte navyše existuje predpoklad, že niektorí z týchto mladých odborníkov / politikov budú schopní i ideologicky formovať zahraničnú a bezpečnostnú politiku.

Po druhé, motivovaní odborne pripravení mladí ľudia majú tendenciu ďalej šíriť informácie, ktoré im boli poskytnuté. Ak sa jedná o vysokoškolských študentov, majú priamy dosah na svojich kolegov, a tým tiež na rozširovanie akademickej diskusie o témy spojené s integračným procesom. Ak sa podarí navyše inšpirovať mladých ľudí, či už ideologicky, alebo pragmaticky, aby diskusie na tieto témy ďalej iniciatívne rozvíjali, získavame silný multiplifikujúci nástroj na odovzdávanie ďalších informácií.

Mladí ľudia predstavujú vďačnú cieľovú skupinu, nakoľko je vo väčšej miere schopná diskutovať o hodnotovom rámci a východiskách medzinárodnej integrácie. Popri informáciách o charaktere integračného procesu preto existuje väčší priestor na vysvetlenie základu: „Čo to je Európska únia a čo to je Severoatlantická aliancia?“.

EAC ako reprezentant Slovenska na pôde medzinárodnej Mládežníckej asociácie atlantickej zmluvy (Youth Atlantic Treaty Association) spolupracoval na projektoch odovzdávania skúseností z transformačného procesu SR najmä so svojimi zahraničnými partnermi v rámci tejto medzinárodnej organizácie. Pri práci so svojimi prioritnými krajinami sa sústreďuje najmä na budovanie kapacít a rozširovanie odbornej prípravy v rámci pracovných

návštev Slovenska zahraničnými hosťami, u ktorých existuje potenciál získané vedomosti aplikovať a ďalej šíriť.

V príspevku sa autor v súvislosti s prácou s mladými ľuďmi z Ukrajiny a krajín juhovýchodnej Európy venuje dvom konkrétnym prointegračným projektom, ktoré sa do veľkej miery líšia svojim obsahom i zameraním. Autor identifikuje niektoré z problematických oblastí integrácie z pohľadu obyvateľov jednotlivých krajín a na základe empirických skúseností rámcovo formuluje základné odporúčania pre podporu prointegračných snáh regiónu do budúcnosti.¹⁷⁷

Prvý z projektov bol venovaný mladej generácii z krajín Juhovýchodnej Európy. Vyznačoval sa okrem svojej mediálne uchopiteľnej symbolickej výpovede silným apelom na nutnosť spolupráce v regióne pri jeho integračných snahách. Cieľom druhého projektu bolo vyvolať záujem vysokoškolských študentov z Ukrajiny o problematiku NATO a Európskej únie a poukázať pri tom na charakter - východiská a implikácie – reforiem a prozápadného smerovania krajiny.

Juhovýchodná Európa

Juhovýchodná Európa, či Balkán historicky i etnicky bezpochyby tvorí súčasť Európy. Udalosti 20. storočia sa zaslúžili nie len o neslávnu nálepku „Sudu s pušným prachom“, ale tiež o hlbšiu dezintegráciu regiónu. Keď preto začiatkom 21. storočia hovoríme o európskej a atlantickej integrácii regiónu, predstavuje práve historické dedičstvo, najmä to z 90. rokov 20. storočia, najväčší problém.

Až na niektoré výnimky nechýba štátom bývalej Juhoslávie proeurópsky a proatlantický entuziazmus. Podľa výskumu agentúry Gallup Europe by dosahovala v prípade referenda v roku 2009 podpora vstupu do EÚ v Albánsku (vyše 89% za), Bosne a Hercegovine (vyše 82% za), Čiernej hore (vyše 79% za), Macedónsku (vyše 81% za), či Srbsku (vyše 69% za) vysokých hodnôt. Jedinú výnimku predstavuje Chorvátsko, kde sa podpora z hodnôt medzi 70-80% v rokoch 2000 – 20001 znížila až na dnešných 39%¹⁷⁸. [1] Podpora atlantickej integrácie je citeľná najmä v krajinách takzvanej Jadranskej trojky. Albánsko (96% za), Chorvátsko (60% za)¹⁷⁹ a Macedónsko (90% za) jasne ukázalo podporu domácej verejnej mienky svojim integračným ambíciám. [2] Bosna a Hercegovina, Čierna hora a Srbsko sú prirodzene skeptickejšie v postojoch k Severoatlantickej aliancii, no vzájomné vzťahy sa tiež začínajú vyvíjať vo viac pragmatickej ako sentimentálnej rovine.

Za najväčší problém vo vzťahu k Západu a ďalšej integrácii sa z pohľadu obyvateľov regiónu považujú historické animozity.¹⁸⁰ Strach z ozbrojeného konfliktu je navyše stále citeľný najmä medzi Macedóncami, Srbmi a Chorvátmi žijúcimi v Bosne a Hercegovine. Na

¹⁷⁷ Ako člen pre predsedníctva Euroatlantického centra mal autor príspevku možnosť podieľať sa na príprave, implementácii a vyhodnotení projektov (pozn. aut.)

¹⁷⁸ V Chorvátsku je zároveň najväčšia skupina nerozhodnutých občanov – až 38%

¹⁷⁹ V prípade Albánska a Chorvátska sa jedná skôr o spokojnosť s už prebehnutou integráciou do NATO

¹⁸⁰ V celo-regionálnom priemere uviedlo až 47% opýtaných

druhej strane, pozitívnym signálom je, že napriek stále živým sentimentom stále viac obyvateľov túži po upevňovaní vzťahov so svojimi susedmi. Okrem Albánska bol zaznamenaný vo všetkých štátoch regiónu medziročný rast podpore budovania lepších susedských vzťahov zhruba o 5%¹⁸¹. [3]

Euroatlantické centrum sa preto pri svojej práci s mladými ľuďmi orientovalo na prekonávanie historických animozít, integráciu mladých ľudí z regiónu, ich informovanosť a hlavne motiváciu, aby sa mladá generácia stala nositeľom transformácie. Usilovalo sa im tiež ponúknuť zahraničnú skúsenosť, ktorá zohráva najmä pre mladých ľudí významný faktor. V prieskumoch Gallup Europe sa možnosť cestovať umiestnila na prvom mieste vo všetkých krajinách regiónu medzi benefitmi, ktoré občania od EÚ očakávajú. [4] Zahraničná skúsenosť pre nich preto určite predstavuje motivačný prvok.

Projekt GLOBSEC Express: Sending Message to the Balkans

V krátkosti priblížim projekt *GLOBSEC Express: Sending Message to the Balkans*, ktorý organizovalo Euroatlantické centrum v konzorciu so Slovenskou atlantickou komisiou v roku 2007. Projekt bol organizovaný pod záštitou štátnej tajomníčky Ministerstva zahraničných vecí SR v spolupráci a za podpory Severoatlantickej aliancie, Ministerstva zahraničných vecí SR, Zastúpenia Európskej komisie na Slovensku a Veľvyslanectva Spojených štátov amerických na Slovensku. Partnerskou inštitúciou na chorvátskej strane bola Chorvátska atlantická rada a jej mládežnícka komisia.

Cieľová skupina

Cieľovou skupinou projektu bolo 12 mladých profesionálov z mimovládneho sektora, politikov a univerzitných študentov z Albánska, Bosny a Hercegoviny, Čiernej hory, Chorvátska, Macedónska a Srbska spolu s ďalšími 8 mladými participantmi z Bulharska, Česka, Maďarska, Rumunska, Slovenska a Slovinska.

Ciele projektu

Základným cieľom projektu bolo inovatívnym spôsobom na palube konferenčného vlakového vozňa vytvoriť platformu pre diskusiu mladej generácie lídrov z krajín juhovýchodnej Európy. Prioritou bolo iniciovanie neformálnej diskusie o bezpečnosti, rozvoji a budúcnosti regiónu v kontexte euroatlantickej integrácie. Zámerom bolo tiež umožniť výmenu podnetov medzi participantmi, odborníkmi a diplomatmi z členských krajín Aliancie a ostatnými mladými lídrami z krajín, ktoré do NATO vstúpili, toho času, len pred 3 rokmi.

Výmena skúseností a informácií bola navyše obohatená o symboliku celého projektu, ktorý len niekoľko mesiacov pre summitom NATO v Bukurešti niesol symbolickú štafetu atlantickej integrácie z Bratislavy do Záhrebu. Významnou súčasťou programu sa stala tiež

---

¹⁸¹ Bez zohľadnenia obyvateľov Kosova

spoločná vyzývka mladej generácie, ktorá apelovala na všetky štáty regiónu aby svoje krajiny viedli cestou spolupráce, pričom identifikovala euroatlantickú integráciu celej juhovýchodnej Európy ako nádej udržateľnosti mieru, stability a prosperity regiónu.

Štruktúra projektu

Oficiálnu časť projektu otvoril diskusný panel s reprezentantmi štátov takzvanej Jadranskej trojky na Ministerstve zahraničných vecí SR. Dominantnú časť programu však tvorilo vypravenie konferenčného vlakového vozňa z Bratislavy do Záhrebu. Na palube tohto vozňa ďalej prebiehala celodenná diskusia o budúcnosti regiónu a spoločnej euroatlantickej integrácii. Mladá generácia na tomto fóre tiež vytvorila spoločnú deklaráciu, ktorá bola neskôr tlmočená predstaviteľom jednotlivých krajín juhovýchodnej Európy ako aj vrchným predstaviteľom NATO.

GLOBSEC Express navyše do Záhrebu priniesol symbolický štafetový kolík z rúk štátnej tajomníčky MZV SR, pani Diany Štrofovej, ktorý bol slávnostne na oficiálnom prijatí v Záhrebe odovzdaný predstaviteľom Chorvátskej atlantickej rady.

Podujatia sa ako rečníci a prednášajúci zúčastnili zástupcovia NATO, Európskej komisie, Ministerstva zahraničných vecí SR, Ministerstva obrany SR, Veľvyslanectva USA v SR, zahraničných a slovenských mimovládnych organizácií a akademickej obce.

Výstupy projektu

Základným výstupom projektu bola popri otvorenej a konštruktívnej diskusii prezentácia 4 základných myšlienok: NATO ako dynamická a otvorená Aliancia (1), Zdravý rozum a spolupráca namiesto separácie a animozity (2), Spolupráca, Partnerstvo, Porozumenie: hodnoty, ktoré Aliancia prináša juhovýchodnej Európe (3), Neexistuje „Európa celá a slobodná“ bez juhovýchodnej Európy. (4)

Lákavý formát podujatia tiež vytvoril výbornú príležitosť na upevnenie vzájomných kontaktov medzi mladou generáciou z 12 krajín, ktoré zakladajú potenciál pre rozvoj porozumenia a ďalšej spolupráce.

Doplňujúcim výstupom sa stalo komuniké mladej generácie a krátky dokumentárny film zachytávajúci myšlienku a priebeh projektu ako aj rozhovory s jednotlivými participantmi o ich postojoch k spoločnej euroatlantickej integrácii regiónu.

Na projekt nadviazal v decembri 2008 v réžii Severoatlantickej aliancie a chorvátskeho Ministerstva zahraničných vecí a európskej integrácie GLOBSEC Express II vypravený zo Záhrebu do Istanbulu. Zámerom bolo demonštrovať, že euroatlantická integrácia regiónu nie je zďaleka ukončená a že práve mladá generácia sa má stať nositeľom spoločnej budúcnosti celého regiónu.[5]

Odporúčania

- Zdôrazňovať potrebu spoločnej integrácie celého regiónu
- Umožniť mladým ľuďom z regiónu zahraničnú skúsenosť
- Zviditeľňovať výstupy projektov pred domácou aj zahraničnou verejnosťou, zaangažovať do mediálnych výstupov participantov a nechať ich pocítiť, že sú súčasťou niečoho „veľkého“. Mediám ponúkať príbehy.
- Inšpirovať mladých k aktivite a zapojeniu sa do procesu spoločenskej transformácie či v štátnej správe alebo mimovládnom sektore.
- Pri spolupráci s partnerskou organizáciou pri výbere relevantných participantov z cieľovej krajiny pomáha existencia prehľadnej metodológie predchádzať potenciálnym nedorozumeniam
- Významnú časť programu venovať tiež „neodborným“, no inovatívnym aktivitám. Sústrediť sa na networking medzi participantmi a domácimi expertmi, kontinuálne nadväzovať na projekty

Ukrajina

Situácia na Ukrajine je do veľkej miery odlišná od situácie v juhovýchodnej Európe a to aj napriek porovnateľnej východiskovej situácii v súvislosti s historickým vplyvom a závislosťou na Ruskej federácii, významným demografickým rozdielom, silnému postaveniu ruskej kultúry, jazyka a menšiny ako aj nie vždy stabilnej politickej situácii.

Prieskumy verejnej mienky dlhodobo indikujú, že Ukrajina nie je zďaleka vnútorne pripravená a presvedčená o potrebe svojej prozápadnej integrácie. Prejavuje sa to najmä na postojoch k integrácii do NATO. Z prieskumu uverejneného v novembri 2009¹⁸² širším konzorciom pod vedením Inštitútu pre spoločenskú transformáciu vyplýva, že vývoj vzťahu k integrácii má v krajine len mierne pozitívny trend. V celkovom priemere len 30% Ukrajincov podporuje vstup krajiny do NATO, pričom nerozhodnutých je približne 10%.¹⁸³ Európska integrácia predstavuje odlišnú kapitolu. Z uvedeného prieskumu vyplýva, že 56% občanov Ukrajiny podporuje vstup do EÚ. [6]

Ak je teda cieľom pomôcť Ukrajine v jej integračných snahách, prvoradým cieľom musí byť práca s verejnou mienkou a jej informovanosťou. Nakoľko je pravdepodobné, že integrácia Ukrajiny bude minimálne strednodobým procesom, považuje EAC prácu s mladými Ukrajincami a Ukrajinkami za kľúčovú oblasť rozvojovej spolupráce.

V projektoch sa usilovalo zamerať najmä na niekoľko hlavných smerov.

Informovanosť. Dôraz bol kladený na odovzdávanie základných, no relevantných a objektívnych informácií. Napr.: „Čo je NATO?“, „Čo je EÚ?“, „Ako fungujú tieto organizácie, čo sú ich ciele a ako funguje rozhodovací proces v nich?“, „Aké sú výhody / nevýhody členstva?“, „Aké sú predstupové kritériá a aké sú záväzky jednotlivých členov?“. Z uvedeného prieskumu napríklad vyplýva, že až 43% Ukrajincov, ktorí si o sebe myslia, že majú dostatok informácií o NATO, súhlasia so vstupom do Aliancie. [7] Je preto prvým krokom tieto informácie odovzdávať a najmä zjednodušovať do podoby, ktorá je pre študentov, či mladých profesionálov uchopiteľná a zapamätateľná. EAC má navyše dobré skúsenosti s otváraním kontroverzných tém a kritickej diskusie aj o problematických aspektoch integrácie. Vytvára sa takto väčšia dôvera a otvorenosť medzi organizátorom a ukrajinskými participantmi.

Zahraničná skúsenosť. Ďalším významným faktorom v prieskumoch verejnej mienky je osobná zahraničná skúsenosť. Až 40,3% ľudí, ktorí za posledných 5 rokov študovali alebo pracovali v zahraničí, resp. ich rodinní príslušníci, podporujú integráciu do NATO. [8] Tak ako pri mladej generácii z krajín juhovýchodnej Európy je preto žiaduce, aby ľudia s ktorými pracujeme dostali možnosť vidieť a zažiť minimálne Slovensko, ideálne aj ostatné krajiny

¹⁸² Štatistické údaje zbierané v novembri 2008

¹⁸³ Agentúra FOM – Ukrajina uvádza v prieskume z apríla 2009 nasledovné údaje: V prípade referenda bude za integráciu do NATO: 21%, proti 57% , nerozhodnutých / nepôjde hlasovať 22%

v EÚ či NATO. Skúsenosť so životným štýlom a pointegračným rozvojom krajiny zanecháva mnohokrát silnejší vnem ako odborný program.

Integrácia nerovná sa nepriateľstvu s Moskvou. Zdôrazňovať túto tézu považujem za veľmi dôležité, kvôli istému predpokladu (Ruskom živenému), že zlepšenie vzťahov so Západom sa automaticky rovná nepriateľstvu s Ruskom. Prieskum agentúry FOM – Ukrajina z apríla 2009 jasne naznačuje, že až 69% Ukrajincov má pozitívny vzťah k Rusku. [9] Z prieskumu agentúry Gallup Group z októbra 2008 navyše vyplýva, že len 13% Ukrajincov je ochotných podporiť európsku integráciu krajiny ak by mala znamenať poškodenie vzťahov s Moskvou [10]. Je preto nezmyselné stavať vzťah s Ruskom a vzťah so Západom do opozície. V prípade ruskej rétoriky sa jedná o štandardný postup v prirodzenej snahe o zachovanie istej sféry vplyvu. Ako príklad môže byť opäť použitá skúsenosť Slovenska, ktoré pri svojej euroatlantickej integrácii dostávalo tiež silné negatívne signály z Moskvy. Napriek tomu vstup do NATO vzťahy s Ruskom dramaticky neovplyvnil, dokonca sa ďalej rozvíjajú v obojstranne výhodných oblastiach. Tézu o sférach vplyvu a zastrašovanie zo strany Ruska sa preto EAC snažilo zmierňovať slovenskou skúsenosťou a marginalizovať ako niečo, čo do 21. storočia nepatrí. Cieľom bolo podnecovať väčšie sebavedomie Ukrajincov s ohľadom na ich zahraničnopolitické smerovanie bez toho, aby museli voliť medzi Západom a Ruskom.

Spoločná integrácia do EÚ a NATO nie je podmienkou, je však prirodzená a výhodná. Nakoľko je podpora integrácie do EÚ značne vyššia ako podpora integrácie do NATO, predstavuje zameranie týchto dvoch organizácií v očiach Ukrajincov niečo odlišné. Zatiaľ čo pre podporovateľov atlantickej integrácie predstavuje Aliancia kľúč k európskej integrácii, podporovatelia čisto európskej integrácie súvis medzi týmito procesmi nevidia, resp. nemajú záujem vidieť. Usilovali sme sa preto poukázať na spoločný hodnotový rámec oboch organizácií, úzku spoluprácu, no najmä na spoločné ciele akými sú stabilita, mier a solidarita medzi členskými štátmi. Na rozdiely sme poukazovali v oblasti nástrojov, ktorými tieto organizácie disponujú.

Projekt „Slovakia to Ukraine: Building Bridges to Future Generations“

V krátkosti uvediem projekt *Slovakia to Ukraine: Building Bridges to Future Generations*, ktorý organizovalo Euroatlantické centrum v roku 2007, za podpory Ministerstva zahraničných vecí SR v spolupráci s Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici, Veľvyslanectvom USA na Slovensku a Veľvyslanectvom SR na Ukrajine, ktoré plní funkciu Kontaktného veľvyslanectva NATO pre Ukrajinu.

Cieľová skupina

Cieľovou skupinou projektu bolo 30 vysokoškolských študentov humanitných smerov, mladých reprezentantov médií a mimovládnych organizácií z Ukrajiny. Do projektu sa zapojili účastníci z viacerých väčších miest na Ukrajine, no vychádzajúc z prieskumov

verejnej mienky sa EAC prioritne zameralo na oblasti krajiny s najskeptickejšími pohľadmi na euroatlantickú integráciu.¹⁸⁴

Ciele projektu

Hlavným cieľom projektu bolo vyvolať záujem cieľových skupín o problematiku NATO a Európskej únie, poskytnúť komplexné informácie o jednotlivých aspektoch činností euroatlantických štruktúr a prispieť tak k formovaniu verejnej mienky najmä mladej ukrajinskej generácie smerom k podpore integračných ambícií Ukrajiny do NATO a EÚ.

Prioritou projektu bolo odovzdať popri základných informáciách o EÚ a NATO tiež skúsenosti Slovenskej republiky s prípravou jej vstupu do euroatlantických štruktúr z hľadiska potreby implementácie politických a spoločenských reforiem, ako aj nutnosti modernizácie ozbrojených síl v súlade s požiadavkami organizácií.

Sekundárnym cieľom projektu bolo na príklade Slovenska ilustrovať významnú úlohu médií a mimovládnych organizácií pri formovaní verejnej mienky v integračnom procese a prispieť tak k väčšej aktivizácii ukrajinského mimovládneho sektora a médií v tejto oblasti.

Štruktúra projektu

Projekt bol realizovaný formou odborných prednášok, diskusií a workshopov pre pozvaných participantov, ktoré boli zoskupené podľa tematického zamerania do diskusných panelov rozložených v rámci 5 dní. Podujatie sa uskutočnilo v priestoroch Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Participantí na záver podujatia navštívili tiež Bratislavu a boli prijatí na ambasáde Spojených štátov amerických v Slovenskej republike.

Podujatia sa ako rečníci a prednášajúci zúčastnili zástupcovia mimovládnych organizácií a akademickej obce, ktorí sa podieľali na práci s verejnou mienkou v súvislosti s integráciou Slovenska do euroatlantických štruktúr, ako aj pracovníci Ministerstva zahraničných vecí, Ministerstva obrany SR, Ozbrojených síl SR, ktorí sa zúčastnili na príprave a implementácii potrebných reforiem pred vstupom SR do NATO a EÚ.

Výstupy projektu

Prínosom odborného seminára bola prezentácia základných téz pracovne pomenovaných: *Informovanosť, Integrácia nerovná sa nepriateľstvo s Moskvou a Spoločná integrácia do EÚ a NATO nie je podmienkou, je však prirodzená a výhodná.*

Podujatie vytvorilo tiež vhodnú príležitosť na upevnenie vzájomných kontaktov slovenských a ukrajinských mladých odborníkov, ktoré zakladajú potenciál pre rozvoj ďalšej spolupráce. Na projekt neskôr nadviazal viacdňový seminár v Banskej Bystrici pre ukrajinských akademikov „NATO and Security as a Necessary Part of the Slovak and

---

¹⁸⁴ Participantí pochádzajú z týchto miest: Dnipropetrovsk, Cherkasy, Chernivtsy, Ivano-Frankivsk, Kharkiv, Kryvyi Rih, Kyjev, Lviv, Rivne, Sumy, Ternopil, Užhorod, Volyn, Zaporozhye, Zhytomir

Ukrainian Academic Studies“ ako aj návšteva zástupcov ukrajinských médií na Slovensku. V akademickej spolupráci tiež pokračovala Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici s Fakultou histórie, politológie a medzinárodných vzťahov Štátnej univerzity Ilju Fedkova v Červnovici.

Doplňujúcim výstupom sa stal zborník obsahujúci prezentované príspevky, ktorý môže do značnej miery napomôcť k šíreniu výstupov seminára aj po ukončení podujatia a dosahovaní vytýčených cieľov projektu.

Odporúčania

- Koncentrovať sa na kritickú diskusiu, informovať o realistickom obraze integrácie. Používané tézy: *Informovanosť, Integrácia nerovná sa nepriateľstvo s Moskvou a Spoločná integrácia do EÚ a NATO nie je podmienkou, je však prirodzená a výhodná.*
- Umožniť mladým ľuďom z Ukrajiny zahraničnú skúsenosť
- Inšpirovať mladých k aktivite a zapojeniu sa do procesu spoločenskej transformácie či v štátnej správe alebo mimovládnom sektore.
- Významnú časť programu venovať tiež „neodborným“, no inovatívnym aktivitám. Sústrediť sa na networking medzi participantmi a domácimi expertmi, kontinuálne nadväzovať na projekty
- Rozvíjať akademickú spoluprácu s ukrajinskými univerzitami

Použitá literatúra

[1] Gallup Europe, Balkan Monitor - Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, 2009, Brusel (dostupné na internete:

http://www.balkan-monitor.eu/files/BalkanMonitor-2009_Summary_of_Findings.pdf)

[2] Congressional Research Service, NATO Enlargement: Albania, Croatia, and Possible Future Candidates, Washington D.C., 2009 (dostupné na internete:

<http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34701.pdf>)

[3] Gallup Europe, Balkan Monitor - Insights and Perceptions: Voices of the Balkans, 2009, Brusel (dostupné na internete:

http://www.balkan-monitor.eu/files/BalkanMonitor-2009_Summary_of_Findings.pdf)

[4] Tamtiež

[5] Ministerstvo zahraničných vecí a európskej integrácie Chorvátskej republiky, Tlačová správa č. 381/08, Záhreb, 2008 (dostupné na internete:

<http://www.mvpei.hr/custompages/static/hrv/templates/ frt Priopcenja.asp?id=4279>)

[6] Institute of Society Transformation, Results of All-Ukrainian public-opinion poll on the attitude of Ukrainian citizens towards Euro-Atlantic integration of Ukraine, Kyjev, 2009, (dostupné na internete: <http://www.ata-sec.org/downloads/articles/poll.pdf>)

[7] Tamtiež

[8] Tamtiež

[9] FOM-Ukrajina, Мнения и взгляды населения Украины в апреле 2009 года, Kyjev, 2009 (dostupné na internete: http://bd.fom.ru/report/map/ukrain/ukrain_eo/du090430)

[10] Gallup Group, Ukrainians May Oppose President's Pro-Western Goals, Washington D.C., 2008 (dostupné na internete:

<http://www.gallup.com/poll/110848/Ukrainians-May-Oppose-Presidents-ProWestern-Goals.aspx>)

Ing. Michal Kovács

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Slovenská republika

E-mail: michal.kovacs@euba.sk

Právní úprava kupní smlouvy v České republice a Ruské federaci

Elena Kurilova

Abstrakt

Referát je věnován srovnávacímu právnímu studiu kupní smlouvy. Jako objekty pro studium byly vybrány právní normy, upravující kupní smlouvu v Rusku a České republice. Porovnání bylo provedeno v souladu s parametry, jako jsou právní prameny, pojem, klasifikace, podstatné náležitosti, forma smlouvy, odpovědnost smluvních stran. Výsledkem studia je vyčlenění obecného a odlišného v právní úpravě kupní smlouvy v Rusku a České republice. I přes obecný přístup k definici kupní smlouvy a chápání její podstaty, se podle všech ostatních parametrů právní úprava liší. Kromě srovnávacího popisu v referátu je uveden autorův přístup k chápání předmětu smlouvy a podstatných náležitostí.

Klíčová slova: české právo, kupní smlouva, občanské právo, obchodní právo, právní komparatistika, ruské právo, závazkové právo.

Abstract

This article is devoted to comparative law study of the sales contract. Law regulating the sales contract in Russia and in the Czech Republic was chosen as an object for this study. The comparison was performed according to such parameters as sources of law, the concept of classification, the essence of contracts, the form, and the responsibility of the parties. The clearance of general and differences in the legal regulation of sales in Russia and the Czech Republic has become the result of this study. Despite the general approach to the definition of the sales contract and the understanding of its essence, all other parameters are different. Aside from the comparative description the author's approach to the understanding of subject matter and the essence of contracts is posted in the article.

Keywords: Czech law, sales contract, civil law, commercial law, law comparison, Russian law, law of obligation

Úvod

Kupní smlouva jako tradiční instituce občanského práva je kromě jiného perspektivním objektem pro srovnávací právní studie, protože se považuje za jeden z hlavních nástrojů z pohledu legislativní techniky a regulačního rámce. Jak poznamenal L.A. Lunc [8], ve všech právních systémech se osnovy obecné části závazkového práva rozvíjely hlavně na základě normativního materiálu týkajícího se kupní smlouvy. Znalost cizího práva dovoluje lepší pochopení vlastního právního systému se všemi jeho klady a zápory. Srovnání různých právních úprav dovoluje vymezit obecné a zvláštní, nahodilé a zákonité v právu. Tento referát je zaměřen na obecná ustanovení o kupní smlouvě. Odkazy na konkrétní ustanovení o jednotlivých smlouvách jsou použita pouze jako prostředek ke zdůraznění společných nebo rozdílných rysů v české a ruské legislativě.

Platná právní úprava

V České republice kupní smlouvu upravuje především občanský zákoník a obchodní zákoník. Občanský zákoník upravuje kupní smlouvu neobchodní povahy, ustanovení obchodního zákoníku jsou věnována kupní smlouvě obchodní povahy. Kromě toho, se zvláštní ustanovení občanského zákoníku o kupní smlouvě nevztahují ani na smlouvy, jejichž předmětem je prodej podniku nebo jeho části a na koupi cenných papírů a to i v případě, že smluvní stranou není podnikatel. I na tyto smlouvy však jsou aplikovatelná obecná ustanovení občanského zákoníku při řešení otázek, které nejsou v obchodním zákoníku upraveny. Ale obchodní zákoník neupravuje koupi nemovitosti, protože kupní smlouva, jejímž předmětem je nemovitost, nemá obchodní charakter a to ani v případě, kdy ji uzavírají podnikatelé v souvislosti se svým podnikáním. Jestliže však je nemovitost prodávána v rámci prodeje podniku, řídí se její prodej úpravou smlouvy o prodeji podniku, jež je obsažená v obchodním zákoníku, a to i v případě, že její stranou je nepodnikatel [9].

V Rusku je hlavním pramenem právní úpravy kupní smlouvy Občanský zákoník (Kapitola 30). Na rozdíl od českého nepoužívá ruský zákonodárce pojem obchodní kupní smlouva, a to navzdory skutečnosti, že se v praxi vyskytují smlouvy, na jejichž základě prodávající a kupující působí v rámci své podnikatelské činnosti. Při regulaci právních vztahů vzniklých z těchto smluv, platí některá zvláštní ustanovení týkající se závazků v oblasti podnikání. Současně, podle řady vědců, tato skutečnost neposkytuje žádný základ pro vyčlenění takzvaných smluv obchodní povahy [1]. Jako potvrzení tohoto názoru se mluví o tom, že se zvláštní právní regulace obchodních závazků vztahuje rovněž na závazky vyplývající z jakékoliv občanskoprávní smlouvy, a nemůže sloužit jako kritérium pro vyčlenění speciální obchodní kupní smlouvy. Naopak, obecná ustanovení o kupní smlouvě se vztahují na všechny kupní smlouvy bez ohledu na to, zda jejich strany jsou subjekty podnikatelské činnosti [4].

Podle názoru autora tohoto referátu současné situaci odpovídá opačný názor, podle něhož obchodní smlouvy jsou samostatným druhem smluv. Konkrétním příkladem obchodní smlouvy je smlouva o dodávkách, která je někdy nazývána podnikatelskou nebo obchodní kupní smlouvou [3]. Důkazem ve prospěch této verze je druh zboží, které je předmětem smlouvy. Podle čl.506 Občanského zákoníku Ruské federace se zboží v případě smlouvy o dodávkách kupuje pro podnikatelské nebo jiné účely, nesouvisející s osobním, rodinným a dalším podobným využitím.

Nicméně je třeba poznamenat, že smlouvy o dodávkách v ruském občanském právu se liší od kupní smlouvy v českém obchodním právu. Hlavním rozdílem je, že podstatnou náležitostí smlouvy o dodávkách v souladu s čl.506 Občanského zákoníku Ruské federace je smluvní lhůta. Někteří vědci (např. M.I. Braginský [7]) rovněž za podstatné náležitosti považují periody dodávky (čl.508 Občanského zákoníku).

Pojem

V souladu s ustanovením odst.1 čl.454 Občanského zákoníku Ruska v rámci kupní smlouvy jedna strana (prodávající) se zavazuje převést věc (zboží) do vlastnictví druhé

smluvní strany (kupujícího) a kupující se zavazuje zboží přebrat a zaplatit za něj stanovenou částku peněz (cenu).

Občanský zákoník České republiky (§588) vymezuje kupní smlouvu povinností prodávajícího odevzdat předmět koupě kupujícímu a povinnostmi kupujícího předmět koupě převzít a zaplatit za něj prodávajícímu dohodnutou cenu. Ze zákonné úpravy kupní smlouvy je však třeba i vyvodit, že znakem kupní smlouvy je i povinnost prodávajícího převést na kupujícího vlastnické právo k prodávané věci.

Zvláštní druhy kupní smlouvy

V souladu s odst.5 čl.454 Občanského zákoníku Ruska zvláštními typy kupní smlouvy jsou: maloobchodní prodej, dodávka, dodávka zboží pro potřeby státu, smlouva o dodávkách zemědělských výrobků, smlouva o dodávkách energie, smlouva o prodeji nemovitosti, smlouva o prodeji podniku.

V České republice vedle obecné úpravy kupní smlouvy obsahuje občanský zákoník zvláštní ustanovení (§ 612 n), která upravují prodej zboží v obchodě.

V praxi se rozeznávají i některé zvláštní druhy kupních smluv s přihlédnutím ke způsobu jejich uzavření nebo k modifikaci odpovědnosti prodávajícího za vady věci: «koupě z ruky do ruky», prodej věci určené úhrnně (úhrnkem - per aversionem). Od prodeje existující věci «jak stojí a leží» je třeba odlišovat tzv. koupi naděje [9]. V občanském zákoníku je koupě naděje upravena jednak jako koupě budoucích užitků úhrnem, tj. jak budou stát a ležet, jednak jako koupě naděje na nejisté budoucí užitky (§ 595).

Podstatné náležitosti a vznik smlouvy

Autor se osobně drží teorie M.I Braginského a V.V. Vitrijanského [1], že každá podmínka, jež se odráží ve smlouvě, je podstatnou. Ale pro ucelenost tohoto článku se vrátíme ke klasickému chápání podstatných náležitostí smlouvy.

A.S. Komarov [2] uvádí, že v souladu s právními předpisy prakticky všech států může být kupní smlouva z důvodu její právní kvalifikace považována za uzavřenou jen tehdy, pokud se strany dohodly na podmínkách, které tvoří podstatu smlouvy, a sice předmětu smlouvy a ceně. V tomto smyslu není české občanské právo výjimkou (viz např. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26.září 2002, sp. Zn. 1930 Cdo 1162/2002), na rozdíl od Ruska, kde není cena zpravidla podstatnou podmínkou kupní smlouvy. Avšak podle českého obchodního zákoníku, jakož i v ruském občanském právu, je cena podstatnou náležitostí kupní smlouvy.

V České republice předmětem kupní smlouvy může být vše, co může být předmětem občanskoprávních vztahů (§118 občanského zákoníku), pokud to občanský zákoník či zvláštní úprava obsažená v jiných předpisech nevyklučují. Podrobnější definice předmětu kupní smlouvy zní: «Předmětem kupní smlouvy mohou být věci určené individuálně, druhově, hromadně ... nebo úhrnně, dále spoluvlastnický podíl k věci, soubor věcí ... a práva nebo jiné majetkové hodnoty, pokud to jejich povaha připouští» [6].

Ruský Občanský zákoník (odst.1 čl.455) stanoví, že zbožím podle kupní smlouvy mohou být jakékoliv věci v souladu s pravidly obchodovatelnosti (čl.129). Současně zákoník

umožňuje použití ustanovení o kupní smlouvě při prodeji vlastnických práv, pokud něco jiného nevyplývá z obsahu nebo povahy těchto práv (odst.4 čl.454).

V ruské právní vědě existuje několik přístupů k vymezení předmětu kupní smlouvy. Stoupenci prvního přístupu předpokládají, že předmětem kupní smlouvy je činnost prodávajícího při předání zboží a převodu vlastnického práva na kupujícího a činnost kupujícího při příjmu zboží a zaplacení kupní ceny [4]. Tento výklad předmětu koupě je založen na konceptu, že v každém vztahu současně existují tři různé náplně: materiální, volní a právní. Podle M.I.Braginského, má právní vztah vyplývající z kupní smlouvy dva druhy objektů: činnost zavázané osoby a věci, které by v důsledku této činnosti měly být převedeny [1]. Zastánci druhého přístupu se domnívají, že předmětem kupní smlouvy je zboží (jeho název a množství), které má být předáno kupujícímu [3]. Autor tohoto referátu podporuje první přístup a věří, že předmětem kupní smlouvy je činnost jejich stran.

Hovoříme-li o zvláštních typech kupní smlouvy, je třeba poznamenat, že v Rusku pokračuje diskuse o tom, zda podmínka smluvní lhůty a period dodávek je podstatnou podmínkou smlouvy o dodávce. Přes zdánlivou jedinečnost postavení zákonodárce, jak je uvedeno v čl.506 Občanského zákoníku, se někteří autoři [5] domnívají, že v tomto případě existují obtíže s výkladem a aplikací práva. Na jedné straně, obsahuje-li pojem smlouvy o dodávce následující ustanovení: «... dodavatel-proávající, provádějící obchodní činnost, se zavazuje předat během determinované lhůty nebo periody vyráběné nebo zakoupené zboží...», slovo «determinované» poukazuje na potřebu sjednání termínu dodávky nebo period dodávek. Na druhou stranu, tomuto pohledu neodpovídá ustanovení čl.508 Občanského zákoníku Ruska, který popisuje co dělat v případě nesrovnalosti termínu dodání jednotlivých dávek zboží během dodací lhůty. Dodávka musí být, jak to stanoví zákon, provedena stejnými dávkami zboží měsíčně. Z toho vyplývá, že smlouva nebude platná při absenci dodacích period. Je možné, že pro smlouvu o dodávkách bude mít podmínka o smluvní lhůtě podstatnou povahu pouze v případě neexistence period dodání, kdy by dodávka měla mít povahu jednorázové expedice zboží. Existují případy, kdy byla smluvní lhůta uznána soudy za podstatnou podmínku (viz např. usnesení 17. odvolacího arbitrážního soudu ze dne 21.12.2006 № 17AP-2665/06-AK). Na druhé straně, existuje i výklad smluvní podmínky o lhůtě v odst. 7 rozhodnutí Pléna Vyššího arbitrážního soudu Ruské federace ze dne 22.10.97 № 18 «O některých otázkách týkajících se použití ustanovení Občanského zákoníku o smlouvě o dodávkách». Vyšší arbitrážní soud Ruska se usnesl, že v tomto případě lhůta není podstatnou podmínkou, a smlouvy o dodávkách by neměly být považovány za neuzavřené, určujíc lhůty v souladu s pravidly čl.314 Občanského zákoníku [5].

Forma kupní smlouvy

I v České republice i v Rusku platí pravidlo, podle kterého se forma kupní smlouvy řídí obecnými ustanoveními závazkového práva, s výjimkou případů výslovně stanovených zákonem. V souladu s §46 občanského zákoníku České republiky by měla být smlouva uzavřena v písemné formě pokud to vyžaduje zákon nebo dohoda účastníků. §40 stanoví důsledky nedodržení písemné formy. Důsledkem je absolutní neplatnost pro smlouvy, u

kterých je písemná forma definována zákonem, a relativní neplatnost v případě smluv, které musí mít písemnou formu na základě dohody stran. V souladu s právními předpisy musí být kupní smlouva uzavřena v písemné formě, jestli se jedná o smlouvu o prodeji nemovitostí nebo podniku nebo při podpisu smlouvy o smlouvě budoucí.

V Rusku je seznam kupních smluv, které musí mít písemnou formu podle zákona, širší. Kromě smluv o prodeji nemovitosti nebo podniku spadají do seznamu případy uvedené v čl.161 Občanského zákoníku, a sice smlouvy mezi právníckými osobami, mezi právníckými osobami a občany a smlouvy mezi občany na částku, převyšující nejméně desetkrát zákonnou minimální mzdu. Zákon však stanoví výjimku: dodržování nekvalifikované písemné formy se nevyžaduje u smluv, které lze v souladu s čl.159 Zákoníku učinit ústně. V souladu s čl.159 ruského Občanského zákoníku je, není-li stanoveno jinak na základě dohody stran, možné učinit ústně všechny smlouvy, které budou splněny při jejich účinnosti s výjimkou smluv, u nichž se vyžaduje notářská forma, a smluv, u nichž má nedodržení písemné formy za následek jejich neplatnost. V Rusku na rozdíl od České republiky smlouva o budoucí kupní smlouvě musí mít písemnou formu, jestli je hlavní smlouva v písemné formě.

I.Tartinská [10] dochází k závěru, že při uzavření jakékoliv kupní smlouvy (včetně smlouvy o prodeji nemovitostí a podniků) musí být oběma stranám povoleno jak sepsat smlouvu ve formě jediného dokumentu, tak i realizovat výměnu nabídky a jejího přijetí. Je to v souladu s požadavky moderního hospodářského života a světovou praxí. Kromě toho, I.Tartinská uvádí, že je nezbytné, aby se u smluv o prodeji nemovitosti s účastí občanů vyžadovala kvalifikovaná písemná (notářská) forma. Toto pravidlo musí být stanoveno zákonem za účelem ochrany fyzické osoby - účastníka občanských vztahů.

Kupní smlouva a nabytí vlastnického práva

I v České republice, i v Ruské federaci je základní povinností prodávajícího odevzdání prodané věci a převod vlastnického práva k ní na kupujícího. Ale uzavřením kupní smlouvy nedochází ještě k převodu vlastnického práva z prodávajícího na kupujícího, nýbrž vzniká pouze povinnost prodávajícího vlastnické právo převést na kupujícího. Kupní smlouva je právním titulem nabytí vlastnického práva. Prodávající splní svou povinnost převést vlastnické právo k předmětu koupě na kupujícího, jestliže mu umožní podle zákonné úpravy nabýt toto právo.

Z pohledu některých vědců [6] pro prodávajícího vyplývá z kupní smlouvy pouze závazek odevzdat předmět koupě kupujícímu a pro kupujícího vyplývá ze smlouvy závazek tento předmět převzít. Teprve převzetím movité věci dochází k převodu vlastnictví (§ 133 odst. 1 ObčZ), nebyl-li okamžik převodu vlastnictví sjednán odchylně od zákona.

Ruské právo se pouze formálně uchyluje k tradičnímu systému a v podstatě zajišťuje samostatný systém převodu vlastnictví, jehož vedoucí zásadou je převod práva v okamžiku, kdy se závazek předat věc počítá za splněný [11].

Odpovědnost za prodlení

V souladu s občanským zákoníkem České republiky je prodávající v prodlení, jestliže nesplní včas a řádně svůj závazek odevzdat předmět koupě a převést na kupujícího vlastnické právo k němu. Nesplní-li prodávající svůj závazek včas, nastanou následky prodlení dlužníka podle obecné úpravy (§517 n.). Proávající nesplní svůj závazek řádně, jestliže odevzdaný předmět koupě má vady faktické nebo právní. Proávající nesplní svůj závazek včas, jestliže v místě plnění neodevzdá předmět koupě v době stanovené smlouvou nebo podpůrně zákonem. Prodlení nastává dnem následujícím po splatnosti závazku a trvá až do doby pozdního odevzdání předmětu koupě nebo jiného zániku závazku. Prodlení prodávajícího kvůli neodevzdání předmětu koupě včas, však nic nemění na jeho povinnosti závazek splnit. K právu kupujícího požadovat toto splnění, však zákon poskytuje kupujícímu další práva, tj. právo na náhradu škody při splnění zákonem stanovených předpokladů, jakož i možnost odstoupit od smlouvy [9].

Kupující je oprávněn odstoupit od smlouvy, jestliže mu prodávající neodevzdá věc včas nebo nečiní tak ani v dodatečně přiměřené lhůtě (§ 517 odst. 1). Předpokladem vzniku práva kupujícího odstoupit od smlouvy, je poskytnutí dodatečné lhůty k plnění v době, kdy je prodávající v prodlení. Jestliže stanovená lhůta není přiměřená a kupující po jejím uplynutí od smlouvy odstoupí, nastanou účinky odstoupení teprve po uplynutí lhůty přiměřené, jestliže během ní prodávající neodevzdá předmět koupě nebo neumožní kupujícímu nabytí vlastnické právo. Je-li kupující v prodlení s placením kupní ceny, má prodávající právo požadovat vedle kupní ceny i úroky z prodlení [9].

Po dobu prodlení kupujícího není v prodlení prodávající s odevzdáním věci, i když uplynula doba splatnosti jeho závazku. Byl-li prodávající již v prodlení se splněním závazku, toto prodlení končí začátkem prodlení kupujícího jako věřitele. Po dobu tohoto prodlení přechází na kupujícího riziko za ztráty, zničení a poškození předmětu koupě, i když nebyl převzat kupujícím (§ 522).

V souladu s čl.463 ruského Občanského zákoníku, v případě jestli prodávající odmítne předat zboží kupujícímu, může kupující odmítnout plnit kupní smlouvu. Při tom se termín plnění ze strany prodávajícího určuje podle smlouvy. V případech, jestli závazek neobsahuje termín jeho plnění a podmínky, které umožňují určit tento termín, musí být splněn v přiměřené lhůtě. Závazek nesplněný v přiměřené lhůtě je, stejně jako závazek, jehož termín plnění je stanoven jako vyžádání, dlužník povinen splnit do sedmi dnů ode dne žádosti věřitele o jeho plnění (tato norma má dispozitivní povahu).

Ruský občanský zákoník neobsahuje definice přiměřené lhůty. Tento pojem je odhadní a je nutné ho vykládat s přihlédnutím ke všem okolnostem každého případu. Typicky, se přiměřenou lhůtou rozumí časový interval, během něhož «normální», «průměrný» dlužník v běžných podmínkách obchodu plní své závazky vůči věřiteli. Funkce hodnocení přiměřenosti lhůty je přednostním právem soudu.

Odpovědnost za vady předmětu koupě

I pro české i pro ruské občanské právo je charakteristická klasifikace, na základě které existují faktické nebo právní vady zboží. Na druhé straně, faktické vady bývají odstranitelné a neodstranitelné.

V souladu s občanským a obchodním zákoníkem České republiky je základním nárokem, který může kupující uplatnit při jakékoli faktické vadě věci, právo na přiměřenou slevu z kupní ceny [9]. Jestli má věc vadu odstranitelnou, může se kupující domáhat jejího odstranění, tj. opravy kvalitativních vad, nebo doplnění chybějícího množství věcí při vadách kvantitativních (§ 507). Jestliže však prodávající vady neodstraní v dodatečně přiměřené lhůtě, kterou mu kupující poskytl, může kupující odstoupit od smlouvy (§517 odst. 1). Má-li věc neodstranitelnou vadu, která však nebrání tomu, aby věc byla užívána dohodnutým či jinak řádným způsobem, má kupující nárok pouze na slevu z kupní ceny. Nelze-li věc takto užívat a vada je neodstranitelná, může kupující požadovat přiměřenou slevu z kupní ceny nebo odstoupit od smlouvy (§ 507 odst. 1 a § 597 odst. 1). Právo odstoupit od smlouvy má kupující i v případě, kdy jej prodávající ujistil při uzavření smlouvy, že věc má určité vlastnosti nebo že věc nemá žádné vady, a toto ujištění se ukáže nesprávným.

V ruském právu je obtížné vyčlenit základní nárok, protože jeho obsah závisí na tom, jaká konkrétní vada byl shledána u zboží. Zejména v případě porušení podmínky o množství, má kupující právo, jestli je dodáno menší množství zboží, požádat o chybějící množství nebo odmítnout předané zboží a požadovat úhradu ceny, nebo pokud zboží již bylo zaplacené, požadovat vrácení zaplacené částky. V případě předání zboží neodpovídající jakosti, může kupující podle svého rozhodnutí požadovat přiměřené snížení kupní ceny, odstranění vady v přiměřené lhůtě, nebo úhradu svých nákladů na odstranění vad zboží. V případě závažného nedostatku ohledně jakosti má kupující právo odmítnout kupní smlouvu a požádat vrácení zaplacené částky za zboží nebo výměnu zboží neodpovídající jakosti za zboží, které splňují podmínky smlouvy.

Nicméně, kvantitativními a kvalitativními nedostatky se neomezuje seznam faktických vad zboží v souladu s ruským občanským právem. Občanský zákoník upravuje případy porušení smluvních podmínek o sortimentu, kompletnosti, sadě, táře a obalu.

Ve sféře odpovědnosti v případě právních vad jsou také rozdíly. V souladu s občanským zákoníkem České republiky, uplatní-li třetí osoba své právo ke koupené věci, musí kupující tuto skutečnost oznámit bez zbytečného odkladu prodávajícímu. Neučiní-li tak, může prodávající vůči němu uplatnit všechny námitky, které mohl uplatnit vůči třetí osobě a které vůči ní neuplatnil kupující (§ 503). Neoznámí-li kupující právní vadu včas prodávajícímu, oslabuje se tím tedy jeho právo, avšak jeho zánik (prekluze) nenastává. Při právních vadách může kupující požadovat řádné splnění povinností prodávajícího, tj. převod vlastnického práva, popř. odstranění jiných právních vad. Jestliže prodávající tuto povinnost nesplní ani v dodatečně přiměřené lhůtě, může kupující odstoupit od smlouvy (§517 odst. 1).

V souladu s čl.462 ruského Občanského zákoníku jestli třetí osoba, z důvodu které vznikly před splněním kupní smlouvy, zažaluje kupujícího kvůli zabránění zboží, je kupující povinen zapojit prodávajícího do účasti v této věci, a prodávající je povinen zasáhnout na

straně kupujícího. Nezapojení kupujícího osvobozuje prodávajícího od odpovědnosti před kupujícím, pokud prodávající neprokáže, že v případě své účasti mohl zabránit zabavení zboží prodaného kupujícím. Proávající, který byl zapojen kupujícím, ale nezúčastnil se, ztrácí právo prokazovat nesprávnost řízení ze strany kupujícího.

Vedlejší ujednání při kupní smlouvě

Předkupní právo

Obsahem smlouvy o předkupním právu je závazek zavázaného věc, o kterou ve smlouvě jde, nabídnout v první řadě oprávněnému ke koupi, pokud by se zavázaný rozhodl věc prodat.

Ze smlouvy o předkupním právu vzniká závazek výlučně vlastníkovi věci (nikoli oprávněnému). Oprávněný nemůže být donucen k tomu, aby realizoval své předkupní právo, pokud by zavázaný chtěl věc zcizit. Předkupní právo má v podstatě povahu osobního práva, proto nepřechází na dědice oprávněné osoby, popř. na jiné právní nástupce, nemůže být ani na nikoho převedeno (§ 604).

Právo zpětné koupě

Právo zpětné koupě vzniká ujednáním, kdy prodávající má právo požadovat, aby mu prodaná movitá věc byla vrácena, jestliže vrátí kupujícímu kupní cenu. Pro toto ujednání zákon vyžaduje písemnou formu (§ 607).

Právo zpětné koupě se liší od práva předkupního tím, že to je prodávající, kdo rozhoduje o tom, kdy toto právo bude vykonáno. Při uplatnění práva zpětné koupě má kupující práva prodávajícího a prodávající práva kupujícího, která vplynula z původně sjednané kupní smlouvy.

Jiná vedlejší ujednání

Zákon připouští i jiná vedlejší ujednání v kupní smlouvě, jež mají povahu výhrad nebo podmínek, na nichž je závislá účinnost této smlouvy.

Výhrada zpětného prodeje vzniká ujednáním, podle kterého má kupující právo prodat koupenou věc zpět prodávajícímu, a to za stejných podmínek, za kterých kupující věc koupil, nebo za jiných sjednaných podmínek.

U výhrady lepšího kupce je účinnost kupní smlouvy závislá na tom, že prodávající neoznámí do určité doby, že zamýšlí prodat věc výhodnějším způsobem.

Koupě na zkoušku vzniká uzavřením kupní smlouvy s podmínkou, že kupující do uplynutí zkušební doby předmět koupě schválí.

V obecné části Ruský občanský zákoník obsahuje normy o odkládacích a stornovacích podmínkách (čl.157). Ale zmíněné podmínky mají obecnou povahu a lze je použít na všechny smlouvy, a to nejen na kupní.

Na závěr je třeba poznamenat, že právní úprava kupní smlouvy v Ruské federaci a České republice má jak obecné, tak i odlišné rysy. Existence obecného lze vysvětlit skutečností, že Rusko a Česká republika patří do kontinentálního právního systému, v rámci kterého je obtížné očekávat značné rozdíly v regulaci takového základního institutu, jako je

kupní smlouva. Přesto však mezi ustanoveními o kupní smlouvě byly nalezeny odlišnosti, což je způsobeno různými historickými cestami a vlivem Evropské unie na české právo.

Použitá literatura

- [1] Braginský M.I. Dogovornoe pravo. Kniga vtoraja: Dogovory o peredače imusčestva / M.I.Braginský, V.V.Vitrjanský. Moskva, 2000.
- [2] Graždanskoe i torgovoe pravo zarubežnych gosudarstv. 2 tom. / Pod red. E.A.Vasiljeva, A.S.Komarova. Moskva, 2008.
- [3] Graždanskoe pravo : Učebnik, č.2 / Pod red. A.P.Sergejeva, Ju.K.Tolstogo. - Moskva, 2003.
- [4] Graždanskoe pravo. Tom II. Polutom 1. Pod red. E.A.Suchanova. Moskva, 2003.
- [5] Eršov Ju.L. Susčestvennye uslovija – v silu zakona i dogovora // Rossijskaja pravovaja gazeta «ež - jurist», N 17, 2007.
- [6] Jiří Švestka, Jiří Spáčil, Marta Škárová, Milan Hulmák a kolektiv Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha 2009.
- [7] Kommentarij k časti vtoroj Graždanskogo Kodeksa Rossijskoj Federacii dlja predprinimatelej / Pod obsčej redakcij M.I.Braginského. Mosva, 1996.
- [8] Lunc L.A. Vněšnětorgovaja kuplja-prodaža (kollizionnye voprosy). Moskva, 1972.
- [9] Občanské právo hmotné 2. M.Knappová, J.Švestka, J.Dvořák. Praha, 2005.
- [10] Tartinská I. Dogovor kupli-prodaži po zakonodatelstvu Rossii i gosudarstv Zakakavkazja: avtoreferat dis. ... kandidata juridičeskich nauk: 12.00.03. Moskva, 2007.
- [11] Vasiljev G.S. Perechod prava sobstvennosti na dvižimye vesči po dogovoru: avtoreferat dis. ... kandidata juridičeskich nauk: 12.00.03. Sankt-Peterburg, 2006.

Ing. Elena Kurilová

Chodská 1419/14

Praha 2, Vinohrady,

120 00 Česká republika

E-mail: elena.kur@gmail.com

Diverzifikácia energetických trás zemného plynu v regióne západného Balkánu

Veronika Novosadová

Abstrakt

Príspevok prináša pohľad na súčasnú situáciu trhu so zemným plynom v regióne západného Balkánu, kde rastie význam budovania nových prepojení plynových potrubí. Nedostatok plynových interkonektorov má negatívny vplyv na stanovený cieľ integrovať energetický trh a diverzifikovať import zemného plynu. Po dekáde vojnových konfliktov si veľmi krehká energetická infraštruktúra vyžaduje významné investície do jej rekonštrukcie. Hlavného garanta bezpečnosti v regióne predstavujú štáty Európskej únie.

Kľúčové slová: diverzifikácia, zemný plyn, západný Balkán, interkonektory, Nabucco, South Stream, ITGI, TAP, IAP, LNG terminál

Úvod

Západný Balkán, ktorý tvoria krajiny Albánsko, Bosna a Hercegovina, Chorvátsko, Bývalá juhoslovanská republika Macedónsko (FYRM), Čierna Hora, Srbsko a Kosovo, predstavuje komplexný región čeliaci významným energetickým výzvam. Počas konfliktov bola zničená drvivá časť energetickej infraštruktúry. Spoľahlivé dodávky energetických zdrojov v mnohých oblastiach regiónu ostávajú veľmi krehké a energetická infraštruktúra si vyžaduje významné investície.¹⁸⁵

Obr.1: Región západného Balkánu

Zdroj: Portál Networking* Assistance and Training [online]. Dostupné na internete: <http://archive.rec.org/sector/assistance/masterclass/img/map.gif>

¹⁸⁵ Energy in the Western Balkans - The Path to Reform and Reconstruction [online]. Dostupné na internete: <http://www.bharatbook.com/Market-Research-Reports/Energy-in-the-Western-Balkans-The-Path-to-Reform-and-Reconstruction.html>.

Energetické projekty na západnom Balkáne majú vysoký potenciál slúžiť ako katalyzátor v regionálnej integrácii, ale v prípade nevhodného manipulovania môžu zvrátiť pozitívne trendy nastolené v regióne. Po takmer dekáde vojen a politickej nestálosti, vyhliadky európskej integrácie ponúkajú nebývalý stupeň politickej stability na západnom Balkáne. Európa v súčasnosti predstavuje hlavného garanta bezpečnosti v regióne. Zatiaľ čo prítomnosť EÚ a európske perspektívy hrajú dôležitú úlohu v obmedzovaní potenciálnych nových konfliktov, regionálna plynová geopolitika a predovšetkým vnímané nepriateľstvo medzi projektmi Nabucco a South Stream predstavujú faktory ohrozujúce pozitívne trendy v regióne.

1 Súčasná situácia energetického trhu so zemným plynom na západnom Balkáne

V súčasnosti rastie význam regiónu ako hlavného tranzitného koridoru prepravujúceho zemný plyn z Kaspického regiónu a Blízkeho východu do Európy. Krajiny západného Balkánu čelia dvom energetickým výzvam. Bezpečnosť dodávok zemného plynu sa vzťahuje na ich vyriešenie.

Krajiny západného Balkánu sú vysoko závislé na spotrebe uhlia a ropy, zatiaľ čo v Európe je zrejmý opačný trend, spotreba uhlia a ropy konštantne klesá v prospech zemného plynu, jadrovej energie a obnoviteľným zdrojom energie.

Od roku 2000 spotreba ropy a ropných produktov vzrástla do roku 2008 o 7% (na úroveň 35,5%). Podobne využívanie nízko kvalitného antracitu a lignitu rastie na celkovom energetickom mixe regiónu. V súčasnosti tvorí spotreba ropy a uhlia v regióne západného Balkánu takmer dvojnásobok priemeru v EÚ (17%).

Západný Balkán je jediným európskym regiónom, kde uhlie dosahuje vyšší podiel na spotrebe primárnych zdrojov energie ako ropa. V žiadnom inom sektore nie je tak výrazný negatívny efekt vysokej závislosti na uhlí, ako v elektroenergetickom sektore. V Srbsku, ktoré predstavuje takmer 40% celkového regionálneho dopytu, uhlie tvorí 60% produkcie. V energetickom mixe Kosova, uhlie úplne dominuje v produkcii elektrickej energie (100%) a takmer úplne dominuje v Macedónsku (80%)¹⁸⁶. Uhlie tvorí 20% dodávok elektrickej energie v Chorvátsku a Čiernej Hore a takmer 60% vo výrobe elektrickej energie v Bosne.

Zemný plyn, ktorý v súčasnosti tvorí len zlomok regionálnej finálnej energetickej spotreby (približne 13%), si vyžaduje exponenciálny rast za účelom obmedziť premrštené využívanie uhlia vo výrobe elektrickej energie a v priemyselnej výrobe.

Okrem Chorvátska, ktoré produkuje 60% celkových potrieb zemného plynu, len Srbsko má ešte limitované množstvo domácich rezerv zemného plynu, ktoré tvoria menej ako 7% celkovej spotreby¹⁸⁷. Bosna a Macedónsko spotrebávajú výhradne ruský zemný plyn, ktorý je transportovaný cez územie Srbska. Albánsko spotrebáva len zanedbateľné množstvo

---

¹⁸⁶ Tsakiris, Th., Ifantis, K: Secure Gas Supplies Will Empower Balkan Integration [online], 25.3.2010. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://www.balkaninsight.com/en/main/analysis/26896/>>

¹⁸⁷ Tsakiris, Th., Ifantis, K: Secure Gas Supplies Will Empower Balkan Integration [online], 25.3.2010. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://www.balkaninsight.com/en/main/analysis/26896/>>

zemného plynu (menej ako 0,6%), ktorý samo produkuje. Kosovo a Čierna Hora vôbec nevyužívajú zemný plyn.

2 Diverzifikácia importov zemného plynu

Celý región západného Balkánu je závislý od dovozov zemného plynu prostredníctvom maďarského plynovodu do Chorvátska, Srbska a Bosny. Nebezpečenstvo vysokej závislosti dodávok zemného plynu len od jednej energetickej trasy sa naplno prejavilo v januári 2009 počas energetickej krízy. V čase od 7. januára do 20. januára 2009, spotrebitelia ruského zemného plynu boli výrazne poznačení prerušením dodávok plynu, kvôli napätým vzťahom medzi Ukrajinou a Ruskom. V tomto období jedine Chorvátsko bolo schopné čeliť krízovej situácii prostredníctvom rastu vlastnej produkcie a využitím nemeckých strategických zásob zemného plynu, ktoré boli do Chorvátska transportované cez Slovinsko. Srbsko sa uchýlilo k využitiu svojich obmedzených zásob zemného plynu, čo malo v konečnom dôsledku len zanedbateľný efekt v boji proti kríze. Neexistovali žiadne dodávky zemného plynu z Chorvátska do Srbska. Bosna, ktorá je napojená len na srbskú transmisnú plynovodnú sieť ostala úplne bez dodávok zemného plynu a bola najvýraznejšie postihnutá januárovou plynovou krízou. V Bosne, v čase najväčších mrazov, výrazne stúplo využívanie dreva a uhlia na kúrenie. Až 16. januára 2009 prišla pomoc v podobe maďarského zemného plynu, ktorý sa dostal cez Sarajevo až do východných oblastí Bosny. Podobne ako Bosna aj Srbsko masívne využívalo lignit a topný olej, aby vykompenzovalo najväčšie straty¹⁸⁸.

Neprítomnosť žiadneho interkonektora z Rumunska zhoršilo situáciu. Rumunsko je jedinou balkánskou krajinou s dostatočnými zásobami zemného plynu a obmedzenou závislosťou na dodávkach plynu (pokrýva okolo 30% spotreby), ktoré by mohli ochrániť regionálne hospodárstva voči krátkodobým výpadkom v dodávkach zemného plynu.

Zaujímavé je, že ani Srbsko ani Chorvátsko neobvinili Rusko z plynovej krízy. Na druhej strane obe vlády prišli k záveru, že je potrebné zlepšiť, nie zredukovať, vzťahy s Ruskom. V prípade Chorvátska to znamenalo zapojenie sa do projektu plynovodu South Stream, ktorý by mal po dokončení výstavby prepravovať z RF 63 mld. m³ zemného plynu ročne do juhovýchodnej a strednej Európy obchádzajúc problémový tranzitný plynový koridor, Ukrajinu.

3 Plynová geopolitika

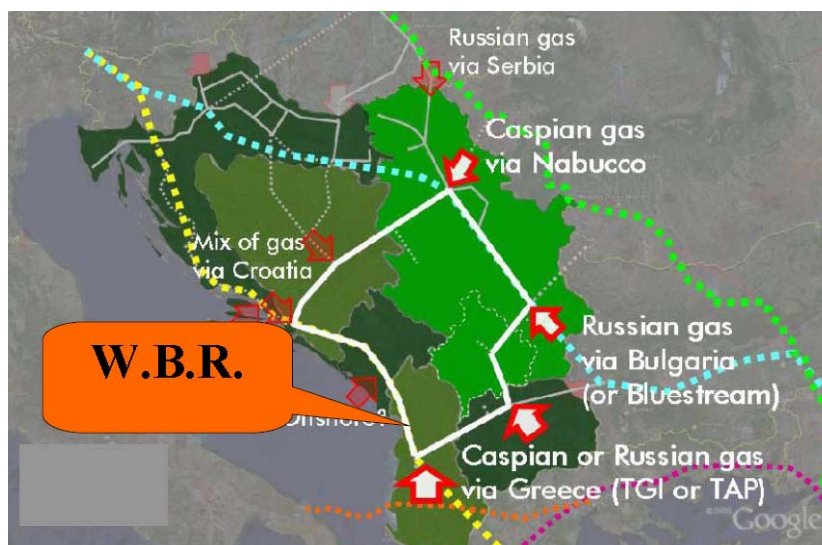
Hoci juhovýchodná Európa ako celok je považovaná za najkrízovejší tranzitný región, čo sa týka diverzifikácie dodávok zemného plynu do EÚ mimo RF a problémovej tranzitnej Ukrajiny, západný Balkán by mal ostať len spoločníkom v „Novej veľkej hre“ projektu gigantu Gazprom, South Stream.

---

¹⁸⁸ Cleveland, C.J.: Energy profile of the Balkans. In: Encyclopedia of Earth. Eds. Cutler J. Cleveland (Washington, D.C.: Environmental Information Coalition, National Council for Science and the Environment). 12.9.2007. cit. 1.6.2010. Dostupné na internete: <http://www.eoearth.org/article/Energy_profile_of_the_Balkans>

Ani Nabucco ani ITGI¹⁸⁹, projekty prepájajúce Kaspický zemný plyn s Európou cez územie Turecka, neprechádzajú cez západný Balkán. Ani Nabucco ani ITGI nebrali do úvahy rozšírenie interkonektorov v blízkej budúcnosti, ktoré by mali ročnú celkovú tranzitnú kapacitu 42 mld. m³. Rovnako nebolo zo strany konzorcia zodpovedného za oba investičné projekty navrhnuté prepojiť ITGI s Albánskom alebo Macedónskom alebo prepojiť Nabucco so Srbskom či Chorvátskom.

Okrem South Stream-u a plánovaného reverzného plynového interkonektora s kapacitou 2 mld. m³ medzi Srbskom a Bulharskom oznámené v marci 2010, jedinými regionálnymi projektmi, ktoré by mohli zvýšiť úroveň trhovej integrácie na západnom Balkáne sú projekty západo-balkánsky plynový prstenec a Trans-jadranský a iónsko-jadranský plynovod.

Obr. 2: Západo-balkánsky plynový prstenec

Zdroj: Portál Energy Community [online]. Dostupné na internete: <<http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/36372.PDF>>

Grécke a turecké verejné plynové spoločnosti, DEPA a Botas, zahájili v roku 2003 dnes chabú myšlienku projektu západo-balkánskeho prstenca. Išlo o projekt výstavby niekoľkých malých a stredne veľkých plynových interkonektorov medzi krajinami bývalej Juhoslávie, ktorý by bol naplnený kaspickým zemným plynom prostredníctvom plynovodu ITGI.

Na začiatku roku 2003 spoločnosti DEPA, Botas a ich protistrany z celej bývalej Juhoslávie a z Albánska podpísali Memorandum o porozumení. Projekt sa ale nepohol vpred. Je zrejmé, že v regióne chýbal dopyt a rovnako neboli isté dodávky kaspického zemného plynu. V konečnom dôsledku spoločnosti DEPA a Botas upriamili nakoniec svoju pozornosť na finančne uskutočniteľnejšie projekty ako sú Nabucco a ITGI.

¹⁸⁹ Plynovod ITGI predstavuje energetický projekt uzavretý medzi Tureckom, Gréckom a Talianskom.

4 Trans jadranský (TAP) a Iónsko jadranský (IAP) plynovod

Druhou alternatívou, ktorá sa objavila, aby bol dodržaný sľub trhovej integrácie, bol Trans jadranský plynovod (The Trans Adriatic Pipeline, TAP) a jeho prípadné napojenie na Iónsko-jadranský plynovod (The Ionian-Adriatic Pipeline, IAP).

Plynovod TAP, ktorý vlastní vo Švajčiarsku sídliaca spoločnosť EGL a nórska spoločnosť Statoil má v záujme exportovať ročne 10mld m³ kaspického a iránskeho zemného plynu do Talianska a Švajčiarska cez Turecko, Grécko a Albánsko¹⁹⁰. 520 kilometrový plynovod by mal využívať turecký plynovodný systém smerom do Grécka, ktorý sa už v súčasnosti využíva a jeho konečná prenosová kapacita bude 11,6 mld. m³ zemného plynu ročne (rozšíri sa tým súkromný plynovodný systém prechádzajúci cez Grécko 186 km, Albánsko 200 km, úžinou Oranto 115 km a Taliansko 19 km)¹⁹¹. Celkové náklady sa odhadujú na 1,2 mld. euro. Plynovod TAP je projektovaný, aby sa predĺžil po jadranskom pobreží z Albánska do Čiernej Hory, Chorvátska a Slovinska (ako aktualizovaná verzia projektu z roku 2003 – západno-balkánskeho plynového prstenca). V poslednom čase aj tento projekt stráca na reálnosti jeho realizácie, keďže v poslednom čase silnejú chorvátske plány vybudovať terminály LNG pre skvapalnený zemný plyn na ostrove Krk.

V každom prípade plynovod IAP nebude zrealizovaný pred rokom 2025-2016. Realizácia plynovodu TAP je rovnako neistá, potom čo jeho jediný kontrakt na bezpečné dodávky zemného plynu je s Iránom. Nemá žiadne dohody s Tureckom ani Gréckom, ktoré by regulovali prepravu zemného plynu. V skutočnosti neexistuje reálna šanca, že by plynovod TAP posilnil regionálnu integráciu na západnom Balkáne.

V prípade projektu výstavby plynovodu South Stream, ktorý propaguje ruská spoločnosť Gazprom, a bude odklonený od ukrajinského koridoru, nečelí žiadnym problémom týkajúcich sa potrebných dodávok zemného plynu pre plynovod, minimálne do fázy, kým dosiahne prepravnú kapacitu 31 mld. m³ ročne¹⁹². S podporou talianskej spoločnosti Eni a francúzskej spoločnosti EDF, projekt sa South Stream vyvíja ako skutočný paneurópsky projekt v spolupráci s oveľa vyšším počtom členských štátov EÚ, ako je to v prípade projektov ITGI či Nabucco. Rozšírením plynovodu do Srbska, Slovinska a prípadne do Chorvátska predstavuje South Stream jediný interregionálny projekt, ktorý výrazne zvyšuje trhovou liberalizáciu a integráciu medzi krajinami západného Balkánu. Samozrejme treba mať na pamäti, že jeho realizácia nezaručuje dostatočnú garanciu bezpečných regionálnych dodávok zemného plynu.

---

¹⁹⁰ Michaletos, I.: The Balkan natural gas pipelines [online], 28.11.2009. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://serbianna.com/analysis/?p=301>>

¹⁹¹ Tsakiris, Th., Ifantis, K: Secure Gas Supplies Will Empower Balkan Integration [online], 25.3.2010. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://www.balkaninsight.com/en/main/analysis/26896/>>

¹⁹² Michaletos, I.: The Balkan natural gas pipelines [online], 28.11.2009. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://serbianna.com/analysis/?p=301>>

5 Význam interkonektorov v regióne západného Balkánu

Výstavba LNG terminálu s ročnou kapacitou 10 mld. m³ na chorvátskom ostrove Krk, ktorý bude prepojený s Maďarskom a eventuálne s Rakúskom cez interkonektor Chorvátsko – Maďarsko (Interconnector Croatia-Hungary trunk line, ICH) je jediným regionálnym investičným projektom v sektore zemného plynu, ktorý už vstúpil do realizačnej fázy.

Európsky energetický program pre oživenie určil líniu výstavby. Očakávané náklady sa odhadujú na 60 miliónov euro s dotáciou 20 miliónov euro a začiatok výstavby sa očakáva v roku 2010. Celkové náklady na výstavbu LNG terminálu na ostrove Krk sa odhadujú na jenu miliardu euro a mal by byť dokončený na prelome rokov 2011-2012.

Nedostatok plynových interkonektorov má negatívny vplyv na stanovené ciele integrovať energetický trh západného Balkánu a diverzifikovať import energetických zdrojov, v konkrétnom prípade import zemného plynu. V prípade ďalšej krízy, Srbsko by neprofitovalo z rastu chorvátskej produkcie v oblasti zemného plynu alebo z rastúcich dovozov zemného plynu z Rakúska či z plánovaného LNG terminálu na ostrove Krk dovedy, pokiaľ nebude vybudovaný chorvátsko-srbský interkonektor, ktorý by ďalej pokračoval do Bosny.

Za posledných tridsať rokov sa neinvestovalo do regionálne plynovodnej infraštruktúry. Ako už bolo spomenuté, jediný nový plynovod vo výstavbe je interkonektor z Chorvátska do Maďarska, ktorý by mohol byť v budúcnosti napojený na LNG terminál na ostrove Krk. Maďarská ropná a plynová spoločnosť MOL vlastní 47% podiel chorvátskej spoločnosti INA. Chorvátsky transmisný operátor zemného plynu, Plinacro, plánuje rozšíriť svoju sieť do Srbska, Slovinska a dokonca do Čiernej Hory. Vzhľadom na prítomnosť maďarskej spoločnosti MOL v INA bude potrebné počkať na splnomocnenie od ICH, aby sa expanzia mohla uskutočniť. ICH bude potrebovať na prevádzkovanie diverzifikované importy pre zvyšok regiónu. V rovnakom duchu, Srbsko by sa mohlo napojiť na plynovod Nabucco alebo na plynovod ITGI prostredníctvom vybudovanie plynového interkonektoru s Bulharskom, ktoré participuje v projekte Nabucco ako aj v projekte South Stream.

Záver

Ak by sa podarilo vybudovať novú plynovodnú sieť na západnom Balkáne, región by získal minimálne tri nové zdroje zemného plynu: ruský plyn cez plynovod South Stream, neruský plyn prostredníctvom LNG terminálu (cez ICH) a zemný plyn získaný prostredníctvom interkonektoru Srbsko-Bulharsko, alebo medzi Gréckom a Srbskom cez územie bývalej Juhoslávie. Takýto systém by v budúcnosti minimalizoval riziko potenciálnych výpadkov v dodávkach zemného plynu a zároveň by sa urýchlilo preniknutie zemného plynu do regionálneho energetického mixu, v ktorom v súčasnosti hrá veľmi malú úlohu.

Použitá literatúra

- [1] Tsakiris, Th., Ifantis, K: Secure Gas Supplies Will Empower Balkan Integration [online], 25.3.2010. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://www.balkaninsight.com/en/main/analysis/26896/>>
- [2] Michaletos, I.: The Balkan natural gas pipelines [online], 28.11.2009. cit 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://serbianna.com/analysis/?p=301>>
- [3] Cleveland, C.J.: Energy profile of the Balkans. In: Encyclopedia of Earth. Eds. Cutler J. Cleveland (Washington, D.C.: Environmental Information Coalition, National Council for Science and the Environment). 12.9.2007. cit. 1.6.2010. Dostupné na internete: <http://www.eoearth.org/article/Energy_profile_of_the_Balkans>
- [4] MOU signed for acquisition of oil and natural gas exploration and production operations in Turkey for \$100 million [online], 6.5.2010. cit. 1.6.2010. Dostupné na internete: <<http://www.balkans.com/open-news.php?uniquenumber=56434>>
- [5] Energy in the Western Balkans - The Path to Reform and Reconstruction [online]. Dostupné na internete: <<http://www.bharatbook.com/Market-Research-Reports/Energy-in-the-Western-Balkans-The-Path-to-Reform-and-Reconstruction.html>>
- [6] Russian President Deepens Balkan Ties On Belgrade Visit [online], 20.10.2009. cit. 1.6.2010. Dostupné na internete: <http://www.rferl.org/content/Russian_President_Seeks_To_Deepen_Ties_In_Belgrade/1856602.html>
- [7] Portál: Balkan Energy News <http://www.news.balkanenergy.com/>
- [8] Portál Regional environmental center [online]. Dostupné na internete: <<http://archive.rec.org/sector/assistance/masterclass/img/map.gif>>
- [9] Portál Energy Community [online]. Dostupné na internete: <<http://www.energy-community.org/pls/portal/docs/36372.PDF>>

Ing. Veronika Novosadová

Fakulta medzinárodných vzťahov EU v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Email: veronika.novosadova@euba.sk

Finančná pomoc Grécku v kontexte európskej dlhovej krízy

Ján Matuška

Abstrakt

V roku 2010 zažila eurozóna doposiaľ najväčšiu finančnú krízu počas svojej existencie. V následnosti na neschopnosť Grécka striktne reagovať na negatívny vývoj svojich verejných financií znížili ratingové agentúry investičný stupeň Gréckych štátnych dlhopisov, čo výrazne obmedzilo schopnosť Grécka refinancovať svoj existujúci verejný dlh vo výške viac ako 110% HDP. Výmenou za úsporné opatrenia pristúpili krajiny eurozóny a Medzinárodný menový fond na podporu Grécku v celkovej výške 110 miliárd eur počas rokov 2010 až 2012. Grécko však nie je jedinou krajinou s potenciálnou hrozbou štátneho bankrotu. Ak krajiny eurozóny neskonsolidujú svoje financie a neprevedú reformy svojich sociálnych systémov, je vysoko pravdepodobné, že sa podobné krízy budú opakovať, pričom záchrana väčších ekonomík sa môže stať pre eurozónu neúnosná.

Kľúčové slová: finančná pomoc Grécku, dlhová kríza

Abstract

In 2010, the Euro-zone experienced its worst financial crisis ever since its creation. In relation to the inability of Greece to strictly react to the negative development of its public finances, rating agencies decreased Greek sovereign debt's investment grade. This action put a significant constraint on the ability of Greece to refinance its existing public debt that is higher than 110% of GDP. In exchange for austerity measures, Euro-zone members together with the IMF agreed to bail-out Greece with a total of 110 billion euro between 2010 and 2012. However, Greece is not the only country with a potential threat of national bankruptcy. If Euro-zone member states do not consolidate their public finance and do not undertake reforms of their social systems, it is highly probable that similar crises will reoccur, whereby the bail-out of bigger economies could become unbearable for the Euro-zone.

Keywords: Greek bail-out, debt crisis

Úvod

Na prelome rokov 2009 a 2010 znížili hlavné ratingové agentúry investičný stupeň gréckych verejných dlhopisov na spodnú hranicu odporúčaného investičného spektra, čím reagovali na skutočnosť oznámenú novou gréckou vládou indikujúcu vyšší ako očakávaný schodok verejných financií. Grécko by ako krajina s jedným z najvyšších zadlžení verejných financií v pomere k HDP ďalším zadlžovaním ešte výraznejšie zvýšilo zaťaženie verejných financií krajiny, čo viedlo k otraseniu finančných trhov. Finanční investori z obáv pred

neschopnosťou Grécka refinancovať svoj dlh začali požadovať čoraz vyššie rizikové prirážky na grécke dlhopisy, čím znemožnili Grécku požičať si na otvorených trhoch. Nepomohla ani snaha Grécka presadiť plán na zníženie schodku verejných financií za viac ako 4,8 miliardy eur v nasledujúcich rokoch.

Záchranný balík pre Grécko

Blížiac sa termíny splácania verejných dlhopisov prinútili Grécko formálne požiadať eurozónu a Medzinárodný menový fond (MMF) o finančnú pomoc v apríli 2010, ktorú v relatívne krátkej dobe členské krajiny eurozóny spolu s MMF aj prisľúbili. Grécko na oplátku za pomoc vo výške 110 miliárd eur v rokoch 2010 až 2012 pristúpilo na presadenie úsporného balíka zameraného na konsolidáciu verejných financií. Grécky balík opatrení mimo iné zahŕňa: [1]

- Zmrazenie plátov pre všetkých zamestnancov vo verejnom sektore. K tomuto kroku sa grécka vláda odhodlala pristúpiť po viacročnom systematickom zvyšovaní plátov verejných zamestnancov, ktoré vzrástli o viac ako 30% v období posledných štyroch rokov.
- Pozastavenie vyplácania 13. a 14. platu pre verejných zamestnancov s vysokými príjmami a obmedzenie ich vyplácania pre menej zarábajúcich zamestnancov.
- Navýšenie prípustnej hranice prepúšťania v privátnom sektore z 2% zamestnancov na 4% zamestnancov za mesiac.
- Obmedzenie predčasného odchodu do dôchodku verejných zamestnancov a prepojenie veku odchodu do dôchodku na priemerný očakávaný vek v krajine.
- Navýšenie minimálneho počtu odpracovaných rokov pre uplatnenie nároku na plnú penziu z 37 na 40 rokov.
- Navýšenie dane z pridanej hodnoty z 21% na 23%.
- Navýšenie nepriamych daní na alkohol, spotrebné palivá a cigarety o 10%.
- Zintenzívnenie boja proti daňovým únikom, ktoré sú odhadované na 20 miliárd eur ročne.
- Zníženie závislosti gréckej ekonomiky na verejnom sektore, čím sa odľahčia verejné financie. Dosiahnutie vyššieho podielu privátneho sektora na HDP krajiny si vyžiada privatizácie vybraných priemyslov krajiny.

Navrhovaný balík opatrení, ktorý počíta so znížením verejného schodku na menej ako v eurozóne požadovanú 3% HDP do roku 2014, sa nestretol s porozumením obyvateľstva, ktoré v dňoch nasledujúcich po jeho zverejnení protestovalo proti týmto zásadným zmenám. Obdobne reagovala aj Aténska burza, ktorej akciový index *ATHEX composite* poklesol od oznámenia prvých úsporných opatrení v marci 2010 o viac ako 25% z výše 2100 na 1460 bodov v júni 2010. Na tomto mieste je nutné dodať, že vývoj v samotnom Grécku je popri

celosvetovo zhoršenej ochote investovať do akciových titulov len jeden z faktorom, ktorý prispeli k prepadu cien na Aténskej burze.

Na rozdiel od protestujúcej gréckej verejnosti, ktorá implementáciou gréckeho balíka opatrení stratí časť v európskom kontexte nadštandardných sociálnych výhod, bola odozva na plánované úsporné opatrenia Grécka v krajinách eurozóny kladná. Na preklenie obdobia, predovšetkým s cieľom umožniť Grécku refinancovať svoj verejný dlh, t.j. požičať si nové peniaze a súbežne splatiť splatné dlhopisy, poskytnú všetky krajiny eurozóny spolu s MMF Grécku pôžičku do výšky 110 miliárd eur po dobu nasledovných 3 rokov, z čoho prvých 45 miliárd bude poskytnutých už v roku 2010. [2] Cieľom dlhu je okrem pomoci Grécku aj upokojenie finančných trhov, ktorých neistota voči dlhopisom krajín eurozóny za posledné mesiace značne narástla. Nasledovná časť stručne zobrazuje dopad krízy a neistoty finančných trhov na hodnotu eura voči referenčným menám.

Dopad krízy na euro

Napätá finančná situácia Grécka mala negatívny dopad na kurz spoločnej európskej meny voči hlavným referenčným menám. Pokles hodnoty eura zapríčinil predovšetkým znížený dopyt po tejto mene, na koľko mnohí investori upustili od nakupovania štátnych dlhopisov členských krajín eurozóny, ktorí sa dostali do ťažkostí. Ako zobrazuje nasledujúci obrázok, obchodovalo sa začiatkom roka 2010 jedno euro za 1,5 amerického dolára, bola jeho hodnota v júni 1,2 amerického dolára.

Obr. 1 Vývoj kurzu EUR/USD za obdobie január 2006 až jún 2010 [6]

Prudký pokles eura voči americkému doláru mal za následok vyslovenie mnohých téz proti spoločnej európskej mene siahajúcich od označenia eura za „menu do dobrého počasia“ až po tézy zamerané na koniec eurozóny spojený s návratom participujúcich krajín k domácim menám. Oponenti týchto téz argumentujú tým, že európska mena naďalej

prevyšuje hodnotovo referenčné meny a korekciami v rokoch 2008 a 2010 sa priblížila bližšie ku reálnej výmennej hodnote.

Vzhľadom na turbulentný vývoj na trhoch je v súčasnosti predčasné súhlasiť či s jedným, alebo druhým hore uvedeným pohľadom. S istotou sa dá však konštatovať, že slabšia domáca mena napomôže v strednodobom a dlhodobom horizonte európskym producentom, nakoľko sa stanú tovary a služby krajín eurozóny konkurencieschopnejšími. Zvýšená produkcia bude mať za následok rýchlejšie odbúravanie nezamestnanosti a naštartovanie ekonomík krajín EÚ, ako aj rast hrubého domáceho produktu a s ním spojenú zvýšenú bonitu členských štátov.

Nasledujúca časť vymenúva krajiny, ktoré sú radené medzi ďalších potenciálnych kandidátov na finančnú pomoc. Neprekonaná grécka kríza by totiž mohla mať priamy dopad na súčasný vývoj v týchto krajinách, predovšetkým na ich schopnosť požičať si peniaze na finančných trhoch bez vysokých rizikových prirážok. Práve tieto krajiny majú vďaka slabšiemu euru príležitosť rýchlejšie naštartovať svoje ekonomiky.

Situácia v ostatných krajinách eurozóny

Finančný stav Grécka viedol k prehodnoteniu schopnosti ostatných krajín eurozóny splácať a refinancovať už emitované štátne dlhopisy. Kým finančné trhy pred príchodom hospodárskej krízy v roku 2008 moc nerozlišovali medzi jednotlivými krajinami eurozóny, boli rozdiely v hodnotách swapov na kreditné zlyhanie¹⁹³ v roku 2010 vo výškach niekoľkých percentuálnych bodov nad cenou za poistenie rizika kreditného zlyhania nemeckých štátnych dlhopisov, ktoré slúžia ako referenčná hodnota. Čím väčšia bola nedôvera finančných trhov v pravdepodobnosť splatenia úrokov i istiny, tým vyššia bola riziková prirážka nad hodnotu nemeckých dlhopisov, ktorá bola použitá na výpočet požadovanej výnosnosti dlhopisov menej bonitných štátov.

Grécko tvorí spolu s ďalšími potenciálnymi kandidátmi na finančnú pomoc takzvané PIIGS štáty, ku ktorým patria aj Portugalsko, Írsko, Taliansko a Španielsko. Pomenovanie obsahuje nadnesený degradujúci charakter, nakoľko sú tieto krajiny skupinovo označované ako prasce (po angl. *pigs*). Nasledovná tabuľka poskytuje porovnanie dlhov a zadĺženia PIIGS štátov s priemerom eurozóny.

Tabuľka 1 **Porovnanie krajín PIIGS a priemeru eurozóny**

Krajina	Rast HDP v %		Dlh verejných financií v % HDP		Deficit verejných financií v % HDP	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
eurozóna	0,6	-4,1	69,4	78,7	-2,0	-6,3

¹⁹³ Swap na kreditné zlyhanie, po anglicky *credit default swap* je finančný derivát, ktorým sa kupujúci poisť pred úverovým rizikom, t.j. neschopnosťou dlžníka splácať úroky a istinu. Za predpokladu, že dlžník prestane plniť svoje záväzky, prevezme zaňho plnenie predajca swapu.

Portugalsko	0,0	-2,7	66,3	76,8	-2,8	-9,4
Írsko	-3,0	-7,1	43,9	64,0	-7,3	-14,3
Taliansko	-1,3	-5,0	106,1	115,8	-2,7	-5,3
Grécko	2,0	-2,0	99,2	115,1	-7,7	-13,6
Španielsko	0,9	-3,6	39,7	53,2	-4,1	-11,2

Zdroj: Eurostat [3], [4], [5]

Už na prvé porovnanie je vidno, že vyššie uvedené krajiny v rokoch 2008 a 2009 zaostávali za priemerom eurozóny. Pokles HDP (predovšetkým v roku 2009) pri súčasnej neschopnosti pružne reagovať na znížené verejné príjmy adekvátnym znížením verejných výdavkov viedli k nárastu verejných deficitov vo všetkých sledovaných krajinách. Tieto nárasty boli jednak zapríčinené prepados výberu daní, ako aj zvýšenou záťažou sociálnych systémov týchto krajín kvôli rastúcemu počtu nezamestnaných poberajúcich dávky.

Východisko z nepriaznivej fiškálnej situácie hore uvedených krajín je dosiahnuteľné dvoma cestami. Po prvé, krajina sa spoľahne na teóriu ekonomických cyklov a vynasnaží sa za pomoci dodatočného zadlžovania sa prečkať obdobie hospodárskeho útlmu. Následne, s rastúcim hrubým domácim produktom a výnosmi štátu poklesne dlhové zaťaženie krajiny (vyjadrené relatívne ako % HDP). Súbežne s rastúcou zamestnanosťou bude odľahčený sociálny systém krajiny a dôvera investorov opätovne stúpne.

Autor tohto článku sa však domnieva, že táto cesta nerieši problém samotný, len ho odďaľuje. Je preto potrebné vydať sa na druhú cestu, ktorou je reálne zhodnotenie príjmovej a výdavkovej kapitoly štátov s cieľom zaviesť reformy, ktoré dlhodobo a udržateľne skonsolidujú verejné financie. Neustálym refinancovaním a odkladaním riešenia problému sa síce docieli krátkodobá až strednodobá zvýšená životná úroveň obyvateľstva, nastane tak ale na úrok všetkých budúcich generácií, ktoré už nebudú musieť – podobne ako v súčasnosti v Grécku – natrafiť na ochotu investorskej komunity naďalej požičiavať už beztak zadlženým krajinám.

Ponaučenie

V krízach preto neslobodno hľadať výlučne negatíva. Situácia v Grécku pripomenula svetu a eurozóne nutnosť aktívne pristupovať k otázke verejných financií a udržateľnosti neustáleho prehlbovania zadlženia jednotlivých krajín a s tým spojeného nárastu verejného dlhu. Členovia eurozóny, ako aj iné krajiny poskytujúce široké sociálne štandardy verejnosti, budú musieť zodpovedne pristupovať k výdavkovej kapitole rozpočtu. V opačnom prípade hrozí fakt, že sa do ťažkostí dostane omnoho väčšia ekonomika (alebo celý ekonomický blok), čo môže vyústiť do riadených štátnych bankrotov. Mimo iné, štáty by sa mali zamerať na nasledovné body:

- Implementácia kontrolných mechanizmov, ktoré umožnia včas identifikovať výpadky v príjmovej kapitole rozpočtu. S kontrolnými mechanizmami úzko súvisí

aj nutnosť pripraviť akčné plány na zníženie výdavkových kapitol, aby sa predišlo navýšeniu štátneho zadĺženia.

- Presadenie balíkov úsporných opatrení s cieľom konsolidovať verejné financie.
- Postupné priblíženie sa k vyrovnanému a následne prebytkovému rozpočtu. Deficitný rozpočet má svoje oprávnenie v núdzových a krajných situáciách, tieto by však mali byť vnímané ako krajné a nie ako periodicky (v extrémne každý rok) sa opakujúce situácie.
- Podpora súkromného sektora a malých a stredných podnikateľov s cieľom vytvoriť konkurencieschopnú ekonomiku schopnú lepšie vzdorovať negatívnym dopadom hospodárskej krízy.

Je otáznе, či a kedy sa podarí presadiť myšlienku, aby si spoločnosť žila len na svoje pomery. Logickému argumentu totiž stojí naproti a úspešne vzdoruje ochota si naďalej požičiavať nové peniaze, ktoré štátom a v konečnom dôsledku vláde umožní míňať dodatočné zdroje na úkor budúcich generácií.

Záver

Po hospodárskej kríze a kríze likvidity, ktoré v rokoch 2008 a 2009 zasiahli celý svet, zažíva eurozóna krízu likvidity, zapríčinenú obavou finančného sveta z neschopnosti Grécka načas a v plnej výške splácať svoj verejný dlh, ktorý prekročil výšku 110% HDP. Grécko, ktorému hrozil štátny bankrot, zaviedlo úsporné opatrenia, ktoré však nestačili na to, aby investorská komunita upustila od vysokých rizikových prirážok na grécke dlhopisy.

Koncom prvého štvrťroka 2010 sa situácia ohľadne gréckych dlhopisov natoľko vyostrila, že bolo Grécko nútené požiadať krajiny eurozóny a Medzinárodný menový fond o finančnú pomoc. Krajiny eurozóny a MMF pomoc prisľúbili, avšak muselo Grécko uviesť ambiciózný plán na redukciu štátneho deficitu z viac ako 13% HDP na menej ako 3% behom štyroch rokoch. Grécko zaviedlo opatrenia ako zmrazenie platov, vyšší vek odchodu do dôchodku, či podporné mechanizmy na zvýšenie podielu súkromného sektora na tvorbe HDP.

Situácia okolo Grécka napomáha oslabeniu eura, ktoré od začiatku roka s krátkymi prestávkami stráca na hodnote voči americkému doláru a ostatným hlavným referenčným menám. Zníženie výmennej hodnoty eura sa z ekonomického hľadiska dá vnímať aj ako faktor pozitívny, nakoľko zvyšuje konkurencieschopnosť eurozóny voči tretím krajinám a umožňuje tým strednodobo urýchliť naštartovanie ekonomík jednotlivých členov eurozóny.

Medzi krajiny, ktoré by takéto urýchlénе naštartovanie súrne potrebovali, patria mimo Grécka aj Portugalsko, Írsko, Taliansko a Španielsko. Všetky z uvedených krajín zažívajú obdobie vysokých deficitov a tlaku na verejné financie. Je preto dôležité ponaučiť sa z krízy a tým do budúcich období už preventívne vďaka reformám verejných financií zabrániť zopakovaniu sa súčasnej situácie.

Použitá literatúra

- [1] BBC News. Greece's austerity measures. In: *BBC News*. [online]. Posledné úpravy 5. máj 2010. [citované 2010-06-01]. Dostupné na internete: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/10099143.stm>>.
- [2] VOLKERY, C.: EU Agrees to Prop Up Greece. In: *SPIEGEL ONLINE*. [online]. 3. máj 2010. [citované 2010-06-02]. Dostupné na internete: <<http://www.spiegel.de/international/europe/0,1518,692619,00.html>>.
- [3] Eurostat: Real GDP growth rate. [online]. [citované 2010-06-03]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>>.
- [4] Eurostat: General government debt. [online]. [citované 2010-06-03]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb090>>.
- [5] Eurostat: Public balance. [online]. [citované 2010-06-03]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb080>>.
- [6] Yahoo! Deutschland. EUR/USD (EURUSD=X).[online]. 9. jún 2010. [citované 2010-06-09]. Dostupné na internete: <<http://de.finance.yahoo.com/q/bc?s=EURUSD=X>>.

Mag. Ján Matuška

Búdková 12

SK-811 04 Bratislava

+421-907-111696

E-mail: jan@matuska.org

Čínska ekonomika v kríze – mýty, fakty, riziká

Ing. Paula Puškárová

Abstrakt

Cieľom tohto príspevku je poskytnúť objektívny, realite zodpovedajúci obraz o čínskej ekonomike v kontexte súčasnej finančnej a hospodárskej krízy. V prvej časti sú prezentované vybrané makroekonomické ukazovatele, tak ako ich vykazuje oficiálny čínsky štatistický úrad. Následne sú tieto údaje konfrontované s niektorými skutočnosťami, ktoré ich hodnovernosť spochybňujú. Ďalšia časť uvádza skryté riziká súčasnej podoby čínskeho ekonomického modelu, ktoré zintenzívnené súčasnou krízou podporujú hypotézu, že Čína čelí najväčšej bubline v histórii. V závere príspevku sa upozorňuje na limity analytického spracovania príspevku s dôrazom na budúci vývoj Číny.

Kľúčové slová: hrubý domáci produkt (HDP), verejné zadĺženie, kreatívne účtovníctvo, realitná bublina, sociálna a zdravotná starostlivosť

Abstract

The aim of this contribution is to draw a reliable, reality-reflecting picture of Chinese economy in context of the current financial and economic crisis. In the first part of the article, selected macroeconomic parameters as they are published by the official Chinese bureau of statistics are presented. Subsequently, this data is confronted with certain matters that undermine the reliability of the officially published data. The next part unveils hidden threats of current shape of the Chinese economic model that, intensified by the current crisis, substantiates the hypothesis that China is facing the biggest bubble in the history. At the end of the article, certain limits to the analytical elaboration of this article with the emphasis on the future development of China are mentioned.

Keywords: gross domestic product (GDP), public indebtedness, creative accounting, reality bubble, social and health care

Úvod

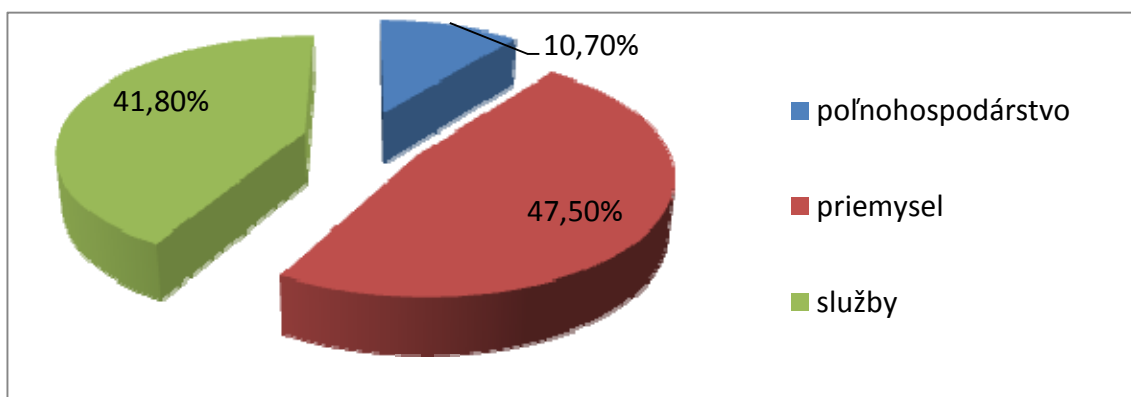
Súčasná kríza sa stala predmetom skúmania už siahodlhého radu štúdií, nosnou témou nespočetného množstva publikácií, nevyčerpatelným zdrojom pesimisticky i optimisticky ladených prognóz. Široká verejnosť sa v takýchto časoch zväčša s istou dávkou závidi, ako i dobre mieneného obdivu púšťa do analýz tých, ktorí prežili na prvé zdanie „bez škrabancov“, a urputne sa snaží tieto „škrabance“ nájsť. Prvotná otázka stojí, či globálnu krízu, za akú uznali médiá i široká odborná verejnosť súčasnú krízu, môže nejaký štát vôbec ustáť bez bolestivých následkov. Za jedného z kandidátov na post „víťaza krízy“ sa označuje Čína.

Cieľom tohto príspevku nie je spochybníť ekonomický potenciál Číny, ani jej budúcnosť, ale skôr na základe faktických argumentov podlomiť mýtus, že Čína sa súčasná kríza v podstate nedotkla.

1 Oficiálne čínske národné štatistiky

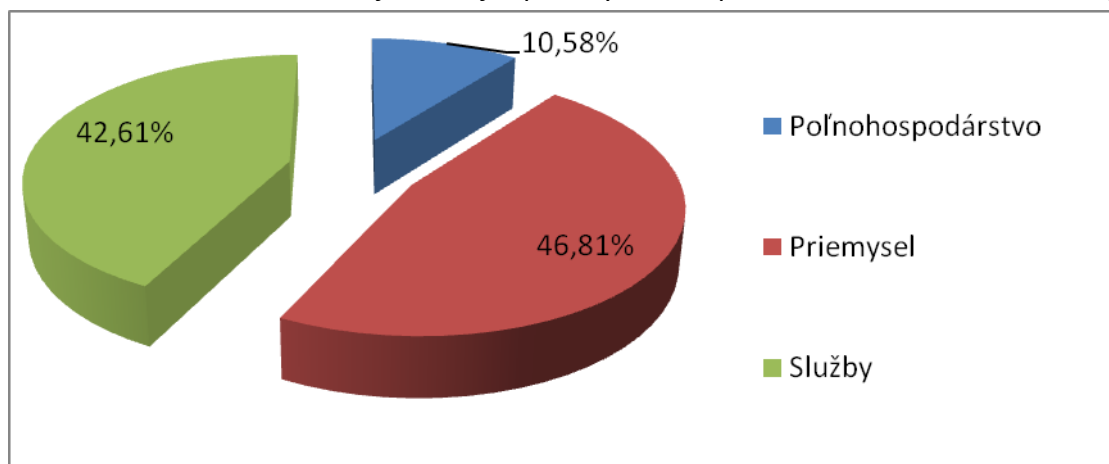
Podľa Národného štatistického úradu Číny, v roku 2008 dosiahla Ľudová republika Číny rast HDP 9,6% (pričom revíziou z 25.12.2009 sa táto hodnota upravila na 9,0%)¹⁹⁴. Verejný dlh v roku 2008 dosiahol podľa týchto oficiálnych štatistík 15,6% HDP. Tvorba HDP je uvedená v grafe č. 1.

Graf č. 1: Tvorba HDP Čínskej ľudovej republiky v 2008 podľa sektorov – oficiálne údaje

Podobne za rok 2009, Čína vykázala verejný dlh 18,2% HDP, rast HDP vo výške 8,7% a tvorbu HDP v súlade s grafom č. 2¹⁹⁵.

Graf č. 2: Tvorba HDP Čínskej ľudovej republiky v 2009 podľa sektorov – oficiálne údaje

¹⁹⁴ Chinese Government's Official Web Portal: China's 2008 GDP growth revised to 9.6% [online]. Dostupné z: http://www.gov.cn/english/2009-12/25/content_1496458.htm, [citované 2010-06-08]

¹⁹⁵ Zhang Xiang: China's GDP expands 8.7% in 2009 [online], dostupné z: http://news.xinhuanet.com/english/2010/business/2010-01/21/c_13145167.htm, [citované 2010-6-08]

S týmito číslami však odborná verejná rada radí zaobchádzať veľmi opatrne, keďže oficiálne štatistiky sú v konflikte s niektorými fenoménmi, ktorými Čína disponuje a ktoré sa súčasnou krízou len zintenzívnili.

2 Riziká hodnovernosti oficiálnych štatistických údajov

K takýmto fenoménom patrí v prvom rade čínske kreatívne účtovníctvo, ktorého existencia výrazne podkopáva hodnovernosť a výpovednú hodnotu publikovaných oficiálnych štatistických dát. Obzvlášť rozoberanou problematikou je v odborných kruhoch skutočná výška štátneho dlhu, keďže rast HDP v čase súčasnej krízy je zo zdrvujúcej väčšiny (90%) krytý investíciami federálnej vlády, o čom svedčí aj vládny protikrízový balíček. Ten sa vyšplhal na 0,5bn. USD, čím sa stal najväčším protikrízovým balíčkom na svete a vytvoril až 15% čínskeho HDP. Federálny účet však nezahŕňa masívne výdavky lokálnych vlád, ktoré plynú do veľkých projektov ako napr. do infraštruktúry, priemyslu a stavebníctva. Mimochodom, na objeme celosvetových investícií do stavebníctva sa Čína podieľa až 42,74%.¹⁹⁶

Nezanedbateľným faktorom ambivalentnosti oficiálnych štatistík Číny je aj prudký rast cien čínskych nehnuteľností, čo predpovedá nafúknutie bublín na čínskom realitnom trhu. Podľa zahraničných periodík stúpili ceny nehnuteľností v Číne v priemere o 10%, v Pekingu a Šanghaji zaznamenali však nárast až o 50%. Vzhľadom na fakt, že samotný predaj nehnuteľností vzrástol až o 75%, je evidentné, že za pozadím rastu cien nehnuteľností nie je ani tak zvyšovanie životnej úrovne a kúpa nehnuteľnosti na dlhšie obdobie, ako skôr špekulačný realitný obchod. V tomto kontexte tlač uvádza, že v Číne sú nehnuteľnosti momentálne najdrahšie na svete vo vzťahu ku kúpyschopnosti lokálneho obyvateľstva – nákup nehnuteľnosti za priemernú cenu sa pohybuje na úrovni 20-ročných úspor priemerne zarábajúceho Číňana v danom meste.¹⁹⁷

V tomto kontexte však treba zdôrazniť, že čínska vláda relatívne rýchlo zareagovala na rast cien nehnuteľností a v strachu pred americkým scenárom hpotekárnej krízy radikálne priškrtila poskytovanie hypotekárnych úverov prostredníctvom:

- a) monetárnej reštrikcie – od začiatku roka 2010 už štyrikrát znížila hladinu povinných minimálnych rezerv pre komerčné bankovníctvo
- b) legislatívnych obmedzení – nová legislatíva umožňuje čínskej rodine kúpu len jedného bytu na hypotéku, druhý byt na hypotéku je možné získať len so značnými ťažkosťami, kúpa tretieho, resp. akéhokoľvek ďalšieho bytu na hypotéku je od mája 2010 oficiálne úplne zakázaná.

Tieto antibublinové opatrenia majú schladiť špekulačný dopyt po hypotékach, neriešia ale priestor pre dostatočne solventných Číňanov (a podľa posledných zistení aj mnohých Číňanok) rozširovať svoj majetok aj za cenu špekulačných transakcií na realitnom trhu.

¹⁹⁶ LOUIS KUIJS: China's local government debt—what is the problem? [Online]. Dostupné z: <http://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/china-s-local-government-debt-what-is-the-problem>, [citované 2010-06-08]

¹⁹⁷ COLOSSEUM, a.s.: Čína predbehla USA už i v realitách, 3.3.2010. Dostupné z: <http://www.investujeme.sk/investicni-zpravy/cina-predbehla-usa-uz-i-v-realitach/>, [citované 2010-06-08]

Okrem nebezpečenstva tvorby bublín na trhu nehnuteľností, v dôsledku súčasnej finančnej a hospodárskej krízy narástol verejný dlh, ktorého výška síce podľa oficiálnych štatistík i neoficiálnych odhadov nie je ešte alarmujúca, no neodzrkadľuje hodnoverne celkové zadĺženie krajiny. Celkový verejný dlh totiž treba chápať aj v kontexte dlhov regionálnych vlád, ktoré na rozličných subúčtoch federálneho účtu zahmlievajú skutočnú výšku verejného dlhu Číny.¹⁹⁸ Ak sa k verejnému dlhu Čínskej vlády prirátajú odhady dlhov lokálnych vlád, ako i odhady dlhov súkromného sektora (medzi nimi aj neúmerne drahé hypotekárne úvery pre domácnosti), známy monacký hedžový fond Pivot Capital Management varuje pred zadĺžením až 160% HDP s tendenciou ešte vzrásť na 200% HDP už v roku 2011.¹⁹⁹

3 Skryté riziká pre čínsku ekonomiku v kontexte súčasnej krízy

Čínska ekonomika však nie je konfrontovaná len s nebezpečenstvom vzniku realitnej bubliny, ale aj s celým radom ďalších vážnych hrozieb. Viaceré z nich majú svoj prapôvod v politike jedného dieťaťa. Síce z viacerých aspektov nevyhnutná reforma vyústila do nízkej pôrodnosti a následne aj akcelerujúceho starnutia. To vytvára na rozhodnutia citlivý fenomén deficitu dôchodkového systému. Nedostatok ľudí produktívneho veku, ktorí by zarábali na obyvateľstvo veku poproduktívneho, sa dá riešiť niekoľkými spôsobmi, ktoré sú však všetky v podstate nepopulárne a v Číne aj v rozpore s komunistickou ideológiou. Nápor na neustále vyššiu dotáciu dôchodkového systému bude s pribúdajúcimi rokmi len rásť a bude zaujímavé sledovať, ako sa s ním čínska vláda popasuje.

Okrem problémov v sociálnej sfére, veľké riziko sa schováva aj v sfére zdravotnej starostlivosti. Keďže Čína nepozná verejné zdravotné poistenie, zdravie a starostlivosť oň sa stáva výsadou vyvolenej skupinky solventných, ktorí na platenie finančne náročných návštev lekára, či pobytu v nemocnici majú prostriedky.²⁰⁰ Široká odborná verejnosť na čele so zástupcami medzinárodných organizácií už dlhodobo upozorňujú na masy chudobných čínskych pracovníkov, ktorí trpia v dôsledku nedostatočnej liečby. Takéto prostredie je živnou pôdou pre množstvo chorôb a ich bezuzdné šírenie. Niet divu, že medzi 20 najšpinavšími mestami sveta je až 16 čínskych a že v posledných rokoch je svet konfrontovaný s epidémiami, ktoré majú svoj pôvod práve v Číne. Nedostatočná zdravotná starostlivosť v Číne tak priamo zvyšuje riziko chudoby. Tieto skryté riziká dokumentuje nasledujúci graf č. 3.

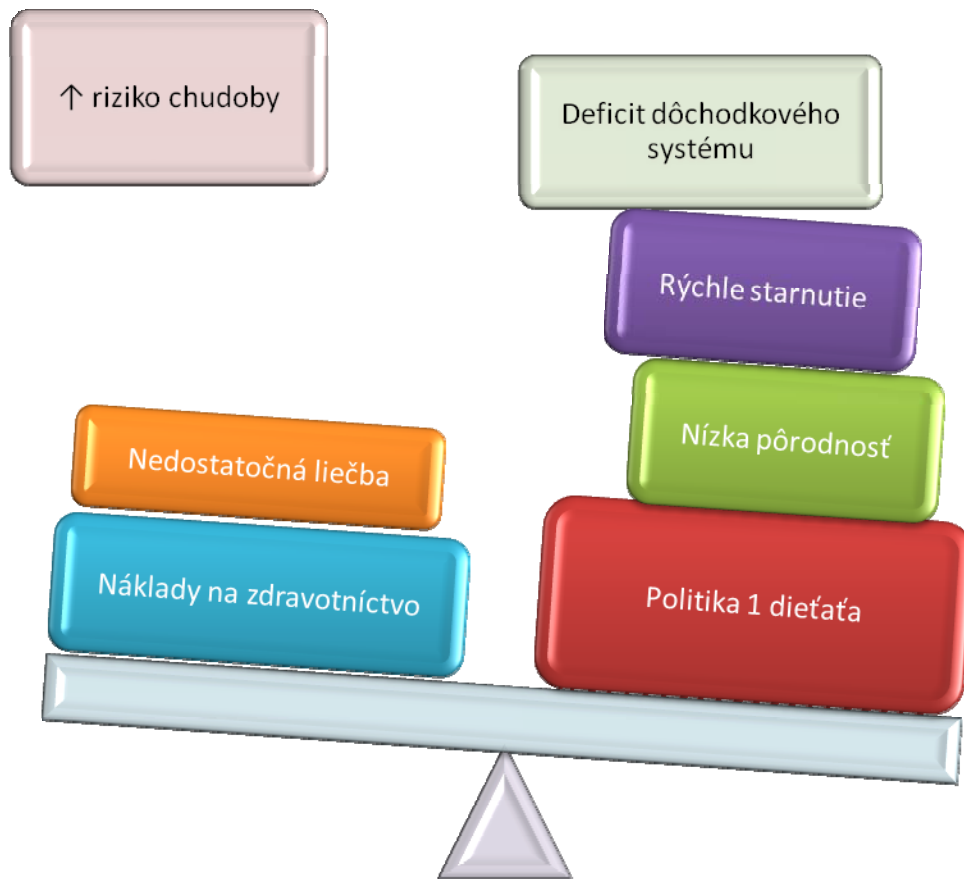
---

¹⁹⁸ VENKATESAN VEMBU: China's public debt 'a Damocles sword. [Online]. Dostupné z: http://www.dnaindia.com/money/comment_china-s-public-debt-a-damocles-sword_1392108, [citované 2010-06-08]

¹⁹⁹ EPSTEIN, G.: The China Bubble [online], dostupné z: <http://www.forbes.com/forbes/2009/1228/economy-ponzi-debt-pekings-china-bubble.html>. [citované 2010-05-16]

²⁰⁰ TREND: Čo ukrýva čínsky rast. In: TREND, roč. XX, č. 20. Bratislava, 20.máj 2010.

Graf č. 3: Skryté riziká čínskej ekonomiky v kontexte súčasnej krízy

Záver

Všetky uvedené skutočnosti treba vidieť v časovom horizonte, ktorý ovplyvnia viaceré limity. Jedným z nich je časový horizont, v ktorom dôjde k uvoľneniu fixácie juanu, ako i miera jeho revalvácie. Súčasný odhad podhodnotenia čínskej národnej meny sa pohybuje na úrovni 20 až 40 % a optimistické prognózy hovoria o postupnom uvoľňovaní už začiatkom leta, pesimistické na jeseň 2010.

Ďalším neopomenuteľným faktorom (limitom) vplyvu na vývoj čínskej ekonomiky v súčasnej kríze je otázka úspešnosti vlády uspokojiť rastúcu energetickú a surovinovú chuť čínskej výroby. V najnovších správach sa hovorí o rokovaniach pre využívanie nerastných surovín z oblasti Arktídy.

Akokoľvek, bude zaujímavé sledovať, nakoľko úspešne sa čínsky komunisticko-kapitalistický model hospodárstva vysporiada s nástrahami, ktorým čelí a ako dlho a za akú cenu dokáže udržiavať svoj obrí rast.

Použitá literatúra

1. Chinese Government's Official Web Portal: China's 2008 GDP growth revised to 9.6% [online]. Dostupné z: http://www.gov.cn/english/2009-12/25/content_1496458.htm, [citované 2010-06-08]
2. COLOSSEUM, a.s.: Čína predbehla USA už i v realitách, 3.3.2010. Dostupné z: <http://www.investujeme.sk/investicni-zpravy/cina-predbehla-usa-uz-i-v-realitach/>, [citované 2010-06-08]
3. EPSTEIN, G.: The China Bubble [online], dostupné z: <http://www.forbes.com/forbes/2009/1228/economy-ponzi-debt-pekings-china-bubble.html>. [citované 2010-05-16]
4. INDEX MUNDI: China Public debt. [online]. Dostupné z: http://www.indexmundi.com/china/public_debt.html, [citované 2010-06-08]
5. LOUIS KUIJS: China's local government debt—what is the problem? [Online]. Dostupné z: <http://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/china-s-local-government-debt-what-is-the-problem>, [citované 2010-06-08]
6. TREND: Čo ukrýva čínsky rast. In: TREND, roč. XX, č. 20. Bratislava, 20.máj 2010.
7. ZHANG XIANG: China's GDP expands 8.7% in 2009[online], dostupné z: http://news.xinhuanet.com/english2010/business/2010-01/21/c_13145167.htm, citované 2010-6-08
8. VENKATESAN VEMBU: China's public debt 'a Damocles sword. [Online]. Dostupné z: http://www.dnaindia.com/money/comment_china-s-public-debt-a-damocles-sword_1392108, [citované 2010-06-08]

Ing. Paula Puškárová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E – mail: paula.puskar@gmail.com

Určujúce faktory, priebeh a kultúrne dopady migrácie v USA ²⁰¹

Ing. Peter Reťkovský

Abstrakt

Kultúra USA vznikla postupným zmiešavaním kultúr jednotlivých národov, ktoré počas storočí migrovali do Nového Sveta. Autor v príspevku ukazuje, že najväčší podiel na výslednej kultúre USA mala prvotná migrácia puritánskeho obyvateľstva na územie krajiny. Vzhľadom na rôzne vplyvy a okolnosti rozoberané v práci je možné tvrdiť, že ani následné migračné vlny černošského, čínskeho, japonského, hispánskeho, európskeho, juhoázijského, či arabského obyvateľstva neovplyvnili podstatným spôsobom hlboké vrstvy kultúry USA a buď s ňou splynuli alebo v jej rámci vytvorili kultúrne enklávy, ktoré si do súčasnosti zachovávajú svoje kultúrne osobitosti bez väčšej interakcie s majoritnou spoločnosťou.

Kľúčové slová: migrácia, kultúra, USA, kreolizácia, kultúrna asimilácia, kultúrna enkláva

Abstract

The culture of the USA was created as a result of gradual mixing of cultures of individual nations, which migrated to the New World throughout the centuries. The author shows that the largest share of the resulting US culture can be attributed to the primary migration of Puritan inhabitants to the territory of the present-day United States. Due to various influences and circumstances analyzed in the paper it can be claimed that the subsequent migration waves of African-American, Chinese, Japanese, Hispanic, European, South-Asian or Arabic population did not substantially influence the deep layers of the US culture, either merging with it or creating cultural enclaves, which have until now retained their cultural specifics without major interaction with the mainstream society.

Keywords: migration, culture, USA, creolization, cultural assimilation, cultural enclave

1. Úvod

USA, podobne ako celý región Severnej a Južnej Ameriky, v minulosti prešli výrazným obdobím premiešavania kultúr, založeným jednak na vplyve silnej imigrácie do regiónu, jednak na spôsobe samotného vzniku novodobých kultúr regiónu – kombinácii pôvodnej (aborigínnej) podkladovej kultúrnej zložky a importovaných mimoamerických kultúrnych vzorov, ku ktorej dochádzalo v priebehu 16. a 17. storočia n.l. V prípade USA vidíme, na rozdiel od krajín Latinskej Ameriky, veľmi slabý vplyv podkladovej kultúry na výslednú novodobú kultúru a naopak, silne sú v tejto kultúre prítomné znaky prvotnej importovanej kultúry.

---

²⁰¹ Príspevok vychádza z príspevku publikovaného v zborníku z medzinárodnej konferencie *Udržateľný rozvoj v evropských regiónoch*, ktorá sa konala v dňoch 7.-9.4.2010 v Českých Budějoviciach.

2. Prvotná migračná vlna

Je možné tvrdiť, že súčasné kultúrne prostredie v USA je výsledkom niekoľkých migračných vln. Presnejšie vymedziť ich vplyv na celkovom formovaní súčasnej kultúry USA je obtiažne. Môžeme však predpokladať, že vzhľadom na svoju masívnosť a demografický vplyv (viď nižšie) bola rozhodujúcou prvotná kolonizačná migrácia Puritánov z vtedajšieho Anglického (neskôr Britského) kráľovstva do strednej časti severoamerického kontinentu, ktorá prebiehala v zásadnej miere od roku 1600 do roku 1640²⁰².

Ak budeme akceptovať predpoklad, podľa ktorého sa výsledná amalgámová kultúra dá priblížiť ako súčet jej čiastkových kultúr (t.j. pôvodnej podkladovej kultúry a importovaných kultúr), môžeme z vyššie uvedených informácií spätne odvodiť, nakoľko aborigínna kultúra vplývala na formujúcu sa výslednú kultúru. Na dokladovanie vplyvu prvotnej kreolizácie v USA je možné použiť výskum Geerta Hofstedeho, ktorý kvantifikoval jednotlivé kultúry na globálnej úrovni prostredníctvom štyroch (neskôr piatich) dimenzií a umožnil tak do istej miery ich porovnanie²⁰³.

Hofstedeho dimenzia individualizmu popisuje tendenciu jedincov venovať sa v prevažnej miere dosahovaniu vlastného úspechu bez silných väzieb na svoje sociálne skupiny. Jej opakom je potom kolektivismus, ktorý označuje mieru závislosti jedinca od skupiny (najčastejšie ide o nukleárnu a rozšírenú rodinu) a stupeň ochrany, ktorý skupina poskytuje jedincovi. Dimenzia maskulinity popisuje, nakoľko daná kultúra diferencuje medzi spoločenskou úlohou muža a ženy a nakoľko sa prikláňa k tradične mužským hodnotám ako je asertivita a súťaživosť. Rozpätie moci hovorí o miere tolerancie slabších jedincov spoločnosti voči nerovnomernosti jej rozdelenia. Inými slovami, popisuje, nakoľko nižšie postavení jedinci akceptujú svoje podriadené postavenie. Poslednou dimenziou je vyhýbanie sa neistote dotýkajúce sa schopnosti danej kultúry prijať neistotu a nejednoznačnosť v existujúcej realite. Kultúry s vysokým indexom vyhýbania sa neistote majú tendenciu minimalizovať nepredvídané situácie prostredníctvom aplikácie prísnych pravidiel, noriem, či bezpečnostných opatrení. Na dôvažok majú takéto spoločnosti tendenciu veriť v existenciu absolútnej pravdy zhodnej s ich vnímaním sveta.²⁰⁴

Pri pohľade na výšku jednotlivých hofstedeho dimenzií platných pre britskú a americkú kultúru (viď Príloha 1) je zrejmé, že rozdiely medzi nimi sú zanedbateľné. Kategória rozpätia moci, ktorá v USA dosahuje 35%, sa v prípade Veľkej Británie pohybuje na úrovni 30%.

---

²⁰² U.S. Census Bureau: *2008 American Community Survey 1-Year Estimates*. Dostupné na: http://factfinder.census.gov/servlet/DTTable?_bm=y&-context=dt&-ds_name=ACS_2008_1YR_G00_&-CONTEXT=dt&-mt_name=ACS_2008_1YR_G2000_B02001&-tree_id=306&-redoLog=false&-all_geo_types=N&-currentselections=ACS_2006_EST_G2000_B02001&-geo_id=01000US&-search_results=01000US&-format=&-_lang=en

²⁰³ tu je potrebné si uvedomiť, že Hofstedeho dimenzie popisujú iba určité aspekty jednotlivých kultúr a nie je prostredníctvom nich možné vysvetliť kultúrnu realitu v celej jej komplexnosti. Pokusy o podobnú kategorizáciu kultúr vyvíjali aj iní autori, ktorých dimenzie sa od Hofstedeho do určitej miery líšia (napr. Halls, Trompenaars, a iní).

²⁰⁴ Hofstede, G.: *Geert Hofstede Cultural Dimensions*. Dostupné na: <http://www.geert-hofstede.com>

Individualizmus dosahuje v oboch prípadoch vysoké hodnoty cca. 85%, maskulinita tiež zhodne 60%. Jediný väčší rozdiel je pozorovateľný pri dimenzii vyhýbania sa neistote, kde USA dosahujú vyššie hodnoty (40%) ako Veľká Británia (30%) – ani tento rozdiel však nie je výrazný.²⁰⁵

Na základe týchto údajov sa môžeme domnievať, že pôvodná aborigínna kultúra na území dnešných Spojených štátov takmer neovplyvnila ich výslednú kultúru, ktorá vznikla jej zmiešaním s importovanými západnými kultúrnymi vzorcami. Dalo by sa dokonca povedať, že pôvodná indiánska kultúra bola novou kultúrou nahradená.

Prakticky sa táto kultúrna substitúcia vo vyšších vrstvách kultúry prejavila okrem iného prevzatím kresťanstva a importovaných cirkevných sviatkov (Vianoce, Veľká noc, Sviatok všetkých svätých - Halloween), ktoré nahradili pôvodné indiánske sviatky slnovratu a rovnodennosti, marginalizáciou aborigínnych jazykov na úkor angličtiny, vytlačením pôvodného štýlu odievania, stravovacích vzorcov a svetonázoru. Jednou z mála výnimiek, kedy pôvodné kultúrne vzorce prenikli do súčasnej majoritnej spoločnosti, je šport (konkrétne pôvodná indiánska loptová hra aktuálne známa pod menom lacrosse), resp. niektoré lexikálne javy.

Vysvetlenie neschopnosti pôvodnej aborigínnej kultúry zásadnejším spôsobom prispieť do prvotnej kreolizácie na severoamerickom kontinente (na rozdiel od Južnej Ameriky, kde pôvodné indiánske kultúry stále tvoria dôležitú súčasť každodenného života obyvateľstva kontinentu) je možné vysvetliť viacerými faktormi.

V prípade USA platí, že počet anglických imigrantov postupne prevýšil počty pôvodného obyvateľstva, a to najmä vo svetle dramatického úbytku domorodcov zapríčineného vojnami a epidémiami. Aj keď presný počet členov predkolumbovských civilizácií (príslušníkov kmeňov Abenakiov, Alabamov, Algoquinov, Apačov, Čerokiov, Čiernonožcov, Čoktawov, Dakotov, Hopiov, Hurónov, Illinoisov, Iowayov, Irokézov, Komančov, Lakotov, Massachusetov, Miamiov, Minnesotov, Mississippiov, Mohaveov, Mohawkov, Mohikánov, Navahov, Nipmukov, Odžibweov, Oklahomov, Omahov, Paiuteov, Seminoleov, Senekov, Siuxov, Šošonov, Utahov, Wyandotov, Zuniov, apod. zoskupených do kultúr oblastí juhovýchodu, severovýchodu, veľkých planín, juhozápadu, veľkej panvy, plošín, Kalifornie či severovýchodného pobrežia USA) je neznámy, odhaduje sa, že pred príchodom Kolumba dosahoval ich počet 1-18 miliónov²⁰⁶. V priebehu prvých 100-150 rokov od začiatku britského osídlenia kontinentu však zahynulo až 80-95% z nich²⁰⁷, čo znamená, že počet preživších členov pôvodných kmeňov dosiahol len 50 000 – 3,6 milióna. Dnes pritom počet

---

²⁰⁵ Hofstede, G.: *Geert Hofstede Cultural Dimensions – Colombia*. Dostupné na: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_colombia.shtml

Hofstede, G.: *Geert Hofstede Cultural Dimensions – Spain*. Dostupné na: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_spain.shtml

²⁰⁶ Lewy, G.: *Were American Indians the Victims of Genocide?*, History News Network. Dostupné na: <http://hnn.us/articles/7302.html>

²⁰⁷ Natural Health Publications Limited: *Smallpox: The Disease That Destroyed Two Empires*. Dostupné na: <http://www.allicinfacts.com/epidemics07.htm>

pôvodných obyvateľov dosahuje len okolo 0,8% populácie krajiny, t.j. približne 2,4 milióna ľudí²⁰⁸.

Počet obyvateľov USA približne v časoch získania nezávislosti krajiny (t.j. v roku 1790), dosahoval 4 milióny obyvateľov.²⁰⁹ Počet členov aborigínnej populácie sa začal nesystematicky sledovať až od roku 1860 (vtedy dosahoval podľa dostupných údajov 0,1 %), pričom spoľahlivé údaje je možné čerpať až zo sčítania ľudu v 20. storočí. Na základe vyššie uvedených skutočností je však možné povedať, že už v čase vytvorenia USA ako nezávislého štátu (t.j. na konci 18. storočia) počet neaborigínneho obyvateľstva vysoko prevyšoval počet domorodcov.

Celkový mechanizmus demografickej dynamiky obyvateľstva žijúceho na súčasnom teritóriu USA nie je podrobne zdokumentovaný, no z historických záznamov vyplýva, že prvotný kontakt medzi pôvodným obyvateľstvom Severnej Ameriky a Európanmi sa (ak odmyslíme nórske vikingské kolónie v Grónsku a na pobreží Kanady z 11. storočia) uskutočnil po roku 1497, kedy výprava Johna Cabbota, talianskeho moreplavca v službách Anglicka, dorazila k brehom Newfoundlandu. Cabot bol nasledovaný ďalšími moreplavcami, a osadníkmi, ktorí však najmä kvôli nepriaznivým klimatickým podmienkam, nesprávnemu vybaveniu a odporu domorodcov počas 16. storočia nezaznamenali výraznejší úspech pri zakladaní osád v Severnej Amerike.

Je však potrebné poznamenať, že počas tohto obdobia dochádzalo ku kontaktu medzi osadníkmi a aborigínou populáciou, čoho výsledkom bolo rozšírenie zavlečených infekčných chorôb medzi indiánskym obyvateľstvom, proti ktorému pôvodné kmene nemali vybudovanú prirodzenú imunitu. Išlo najmä o ovčie kiahne, osýpky, záškrt, či pravé kiahne, ktoré spôsobovali obzvlášť vysoké straty na životoch.

Keď v roku 1607 došlo k založeniu mestečka Jamestown, prvej trvalej anglickej osady na území USA, bola už miestna populácia natívnych obyvateľov teda do značnej miery oslabená a nemohla preto takým výrazným spôsobom prispieť k formovaniu výslednej kreolskej kultúry. Ďalším významným elementom pri formovaní post-koloniálnej kultúry USA bola skutočnosť, že anglická kultúra bola preferovaná vo vyšších spoločenských kruhoch a vytvárala tak základ národných tradícií, ideálov, náboženstva a ďalších oblastí kultúry krajiny. V prípade aborigínnej kultúry došlo naopak k jej marginalizácii a jej vplyv je možné pozorovať, ako sa uvádza vyššie, najmä v menej hlbokých vrstvách kultúry.

---

²⁰⁸ U.S. Census Bureau: *2008 American Community Survey 1-Year Estimates*. Dostupné na: http://factfinder.census.gov/servlet/DTable?_bm=y&-context=dt&-ds_name=ACS_2008_1YR_G00_&-CONTEXT=dt&-mt_name=ACS_2008_1YR_G2000_B02001&-tree_id=306&-redoLog=false&-all_geo_types=N&-currentselections=ACS_2006_EST_G2000_B02001&-geo_id=01000US&-search_results=01000US&-format=&-_lang=en

²⁰⁹ U.S. Census Bureau: *Historic Snapshot of the Nation*. Dostupné na: http://factfinder.census.gov/jsp/saff/SAFFInfo.jsp?_pagelid=sp4_decennial&-_submenuid=

V roku 1620 bola na území dnešného štátu Massachusetts založená osada Plymouth. Jej obyvateľstvo tvorili vyznávači puritánskeho náboženstva, ktorí utiekli z Anglicka pred prenasledovaním zo strany kráľa. Puritánska doktrína predurčenia tvrdí, že spása, resp. zatratenie ľudskej duše sa prejavuje už počas pozemského života človeka. Rozlišovacím faktorom mal byť pritom úspech, resp. božia priazeň – zjednodušene môžeme povedať, že úspešní ľudia mali byť podľa puritánskej viery spasení a neúspešní zatratení. Táto dogma vytvárala dodatočný tlak na nových kolonistov, ktorí vynakladali neobyčajné úsilie na potvrdenie svojho osobného úspechu a úspechu celej kolónie. Podľa puritánskeho kazateľa Johna Winthropa mala byť kolónia v zálive Massachusetts „mestom na kopci“, ktoré bude príkladom pre celý svet.

Masová imigrácia puritánov do USA sa skončila po roku 1640. Za toto obdobie 20 rokov do Nového Sveta pricestovalo približne 21.000 osadníkov, čo bolo podstatne menej ako počet kolonistov prichádzajúcich do iných oblastí terajších USA (najmä Virginie), ktorých počet dosiahol v tomto období 154 000²¹⁰. Vďaka vysokej natalite a nízkej mortalite sa však počet obyvateľov puritánskych kolónií za 150 rokov zvýšil na 700 000 a momentálne sa počet ich potomkov odhaduje na 16 miliónov.²¹¹

Táto skutočnosť dokladuje vysokú úspešnosť puritánskych migrantov pri kolonizácii USA a aj zásadný vplyv na ich výslednú kultúru. Okrem toho možno neúspech pôvodnej kultúry v konkurencii s kultúrou importovanou pripísať na vrub aj štruktúre puritánskych migrantov, ktorí sa do Severnej Ameriky plavili spolu so svojimi manželkami a rodinami, čím (na rozdiel od osadníkov v Južnej Amerike, ktorí prichádzali zväčša sami) efektívne bránili premiešavaniu novousadlíkov s pôvodným obyvateľstvom.

Ďalším faktorom je aj fragmentovanosť a relatívne nižšia vyspelosť pôvodných obyvateľov Severnej Ameriky, ktorí nikdy nevytvorili výrazné ucelené politické celky na spôsob Mayov, Aztékov či Inkov, ale fungovali v podobe malých kmeňov či kmeňových zväzov. Tieto bolo zo strany západných osadníkov jednoduchšie rozložiť a poraziť. Ku kultúrnej izolácii pôvodného obyvateľstva prispela nemalou mierou aj politika vlády USA vo vzťahu k „indiánom“. Najskôr bolo aborigínne obyvateľstvo predmetom nútenej práce na plantážach osadníkov, kde masovo prichádzalo o život, neskôr až do 80. rokov 19. storočia viedla vláda USA proti pôvodnému obyvateľstvu vojnové ťaženia, ktorých cieľom bola jednak ochrana majetku beloškého obyvateľstva, jednak rozširovanie územia USA na úkor indiánskych teritórií v zmysle doktríny zjavného predurčenia (Manifest Destiny), na základe ktorej boli USA predurčené pripojiť k svojmu teritóriu všetky územia ležiace medzi Atlantickým a Tichým oceánom. Sporadické vojenské zásahy proti pôvodnému obyvateľstvu sa však na území USA konali až do vypuknutia prvej svetovej vojny v roku 1918.

---

²¹⁰ The Colonial Williamsburg Foundation: *Leaving England: The Social Background of Indentured Servants in the Seventeenth Century*. Dostupné na: http://www.virtualjamestown.org/essays/horn_essay.html

²¹¹ Fischer, D.H.: *Albion's Seed: Four British Folkways in America*. 1989. ISBN 0-19-506905-6

Okrem toho sa v istom období 19. storočia uplatňovala v USA zo strany beloškého obyvateľstva krajiny politika masového zabíjania bizónov. Tieto zvieratá, ktoré boli základom potravinového systému aboriginných obyvateľov, boli dotlačené až na pokraj vyhynutia, čo spôsobilo hladomor u príslušníkov pôvodných kmeňov, ktorý ešte vystupňoval ich vzájomnú konkurenciu. Tá potom smerovala k zvýšenému výskytu bojov medzi jednotlivými kmeňmi (ktoré boli už predtým eskalované z dôvodu rozšírenia používania koní medzi indiánmi a následného zvýšeného kontaktu a konfliktom medzi jednotlivými kmeňmi), oslabujúc celú pôvodnú civilizáciu na severoamerickom kontinente.

Je ďalej zrejmé, že v atmosfére otvoreného nepriateľstva medzi podkladovou a importovanou kultúrou je kultúrna výmena a vzájomné obohacovanie nanajvýš obmedzené. Na dôvažok bolo indiánske obyvateľstvo systematicky presídľované do rezervácií a týmto spôsobom vlastne izolované od beloškého obyvateľstva krajiny, čo ešte viac limitovalo možnosti jeho vplyvu na celkové kultúre vzorce krajiny.

3. Migračná vlna afrického obyvateľstva

Prví africkí obyvatelia boli na územie terajších USA v rámci obchodu s otrokmi privázaní už v roku 1526, pričom k výraznejšiemu rozvoju tohto obchodu došlo začiatkom 17. storočia. Do roku 1808, kedy došlo k zákazu dovozu otrokov na územie USA, bolo týmto spôsobom do krajiny privezených približne 645 000 ľudí a to najmä z oblasti západného pobrežia Afriky od Guinejského zálivu až po Angolu..²¹² V roku 2000 dosahoval počet obyvateľstva afrického pôvodu v USA približne 37 miliónov, čiže asi 12,3%.²¹³

V prvotnom období malo síce černošské obyvateľstvo možnosť získať slobodu, vlastníť majetok, či dokonca iných otrokov, tieto pravidlá však časom zanikli a podmienky afrických otrokov sa ďalej zhoršili. Vo všeobecnosti je možné povedať, že černošské obyvateľstvo tvorilo najchudobnejšiu vrstvu populácie USA, pričom nielen že nebolo považované za plnoprávných občanov, ale často ani za úplné ľudské bytosti. Neprekvapí preto, že ich kultúra bola vysoko marginalizovaná a nemohla prenikať do hlbších vrstiev už zažitých vzorcov správania beloškého obyvateľstva. Aj po zrušení otroctva koncom 19. storočia zostávali bývalí otroci segregovaní, neboli im priznané plné občianske práva a k premiešavaniu s väčšinou populáciou dochádzalo len veľmi pomaly. Aj napriek badateľnej zmene v oblasti práv a postavenia černošského obyvateľstva v druhej polovici 20. storočia je možné povedať, že vplyv tohto segmentu populácie sa prejavil najmä v menej hlbokých kultúrnych vrstvách, ako je hudba, niektoré lexikálne javy, či v prípade južnej časti USA, stravovania.

---

²¹² Behrendt, S.D., Richardson, D., Eltis, D. *Transatlantic Slave Trade*. Africana: The Encyclopedia of the African and African American Experience. New York 1999: Basic Civitas Books. ISBN 0-465-00071-1

²¹³ U.S. Census Bureau: *2008 American Community Survey 1-Year Estimates*. Dostupné na: http://factfinder.census.gov/servlet/DTTable?_bm=y&-context=dt&-ds_name=ACS_2008_1YR_G00_&-CONTEXT=dt&-mt_name=ACS_2008_1YR_G2000_B02001&-tree_id=306&-redoLog=false&-all_geo_types=N&-currentselections=ACS_2006_EST_G2000_B02001&-geo_id=01000US&-search_results=01000US&-format=&-_lang=en

4. Vplyvy imigrácie počas 19. a prvej polovice 20. storočia

Počas 19. a 20. storočia boli USA príťažlivou destináciou najmä pre migrantov z Európy. Táto skutočnosť bola najskôr spôsobená lákavými podmienkami pre získanie pôdy (expanzia USA smerom na západ a potreba kolonizácie novo nadobudnutých území), liberálnym ekonomickým systémom a náboženskou slobodou v krajine. Neskôr začali prevažovať ekonomické dôvody, nakoľko Spojené štáty prudko hospodársky rástli a ich potreba novej pracovnej sily lákala obyvateľstvo z častí Starého Sveta s problematickou úrovňou nezamestnanosti a kvality života.

V tomto období boli USA cieľom migrantov najmä z Nemecka, Holandska, Talianska, Írska, Poľska, Škandinávie, či územia súčasnej Slovenskej republiky. Títo migranti však opäť nemali zásadný vplyv na hlbšie vrstvy kultúry Spojených štátov a veľmi rýchlo (v priebehu niekoľkých rokov) prebrali vzorce správania väčšinovej spoločnosti. Táto skutočnosť bola spôsobená najmä skladbou migrujúceho obyvateľstva, ktoré tvorili osoby s vyšším stupňom podnikavosti snažiace sa v novom vysoko konkurenčnom prostredí uspieť, čo si vyžadovalo prispôbenie sa existujúcim spoločenským pravidlám. Okrem toho boli kultúry krajín, z ktorých imigranti v tomto období prichádzali, dostatočne podobné kultúre USA, čím bol celý proces integrácie podstatne zjednodušený. Ďalším faktorom bola aj relatívna jazyková fragmentovanosť imigrantov, ktorých počet bol síce značný (viac než 30 miliónov²¹⁴ v porovnaní s celkovou populáciou krajiny, ktorá v roku 1920 tvorila len 90 miliónov), avšak ich rozmanitá národnostná príslušnosť napomáhala ich integrácii do spoločnosti a zabraňovala vytváraniu izolovaných kultúrnych enkláv.

Na tomto mieste je potrebné povedať, že v oblasti Nového Anglicka (okolie New Yorku a Bostonu) vznikali írske a talianske imigrantské štvrte, no postupom času z vyššie uvedených dôvodov dochádzalo k ich postupnému otváraniu a premiešavaniu ich obyvateľov s väčšinovou populáciou.

Ďalšou skupinou prichádzajúcou v tomto období do USA za prácou boli migranti z Číny, Japonska a krajín juhovýchodnej Ázie. V tomto prípade však došlo skôr k vytvoreniu kultúrnej bubliny vo forme tzv. „chinatowns“, t.j. čínskych štvrtí s vlastnou infraštruktúrou, kde bola kultúrna interakcia nahradená kultúrnou izoláciou (vyskytovali sa najmä na západnom pobreží USA – známa je čínska štvrť v kalifornskom meste San Francisco). Táto situácia bola spôsobená jednak rozdielnosťou medzi kultúrou materskej a recipientskej krajiny migrantov, ktorá sťažovala ich kultúrnu integráciu, jednak vysokými počtami imigrantov z jednotlivých krajín regiónu (najmä Číny), ktoré zasa podporovali vznik monoetnických štvrtí. Z tohto dôvodu pretrvali ázijské enklávy od 30. rokov 19. storočia, kedy vznikli, až podnes.

Azda s výnimkou náboženstva, kedy sa do pôvodne protestantskej krajiny pod vplyvom migrácie z Írska, Talianska a Poľska vniesli prvky katolíckej viery, sa teda v tomto období imigranti z pohľadu hlbokých vrstiev kultúry (hodnoty, vzory, svetonázor) prispôbili svojej

---

²¹⁴ Evans, N.J.: *Indirect Passage from Europe*. Dostupné na:
<http://www.jmr.nmm.ac.uk/server/show/conJmrArticle.28/setPaginate/No>

recipientskej krajine, resp. sa od nej izolovali. K obohateniu a zmene väčšinovej americkej kultúry preto došlo najmä v oblasti menej hlbokých kultúrnych vrstiev: stravovania (pizza), hudby, lexikálnych javov apod.

5. Vlna imigrácie v 2. polovici 20. storočia

Po roku 1965, kedy došlo k zrušeniu systému národných migračných kvót (zavedenému po Veľkej hospodárskej kríze v 20. rokoch 20. storočia), došlo k nárastu migrácie z nových materských krajín. Išlo najmä o krajiny južnej Ázie (India, Bangladéš, Pakistan), Latinskej Ameriky, resp. arabského sveta. S výnimkou migrácie z krajín Latinskej Ameriky pritom táto migrácia nedosahuje rozmery, pri ktorých by bol citeľný jej vplyv na väčšinovú kultúru USA. Dochádza síce k prenikaniu nových kultúrnych vzorcov na územie krajiny (napr. vo forme islamu ako náboženstva), no tieto zostávajú ohraničené veľkosťou pôvodnej imigrantskej komunity a ich presah do väčšinovej spoločnosti je zatiaľ minimálny. Je tiež potrebné uviesť, že časové obdobie, ktoré uplynulo od počiatku tejto migračnej vlny, je zatiaľ nedostatočné na presné posúdenie jej integračného potenciálu a možného vplyvu na celkovú kultúru USA. Omnoho silnejší vplyv na kultúru krajiny má ale migrácia z Latinskej Ameriky a to najmä vzhľadom na blízkosť tohto linguisticko-kultúrneho regiónu a na počty migrujúceho obyvateľstva. Odhaduje sa, že hispánska populácia v USA za posledných 50 rokov vzrástla na 35 miliónov, t.j. viac než 12% populácie krajiny²¹⁵. Do úvahy tiež treba vziať skutočnosť, že toto obyvateľstvo sa koncentruje v južných štátoch susediacich s Mexikom (najmä Kalifornia, Nové Mexiko, Texas, Florida, Arizona), kde je proporcia latino populácie preto podstatne vyššia.

Kvôli reprodukčným vzorcom hispánskeho obyvateľstva a pokračujúcej legálnej, nelegálnej aj iregulárnej migrácii sa pritom odhaduje, že tento pomer bude ďalej narastať. Vplyv hispánskej kultúry na kultúru USA je pritom potrebné rozdeliť na dve časti. V prvom rade ide o vplyv „pôvodného“ mexického obyvateľstva, ktoré obývalo oblasť juhu USA (Texas, Nové Mexiko, Kalifornia, Arizona) v prvej polovici 19. storočia, čiže pred pripojením vyššie uvedených území k USA. Toto obyvateľstvo sa postupne premiešalo s väčšinovou populáciou a prispelo k vytvoreniu špecifickej americkej južanskej kultúry, ktorá sa vyznačuje osobitým prízvukom, lexikálno-gramatickými javmi (používanie 2. osoby mn. čísla, špecifickej slovnej zásoby), zložením stravy (tex-mex kuchyňa), špecifickými športovými disciplínami (ródeo), architektúrou apod.

Druhou skupinou sú „novodobí“ migranti z Latinskej Ameriky, ktorí do USA prišli z ekonomických dôvodov. Títo migranti sa doteraz vo väčšine prípadov neintegrovali do spoločnosti, pričom prekážkou takejto integrácie je okrem vysokého počtu migrantov, ktorý napomáha vzniku kultúrnych enkláv, v mnohých prípadoch aj absencia jazykových znalostí, ktorá bráni uplatneniu tejto populácie na trhu práce mimo svojej kultúrnej bubliny. Status

---

²¹⁵ Suárez-Orozco M. M., Pérez, M.: *Latino's: Remaking America*. University of California Press 2002. ISBN 0520234863

quo naďalej podporuje aj existencia španielskych škôl, vďaka ktorým potomkovia migrantov absolvujú školskú dochádzku bez znalosti anglického jazyka, čo ich diskvalifikuje pri prípadnej snahe o získanie univerzitného vzdelania.

Podobne ako pri imigrantoch z južnej Ázie, aj v prípade hispánskeho obyvateľstva je momentálne predčasné hovoriť o úspechu, resp. neúspechu ich integrácie, no vzhľadom na množstvo hispánskeho obyvateľstva v USA je možné predpokladať, že jeho začlenenie do väčšinovej spoločnosti bude prinajmenšom problematické.

6. Premiešavanie kultúr v USA

USA sú klasicky považované za príklad imigrantskej krajiny, ktorej sa darí úspešne integrovať novo prichádzajúce obyvateľstvo, vstúpajúc mu novú, americkú identitu. Táto koncepcia sa v populárnej literatúre označuje aj pod názvom „melting pot“ (taviaci hrniec), kde sa zo všetkých migrantov stávajú kultúrne homogénni obyvatelia USA.

Zatiaľ čo tento popis skutočne približuje začleňovanie kultúrne príbuzného obyvateľstva, ktoré do USA migrovalo v 19. a v prvej polovici 20. storočia z Európy, je potrebné zdôrazniť, že v kontexte masových migračných vln z iných kultúrnych priestorov nie sú integračné úspechy USA až natoľko presvedčivé. Na ilustráciu tejto skutočnosti je možné analyzovať situáciu černoškého obyvateľstva, ktoré naďalej v mnohých prípadoch nie je ani po niekoľkých storočiach plne integrované do spoločnosti. Dôkazy tohto stavu zahŕňajú existenciu tzv. černošských štvrtí (kultúrnych enkláv), ktoré existujú najmä vo väčších mestách, ekonomickú a sociálnu depriváciu tohto segmentu populácie, ako aj existenciu ich paralelných kultúrnych štruktúr (väčšina černoškého obyvateľstva je napríklad príslušníkom osobitných černošských cirkví, z ktorých väčšina patrí k baptistickej, metodistickej, evangelikálnej, pentekostálnej či evangelikálnej denominácii ²¹⁶).

Veľmi podobná je situácia v prípade čínskeho, resp. hispánskeho obyvateľstva, ktoré nie je na rozdiel od černošskej populácie integrované ani jazykovo. Udržiava si tiež svoje kultúrne zvyklosti vrátane náboženstva, sviatkov, vzorcov správania, stravovacích návykov, hudby atď., avšak nedochádza pri tom k jeho premiešavaniu s väčšinovou populáciou. Výsledkom tohto procesu je vznik kultúrnych enkláv, resp. bublín izolovaných od zvyšku populácie USA. Ich príslušníci pritom sú z právneho hľadiska obyvateľmi USA, avšak z hľadiska kultúrneho zostávajú naďalej príslušníkmi svojej materskej krajiny.

Takáto izolácia potom vedie k sociálnej a ekonomickej exklúzii sprevádzanej vznikom neželaných patologických javov v spoločnosti. Je možné sa pritom domnievať, že v záujme udržania tak heterogénnej, mnohobočnej a teritoriálne roztrúsenej spoločnosti je nevyhnutné hľadať externé zdroje národnej identity, ktoré pomôžu jednotlivým kultúrnym skupinám v rámci USA vymedziť sa voči zvyšku sveta podľa vzorca „my vs. oni“. Pohľad na históriu a zahraničnú politiku USA v 20. a 21. storočí, zdá sa, túto domnienku potvrdzuje.

---

²¹⁶ The Pew Forum on Religion and Public Life: *U.S. Religious Landscape Survey*. 2008. Dostupné na: <http://religions.pewforum.org/pdf/report-religious-landscape-study-full.pdf>

7. Záver

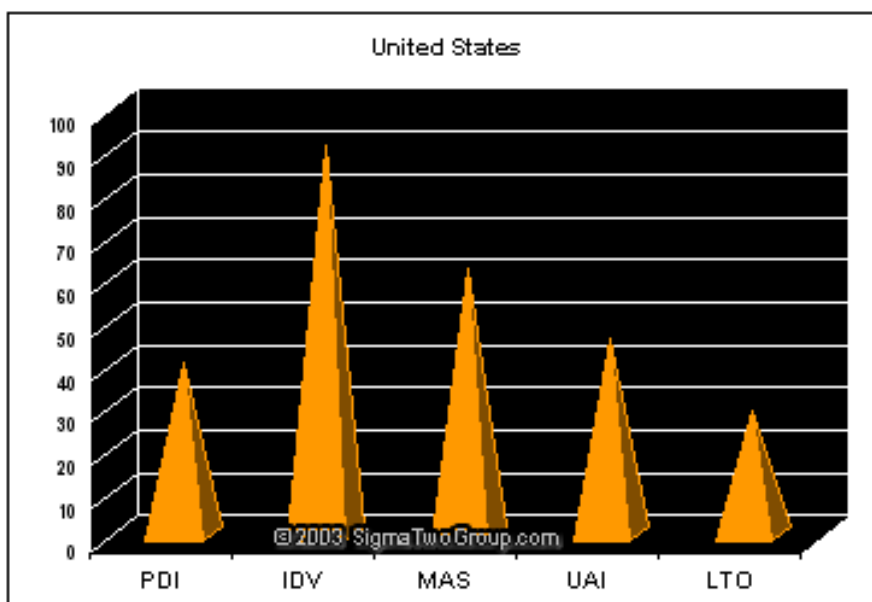
Rozhodujúci vplyv na súčasnú kultúru USA mala imigrácia anglického puritánskeho obyvateľstva, ktorá sa odohrala najmä v prvej polovici 17. storočia. Kvôli politike uplatňovanej voči aborigínnemu obyvateľstvu, ako aj vzhľadom na jeho fragmentovanosť, absenciu veľkých kultúrnych celkov a rýchlemu populačnému poklesu po prvotnom kontakte s európskym obyvateľstvom prispela pôvodná indiánska populácia kontinentu len veľmi obmedzene k výslednej kultúre Spojených štátov amerických.

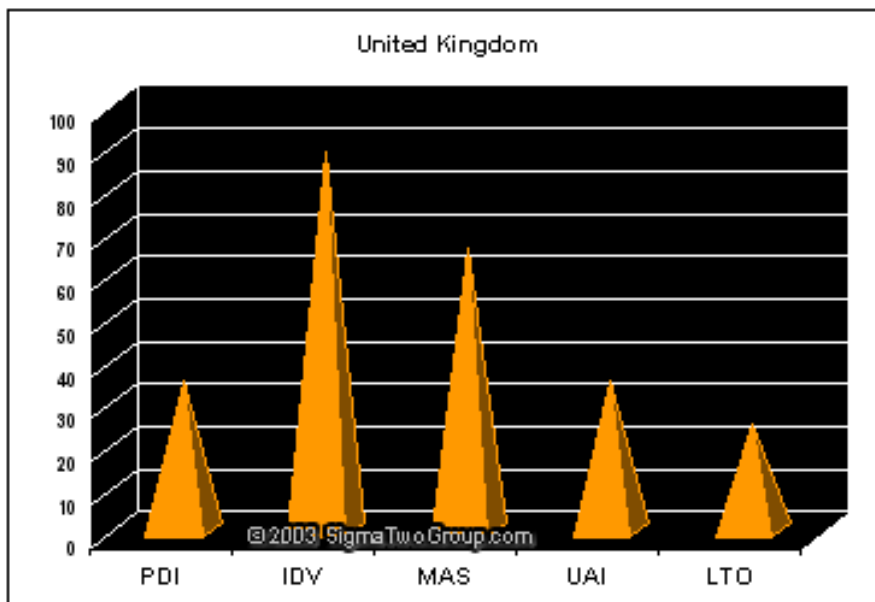
Ani následné migračné vlny nespôsobili zásadný odklon od prvotnej puritánskej kultúry v USA. Príčin takéhoto vývoja bolo viacero, avšak medzi hlavné patrí sociálna exklúzia niektorých skupín imigrantov spojená s rýchlou integráciou obyvateľstva z kultúrne blízkyh krajín na základe stotožnenia sa s ideou „amerického sna“.

Takáto nekompletná integrácia však vytvára vo vnútri USA teritoriálne ohraničené kultúrne enklávy, ktoré sú zdrojom závažných sociálnych a ekonomických disparít, pričom tieto vzápätí vyvolávajú patologické sociálne javy na styčných plochách medzi väčšinovou kultúrou a menšinovými izolovanými kultúrami.

Prílohy

Príloha 1: Hofstedeho dimenzie pre USA a Veľkú Britániu

PDI – Rozpätie moci

IDV – Individualita

MAS – Maskulinita

UAI – Vyhýbanie sa neistote

LTO – Orientácia na dlhé časové obdobie

Zdroj: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_united_states.shtml a http://www.geert-hofstede.com/hofstede_united_kingdom.shtml

Použitá literatúra

1. Behrendt, S.D., Richardson, D., Eltis, D. Transatlantic Slave Trade. Africana: The Encyclopedia of the African and African American Experience. New York 1999: Basic Civitas Books. ISBN 0-465-00071-1
2. Evans, N.J.: Indirect Passage from Europe. Dostupné na: <http://www.jmr.nmm.ac.uk/server/show/conJmrArticle.28/setPagate/No>
3. Fischer, D.H: Albion's Seed: Four British Folkways in America. 1989. ISBN 0-19-506905-6
4. Hofstede, G.: Geert Hofstede Cultural Dimensions – Colombia. Dostupné na: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_colombia.shtml
5. Hofstede, G.: Geert Hofstede Cultural Dimensions – Spain. Dostupné na: http://www.geert-hofstede.com/hofstede_spain.shtml
6. Hofstede, G.: Geert Hofstede Cultural Dimensions. Dostupné na: <http://www.geert-hofstede.com>
7. Lewy, G.: Were American Indians the Victims of Genocide?, History News Network. Dostupné na: <http://hnn.us/articles/7302.html>

8. Natural Health Publications Limited: Smallpox: The Disease That Destroyed Two Empires. Dostupné na: <http://www.allicinfacts.com/epidemics07.htm>
9. Suárez-Orozco M. M., Páez, M.: Latino's: Remaking America. University of California Press 2002. ISBN 0520234863
10. The Colonial Williamsburg Foundation: Leaving England: The Social Background of Indentured Servants in the Seventeenth Century. Dostupné na: http://www.virtualjamestown.org/essays/horn_essay.html
11. The Pew Forum on Religion and Public Life: U.S. Religious Landscape Survey. 2008. Dostupné na: <http://religions.pewforum.org/pdf/report-religious-landscape-study-full.pdf>
12. U.S. Census Bureau: 2008 American Community Survey 1-Year Estimates. Dostupné na: http://factfinder.census.gov/servlet/DTable?_bm=y&-context=dt&-ds_name=ACS_2008_1YR_G00_&-CONTEXT=dt&-mt_name=ACS_2008_1YR_G2000_B02001&-tree_id=306&-redoLog=false&-all_geo_types=N&-currentselections=ACS_2006_EST_G2000_B02001&-geo_id=01000US&-search_results=01000US&-format=&-lang=en
13. U.S. Census Bureau: Historic Snapshot of the Nation. Dostupné na: http://factfinder.census.gov/jsp/saff/SAFFInfo.jsp?_pagelid=sp4_decennial&_submenuid

Ing. Peter Retkovský

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E – mail: peter.retkovsky@gmail.com

Riziká barbarizácie sociálnych väzieb

Ján Ruman

Abstrakt

Text tohto príspevku mapuje dnešnú spoločnosť čeliacu jednotlivým rizikám spôsobovanými procesmi modernizácie a nástupu vysokoflexibilných sietí. Načrtáva tri rôzne scenáre budúceho vývoja spoločnosti. Stručne dešifruje pojem „spoločnosti sietí“ ako abstraktného pojmu uchopujúceho imanentnosť doby, v ktorej v súčasnosti žijeme. Skúma jednotlivé riziká vynárajúce sa vďaka nezamýšľaným dôsledkom modernizačných aktivít. Upozorňuje na problematiku zoslabovania moci štátu a následnej privatizácii verejného sektora ako hrozby zostupu do predmoderných dôb. Všíma si súčasné postavenie stredných vrstiev a intenzitu sociálneho štátu. V neposlednom rade sa zaoberá možnou hrozbou procesu refeudalizácie spoločnosti ako aj vzrastaniu súkromných subjektov moci zabezpečujúcich sociálnu ochranu.

Kľúčové slová: riziká, siete, modernizácia, sociálne väzby, refeudalizácia

Abstract

The text of this report maps a contemporary society which is confronted with particular risks caused by the processes of modernization and the rising of high-flexible networks. It outlines the three varied scenarios of a following society. Briefly, it deciphers a term of „network society“ as a conceptual terminus technicus grasping of imanence of age in which we are existing. It researches a particular risks rising up due to unreflected consequences of modernization activities. The problems of weakening of a power of state and privatization of public sector as a threat of descend into premodern age is spanned. It pays an attention of contemporary status of middle class and intensity of welfare state. As a conclusion it deals with possible threat of process of refeudalization and as well as the rising of private subjects of power securing of social protection.

Dnešná doba „spoločnosti sietí“ oplýva rozmanitým charakterom flexibility, úžitkovosti a komodifikácie. V rámci pozitív súčasnosti sa dialekticky vynárajú i negatíva, ktoré nadobúdajú konkrétne reálne kontúry existencie. Jednými z nich sa stávajú riziká, s ktorými musí spoločnosť vo všeobecnosti zápasieť, aby vnútorne zdravo fungovala a mala svoje opodstatnenie. Jedná sa o nebezpečenstvo v podobe barbarizácie sociálnych väzieb v kontexte súkromného a verejného.

Alternatívy vývoja spoločnosti, či už vo svetovom meradle alebo v Európe, predpokladajú rozličné scenáre. Prvým z nich je tzv. lineárno-evolucionistický náčrt sociálnej reality. Takýto predpoklad sa zakladá na viere vo viacmenej trvalý lineárny vzostup. Spoločnosť je schopná svoje problémy efektívne zvládať, pretože je vyvrcholením čoraz dokonalejšieho spôsobu prispôsobovania sa spoločnosti tlakom prichádzajúcim z vonka. Druhým v poradí je scenár, v ktorom sa natoľko neverí spomínanej vývojovej priamočiarosti. Tento dáva prednosť rozvážnosti a nazdáva sa, že sociálna realita sa bude konštruovať po

boku vnútorných rozporov. Posledná tretia vízia zobrazuje pohľad, že všetko speje, resp. začalo smerovať nenávratne a neodvolateľne k svojej záhube. Jednoducho explicitne povedané, terajšia „spoločnosť sietí“ kráča k sebadeštrukcii.²¹⁷ Samozrejme vedecké hľadisko ráta i s alternatívnym miešaním uvedených typov.

„Spoločnosť sietí“ predstavuje abstraktný pojem charakterizujúci spoločnosť konštituovanú na základe sústav nezávislých uzlov, medzi ktorými dochádza k nadväzovaniu spojení a zároveň i rušeniu týchto spojení. Na tvorbe týchto uzlov sa podieľajú jednotlivci alebo skupiny ľudí (inštitúcie) konštruujúci spojenie v podobe mocenských, ekonomických, informačných a aj čisto sociálnych vzťahov. Jedná sa o sociálnu štruktúru, ktorá vzniká z interakcie medzi novou technologickou paradigmou a sociálnou organizáciou vo všeobecnosti.²¹⁸ Na základe sietí sa utvára nová sociálna morfológia spoločnosti, v ktorej sme časopriestorovo situovaní a sieťová logika modifikujúca operácie a výstupy v procese produkcie, skúseností, moci a kultúry.²¹⁹ Podľa Naíma Moisésa neexistuje univerzálne vymedzenie sietí, ktoré by vedelo dostatočne oddeliť sieť a nesieť. Siete sú, dá sa povedať, všade. Moisés uvádza tri typy sietí. Jednoduchá sieť predstavuje obyčajný reťazec, v ktorom má každý uzol jednu väzbu funkčnú v oboch smeroch. Druhým typom je uzol s lúčmi, tvarom podobný mapám leteckých trás. Tretím typom je mnohonásobne komplexne previazaná sieť, kde sú všetci aktéri prepojení navzájom. Rozlišovacím znakom sietí je ich účel a rozsah ich využitia. Siete dokonca nemusia mať vôbec žiaden účel. Putá, ktoré spájajú aktérov môžu byť inštinktívneho charakteru (vzájomná známosť) alebo neuvedomelé (spoločné politické ciele). Niektoré siete sú apriórne a zhromažďujú aktérov, ktorých spája ich charakteristická identita, etnicita, náboženstvo, národnosť alebo kasta. Existujú aj siete budované od základu – prevádzkovatelia rýchloobslužných reštaurácií, aktivisti, rozhodcovia a pod. Je možné tvrdiť, že každá sieť sa vyznačuje vlastnou zmesou atribútov. Hlavným kľúčom k pochopeniu toho čo sieť udržiava v chode je určenie charakteru parametrov. To umožňuje pochopiť vlastnosti a integritu konkrétnej siete.²²⁰

Ak si položíme relevantnú otázku týkajúcu sa podoby a sociálneho stavu spoločnosti v blízkej budúcnosti v podmienkach, v ktorých hlavnú úlohu zohráva imperatív ekonomiky a kolonizácia verejného priestoru súkromnými záujmami, dostávame potenciálnu odpoveď v podobe rizík. Ďalším problémom, ktorý sa vynára je reálna sila a význam štátu v labyrinte globalizačného procesu. Aké bude postavenie súkromných subjektov v kontexte privatizácie služieb doposiaľ zväčša poskytovaných verejným sektorom? Zároveň je nutné uvažovať aj o problematike zaistenia bezpečia a dôvery paralelne s tým ako bude ustupovať monopol štátu s jeho garanciami. Jan Keller dopĺňa, že „populácia bude stále viac rozdelená na tých, ktorí sú schopní platiť si nadštandardné individuálne poskytované služby, a na tých, ktorí budú odkázaní na rôzne formy svojpomoci“.²²¹

²¹⁷ Keller, J.: *Teorie modernizace*, ss. 150 – 151

²¹⁸ Ruman, J.: „*Spoločnosť sietí*“ v *politickej reflexii*, s. 22

²¹⁹ Tamtiež, s. 23

²²⁰ Moisés, N.: *Černá kniha globalizace*, ss. 211 - 212

²²¹ Keller, J.: *Teorie modernizace*, s. 169

Ako už bolo spomenuté, v rámci modernej spoločenskej produkcie bohatstva dochádza nepriamo i k systematickej produkcii rizík. V súvislosti s produkciou vznikajú problémy a konflikty spojené s prerozdeľovaním, pričom tento proces zapríčiňuje nedostatok a nerovnosti. Je to prechod od logiky prerozdeľovania bohatstva v spoločnosti, v ktorej je hlavným atribútom nedostatok, k logike prerozdeľovania rizík v racionalizovanej spoločnosti.²²² Všeobecne sú vynárajúce sa riziká produktmi nezamýšľaných dôsledkov procesu modernizácie, pričom ovplyvňujú a zasahujú i tých, ktorí tieto riziká spôsobujú a tiež z nich ťažia. To znamená, že si pred nimi nemôžu byť istí ani bohatí, ani chudobní. Napriek tomu, podľa Ulricha Becka predstavujú riziká modernizácie „big business“. Ekonomia sa stáva „autoreferenčnou“, nezávislou na danom okolí a apatickou v rámci zreteľa uspokojovania ľudských potrieb. Znamená to, že modernizácia zapríčiňuje ekonomickú exploataciu rizík, ktorých je sama tvorcom, situáciu ohrozenia a politický potenciál rizikovej spoločnosti. Možné riziká súčasnosti sa netýkajú len sociálnej sféry, ale i ekonomickej, politickej a pod. „Rúcajúce sa trhy, znehodnocovanie kapitálu, byrokratické kontroly podnikového rozhodovania, otváranie nových trhov, gigantické náklady, súdne procedúry, strata tváre. V rizikovej spoločnosti tak menšími či väčšími skokmi vzniká – v súvislosti s poplachom vyvolaným smogom, s únikom toxických látok atď. – politický potenciál katastrof. Riziková spoločnosť je spoločnosťou katastrof. Hrozí v nej nebezpečenstvo, že výnimočný stav sa stane stavom normálnym“.²²³ Konflikty, ktoré dnes vznikajú v súvislosti s rizikami modernizácie vyvierajú zo systémových príčin, následne spadajú do jedného, tam kde platí nevyhnutnosť pokroku a zisku. Z toho vyplývajú aj debaty, či vôbec môžeme drancovať prírodu a popritom hlásať idey pokroku, blahobytu, hospodárskeho rastu a vedeckej racionality.²²⁴

Riziko podľa Becka nie je to isté ako fyzické alebo prírodné nebezpečenstvo. Ono nepochádza len z prírody, odvodzuje sa najmä od vnútornej dynamiky spoločnosti. Jeho pôvodcom je v podstate človek. Beck vznik rizík pripisuje hlavne k vede a technike. Riziká sú takpovediac neviditeľné a oplývajú globálnym charakterom v dobe „spoločnosti sietí“. Najvýraznejšou črtou rizík je to, že sú väčšinou odosobnené. „Riziko vyvoláva reflexivitu, pretože na jeho problémy neexistujú žiadne isté odpovede. Ústrednou témou politiky rizikovej spoločnosti je zrušenie legitimacy odbornosti. V rizikovej spoločnosti je každý človek potenciálnym expertom, pretože jeho odbornosť sa už nemôže skrývať pod pláštom vedeckej autority. Nie je to len otázka dostupnosti informácií, ale takisto definície rizika. Je to otázka toho, ako posudzujeme riziko a kde leží dôkazné bremeno, ako posudzovať kompenzácie a komu dôverovať“.²²⁵

Ako bolo implicitne spomenuté vyššie, „spoločnosť sietí“ sa vyznačuje vnútornou nestálosťou a systémovými konfliktami. Modernizačné vlny spôsobujú nezamýšľané dôsledky, z ktorých plynú riziká rôznych podôb. Jedným z najmarkantnejších potenciálnych

²²² Beck, U.: *Riziková spoločnosť. Na cestě k jiné moderně*, s. 25

²²³ Tamtiež, s. 29 - 31

²²⁴ Tamtiež, s. 52 - 53

²²⁵ Harrington, A. a kol.: *Moderní sociální teorie. Základní témata a myšlenkové proudy*, ss. 377 - 378

rizík je problematika barbarizácie sociálnych vzťahov medzi subjektmi na poli spoločnosti. K aktívnej barbarizácii ochrany a sociálnych väzieb v rámci verejného a súkromného dochádza v momente úpadku centrálnej moci, kde štát prestáva plniť riadiacu funkciu a stáva sa symbolickým. Zároveň zaniká verejný sektor.

Kľúčovými pojmami v rámci sociálnych vzťahov a väzieb sú zo sociologického hľadiska ochrana, dôvera a bezpečie. Pri nižšej účinnosti štátu ako regulátora a úpadku verejného sektoru dochádza k paradigmatickým zmenám v kontexte sociálnych istôt a pút. Podobný charakter spoločnosti ľudstvo vo svojich dejinách už zažilo počas stredoveku. Taký typ situácie predpokladá nedostatočnú verejnú moc, ktorá nie je schopná zaistiť bezpečie obyvateľov a v spoločnosti narastá ako sprievodný jav všeobecná neistota. Všetky typy feudalizmu pamätajú, že spoločnosť je rozdelená na panskú vrstvu a na závislé obyvateľstvo, ktoré je ovládané a zároveň ochraňované touto panskou vrstvou.²²⁶ Podobný stav hrozí i v Európe resp., v rozvinutých oblastiach budujúcich demokraticko-trhový spoločnosť. Na niektorých miestach (Latinská Amerika najmä periférie, Afrika a pod.) sú ľudia svedkami takéhoto typu kvázifeudálnej reality.

Procesy modernizácie, siete²²⁷ a sekundárna sociabilita zakaždým menia ráz spoločenskej štruktúry, pričom kvôli redukcii centrálnej moci a možnosti manévrovania verejného sektoru, môžu mať individua čoraz väčšiu tendenciu sklzánuť k starej taktike založenej na vzťahoch osobnej ochrany medzi síce slobodnými, avšak nerovnými subjektmi. Súčasná doba vykazuje niekoľko rysov, ktoré nápadne pripomínajú pomery, za ktorých sa aktívne darilo klasickému feudalizmu. Mocenské vákuum je kreované zoslabovaním moci štátu a práve tu narastá priestor pre záujmy súkromných subjektov moci. Zo sociologického hľadiska sa jedná o prechod z formálnych organizácií k vysoko pružným sieťam za sprievodu volania po odbúraní byrokracie. Ďalším výrazným znakom, ktorý radikálne štrukturuje realitu je stagnácia stredných vrstiev, ktorá vedie k dualizácii spoločnosti na málo početnú privilegovanú elitu žijúcu vysoko mobilne a na nižšie vrstvy, ktorých život je podmienený lokalizáciou.²²⁸ Dôsledkom rozvíjajúcich sa nadnárodných ekonomických sietí sa práve stredné vrstvy dostávajú pod neúnosný tlak. Jednotlivé časti sa od seba pod silnými tenziami globalizácie vzdalujú a ich osudy začínajú byť diametrálne odlišné. Menšia časť z týchto doslova roztrhnutých stredných vrstiev výrazne profituje a približuje sa k vrchným vrstvám. Ostatná drvivá väčšina strednej triedy sa vďaka komplikovanej situácii ocitá v páde. Jej status je problematický. Celý tento proces de facto súvisí s duálnym charakterom nadnárodných korporácií.²²⁹ David Korten hovorí o globálne vznikajúcej mocenskej asymetrii medzi

---

²²⁶ Keller, J.: *Teorie modernizace*, s. 170

²²⁷ Ochrana na báze sietí sa zaisťuje dvojakým spôsobom. Po prvé ide o budovanie sietí, ktoré sú z hľadiska moci rovnocenné. Tento typ predstavujú komunity, spoločenstvá a pospolitosti, alebo siete postavené na základe nerovnocennej moci medzi zainteresovanými aktérmi. V druhom prípade sa dá hovoriť o sieťach klientelistických. Vid': Tamtiež, s. 175

²²⁸ Tamtiež, ss. 172 - 173

²²⁹ Keller, J.: *Vzestup a pád středních vrstev*, s. 53

bohatými a chudobnými, samozrejme bez stredných vrstiev, ktorá sa čím ďalej, tým viac marginalizuje.²³⁰

Sociálno-teoretický bádatelia diagnostikujú nemenej dôležitý fakt a tým je miešanie verejného a súkromného, ktoré vracia spoločnosť do dôb predmoderných. S týmto súvisí rozmach klientelizmu, ktorý je typický pre selektívne siete s účasťou moci mimo verejného sektoru. Expanzionistický princíp sietí tak konštruuje podmienky pripomínajúce klasický feudalizmus. Individualizácia, neistota a klientelistické barbarizované väzby sú atribútmi vynárajúceho sa procesu refeudalizácie spoločnosti. Klientelistické siete umožňujú prepojenia medzi tými, ktorí sú schopní vyskytujúcim sa sociálnym rizikám na vlastné náklady účinne čeliť a na tých, ktorí sú bez tejto schopnosti, avšak odmietajú trvalo žiť v neistote, pričom márne hľadajú adekvátnu ochranu v organizovaných systémoch ochrany (v tom čo zdobilo organizovanú modernitu). Pri dualizácii society na dichotómiu patrón – klient sa spoločnosť pretransformováva na spoločnosť s feudalistickými znakmi. Proces refeudalizácie predpokladá klientelizmus ako inštitúciu, ktorá reguluje distribúciu statkov medzi vyvolených. Tieto statky a služby nie sú na predaj a ich cena nie je vôbec stanovená. Tí vyvolení, tzv. patróni disponujú aktívnym prístupom k statkom. Klienti majú prevažne naopak prístup k patrónovi. Niektorí nemajú. Obe strany fungujú na princípe mocenskej disproporcie medzi jednými a druhými, avšak táto nerovnosť nie je vnímaná ako niečo nežiaduce.²³¹

Kultúrne chápanie kontextu klientelizmu rozlišuje rôzne formy. Klientelizmus je možné chápať ako a) existujúci vzťah medzi dvoma aktérmi založený na nerovnosti moci a statusu; b) založený na princípe reciprocity ako sebaregulačnej formy interpersonálnej výmeny, pričom trvalosť väzby závisí od očakávania osobného profitu a služieb každého aktéra s relevantnou vymáhateľnosťou; c) vzťah je partikulárny a čisto súkromný, len slabo verejnoprávne ukotvený.²³²

Dôsledok flexibilizácie trhu práce, kríza zamestnania spôsobujú vzrastajúcu potrebu po istote a bezpečí. Dereguláciou sociálneho štátu dochádza k redukcii funkčnosti sekundárnej sociability ako artificiálneho mechanizmu sociálnej ochrany. Zygmunt Bauman načrtáva problém v súvislosti s oslabovaním sociálneho štátu ako pád záruk a sociálnych istôt. Dôsledkom sociálnej deregulácie sa národný štát dostáva do pozície kedy v rámci udržiavania svojej legitimacy a nenahraditeľnosti, dramatizuje iné druhy rizík. To má za následok posilňovanie policajnej ochrany namiesto sociálnej sféry. Za postupného procesu slabnutia a privatizácie verejného sektoru a sekundárnych systémov poistenia budú ľudia stavať proti abstraktným sieťam ekonomiky práve konkrétne prostredníctvom sietí osobnej ochrany založenými na neštátnych a nebyrokratických medzosobných vzťahoch.

Viacerí teoretici najmä Norbert Elias sa nazdávajú, že môže dôjsť k regresu sociálnych vzťahov. Naše jednanie budeme označovať za civilizované, avšak napriek tomu opäť

---

²³⁰ Tamtiež, s. 56

²³¹ Keller, J.: *Teorie modernizace*, ss. 173 - 174

²³² Brinkerhoff, D., W., Goldsmidt, A., A.: *Clientelism, Patrimonialism and Democratic Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming*, s. 3

skĺzneme na úroveň, o ktorej sme si dávno mysleli, že je prekonaná a návrat (zostup) k nej nie je možný. Tým, že moderná spoločnosť vznikla z rady medzistupňov klasického feudalizmu a konsolidovala sa, ešte neznamená, že nemôže vyústiť v akýsi postmoderný neusporiadaný feudalizmus. Jan Keller hovorí o akejsi postmodernej zmesi vzťahu patróna a klienta ako o návrate k osobnej závislosti. Patróni v globalizovanom svete môžu fungovať, rozvíjať svoje zdroje moci a pravidlá na nadlokálnej úrovni. Naopak klienti sa musia prispôbovať tomuto nadlokálnemu charakteru, pretože lokálne situovanie ich len znevýhodňuje a exkluduje.²³³ Byť lokálny v globalizovanom svete veru nie je výhra. Skôr je to znak spoločenskej deprivácie a degradácie. „Nevýhody lokalizovanej existencie zvyrazňuje fakt, že verejné priestory sa odsúvajú z dosahu lokalizovaného života, a lokality tak strácajú svoju schopnosť artikulovať a prekonávať problémy a čoraz väčšími závisia od významotvorných a interpretačných rozhodnutí, ktoré nemôžu ovplyvniť“.²³⁴ Mobilita sa v dnešnej dobe stala výsadným postavením, devízou. Mobilita získaná z investícií, kapitálu a peňazí, predstavuje nové radikálne bezprecedentné zbavenie sa povinností: voči zamestnancom, ale i voči mladším, slabším a neskúseným. Exteritoriálny charakter moci produkuje novú asymetriu, ktorá sa naplno odráža v sociálnych vzťahoch. Tí, ktorí sú pohybliví, sú nespútaní a môžu tomu prispôbiť svoje ašpirácie. V krátkom čase, bez výstrahy môžu vykorisťovať a neniesť za to zodpovednosť. Patrí to medzi výdobytky, neniesť zodpovednosť v plnej miere za svoje konanie.²³⁵ Zhrnutie časopriestorovej kompresie a vznik lokálneho a nadlokálneho dopĺňa Zygmunt Bauman slovami: „Technologické anulovanie časopriestorových vzdialeností podmienky ľudského života nehomogenizuje, skôr polarizuje. Oslobodzuje určitých ľudí od teritoriálnych obmedzení a má istý exteritoriálny význam združujúci komunity – zbavuje teritórium, v ktorom sú iní ľudia uzavretí, jeho významu a schopnosti poskytovať im identitu. To pre niektorých ľudí predstavuje dosiaľ nepoznané oslobodenie od fyzických prekážok a schopnosť pohybovať sa a konať na diaľku. Pre iných znamená hrozbu nemožnosti udomáčniť sa v lokalite, z ktorej majú len malú šancu uniknúť a presťahovať sa niekde inde“.²³⁶

Nedá sa presne povedať, že pokiaľ sa bude rastúcim tempom spoločnosť polarizovať na tých, ktorí dokážu účinne čeliť rizikám a tých, ktorí sa pred nimi ochrániť nedokážu, bude sa spoločnosť refeudalizovať. Proces refeudalizácie závisí od miery, či sa zvýši dopyt po ochrane zo strany klientov a či budú patróni ochotní tieto ochranné klientely vykonávať. Úpadok verejného sektoru môže spôsobiť nové využitie osobného služobníctva. To znamená masu ľudí (klientov), ktorí si nemôžu dovoliť sami si zabezpečovať verejné služby a tak fungujú ako noví sluhovia, pričom súperia o privilégium poskytovania služieb tým, ktorí majú vysoké príjmy.

Keller načrtáva scenár možného postmoderného feudalizmu. Rozlišuje tri možné pozície, do ktorých by sa občania zaradovali. Hornú kategória by bola vyplnená patrónmi,

---

²³³ Keller, J.: *Teorie modernizace*, s. 174 - 177

²³⁴ Bauman, Z.: *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*, s. 8

²³⁵ Tamtiež, s. 14 - 15

²³⁶ Tamtiež, s. 22 - 23

teda tými, ktorí sú schopní čeliť rizikám a zároveň vedia poskytovať účinnú ochranu nepriviligovaným. Čo sa týka protislužieb, môžu si nárokovať politickú podporu, zviditeľnenie podľa ostentatívneho konzumu a vyžitie služieb klientov v rámci čiernej ekonomiky a organizovaného zločinu.²³⁷ Operácie tohto nezákonného obchodu nezávisia na pokynoch vydávaných z ústredia, pretože by boli ľahko vystopovateľné. Kartelový mechanizmus dnes už nie je v móde, naopak využívajú sa ultra pružné siete, ktoré sú decentralizované, majú za sebou niekoľko vodcov alebo dokonca žiadneho v prípade, aby nebola odhalená celá organizácia. Siete predstavujú možnosť voľby a vďaka operačnej autonómii každej takejto bunky nezákonného obchodu je pre ňu jednoduchšie splynúť s prostredím.²³⁸ Kategóriu klientov by vyplňali tí, ktorí nie sú schopní samých seba brániť pred sociálnymi rizikami, avšak sú schopní protislužby. Dilema ich situácie ale spočíva v tom, či vytvoriť zväzok s patrónmi alebo využiť svoje schopnosti za účelom nadviazania siete s podobne statusovo situovanými. Tretiu kategóriu by vyplňali tí, ktorí sa nedokážu sami ochrániť a nie sú ani schopní žiadnej adekvátnej protislužby. Zostáva im len participácia v komunite podobne „postihnutých“.

Napriek tomu, že postmoderná sieťová refeudalizovaná zmes usporiadania spoločnosti by tak obsahovala prvky dualizovanej a polarizovanej spoločnosti, ešte vždy to ale neznamená, že dôjde k zániku stredných tried vo všeobecnosti.²³⁹

Barbarizované sociálne väzby predpokladajú manipuláciu so solidaritou podľa vzorca: „mocný dáva, slabý berie“. Sociálne väzby podliehajú pravidlám modernizácie a v globalizujúcom sa svete čoraz viac menia podoby na aké sme boli zvyknutí. Tak ako bolo spomenuté v úvode textu, existujú tri scenáre akým sa vývoj spoločnosti bude uberať. Ak by sa predsa len naplnili obavy a spoločnosť by zachvátila vlna postmodernej refeudalizácie, môžeme očakávať, že sa sociálne vzťahy premenia i na konštrukcie väzieb podobné mafiánskym vzťahom. Takýto scenár je možný za predpokladu, že verejný sektor ovládnu súkromné sféry a začnú budovať vzťahy typu patrón-klient opierajúc sa o sociálny kapitál v klubovej forme. Ich aktivity budú pripomínať súkromné iniciatívy riadené podľa sebou vytvorených regúl.²⁴⁰ V takomto prípade by už ale určite nebolo možné hovoriť o sociálnom štáte, pestovaní demokracie a slobode medzi jednotlivými individuami.

Použitá literatúra

- (1) Bauman, Z.: *Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo*. Bratislava: Kalligram, 2000. 124s. ISBN 80-7149-335-X
- (2) Beck, U.: *Riziková spoločnosť. Na ceste kjiné moderně*. Praha: SLON, 2004. 431s. ISBN 80-86-429-32-6
- (3) Brinkerhoff, D., W., Goldsmidt, A., A.: *Clientelism, Patrimonialism and Democratic*

---

²³⁷ Keller, J.: *Teorie modernizace*, ss. 177 - 178

²³⁸ Moisés, N.: *Černá kniha globalizace*, s. 214

²³⁹ Keller, J.: *Teorie modernizace*, s. 178

²⁴⁰ Keller, J.: *Nejistota a důvěra aneb K čemu je modernite dobrá tradice*, s. 82

Governance: An Overview and Framework for Assessment and Programming. 2002
in: www.abtassociates.com/reports/2002601089183_30950.pdf

- (4) Harrington, A. a kol.: Moderní sociální teorie. Základní témata a myšlenkové proudy. Praha: Portál, 2006. 495s. ISBN 80-7367-093-3
- (5) Keller, J.: Nejistota a důvěra aneb K čemu je moderní dobrá tradice. Praha: SLON, 2009. 176s. ISBN 978-80-7419-002-5
- (6) Keller, J.: Teorie modernizace. Praha: SLON, 2007. 196s. ISBN 978-80-86429-66-3
- (7) Keller, J.: Vzestup a pád středních vrstev. Praha: SLON, 2000. 120s. ISBN 80-85850-95-8
- (8) Moisés, N.: Černá kniha globalizace. Praha: Vyšehrad, 2008. 304s. ISBN 97880-7021-866-2
- (9) Ruman, J.: „Spoločnosť sietí“ v politickej reflexii, Nitra, 2009. 79s. (diplomová práca)

Ján Ruman

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Inštitút politológie

[E-mail: jan.ruman@yahoo.com](mailto:jan.ruman@yahoo.com)

Skúsenosti slovenského mimovládneho sektora s prácou s „opinion leaders“ na Ukrajine a v Iraku

Peter Rusiňák

Abstrakt

Cieľom článku je v podmienkach slovenskej akademickej obce prispieť k málo rozvinutej diskusii o angažovanosti slovenských mimovládnych organizácií v oblasti transferu integračného a postintegračného know-how krajinám ašpirujúcim o prechod k demokratickému režimu. Autor čerpá zo svojej skúsenosti z pôsobenia v Euroatlantickom centre o.z. akcentujúc význam viacerých projektov, ktorých cieľom bolo odovzdávanie slovenských skúseností „opinion lídrom“ z tranzitívneho procesu SR v krajinách akými sú Ukrajina, Irak alebo štáty juhozápadného Balkánu.

Kľúčové slová: transfer know-how, integrácia, mimovládny sektor, Slovensko, opinion lídri

Abstract

Within the Slovak academic sphere, the aim of the article is to contribute to the underdeveloped discussion about the enrolment of Slovak NGOs in transferring the integration and post-integration know-how to countries aspiring to move towards a democratic regime. The author draws from his experience from the NGO Euro-Atlantic Center underlining the relevance of several projects with the goal of transferring the Slovak expertise from the transition process to the “opinion leaders” in countries such as Ukraine, Iraq or the states of southwest Balkans.

Keywords: know-how transfer, integration, non-governmental sector, Slovakia, opinion leaders

Euroatlantické centrum sa vyvinulo do svojej súčasnej podoby aj vďaka aktívnej spolupráci s mnohými partnermi a reprezentantmi vládnej, ako aj mimovládnej sféry, preto patrí práca s tzv. „opinion leaders“ doma i v zahraničí k základnými prioritám fungovania organizácie. V súvislosti s integračným procesom vidíme významnú úlohu predstaviteľov tretieho sektora, občianskych aktivistov, akademických pracovníkov ako aj zástancov demokratických reforiem v parlamentných kruhoch. Práve títo ľudia historicky zohrávali dôležitú úlohu pri naštartovaní prointegračných úsilí na Slovensku, Ukrajine ako aj v krajinách juhovýchodnej Európy a všade tam, kde sa spoločnosť usilovala o zmenu nedemokratického zriadenia.. Pri zvyšovaní odborných kapacít „opinion leaders“ dominuje o.i. tento cieľ: Odborne pripravení a motivovaní vysokoškolskí pedagógovia, občiansky aktivisti, publicisti a zástupcovia parlamentných strán majú výrazný potenciál ovplyvňovať verejnú mienku a prispieť tak k skvalitňovaniu procesu integrácie a formovaniu postoja elít odborne aj prakticky spätých s demokratickou politickou špičkou, zastupujúcou všetky oblasti a regióny štátu. Práve uvedená skupina ľudí je charakterizovaná ako skupina

s najvyššou kapacitou ďalej tlmočiť získané poznatky. Navyše, tak ako v prípade mladých ľudí a potenciálnych budúcich lídrov krajiny, aj v tomto prípade má sprostredkovanie skúseností z transformačného procesu spojené s pragmatickým vysvetlením hodnotového rámca, na ktorom je založená EÚ a NATO, potenciál z vnútra ovplyvniť kvalitu odbornej prípravy politikov a relevantných zamestnancov štátnej správy jednotlivých krajín.

EAC disponuje skúsenosťami s prácou s akademikmi, mladými politickými lídrami a predstaviteľmi politických strán, ako aj žurnalistami a občianskymi aktivistami na Slovensku. Rozširovanie tejto agendy aj do zahraničia je preto samozrejmosťou. Akademici a reprezentanti politického spektra predstavujú cieľovú skupinu s vysokým potenciálom stať sa pri zrode a realizácii reformných krokov v rámci medzinárodnej integrácie. Popri informáciách o charaktere integračného procesu, jeho predpokladoch a implikáciách z tohto dôvodu existuje široký priestor na vysvetlenie danej problematiky s možnosťami na ovplyvňovanie verejnej mienky ako základného stavebného kameňa úspešného procesu integrácie a proatlantického smerovania zahraničnej a bezpečnostnej politiky.

Pre ilustráciu uvediem dva projekty, ktoré EAC so svojimi partnermi realizovalo v priebehu roka 2007. Prvý bol venovaný oblasti vzdelávania na ukrajinských univerzitách, kedy EAC okrem zástupcov akademickej obce pozvalo na Slovensko aj predstaviteľov verejného a mimovládneho sektora Ukrajiny, ktorí rovnako prispievajú k vzdelávaniu verejnosti. Osobitosťou druhého projektu bolo jeho zameranie na prácu s „opinion leaders“ z Iraku, ktorí navštívili Slovensko v rámci projektu „Democracy Building in Iraq“. Projekt si kládol za cieľ napomôcť pri budovaní a posilňovaní demokratického systému v Iraku najmä prostredníctvom odovzdania skúsenosti SR z prechodu od totalitného k demokratickému štátnemu zriadeniu.

Ukrajina – Projekt „NATO and Security as a Necessary Part of the Slovak and Ukrainian Academic Studies“

V súvislosti s prácou s predstaviteľmi akademickej obce na Ukrajine uvediem projekt „NATO and Security as a Necessary Part of the Slovak and Ukrainian Academic Studies“, ktorý Euroatlantické centrum realizovalo v roku 2007 za podpory Ministerstva zahraničných vecí SR v spolupráci s Fakultou politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici a Veľvyslanectvom SR na Ukrajine v Kyjeve plniacim funkciu Kontaktného veľvyslanectva NATO pre Ukrajinu.

Cieľová skupina

Cieľovou skupinou projektu bolo 18 vysokoškolských pedagógov a akademických pracovníkov z ukrajinských univerzít, ako aj zástupcov verejného a mimovládneho sektora. Do projektu sa zapojili účastníci z viacerých vzdelávacích inštitúcií na Ukrajine. Podobne ako pri projekte *Slovakia to Ukraine: Building Bridges to Future Generations* sa EAC prioritne zameralo na oblasti krajiny s najskeptickejšími pohľadmi na euroatlantickú integráciu.¹

Ciele projektu

Zámerom projektu bolo iniciovať vzájomnú spoluprácu slovenských a ukrajinských akademických inštitúcií a napomôcť ukrajinskej strane v oblasti aktualizácie študijných plánov na univerzitách spoločenskovedného zamerania tak, aby sa otázka bezpečnosti a s ňou súvisiaca problematika NATO, stali neoddeliteľnou súčasťou pedagogického procesu a vedeckovýskumnej činnosti na ukrajinských akademických inštitúciách.

Hlavným cieľom bola v tejto súvislosti koordinácia organizačného a obsahového úsilia vedecko-pedagogických a akademických pracovníkov zúčastnených vzdelávacích inštitúcií s cieľom napomôcť implementácii otázok bezpečnosti, a euroatlantickej integrácie do učebných plánov na úrovni povinných či povinne voliteľných predmetov univerzitného štúdia.

Sekundárnym cieľom projektu bola diskusia o obsahovom a metodickom zameraní vyučovacieho procesu ukrajinských univerzít tak, aby v ňom boli zohľadnené slovenské skúsenosti s predvstupovým a postintegračným obdobím.

Predmetom diskusie sa stali tiež potreby a záujmy Ukrajinskej republiky pri hľadaní možných ciest spolupráce vrátane plnej atlantickej a európskej integrácie.

Štruktúra projektu

Projekt bol realizovaný na pôde Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici prostredníctvom série prednášok, workshopov a okrúhlych stolov za prítomnosti slovenských a ukrajinských odborníkov z pedagogickej praxe z civilných aj vojenských vysokých škôl, pracovníkov štátnych inštitúcií a mimovládneho sektora, do portfólia ktorých problematika bezpečnosti a NATO patrí.

Podujatia sa ako rečníci a prednášajúci zúčastnili za slovenskú stranu zástupcovia Ministerstva zahraničných vecí SR, Národnej akadémie obrany v Liptovskom Mikuláši, Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici a ďalších relevantných fakúlt so zameraním na medzinárodné vzťahy a bezpečnosť ako aj zástupcovia mimovládneho sektora.

Výstupy projektu

Výstupom projektu bolo pomenovanie potrieb a riešení pre vzdelávanie ukrajinskej verejnosti v oblasti bezpečnosti a integrácie do európskych a transatlantických štruktúr. Závery projektu potvrdili, že ukrajinská akademická obec je pripravená postupne obohacovať svoje študijné plány o problematiku medzinárodnej bezpečnosti ako aj o otázky spojené s činnosťou EÚ a NATO. Seminár taktiež prispel k nadviazaniu užších stykov medzi slovenskými a ukrajinskými akademickými inštitúciami, z ktorých boli niektoré pretavené do konkrétnej akademickej spolupráce.

Odporúčania

- Umožniť akademikom a predstaviteľom mimovládneho sektora Ukrajiny zahraničnú skúsenosť
- Podporovať aktualizáciu študijných plánov na univerzitách spoločenskovedného zamerania s cieľom zvyšovať povedomie pedagógov a študentov v oblasti euroatlantickej integrácie
- Kontinuálne nadväzovať na realizované projekty spoluprácou s ukrajinskými univerzitami v oblasti výmenných pobytov a zosúladzovania študijných plánov
- Sústrediť sa na budovanie užších vzťahov medzi domácimi a ukrajinskými expertmi a výmenu skúseností v oblasti transformačného procesu a integrácie

IRAK

Na začiatku 21. stor. patrí Irak k jednej z najdiskutovanejších a najkontroverznejších tém v zahraničnej a bezpečnostnej politike Európskej únie, Slovensko nevynímajúc. V dôsledku vojnového konfliktu, zložitej bezpečnostnej situácie, sociálno-ekonomických problémov, etnickej a náboženskej neznášanlivosti ako aj chudobe a nezamestnanosti sa Irak zaraďuje medzi krajiny, ktoré sa nachádzajú na začiatku cesty stabilizácie politickej scény a obnovy vojnou poznačenej spoločnosti. V prípade Iraku nemožno hovoriť o integračných snahách, krajina však stojí pred výzvou nastolenia poriadku a právneho štátu, potlačenia radikalizmu, obnovy hospodárstva a celkovej stabilizácie krajiny.

Podľa výskumov Medzinárodného republikánskeho inštitútu (IRI) drvivá väčšina Iračanov od cudzuje násilie ako politický nástroj a zastáva názor, že násilie ako forma spoločenského správania je absolútne neakceptovateľná. Prieskum IRI taktiež dokazuje širokospektrálnu podporu irackého obyvateľstva (89%) vláde irackej jednoty. Aj po troch rokoch od spomínaného výskumu však problémy Iraku ostávajú nevyriešené a vojenské riešenie konfliktu sa ukazuje ako čoraz menej efektívne. Za jeden z najpálčivejších problémov rozvoja a stabilizácie Iraku sa považuje nejasná koncepcia boja proti terorizmu a problémy s tzv. demokraciou na západný spôsob. Dané problémy sa ukazujú ako jeden z najproblematickejších bodov vzťahu obyvateľov Iraku a medzinárodného spoločenstva, ktoré je obviňované z neschopnosti zvládnuť vojenskú prítomnosť v krajine a dlhodobé nábožensko-etnické nepokoje, ktoré znemožňujú snahy o trvalú hospodársku a spoločenskú obnovu krajiny.

Euroatlantické centrum verí, že po odsune slovenských vojakov je práve rozvojová spolupráca a transfer skúseností s politickou a spoločenskou transformáciou tým správnym spôsobom, ktorým môže Slovenská republika prispieť v medzinárodnom úsilí o mier a spoluprácu. Z tohto dôvodu sa pri svojej práci s tzv. „opinion leaders“ EAC v prvom rade orientuje na sprostredkovanie informácií o transformačnom modeli, spôsoboch mierových riešení sporov a integrácii zástupcov menšinového obyvateľstva do demokratickej vlády. Slovensko sa v tomto kontexte ukazuje ako krajina, ktorá síce mala odlišnú štartovaciu pozíciu pri transformácii z totalitného režimu, avšak môže poskytnúť cenné skúsenosti. EAC sa zároveň usilovalo sprostredkovať informácie o irackých reáliách a kultúre slovenskému

obyvateľstvu s cieľom pozitívne ovplyvňovať vzťah verejnosti k slovenskej angažovanosti v Iraku.

„Opinion leaders“ – poslanci, reprezentanti médií a občianski aktivisti boli v Iraku identifikovaní ako najdôležitejšia cieľová skupina, nakoľko majú možnosť porovnať štátne zriadenie bývalého irackého režimu s demokratickým modelom. U cieľovej skupiny navyše existuje predpoklad, že bude schopná nadobudnuté poznatky vedieť nie len aplikovať, ale aj ďalej tlmočiť širším skupinám verejnosti, a zodpovedným štátnym orgánom pri stabilizácii krajiny a príprave reforiem. Euroatlantické centrum sa takto usiluje popri odovzdávaní skúseností s integračným procesom inšpirovať politické elity a predstaviteľov mimovládnej sféry slovenským príbehom a ukázať im smer, ktorým sa ich krajina môže uberať.

Projekt „Democracy Building in Iraq“

V súvislosti s prácou s politickými elitami a predstaviteľmi mimovládneho sektora uvediem projekt „*Democracy Building in Iraq*“, ktorý Euroatlantické centrum realizovalo v roku 2007 pod záštitou Ministra zahraničných vecí SR v konzorciu so Slovenskou atlantickou komisiou a Centrom národov Slovenska. Partnerskou inštitúciou bol Irackým atlantický klub.

Cieľová skupina

Cieľovou skupinou projektu bola iracká delegácia „opinion leaders“ zložená z členov irackého parlamentu, politikov, žurnalistov, aktivistov v oblasti ľudských práv a práv žien, predstaviteľov mimovládnej sféry, ako aj členov Irackého atlantického klubu, ktorí navštívili Bratislavu a Banskú Bystricu vo februári 2007.

Ciele projektu

Hlavným cieľom projektu bolo napomôcť pri budovaní a posilňovaní demokratického systému v Iraku najmä prostredníctvom odovzdania skúsenosti SR z prechodu od totalitného k demokratickému štátnemu zriadeniu. Osobitný zámer návštevy bol kladený na predstavenie historickej pamäte SR z procesu transformácie a zmeny režimu irackej delegácii s cieľom identifikovať najproblematickejšie oblasti daného procesu.

Sekundárnym cieľom návštevy bolo sprostredkovanie informácií predstaviteľom tretieho sektora a žurnalistickej obce o zmenách, ktoré nastali v slovenskej spoločnosti počas procesu transformácie a budovania demokratických inštitúcií, občianskej spoločnosti, mimovládnych organizácií a vlády právneho štátu.

Štruktúra projektu

Projekt bol realizovaný v dvoch mestách na Slovensku, v Bratislave a v Banskej Bystrici, v dobe trvania jeden týždeň formou prednášok, školení a diskusií o fungovaní ústavných orgánov a inštitúcií SR. Irackí predstavitelia sa taktiež oboznámili s činnosťou a aktivitami slovenského mimovládneho sektora a v rámci návštevy vyšších územných celkov získali informácie o systéme decentralizácie štátnej moci. Časť ich programu bola venovaná zahranično-politickej problematike, najmä pôsobnosti Slovenska na poste nestáleho člena

Bezpečnostnej rady Organizácie spojených národov, ale aj otázkam ľudských práv, národnostných menšín a mierovému riešeniu konfliktov v demokratickej spoločnosti.

Irackú delegáciu prijali a ako participanti sa na podujatí zúčastnili za slovenskú stranu zástupcovia Národnej rady Slovenskej republiky, Ministerstva zahraničných vecí SR, Inštitútu pre verejné otázky, Depozitnej knižnice NATO, Vyššieho územného celku Banská Bystrica, Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB v Banskej Bystrici a ďalších relevantných inštitúcií so zameraním na medzinárodné vzťahy a bezpečnosť.

Výstupy projektu

Výstupom projektu bolo 11 bodové komuniké, ktoré sa iracká delegácia zaviazala po návrate do vlasti sprostredkovať štátnym orgánom a predstaviteľom inštitúcií zodpovedným za jednotlivé oblasti realizácie. Iracká strana informovala predsedu parlamentu, premiéra a členov parlamentu o výsledkoch návštevy SR a skúsenostiach Slovenska s transformačným procesom. Informované boli aj viaceré zastupiteľské úrady pôsobiace v Iraku a iracké elektronické a printové média informovali verejnosť o podrobnostiach návštevy irackých lídrov a predstaviteľov mimovládnej sféry v SR.

Na základe stretnutí najvyšších irackých predstaviteľov so zástupcami delegácie, ktorá sa zúčastnila projektu „Democracy Building in Iraq“ prezident Irackého atlantického klubu s podporou irackého ministra zahraničných vecí vyhlásil rok 2007 za Atlantický rok v Iraku. Iracký atlantický klub sa v tejto súvislosti zaviazal sprostredkovať hodnoty a myšlienky atlantických národov v Iraku a organizovať podujatia na podporu demokracie a stability v krajine.

Projekt taktiež prispel k záväzku irackých predstaviteľov pokračovať v budovaní občianskej spoločnosti na princípe solidarity a etnickej spolupatričnosti, ako aj k cieľu založiť v krajine fakultu so zameraním na politické vedy a medzinárodné vzťahy so zámerom vychovávať budúcich politických lídrov.

Konkrétnym výstupom projektu na Slovensku sa stala nadväzujúca výstava irackej fotografie v priestoroch Stredoeurópskeho domu fotografie v Bratislave pod názvom „*Irak včera, dnes a zajtra...krajina, ľudia a bolesť...*“, ktorá bola organizovaná v spolupráci s Irackým atlantickým klubom, Národným osvetovým centrom a Bratislavským kultúrnym a informačným strediskom. Výstava mala za cieľ prezentovať slovenskému publiku irackú spoločnosť a jej problémy ako krajinu zmietanú vojnou a politickou nestabilitou. Fotografie sa po skončení výstavy presunuli za publikom do Banskej Bystrice, Prahy, Bruselu a Sofie.

Odporúčania

- Napriek vojenskej neprítomnosti v krajine prostredníctvom odovzdávania skúseností ďalej podporovať hospodársku a spoločenskú stabilizáciu, rozvoj vysokého školstva a demokratizačný proces založený na solidarite a etnickej spolupatričnosti s cieľom bojovať proti chudobe a etnickým nepokojom
- Umožniť politickým elitám, žurnalistom a predstaviteľom mimovládneho sektora Iraku zahraničnú skúsenosť

- Kontinuálne nadväzovať na realizované projekty spoluprácou s predstaviteľmi irackých mimovládnych inštitúcií, ako aj so zástupcami parlamentu a vlády, prezentovaním základných princípov a východísk demokratického štátneho zriadenia a v spolupráci s irackými expertmi hľadať ich uplatnenie v podmienkach Iraku

Použitá literatúra

- [1] International Republic Institute, Public Opinion Research, New Poll Finds Iraqis Favor Unity, Washington D.C. 2006 (dostupné na internete: <http://www.iri.org/mena/iraq/2006-07-19-IraqPoll.asp>)
- [2] Slovakia to Ukraine: Building Bridges to Future Generations & NATO and Security as a necessary Part of the Slovak and Ukrainian Academic Studies – Zborník z medzinárodnej konferencie, Banská Bystrica, 2008: Euroatlantické centrum. ISBN: 978-80-969306-4-7

Príspevok vznikol v rámci riešenia interného grantu Ekonomickej univerzity mladých vedeckých pracovníkov č. 2319210: *Migrácia ako nová bezpečnostná výzva Európskej únie.*

Ing. Peter Rusiňák

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E – mail: peter.rusinak.fmv@euba.sk

Sociálne zabezpečenia migrujúcich pracovníkov v rámci Európskej únie

Ing. Dagmar Sulejmani

Abstrakt

Úsilím členských štátov EÚ v oblasti sociálneho zabezpečenia je zaručiť migrujúcim pracovníkom a ich rodinným príslušníkom využívať svoje práva sociálneho zabezpečenia rovnako, akoby nikdy neopustili svoju domovskú krajinu. Migrujúci pracovníci by tak mali dostať možnosť pracovať v inom členskom štáte, bez toho, aby boli akýmkoľvek spôsobom ukrátení o dávky sociálneho zabezpečenia, na ktoré majú nárok. Už od začiatku fungovania Európskych spoločenstiev ich členovia uznali, že nie je možné, aby integrovaná európska ekonomika fungovala efektívne bez minimálnej koordinácie systémov sociálnej ochrany.

Kľúčové slová: Európska únia, sociálna politika, sociálne zabezpečenie, migrujúci pracovníci, poistenie.

Abstract

The aim of the EU Member State efforts in the field of social security is to guarantee migrant workers and their families to use their social security rights as if they never left their home country. Migrant workers should have the opportunity to work in another Member States without depriving their social security benefits to which they are entitled. Since the beginning of the European Communities its members recognized that it was not possible for integrated European economy to function effectively without a minimum of coordination of social protection systems.

Keywords: European Union, Member States, social policy, social security, migrant workers, insurance.

Úvod

Sociálna politika patrí medzi tzv. národné politiky, za ktoré si zodpovedá každý členský štát samostatne. Z tohto dôvodu nedochádza v oblasti sociálneho zabezpečenia na úrovni EÚ k harmonizácii, ale len ku koordinácii jednotlivých systémov. Systémy sociálneho zabezpečenia vyplývajú z dlhodobej národnej tradície a kultúry jednotlivých členských štátov. Napriek výrazne odlišným sociálnym systémom v jednotlivých krajinách EÚ, funguje v tomto priestore istá prepojenosť a vzájomná koordinácia. V rámci nej si každý členský štát ponecháva právo rozhodovať o typoch dávok a podmienkach ich poskytovania. Vývoj koordinácie systémov sociálneho zabezpečenia v európskych spoločenstvách predstavoval proces postupného rozširovania a prispôsobovania sa politickým potrebám. Úzko súvisí s voľným pohybom osôb v rámci členských štátov, ktorý v súčasnosti predstavuje neoddeliteľnú súčasť života v EÚ.

1. Právne predpisy ES/EÚ v oblasti koordinácie systémov sociálneho zabezpečenia

Nariadenie 883/2004 zabezpečuje právo na dávky sociálneho zabezpečenia pracovníkom a ich rodinným príslušníkom, ktorí sa pohybujú v rámci EÚ. Predchádzajúce nariadenie 1408/71 a jeho vykonávacie nariadenie 574/72 sa takmer každý rok menili a dopĺňali s cieľom riadne zohľadniť vývoj vnútroštátnych systémov sociálneho zabezpečenia, zohľadniť zmeny a doplnenia vnútroštátnych právnych predpisov a zapracovať rozsudky Európskeho súdneho dvora. Nariadenie plní dôležitú úlohu pri uplatňovaní jednej zo štyroch základných slobôd Európskej únie, ktorou je voľný pohyb pracovníkov a voľný pohyb občanov EÚ.

Európska koordinácia podľa nariadenia 883/2004 pokrýva len verejnoprávny dôchodkový systém, nie súkromné a podnikové resp. zamestnanecké dôchodkové systémy. Doplnkové dôchodkové práva zamestnancov a samostatne zárobkovo činných osôb, ktorí sa pohybujú v rámci Európy sú chránené smernicou Rady č. 98/49/ES. Vecný rozsah nariadenia 883/2004 sa vzťahuje na tieto typy dávok: nemocenské dávky a dávky v materstve a rovnocenné dávky v otcovstve, dávky v invalidite, dávky v starobe, pozostalostné dávky, dávky v súvislosti s pracovnými úrazmi a chorobami z povolania, podpora pri úmrtí, dávky v nezamestnanosti, preddôchodkové dávky a rodinné dávky.

Európska rada v Edinburghu v roku 1992 uznala za potrebné aktualizovať pravidlá koordinácie systémov sociálneho zabezpečenia a všeobecne zjednodušiť právne predpisy v tejto oblasti. Okrem toho EK potvrdila dôležitosť modernizácie koordinačných pravidiel vo svojom uznesení z roku 1997 pod názvom *Akčný plán pre slobodný pohyb pracovníkov*. V roku 1998 predstavila EK návrh nariadenia, ktorý bol napokon v upravenej verzii v roku 2004 schválený. Jedná sa o nariadenie (ES) Európskeho parlamentu a Rady 883/2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia, ktoré sa začne uplatňovať potom, čo bude dokončené a schválené jeho vykonávacie nariadenie.

Nariadenie 883/2004 bolo schválené tesne pred vstupom desiatich štátov strednej a východnej Európy do EÚ a to 29. apríla 2004. Diskusie o vykonávacom nariadení sa ukončili počas švédskoho predsedníctva Rady EÚ. Nariadenie je rozsahom kratšie a modernejšie ako jeho predchodca 1408/71. Jeho cieľom je zracionalizovať a zmodernizovať spôsoby, pravidlá a postupy koordinácie systémov sociálneho zabezpečenia členských štátov. Výraznú zmenu, ktorú prináša je rozšírený osobný rozsah, čo znamená, že sa bude vzťahovať nie len zamestnancov, samostatne zárobkovo činné osoby, štátnych úradníkov, ale aj osoby, ktoré nie sú súčasťou aktívnej populácie. Medzi hlavné princípy tohto nariadenia patria predovšetkým:

- *Export práva na dôchodok a iné dávky* – práva nadobudnuté pracovníkom musia byť zachované aj v prípade pracovnej mobility. Tento princíp umožňuje výplatu dávky alebo dôchodku do iného členského štátu.
- *Sčítavanie dôb poistenia* – do úvahy sa vezmú všetky obdobia, počas ktorých bol občan v členských štátoch EÚ poistený, čím sa zabráni tomu, aby stratil nárok na dávky len kvôli tomu, že nebol poistený v jednom ČŠ dostatočne dlhé obdobie.

- *Rovnosť zaobchádzania* – znamená rovnaký prístup k poberateľom dávok. Rovnaké práva i povinnosti má každá osoba, bez ohľadu na štátne občianstvo. Do úvahy je potrebné vziať rôzne skutočnosti aj keď nastanú v zahraničí (napr. tehotenstvo, materstvo, počet členov rodiny, zdravotné ošetrovanie a pod.)
- *Uplatňovanie právnych predpisov jedného členského štátu* – v konkrétnom čase môže byť kompetentný len jeden členský štát. Týmto princípom sa zabraňuje tomu, aby osoba naraz podliehala právnym predpisom dvoch členských štátov resp. ani jedného členského štátu a tak platila príspevky na poistenie dvakrát, resp. vôbec.
- *Poistenec je primárne poistený v členskom štáte, v ktorom vykonáva svoju pracovnú činnosť.* Výnimkou sú vyslaní pracovníci, ktorí zostávajú poistení v pôvodnom členskom štáte a nie v krajine kde pracujú. Osobitné situácie sa vzťahujú na pracovníkov medzinárodného transportu, diplomatov, osoby, ktoré sú zamestnané v jednom ČŠ a v druhom ČŠ pôsobia ako samostatne zárobkovo činné osoby a pod. Na neaktívne osoby (napr. dôchodcov) sa vzťahujú právne predpisy členského štátu, v ktorom majú bydlisko.

Nariadenie sa vzťahuje na štátnych príslušníkov členských štátov EÚ, osoby bez štátnej príslušnosti alebo utečencov s bydliskom na území jedného z členských štátov, ktorí podliehajú alebo podliehali právnym predpisom jedného alebo viacerých členských štátov, ako aj na členov ich rodín a pozostalých, pozostalých po osobách, na ktoré sa vzťahovali právne predpisy jedného alebo viacerých členských štátov bez ohľadu na štátnu príslušnosť takýchto osôb v prípade, keď sú ich pozostalí štátnymi príslušníkmi jedného z členských štátov alebo osobami bez štátnej príslušnosti alebo utečencami s bydliskom na území jedného z členských štátov, na štátnych úradníkov a osoby, ktoré sa za také považujú, na občanov tretích štátov za určitých podmienok.

Ďalšie kategórie osôb, na ktoré sa síce vzťahujú koordinačné nariadenia, ale postavenie ktorých upravujú osobitné ustanovenia: pracovníci z pohraničnej oblasti, sezónni pracovníci, vyslané osoby, námorníci, osoby zamestnané na diplomatických zastupiteľstvách a konzulárnych úradoch, obslužný personál Európskych spoločenstiev.

2. Správna komisia pre sociálne zabezpečenie migrujúcich pracovníkov (CASSTM)

Okrem pracovnej skupiny pre sociálne otázky (PSSO) sa koordináciou systémov sociálneho zabezpečenia intenzívne zaoberá aj špeciálny výbor Európskej komisie - Správna komisia pre sociálne zabezpečenie migrujúcich pracovníkov, ktorá sa venuje administratívnym otázkam vykonávania a interpretácie ustanovení spomínaných nariadení. Časté doplnenia a zmeny v nariadeniach sú taktiež predmetom diskusií tejto komisie. V prípadoch, kedy PSSO nedokáže dosiahnuť konsenzus a výklad ustanovení prezentujú ČŠ rozdielne, požiada CASSTM, aby sa daným problémom zaoberala a dospela k riešeniu, ktoré bude široko akceptovateľné. Členské štáty sa obracajú na CASSTM so zásadnými a zároveň praktickými otázkami, ktoré súvisia so samotným vykonávaním koordinačných nariadení v praxi. Často krát dochádza k nedorozumeniam i bilaterálnym nezhodám medzi členskými

štátmi z dôvodu rozdielneho výkladu článkov koordinačných právnych predpisov. CASSTM svojimi rozhodnutiami napomáha členským štátom uplatňovať jednotlivé ustanovenia nariadení rovnako, aby sa tak zabezpečil zhodný postup pri ich vykonávaní. Interpretačné rozhodnutia a odporúčania CASSTM sú zverejnené v Úradnom vestníku EÚ, ale nie sú právne záväzné.

CASSTM je zložená zo zástupcov vlád každého členského štátu a to za oblasti sociálnych vecí i zdravotnej starostlivosti. SK zastupujú v CASSTM zástupcovia z MPSVR SR a MZ SR.

V súčasnosti je hlavnou témou diskusií v CASSTM elektronická výmena údajov v oblasti sociálneho zabezpečenia. Podľa nariadenia 883/2004 má dôjsť k podstatnej zmene v komunikácii medzi inštitúciami sociálneho zabezpečenia členských štátov EÚ a to tým, že dosiaľ využívaná komunikácia v papierovej forme sa nahradí elektronickou výmenou údajov. Elektronická komunikácia výrazne zrýchli a spresní cezhraničnú výmenu údajov. Okrem toho sa zjednodušia a časovo skrátia vybavovacie postupy inštitúcií, čo bude mať pozitívny dopad pre migrujúcich pracovníkov v rámci EÚ. Prechodné obdobie na kompletnú elektronizáciu výmeny údajov medzi inštitúciami sociálneho zabezpečenia všetkých štátov EÚ je stanovená na dva roky odo dňa začatia uplatňovania nových nariadení, t.j. 1. mája 2010.

Na tento účel CASSTM zriadila niekoľko neformálnych pracovných skupín, ktorých úlohou je dôkladne pripraviť súhrn informácií za každú oblasť sociálneho zabezpečenia, ktoré sú nevyhnutné pre realizáciu elektronickej výmeny. Tento projekt je rozdelený na európsku a národnú úroveň elektronickeho prepojenia. Európska úroveň bude predstavovať akýsi centrálny uzol elektronickej komunikácie, resp. hlavnú databázu kontaktných údajov. Národnú úroveň elektronickej výmeny údajov si vybuduje každý členský štát samostatne. V každom členskom štáte sa na tento účel zriadia tzv. prístupové miesta (access points), ktoré budú priamo napojené na európsku úroveň siete. CASSTM rozhodla, že maximálny počet prístupových miest na jeden členský štát bude päť a minimálny jeden.

Slovensko zriadi tri prístupové miesta. Jedno prístupové miesto bude v Sociálnej poisťovni, ústredí, druhé na Ústredí práce, sociálnych vecí a rodiny a tretie na Úrade pre dohľad nad zdravotnou starostlivosťou. Celý projekt elektronickej výmeny dát by mal byť dokončený v priebehu roku 2012.

V prvej fáze projektu sa začnú elektronicke vymieňať len tzv. E formuláre, ktoré dnes majú výlučne papierovú podobu. Postupne by sa elektronicke mali vymieňať aj všetky ostatné informácie, ktoré príslušné inštitúcie potrebujú.

3. Problematika vysielania pracovníkov na úrovni EÚ v kontexte koordinácie systémov sociálneho zabezpečenia

Migrujúce osoby (občania EÚ), ktoré sa z dôvodu zamestnania pohybujú v rámci Európskej únie a prekračujú hranice jednotlivých členských štátov EÚ, musia mať jednoznačne určené, ktorým právnym predpisom o sociálnom zabezpečení podliehajú (alebo, v ktorom štáte budú mať dôchodkové, nemocenské a zdravotné poistenie).

Určovanie príslušnosti k právnym predpisom o sociálnom zabezpečení rieši nariadenie Rady 883/2004²⁴¹ (ďalej len nariadenie) v článkoch 11 - 15.

V zásade sa na tieto osoby uplatňuje pravidlo štátu výkonu práce. Jedná sa o základné pravidlo určovania príslušnosti k právnym predpisom. Aplikuje sa automaticky, pokiaľ nedôjde k niektorým zo situácií odlišných od základného pravidla. Z tohto pravidla vyplýva, že osoba, ktorá spadá do rozsahu pôsobnosti nariadenia podlieha právnym predpisom len jedného členského štátu. To znamená, že zamestnaná osoba podlieha právnym predpisom sociálneho zabezpečenia toho členského štátu, na ktorého území pracuje, i keď má bydlisko na území iného členského štátu, alebo jej zamestnávateľ má sídlo na území iného členského štátu. Na túto situáciu nemá vplyv skutočnosť, kde a v akej mene je osobe vyplácaná mzda, kde odvádza dane ani štátna príslušnosť osoby (pod podmienkou, že sa jedná o občana niektorého z členských štátov EÚ/EHP).

V záujme čo možno najúčinnejšej podpory voľného pohybu pracovníkov a odstránenia zbytočných a nákladných administratívnych komplikácií pre pracovníkov, podniky a inštitúcie uplatňujú aj niektoré výnimky zo všeobecnej praxe. Situácie odlišné od pravidla štátu výkonu práce vyžadujú osobitné posúdenie a neaplikujú sa automaticky. Ide napr. o prípady, kedy zamestnanec síce vykonáva prácu na území SR, ale v súlade s nariadením nepodlieha slovenským právnym predpisom o sociálnom zabezpečení a jeho účasť na poistení sa riadi právnymi predpismi o sociálnom zabezpečení druhého členského štátu EÚ. V takýchto prípadoch je nutné príslušnosť k právnym predpisom osvedčiť vystavením formulára E 101²⁴² (prípadne E 102²⁴³, pokiaľ ide o predĺženie vyslania pracovníka), ktorý osvedčuje, že sa na dotyčného zamestnanca vzťahujú právne predpisy o sociálnom zabezpečení určitého členského štátu EÚ. Formulár E 101 vystavuje oprávnená inštitúcia sociálneho zabezpečenia toho štátu, ktorým právnym predpisom zamestnanec podlieha. Pre zamestnancov vysielaných zo Slovenska, vydáva formulár E 101 Sociálna poisťovňa.

Medzi situácie, kedy sa na zamestnanca nevzťahujú právne predpisy o sociálnom zabezpečení štátu, v ktorom pracuje patria napr. tieto prípady:

- Zamestnanec bol do SR (slovenského podniku) vyslaný z podniku iného členského štátu EÚ na obdobie maximálne 12 mesiacov. Zamestnancovi bol vystavený formulár E 101 inštitúciou sociálneho zabezpečenia členského štátu EÚ, z ktorého bol dotyčný zamestnanec vyslaný.
- Zamestnanec pracujúci v SR má udelenú výnimku podľa čl. 16 nariadenia. Zamestnancovi bol vystavený formulár E 101 inštitúciou sociálneho zabezpečenia členského štátu EÚ, v ktorého systéme má zamestnanec sociálne poistenie.
- Zamestnanec vykonáva prácu na území SR a súčasne i v inom členskom štáte/štátoch EÚ, pričom bydlisko má mimo územia SR. Rovnako i v tomto prípade musí mať zamestnanec vystavený formulár E 101. Pokiaľ zamestnanec vykonáva prácu na území dvoch a viac

²⁴¹ Nariadenie (ES) Európskeho parlamentu a Rady č. 883/2004 z 29. apríla 2004 o koordinácii systémov sociálneho zabezpečenia

²⁴² Potvrdenie o príslušnosti k právnym predpisom

²⁴³ Predĺženie doby vyslania alebo samostatne zárobkovej činnosti

členských štátov EÚ, je nutné určiť štát, v ktorom bude sociálne poistený. Oznamovaciu povinnosť má priamo dotyčný zamestnanec. Zamestnanec sa musí obrátiť na inštitúciu sociálneho zabezpečenia v štáte svojho bydliska a tam túto skutočnosť oznámi. Inštitúcia v štáte bydliska situáciu zamestnanca posúdi a buď sama vystaví formulár E 101 (pokiaľ sú príslušné „jej“ právne predpisy) alebo zamestnanca odkáže na inštitúciu toho štátu, ktorého právne predpisy o sociálnom zabezpečení považuje za príslušné. Poistné na sociálne zabezpečenie a zdravotné poistenie sa odvádza z celého započítateľného príjmu zo všetkých poistených zamestnaní do systému iba jedného členského štátu EÚ a to toho, ktorého právne predpisy o sociálnom zabezpečení sú príslušné.

Je potrebné dodať, že určenie príslušnosti právnych predpisov o sociálnom zabezpečení sa týka výhradne povinnosti a práv zamestnávateľov a zamestnancov vo vzťahu k účasti na sociálnom a zdravotnom poistení a nemá žiadny vplyv na príslušnosť predpisov pracovnoprávných, daňových a ďalších. V praxi to často znamená, že zamestnanci pracujúci v slovenskom podniku podliehajú cudzím predpisom o sociálnom a zdravotnom poistení, ale v oblasti daňovej a pracovnoprávnej sa riadia predpismi slovenskými.

Osobitné kategórie osôb

Na niektoré kategórie osôb sa uplatňujú osobitné ustanovenia nariadenia. V týchto prípadoch sa formulár E 101 nevystavuje.

- Osoby zamestnané na palube lode. Tieto podliehajú právnym predpisom členského štátu EÚ/EHP, pod ktorého vlajkou sa loď plaví.
- Osoby odvedené alebo znovu povolané do služby v ozbrojených silách alebo do náhradnej civilnej služby podliehajú právnym predpisom členského štátu EÚ/EHP, do ktorého služieb boli odvedené alebo povolané.
- Úradníci a osoby za také považované podliehajú právnym predpisom členského štátu EÚ/EHP, ktorým podlieha úrad, ktorý ich zamestnáva.

Podmienky vysielania zamestnancov

O vyslanie sa jedná vtedy, keď zamestnanec, ktorý normálne pracuje pre svojho zamestnávateľa na území jedného členského štátu EÚ/EHP, je dočasne vyslaný svojím zamestnávateľom na územie iného členského štátu EÚ/EHP, aby tam preňho vykonal určitú prácu. Vyslaný zamestnanec podlieha i naďalej právnym predpisom prvého (vysielajúceho) členského štátu.

Na to, aby sa jednalo o vyslanie zamestnanca musia byť splnené tieto podmienky:

1) Status zamestnanca

Osoba zamestnaná môže byť vyslaná len vtedy, pokiaľ spadá do osobného rozsahu nariadenia. Zamestnancom sa v SR rozumie nie len zamestnanec v pracovnom pomere, ale i

d'alšie osoby, ktoré sa za zamestnanca označujú podľa §4 zákona č. 461/2003 Zb. o sociálnom poistení, v súčasnom znení. Štátna príslušnosť nie je rozhodujúca.²⁴⁴

2) *Obdobie vyslania*

Obdobie vyslania nesmie prekročiť 24 mesiacov.

3) *Účasť vysielaného zamestnanca na poistení*

Nutnou podmienkou vyslania je účasť na poistení vo vysielajúcom štáte. Zamestnanec, ktorý má byť vyslaný, sa musí podieľať na poistení na základe výkonu práce pre svojho zamestnávateľa ešte pred tým, ako začne plynúť obdobie vyslania, a to spravidla aspoň jeden mesiac. V prípade, že podnik bude najímať pracovníkov iba na obdobie ich vyslania do zahraničia, nepôjde o vyslanie v zmysle nariadenia.

4) *Vzťah medzi vyslaným pracovníkom a jeho zamestnávateľom*

Po celé obdobie vyslania musí medzi vyslaným zamestnancom a podnikom, ktorý ho vysielal, zostať zachovaný priamy vzťah alebo tzv. organická väzba. Pracovno-právny vzťah medzi vyslaným zamestnancom a vysielajúcim podnikom musí trvať po celé obdobie vyslania so všetkými právami a povinnosťami z tohto vzťahu vyplývajúcimi, tzn.:

- zamestnanec vykonáva prácu pre vysielajúci podnik,
- zamestnanec musí byť odmeňovaný vysielajúcim podnikom,
- právomoc ukončiť s vyslaným zamestnancom pracovno-právny vzťah má len podnik, ktorý ho vyslal,
- zodpovednosť za prácu vyslaného zamestnanca nesie vysielajúci podnik
- nesmie byť súčasne uzavretý pracovný pomer s podnikom, do ktorého je zamestnanec vyslaný, a pod.

5) *Činnosť vysielajúceho podniku*

Skutočnosť, že podnik vyšle pracovníka na územie iného členského štátu, predpokladá, že tento podnik je ekonomicky aktívny vo vysielajúcom štáte. Pokiaľ podnik bude len najímať pracovníkov a posilať ich za prácou do iného členského štátu, toto sa za vyslanie nepovažuje.

6) *Náhrada za iného zamestnanca, ktorý dovŕšil obdobie vyslania*

Nie je možné vyslať zamestnanca s úmyslom nahradiť iného vyslaného zamestnanca, ktorý dovŕšil obdobie svojho vyslania. O vyslanie sa nebude jednať, pokiaľ napr. stavebná firma bude chcieť nahradiť po 24 mesiacoch svojho stavbyvedúceho iným stavbyvedúcim pre zaistenie tejto činnosti.

---

²⁴⁴ Príklad: Podnik so sídlom v SR môže vyslať svojho zamestnanca – maďarského štátneho príslušníka, ktorý má trvalé miesto výkonu práce na území Slovenskej republiky, do Rakúska, aby tam preňho dočasne vykonával prácu.

7) *Minimálne obdobie medzi opätovnými vyslaniami*

Minimálne obdobie medzi opätovnými vyslaniami toho istého zamestnanca do rovnakého štátu vyslania je spravidla 2 mesiace. Napr. zamestnanec, ktorý bude vyslaný na obdobie 24 mesiacov do Rakúska, môže byť opäť vyslaný do Rakúska po uplynutí 2 mesiacov, po ktorých bude pracovať v SR.

Výnimky podľa čl. 16 nariadenia

Článok 16 umožňuje, aby sa dva alebo viac členských štátov dohodli na výnimke z vyššie uvedených pravidiel (ustanovenia článkov 11 - 15 nariadenia o určovaní príslušnosti k právnym predpisom), a to vždy v záujme niektorých kategórií osôb alebo niektorých osôb. Udelená výnimka z príslušnosti k právnym predpisom platí jednotne pre všetky oblasti sociálneho zabezpečenia, ktoré tvoria vecný rozsah nariadenia. To znamená, že nie je možné, aby bola osoba na základe výnimky dôchodkovo poistená podľa právnych predpisov jedného štátu a nemocensky príp. zdravotne poistená podľa právnych predpisov druhého štátu. Na udelenie výnimky neexistuje právny nárok. Udelenie výnimky je možné pokiaľ o ňu spoločne požiadajú zamestnanec a zamestnávateľ, pokiaľ všetky zainteresované členské štáty s udelením výnimky súhlasia a výnimka musí byť v záujme dotýčajúcej osoby alebo skupiny osôb. V podmienkach SR výnimky podľa článku 16 udeľuje MPSVR SR.

Keď sa v jednom členskom štáte vykonáva nábor pracovníkov na účel ich vyslania do druhého členského štátu, ide o prípad, ktorý sa týka predovšetkým, ale nie výlučne, podnikov poskytujúcich dočasnú prácu a ktoré sa vzhľadom na svoju osobitosť uchýľujú k mnohým nenáležitým uplatňovaniam alebo zneužívaniu (napríklad fenomén spoločností „P.O.Box“). Rozhodnutie Správnej komisie pre sociálne zabezpečenie migrujúcich pracovníkov č.181/2000, ktoré z tohto hľadiska implementuje interpretácie Európskeho súdneho dvora, spresňuje, že predtým než sa podnik v týchto prípadoch môže domáhať uznania, že ide o vysielanie, musí, okrem iného, vykonávať „obvykle významné činnosti“ na území štátu, z ktorého zamestnanca vysielajú. Samotný výkon riadiacich činností v tomto štáte, ktoré sú čisto interné, nemôže oprávňovať na uplatňovanie ustanovení týkajúcich sa vysielania. Existencia *významných činností* vo vysielajúcom členskom štáte môže byť určená pomocou celého radu objektívnych prvkov: miesto sídla vysielajúceho podniku a jeho administratívy, skutočný počet administratívnych pracovníkov vysielajúceho podniku, pracujúci v členskom štáte vyslania a v zamestnávateľskom členskom štáte (prítomnosť výhradne administratívnych pracovníkov v členskom štáte vyslania vylučuje pre podnik uplatňovanie ustanovení týkajúcich sa vyslania) a pod. Napríklad výška z celkového obratu približne 25% môže byť dostatočným ukazovateľom.

V záujme zabezpečenia správneho vykonávania vysielania sú príslušné inštitúcie členského štátu, ktorého právnym predpisom pracovníci podliehajú, povinné informovať zamestnávateľa a vysielaného pracovníka, o podmienkach, ktoré sa na vysielanie vzťahujú a upozorniť na možnosť priamych kontrol za účelom overenia, či ešte pretrvávajú podmienky, na základe ktorých bolo vysielanie umožnené. Poskytujú podnikom a pracovníkom všetky vhodné záruky, že nedôjde k narušeniu voľného pohybu pracovníkov a voľného poskytovania

služieb, urobia príslušné inštitúcie vysielajúceho štátu a štátu zamestnania, buď individuálne alebo vo vzájomnej spolupráci, všetky kroky nutné na overenie, či existujú a pretrvávajú podmienky, ktoré sú spojené s vysielaním (organická väzba, výkon významných činností vo vysielajúcom štáte, atď.) Ak po vykonaní kontrol i naďalej pretrvávajú pochybnosti o opodstatnenosti vysielania a/alebo platnosti a odôvodnenosti vydania formulára E 101 a ak zúčastnené inštitúcie nedospejú k dohode, každá z týchto inštitúcií sa môže obrátiť na Správnu komisiu, aby sa sporom zaoberala.

Záver

V súvislosti s novým nariadením 883/2004 a jeho vykonávacím nariadením 987/2009, ktoré sa začali uplatňovať od 1. mája 2010, ako i so zavedením elektronickej výmeny údajov v oblasti sociálneho zabezpečenia, pripravila Správna komisia zmeny a doplnenia súčasných rozhodnutí a odporúčaní súvisiacich s postupmi vysielania pracovníkov v EÚ/EHP. Rovnako pripravuje i novú príručku vysielania pracovníkov, ktorá by mala ozrejmiť pravidlá vysielania podľa nových nariadení pre samotných zamestnancov i zamestnávateľov.

Po zavedení elektronickej výmeny údajov v oblasti sociálneho zabezpečenia, už vyslaný zamestnanec nebude mať povinnosť mať u seba formulár E 101 na účel kontroly. Tento formulár bude mať pravdepodobne len elektronickú formu a z tohto dôvodu bude musieť byť i komunikácia medzi inštitúciami bezchybná, aby nepresnosti a oneskorené informácie nemali negatívny dopad na vyslaného zamestnanca.

Použitá literatúra

- (1) Európska komisia: Rozsudky Súdneho dvora Európskych spoločenstiev v súvislosti so sociálnym zabezpečením migrujúcich pracovníkov. Bratislava: MPSVR SR, 2002.
- (2) Svák, J.: Rozsudky veľkej komory Európskeho súdu pre ľudské práva. Žilina: Poradca podnikateľa, Eurokódex, 2006.
- (3) Rievajová E.: Sociálne zabezpečenie. Bratislava: Ekonóm, 20026.
- (4) <http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&id=16757>
- (5) http://publications.europa.eu/official/index_sk.htm
- (6) http://www.secu.lu/legis/EURO-INT/notes_CASSTM/CASSTM_463_08_hongrie.pdf
- (7) <http://ec.europa.eu/social/> .

Ing. Dagmar Sulejmani

Stále zastúpenie SR pri EÚ

Avenue de Cortenbergh, 79

1000 Brusel

Tel.: 0032 2 7436 811

GSM.:0032 479 397 488

E-mail: daqmar.sulejmani@mzv.sk

Společná zemědělská politika – motor nebo brzda evropské integrace?

Tereza Svačinová

Abstrakt

Společná zemědělská politika (SZP) je stále velmi diskutované téma evropského integračního procesu a to především kvůli finančním prostředkům plynoucím do zemědělství z rozpočtu EU. Před pár lety oslavila tato politika již padesát let své existence a dá se tedy s dostatečným odstupem času bilancovat, čím a zda-li vůbec byla tato politika prospěšná evropskému integračnímu procesu nebo jestli najdeme spíše negativní dopady zmiňované politiky. Tento článek by měl stručně nastínit problematiku SZP, zhodnotit její fungování, především s přihlédnutím k důležitým reformám a k neustálému rozšiřování EU.

Klíčová slova: Společná zemědělská politika, evropská integrace, rozšiřování EU, členské státy, finanční prostředky, zemědělci.

Abstract

The Common Agricultural Policy (CAP) is still a much discussed topic of the European integration process, particularly due to the financial amounts that flow into agriculture from the EU budget. Few years ago the CAP celebrated fifty years of its existence and we can actually estimate with sufficient hindsight if this policy was profitable for the European integration process or rather that we find some negative impacts of this policy. This article should briefly introduce the CAP, evaluate its effectivity thus far, mainly in taking into account important reforms and its continual enlargement.

Keywords: Common Agricultural Policy, European integration, EU enlargement, Member States, financial means, farmers

Úvod

Společná zemědělská politika (SZP) je už od svého počátku velmi diskutované téma evropského integračního procesu a i v dnešní době je toto téma stále aktuální. Je tomu tak především proto, že do SZP plynou z evropského rozpočtu nemalé finanční prostředky. V současné době jde přibližně o 55 mld EUR ročně, což představuje cca 40% výdajů z celkového rozpočtu EU. (*Evropská Komise, 2010*) Ke kontroverzi přispívá i to, že se různí názory členských států na tuto politiku. Též ekonomická úroveň jednotlivých států EU a podíl zemědělství na HDP v členských zemích je značně rozdílný. Je třeba také zdůraznit, že SZP se nevztahuje pouze k zemědělským producentům, ale také k celému navazujícímu zpracovatelskému průmyslu a tudíž ovlivňuje velkou část ekonomicky aktivního obyvatelstva.

Před pár lety oslavila tato politika již padesát let své existence a dá se tedy s dostatečným odstupem času bilancovat, zda byla tato politika prospěšná evropskému integračnímu procesu nebo jestli měla spíše negativní dopady. Tento článek by měl stručně seznámit s problematikou SZP, zhodnotit její fungování a zaměřit se především na důležité

reformy SZP a na neustálá rozšiřování EU a jejich vliv na tuto politiku. V závěru autorka vymezí určitá doporučení pro tuto politiku do budoucna.

Počátky a dosavadní vývoj SZP

Jak již bylo řečeno, je to již více než půl století, co získala zemědělská politika komunitární charakter. Odpovědnost za jednání v oblasti zemědělství se tak přenesla na instituce EU a tím se členské státy zbavily nevděčné role vyjednavče mezi zájmy zemědělců a veřejnosti. (Svačinová in König, Lacina, 2009)

Pojďme se ale nejdříve společně podívat na některé zásadní mezníky této politiky, od kterých se momentální situace v oblasti SZP také odvíjí. Začneme od počátečního formování evropské integrace a pokračujme stručně k jednotlivým rozšiřováním a z nich vyplývajícím požadavkům nově přistoupivších zemí a dále pak k důležitým reformám. Jak všechny tyto aspekty ovlivnily vývoj SZP?

Vznik SZP, její cíle a směřování

SZP vstoupila v platnost roku 1958 a měla být jedním ze základních pilířů evropské integrace. Od počátku byly však názory na tuto politiku značně rozdílné, což vyplývalo především z různých zaměření zakládajících zemí. Některé byly spíše průmyslově orientované. Mezi hlavní zástupce těchto zemí řadíme Německo. A některé byly naopak zemědělsky orientované, například Francie. Dá se tedy říci, že vznik SZP byl jednou z prvních velkých zkoušek počínající evropské integrace. Šest zakládajících zemí muselo najít v otázce zemědělství nějaké řešení vyhovující všem a to se také nakonec podařilo. Otázka SZP tak tedy v první chvíli vypadala jako téměř neřešitelný problém při vzniku Společenství, ale na straně druhé byla následně prvním úspěchem na poli vyjednávání mezi členskými zeměmi. Státy vyřešili otázku SZP tzv. kompenzačním principem, který byl založený na přednostním odběru dražších potravin v rámci EU výměnou za volný vývoz průmyslových produktů. Později ale tento základní princip působil spíše problémy. S růstem cen ve Společenství docházelo k faktickému snižování dané kompenzace. Průmyslové země se tak opět dostávaly do nevýhodné pozice. Tehdy se ale tento krok zdál jako dobré řešení.

Další princip SZP, který zvedl vlnu nevole mezi členskými státy, byl stanoven na konferenci ve Strese²⁴⁵. Jednalo se o princip tzv. finanční solidarity, tzn. rozložení nákladů na SZP mezi všechny členy EHS. Tento princip vedl k zavedení Evropského záručního a orientačního zemědělského fondu (EZOF) jako hlavního finančního nástroje SZP, který takto fungoval až do roku 2007, kdy byl vystřídán dvěma novými fondy zacílenými zvláště na zemědělství a zvláště na rozvoj venkova. Princip finanční solidarity měl přímý vliv na zvýšení finančních výdajů členských zemí, což bylo a je hlavním tématem kritiky SZP. Realizace SZP se

---

²⁴⁵ Na konferenci v italské Stresse, která se konala v červenci 1958, se sešli ministři zemědělství, experti a organizace hájící zájmy zemědělců. Na základě jejich závěrů vypracovala Komise první návrhy a v roce 1959 je předložila členským státům. Dohoda z ledna 1962 pak upřesnila, jak bude společná zemědělská politika fungovat v praxi. V dohodě byl zajištěn volný pohyb zboží pro zemědělské komodity, dále byl zaručen odbyt a garantované ceny pro produkty seskupené do Společných tržních organizací.

tak stala jedním z „nejnákladnějších kompromisů Společenství“ a z tohoto důvodu také čelí neustále silné kritice. (Svačinová in Gaëtane Ricard-Nihoul and Elvire Fabry (eds.), 2008)

Pokud bychom společně hledali první zmínky o SZP, tak základní rysy této politiky byly vymezeny již Římskou smlouvou v roce 1957. Problematice zemědělství se věnuje zejména článek 39, odst. 1. Z charakteristiky cílů je patrné, že vytvářely široký komplex, který nebyl omezený například jen na ekonomickou oblast, ale měl mnohem větší záběr.

V původní dikci SZP se tedy jednalo o tyto cíle:

- zvýšení produktivity práce v zemědělství,
- zajištění životní úrovně zemědělských výrobců zvyšováním individuálních příjmů – tzv. příjmová parita²⁴⁶
- stabilizace zemědělských trhů,
- zajištění plynulého zásobování,
- zajištění dodávek potravin pro spotřebitele za rozumné ceny a zemědělských surovin pro zpracovatele

S odstupem času lze nyní zhodnotit základní cíle SZP a jejich klady či zápory v souvislosti s fungováním této politiky. Na jedné straně se díky realizaci SZP podařilo dosáhnout zvýšení objemu produkce potravin a Společenství se přesunulo ze skupiny dovozců potravin mezi přední exportéry. Současně SZP přispěla k rozvoji zemědělského sektoru a dokázala stabilizovat ekonomickou situaci venkova v členských zemích. Také zajistila lepší životní úroveň zemědělců. Na straně druhé však SZP zatěžovala rozpočet Společenství mnohem více než ostatní aktivity. K negativním důsledkům první koncepce SZP patřil kromě finančního zatížení také rozvoj pěstitelských a chovatelských postupů, které nebyly příliš šetrné k životnímu prostředí (Fiala a Pitrová, 2003).

Problém se též ukázal v obtížné slučitelnosti některých cílů SZP. Například zajištění životní úrovně zemědělců předpokládalo dotace a vyšší ceny výrobků, což by ale nekorespondovalo se zájmy spotřebitelů, kteří upřednostňovali rozumné ceny. Tyto cíle však měly zajistit vybudování moderního a soběstačného zemědělství s regulovaným trhem zajišťujícím stabilitu cen potravin a příjmů zemědělců. (Svačinová in König, Lacina, 2009)

Postupné rozšiřování EU a jeho vliv na formování SZP

Postoje členských států EU k SZP jsou velmi názorově odlišné, přičemž za rozhodující faktory formující postoj dané země k této věci je možné označit ukazatel absolutní velikosti agrárního sektoru v dané zemi, vyspělost a charakter země, podíl zemědělství na HDP, podíl pracovníků v zemědělství na celkové zaměstnanosti státu, tradice dané země atd.

Pro podobu společné zemědělské politiky je určující zejména to, jaký vztah k ní zaujímají velké vyspělé země. Jejich postoje k SZP jsou sice podobné z hlediska některých všeobecných zájmů, ale různí se z důvodu celkové odlišnosti jejich zemědělských sektorů. Při jednáních o vzniku společné zemědělské politiky se například Francie a Itálie shodly na

---

²⁴⁶ Cílem příjmové parity je, aby zemědělská výrobcí měli srovnatelný příjem s pracovníky v ostatních sektorech národního hospodářství

společném záměru vyvážet zemědělské přebytky do okolních států. Přidalo se k nim také Nizozemsko, které se v té době začalo více orientovat na intenzivní zemědělství zaměřené na vývoz a tím se stávalo konkurenceschopnější. Ale například záměry Německa a Francie se v mnoha ohledech spojených s utvářením společné zemědělské politiky výrazně lišily. Německu záleželo především na vytvoření společného trhu s volným pohybem zboží a zpoždění vzniku SZP by spíše uvítalo. Nesouhlasilo totiž se zavedením principu komunitární preference²⁴⁷ v této oblasti.

Zakládající členové EHS se ale jednoznačně shodli na záměru rozvíjet zemědělskou výrobu, aby byla zajištěna soběstačnost a došlo k odlehčení deficitů jejich obchodních bilancí. Zemědělství v členských zemích bylo značně odlišné, což umožňovalo vhodně se doplňovat v mnoha oblastech. Francouzské obilné přebytky mohly nalézt odbytiště v Německu. Itálie byla v té době jediným středozezemním státem s typicky jižním zemědělstvím a Nizozemsko zase mohlo dodávat na společný trh maso a masné výrobky za nízké ceny. Členové EHS se také shodli na tom, že je třeba zemědělství zmodernizovat, aby došlo k uvolnění pracovní síly potřebné do oblasti rychle se rozvíjejícího průmyslu.

Pokud se na jednotlivé členské státy zaměříme podrobněji, můžeme zhodnotit, že zemědělství Německa bylo silně deficitní, avšak s propracovaným systémem podpor výroby některých produktů vysokými domácími cenami, doplněným levnými dovozy nedostatkových komodit. Na ustanovení SZP nakonec Německo přistoupilo především na nátlak Francie, která ale výměnou přislíbila otevření svých trhů rozsáhlé německé průmyslové produkci. Bylo rovněž nesporné, že SRN bude brzy významným čistým plátcem do rozpočtu SZP a stane se postupně zastáncem snižování její nákladnosti (*Neumann, 2004*).

Itálie je země s výrazně nerovnoměrnou ekonomickou strukturou a před vstupem do EHS očekávala rozsáhlou pomoc ze strany Společenství zacílenou mimo jiné na zlepšení podmínek v zemědělské výrobě. Italové patří dlouhodobě spíše k zastáncům SZP.

Spojené království disponuje poměrně malým a deficitním, avšak koncentrovaným a vysoce produktivním zemědělstvím. Vstupem do ES a SZP muselo upustit od výhodných dovozů z bývalých kolonií a naopak začít přispívat na expanzivní zemědělskou politiku Společenství, z níž dlouhodobě získává méně ve srovnání s celou řadou jiných zemí. Tento stav se stal důvodem permanentního úsilí Velké Británie o reformu systému SZP (*Tvrdoň, 1993*).

Méně a středně vyspělé země reagují na SZP většinou podle rozsahu a významu vlastního zemědělského sektoru. Irsko bylo původně státem se zaostalým zemědělstvím, které se velkým dílem podílelo na HDP a zaměstnanosti, s převahou exportu do UK. Vstup do ES byl na jedné straně vynucen závislostí na silném partnerovi, na straně druhé získala země

---

²⁴⁷ Většina zemědělských výrobků se prodává na světových trzích za nižší ceny než uvnitř EU, a proto byly na jejich dovoz uvaleny zemědělské dávky. Ty dorovnávají jejich cenu na úroveň orientačních cen a umožňují tak udržet úroveň cen v Unii na nižší úrovni než odpovídá cenám takto uměle zatížených dovážených produktů. A naopak, aby bylo možné zajistit vývoz produktů EU, jsou vývozcům z rozpočtu EU poskytovány vyrovnávací dávky, které umožňují srazit cenu vyvážených komodit na světovou úroveň.

vyšší ceny za své zemědělské výrobky, rozšířila svá odbytiště a čerpala finanční příspěvky ze strukturálních fondů (Tikal, 1992).

Dánsko disponuje zejména vyspělou živočišnou výrobou převyšující domácí spotřebu a mělo velký zájem na rozšíření vývozu. Dánský postoj k SZP byl zpočátku spíše kladný, ale později začali Dánové kritizovat nákladnost této politiky. Rozdílný postoj k SZP lze zaznamenat u států Beneluxu. Zatímco pro Nizozemsko představuje vyspělé zemědělství s průmyslově zpracovatelským charakterem významné odvětví, které vytváří i důležitou součást exportu, v Belgii je význam tohoto sice přebytkového, ale svým charakterem malovýrobního sektoru zatlačován poněkud do pozadí průmyslovou výrobou, která reprezentovala výraznější motiv vstupu na trhy EHS. Podobný přístup jako Belgie má také Lucembursko. Jestliže belgická a lucemburská pozice není tak vyhraněná, Nizozemsko se jako čistý plátec do rozpočtu EU později začalo zasazovat o reformu SZP (Bednařík, 1970).

Méně vyspělé státy jižní části EU, tedy Španělsko, Portugalsko a Řecko, lze charakterizovat dlouhodobě poměrně vyšším podílem zemědělství v ekonomice, zejména na celkové zaměstnanosti. Hlavní přínos zapojení se do SZP byl spatřován v přístupu na široké trhy ES a značná strukturální pomoc určená na modernizaci zemědělství. Vstup zemí jižního křídla neuvítaly některé členské státy (Francie, Itálie), které se oprávněně obávaly přebytků laciné jižní produkce na společných trzích. Jižní státy jsou setrvalými zastánci SZP.

Země z poslední západoevropské vlny rozšíření, tzn. Finsko, Švédsko a Rakousko, disponují specifickými, vesměs méně příznivými přírodními podmínkami k zemědělské výrobě. V důsledku tzv. arktického charakteru zemědělství (Finsko), případně velkého podílu horských oblastí (Rakousko), bylo toto odvětví zejména v severských zemích podporováno v období před vstupem podstatně vyššími státními dotacemi ve srovnání s ostatními vyspělými státy EU. Rovněž ceny potravin byly proti EU až na dvojnásobné úrovni. Zemědělský sektor se mohl stát podstatnou překážkou vstupu uvedené trojice do SZP kvůli jen malým ústupkům, které byly tyto státy ochotny na nátlak domácí lobby činit. Zejména Finsko a Švédsko se obávaly rozsáhlé redukce zemědělské výroby a poklesu příjmů zemědělců. Finsko si proto vymohlo ústupky od EU v podobě mimořádných dotací zemědělské výroby nad rámec SZP pro méně příznivé oblasti. Finsko a Rakousko jsou se SZP v podstatě spokojeny, naopak Švédsko se v poslední době řadí ke kritikům finanční náročnosti SZP (Neumann, 2004).

Ze zemí, které vstoupily do EU v roce 2004, má zemědělství velký podíl na celkové zaměstnanosti v Polsku. To se také velmi často hlásí o slovo, když se řeší zásadní rozhodnutí v oblasti SZP. Zemědělský sektor je též nedílnou součástí ekonomik zemí, jež vstoupily do EU v roce 2007, tedy Rumunska a Bulharska. Obě tyto země mají rozsáhlé venkovské oblasti, kde je práce v zemědělství mnohdy jedinou možností obživy. Bohužel je zemědělství obou těchto zemí velmi zaostalé a je tedy třeba provést modernizaci celého sektoru.

Reformy SZP

SZP prošla během své dlouhé existence mnohými nevyhnutelnými změnami. K základním cílům SZP jako byly potravinová soběstačnost, stabilizace příjmů zemědělských producentů, stabilizace trhů a zvyšování životní úrovně ve venkovských oblastech postupně přibýly nové

záměry týkající se životního prostředí, „welfare“ zvířat, veterinárních opatření, potravinové bezpečnosti, podpor zaostávajících regionech, atd. Již na konci 60. let bylo totiž jasné, že SZP má mnoho negativních dopadů a stanovené cíle jsou nedostačující. Potravinovou nesoběstačnost brzy vystřídala nadprodukce, finanční náročnost stále rostla a konkurenceschopnost EU naopak klesala.

První pokus o reformu (1968 – Mansholtův plán) byl příliš radikální, a proto byl zamítnut. Předznamenal ale potřebu budoucích změn. První oficiální reforma SZP tzv. McSharryho²⁴⁸ byla představena až v roce 1992. Reforma měla za cíl zajistit snížení finanční náročnosti, změnit zaměření politiky více na kvalitu než na kvantitu a mnohé další úkoly. Několik let po reformě již ale bylo jasné, že jejím hlavním důsledkem je velké administrativní zatížení a není zajištěn dostatek osob, které by prováděly efektivní cílení plateb a kontrolovaly dodržování nových pravidel. Úspěchy této reformy byly spíše dílčího charakteru.

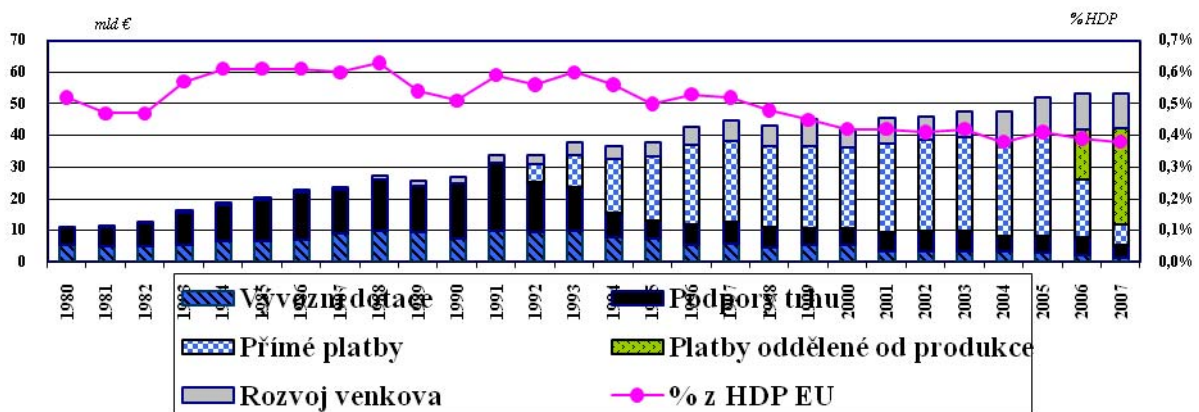
Mnohem převratnější reformou v historii SZP měla být tzv. Agenda 2000 (pro období 1999 – 2006). Tato reforma byla nevyhnutelná hlavně kvůli situaci na světových agrárních trzích. Trhy začínaly být nasycené, ceny produktů klesaly a rostla konkurence pro EU ze strany USA a členů Cairns Group²⁴⁹. Reformu také podněcovala jednání s GATT. Základní myšlenkou reformy bylo směřování k udržitelnému zemědělství při respektování standardů ochrany životního prostředí. Poprvé zazněly termíny jako „multifunkční zemědělství“, zaměřené už nejen na produkci, ale také na krajínovotvorbu a jiná environmentální opatření a na nezemědělskou činnost. Samozřejmě se dále pokračovalo v trendu snižování intervenčních cen a kompenzaci formou přímých plateb. Smyslem těchto kroků bylo přiblížení unijních cen cenám světovým. Snížením ceny se ušetří při platbě intervenčních nákupů za intervenční ceny a zároveň se sníží úroveň exportních podpor. Náhradou zemědělským producentům za pokles intervenčních cen bylo odpovídající zvýšení kompenzačních plateb (*Přenosil In König, Lacina a kol., 2004*). Vývoj objemu těchto plateb ukazuje graf č. 1. Přímé platby jsou největší částí zemědělského rozpočtu, jejich váha vzrostla z 18 % v roce 1992 na úroveň 67 % v roce 2001. V roce 2007 již bylo vyčleněno 75,9 % ze zemědělského rozpočtu na výdaje spojené s trhem a na přímé platby, a to jak vázané k produkci, tak i oddělené od produkce. Jedná se tedy o zřejmý trend směřující k posilování i mimoprodukční podpory zemědělství. Tento trend potvrzuje i růst finančních prostředků na politiku rozvoje venkova.

---

²⁴⁸ Označení „McSharryho reforma“ je používáno podle tehdejšího irského komisaře pro zemědělství Raye McSharryho.

²⁴⁹ Cairns Group: koalice exportních zemědělských zemí. Tvoří více než čtvrtinu světového vývozu zemědělských produktů. Název je odvozen od australského města Cairns, kde se roku 1986 konalo první setkání členských států. V současné době má skupina 19 členů, jmenujme například Austrálii, Brazílii, Kanadu, Chile, Indonésii, Malajsi, Nový Zéland nebo Jihoafrickou republiku.

Graf č. 1: Dlouhodobý vývoj prostředků vynakládaných na zemědělský sektor

Zdroj: (Svačinová in König, Lacina, 2009)

V Agendě 2000 bylo také poprvé zmíněno založení samostatného „pilíře“ v rámci SZP, který by se věnoval oblasti rozvoje venkova. Reforma stanovila finanční plán SZP pro období 2000–2006 a pokusila se zhodnotit možné důsledky nadcházejícího rozšíření Evropské unie o země střední a východní Evropy. Agenda 2000 měla velké cíle, ale v plné míře nedošlo k jejich naplnění. EU i nadále bojovala s nadprodukcí, přímé platby byly netransparentní, odměny nebyly dostatečně vázány na výkony ve vztahu k životnímu prostředí a v neposlední řadě bylo zemědělství stále velmi významnou položkou na výdajové straně rozpočtu EU.

Třetí zásadní reforma SZP z roku 2003, tzv. Agenda 2006, nebyla původně plánována. Měla pouze vyhodnotit „Agendu 2000“, ale reformní kroky byly nakonec nevyhnutelné. Agenda 2006 představila mnoho nových opatření. Mezi tyto nové principy lze zařadit „decoupling“, tzn. částečné oddělení přímých plateb od produkce, což umožňuje zemědělcům reagovat na signály trhu dle svého uvážení, dále „cross-compliance“, tzn. přímé platby podmíněny ochranou životního prostředí a „modulace“, tzn. přesun od důrazu na zemědělství (I. pilíř SZP) k důrazu na rozvoj venkova (II. pilíř SZP).

Členské země odmítly úplné oddělení plateb od produkce. Obávaly se, že by mohlo dojít k odklonu od výrobní činnosti. Došlo tedy ke kompromisu. Část přímých plateb zůstala úplně vázána na produkci, část omezeně a zbytek byl součástí jednotné platby. Všechna tato opatření měla samozřejmě odlišné podmínky plnění pro „staré“ a „nové“ členské země. I po této reformě nadále platily původní cíle SZP, akorát se zásadně změnil způsob jejich dosažení.

Nakonec se dostáváme k zatím poslední celkové revizi SZP, tzv. kontrole stavu SZP (CAP Health Check), která proběhla v roce 2008. Kontrola stavu SZP neměla být chápána jako další zásadní reforma SZP, pouze jako jakási kontrola a zhodnocení fungování SZP v období od poslední reformy z roku 2003. Jak zmiňovala i tehdejší komisařka pro zemědělství, název neměl evokovat to, že by SZP potřebovala léčit, ale mělo jít spíše o preventivní prohlídku. Od poslední reformy totiž došlo k rozsáhlému a v historii EU velmi významnému rozšíření a bylo třeba zhodnotit dopady rozšíření, pokusit se přizpůsobit podmínky SZP těmto změnám a zapojit nové členy do fungování SZP.

Jedním ze zásadních záměrů reformy bylo zefektivnit a zjednodušit systém přímých plateb tím, že se zvýší míra oddělených plateb v zemích, které se rozhodly zachovat propojení mezi podporou a produkcí. Jediné platby, které tak po schválení reformy zůstaly vázány na produkci a nebyly zahrnuty do jednotné platby na hektar, byly prémie na krávy bez tržní produkce mléka a na kozí a skopové maso. Dále Komise snížila platby největším zemědělským podnikům, které využívají výhody úspor z rozsahu. Tyto změny byly odvozeny od různých kritérií jako například počet vlastníků podniku nebo počet zaměstnanců. Komise se též v souvislosti s tímto bodem zabývala zvýšením minimální rozlohy půdy na jednoho zemědělce. Nejvíce malých farem je v nově přistoupiším Rumunsku.

Dalším důležitým bodem reformy bylo přizpůsobení nástrojů trhu a změna systému nastaveného původně pro několik členů tak, aby vyhovoval aktuální situaci. Třetím důležitým cílem reformy byla nutnost reagovat na nové úkoly: vytvořit stanoviska k otázkám změn klimatu, biopaliv, vodohospodářství, ochrany biodiverzity atd. V rámci reformy tak došlo k přezkoumání norem, které museli farmáři splňovat a k odstranění některých nepodstatných povinností. Místo nich byly přidány nové, které řešily zmíněné nové úkoly. Splnění těchto nových požadavků vyžadovalo finanční investice, což Komise řešila zvýšením převodu přímých plateb do rozpočtu rozvoje venkova. V současnosti se převádí 5 % přímých plateb do rozvoje venkova, dle Komise by to v roce 2013 mohlo být až 13 %. Reforma byla oficiálně schválena v listopadu 2008, kdy ministři zemědělství členských zemí dospěli v otázce kontroly stavu SZP k jednomyslné politické dohodě. V rámci této dohody mimo již zmíněné body došlo ještě ke zrušení pravidla o vynětí půdy z produkce. To znamená, že se zrušil požadavek, aby zemědělci nechávali 10 % orné půdy ladem, tím bylo opět umožněno maximalizovat produkční potenciál.

V rámci reformy bylo také schváleno, že si mohou členské státy ponechat 10 % vnitrostátních rozpočtových stropů na přímé platby používané na environmentální opatření v daném odvětví. Novým členským zemím byl také v rámci této dohody odložen přechod na systém SPS. Až do roku 2013 budou moci i nadále používat zjednodušený režim SAPS. Pro členské státy od přijetí této reformy též nově platí, že minimální platba na zemědělský podnik by měla být 250 eur a platba bude uskutečněna pouze, když bude mít podnik rozlohu alespoň 1 hektar. Od roku 2012 budou též zrušeny prémie pro energetické plodiny. *(Svačinová in König, Lacina, 2009)*

Vliv SZP na evropský integrační proces

Ačkoli mnoho členských zemí neustále SZP kritizuje kvůli její finanční náročnosti, nelze této politice upřít také pozitivní vliv, který bezpochyby měla během své dlouhodobé existence na růst politické integrity EU. Při tvorbě stanovisek, reforem či nařízení v rámci SZP jsou členské státy nuceny spolupracovat, jednat a hledat společný kompromis vyhovující všem 27 zemím EU, což není vždy snadné a vyžaduje to hodně času a ochotu všech zúčastněných najít vhodné řešení. Každé zásadní reformě SZP předcházelo mnoho kol jednání a několikaměsíční diskuse o návrhu Evropské komise, do kterého pak byla většina konstruktivních připomínek zapracována.

Zemědělský sektor je velmi nestabilní, což způsobuje mnoho specifických faktorů, které bohužel nelze eliminovat. Jedná se například o dlouhodobý výrobní cyklus, omezenou skladovatelnost, přírodní podmínky, klimatické vlivy, biologický charakter výroby, nesoulad výrobního procesu s požadavky trhu, nesoulad nákladů a výnosů, nerovný vztah dodavatel-odběratel atd. Právě z důvodu působení těchto činitelů potřebuje zemědělský sektor finanční podporu a dle mého názoru bylo přesunutí zemědělské politiky na evropskou úroveň správné rozhodnutí. Vše je regulováno centrálně, členské státy mají stejné podmínky nebo spíše v budoucnu budou nejspíše mít, až dojde k vyrovnání přímých plateb v roce 2013. SZP na úrovni EU tvoří jakousi záchranou síť evropským zemědělcům a snaží se sjednotit a uspokojit jejich zájmy.

Ačkoli pokud se jedná o přímé platby farmářům, tak Středisko pro evropskou reformu (CER) ve Spojeném království zveřejnilo na přelomu let 2005/2006 studii, která dokazuje, jak neefektivní a nespravedlivá je SZP EU. Při tomto systému a daných pravidlech prosperují díky SZP hlavně velké farmy v bohatých zemích EU. Nové členské státy nezískávají ze SZP tolik financí jako staří členové EU. Jak bylo dohodnuto, v roce 2004 dostali čtvrtinu toho, co původní členové EU-15 a k vyrovnání by mělo dojít do roku 2013. Studie dále uvádí „...i tak v roce 2013 budou země střední a východní Evropy dostávat méně v přepočtu na hektar nebo na zemědělce než staré členské země, protože jejich farmy méně vynášejí a jsou více náročné na pracovní sílu. Pokud zůstanou platná nynější pravidla, bude průměrná platba v přepočtu na hektar 183 eur v nových, ale 256 eur ve starých členských zemích.“ SZP podle studie nejen dává přednost bohatším členským zemím, ale nepoměrně zvýhodňuje velké, bohaté farmy. Přibližně 80 % plateb jde 20 % největších farem. Ve Francii dostává jedno procento největších farem více dotací než 40 % nejmenších farem dohromady (Agroweb, 2005). SZP tedy nejspíše nebude úplně spravedlivá ani po vyrovnání přímých plateb starých a nových členských zemí, protože náklady na fungování farem v nových členských zemích jsou vyšší a výnosy naopak nižší než v původní patnáctce. Nové členské země by tedy naopak měly získávat vyšší dotace, aby celková úroveň jejich zemědělství vzrostla a byla srovnatelná se zemědělstvím v EU-15. Dokud se toto nevyřeší, budou přímé platby stále tak trochu trnem v oku evropské integrace.

Jako pozitivní vliv na evropskou integraci lze naopak brát vymezení tří základních principů. První z nich princip finanční solidarity jsem již zmiňovala dříve. Další používaný mechanismus SZP je tzv. princip jednotného společného trhu se zemědělskými výrobky, který funguje tak, že v rámci EU platí volný pohyb produktů. Na tomto trhu má každý stejné možnosti uplatnění, protože uvnitř EU je zakázáno aplikovat ochranné mechanismy používané v zahraničním obchodě. Pro zemědělský obchod na společně řízeném trhu platí jednotná legislativa s jednotnými regulačními nástroji a společnými cenami. Na celém vnitřním trhu platí jednotná pravidla pro jednotlivé skupiny výrobků, tzv. Společné tržní organizace (STO). Tento princip je pro zesílení vazeb uvnitř EU velmi pozitivní. Zemědělci, kteří produkují výrobky v jednotlivých oddělených STO, spolu navzájem komunikují a spolupracují i přes hranice jednotlivých států a například při nedávné reformě trhu s vínem se snažili Italové, Španělé a Francouzi najít společná stanoviska i napříč státy.

Poslední princip, který se uplatňuje v rámci SZP EU je princip tzv. komunitární preference. Ten spočívá v upřednostňování zemědělských výrobků vyprodukovaných na území EU před těmi zahraničními. Toto pravidlo též zajišťuje ochranu vnitřního trhu před nestabilitou světových cen a také před levným dovozem ze zemí mimo EU (cla, certifikáty atd.). Produkty Unie určené na vývoz jsou také podporovány různými regulačními mechanismy, jako jsou vývozní dávky. Tento princip přispívá k odbytové jistotě a cenové stabilitě vnitřního trhu EU. Tento mechanismus používaný v EU má také dobrý vliv na posílení unijního trhu a podpoření vazeb mezi státy. Členské země spolu za těchto podmínek na agrárním trhu více obchodují. Bohužel má ale toto opatření silně negativní dopady na obchodní vztahy mimo EU. Některé jiné světové velmoci se kvůli těmto zavedeným pravidlům nemohou na evropském trhu prosadit. Světová obchodní organizace (WTO) jednoznačně vidí tyto unijní pravidla jako diskriminační a navíc způsobující deformaci světového trhu. Tlak WTO v posledních desetiletích velmi sílí, a proto se EU snaží vývozní subvence a dovozní cla v rámci SZP omezovat. Je ale třeba tyto ztráty evropským zemědělcům nějak kompenzovat, a proto roste úroveň přímých plateb a tím pádem i zatížení rozpočtu SZP, potažmo EU. Každé částečné řešení má tedy většinou dopad zase někde jinde a nelze ho brát jako ideální konečné řešení. Proto je třeba tuto politiku stále reformovat a hledat nová lepší řešení.

Závěr

Jaká je tedy role SZP v evropském integračním procesu? A jaký vliv má na SZP neustálé rozšiřování Společenství? Tento článek jednoznačně ukazuje, že SZP hraje v tomto procesu velmi důležitou roli, protože již od počátku bylo složité dohodnout se mezi zakládajícími členy na jasných pravidlech této politiky, které by vyhovovaly všem. Jednání byla vždy zdoluhavá a také poměrně častá a hledání daného kompromisu vyčerpávající. Členské státy tak musely kvůli této komplikované politice častěji komunikovat a tím se jejich vazby také utužovaly. Proto lze říci, že SZP měla a veskrze stále má dobrý vliv na evropskou integraci. Protože, i když spolu státy komunikují kvůli negativním dopadům SZP, jsou nuceni spolu jednat, a tak je tato politika právě i z tohoto důvodu důležitým motorem evropské integrace. Žádný stát u debat o SZP většinou nechce chybět, ať už chce v debatě zastávat jakékoli stanovisko.

Pokud bychom se zaměřili detailněji na to, co konkrétně v rámci SZP posiluje evropskou integraci, tak jsou to jednoznačně STO a také různá opatření v rámci politiky rozvoje venkova. Například tzv. Místní akční skupiny (MAS), které se v dané oblasti starají o venkovský prostor. Tyto MAS také vzájemně spolupracují například na povodí řek a tím pádem vznikají i přeshraniční spolupráce, které opět posilují vzájemné sousedské vztahy a evropskou integraci.

Také postupné rozšiřování EU je velmi složitý proces a na SZP vždy mělo a stále má silný a hlavně dlouhodobý dopad. Především v posledním desetiletí vstoupily do EU a tedy i do SZP některé státy s velmi zaostalým zemědělským sektorem. Je tedy třeba těmto nově přistoupičším zemím podat pomocnou ruku, upravit podmínky v rámci SZP tak, aby

vyhovovaly všem a zajistit do budoucích let fungující systém dotací a regulací. Jako pozitivní krok lze hodnotit také program předvstupní pomoci v rámci SZP, který má za cíl vylepšit podmínky v zemědělském sektoru dané kandidátské země ještě před vstupem. Toto opatření má pak jednoznačně pozitivní vliv na evropskou integraci a také na úspěšné rozšiřování EU, protože právě problematika zemědělství hraje kolikrát při vstupních jednáních velmi důležitou roli.

Nyní tedy nezbývá než čekat, co pro budoucnost SZP udělá nový rumunský eurokomisař pro zemědělství a rozvoj venkova Dacian Cioloș, zda dodá této kontroverzní politice jasný rámec a umlčí tak jednou pro vždy její kritiky z řad evropských velmocí. A co doporučit panu komisařovi? Snad jen, že je třeba i *nadále posilovat zemědělství EU a zlepšovat jeho konkurenceschopnost*, především po posledním rozšíření o dva nové převážně zemědělské státy. I nadále směřovat ke *snižování nákladů na tuto politiku*, což by bylo možné například větším kofinancováním z národních zdrojů, ale hlavně by to bylo možné řešit oddělením ostatních politik, které pod zemědělskou politiku také částečně spadají a jsou z ní financovány jako například politika rozvoje venkova, politika životního prostředí, což by mohlo rozpočtu SZP velmi ulehčit. Hlavním cílem by také do budoucna mělo být *srovnání úrovně dotací* a další důležité směry pak také vidím v *zatraktivnění tohoto sektoru pro mladé lidi* a v *zlepšení informovanosti a vzdělanosti o SZP u široké veřejnosti*. Neméně důležité je též věnovat *více pozornosti situaci vně EU* a vztahům s WTO.

Použitá literatura

- [1] Agroweb. *Zemědělská politika Evropské unie je neefektivní*. Článek ze dne 14. 12. 2005 [online]. Praha, 2005 [cit. 2010-06-08]. <http://www.asz.cz/cs/zpravy-z-tisku/zemedelska-politika/zemedelska-politika-evropske-unie-je-neefektivni.html>
- [2] BEDNAŘÍK, Z. a kol. *Integrace zemědělství Evropského hospodářského společenství*. Praha : Academia, 1970. 332 s.
- [3] Evropská komise. Generální ředitelství pro zemědělství a rozvoj venkova. *Společná zemědělská politika*. 2010 [cit. 2010-06-07] http://ec.europa.eu/agriculture/publi/capexplained/cap_cs.pdf
- [4] FIALA, P., PITROVÁ, M. *Evropská unie*. Brno : CDK, 2003. 743 s. ISBN 80-7325-015-2.
- [5] KÖNIG, P., LACINA, L. a kol.: *Rozpočet a politiky Evropské unie*. Praha: C.H. Beck, 2004. 374s. ISBN 80-7179-846-0.
- [6] NEUMANN, P. *Společná zemědělská politika EU: vznik, vývoj a reformy, mezinárodní komparace*. Praha : Oeconomica, 2004. 66 s. ISBN 80-245-0814-1.

- [7] SVAČINOVÁ, T.: CAP Health Check – Prevention or Revision Needed?
- [8] in Gaëtane Ricard-Nihoul and Elvire Fabry (eds.), Think Global, Act European, Paris: Notre Europe – Fondation pour l'innovation politique, 2008;
http://www.europeum.org/doc/materialy/TGAE_GB_DEF.pdf
- [9] SVAČINOVÁ, T. *Ochrana přírodních zdrojů a hospodaření s nimi*. In KÖNIG, P. a kol. *Rozpočet a politiky Evropské unie: příležitost pro změnu*. Praha : C.H. Beck, 2009. ISBN 978-80-7400-011-9.
- [10] SVAČINOVÁ, T. : Deepening and Widening and the Common Agriculture Policy. Publikováno v rámci projektu EU-CONSENT,
- [11] <http://www.eu-consent.net/content.asp?contentid=1773>
- [12] TIKAL, S. Zkušenosti z otevírání irské ekonomiky. *Politická ekonomie*, č. 3. Praha, 1992.
- [13] TVRDOŇ, J. *Britské zemědělství pod drobnohledem*. *Ekonom* č. 12. Praha, 1993.

Ing. Tereza Svačínová

Katedra západoevropských studií FSV UK

Rytířská 31

Praha 1 – 110 00

E-mail: svacinova.t@email.cz

Ambície Číny stať sa lídrom rozvojových krajín

Nóra Szikorová

Abstrakt

Ekonomický rast Číny sa stal v poslednej dekáde najmedializovanejšou témou na svete. Súčasný a budúci vývoj Číny ako potenciálneho centra moci je možné analyzovať z niekoľkých aspektov. Cieľom článku je poukázať na vznik nového centra v rámci rozvojových krajín, ktoré nielen z ekonomického hľadiska, ale aj z politického či kultúrneho ponúka alternatívu k „západnému“ modelu. Na základe jednotlivých klasifikácií rozvojových krajín je možné poukázať na postavenie Číny v rozvojovom svete a jej vplyv na túto skupinu krajín v rozličných aspektoch. Budúce scenáre vývoja ČĽR v komparácii s Indiou dokazujú, že aj napriek faktorom, ktoré môžu narušiť ekonomický rozmach a politický systém Číny, jej vodcovstvo v rozvojovom svete je v najbližších rokoch viac než pravdepodobné.

Kľúčové slová: ČĽR, centrum moci, India, rozvojový svet

Abstract

The economic growth of China in the last decade has become one of the most discussed economic topics in the world. The aim of the presented paper is to analyze China as an emerging center of power within the group of developing countries offering an alternative to the economic, political and cultural characteristics of the „Western model“. Based on a number of diverse classifications of developing countries we focus on the role and influence of China in the group of developing countries. Future scenarios comparing China with India lead to the conclusion that long-term Chinese leadership in developing world is highly probable, regardless of the various factors that can endanger economic boom and political system in China.

Keywords: PRC, center of power, India, developing world

Rôzne prístupy ku klasifikácii RK

Podľa teórií periférneho hospodárstva patria Čína aj India do svetovej dediny, ktorej hospodársky rozvoj je určený rozvojom vo svetom meste (centre). Avšak hospodársky rozvoj týchto dvoch krajín ako aj ich narastajúci vplyv vo svetovom hospodárstve ovplyvňujúci rast mnohých ekonomík sveta ich vylučuje z tohto predpokladu. Okrem toho, podľa argentínskeho predstaviteľa latinskej školy tejto teórie, Raúla Prebischa, je zhoršujúce sa postavenie periférie dané neekvivalentnou výmenou medzi „centrom“ a „perifériou“, konkrétne rozdielnym sklonom k importu. Prebisch predpokladá, že sklon k importu je v periférii omnoho vyšší než v centre, a tým aj pri rovnakom tempe rastu hospodárstva sa zahranično-obchodné postavenie periférie zhoršuje (zhoršujú sa reálne výmenné relácie

a rastie neekvivalentná výmena). Preto je podľa neho nutné, aby tempo hospodárskeho rastu v periférii bolo pomalšie ako v centre.²⁵⁰

Ak by mala Prebischova teória platiť, Čína a India, kde sklon k importu je omnoho nižší než v rozvinutých trhových ekonomikách a ich hospodárstvo za posledné desaťročie rástlo v priemere okolo 10 % v Číne a okolo 7,2 % v Indii²⁵¹, teda omnoho vyšším tempom než ekonomika hospodársky vyspelých štátov, by mali byť preradené z periférie do ekonomického centra. Podľa klasifikácie OSN – Programu OSN pre rozvoj (UNDP), patria obe do skupiny rozvojových krajín, teda do periférie. Používa sa na to ukazovateľ index ľudského rozvoja, prostredníctvom ktorého sa zaraďujú medzi krajiny so stredným rozvojom – Čína na 92. mieste s HDI 0,772; India na 134. mieste s HDI 0,612. Aj podľa klasifikácie Svetovej banky patria obe krajiny (podľa metódy Atlas) ku krajinám s nižším stredným príjmom – Čína 2770 USD, India 1070 USD za rok 2008. Medzinárodný menový fond kategorizuje krajiny na základe hrubého národného príjmu na obyvateľa, diverzifikácie exportu a stupňa integrácie krajiny do svetového finančného systému a zoznam jednotlivých kategórií zverejňuje v správe „World Economic Outlook Report 2009“²⁵². Podľa nej patria obe krajiny taktiež na zoznam rozvojových krajín. Tento fakt je možné v súvislosti s teóriami periférneho hospodárstva vysvetliť buď ich popretím alebo vznikom nového centra v rámci svetovej periférie.

Rozvojové krajiny majú preferenčné postavenie aj na pôde Svetovej obchodnej organizácie. Platí pre ne princíp nerecipocity vo vzťahu k hospodársky vyspelým štátom, majú predĺžené lehoty na plnenie záväzkov vyplývajúcich z dohôd WTO, širší prístup k trhom ostatných štátov, zabezpečenú ochranu svojich záujmov, administratívnu a právnu podporu.

Existuje niekoľko akroným pre veľké rozvojové krajiny. Najčastejšie používaným označením je BRIC od Goldman Sachs, zahŕňajúce aj Brazíliu a Rusko. Súčasný pomalý ekonomický rast Ruska však vzbudzuje otázky o jeho postavení, ako potenciálnej veľmoci a objavujú sa náhrady – napr. Indonézia na vytvorenie zoskupenia BICI. Netreba zabúdať ani na krajiny CIVETS (cibety) – Kolumbia, Indonézia, Vietnam, Egypt, Turecko a Juhoafrická republika.²⁵³

Scenáre pre budúci rozvoj Číny

Ekonomický rast Číny sa stal najviac medializovanou témou posledného desaťročia. Dokonca prekonal témy ako vojna v Iraku, či útoky 11. septembra a vojna proti terorizmu.²⁵⁴ Jej HDP v parite kúpnej sily dosahuje hodnotu 7,9 biliónov medzinárodných dolárov, čo ju radí na druhé miesto za USA. Predpokladá sa, že by mala obsadiť druhú priečku aj podľa

²⁵⁰ PREBISCH, R.: Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. 1959, s 251-273

²⁵¹ Podľa online databázy Svetovej banky: World Development Indicators. 2009. Dostupné na internete: <<http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/member.do?method=getMembers&userid=1&queryId=135>>

²⁵² IMF: World Economic Outlook Report, 2009. s. 183.

²⁵³ BRICS and BICIs. In: *The Economist*. [Online.] 2009. [Cit. 2.3.2010.] Dostupné na internete: <http://www.economist.com/blogs/theworldin2010/2009/11/acronyms_4>

²⁵⁴ China's rise most read story of the decade. In: *China Daily*, 8.12.2009.

výšky nominálneho HDP od roku 2011. Obyvateľstvo Číny tvorí takmer 20% celosvetovej populácie.²⁵⁵ Vysoký ekonomický rast a veľkosť krajiny robí z Číny atraktívneho obchodného partnera. V roku 2009 Čína predbehla Nemecko a stala sa najväčším exportérom sveta. V oblasti priamych zahraničných investícií je Čína tretia na svete: v roku 2008 do nej prúdilo po USA a Francúzsku najviac priamych zahraničných investícií. Komparatívnou výhodou krajiny je aj to, že ak sa zvýšia mzdy a životná úroveň, podľa predpokladov sa to udeje len na východnom pobreží. Výrobu tak nebude nutné presúvať do ešte lacnejšieho Vietnamu, ale postačí vybudovanie fabrík na západe krajiny. V oblasti vedy a výskumu prúdilo do Číny 9,2% investícií v celosvetovom meradle, čo ju posunulo na 3. priečku za USA a Japonskom.²⁵⁶

Podľa štúdie Svetového ekonomického fóra existujú 3 alternatívy budúceho vývoja Číny:²⁵⁷

1. Regionálne väzby – scenár zverejnený v Bielej knihe vlády, ktorý vyzdvihuje čínsky rozvoj za posledných 25 rokov a predpovedá pokračovanie v tejto ceste napriek sťaženým podmienkam zo strany protekcionistického „Západu“. Vytvorí sa ázijský hospodársky priestor s jednotným trhom a Čína sa stane vzorom pre celý región z hľadiska reforiem a rozvoja. Bude jej patriť sféra vplyvu nad Áziou.
2. Nesplnený sľub – scenár zastávaný mnohými kritikmi nedostatočných štrukturálnych reforiem na podporu kontinuálneho ekonomického rozvoja. Skorumpovaná vláda nebude schopná udržať hospodársky rast krajiny bez reforiem a vzniknú občianske nepokoje. Krajina začne zaostávať v oblasti inovácií a priame zahraničné investície sa stiahnu. Spôsob konania vlády na záchranu ekonomiky len zhorší situáciu.
3. Nová hodvábna cesta – scenár, ktorý popisuje mierovú geopolitickú integráciu Číny, aj napriek interným prekážkam. Čína podnikne potrebné kroky na udržanie mieru v regióne ako aj klimateknej bezpečnosti. Úspešne prevedie administratívne, finančné a právne reformy. Mala by sa stať významným centrom investícií, inovácií a technologického pokroku a globálnou veľmocou.

Čína a jej vplyv na rozvojový svet

Niet pochýb, že sa Čína stane supervelmocou. Dokonca aj podľa správy Národnej spravodajskej rady USA o globálnych trendoch v roku 2025 je len málo krajín, ktoré by mali lepšie predispozície na ovplyvňovanie budúceho svetového diania, než je Čína. Ak bude pokračovať v súčasnom trende rozvoja ekonomiky, stane sa druhou najväčšou ekonomikou, najväčším importérom nerastných surovín, najväčším znečisťovateľom a vojenským lídrom sveta.²⁵⁸ Nie je nutné, aby si táto krajina vydobýjala moc vojensky. Postačí, ak si kúpi svojich potenciálnych spojencov i nepriateľov.

²⁵⁵ Podľa online databázy Svetovej banky v roku 2008 žilo na Zemi 6,692 mld. Obyvateľov, z toho 1,3256 mld. Číňanov. World Bank: Population 2008.[Online.] 2009 [Cit. 5.3.2010.]

Dostupné na internete: <<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/POP.pdf>>

²⁵⁶ UNESCO Institute for Statistics: A Global Perspective on Research and Development. 2009, s 5.

²⁵⁷ WEF: China and the World: Scenarios to 2025. Executive Summary, 2006. s. 3

²⁵⁸ NIC: Global Trends 2025: A Transformed World, november 2008. s.29.

Existujú 4 motívy priamych investícií v zahraničí: hľadanie nových technológií, lacných surovín a zdrojov, nových trhov a investovanie za účelom znižovania nákladov.²⁵⁹ Čínske investície v USA, EÚ či v Kanade sú príkladom pre motív hľadania nových technológií a získania know-how, pričom zvyšné tri motívy demonštrujú jej angažovanosť v rozvojovom svete. Prístup k lacným surovinám umožňuje lacnú čínsku výrobu a udržuje tak zamestnanosť čínskej pracovnej sily. Od roku 2005 je Čína druhým najväčším importérom africkej ropy po USA. V roku 2008 importovala 1,1 milióna barelov ropy z Afriky, čo predstavuje 30% jej celkových importov ropy.²⁶⁰ V súčasnosti má Afrika práve vďaka exportu ropy do Číny prebytok bežného účtu platobnej bilancie. Naopak, čínsky export do Afriky predstavuje len 3% z jej celkového exportu.²⁶¹ Napriek tomuto malému podielu je africký trh s populáciou vyše 985 miliónov obyvateľov a vysokým populačným rastom pre čínske podniky lákavý. Trhy afrických štátov, ktoré sa postupom času stanú rozvinutejšie a bohatšie, predstavujú budúce odbytko čínskych výrobkov. Okrem toho, dobré obchodné vzťahy, ktoré si Čína buduje s africkými ekonomikami jej zaisťujú budúcu lacnú výrobu v týchto krajinách.

Ekonomika Sudánu rastie vďaka čínskym investíciám v jej ropnom sektore. Podľa štatistík British Petrol má táto krajina dokázané zásoby ropy v objeme 6,7 mld. barelov ropy, čo predstavuje 0,5% svetových zásob.²⁶² Takmer 75% exportu krajiny tvoril podľa údajov WTO v roku 2008 ropný priemysel, ktorý tam vybudovala ČĽR po tom, ako sa kvôli občianskej vojne americké a kanadské spoločnosti stiahli zo Sudánu. Stala sa hlavným investorom v ropnom priemysle krajiny a v s ním súvisiacich infraštruktúrnych projektoch. Následne sa stala jej najväčším zákazníkom a zabránila uvaleniu sankcií na Sudán na pôde Bezpečnostnej rady OSN za vykonanie genocídy a páchanie zločinov voči ľudskosti v Darfúre, čo malo negatívny ohlas vo svete. Rovnako negatívny ohlas mala aj zvýhodnená pôžička v hodnote 2 miliárd dolárov pre Angolu, ktorou si čínska vláda zabezpečila právo na prieskum a spomalila prijatie opatrení na spriehľadnenie ropného priemyslu, na ktoré tlačil MMF. Tým, že Angola získala pôžičku od Číny, nie je odkázaná na pomoc MMF a neurguje ani reformy, ktoré MMF žiada. Podobne získala Čína licenciu na riadenie 4 nigérijských rafinérií za postavenie vodnej elektrárne. Ako najväčší spotrebiteľ medi na svete, Čína investovala do ťažobného sektora Zambie, do kobaltových a medených baní v DR Kongo, zmietanej občianskymi nepokojmi, do vybudovania luxusných hotelových komplexov v politicky nestabilnej Sierra Leone, do vývoja antimalarií pre Ugandu, či do cementární, výstavby podnikov a kongresových centier v Egypte.

V roku 2008 prúdili do Afriky z Číny investície vo výške 5,49 miliardy USD²⁶³, najmä do infraštruktúry, ťažobného sektoru, dopravy a poľnohospodárstva. Strategické investície

---

²⁵⁹ KAPLINSKY, R.: The Impact of China and India on the Developing World, 2007. s 18

²⁶⁰ Energy Information Administration, Official Energy Statistics from the U.S. Government. Dostupné na <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/China/Oil.html>

²⁶¹ Vypočítané podľa štatistických údajov WTO pre rok 2007.

²⁶² BP Statistical Review of World Energy June 2009, 2009. s.6.

²⁶³ MOFCOM: 2008 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment, 2009. s. 68

prúdia aj do finančného sektora jednotlivých krajín. Geografickú orientáciu čínskych investícií za rok 2008 ilustruje nasledovná tabuľka:

Miesto	Krajina	Celkové investície ČĽR v mil.USD
1.	JAR	3048,62
2.	Nigéria	795,91
3.	Zambia	651,33
4.	Sudán	528,25
5.	Alžírsko	508,82
6.	Maurícius	230,07
7.	Tanzánia	190,22
8.	Madagaskar	146,52
9.	DR Kongo	134,14
10.	Egypt	131,35

Tab. 1. Celkový stav čínskych priamych investícií v jednotlivých štátoch Afriky v roku 2008 (Prameň: Vlastné spracovanie podľa MOFCOM: Statistical Bulletin China's Outward Foreign Direct Investment 2008)

Čína investuje aj v ďalších regiónoch sveta. Vo Venezuele stavia domy a siete z optických vlákien. V Jordánsku vybudovali Číňania štyri z piatich novopostavených priehrad. Čína investuje v krajinách, kde súkromný sektor „západných“ štátov na to nemá odvahu a „západné“ vlády nemajú záujem.

Nie je oprávnené vyčítať Číne ani podporu nedemokratických režimov, pretože demokratický „Západ“ koná rovnako. S jediným rozdielom. Čína ponúka diplomatickú, ekonomickú či strategickú pomoc každej krajine, ktorá je „Západom“ opovrhnutá a odsúdená na politickú izoláciu a sankcie. V súčasnosti najdiskutovanejším a najprominentnejším príkladom sú KĽDR, či Irán. Zabúda sa však na to, že najväčšími predajcami zbraní sú USA Rusko, Veľká Británia a Francúzsko²⁶⁴ (členovia Bezpečnostnej rady OSN) a Nemecko.

Čína vytvára určitý protipól „Západu“ na pôde jednotlivých medzinárodných organizácií (BR OSN, WTO, G 20 MMF,...), a tak demonštruje fakt, že existuje aj iná cesta pre rozvojový svet, než sledovať „jediné správne západné“ pravidlá a zákony.

Ďalším spôsobom, ako si Čína získava moc v rozvojovom svete je migrácia. Na jednej strane vláda umožňuje obyvateľom rozvojových krajín štúdium na prestížnych čínskych univerzitách a poskytuje im štipendiá, na druhej strane si pomáha africkému obyvateľstvu školeniami odborníkov, či výučbou čínskeho jazyka pre zjednodušenie komunikácie medzi čínskymi investormi a domácim obyvateľstvom. Na afrických univerzitách vyučuje niekoľko stoviek čínskych pedagógov a naopak, niekoľko tisíc afrických študentov študuje ročne v Číne (2757 v roku 2005²⁶⁵), pričom do roku 2012 sa má zvýšiť počet štipendií pre afrických

²⁶⁴ GRIMMETT, R.F.: Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2001-2008. 2009, s 76.

²⁶⁵ ROTBERT, R.I.: China into Africa: Trade, Aid, and Influence, 2008, s 29.

študentov na 5 500. Boli otvorené Konfuciove inštitúty (napr. Keňa, Nigéria, Rwanda, Zimbabwe, JAR) a Ministerstvo školstva ČĽR robí každoročne workshopy o vzdelávacej pomoci v rozvojových krajinách s dôrazom na Afriku. Čína organizuje vzdelávacie semináre na vyškolenie afrických odborníkov. V Afrike sa nachádza v súčasnosti približne 750 tisíc čínskych migrantov²⁶⁶.

Poslednou oblasťou, kde sa črtá líderstvo Číny v rozvojovom svete je otázka klimatických zmien a ochrany životného prostredia. V tejto oblasti má Čína len málo skúseností, keďže za posledných 30 rokov svojho ekonomického „boomu“ environmentálne hľadisko bolo azda to posledné, ktoré čínske firmy a vláda brali do úvahy. Pozícia Číny na Kodanskom samite a nedávne podpísanie miernejšej verzie Kodanskej dohody, tento fakt len podporuje. Čína a väčšina rozvojových krajín považuje klimatické zmeny za agendu hospodársky vyspelého „Severu“ a spomaľujú pokrok v tejto oblasti, kým sa nenájdu menej nákladné alternatívy zníženia emisií než je obmedzenie ekonomického rastu. Zanedbávanie otázky klimatických zmien z čínskej strany má už teraz markantný vplyv na okolité krajiny. Odhaduje sa, že emisie oxidu siričitého z čínskych tovární sa podieľajú z 30 až 50 percent na vzniku kyslých dažďov v Južnej Kórei a v Japonsku.²⁶⁷

Indická konkurencia

Zabrániť Číne v tom, aby sa stala supervelmocou môže len náhodná súhra okolností, keď by vysoké tempá rastu čínskej ekonomiky spôsobili prehĺbenie regionálnych disparít, neuspokojený dopyt po nerastných surovinách, devastáciu životného prostredia, zvýšenú úroveň korupcie a obyvateľstvo by sa začalo búriť proti Komunistickej strane Číny. Opatrenia vlády by už viac nedokázali udržať stabilný rast HDP a vznikol by politický tlak na nahradenie KSC. Politickí lídri Číny sa však bez pochyb budú snažiť eliminovať akékoľvek ohrozenie svojej pozície a dá sa predpokladať, že včas zakročia.

V periférii vzniká nové centrum a stavia základy multipolárneho zriadenia moci vo svete. Záleží individuálne od vlád jednotlivých štátov rozvojového sveta ako túto príležitosť využijú pre svoj vlastný rozvoj. Pri kontinuálnom intenzívnom ekonomickom raste Indie vzniká potenciál ďalšieho pólu v rozvojovom svete, ktorý môže vytvárať kontrolný mechanizmus a alternatívu v periférii. Čína je však v rozvoji o niekoľko dekád pred Indiou a je zatiaľ aj slobodnejšia. Svedčí o tom napríklad aj prístup lokálneho obyvateľstva k internetu a prístup zahraničia k ich trhom pri zakladaní firiem. V Číne má prístup k internetu 360 miliónov ľudí, čo je podstatne viac než v 81 miliónov používateľov v Indii.²⁶⁸ Na rok 2010 sa zaraďuje ČĽR na 89 miesto a India na 133 v jednoduchosti začatia podnikania v krajine.²⁶⁹ „V

²⁶⁶ POLITZER, M.: China and Africa: Stronger Economic Ties Mean More Migration.[Online.] Migration Policy Institute, Washington, D. C.: 2008. [Cit. 8.3.2010.]

Dostupné na internete: <<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=690>>

²⁶⁷ UMBACH, F.: Global Energy Security and its Geopolitical Consequences to EU-Asian Relations, 2005. Citované podľa KAPLINSKY, R.: The Impact of China and India on the Developing World, 2007. s 18.

²⁶⁸ Podľa štatistických údajov na IWS: Asia Internet Usage and Population. [Online databáza.] september 2009 [Cit. 14.3.2010.] Dostupné na internete: <<http://www.internetworldstats.com/stats3.htm#asia>>

²⁶⁹ Podľa štatistických údajov IBRD, WB: Doing Business 2010. 2009, s 4.

Čína je poriadok a niekedy v budúcnosti sa z nej pravdepodobne stane demokratická republika. India má demokraciu, ale dosahuje slabšie výsledky, pretože je chaotická... India je veľká, avšak zatiaľ bezvýznamná.²⁷⁰

Vplyv Číny na budúce globálne trendy môže byť narušený niekoľkými faktormi, predovšetkým v rámci krajiny. Jej vodcovstvo v rozvojovom svete je však v najbližších rokoch, viac než pravdepodobné.

Použitá literatúra

- [1] British Petrol: *BP Statistical Review of World Energy June 2009*. [Online.] London: BP, jún 2009. [Cit. 8.3.2010.] Dostupné na internete <www.bp.com/statisticalreview>
- [2] BRICS and BICIs. [Online.] In: *The Economist*, 26.11.2009. [Cit. 2.3.2010.] Dostupné na internete:
<http://www.economist.com/blogs/theworldin2010/2009/11/acronyms_4>
- [3] China's rise most read story of the decade. [Online.] In: *China Daily*, 8.12.2009. [Citované 11.2.2010.] Dostupné na internete
<http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-12/08/content_9139100.htm>.
- [4] EIA: Official Energy Statistics from the U.S. Government. [Cit. 12.11.2009] Dostupné na <<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/China/Oil.html>>
- [5] GRIMMETT, Richard.F.: *Conventional Arms Transfers to Developing Nations, 2001-2008*. [Online.] Washington, D.C.: Congressional Research Service, 4.9.2009. [Citované 3.3.2010.] 84 s. Dostupné na internete:
<<http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/R40796.pdf>>.
- [6] IBRD, WB: *Doing Business 2010*. Palgrave MacMillan: Washington D.C., 2009. 215 s. ISBN: 978-0-8213-7961-5
- [7] IMF: World Economic Outlook Report. [Online.] Washington D.C: IMF, apríl 2009. [Citované 27.2.2010.] 228 s. Dostupné na internete:
<<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/text.pdf>>. ISBN 978-1-58906-806-3
- [8] KAPLINSKY, R.: The Impact of China and India on the Developing World. In: *CESifo Forum*, roč. 8, jar 2007, č. 1. ISSN 1615-245X
- [9] KHANNA, P.: [The Second World: Empires and Influence in the New Global Order: How Emerging Powers Are Redefining Global Competition in the Twenty-first Century](#). London: Penguin, 2009. s. 496. ISBN 978-0141027784.
- [10] MOFCOM: *2008 Statistical Bulletin of China's Outward Foreign Direct Investment*. Peking: MOFCOM, 2009. [Cit. 10.11.2009]. Dostupné na internete
<<http://hzs2.mofcom.gov.cn/accessory/200909/1253869308655.pdf>>
- [11] NIC: *Global Trends 2025: A Transformed World*. [Online.] Washington D.C: NIC, november 2008. [Citované 11.12.2009.] 99 s. Dostupné na internete:

---

²⁷⁰ KHANNA, P.: [The Second World: Empires and Influence in the New Global Order: How Emerging Powers Are Redefining Global Competition in the Twenty-first Century](#), 2009, s. 277.

<http://www.dni.gov/nic/PDF_2025/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf>. ISBN 978-0-16-081834-9

- [12] POLITZER, M.: China and Africa: Stronger Economic Ties Mean More Migration. [Online.] Migration Policy Institute, Washington, D. C.: 2008. [Cit. 8.3.2010.] Dostupné na internete: <<http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=690>>
- [13] PREBISCH, Raúl.: Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. In: *The American Economic Review*. [Online], roč. 49, máj 1959, č. 2, s. 251-273. [Citované 1.3.2010.] Dostupné na internete: <<http://www.jstor.org/stable/1816120>>
- [14] ROTBERT, R.I.: China into Africa: Trade, Aid, and Influence. Baltimore: Brookings Institution Press, 2008. 339 s. ISBN 081577561X
- [15] UMBACH, F.: *Global Energy Security and its Geopolitical Consequences to EU-Asian Relations*, 2005. Citované podľa KAPLINSKY, R.: The Impact of China and India on the Developing World. In: *CESifo Forum*, roč. 8, jar 2007, č. 1. ISSN 1615-245X
- [16] UNESCO Institute for Statistics: *A Global Perspective on Research and Development*. . [Online], roč. 2, október 2009, s. 12. [Citované 6.3.2010.] Dostupné na internete: <http://www.unesco.org/science/psd/thm_innov/Fact_Sheet_2009.pdf>
- [17] World Bank: *Population 2008*. [Online databáza.] 2009. [Citované 5.3.2010.] Dostupné na internete: <<http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/POP.pdf>>
- [18] World Bank: *World Development Indicators*. [Online databáza.] 2009. [Citované 1.3.2010.] Dostupné na internete: <<http://ddp-ext.worldbank.org/ext/DDPQQ/member.do?method=getMembers&userid=1&queryId=135>>
- [19] WEF: *China and the World: Scenarios to 2025. Executive Summary*. [Online.] Geneva: WEF, 2006. [Citované 27.2.2010.] 12 s. Dostupné na internete <http://www.weforum.org/pdf/Asia/China_Scen.pdf>

Ing. Nóra Szikorová

Katedra medzinárodných ekonomických vzťahov a hospodárskej diplomacie

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: nora.szikorova@euba.sk

Laický prvek v soudnictví

Karel Šabata - Ondřej Šabata

Abstrakt

Veřejnost často zdůrazňuje nedůvěru k práci justice a soudů. Překonat tuto často vyjadřovanou nedůvěru k justici, je možné větším zapojením veřejnosti. Účast laiků na rozhodování soudu přináší výhody, které si v běžné aplikační praxi pod břemen mnoha pracovních povinností dostatečně neuvědomujeme.

Klíčová slova: Právo, justice, veřejnost, rozhodování, praxe, legislativa

Abstract

Public often emphasizes mistrust to the work of the judiciary and courts. To overcome this mistrust is often demonstrated by the judiciary, it is possible by the greater involvement of the public. Participation of the laity in decision-making of a tribunal brings benefits, which we don't realize sufficiently because of the application loads in practical life.

Keywords: Law, justice, public, decide, practice, legislation

Úvod

Vztah veřejnosti k justici je po změnách provedených po roce 1989 komplikovaný. Veřejné mínění často zdůrazňuje nedůvěru k práci justice a soudů. Svou roli sehrává rovněž činnost redaktorů, kteří mnohdy upřednostní negativní informaci hovořící o selhání jedince v justici, před pozitivní informací. Jen poskrovnu lze ve sdělovacích prostředcích nalézt čistě pozitivních informací o práci justice. Převažují spíše informace, na podkladě nichž laik získává nedůvěru k práci soudců či státních zástupců. Hovoří se dokonce o jevu „viktimizace společnosti“, tedy o tom, že široká veřejnost se zejména působením medií pociťuje obětí kriminality, bez v konkrétním případě objektivního důvodu.

Domníváme se, že překonat často vyjadřovanou nedůvěru k justici, je možné větším zapojením veřejnosti do práce justice. V tomto směru sehrává podstatnou roli laický prvek v justici. Tedy ne uzavírat justici před okolním světem, naopak motivovat občana k účasti na práci justice. Ne odmítat veřejnost soudního řízení a vést kabinetní právní spory, ale naopak posilovat podíl občanů na rozhodnutí soudů. Nikoliv bezmyšlenkovité aplikování právních předpisů, ale překonání formalismů práce justice vyjádřením právního vědomí laické veřejnosti.

Pohled na účast laiků na rozhodování soudů

Účast laiků na rozhodování soudů byla v nedávné době předmětem diskuse rovněž ve sdělovacích prostředcích.

V tomto příspěvku prezentujeme vlastní pohled na danou problematiku.

Jsme názoru, že vždy záleží na konkrétní právní úpravě a také na společenské situaci. Podle nás však účast laiků na rozhodování soudu přináší v obecné rovině velké výhody, které si v běžné aplikační praxi pod břemen mnoha pracovních povinností dostatečně neuvědomujeme. Mezi výhody, které se samozřejmě uplatní, jen je-li systém zapojení laiků do rozhodování soudů správně nastaven, bychom zařadili:

- spojení právního pozitivismu a normativismu s lidskostí, empatií, etikou, neboť laik je ten, kdo bude (má-li k tomu prostor) prosazovat spíše lidský a etický rozměr dané životní události, o které se před soudem jedná, naopak předseda senátu bude spíše prosazovat normativní pohled na souzenou věc,
- prosazení zdravého lidského pohledu na souzenou věc, kdy jedno z úslolí anglosaského práva zdůrazňuje, že při rozhodování soudu je více zapotřebí právního svědomí než právního vědomí,
- vtažení veřejnosti do rozhodnutí soudu, čímž se minimalizují námitky o zaujatosti justice, o úplatnosti justice o tom, že „nějak si to mezi sebou domluví“,
- kontrola veřejnosti objektivní činnosti soudu.

P. Scholtz zdůrazňuje na příkladu anglosaské právní oblasti, že aplikace práva před soudem je zde založena na využití common law a equity. Equity je výrazem etickým norem, které se staly právními normami. Tam, kde ochrana common law nestačí, přichází na pomoc equity. Equity nestrpí, aby zlo zůstalo bez nápravy a koriguje tvrdý a přísný systém common law. P. Scholtz formuluje názor, že prvek laických soudců představuje ochranu proti tvrdosti zákona, a proti jednání, které zákon nestačí adekvátně sankcionovat.²⁷¹

Bez ohledu na shora uvedené však lze v konkrétní věci připustit jak kladný, tak i záporný efekt z rozhodování laiků. Záleží proto zejména na konkrétní právní úpravě laického prvku.

Laický prvek v našem právním řádu představuje institut přísedících. Přísedící mohou například přehlasovat předsedu senátu a docílit tak podle okolností případu spravedlivější trest s přihlédnutím k osobě pachatele a okolnostem případu. Současně však mohou například přehlížet určité pochybnosti, tedy dostatečně nereflektovat presumpci nevinny.

Historický pohled

Uplatnění laického prvku v soudnictví není výdobytkem vývoje justice po roce 1948, ani po roce 1989.

Laikové se na rozhodování věcí podíleli již ve středověku, kdy v období od roku 1600 až do 19. století bylo soudnictví vykonáváno převážně soudci, kteří neměli právnické vzdělání. V Rakousku pak se až v roce 1781 stalo právnické vzdělání podmínkou výkonu soudcovské činnosti.²⁷²

Na tomto místě lze učinit krátkou vsuvku. Ani souzení ze strany soudců – „laiků“ není dnes v civilizovaném světě neznámým institutem. Například ve Velké Británii se uplatňuje

---

²⁷¹ SCHOLTZ, P. Význam a postavení přísedících v rozhodování senátův. Rigorózní práce. Bratislava 2002., s. 3

²⁷² SIVÁK, F., MALÝ, P. Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918

institut smírčích soudců, kteří vykonávají jurisdikci bez právnického vzdělání bez potřebné právnické praxe. Tito rozhodují jako samosoudci. Jejich působnost je omezená na kauzy menší důležitosti, v trestněprávní oblasti by šlo v zásadě o přečiny. Základním úkolem smírčích soudců je dosáhnout vyřešení sporu co nejschůdnější cestou. Značně tak napomáhají státním soudům. Vykazují přitom vysoké procento úspěšnosti v rozhodování.²⁷³

Účast lidu na výkonu soudní moci se v různých dobách a v různých zemích hodě liší. Počátky uplatňování tohoto principu jsou ve středověké Anglii a jsou spojeny s porotními soudy.²⁷⁴

Ani u nás však není institut porotních soudů neznámý. Počátky je nutno hledat v roce 1848, kdy došlo k prvnímu pokusu o zřízení porotních soudů, které nejprve rozhodovaly ve věcech tiskových, poté došlo k rozšíření jejich působnosti, avšak již v roce 1851 byly zrušeny. K jejich obnově pak došlo v Čechách a na Moravě na podkladě trestního řádu č. 119/1873 ř.z. Tato právní úprava byla převzata recepční normou i Československou republikou.²⁷⁵

Porotní soudy rozhodovaly o těžkých trestných činech obecně kriminálních, dále o trestných činech politických a spáchaných obsahem tiskopisu. Porotní soudy byly zřizovány pro obvod krajského soud. Skládaly se ze 12 –ti porotců, kteří rozhodovali vinu a ze 3 soudců z povolání, kteří rozhodovaly o výši trestu. Porotní soudy však neměly po druhé světové válce dlouhého trvání, neboť byly v roce 1948 zrušeny a neexistovaly v žádné ze socialistických zemí.²⁷⁶

Současná situace na kontinentu a v anglosaském právu

Jak již bylo naznačeno je zapojení laického prvku do soudnictví v každé zemi odlišné. Problém zapojení laiků do justice je přitom navýsost problém aktuální. Například v roce 1992 vypukly v Los Angeles rozsáhlé černošské nepokoje. Tyto byly důsledkem rasového konfliktu a nesouhlasu černošských obyvatel s rozhodnutím zcela bílé poroty, která soudila 4 bělošské policisty za brutální napadení černocha Rodneyho Kinga. V souvislosti s medializací měl soud velký problém s hledáním vhodných nestranných porotců.²⁷⁷

Tento případ naznačuje základní problém zapojení laického prvku do justice. Je třeba najít model, který by zaručil, že jako laici budou rozhodovat osoby nestranné, nezaujaté, vážené, které budou odrážet v konkrétním případě, co nejvíce částí společnosti. Tomuto tématu se budeme věnovat rovněž dále v našem článku. Na tomto místě však připouštíme

---

²⁷³ SCHOLTZ, P. Význam a postavení přisedacích v rozhodování senátov. Rigorózní práce. Bratislava 2002., s. 18.

²⁷⁴ SCHELLEOVÁ, I, SCHELLE, K. a kolektiv: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy), Praha 2004, s. 32.

²⁷⁵ SCHELLEOVÁ, I, SCHELLE, K. a kolektiv: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy), Praha 2004, s. 32.

²⁷⁶ PLUNDR, O: Organizace justice a prokuratury, Praha 1971, s. 14-17
SCHELLEOVÁ, I, SCHELLE, K. a kolektiv: Soudnictví (historie, současnost a perspektivy), Praha 2004, s. 32.

²⁷⁷ SCHOLTZ, P. Význam a postavení přisedacích v rozhodování senátov. Rigorózní práce. Bratislava 2002., s. 13

hypotetický problém sestavování nezaujaté poroty. I v našich podmínkách se setkáváme s extremistickými projevy, zejména vůči Romům. Položme až provokativní otázku. Byli bychom dnes v České republice schopni sestavit porotu, která by případ Roma obviněného posuzovala nezaujatě, zvláště, pokud by v určitém místě se vyskytovala například loupežná přepadení, za které by byl obžalován, častěji, kdy podezření by padalo na osoby romského etnika, bylo by možno sestavit porotu bez předsudků?

Základnímu rozdělení právních oblastí na oblast anglosaského práva a na oblast kontinentálního práva odpovídá rovněž rozčlenění formy, kterým je laický prvek zapojen do rozhodování soudu.

V anglosaském právu se laický prvek na rozhodnutí soudu projevuje ve formě poroty.

V kontinentálním systému práva je základní formou uplatnění laického prvku na rozhodování soudu institut přísedících.²⁷⁸

J. Ivor považuje zapojení laiků do rozhodování soudů za projev kontroly veřejnosti nad prací justice.²⁷⁹ Tuto kontrolu podle něj plní jak poroty v anglosaském právu, tak rovněž přísedící v našem právním řádu.

V. Mathern klade otázku, do jaké míry jsou v našich podmínkách schopni přísedící ovlivnit rozhodnutí soudu v konkrétní věci.²⁸⁰

P. Scholtz pak na příkladu USA uvádí, že to, co si veřejnost představuje pod porotou ve Spojených státech amerických je jen část skutečnosti. Soudce v USA totiž nemá možnost se před jednání seznámit s vyšetřovacím spisem obžaloby. O tom, zda dojde k nařízení jednání totiž rozhoduje velká porota, která je vyšetřujícím orgánem. Úkolem velké poroty je totiž určit, zda ve věci jsou prezentované důkazy dostatečné k tomu, aby mohlo být jednání před soudem. Druhým typem poroty je tzv. petty jury, což je ad hoc kolektivní orgán, kterou si u nás veřejnost představuje pod pojmem poroty a porotního rozhodování.²⁸¹

Současná právní úprava v ČR

Jak již bylo uvedeno laický prvek v našem soudnictví představuje institut přísedících, který vychází z instituce soudce z lidu z předchozí doby.

Současná právní úprava přísedících je v zákoně o soudech a soudcích. Přísedící okresních soudů volí zastupitelstva obcí v obvodu příslušného okresního soudu. Přísedící krajských soudů volí zastupitelstva krajů, jejichž území je alespoň zčásti v obvodu příslušného krajského soudu. Kandidáty do funkce přísedících navrhnou členové příslušného zastupitelstva.

Počet přísedících určuje předseda příslušného soudu. Předseda soudu stanoví rovněž počet přísedících zvláště pro jednotlivá zastupitelstva. Předseda příslušného soudu vydá

---

²⁷⁸ SCHOLTZ, P. Význam a postavení přísedících v rozhodování senátov. Rigorózní práce. Bratislava 2002., s. 16,18., dále srov. přednáška prof. J. Ivora v Bratislavě, Akademie Policejního sboru SR, říjen 2007.

²⁷⁹ Srov. přednáška v Bratislavě, říjen 2007.

²⁸⁰ MATHERN, V. Slovenské trestné právo, Justičná revue č. 6-7/2001, s.309.

²⁸¹ SCHOLTZ, P. Význam a postavení přísedících v rozhodování senátov. Rigorózní práce. Bratislava 2002., s.16-17.

přisedícímu osvědčení o zvolení, a to po složení slibu, nebo jestliže slib neskládá, pak po opětovném zvolení.

Přisedící jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni pouze zákonem. Jsou povinni vykládat zákon podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a rozhodovat v přiměřených lhůtách bez průtahů, nestranně a spravedlivě a na základě skutečností zjištěných v souladu se zákonem.

Přisedícím, kteří jsou v pracovním nebo v obdobném vztahu přísluší za dobu, po kterou vykonávají funkce náhrada mzdy ve výši průměrného výdělku, kterou poskytuje stát. Stát hradí přisedícím rovněž hotové výdaje. Mimo to jim náleží za každý den jednání paušální náhrada za výkon jejich funkce, stanovená vyhláškou.

Aktuální problémy přisedících v ČR

Mezi základní problémy přisedících v České republice lze označit:

- „zdůchodování“ přisedících, neboť z vlastních zkušeností plyne, že věkový průměr přisedících je poměrně vysoký,
- nezáměr o výkon funkce přisedících, kdy konkrétní osoba se spíše nechá přemluvit zástupcem obce, aby přistoupila na tuto funkci,
- nedostatečný společenský status, kdy z výkonu funkce jim plynou fakticky převážně potenciální problémy, ať ve společenských či pracovních vztazích,
- zaměstnavatelé nechtějí uvolňovat přisedící pro výkon jejich funkce, což vede k tomu, že funkci přisedícího vykonávají z velké části důchodci,
- nejsou rovnocenní partneři soudců profesionálů a i když je porada soudu před vyhlášením rozsudku tajná, přesto již z průběhu jednání plyne, že vše podstatné určuje soudce profesionál sám.
- neznají problematiku, kterou mají rozhodovat, kdy je zřejmé, že jde o laiky, avšak často například při projednávání případů s problematikou obchodního práva, je zřejmé, že dostatečně se v případě samém neorientují, což lze mnohdy odvodit z otázek, které položí vyslychanému.

Je přitom však nutno uvést, že tyto problémy jsou řešitelné. Problém věku přisedících řeší právní úpravy v Rakousku či ve Spolkové republice Německo zakotvením nejvyššího věku přisedících na 65 resp. 70 let.

Rovněž si lze představit jiná pravidla výběru přisedících. Lze uvažovat po vzoru z anglosaského práva, že by přisedící byli i u nás vybíráni losem ze seznamu voličů. Je možné zakotvit výkon této funkce jako všeobecnou občanskou povinnost, které je každý se povinen podřídit, pokud na něho padne los.

P. Scholtz cituje Jeremy Bentahama, a tvrdí, že výběr laiků pro výkon soudnictví by měl být ponechán náhodě, neboť člověk má vždy nekalé zájmy, ale náhoda je nemá. Pokud

laiky jmenuje člověk, spravedlnost nemá stejné šance, pokud jsou laici jmenovaní náhodou, má spravedlnost stejné šance.²⁸² S těmito názory se ztotožňuji.

V. Mathern klade otázku, zda je přisedící skutečně rovnoprávný s předsedou senátu, či zda má rozhodující slovo v senátě předseda senátu. Pokládá dále otázku, zda jsou v seznamech přisedících zakotveny všechny složky společnosti. Navrhuje senáty s větším počtem přisedících, aby se tak minimalizovaly námitky k možnému ovlivnění soudu.²⁸³

Souhlasím s tímto názorem, kdy se domnívám, že rozšíření počtu přisedících by vytvářelo rovněž určitou protiváhu předsedovi senátu.

Má smysl v ČR uvažovat o zřízení porot v trestních věcech

Předně nyní nic nenasvědčuje takovým záměrům. Přesto se domníváme, že následující zamyšlení je odůvodněné.

J. Fenyk hovoří o tendenci trestního řízení směrem ke kontradiktornosti řízení.²⁸⁴ Někdy se u nás hovoří, byť pejorativně, o amerikanizaci práva. I z vlastních zkušeností plyne, že trestní řízení se vyvíjí k větší spornosti řízení.

Zejména v řízení před soudem dochází k tomu, že řízení je stále více sporem mezi obžalobou a mezi obhájcem zastupujícím obviněného.

Jsme názoru, že pokud bude pokračovat tato tendence, nebudou stávající zásady trestního řízení dostatečné. Nyní je úloha předsedy senátu rozhodující. Vyžaduje se zjištění skutkového stavu, o němž nejsou pochybnosti. Toto garantuje zejména sám soud. Jsou-li pak pochybnosti o vině obviněného, je třeba rozhodnout ve prospěch obviněného. To opět garantuje zejména soud.

Bude-li pokračovat spornost řízení, dojde nepochybně i k omezování role soudu při dokazování. Tyto shora naznačené principy nebude dost dobře možné udržet. Při značném posílení spornosti řízení, nebude soud již schopen garantovat rozsah opatření skutkového stavu věci a bude do značné míry na aktivitě a šikovnosti stran, jakých důkazů nabídne více.

Pak by však mělo být ponecháno na laické porotě, aby rozhodla otázku viny. V takovém typu procesu by to měl být laický prvek, kdo na základě empatie, lidskosti, etiky a lidského pohledu na věc zkonstatuje nebo odmítne vinu obžalovaného. Ponechání tohoto rozhodnutí na profesionálním soudci by bylo příliš ve prospěch pachatelů, neboť ve sporném řízení bude vznikat mnohem častěji situace, kdy se obhajoba bude snažit navodit dojem pochybnosti. Při čistě pozitivistickém pohledu na takový případ by soudce profesionál musel dospívat na základě pochybností častěji ke zprošťujícím rozhodnutím. Avšak v trestním řízení jde také o otázku spravedlnosti.

I když by se mohlo čistě teoreticky zdát, že s posilováním aktivity obhajoby a obžaloby před soudem, nevzniká vysloveně potřeba porotního rozhodování, jsem názoru, že takové

---

²⁸² SCHOLTZ, P. Význam a postavení přisedících v rozhodování senátov. Rigorózní práce. Bratislava 2002., s. 17.

²⁸³ MATHERN, V. Slovenské trestné právo, Justičná revue č. 6-7/2001, s.309.

²⁸⁴ FENYK, J. Veřejná žaloba, díl první,

úvahy si vynutí praxe zejména i závažnějších trestných činů. Nelze přehlížet, že soud je v kontradiktorním a sporném procesu spíše pozorovatelem, což zásadně mění pozice stran.

Jinými slovy není dost dobře možné, připouštět prvky anglosaského práva do vlastního řízení a nepřizpůsobit tomu instituce přizpůsobené pro adekvátní rozhodování .

Závěr

Laický prvek v soudnictví má velký smysl při zachování práva na spravedlivý proces, v návaznosti na článek 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Vtažení veřejnosti do rozhodování soudů může přinést neobyčejný efekt v podobě zvýšení důvěry občana ve spravedlivé rozhodování sporů a ve spravedlnost ve státě.

Za negativní jev pak považujeme vyjadřování nedůvěry v soudy. Jde totiž o třetí moc ve státě v systému dělby moci. Vyjádření nedůvěry v soudy je současně vyjádřením nedůvěry ve stát a ve spravedlnost a je konstatováním nedůvěry v právní stát. Jde o lidská práva a jejich ochranu, kdy moderní společnost integruje dnes téměř výlučně právě aspekt ochrany lidských práv. Účast lidu na rozhodování soudu je projevem jisté suverenity lidu ve státě.

Použitá literatura

[1] SCHOLTZ, P.: *Význam a postavení přisediacích v rozhodování senátov*. Rigorózní práce. Bratislava 2002.

[2] SIVÁK, F.; MALÝ, P.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1918*

[3] SCHELLEOVÁ, I.; SCHELLE, K. a kol.: *Soudnictví (historie, současnost a perspektivy)*, Praha 2004, s. 32.

[4] PLUNDR, O.: *Organizace justice a prokuratury*, Praha 1971, 286 s.

[5] MATHERN, V.: *Slovenské trestné právo*, Justičná revue č. 6-7/2001,

[6] FENYK, J.: *Veřejná žaloba I. díl – Historie, současnost a možné perspektivy veřejné žaloby*, Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha, 2001

[7] FENYK, J.: *Veřejná žaloba II. díl, Příručka pro práci státního zástupce*, Ministerstvo spravedlnosti ČR, Praha, 2002

JUDr. Karel Šabata - Ing. Ondřej Šabata

Evropský polytechnický institut, s.r.o. Kunovice

Osvobození 699, 686 04 Kunovice

E-mail: sabata@edukomplex.cz ; sabatao@edukomplex.cz

Vývoj svetových vojenských výdavkov

Michaela Štefančíková

Abstrakt

Svetové vojenské výdavky v priebehu posledných desiatich rokov zaznamenávajú kontinuálny rast. Tento trend pozorujeme s rôznou intenzitou vo všetkých svetových regiónoch okrem krajín západnej Európy. Výdavky na zbrojenie sa vyznačujú vysokou mierou geografickej koncentrácie a teda aj signifikantnou asymetriou v relácii k ich výške v prepočte na obyvateľov jednotlivých krajín sveta. Ich kontroverznosť spočíva nie len v množstve a kontinuálnom raste ale i v adresnosti. Prostriedky vynakladané na boj s terorizmom a obranu štátu výrazne prevyšujú prostriedky venované na rozvojovú pomoc a redukciu negatívnych dopadov znečisťovania životného prostredia. Avšak v absolútnom vyčíslení úmrtia a škody spôsobené civilnými hrozbami výrazne prevyšujú dopady hrozieb vojenských. Navyše predovšetkým ohrozenia civilného charakteru významne prispievajú k eskalácii napätia, ktoré môže vyústiť do ozbrojených konfliktov.

Kľúčové slová: Vojenské výdavky, svetové regióny, asymetria, vojenské a nevojenské hrozby

Abstract

World military expenditures have been continuously growing over the past ten years. The tendency has been observed with varying intensity in all world regions except Western Europe. World military expenditures are characterized by high geographical concentration and hence by a significant asymmetry in relation to their rate per population of individual regions. Considering their rising amount and appropriateness towards current "major killers" represented neither by terrorism nor by traditional war, the rise is very controversial. Nevertheless, funds spent to fight terrorism and defend the state far outweigh the resources devoted to development aid and environment protection. However, total sum of deaths and damage caused by civilian threats far outweigh the impact of military threats. In addition, these threats significantly contribute to the escalation of tensions that may lead to armed conflict.

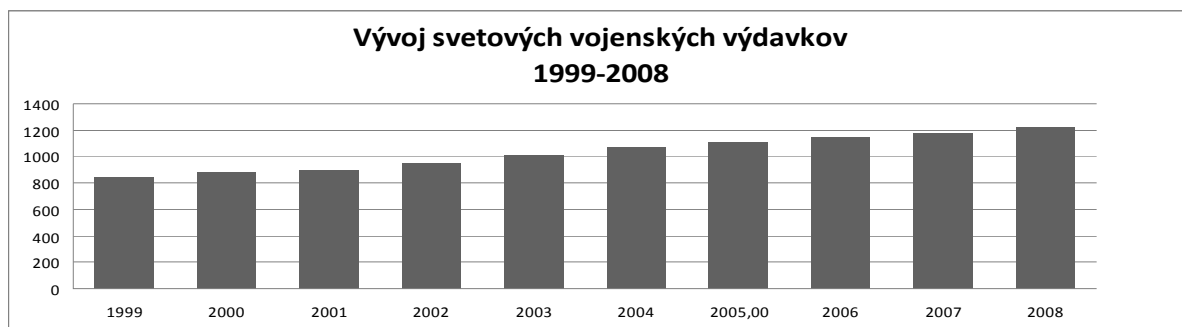
Keywords: Military expenditures, world regions, asymmetry, military and non-military threats

Vývoj svetových vojenských výdavkov

Od roku 1997 začínajú mať vojenské výdavky opätovne rastúci trend a prevyšovať úroveň z čias Studenej vojny. Ak sa pozrieme na históriu vývoja rastu svetových vojenských výdavkov za posledných desať rokov, vidíme že ide o postupný kontinuálny rast, ktorý ani v jednom roku nebol nižší ako 2% (pozri graf č. 1). V roku 2008 svet vynaložil na obranu 1,46 biliónov USD v bežných cenách, čomu zodpovedá 1,2 bilióna USD v stálych cenách. Táto suma predstavuje 4 % nárast oproti roku 2007 a až 45% nárast oproti roku 1999. Svetové

vojenské výdavky sa v roku 2008 podieľali 2,4% na svetovom HDP a predstavujú 217 USD na obyvateľa sveta.²⁸⁵

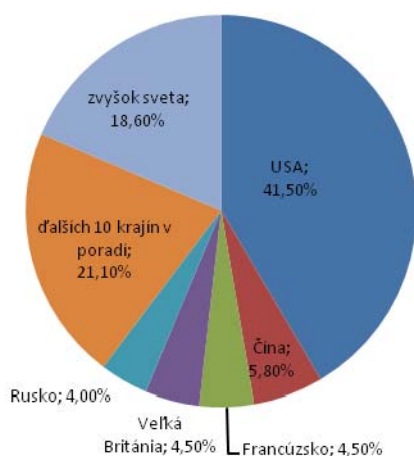
Graf č. 1

Zdroj: Spracované podľa údajov ročenky SIPRI 2009

Graf č 2.

Rozdelenie vojenských výdavkov vo svete

Zdroj: Spracované podľa údajov ročenky SIPRI 2009

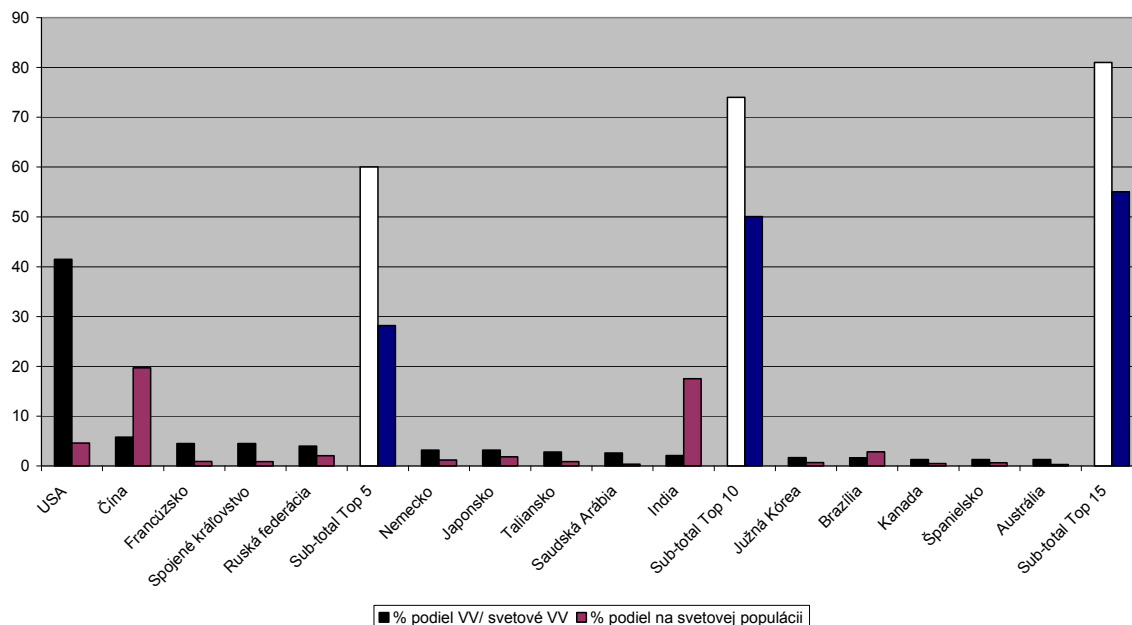
Svetové vojenské výdavky sa vyznačujú výraznou mierou inter-regionálnych i intra-regionálnych disparít a koncentrácie. Viac ako 80 % z nich sa sústreďuje v prvých 10 krajinách a najvyššou hodnotou vojenských výdavkov. Zvyšných 20% pripadá na ostatných 161 krajín (zo 171 sledovaných inštitútom SIPRI). V USA žije menej ako 5% svetového obyvateľstva, avšak na jeho obranu Spojené štáty vynaložili v roku 2008 viac ako 40% z celkových svetových vojenských výdavkov. Až 80% svetových vojenských výdavkov pripadá iba na 55% svetovej populácie.²⁸⁶

²⁸⁵ PERLO-FREEMAN, S., PERDOMO, C., SKONS, E., STÄLENHEIM, P.: *Military Expenditure*, In: SIPRI Yearbook 2009, New York: Oxford University Press, Inc., 2009, s.179

²⁸⁶ PERLO-FREEMAN, S., PERDOMO, C., SKONS, E., STÄLENHEIM, P.: *Military Expenditure*, In: SIPRI Yearbook 2009, New York: Oxford University Press, Inc., 2009, s. 182

Graf č. 3

Top 15 krajín s najvyššou úrovňou vojenských výdavkov v roku 2008

Zdroj: spracované na základe dát z ročenky SIPRI 2009

Jediný región, kde rast vojenských výdavkov v priebehu posledných desiatich rokov stagnoval bola západná a stredná Európa. Naproti tomu región východnej Európy vykázal až 174% rast vojenských výdavkov. Na danom raste mala samotná Ruská federácia, ktorá po prudkom poklese vojenskej výroby po skončení Studenej vojny, od roku 2007 opätovne rozvíja domáci zbrojárenský priemysel, 87% podiel.²⁸⁷ Podobné tendencie pozorujeme aj na ostatných kontinentoch. V Amerike najvyšší rast vojenských výdavkov vykazujú Spojené štáty Americké, v Ázii sa na regionálnych vojenských výdavkoch najvyšším absolútnym i relatívnym prírastkom podieľa Čína a v Afrike zaujíma vedúcu úlohu v zvyšovaní vojenských výdavkov v súčasnosti Alžírsko v súvislosti s jeho rastúcou politickou úlohou v regióne.²⁸⁸

V priebehu rokov 1999-2008 prebehlo vo svete 34 ozbrojených konfliktov. Z toho iba 3 sa týkali(jú) amerického kontinentu. A dochádza k nim až v rokoch 2007-2008. Druhým regiónom s najvyšším podielom vojenských výdavkov je Európa, ktorá zaznamenala za posledných 10 rokov 2 konflikty a ako jediného kontinentu sa jej v roku 2008 nedotkol žiaden konflikt. Napriek tomu, vojenské výdavky vo východnej Európe od roku 1999 až 2008 narástli o 174% pričom tohto regiónu sa v danom období týkal len jeden konflikt. Oproti tomu africké vojenské výdavky sa zvýšili iba o 40% ale kontinent čelil 13 konfliktom, čo je najviac spomedzi všetkých kontinentov.²⁸⁹ Tu môžeme pozorovať pretrvávajúci význam, ktorý je v medzinárodných vzťahoch prikladaný vojenskej sile. Napriek tomu, že tradičné

²⁸⁷ Tamtiež, s. 180

²⁸⁸ PERLO-FREEMAN, S., PERDOMO, C., SKONS, E., STÄLENHEIM, P.: *Military Expenditure*, In: SIPRI Yearbook 2009, New York: Oxford University Press, Inc., 2009, s. 182

²⁸⁹ Tamtiež, s.180

nebezpečenstvo vojny v jej klasickom ponímaní enormne pokleslo, výška vojenských výdavkov už vyše desať rokov stúpa.

Vojenské výdavky považujeme za dôležitú ekonomickú kategóriu, ktorá na národnej úrovni predstavuje výraznú záťaž verejného rozpočtu a na nadnárodnej úrovni je dôležitým ukazovateľom bezpečnostných trendov v medzinárodných vzťahoch. Kentorom predstavená ekonomická veličina merajúca vojenské výdavky na jedného vojaka je novým aspektom chápania a evaluácie vojenských výdavkov. Vďaka tomu môžeme skúmať vojenské výdavky z novej perspektívy, upriamuje pozornosť na ich kvalitu a štruktúru. Vysoká technologická vyspelosť jednotlivých armád súčasne kladie vyššie nároky na vojenský personál. Dochádza k profesionalizácii ozbrojených síl. Sofistikované vojenské vybavenie si vyžaduje vysoko kvalifikovaných vojakov. Ich počet sa bude znižovať jednak z dôvodu vyššej náročnosti povolania a ničivejšej sily vojenského vybavenia a na druhej strane z dôvodu vysokých nákladov na vojenský tréning. Počet osôb, ktoré budú do daných pozícií vybrané a cvičené bude limitovaný ekonomickou racionalitou.²⁹⁰ Element technologickej vyspelosti armády je významným prvkom pri hodnotení jej potenciálnej sily a schopností. Na základe údajov Európskej obrannej agentúry z roku 2006 výdavky na vojaka USA viac ako trojnásobne prevyšovali výdavky na vojaka EÚ. Ešte výraznejšie sa rozdiel prejavil v oblasti investícií do vojenského sektora, kde USA v danom roku investovali 5-krát viac ako Európska únia. (pozri tabuľku č. 1).

Tabuľka č. 1

VOJENSKÉ VÝDAVKY EÚ A USA; 2006		
	EÚ	USA
Vojenský personál	1 940 112	1 384 968
Civilný personál	484 827	699 520
Výdavky na vojaka	103 602€	354 898€
Investície (vybavenie, obstarávanie, R&D) na vojaka	20 002€	102 489€

Zdroj: Európska obranná agentúra

V súčasnosti v oblasti vojenských výdavkov, zbrojnej výroby a svetového obchodu so zbraňami nebadáme výraznejší vplyv globálnej ekonomickej krízy. Na základe dostupných údajov SIPRI z roku 2008 môžeme povedať, že obrat globálnych zbrojných spoločností sa udržiava na rovnakej alebo dokonca presahuje úroveň z čias Studenej vojny. Rast vojenských výdavkov v roku 2008 prevýšil rast svetového HDP o 0,8%, vzrástol o 4% v porovnaní s predchádzajúcim rokom a v bežných cenách dosiahol hodnotu 1464 mld. USD.²⁹¹ Podľa SIPRI v dôsledku relatívne stabilnej úrovne vojenských výdavkov európskych krajín

²⁹⁰ KENTOR, J., KICK, E.: Military Spending and Economic Development: A New Perspective, Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Marriott Hotel, Loews Philadelphia Hotel, Philadelphia, PA, Aug 12, 2005 [cit. 19.3.2010]. Dostupné na internete <http://www.allacademic.com/meta/p23123_index.html>

²⁹¹ PERLO-FREEMAN, S., PERDOMO, C., SKONS, E., STÄLENHEIM, P.: *Military Expenditure*, In: SIPRI Yearbook 2009, New York: Oxford University Press, Inc., 2009, s.179

a rastúcich výdavkov USA sa ich rastúca tendencia nezmení minimálne v krátkodobom až strednodobom časovom horizonte.

Svetová zbrojná výroba a obchod so zbraňami sa vyznačuje vysokou mierou teritoriálnej koncentrácie a kontinuity. Od konca studenej vojny sú USA, Ruská federácia, Nemecko, Francúzsko a Spojené kráľovstvo Top 5 exportéri zbrojného materiálu a už desať rokov tvoria tri štvrtiny svetového exportu zbraní. Na druhej strane spektra najväčšími importérmi sú posledné 4 roky Čína, India, Spojené arabské emiráty, Južná Kórea a Grécko.²⁹² Významnú pozíciu majú transnacionálne korporácie pôsobiace v oblasti výroby a obchodu so zbrojným materiálom. Často zbrojárenská výroba nie je jedinou položkou ich produktového portfólia, ako ukazuje napr. na základe výšky obratu SIPRI klasifikovaná najväčšia spoločnosť pôsobiaca v oblasti výroby vojenského materiálu *Boeing*. Čím dochádza k diverzifikácii rizika. Napríklad konkrétne v prípade *Boeingu* tvorí sekcia vojenskej výroby relatívne stabilnú mierne rastúcu zložku príjmov spoločnosti. Pričom produkcia pre civilný sektor vykazovala v minulom období oveľa vyššiu mieru rastu i zisku, na druhej strane sa na nej súčasná ekonomická kríza prejavila v oveľa vyššej miere.²⁹³

Otázkou ostáva efektivita vojenských prostriedkov v oblasti eliminácie súčasných bezpečnostných hrozieb. WHO vidí rizikové faktory so silným potenciálom eskalovať do ozbrojeného konfliktu v deficite demokratických postupov a nerovnom prístupe k moci, v sociálnej nerovnosti zvyrazňovanej nerovnomernou distribúciou a prístupom k zdrojom a v rapídnych demografických zmenách presahujúcich štátne kapacity v oblasti poskytovania služieb a pracovných príležitostí. Prevencia podľa WHO spočíva v redukcii chudoby v jej absolútnom i relatívnom vyjadrení, v redukcii prehlbujúcich sa disparít jednotlivých spoločenských skupín, v redukcii prístupu k zbraňam a v aplikácii medzinárodných zmlúv a dohôd najmä v oblasti ľudských práv.²⁹⁴

Skutočnosť, že v prípade výskytu by potenciálne hrozby násilného charakteru mohli mať fatálne následky, do istej miery ospravedlňuje vysokú sústredenosť pozornosti a zdrojov v oblasti obrany. Ide o širokú škálu hrozieb ako šírenie ZHN, terorizmus, konvenčnú vojnu širokého rozsahu, veľké prírodné katastrofy a klimatické zmeny.²⁹⁵ Napriek tomu napr. Fierke spochybňuje centrálnu pozíciu terorizmu v bezpečnostnej problematike. Poukazuje na udalosti 11/9 2001 a následne 7. júl 2005, ktoré vyvolali pocit urgencyie maximálnej orientácie bezpečnosti na boj s terorizmom. Zhoršujúci sa stav životného prostredia a chudoba boli vo forme bezpečnostných hrozieb výrazne zatlačené do úzadia. Protirečivosť prehnanej pozornosti venovanej problematike terorizmu zdôrazňuje štatistikou z roka 2005, podľa ktorej zomrelo v danom roku následkom teroristických útokov 14 600 ľudí a skoro tretina svetových úmrtí ročne, čo predstavuje približne 18 mil. životov je spojená

---

²⁹² Tamtiež, s. 181

²⁹³ PERLO-FREEMAN, S.: *Arms Production*, In: SIPRI Yearbook 2009, New York: Oxford University Press, Inc., 2009. s. 289

²⁹⁴ SKONS, E.: *Analysing risks to human lives*, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 263.

²⁹⁵ SKONS, E.: *Analysing risks to human lives*, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 265

s chudobou. Pritom 25% vládnych výdavkov USA prúdi do sektora obrany a 1% ide na pomoc.²⁹⁶ Až katastrofálne následky Tsunami v Juhovýchodnej Ázii v roku 2004 opätovne zvýšili záujem svetovej verejnosti o nevojenskú bezpečnostnú problematiku.²⁹⁷ Negatívne aspekty invázie do Iraku v roku 2003 taktiež vyvolávajú otázky pochybnosti. Politická báza bezpečnosti ovplyvňuje prioritizáciu jednotlivých bezpečnostných hrozieb. Klimatické zmeny spolu s chudobou na jednej strane konkurujú vojne proti terorizmu na strane druhej.²⁹⁸ Väčšina z predstavených hrozieb nemôže byť redukovaná použitím zbraní alebo vo všeobecnosti zvýšením vojenských výdavkov. Vyžadujú si preventívne zásahy nevojenského charakteru. Booth upozorňuje na potrebu zmeny prístupu v ideovej rovine smerom k vzájomnému rešpektu, poznaniu a vyššej solidarite. V relácii k fungovaniu svetového obchodu poukazuje na nutné kroky k „fair trade“, eliminácii zadlženosti, redukcii chudoby, nerovností a prístupu k zbraňam.²⁹⁹

Najvyššia koncentrácia rizík spojených s bezprostredným ohrozením ľudského života, je v rozvojových krajinách, v ktorých žijú 2/3 svetovej populácie. Prostredie sa vyznačuje vysokou hladinou chorôb a zranení spôsobených relatívne nízkym počtom rizík. Mnohé z nich nemôžeme analyzovať samostatne. Ich pôsobenie je multifunkčné a vzájomne sa podmieňujúce. E. Skons vymedzuje tri hlavné rizikové faktory hlad, chudobu a environmentálne problémy, ktorých eliminácia by nie len zachránila veľké množstvo životov v krátkodobom horizonte, ale zlepšenie celkových podmienok a kvality života vo veľkej časti rozvojového sveta by v dlhodobom meradle malo mať pozitívny efekt v podobe rastúcej kvality celkového/komplexného bezpečnostného prostredia.³⁰⁰ V danej súvislosti poukazuje na doplnenie tradičnej koncepcie bezpečnosti o povahu možných hrozieb násilného charakteru akými sú napr. terorizmus a organizovaný zločin. Ich pôsobenie a vývoj má silnú súvislosť so stavom a vývojom ekonomickej, sociálnej a environmentálnej bázy, v ktorej pôsobia.³⁰¹ Dôraz by mal byť kladený na sociálno-ekonomickú podmienenosť bezpečnostných hrozieb. Nepriaznivé sociálno-ekonomické podmienky ohrozujú život jednotlivca obmedzením resp. znemožnením jeho rozvoja a teda vnímania jeho/vlastnej bezpečnej existencie. Dlhodobá mizéria vytvára pôdu pre konflikt a dáva priestor používaniu ozbrojeného násilia ako prostriedku riešenia negatívneho statusu za účelom dosiahnutia cieľov.

Hladina predčasných úmrtí v krajinách s nízkym príjmom vysoko prevyšuje svetový priemer, pričom veľká časť úmrtí by mohla byť eliminovaná za cenu relatívne nízkych nákladov. Na základe údajov Svetovej zdravotníckej organizácie (WHO) zomrelo v roku 2005

---

²⁹⁶ FIERKE, K. M.: Critical Approaches to International Security, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 30

²⁹⁷ Pozn. Ničivá vlna Tsunami v roku 2004 zabila okolo 200 000 ľudí.(Fierke, K. M.: Critical Approaches to International Security, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 30)

²⁹⁸ FIERKE, K. M.: Critical Approaches to International Security, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 36

²⁹⁹ BOOTH, K.: Theory of World Security, New York: Cambridge University Press, 2007, s. 142

³⁰⁰ SKONS, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 244-266.

³⁰¹ Tamtiež, s. 254

58 miliónov ľudí, z toho 35 mil. na následky neinfekčných chorôb, 17 mil. na následky infekčných chorôb a 5,4 mil. na následky zranení.³⁰²

Vysoké riziko vzniku ochorení predstavuje hlad. Podvýživa mala v roku 2000 na svedomí 1 z 15 úmrtí. Paradoxne vo vyspelých krajinách boli príčinou 7,4 % všetkých úmrtí nadváha a obezita. FAO uvádza, že 10 mil. ľudí ročne umrie od hladu, resp. na následky s hladom súvisiacich ochorení. V období od roku 2000-2003 bolo vo svete 854 mil. podvyživených ľudí, z toho 820 mil. v rozvojových krajinách, 25 mil. v tranzitívnych a 9 mil. vo vyspelých krajinách. Pritom iba 10% hladujúcich trpí akútnym hladom, 90% z nich trpí chronickou podvýživou vyplývajúcou z pretrvávajúceho nedostatku a obmedzeného prístupu k jedlu.³⁰³

Enormne veľkou hrozbou, ktorá môže mať fatálne následky pre celú ľudskú populáciu je zhoršujúci sa stav životného prostredia. 24% chorôb a 23% celkových úmrtí vo svete sa pripisuje environmentálnym faktorom. V oblasti Subsaharskej Afriky sa negatívny dopad životného prostredia prejavuje až v 35% ochorení. Medzi ich hlavné príčiny patrí kontaminovaná voda, nedostatočná sanitácia, dym v domácom prostredí a znečistené ovzdušie v prostredí mestských aglomerácií. V roku 2000 zapríčinili klimatické zmeny 6% ochorení malárie.³⁰⁴ K zvýšenému riziku výskytu ochorení a úmrtí výrazne prispieva chudoba. Ľudia žijúci z jedného USD na deň majú dvoj- až trojnásobné riziko, že sa im narodí podvyživené dieťa ako ľudia žijúci z dvoch USD denne.³⁰⁵

Prírodné a ľudskou činnosťou podmienené rizikové faktory majú tendenciu sa vzájomne posilňovať smerom k vytvoreniu komplexných kríz. 8% z 10 mil. ľudí, ktorí ročne umrú od hladu, sa do stavu núdze dostalo v dôsledku prírodných katastrof alebo vojen. Podiel hladových kríz v dôsledku ľudskej činnosti ako sú ozbrojené konflikty, či hospodárske zlyhania vzrástol od roku 1992 z 15 na 35%. Koncentrované sú vo vysokej miere na africkom kontinente.³⁰⁶

Vojenské výdavky vo svete kontinuálne narastajú a v dôsledku pretrvávajúcich operácií USA v Iraku a diani v Afganistane je vysoko pravdepodobné, že uvedený stav sa v blízkej budúcnosti napriek globálnej svetovej kríze nezmení. Avšak dôležitým momentom je na aké účely sú použité, aby odpovedali na nové bezpečnostné hrozby, ktoré nepôsobia samostatne ale sa vzájomne podmieňujú a vyžadujú si preto komplexný prístup.

---

³⁰² SKONS, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armamanets, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 244-266.

³⁰³ SKONS, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armamanets, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, s. 254

³⁰⁴ Tamtiež, s. 255

³⁰⁵ Tamtiež, s. 255

³⁰⁶ Tamtiež, s. 254

Použitá literatúra

1. BAYLIS, J., Smith, S.: *The Globalization of World Politics*, New York: Oxford University Press Inc., 2005. ISBN 0-19-927118-6
2. BOOTH, K.: *Theory of World Security*, New York: Cambridge University Press, 2007. ISBN 978-0-521-54317-0
3. BROWN, O., Hammill, A., McLeman, R.: Climate change as the 'new' security threat: implications for Africa, In: *International Affairs* 83, 6/2007, s. 1141-1154
4. BUZAN, B., WAEVER, O., WILDE, J.: *Bezpečnost Nový rámec pro analýzu*, Brno: Centrum strategických studií, 2005. ISBN 80-903333-6-2
5. CHEBAN, V.V.: *Military Science and New Security Threats*, In: *Military Thought*, s. 190-196.
6. *European – United States Defence Expenditure in 2006* [Citované 20.03.2010]. Dostupné na internete. <<http://www.eda.europa.eu/defencefacts/>>
7. FIERKE, K. M.: *Critical Approaches to International Security*, Cambridge: Polity Press, 2007. ISBN-13: 978-07456-3292-6
8. GILL, B.: *Introduction. International security, armaments and disarmament in 2008*, In: *SIPRI Yearbook 2009*, New York: Oxford University Press, Inc., 2009. s. 1-12. ISBN 978-0-19-956606-8
9. HOLTOM, P., BROMLEY, M., WEZEMAN, P. D.: *SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security*, Chapter 7. *International arms transfers*, Summary [cit. 19.10.2009] Dostupné na: http://yearbook2008.sipri.org/07_19.10.2009
10. KENTOR, J., KICK, E.: *Military Spending and Economic Development: A New Perspective*, *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Marriott Hotel, Loews Philadelphia Hotel, Philadelphia, PA, Aug 12, 2005* [cit. 19.3.2010]. Dostupné na internete <http://www.allacademic.com/meta/p23123_index.html>
11. KREJČÍ, O.: *Mezinárodní politika*, Praha: Ekopress, 2007. ISBN 978-80-86929-21-7
12. LANG, L.: *The concept of economic security*, In: *Non-military Aspects of International Security*, Unesco 1995. ISBN 978-9231030734
13. McCONAGHY, C.: *The Global Peace Index 2009*, In: *SIPRI Yearbook 2009*, New York: Oxford University Press, Inc., 2009. s. 85-95. ISBN 978-0-19-956606-8
14. NOVOTNÝ, A.: *Slovník medzinárodných vzťahov*, Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2004. ISBN 80-89169-01-5
15. PERLO-FREEMAN, S.: *Arms Production*, In: *SIPRI Yearbook 2009*, New York: Oxford University Press, Inc., 2009. s. 259-278. ISBN 978-0-19-956606-8
16. PERLO-FREEMAN, S., PERDOMO, C., SKONS, E., STÄLENHEIM, P.: *Military Expenditure*, In: *SIPRI Yearbook 2009*, New York: Oxford University Press, Inc., 2009. s. 179-259. ISBN 978-0-19-956606-8

17. SKONS, E.: Analysing risks to human lives, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, ISBN 978-0-19-923021-1, s. 244-266
18. SKONS, E., '[Understanding military expenditure: the SIPRI experience](#)'. Paper presented to the first workshop of the ASDR/SIPRI Project *Budgeting for the Military Sector in African Countries*, Accra, Ghana, 25-26 February 2002. [Citované 20.01.2009]. Dostupné na internete: <http://www.sipri.org/contents/milap/milex/publications/publications.html>
19. STALLHEIM, P.: *Military Expenditure*, In: SIPRI Yearbook 2007, Armaments, Disarmament and International Security, New York: Oxford University Press, 2007, ISBN 978-0-19-923021-1
20. STÅLENHEIM P., PERDOMO, C., SKÖNS, E.: SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security, Chapter 5. Military expenditure, Summary [cit. 19.10.2008] Dostupné na: <http://yearbook2008.sipri.org/05/>, 19.10.2008
21. SARVAŠ, Š.: Veřejnost a armáda v procesu společenské transformace, In: Armáda v demokracii, Praha, 1999.
22. ŠKVRNDA, F.: Spravodajské služby a bezpečnosť sveta, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2007. ISBN 978-80-225-2272-4
23. ŠKVRNDA, F., Pawera, R., Weiss, P.: Medzinárodná bezpečnosť, Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2008. ISBN 978-80-225-2527-5
24. *The SIPRI definition of military expenditure* . [Citované 20.01.2009]. Dostupné na internete <http://www.sipri.org/contents/milap/milex/mex_definition.html>
25. State of World Population 2009; Facing a Changing World: Women, Population and Climate, United Nations Population Fund, UNFPA . [Citované 29.02.2010]. Dostupné na internete <<http://www.unfpa.org/swp/2009/en/indicators.shtml>>
26. *UN resolution Report of the disarmament commission*. [Citované 20.01.2009]. Dostupné na internete <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N92/246/15/PDF/N9224615.pdf?OpenElement>>

Ing. Michaela Štefančíková

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E-mail: michaela.stefancikova@euba.sk

Zhodnotenie čerpania programov cezhraničných spoluprác v SR

Stanislav Topor

Abstrakt

SR, ako členská krajina EÚ, využíva na podporu rozvoja regionálnej a cezhraničnej spolupráce finančné nástroje v rámci cieľa 3 politiky súdržnosti. V novom programovom období sú priority územnej spolupráce rozvíjané prostredníctvom 5 programov cezhraničných spoluprác. Svojou povahou nadväzujú na východiskové iniciatívy INTERREG využívané v rámci starého programového obdobia. Zhodnotenie čerpania prostriedkov jednotlivých programov je dôležitým nástrojom posúdenia ich efektívnosti a účelnosti.

Kľúčové slová: Programy cezhraničných spoluprác

Abstract

SR as the EU member state is able to use the EU structure funds for the development of the regional as well as crosscountry cooperation. Financial support of the goal 3 of the Cohesion Policy is allocated through 5 Cross-Border Cooperation Programmes. They are linked to the programmes of the INTERREG initiatives used within the old programming period. Evaluation of the individual programme is an important instrument for its validation and effectiveness.

Keywords: Cross-Border Cooperation Programmes

ÚVOD

Slovenská republika ako členský štát EÚ sa podieľa na využití štrukturálnych fondov a finančných nástrojov na krytie jednotlivých oblastí kohéznej politiky. Jednou z oblastí podpory štrukturálnych nástrojov je aj oblasť európskej teritoriálnej spolupráce. Tá je v programovom období 2007-2013 pokračovaním iniciatív spoločenstva Interreg (roky 2004-2006).

V rámci základného východiskového dokumentu – Národného strategického referenčného rámca /NSRR SR/ na roky 2007-2013 je oblasť územnej spolupráce vymedzená cieľom (politiky súdržnosti) č. 3 – Európskou územnou spoluprácou. Tento cieľ je financovaný z ERDF. Cieľom je podpora harmonického vyváženého rozvoja územia EÚ zameraná na regióny nachádzajúce sa na pozemných, alebo námorných hraniciach za účelom presadzovania integračného teritoriálneho rozvoja a podpory spolupráce a výmeny skúseností medzi regiónmi a zlepšenie a zjednodušenie spolupráce pozdĺž vonkajších hraníc Spoločenstva.

Európska teritoriálna spolupráca je rozdelená do troch podskupín :

Medziregionálna spolupráca v rámci Európy (INTERREG III (zameranie C)) – orientovaná na zvyšovanie účinnosti politík a nástrojov regionálneho rozvoja prostredníctvom rozsiahlej výmeny informácií, projektov spolupráce a výmeny skúseností (siete). V novom programovom období spadá pod program INTERREG IV C.

Nadnárodná územná spolupráca (INTERREG A)- podporujúca medzinárodné priestory spolupráce medzi národnými, regionálnymi a miestnymi orgánmi s cieľom dosiahnuť vyššiu mieru integrácie v rámci Únie na základe vytvárania väčších zoskupení Európskych regiónov. Pre slovenskú republiku sú aktuálne 2 programy spolupráce – centrálna Európa a juhovýchodná Európa.

Cezhraničná územná spolupráca (INTERREG B) – zameraná na podporu cezhraničnej spolupráce medzi susediacimi regiónmi a projekty v oblasti sociálno-ekonomického rozvoja, plánovania, kultúry, infraštruktúry a v súvisiacich oblastiach.

Spadajú pod ňu 4 programy cezhraničnej spolupráce – program cezhraničnej spolupráce SR- Poľsko, program cezhraničnej spolupráce SR- Maďarsko, program cezhraničnej spolupráce SR- Rakúsko a program susedstva SR – Ukrajina – Maďarsko – Rumunsko. Uvádzané programy sa dotýkajú NSRR len okrajovo, pričom podmienky a oblasti čerpania sú osobitne rozpracované v samostatných programových dokumentoch jednotlivých programov.

Okrem už uvádzaných nástrojov európskej územnej spolupráce, osobitné postavenie má program INTERRACT.

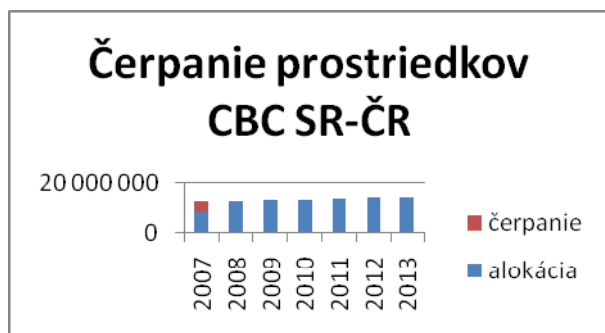
Zhodnotenie zamerania programov cezhraničných spoluprác

Program cezhraničnej spolupráce SR-ČR - sa zameriava na podporu cezhraničnej spolupráce medzi SR a ČR. Do oblastí podpory tohto programu spadajú administratívne oblasti NUTS III na oboch stranách spoločnej hranice – ide o nasledovné kraje : Trnavský kraj, Trenčiansky kraj, Žilinský kraj v SR a Juhomoravský kraj, Moravskosliezsky kraj, Zlínsky kraj v ČR. Regionálna spolupráca sa dotýka spolu 4,8 mil. obyvateľov z toho 2,97 mil. v ČR a 1,83 v SR. Z hľadiska oblastí podpory sa pomoc orientuje do 3 prioritných osí a to :

- Podpora sociokultúrneho a hospodárskeho rozvoja cezhraničného regiónu a spolupráce.
- Rozvoj dostupnosti cezhraničného územia a životného prostredia
- Technická pomoc

Prostriedky pridelené na jednotlivé prioritné osi dosiahli spolu 92 mil. EUR. Z toho na cieľ 1 pripadá 54% alokovaných prostriedkov na cieľ 2 - 40% a zvyšné na technickú pomoc.

Celkové čerpanie prostriedkov k máju 2010 dosiahlo 4,29% z celkového záväzku 92,74 mil. EUR. Vzhľadom na skutočnosť, že rok 2010 predstavuje len začiatok obdobia čerpania prostriedkov, nemá zhodnotenie čerpania výdavkov k tomuto dátumu reálnejšiu výpovednú hodnotu (obr.1).

Zdroj: MFSR

Ako vhodnejšie sa preto javí zhodnotenie čerpania prostriedkov za staré programové obdobie v rámci iniciatívy spoločenstva INTERREG III A SR-ČR. Priority programu v starom období boli obdobné ako v novom orientované do 3 hlavných oblastí :

- PO.1 Sociálny a kultúrny rozvoj a tvorba sietí
- PO.2 Udržiavanie krajiny a rozvoj turizmu
- PO.3 Technická pomoc INTEREG IIIA SR – ČR

V rámci obdobia čerpania (do konca roku 2008) bolo celkovo vyčerpaných 108% alokovaných prostriedkov (z celkovej alokácie pre SR 9820518 EUR). Najrýchlejšie čerpanie prostriedkov bolo v prioritě 2.1 zameranej na budovanie a rozvoj infraštruktúry turizmu, najpomalšie sa čerpali v oblasti 2.2 – Rozvoj krajiny s ohľadom na environmentálne aspekty. Tu bolo dosiahnuté aj najvyššie čerpanie prostriedkov 110,4% zo záväzku na roky 2004-2006 (obr.2).

CIP INTERREG IIIA SR-ČR	2004	2005	2006	2007	2008	Spolu	% čerpania
Spolu - čerpanie záväzku	0	62718,9	2223771,6	5215200,6	1969240,3	9470931,4	108,1
PO1	0	18762,6	513977,5	1046555,4	985487,7	2564783,3	106,2
PO2	0	20609,3	1636138,0	4012403,4	742713,3	6411864,0	110,4
PO3	0	23347,0	73656,1	156241,8	241039,3	494284,1	95,9

Zdroj: MFSR

Program cezhraničnej spolupráce SR-Poľsko

Program cezhraničnej spolupráce SR-Poľsko nadviazal na iniciatívu spoločenstva INTERREG IIA PL-SR vytvoreného v rámci starého programového obdobia. V rámci reionálneho pokrytia zahŕňa 5 oblastí na úrovni NUTS 3 . V SR je to Žilinský a Prešovský kraj a v Poľsku bielsko-bialski, nowosądecki, krośnieńsko-przemyski subregión. Celkový počet dotknutých obyvateľov predstavoval 4,4 mil. osôb z toho 2,9 na Poľskej strane a 1,5 na Slovenskej strane. Celkový objem alokovaných prostriedkov na roky 2004-2006 predstavoval 26,6 mil. EUR. finančné prostriedky boli alokované do 3 oblastí (PO) –

- PO.1 Rozvoj infraštruktúry   55%
- PO.2 Socio-ekonomický rozvoj   38%
- PO.3 Technická pomoc   7%

V rámci ukončeného programového obdobia bolo najvyšší počet predložených projektov v rámci opatrenia 2 – podopatrenie 2.3 – podpora miestnych iniciatív(fond mikroprojektov) a podopatrenie 2.2 ochrana prírodného a kultúrneho dedičstva.

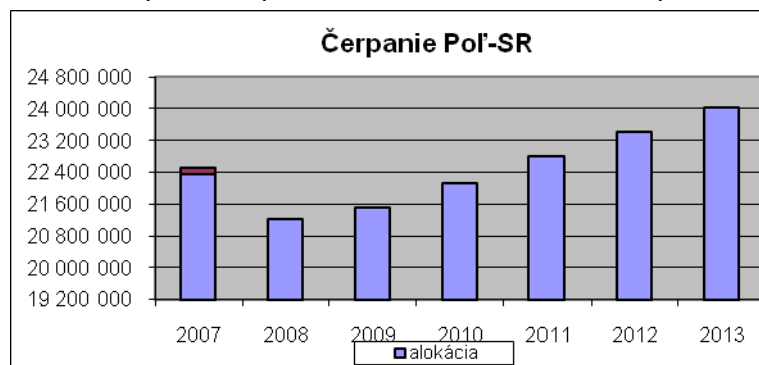
Celkové čerpanie ku koncu roka 2008 dosiahlo 105,9% záväzku na roky 2004-2006, t.j. 9,8 mil.EUR (obr.3).

CIP INTERREG IIIA PL-SR	2004	2005	2006	2007	2008	Spolu	% čerpania záv
Spolu - čerpanie záväzku	0	0	1408637,8	2047454,3	6364426,2	9820518,3	105,9
PO1	0	0	1077711,0	1176939,5	3341940,5	5596591,1	107,1
PO2	0	0	302135,3	786083,1	2683094,1	3771312,4	104,5
PO3	0	0	28791,5	84431,7	339391,6	452614,8	102,3

V rámci nového programového obdobia 2007-2013 boli príspevky na hlavné prioritné osy rozčlenené nasledovným pomerom :

- PO 1:Rozvoj cezhraničnej infraštruktúry 43%
- PO 2:Sociálny a hospodársky rozvoj 34%
- PO 3:Podpora miestnych iniciatív (mikroprojekty) 17%
- PO 4: Technická asistancia 6%

K máju 2010 bol stav v čerpaní záväzkov alokovaných na rok 2007 v hodnote 174 tis. EUR. Prostriedky boli čerpané zo záväzku roku 2007 na prioritnú os technická asistancia (obr.4).

Cezhraničná spolupráca SR-Maďarsko

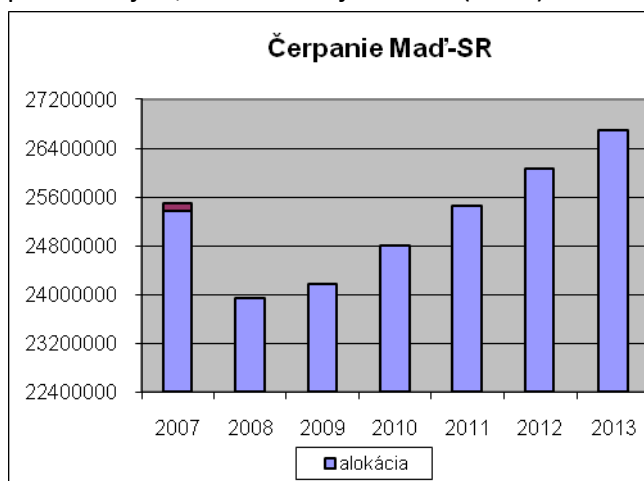
Program cezhraničnej spolupráce SR-Maďarsko sa zameriava na rozvoj prihraničných regiónov medzi SR- Maďarskom, celkovo zasahuje 8 krajov v Maďarsku (Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom, Pest, Nógrád, Heves, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Budapest) a 5 krajov v SR (Bratislavský, Trnavský, Nitriansky, Banskobystrický, Košický). Celkový počet dotknutých obyvateľov predstavuje 8,7 mil. z toho 3,3 mil. obyvateľov v SR a 5,4 mil. obyvateľov v Maďarsku.

Prostriedky sú alokované do 3 prioritných osí :

- PO 1. Podpora sociokultúrneho a hospodárskeho rozvoja cezhraničného regiónu a spolupráce 54%
- PO 2. Rozvoj dostupnosti cezhraničného územia a životného prostredia 40%
- PO 3. Technická asistencia 6%

Celkové čerpanie prostriedkov k máju 2010 predstavovalo 141 tis. EUR, čo predstavuje 0,1% z celkovej alokácie (obr.5).

V starom programovom období bola predchodcom programu cezhraničnej spolupráce iniciatíva spoločenstva INTERREG IIIA Maďarsko-SR-Ukrajina. Celkový počet alokovaných prostriedkov predstavoval 28,3 mil. EUR z toho 23,8 mil. EUR na spoluprácu Maďarsko – SR. Do konca roku 2008 boli vyčerpané všetky prostriedky alokované pre SR v objeme 9,6 mil. EUR (obr.6)

CIP INTERREG IIIA HU-SR-UKR	2004	2005	2006	2007	2008	Spolu	% čerpania zo záväzku
Spolu - čerpanie záväzku	0,0	0,0	1 813 638,2	3 506 164,9	4 280 802,9	9 604 681,3	101,1
PO1	0,0	0,0	796 331,5	1 959 356,1	1 765 110,3	4 520 797,9	105,7
PO2			930 616,3	1 345 890,1	2 247 059,0	4 523 565,4	99,2
PO3			86 690,4	200 918,7	268 633,6	560 318,0	84,3

Zdroj: MFSR

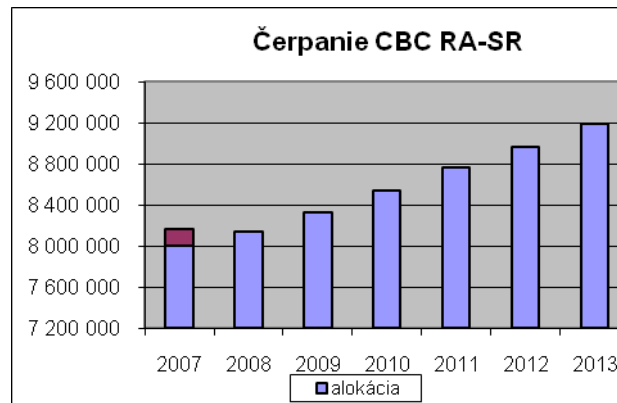
Program cezhraničnej spolupráce Rakúsko – Slovensko

Program cezhraničnej spolupráce sa zameriava na cezhraničnú spoluprácu v rámci nasledovných regiónov – Bratislavský kraj, Trnavský kraj v SR a 5 hlavných krajov (Weinviertel, Wiener Umland-Nordteil, Wiener Umland-Südteil, Nordburgenland, Viedeň) a 5 ďalších hraničiacich regiónov v Rakúsku (Waldviertel, Mostviertel-Eisenwurzen, Sankt Pölten, Niederösterreich-Süd a Mittelburgenland). Celkový počet dotknutých obyvateľov predstavuje 4,5 mil. obyvateľov z toho 3,3 mil. v rakúsku a 1,1 na Slovensku.

V rámci priorit boli finančné prostriedky alokované nasledovne :

- Prioritná os 1: Učiaci sa/znalostný región a ekonomická konkurencieschopnosť 45%
- Prioritná os 2: Dostupnosť a trvalo udržateľný rozvoj 49%
- Prioritná os 3: Technická pomoc 6%

Z celkového alokovaného objemu prostriedkov pre SR (59 mil. EUR) bolo k máju 2010 vyčerpaných 0,25 % záväzku (obr.7).

Iniciatíva INTERREG IIIA Rakúsko – Slovensko bola v starom programovom období zameraná na rozvoj ekonomického a sociálne integrovaného cezhraničného regiónu. Celková alokácia prostriedkov pre SR sa nedočerpala, resp. došlo k zníženiu ročného nakontrahovaného objemu prostriedkov z pôvodných 9,5 mil. EUR na 8,2 mil. EUR.

CIP INTERREG IIIA RA-SR	2004	2005	2006	2007	2008	Spolu	% čerpania zo:
Spolu - čerpanie záväzku	0	7 916	1 647 547	2 571 828	3 926 455	8 234 757	99,8%
PO1	0	5 912	427 737	837 072	961 114	2 231 835	104,4%
PO2	0	2 004	451 866	254 957	893 505	1 600 328	120,7%
PO3	0	0	123 379	507 106	713 704	1 344 189	97,6%
PO4	0	0	246 495	165 543	570 780	982 818	89,9%
PO5	0	0	316 637	688 601	547 908	1 553 146	87,6%
TA	0	0	81 434	118 549	239 444	522 441	96,1%

Program - nástroj európskeho susedstva a partnerstva (ENPI) Maďarsko – Rumunsko – Slovensko – Ukrajina je posledným programom cezhraničných spoluprác implementovaných v programovom období 2007-2013. Jeho priority sú orientované do prihraničných oblastí menovaných krajín pričom v Maďarsku zahŕňa 2 kraje (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Borsod-Abaúj-Zemplén megye) na Slovensku (košický a Prešovský kraj) v Rumunsku 3 kraje (Judetul Maramures, Judetul Satu Mare a Judetul Suceava) a na Ukrajine 3 oblasti (Zakarpatská oblasť, Ivano-Frankivska oblasť, Chernivetska oblasť). Z uvádzaných krajov sú tri pridružené územia, ktoré sa zúčastňujú na programe v obmedzenej miere. Celkové programové územie pokrýva 8 mil. obyvateľov. Z toho 44% tvoria obyvatelia Ukrajiny, 20 % tvoria obyvatelia Rumunska, 19% obyvatelia Slovenska a 16% obyvatelia Maďarska.

Program je orientovaný na podporu nasledovných priorit :

Ekonomický a sociálny rozvoj 15% z celkového rozpočtu

Zlepšenie kvality životného prostredia 25%

Efektívna hranica 30%

Podpora spolupráce Ľudia ľuďom 20%

Technická asistencia 10%

V rámci súčasného programového obdobia nedošlo k vyčerpaniu žiadnych prostriedkov nového programového obdobia.

ZÁVER

Z analýzy čerpania prostriedkov programov cezhraničnej spolupráce v starom programovom období možno konštatovať plné čerpanie všetkých nakontrahovaných prostriedkov. Viac ako 100% čerpanie nakontrahovaných prostriedkov súvisí s prepočtom alokácií z SKK do EUR. V novom programovom období možno konštatovať pomerne nízke čerpanie, čo však obdobne ako v prípade starého progr. obdobia súvisí s procesom inštitucionálnych príprav systémov riadenie programov cezhraničných spoluprác.

Použitá literatúra

1.MFSR.:Čerpanie prostriedkov ŠF a KF v starom programovom období. *MFSR- webová lokalita. [Online] 30.5.2010. [Dátum: 5.júna 2010.]*

<http://www.mfsr.gov.sk/Default.aspx?CatID=84&NewsID=360>

2.MVRR SR.: Národný strategický referenčný rámec. *MVRR SR - webová lokalita. [Online] august 2008. [Dátum: 7.máj 2010.]*

<http://www.nsrr.sk>

3.MFSR.:*Čerpanie prostriedkov iniciatív INTERREG IIIA. interné materiály MFSR*

Ing. Stanislav Topor

Ministerstvo financií

Sekcia auditu a kontroly

E-mail: stanislav.topor@mfsr.sk

Transnacionálna územná spolupráca SR v podmienkach nového programového obdobia

Stanislav Topor

Abstrakt

Nadnárodná územná spolupráca je súčasťou európskej regionálnej spolupráce spadajúcej pod politiku súdržnosti EÚ financovanej z európskeho fondu regionálneho rozvoja. Slovenská republika ako členský štát EÚ je zapojená do 2 operačných programov zameraných na rozvoj spolupráce v stredoeurópskom regióne ako aj regióne juhovýchodnej Európy. Aj keď sú obidva programy podobné z hľadiska podpory kľúčových rozvojových oblastí, základné orientácie programu majú rôzne.

Kľúčové slová: Európska územná spolupráca

Abstract

Transnational territory cooperation is a part of the European Regional Cooperation falling under the European Cohesion Policy which is financed from the ERDF. Slovak republic as the member state of the European Union is engaged into 2 Operational Programmes aimed at the development of the cooperation within the central european region as well as south-western region. In spite of the similar supporting priorities of the programme, the main programmes philosophies are different.

Keywords: European Territory Cooperation

ÚVOD

V rámci nového programového obdobia 2007 – 2013 boli v rámci cieľa 3 kohéznej politiky EÚ vyčlenené nové programy ktoré rozširujú iniciatívy a finančné nástroje starého programového obdobia. Na rozdiel od prvých 2 cieľov politiky súdržnosti, ktoré sú viazané na úroveň ekonomického rozvoja príslušnej krajiny, cieľ 3 je nezávislý od ekonomickej úrovne a vyspelosti spolupracujúcich krajín.

Európska územná spolupráca je novým samostatným cieľom kohéznej politiky Európskej únie. Opiera sa o skúsenosti nadobudnuté v regionálnej spolupráci iniciatív Spoločenstva Interreg a programov cezhraničnej spolupráce (CBC). Jej cieľom je dosiahnutie vyrovnanej integrácie rôznych území EÚ prostredníctvom podpory spolupráce regiónov.

Rozčleňuje sa na 3 oblasti spolupráce :

- a) cezhraničná spolupráca prostredníctvom spoločných miestnych a regionálnych iniciatív,
- b) transnacionálna spolupráca s cieľom integrovaného územného rozvoja
- c) interregionálna spolupráca a výmena skúseností

Na oblasť transnacionálnej spolupráce bolo v novom programovom období vyčlenených celkovo 1,83 mld.Eur, čo predstavuje 18% prostriedkov ERDF, určených pre celý cieľ európskej územnej spolupráce. SR je do tejto spolupráce začlenená prostredníctvom 2 operačných programov – program stredná Európa a program juhovýchodná Európa.

1 Programy transnacionálnej spolupráce

Operačný program Stredná Európa patrí medzi nové programy Európskej únie a zameriava sa na podporu spolupráce v krajinách a regiónoch strednej Európy, čím prispieva k zlepšeniu inovácií, dostupnosti (dopravy a informačno-komunikačných technológií), životného prostredia a k zvýšeniu konkurencieschopnosti. Program nadväzuje na skúsenosti programu CADSES (INTERREG IIC a INTERREG IIIB) pričom pôvodná programová oblasť programu sa rozšírila aj na nové členské krajiny EÚ. Programová oblasť programu v súčasnosti zahŕňa regióny Rakúska, Českej republiky, Nemecka, Maďarska, Talianska, Poľska, Slovinska a Ukrajiny. V SR spadá pod program celé územie.

Jednotlivé oblasti podpory sú rozčlenené do 4 prioritných osí.

Prvá prioritná os – priorita 1 je zameraná na uľahčenie inovácií v strednej Európe. Inovácie sú zároveň aj horizontálnou prioritou programu, a teda aj podmienkou pre všetky projekty uchádzajúce sa o podporu z OP Stredná Európa. Budovanie inovačnej klímy sa opiera o vytváranie vhodných kapacít na ich prenos a aplikáciu.

Prioritná os 2 sa orientuje na zlepšenie dostupnosti strednej Európy a regiónov v rámci nej. Vytvára podmienky na šírenie informačných a komunikačných technológií ako aj rozvoj netechnologických alternatívnych riešení dostupnosti (logistiky, mobility).

Prioritná os 3 sa orientuje na zlepšenie ochrany životného prostredia, využívanie enviromentálnych technológií, znižovanie rizík a dopadov prírodných a technologických rizík.

Prioritná os 4 sa orientuje na zlepšenie kvality života v mestách a regiónoch strednej Európy. Dotýka sa rozvoja polycentrických sídelných štruktúr, využitia kultúrnych zdrojov a riešenia územných dopadov demografických a sociálnych zmien.

V rámci rozpočtu bolo na program vyčlenených 246 mil. EUR z fondu regionálneho rozvoja. Partneri musia zostávajúcu časť výdavkov spolufinancovať z vlastných zdrojov. Celkový rozpočet projektu (tzn. všetkých projektových partnerov spolu) môže kolísať v rozpätí 1 – 5 mil. EUR. Rozdelenie prostriedkov podľa PO a alokácia na jednotlivé roky programovacieho obdobia je nasledovná:

Alokácia prostriedkov ERDF podľa PO		
PO1	49202215	20%
PO2	63962879	26%
PO3	63962879	26%
PO4	54122437	22%
PO5	14760664	6%
Spolu	246011074	100%

Zdroj: OP Stredná Európa

Alokácia programu na jednotlivé roky		
2007		34211355
2008		32982238
2009		33560339
2010		34677260
2011		35825424
2012		36851074
2013		37903384
Total 2007-2013		246011074

Zdroj: OP Stredná Európa

Riadenie programu

Program je riadený monitorovacím výborom, ktorý schvaľuje projekty a zabezpečuje implementáciu programu. Je zložený zo zástupcov členských štátov programu. Na úrovni SR je riadený národným orgánom, ktorým je ministerstvo životného prostredia SR.

Špecifiká programu:

Na rozdiel od ostatných OP v SR je potrebné aby projekty mali nadnárodné zameranie a teda partneri musia byť aspoň z troch pokrytých krajín. V rámci projektu musí byť vytvorený efektívny princíp komunikácie, partnerstva a spolupráce medzi partnermi.

V rámci projektu musí byť zdôraznená tvorba a prenos poznatkov a inovácií.

Operačný program juhovýchodná Európa

Ďalšou súčasťou európskej teritoriálnej spolupráce v oblasti nadnárodnej spolupráce je program juhovýchodná európa. Na rozdiel od predchádzajúceho programu zahŕňa širšie spoločenstvo krajín juhovýchodnej Európy vrátane nečlenských krajín, kandidátskych krajín a tretích krajín. Členskými krajinami sú Albánsko, Rakúsko, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Rumunsko, Chorvátsko, Macedónsko, Grécko, Maďarsko, Srbsko, Čierna hora, Slovinsko, Slovinsko, Moldavsko, Taliansko a Ukrajina.

Oblasť zamerania programu je podobná ako v prípade OP Stredná Európa. Zameriava sa na 4 tematické priority – inovácie, životné prostredie, dostupnosť a trvalo udržateľný rozvoj miest. Rozdeleniu priorít zodpovedajú aj operačné osi programu:

Priorita 1: podpora inovácií a podnikania. Priorita sa zameriava na uľahčenie inovácií, podnikania, rozvoj znalostnej ekonomiky a zlepšenie integrácie a hospodárskych vzťahov v oblasti spolupráce.

Priorita 2: ochrana životného prostredia. Cieľom je zlepšovať ochranu chránených oblastí, zlepšovať integráciu vodného hospodárstva, riadenie enviromentálnych rizík a energetickej úspornosti.

Priorita 3: rozvoj infraštruktúry. Rozvoj európskych dopravných sietí, informačnej spoločnosti je predpokladom zvyšovanie dostupnosti regiónu juhovýchodnej Európy.

Priorita 4 : rozvoj nadnárodných synergii v oblasti verejnej infraštruktúry a regionálnych spoločenstiev.

Rozdelenie prostriedkov podľa prioritných osí je nasledovné:

Rozdelenie alokácie podľa PO	
PO 1	44 051 157
PO 2	53 739 828
PO 3	55 160 834
PO 4	41 338 329
TA	12 401 497
Spolu	206 691 645

Alokácia podľa rokov	
2007	31918022
2008	29689399
2009	29565665
2010	28565151
2011	30342331
2012	29004134
2013	27606943

Riadenie programu

Program je riadený monitorovacím výborom zloženým z max. 3 zástupcov každého členského štátu. Predsedníctvo monitorovacieho výboru je rotujúce zahŕňajúce 1 partnera z členského štátu a 1 partnera z nečlenského štátu EÚ. Monitorovací výbor projektu je zodpovedný za celkovú implementáciu programu. Riadiacim orgánom programu je národná rozvojová agentúra v Maďarskej republike.

Špecifiká programu:

Partneri projektu sú minimálne z 3 členských štátov z ktorých aspoň 1 je členským štátom EÚ

Projekt sa priamo dotýka priorit projektu

ZÁVER

SR je ako prijímateľ zapojený do programov nadnárodnej spolupráce – OP Stredná Európa a OP Juhovýchodná Európa. Zatiaľ čo priority prvého programu sú orientované na rozvoj vedomostnej spoločnosti a inovácií v stredoeurópskom regióne druhý operačný program je prioritne zameraný na rozvoj regiónu juhovýchodnej Európy s rozvoja spolupráce s nečlenskými krajinami EÚ. Vzhľadom na objem alokovaných prostriedkov obidva programi predstavujú významný nástroj podpory aj v podmienkach SR.

Použitá literatúra

1.MŽP.: Operačný program stredná Európa.MŽP - *webová lokalita*. [Online] 6.3.2008. [Dátum: 5.júna 2010.]http://www.enviro.gov.sk/servlets/page/868?c_id=5529

2.MVRR SR.: Národný strategický referenčný rámec. MVRR SR - *webová lokalita*. [Online] august 2008. [Dátum: 7.máj 2010.]<http://www.nsrr.sk>

3.EK.: *Central Europe Operational Programme*.EK, *webová lokalita*. [Online] október 2007. [Dátum: 5.júna 2010.]

http://ec.europa.eu/regional_policy/country/prordn/details_new.cfm?gv_PAY=AT&gv_reg=664&gv_PGM=1294&gv_defL=7&LAN=7

Ing. Stanislav Topor

Ministerstvo financií

Sekcia auditu a kontroly

E-mail: stanislav.topor@mfsr.sk

Lisabonská zmluva a jej vplyv na ochranu ľudských práv a základných slobôd v európskom priestore

Tatiana Tökölyová

Abstrakt

Lisabonská zmluva prináša nové možnosti v oblasti ľudských práv. Ľudské práva a demokracia sú základom koncepcie právneho štátu. Existujú dve základné teórie ľudských práv: prirodzenoprávna a pozitívoprávna. Ľudské práva v sebe zahŕňajú tri generácie ľudských práv. Ide z historického hľadiska o také tri generácie ľudských práv, ktoré sa stali v tom ktorom dejinnom období všeobecne uznávanými. Ochrana ľudských práv sa v európskom priestore spočiatku prenechala inej medzinárodnej organizácii a to Rade Európy, ktorá bola predovšetkým vytvorená na účely ochrany demokratických zásad vrátane ľudských práv. Postupným prehlbovaním kompetencií jednotlivých orgánov Európskej únie došlo k rozšíreniu agendy Európskej únie aj na oblasť ľudských práv.

Tento proces sa začal z dôvodu previazanosti ekonomických záujmov so záujmami jednotlivcov. Za dôležité míľniky v oblasti ľudskoprávnej, ktoré predchádzali Lisabonskej zmluve môžeme pokladať: Zmluvu o Európskej únii a Návrh Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu, ktorý v 2. časti obsahoval Chartu základných práv EÚ. Záverom je dôležité zdôrazniť, že Lisabonská zmluva sa javí ako perspektívny dokument, ktorý môže v európskom priestore dosiahnuť flexibilnejšie fungovanie a harmonizáciu v oblasti ľudských práv.

Abstract

Treaty of Lisbon brings new options in the field of human rights. Human rights and democracy are fundamental for concept of the state that respects the rule of law. There are two basic theories of human rights: nature theory and positive theory. Human rights imply three generations of human rights. This is from a historical perspective, those three generations of human rights occurring within the historical period, which generally accepted. Protection of human rights in the European area initially left another international organization and the Council of Europe, which has been specially designed for the protection of democratic principles, including human rights. Gradual deepening of competence of each body the European Union was enlarged European Union agenda to human rights. This process is started because of links between economic interests with the interests of individuals. The important milestones in the field of human rights system, which preceded the Treaty of Lisbon can be seen: the Treaty on European Union and the Draft Treaty establishing the Constitution for Europe, which was included in its second part the Charter of Fundamental Rights. Finally, it is important to stress that the Lisbon Treaty seems to be promising as a document that can be achieved in the European area of flexible operation and harmonization in the field of human rights.

Prijatím Lisabonskej zmluvy sa v európskom priestore otvorila otázka ľudských práv, ich uplatňovania a právnej ochrany.

Je nepochybné, že dodržiavanie ľudských práv ako i demokracia sú základom koncepcie právneho štátu. Práve koncepcia právneho štátu sa v medzinárodnom spoločenstve na sklonku 20. a začiatkom 21 storočia stáva dominantnou. Štát má v zmysle koncepcie právneho štátu pozitívny záväzok zaručiť ľudské práva pre všetkých. Korene pojmu ľudské práva sa spájajú s tzv. prirodzenoprávnou doktrínou (teóriou), na základe ktorej je človek ako neopakovateľná bytosť nositeľom určitého prirodzeného práva univerzálneho charakteru odvodeného z jeho osobitej povahy. Tieto prirodzené práva sú neodnateľné, nescudziteľné, neporušiteľné a nie sú človeku dané štátom a jeho mocou, a teda, čo je najdôležitejšie existujú nezávisle od štátnej moci. Štát a jeho štátna moc má ľudské práva iba deklarovať a chrániť. Ľudské práva sú teda právne garantovaným nárokom jednotlivca voči štátu.

Prirodzenoprávna teória má svoj pôvod v starovekom Grécku v učení sofistov a predstaviteľov vrcholného obdobia gréckej filozofie Platóna. Postupne bola dotváraná holandským právnikom a teológom z obdobia renesancie Hugom Grotiom, predstaviteľom francúzskeho osvietenstva Jeanom Jacquom Rousseauom, ako aj názormi anglického predstaviteľa novovekého empirizmu Johna Locka. Prirodzenoprávna koncepcia chápania ľudských práv sa stala základom podoby významných právnych dokumentov zakotvujúcich ľudské práva v Anglicku (Magna Charta Libertatum, Habeas Corpus Act a Bill of Rights), v Spojených štátoch amerických (Deklarácia nezávislosti) a vo Francúzsku (Deklarácia práv človeka a občana).

Všetky tieto dokumenty vychádzajú z neodnateľných a neporušiteľných práv človeka a občana. Pod vplyvom uvedených dokumentov sa postupne všeobecne rozšíril a aj legislatívne udomácnil pojem ľudské práva v ústavách väčšiny nielen európskych štátov sveta, ale aj v medzinárodnoprávných dokumentoch. Z prirodzenoprávnej doktríny teda vychádzajú aj základné medzinárodnoprávne dokumenty zakotvujúce medzinárodnoprávne uznávaný štandard ľudských práv, akými sú Všeobecná deklarácia ľudských práv, či Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach. Je dôležité zdôrazniť, že z podobného prístupu vychádzajú aj regionálne európske systémy ochrany ľudských práv reprezentované Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a ďalšími dohovormi Rady Európy, ako i Európskej únie.

Opakom prirodzenoprávnej doktríny je tzv. **pozitívoprávna doktrína** chápania ľudských práv, ktorá vychádza z prepojenia vzťahu medzi štátom a právom, pričom existenciu konkrétneho práva viaže na štátom uznanú formu. Štát v zmysle tejto doktríny vo vzťahu k ľudským právam zohráva konštitutívnu úlohu, t.j. rozhoduje o tom, či konkrétne práva prizná a garantuje, alebo nie. K predstaviteľom právneho pozitivizmu sa zaraďujú anglickí filozofi Jeremy Bentham a John Austin, nemeckí filozofi Rudolf von Ihering, Karl Magnus Bergbohm a Georg Jellinek. Pozitívoprávne teórie mali veľký vplyv na právnu prax v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia. Nikdy sa však v právnej praxi štátov nestali dominantnými. Sú typické najmä pre štáty s totalitným spoločenským zriadením. Niektoré

prvky pozitívnoprávnej doktríny sa však uplatňujú vo vzťahu k niektorým právam druhej a tretej generácie ľudských práv (Kľučka, 2004, s. 239 - 241).

Ľudské práva v sebe zahŕňajú tri generácie ľudských práv. Ide z historického hľadiska o také tri generácie ľudských práv, ktoré sa stali v tom ktorom dejinnom období všeobecne uznávanými.

Prvú generáciu ľudských práv predstavujú občianske práva ako napr. právo na život, osobnú slobodu, na rovnosť pred zákonom, na nedotknuteľnosť obydlia, na procesné záruky, na ochranu listového tajomstva, na slobodu náboženského vyznania, na slobodu vyjadrovania, na slobodu zhromažďovania, na slobodu združovania sa. Patria sem aj politické práva

ako napr. právo na štátne občianstvo, na účasť na správe verejných vecí, volebné právo, právo na referendum. Táto generácia ľudských práv bola identifikovaná a uznaná v priebehu buržoázných revolúcií na sklonku stredoveku a začiatku novoveku. Ich podoba sa však precizovala aj v 20. storočí ako napr. pri volebnom práve žien.

Druhú generáciu ľudských práv predstavujú hospodárske, sociálne a práva kultúrne. Medzi hospodárske práva patrí právo na prácu, na primeranú odmenu za rovnaký výkon, právo na združovanie v odborových organizáciách, právo na primeraný životný štandard. Právami sociálnymi rozumieme právo na sociálne zabezpečenie, na lekársku starostlivosť, právo na ochranu matky a dieťaťa. Kultúrne práva ako práva, ktoré možno označiť za nositeľov duchovných hodnôt sú napr. právo na vzdelanie, právo na účasť na kultúrnom živote spoločnosti. Táto generácia ľudských práv je spojená so vznikom ľavicových politických strán a hnutí v druhej polovici 19. storočia. Proces ich identifikácie a uznania nie je ukončený, vzhľadom na skutočnosť, že ich naplnenie závisí od ekonomických možností štátu.

Tretia generácia ľudských práv zahŕňa viacero špeciálnych, novo sa formujúcich, tzv. moderných práv, akými sú napr. právo na rozvoj, právo na prírodné zdroje, právo na priaznivé životné prostredie, právo na spoločné dedičstvo celého ľudstva, právo na solidaritu, právo na mier, právo národov na sebaurčenie, práva príslušníkov menšín, právo na odzbrojenie, právo na ochranu spotrebiteľa, právo na odlišnosť, právo na životný štýl, právo na prístup k informáciám a ďalšie. Vznik tejto generácie práv je spojený so vznikom snáh chrániť jednotlivca pred tlakom postmodernej doby a industriálnej a postindustriálnej spoločnosti v druhej polovici 20. storočia, ktoré okrem iného spôsobili populačnú explóziu a následné podstatné zhoršenie životného prostredia na planéte Zem. Takto vytvorené nové kultúrno-spoločenské podmienky nanovo formovali a aj v súčasnosti formujú vzťah človeka k štátu, k okoliu, k iným ľuďom i k prírode. Proces identifikácie a uznania týchto práv, podobne ako v prípade druhej generácie ľudských práv nie je ukončený, keďže závisí od ekonomických možností, ale aj od ochoty štátov (Kľučka, 2004, s. 243 - 244).

Pokiaľ ide o Európske spoločenstvo v oblasti ľudských práv, je potrebné si uvedomiť, že Európske spoločenstvo a Európska únia boli pôvodne vytvorené najmä z ekonomických dôvodov. Pri ich kreovaní sa vychádzalo z predpokladu, že proces ekonomickej integrácie

zakotvený v zakladajúcich zmluvách neprekročí čisto hospodársky rozmer a nebude zasahovať do iných oblastí, teda nebude viesť ani k porušovaniu ľudských práv. Ochrana ľudských práv sa spočiatku prenechala inej medzinárodnej organizácii a to Rade Európy, ktorá bola primárne vytvorená na účely ochrany demokratických zásad vrátane ľudských práv. Postupným prehĺbovaním kompetencií jednotlivých orgánov Európskej únie došlo k rozšíreniu agendy Európskej únie aj na oblasť ľudských práv. Tento proces sa začal z dôvodu previazanosti ekonomických záujmov so záujmami jednotlivcov.

Súdny dvor sa preto ako prvý z orgánov Európskeho spoločenstva, resp. Európskej únie vo svojej rozhodovacej činnosti začal zaoberať aj oblasťou ľudských práv. Zmluvou o Európskej únii sa následne pojem ľudských práv, resp. základných práv, tak ako bol vytvorený judikatúrou Súdneho dvora, dostal do zakladajúcich zmluvných vzťahov Európskej únie a bol rozvinutý aj v normotvornej činnosti orgánov Európskych spoločenstiev a Európskej únie. Ochrana ľudských práv sa tak dostala do noriem primárneho i sekundárneho európskeho komunitárneho práva a doplnila už existujúcu konštantnú judikatúru Súdneho dvora v tejto oblasti. Významné miesto v oblasti ochrany ľudských práv v rámci Európskej únie zohrávajú aj medzinárodné zmluvy v oblasti ľudských práv, na ktoré odkazujú viaceré ustanovenia zakladajúcich zmlúv Európskych spoločenstiev a Európskej únie. Ustanovenia o ochrane ľudských práv sa dostali aj do asociačných a iných zmlúv medzi Európskym spoločenstvom a niektorými asociovanými a nečlenskými štátmi Európskej únie. Maastrichtská zmluva potvrdila aj inšpiračnú úlohu vnútroštátnych právnych poriadkov členských štátov vo forme právnych zásad. Súdny dvor vo svojej rozhodovacej činnosti prihliada aj na všetky tieto pramene (Kľučka, 2004, s. 247 - 248).

V zásade však môžeme konštatovať, že komunitárno-úniový pilier ochrany ľudských práv v Európskej únii je, ako sme už vyššie naznačili, viacvrstvový. Zahŕňa úpravu ľudských práv v primárnej legislatíve, sekundárnej legislatíve, v konštantnej judikatúre Súdneho dvora a v právnych aktoch *sui generis* (ide o dokumenty, ktoré spravidla majú charakter nezáväzných deklarácií zaväzujúcich iba orgány Európskej únie pri ich činnosti). Pričom každá z vyššie uvedených skupín prameňov je ešte vnútorne špecifická a členitá.

Pozrime sa teda bližšie na dôležité míľniky v oblasti ľudsko-právnej, ktoré predchádzali Lisabonskej zmluve. Pôvodne Zmluva o Európskej únii z roku 1992 znamenala vytvorenie vyššieho stupňa európskej integrácie vo forme Európskej únie. Jedným z prínosom tejto zmluvy na poli ľudských práv bolo aj formálne uznanie ľudských práv ako všeobecných zásad práva Spoločenstva, ktorých základ vo svojej judikatúre sformuloval Súdny dvor Európskych spoločenstiev už v 70. rokoch minulého storočia. Súdny dvor sa pri vytváraní neformálneho katalógu základných práv ako všeobecných zásad práva Spoločenstva do veľkej miery inšpiroval Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd z roku 1950.

Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd je doteraz najdôležitejší dokument o ľudských právach na európskom kontinente. Tento dokument vznikol na pôde Európskej Rady a bol podpísaný 4. novembra 1950 v Ríme. V súčasnosti obsahuje 3 hlavy a 59 článkov. Obsahuje najdôležitejšie základné práva a slobody pre občanov Európskej únie ako napríklad: zákaz mučenia, neľudského a ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania, sloboda myslenia, svedomia a náboženstva, právo na život, zákaz otroctva a nútenej práce, právo na slobodu a bezpečnosť pripúšťajúce výnimky pokiaľ ide o výkon zákonného súdom nariadeného trestu väzenia alebo väzby, predvedenia pred súdny orgán, zákonné obmedzenie osobnej slobody osôb, ktoré by inak mohli šíriť nákazlivé choroby, alebo ktoré sú duševne choré, právo na spravodlivé súdne konanie, zahrňujúce právo na spravodlivé, verejné pojednanie veci v primeranej lehote nezávislým, nestranným a zákonným súdom. Toto právo sa týka tak občianskoprávných ako aj trestných vecí. Právo na spravodlivé súdne konanie dáva osobitné práva osobám obvineným z trestného činu. Obvinení majú o. i. právo byť informovaní v ich rodnom jazyku z čoho sú obvinení, majú právo na obhajobu buď osobne alebo prostredníctvom obhajcu, majú právo na bezplatné tlmočenie, ak nerozumejú jazyku, v ktorom sa konanie proti nim vedie, zákaz retroaktivity pri trestnom postihu; výnimku predstavujú činy, ktoré síce v čase ich spáchania neboli trestnými činmi podľa práva štátu, ktorého zvrchovanosti osoba podliehala, sú však považované za trestné podľa všeobecných právnych zásad uznávaných civilizovanými národmi, právo na rešpektovanie rodinného, súkromného života, obydlia a korešpondencie, sloboda zhromažďovania a združovania, ako i právo uzavrieť manželstvo. V roku 1984 bol tento dokument upravený o dodatkový protokol, ktorý zakazuje trest smrti s výnimkou trestu smrti uloženého v čase vojny alebo bezprostrednej hrozby vojny. Dňa 3. mája 2002 bol tento protokol ešte upravený - úplne a bezvýnimočne zakázal trest smrti za akýchkoľvek okolností (vrátane vojny) a bez možnosti výhrad vykonaných zmluvnými stranami (Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, 1950).

Tento vývoj ochrany ľudských práv formálne potvrdili predstavitelia členských štátov v článku 6 ods. 2 Zmluvy o Európskej únii, podľa ktorého „Únia rešpektuje základné práva, ktoré zaručuje Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd podpísaný v Ríme 4. novembra 1950 a ktoré vyplývajú z ústavných tradícií, ktoré sú členským štátom spoločné, ako všeobecné zásady práva Spoločenstva“ (Zmluva o Európskej únii, 1991).

V priebehu posledných rokov sa Európske spoločenstvo a Európska únia (ďalej len „EÚ“) pôvodne v snahe o vytvorenie Návrhu Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu, ktorý bezprostredne predchádzal Lisabonskej zmluve (i keď v súčasnosti vieme, že osud tohto návrhu a to najmä jeho ratifikácia v jednotlivých členských štátoch EÚ nedopadla priaznivo) v ňom zaoberali aj otázkou ľudských práv a základných slobôd, a to konkrétne v 2. časti tohto návrhu zmluvy pod názvom: Charta základných práv EÚ.

Je potrebné sa zmieniť o tom, že v období, keď ešte bola nádej na úspešnú ratifikáciu Návrhu Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu úprava ľudských práv a základných slobôd

v rámci EÚ bola a ešte zatiaľ stále je charakterizovaná unikátnou štruktúrou, ktorú nemožno vyjadriť jednoducho a jednoznačne.

Uvádajú sa dve základné opory, o ktoré sa opiera regulácia ľudských práv: komunitárna/úniová a medzinárodnoprávna opora. V rámci prvej možno rozlišovať úpravu v rámci primárneho práva, úpravu v rámci sekundárneho práva, konštantnú judikatúru Európskeho súdneho dvora a akty *sui generis*, ako sú napríklad už spomínané Charta základných práv EÚ (ďalej len „Charta“) a Komunitárna charta základných sociálnych práv pracovníkov; druhú oporu tvorí predovšetkým Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) a revidovaná Európska sociálna charta.

Charta, ktorá zoskupuje systematizuje a zviditeľňuje pre občanov EÚ základné práva už garantované spoločenstvami a zároveň formuje a rozvíja nové práva, završuje dlhodobý proces kodifikovania základných práv v rámci komunitárneho práva. Hoci Charta nie je právne záväzná, už len samotná skutočnosť, že existuje môže mať vplyv na súdnu prax a tým ovplyvňovať úroveň ochrany základných práv v európskom priestore. Európsky parlament, Európska rada a Európska komisia sa k tomuto textu cieľavedome pripojili a nič nebráni tomu, aby sa Európsky súdny dvor a Súd prvého stupňa pri konkretizovaní všeobecných právnych zásad komunitárneho práva odvolávali na základné práva uvedené v Charte (Čorba, 2003, s. 207). Niektorí ústavní činitelia sa i u nás priklonili k názoru, „že je ťažko posúdiť právnú relevantnosť rozhodnutí ústavných súdov (Španielsko, Česká republika), keď Charta ešte nie je právne záväzná“ (Diskusia na Konzervatívnom Inštitúte, 2002).

Na druhej strane treba skonštatovať, že pri porovnávaní Charty a Dohovoru je dôležité si uvedomiť, že Dohovor je záväzný pre všetky členské štáty Európskych spoločenstiev a predstavuje celoeurópsky uznávaný štandard ochrany ľudských práv a základných slobôd, ktorému musí zodpovedať ochrana základných práv v členských štátoch.

V súčasnosti môže prichádzať do úvahy pristúpenie k Dohovoru len pri Európskych spoločenstvách ako medzinárodnej organizácie, pretože EÚ ako nadnárodná (supranacionálna) organizácia podľa zakladajúcej zmluvy v znení Zmluvy z Amsterdamu nemá priznanú medzinárodnoprávnu subjektivitu a nie je preto subjektom medzinárodného práva. Lisabonská zmluva by túto skutočnosť mala podstatne zmeniť a Európska únia by mala mať priznanú medzinárodnoprávnu subjektivitu v oblasti ľudskoprávnej.

Zmluvy o založení EÚ v znení Amsterdamskej zmluvy síce posilnili spojenie medzi EÚ a právami garantovanými v Dohovore, ale nemožno ho považovať za právny základ formálnej viazanosti Európskych spoločenstiev Dohovorom. V tejto súvislosti bolo prijatie spomínanej Charty 7. decembra 2000, ktorá vytvára uspokojivé riešenie problému vzťahu medzi komunitárnym právom (za predpokladu, že bude inkorporovaná do zakladajúcich zmlúv alebo inak právne záväzná) a Dohovorom tým, že Dohovor považuje za minimálnu úroveň ochrany, aká má byť v komunitárnom práve zaručená, čo je zlučiteľné aj s Dohovorom, ktorý nebráni vyššej úrovni ochrany. Poslaním Charty nie je vytvoriť alternatívu k Dohovoru, ani mu konkurovať. Predpokladalo sa, že začlenením Charty do Návrhu Zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu bude Charta používať len ústavné

postavenie podobné tomu, ktoré majú ustanovenia o ľudských právach v akejkoľvek národnej ústave.

Z judikatúry európskych súdov teda vyplýva, že obidva systémy ochrany ľudských práv a základných slobôd (komunitárny systém a systém Dohovoru) si síce zachovávajú autonómnú existenciu, nie sú v skutočnosti už bez prienikov, ba dokonca na základe celkového vývoja oboch systémov možno konštatovať, že sa neustále zvyšuje úroveň ich vzájomnej závislosti (Čorba, 2003, s. 208).

Dnes do oblasti ľudských práv v Európskom priestore výrazne zasahuje práve Lisabonská zmluva. Lisabonská zmluva dopĺňa a upravuje existujúce zmluvy o Európskej únii a Európskom spoločenstve. Upravuje ich v niekoľkých bodoch a to konkrétne: zjednodušuje sa štruktúra Európskej únie, bude zriadený predseda EÚ, ktorý bude volený na dva a pol roka a bude úniu zastupovať navonok. Upravené bude aj hlasovanie, a to tak, že návrh bude prijatý, ak ho podporí 55% členských štátov, zastupujúcich aspoň 65% občanov členských štátov (systém dvojitej väčšiny). Okrem iného sa zavádza aj tzv. EXIT CLAUSE - doložka vystúpenia, ktorá umožňuje členským štátom vystúpiť z Európskej únie.

Lisabonská zmluva začala vznikať po, ako som už spomínala, neúspešnom vytvorení Návrhu zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu. Bola zvolaná medzivládna konferencia, ktorá začala vytvárať zmluvu. Je to vlastne, samozrejme veľmi zjednodušene povedané, Návrh zmluvy zakladajúcej Ústavu pre Európu - len sú z nej vynechané politické symboly a taktiež v nej nie sú zmienky o Európskych symboloch. Definitívna dohoda o Lisabonskej zmluve bola prijatá 19. októbra 2007 a podpísali ju 13. decembra 2007 v Lisabone predstavitelia všetkých členských štátov Európskej únie.

Lisabonskou zmluvou by sa malo predovšetkým zjednotiť konanie Európy na poli svetovej politiky. Lisabonská zmluva je charakterizovaná aj solidaritou. Vzájomné vypomáhanie medzi krajinami Európskej únie v prípade teroristického útoku či živelných pohromy svedčí o vytvorení silnejších kontaktov medzi štátmi.

Lisabonská zmluva sa veľmi významne zaoberá ľudskými právami. Nielenže zachováva staré práva garantované v Európskom dohovore o ochrane ľudských práv a základných slobôd ale obsahuje mimoriadne významnú doložku o viazanosti na Chartu základných ľudských práv Európskej únie o ktorej som sa už zmienila vyššie. Konkrétne v článku 6 Zmluvy o Európskej únii v znení Lisabonskej zmluvy okrem súčasného uznania základných práv zaručených Európskym dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd a vyplývajúcich z ústavných tradícií spoločných pre členské štáty za všeobecné zásady práva Spoločenstva (Únie) zakotví právnu záväznosť Charty základných práv Európskej únie, ktorá je v súčasnosti, ako už sme vyššie konštatovali, iba nezáväzným politickým dokumentom, a stanoví, že Únia pristúpi k Európskemu dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Môžeme konštatovať, že Lisabonská zmluva mení doterajšiu unikátnu štruktúru, ktorú sme doteraz nemohli vyjadriť jednoducho a jednoznačne na štruktúru, prehľadnejšiu a koordinovanejšiu s ohľadom na Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, čo je mimoriadnym prínosom na európskom poli ľudských práv.

Okrem toho s Lisabonskou zmluvou prišli zásady ľudskosti, solidarity a humanity. Z Charty základných ľudských práv Európskej únie, ktorá bola donedávna chápaná len ako neoficiálny dokument únie, sa po ratifikácii Lisabonskej zmluvy krajinami Európskej únie stala pevná súčasť zásad Európskej únie. V článku 5b Lisabonskej zmluvy sa nachádza vyjadrenie o celkovom ladení novej Európskej únie: „Pri vymedzovaní a uskutočňovaní svojich politík a činností sa Únia zameriava na boj proti diskriminácii z dôvodu pohlavia, rasy alebo etnického pôvodu, náboženstva alebo viery zdravotného postihnutia, veku alebo sexuálnej orientácie. Charta Základných práv EÚ hovorí o nasledujúcich právach: Ľudská dôstojnosť, Právo na život, Právo na nedotknuteľnosť osoby, Zákaz mučenia a neľudského alebo ponižujúceho zaobchádzania alebo trestu, Zákaz otroctva a nútených prác, Právo na slobodu a bezpečnosť, Rešpektovanie súkromného a rodinného života, Ochrana osobných údajov, Právo uzavrieť manželstvo a právo založiť rodinu, Sloboda myslenia, svedomia a náboženského vyznania, Sloboda prejavu a právo na informácie, Sloboda zhromažďovania a združovania, Sloboda umenia a bádania, Právo na vzdelanie, Slobodná voľba povolania a právo na prácu, Sloboda podnikania, Vlastnícke právo, Právo na azyl, Ochrana v prípade vysťahovania, vyhostenia alebo extradície, Rovnosť pred zákonom, Nediskriminácia, Kultúrna, náboženská a jazyková rozmanitosť, Rovnosť medzi ženami a mužmi, Práva dieťaťa, Integrácia osôb so zdravotným postihnutím, Právo pracovníkov na informácie a konzultácie v rámci podniku, Právo na kolektívne vyjednávanie a kolektívne akcie, Právo na prístup k službám zamestnanosti, Ochrana v prípade v bezdôvodného prepustenia, Spravodlivé a primerané pracovné podmienky, Zákaz detskej práce a ochrana mladistvých pri práci, Rodina a pracovný život, Sociálne zabezpečenie a sociálnu pomoc, Zdravotná starostlivosť, Prístup k službám všeobecného hospodárskeho záujmu, Ochrana životného prostredia, Ochrana spotrebiteľa, Právo voliť a byť volený vo voľbách do Európskeho parlamentu, Právo voliť a byť volený vo voľbách do orgánov samosprávy obcí, Právo na dobrú správu vecí verejných, Právo na prístup k dokumentom, Európsky ombudsman, Petičné právo, Sloboda pohybu a pobytu, Diplomatická a konzulárna ochrana, Právo na účinný prostriedok nápravy a na spravodlivý proces, Prezumpcia nevinoty a právo na obhajobu, Zásady zákonnosti a primeranosti trestných činov a trestov, Právo nebyť stíhaný alebo potrestaný v trestnom konaní dvakrát za ten istý trestný čin (Lisabonská zmluva, 2007).

Z horeuvedeného jednoznačne vyplýva, že nakoľko Lisabonská zmluva bude záväzná pre každého, je pre každý členský štát záväzná aj Charta základných ľudských práv Európskej únie. Výnimku tvoria v tomto smere Poľsko a Spojené kráľovstvo. Avšak i túto problematiku upravuje dodatok v Lisabonskej zmluve a to, že Európsky súdny dvor nemá právo kontrolovať či je konanie v týchto štátoch v súlade s Chartou.

Záverom je dôležité zdôrazniť, že Lisabonská zmluva sa javí ako perspektívny dokument, ktorý pomôže v európskom priestore dosiahnuť flexibilnejšie fungovanie a harmonizáciu v oblasti ľudských práv.

Použitá literatúra

- [1] ČORBA, J. a kol. 2003. *Európske právo na Slovensku*. Bratislava: Nadácia Kalligram, 2003. 566 s.. ISBN 80-968886-1-7.
- [2] Diskusia. Konzervatívny inštitút. 2002.
- [3] *Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd* [online]. 1950. [cit.1.10.2009]. Dostupné na internete: <<http://www.radaeuropy.sk/?928>>
- [4] KLUČKA, J. a kol. 2004. *Základy európskeho práva*. Bratislava: Iura edition, 2004. 536 s. ISBN 80-8078-005-6.
- [5] *Lisabonská zmluva* [online]. 2007. [cit.01.10.2009]. Dostupné na internete:
- [6] <http://www.zmos.sk/lisabonska-zmluva-reformna-zmluva_eu.phtml?id3=41842&module_action_97657_id_art=13214>
- [7] *Zmluva o Európskej únii* [online]. 1991. [cit.1.10.2009]. Dostupné na internete:
- [8] <http://www.euroiuris.sk/ludskeprava/index.php?link=zmluva_o_eu>

JUDr. Tatiana Tökölyová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

E-mail: tokolyovatatiana@hotmail.com

Vplyv globalizácie na zmeny štruktúry nadnárodných korporácií

Martin Turčan

Abstrakt

Globalizácia aj finančná a hospodárska kríza patria k často skloňovaným v poslednom čase. V príspevku sa autor zameriava na zmeny podnikateľského prostredia v podmienkach globalizácie a krízy, výzvy, ktoré toto zmenené prostredie prináša nadnárodne pôsobiacim podnikom. V úvode stručne rozoberá historický vývoj nadnárodných korporácií a snaží sa identifikovať základné črty pre ich ďalšie skúmanie. Vymedzuje pojem globálne integrovaný podnik ako ďalší stupeň vývoja, posun vo vývoji nadnárodných korporácií. Teoretické východiská aplikuje na príklade spoločnosti IBM. V závere sa venuje príležitostiam, hrozbám a výzvam, ktoré čakajú či už nadnárodné korporácie, prípadne globálne integrované podniky v ekonomickom vývoji 21. storočia.

Kľúčové slová: Globalizácia, nadnárodné korporácie, IBM, globálne integrovaný podnik

Abstract

Globalization and financial and economic crises are being discussed very often recently. In this paper the author focuses on changes in business environment, in conditions of globalization and crises, challenges such as new climate brings to multinational companies. The introduction briefly discusses the historical evolution of transnational corporations and identifies the essential features for further investigation. The paper defines globally integrated enterprise as the next stage, the shift in the development of multinational corporations. Theoretical background is applied to the example of IBM corporation. In conclusion, given the opportunities, threats and challenges that await whether multinational corporations and globally integrated enterprises in the economic development of the 21st century.

Keywords: Globalization, multinational enterprises, IBM, globally integrated enterprise

Vplyv globalizácie na podnikateľské prostredie

Globalizácia je v súčasnosti neodmysliteľným megatrendom, patrí k charakteristikám 21. storočia. Z pohľadu podnikateľského prostredia vytvára decentralizované no zároveň globálne prostredie. Od firiem si to vyžaduje prispôbenie spôsobov ich riadenia a štruktúry spoločnosti. Vyšší stupeň globálneho riadenia zahŕňa presúvanie autonómie a rozhodovacích právomocí do satelitných spoločností t.j. rozhodovanie neprichádza z jediného centra, presun aktív do rýchlo sa rozvíjajúcich regiónov s cieľom budovania obchodných stykov, rýchla expanzia na nové trhy, minimálne s takou rýchlosťou ako dokáže reagovať konkurencia.

Definícia globalizácie ako súboru ekonomických, kultúrnych, politických a sociálnych procesov smeruje k novej fáze obchodného a ekonomického rozvoja – globalizmu. Na rozdiel

od klasickej globalizácie, jednou z charakteristických črt globalizmu sú aj radikálne zmeny konkurenčného prostredia. Konkurencia prechádza do štádia, v ktorom spoločnosti súťažia „s každým z ktoréhokoľvek miesta planéty o čokoľvek“.

Ešte donedávna známy model fungovania nadnárodných korporácií v podmienkach globalizácie spočíval v toku peňazí a aktivít najmä smerom z globálneho Západu:

- silné spoločnosti (z USA, Európy a Japonska) presúvali svoje výrobné kapacity do rozvojových krajín, s cieľom znižovania nákladov, so snahou v konečnom dôsledku dosahovať pri predajných cenách vyššie ziskové marže na domácich trhoch,

- zároveň začali predávať svoje produkty na miestnych trhoch krajín, do ktorých presunuli produkciu a takto rozšírili svoje odbytové trhy – expanzia na nové trhy s vysokým rastovým potenciálom,

- miestne firmy v hostiteľskej krajine zohrávali predovšetkým úlohu subdodávateľov, maklérov a distribučných partnerov.

Dnes sme vo svete svedkami množstva zmien, vylepšení a inovácií, v oblasti informačných technológií. Zvyšuje sa kvalita globálnych komunikácií a ich cena klesá, tým sa stávajú dostupnejšie pre neustále rastúcu skupinu podnikov. Spolu s liberalizáciou obchodu a rozširujúcou sa akceptáciou priemyselných štandardov sú najvýznamnejšími faktormi umožňujúcimi kvalitatívny posun v činnosti nadnárodných korporácií. Spoločnosti dnes zvažujú otázky akým spôsobom vyrábať, či poskytovať služby, aby došlo k optimalizácii nákladov a zároveň uspokojeniu potrieb zákazníka.

V súčasnosti sa už nadnárodné spoločnosti stretávajú s faktom, že miestne firmy začínajú tvoriť efektívne štruktúry vedenia a riadenia, ktoré vyhovujú novej realite konkurenčného prostredia a tak sa stávajú ich konkurenciou. Zo subdodávateľov sa spolu s know how stáva konkurencia.

Prvopočiatky nadnárodných korporácií

Vymedzenie obdobia vzniku nadnárodných korporácií sa môže líšiť aj vzhľadom na to, čo za nadnárodnú korporáciu považujeme. V tomto ponímaní ako nadnárodnej spoločnosti s určitou manažérskou štruktúrou, rozdelením funkcií sa za nadnárodnú korporáciu dajú považovať Východoindická spoločnosť a Holandská východoindická spoločnosť, pričom ide o veľké spoločnosti, ktoré nielenže podnikali nad rámec hraníc svojho materského štátu, ale zároveň prevádzkovali zahraničný obchod v značnom objeme, zároveň u nich badať už určité stupne riadenia.

Spoločnosti, ktoré sa najviac približujú k dnešnému modelu vznikali až koncom 19teho začiatkom 20ho storočia – obdobie po priemyselnej revolúcii. Ešte väčší rozmach následne umožnila revolúcia informačná t.j. obdobie po druhej svetovej vojne. V prospech stanovenia tohto obdobia ako doby vzniku moderných nadnárodných spoločností hovorí aj skutočnosť, že do 19 storočia sa medzi nadnárodnými spoločnosťami objavovali obchodníci, bankári, individuálni investori, avšak žiaden výrobný podnik.

V dôsledku toho, že obdobie medzi dvoma svetovými vojnami bolo charakterizované nárastom protekcionistických opatrení, nadnárodné spoločnosti na tieto opatrenia štátov reagovali zakladaním výrobných pobočiek priamo v štáte, čo im uľahčilo obchádzanie bariér vstupu na trhy týchto krajín a obišlo tak umelé bariéry protekcionistických vlád. V tomto štádiu bola výroba decentralizovaná, no zároveň niektoré funkcie ako napríklad výskum a vývoj alebo dizajn produktov boli uskutočňované centrálnie materskou spoločnosťou. Materská spoločnosť teda vlastnila know-how a pobočkám bolo umožnené tieto výrobky vyrábať, samozrejme za poplatok, ktorý pokrýval náklady na tvorbu tohto intelektuálneho vlastníctva samozrejme s primeraným ziskom pre materskú spoločnosť. Napriek tomu boli spoločnosti v rámci jednotlivých krajín riadené a organizované ako samostatné jednotky, v tom období ako výrobné podniky - fabriky.

Obrázok 1: Typická štruktúra nadnárodnej spoločnosti 19.- polovice 20.storočia

Odborná literatúra rozlišuje tri základné formy integrácie nadnárodnej spoločnosti:

- 1.horizontálna integrácia** – riadi výrobné jednotky lokalizované v rôznych krajinách, ktoré produkujú rovnaký alebo podobný výrobok (napr. Mc Donalds),
- 2.vertikálna integrácia** – riadi výrobné jednotky, ktoré vyrábajú medziprodukt vstupujúci do výrobku vyrábaného v inej krajine (napr. Adidas),
- 3.diverzifikovaná korporácia** – v rôznych krajinách vyrába rôzne, navzájom nezávislé produkty (napr. Hilton Hotels).

Mikro-nadnárodná spoločnosť

Postupom času sa vytvorila nová forma nadnárodnej spoločnosti nazývaná aj mikro-nadnárodná spoločnosť, ktorá zároveň búra mýtus že nadnárodná spoločnosť musí byť spravidla obrovská nemotorná organizácia. V rámci štatistik Organizácie spojených národov, v roku 1990 existovalo okolo 30.000 nadnárodných spoločností, dnes ich je viac než 60.000 a zatiaľ čo počet nadnárodných spoločností neustále stúpa, ich veľkosť klesá. Na rozdiel od tradičných nadnárodných korporácií, ktoré na medzinárodné trhy prenikli spravidla prostredníctvom akvizícií a postupným pôsobením na trhoch susedných krajín, mikro-nadnárodné spoločnosti začínajú pôsobiť na medzinárodných trhoch v momente, keď sú založené a nie postupne. Umožňujú to najmä moderné internetové komunikačné nástroje ako Google, Yahoo, Ebay, Amazon, keď firma nájde ľahšie cestu k zákazníkom aj bez ohľadu

na jeho fyzické umiestnenie. Niektoré fungujú ako tzv. SaaS (Software As A Service) bez reálnej fyzicky existujúcej kancelárie. Na druhej strane sú limitované vnútornými zdrojmi, počtom ľudí a ich veľkosťou kapitálových zdrojov a pod.

Podstatnou skutočnosťou v ich prípade je, že dôvodom na internacionalizáciu pôsobenia nie je primárne znižovanie nákladov. Do zahraničia nepresúvajú len výrobu, ale často aj intelektuálne náročné činnosti a pokročilé technológie. Motiváciou pre založenie spoločnosti ako nadnárodnej je prispôsobenie sa novému konkurenčnému prostrediu, snaha vykonávať činnosti (výroba, programovanie, obstarávanie, riadenie) na mieste, kde to je najefektívnejšie, bez ohľadu na fyzické hranice.

Globally Integrated Enterprise

Počas 20teho storočia firmy okrem presunu a zakladaniu výrobných pobočiek začali postupne presúvať jednotlivé riadiace funkcie. Korporácie postupne vytvárali zmenšenú kópiu ich samých po celom svete.

Obrázok 2: Posun v štruktúre nadnárodných korporácií - druhá polovica 20. storočia

Pojem Globally Integrated Enterprise (v preklade globálne integrovaný podnik) vznikol ako pomenovanie novej formy nadnárodnej spoločnosti, ako produktu globalizácie 21ho storočia. Prvý ho použil v júni 2006 Sam J. Palmisano, CEO spoločnosti IBM v článku uverejnenom v časopise *Foreign Affairs*³⁰⁷. Autor sa v ňom venuje nadnárodným korporáciám súčasnosti, pričom je presvedčený o tom, že musia radikálne zmeniť svoje zmýšľanie a naplno prijať fakt, že súčasný svet je veľký integrovaný celok.

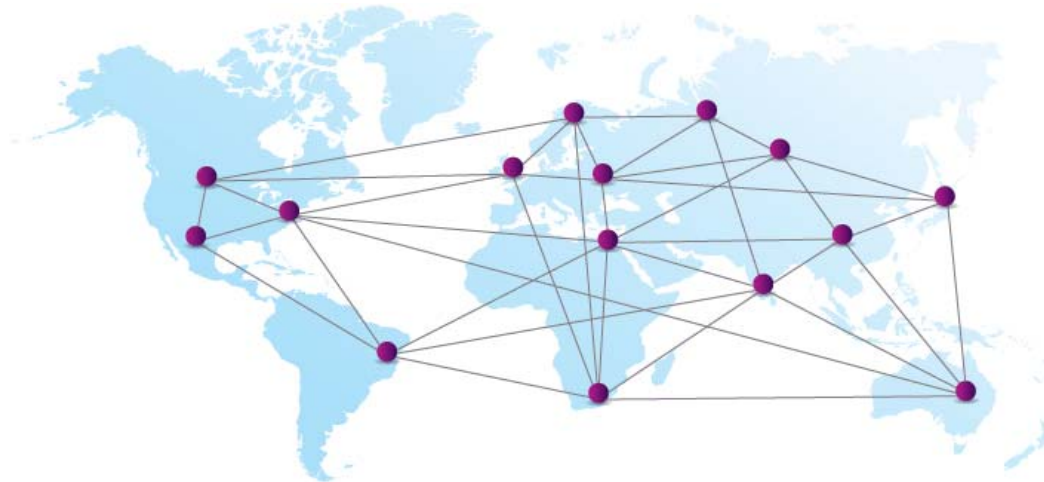
Posun od nadnárodnej spoločnosti ku globálne integrovanej spoločnosti sa odohráva na dvoch úrovniach. Prvou úrovňou je kde sa produkcia vyrába a druhou kto ju vyrába. Historicky firmy zakladali pobočky v blízkosti trhu, na ktorom plánujú výrobky predávať. Toto pravidlo platí aj pre globálne integrovanú spoločnosť, novým aspektom, ktorý berie do úvahy je však aj otázka, kde chce umiestniť výrobu tovarov/služieb, ktorými plánuje zásobovať celý globálny trh.

³⁰⁷ Časopis *Foreign Affairs* sa od roku 1922 zaoberá problematikou zahraničných vzťahov

Pri výbere výrobcu tovaru resp. poskytovateľa služby, hrajú samozrejme úlohu klesajúce náklady a širšia dostupnosť najnovších informačných technológií, zároveň štandardné podnikateľské postupy dávajú globálne integrovaným podnikom možnosť presunúť množstvo činností, ktorým sa kedysi venovali sami na externých dodávateľov - tzv. **outsourcing**. Spoločnosť sa tak presúva z modelu súboru relatívne samostatných zahraničných pobočiek k modelu súboru špecializovaných komponentov, jednotiek (výroba, obstarávanie, výskum a vývoj, distribúcia, predaj, atď.). Firma sa tak stáva mimoriadne flexibilná v rozhodovaní, na ktoré činnosti sa chce zamerať, ktoré plánuje vykonávať prostredníctvom vlastných zdrojov a ktoré outsourcovať externým dodávateľom.

Globálne integrovaný podnik znázorňuje aj obrázok, ktorý dopĺňa vývojové štádiá nadnárodných korporácií. Od jednej centrály cez niekoľko samostatných jednotiek sa dostávame k prepojeniu jednotlivých funkcií spoločnosti z globálneho, celosvetového hľadiska.

Obrázok 3: Globálne integrovaný podnik

Pri tomto rozhodovaní firmy zďaleka nezohľadňujú len orientáciu na kľúčové aktivity, či nákladovú výhodnosť outsourcingu. Cieľom je čo možno najširšie otvorenie sa podniku, umožňujúce užšie a intenzívnejšie vzťahy so zákazníkmi, dodávateľmi a obchodnými partnermi, prostredníctvom aktívneho riadenia rôznych činností, odborných znalostí a schopností. Na druhej strane je dôležitá diverzifikácia rizika, t.j. nie je vhodné sústrediť viacero funkcií do toho istého štátu, aj keď je napr. riziko politickej nestability nízke nikdy nie je nulové, platí, že nie je vhodné dávať všetky vajíčka do jedného košíka.

Samozrejme nejde len o v praxi nepotvrdenú teóriu, na príklade finančných funkcií v IBM uvádzam ako môže dôjsť ku koncentrácii jednotlivých funkcií spoločnosti. Výber geografického umiestnenia bol väčšinou motivovaný okrem nižšej ceny práce aj kultúrnou príbuznosťou k jednotlivým krajinám v regióne pôsobnosti. V zásade rozdelené na 3 geografické zóny – Amerika, Európa a Ázia čo zohľadňuje nielen geografickú a kultúrnu príbuznosť, ale aj veľkosť businessu napr. v Afrike nie je potreba mať samostatne tieto funkcie.

Obrázok 4: Finančné funkcie v IBM

Z pohľadu medzinárodných vzťahov je to jasný signál, že aj v budúcnosti bude naďalej dochádzať k neustálemu presunu pracovných pozícií pričom pôjde najmä o pracovné pozície kde nie je nutná priama komunikácia s klientom tzv.backoffice pracovné miesta a pôjde teda najmä o podporné funkcie – administratíva, vývoj, ktoré si nájdu miesto v lacnejších krajinách. Zároveň najmä pre krajiny OECD je to podstatným znakom, že je potrebné zamerať sa najmä na sektor služieb ako primárneho zdroja nových pracovných miest. Inovácia v tejto oblasti sa môže stať kritickou v budúcnosti. Bez dostatočného vzdelania a vedomostí nebude existovať žiadna znalostná ekonomika.

Čo nás čaká v budúcnosti

Jednou zo základných podmienok, ktoré vedú k rozvoju úspešného medzinárodného podnikania je globálna bezpečnosť a poriadok, bez ktorých nie je možná žiadna medzinárodná spolupráca. Spoločnosti budú investovať do globálneho produkčného systému jedine pod podmienkou, že existujúce geopolitické vzťahy sú schopné zaistiť stabilitu a trvácnosť ich investícií. V podstate od druhej svetovej vojny v minulom storočí dochádza k viac menej len lokálnym konfliktom a z tohto hľadiska nič nebráni ďalšiemu rozvoju nadnárodných korporácií.

Na druhej strane sú s medzinárodným podnikaním spojené aj určité riziká. Za hrozbu rozvoja globálne integrovaného podniku by sa dala považovať skutočnosť, že čoraz viac ľudí získa rovnaký prístup k trhu a výrobným procesom. Na jednej strane to môže zvýšiť globálne bohatstvo a príležitosti, na druhej strane opodstatnené obavy zo straty zamestnania a nedostatku schopností uplatniť sa v zmenených podmienkach môžu prispievať k zvyšovaniu strachu a ohrozeniu globálnej integrácie. Jednou z najdôležitejších výziev budúcnosti v tomto smere bude schopnosť podnikov a spoločnosti zabezpečiť prísun vysoko hodnotných schopností a zručností. Nie každý sa vie prispôbiť a to môže priniesť nespokojnosť ľudí s globalizáciou. Rizikom je potom možnosť, že ľudia budú voliť vysoko protekcionistické vlády, ktoré sa budú snažiť uvaliť obmedzenia na pohyb pracovných síl, či presadiť opatrenia

obmedzujúce obchod. Ešte horšou alternatívou môže byť tendencia rastu extrémnejších foriem nacionalizmu či xenofóbie.

Už v súčasnosti sú skupiny s odporom ku globalizácii tzv. antiglobalisti. Vznikajú skupiny oponentov, ktoré vidia v nadnárodných spoločnostiach novú formu feudalizmu, kedy tieto nahrádzajú feudálnych panovníkov, kráľovstvá, kniežatstvá, či nezávislé mestá. Tentokrát však namiesto geografickej nadvlády prejavujú svoju moc prostredníctvom trhov, výrobkov, kontroly produkcie alebo monopolizáciou výroby základných potravín. Jednou zo základných politických otázok 21. storočia nepochybne bude, akým spôsobom sa vlády postavia k rastúcej sile nadnárodných korporácií. Často krát sila spoločnosti prevyšuje silu jednotlivých štátov a tie cez lokálnu legislatívu nevedia kontrolovať ich konanie.

Pôsobenie globálne integrovaných podnikov znamená presúvanie pracovných pozícií do rozvojových krajín, rast množstva pracovných pozícií, zvyšovanie životnej úrovne (nadnárodné spoločnosti obvykle platia viac, než je priemerný príjem v danej krajine) a zlepšovanie pracovných podmienok. Dochádza tak postupne k vyrovnávaniu životných podmienok medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami. Konkrétne dôsledky pôsobenia globálne integrovaného podniku na znižovanie majetkovej a príjmovej nerovnosti medzi ekonomicky rozvinutými a rozvojovými krajinami je v tomto momente ťažko kvantifikovať, je však isté už len pri pohľade na v poslednom desaťročí vzniknuté servisné centrá, v ktorých vzniklo niekoľko tisíc vysokokvalifikovaných pracovných miest.

Tabuľka 1: Najväčšie servisné centrá v Bratislave

Meno spoločnosti	Miesto	Hlavné služby	Približný počet zamestnancov
IBM ISC	Bratislava	Accounting, Finance, B2B support, Customer Service	3200
DELL BC	Bratislava	Finance, Accounting, Marketing, Sales, Technical Support, Customer Service	1400
Hewlett-Packard Slovakia	Bratislava	Hardware B2B Support, Application Management	1100
LENOVO	Bratislava	Customer and Technical Assistance Centre	600
Siemens IT Solutions AT&T Global Network	Bratislava	IT Solutions, Technical Support	470
Accenture	Bratislava	CC for Sales, Technical Support,	500
	Bratislava	Finance, Supply Chain & Logistics	1000

K ďalším nadnárodným spoločnostiam so servisným centrom s niekoľkými stovkami zamestnancov v Bratislave patria nadnárodné koncerny – Kraft Foods, Henkel, Johnson Controls, Allianz, KONE, Swiss Re, Danisco.

Horeuvedené servisné centrá sú typickým prejavom outsourcingu, globalizácie. Keď spoločnosť sa na kľúčových - marketingových trhoch sústreďí na zákazníka a outsourcingom tých aktivít, na ktoré sa rozhodli nezameriavať, nie sú kľúčové zároveň pomáhajú zvyšovať efektivitu, uvoľňovať kapitálové zdroje, investovať ich do rastu a tak účinnejšie konkurovať spoločnostiam z ekonomicky rozvinutých krajín.

Ako už bolo uvedené, hrozba rozvoja globálne integrovaného podniku, že viac ľudí získa rovnaký prístup k trhu a výrobným procesom zvyšuje potrebu ochrany intelektuálneho vlastníctva. Jeden trend je prísnejšia ochrana v dôsledku pirátstva a nerešpektovania intelektuálneho vlastníctva, v protiklade k nemu stojí čoraz užšia spolupráca podniku so zákazníkmi a dodávateľmi.

Významnou oblasťou, ktorú bude musieť globálne integrovaná spoločnosť zabezpečiť je otázka zachovania kvality a dôvery v produkt podniku, keď sa na jeho výrobe nebude podieľať len jedna firma, ale niekoľko dodávateľov a subdodávateľov, do procesu môže byť zapojených množstvo partnerov zabezpečujúcich pre podnik rôzne funkcie. Jedným z najznámejších je v súčasnosti príklad Toyoty. Toyota mala dlhé roky povesť spoľahlivého auta no v snahe stať sa najväčším výrobcom automobilov išla kvantita na úkor kvality výrobných procesov a legendárnej spoľahlivosti, keď problém nevznikol primárne u výrobcu ale u subdodávateľa komponentov ako plynové pedále, brzdy. Pričom daný typ plynových pedálov odoberá od CTS Corp aj niekoľko ďalších veľkých automobiliek ako Citroën a Peugeot a Ford.

Rizikom okrem politickej situácie, stability je aj sila a volatilita kapitálových trhov. Firmy preto musia čeliť problémom ako:

- zvyšovanie efektivity organizácie a znižovanie nákladov,
- prehodnotenie investičných programov – v dôsledku krízy ako bolo napr. tá súčasná môže nastať situácia, keď nedostatočný dopyt spôsobí znižovanie výroby a prebytok výrobných kapacít, takže firmy nebudú potrebovať investovať do rozširovania svojich výrobných kapacít, práve naopak potrebujú flexibilitu smerom k znižovaniu výrobných kapacít,
- prehodnotenie presúvania výroby – úspory a výhody presúvania výroby do iných krajín môžu byť nižšie až negované meniacimi sa smermi tokov tovarov (napríklad nižší objem dovozu do USA) a rastúcimi prekážkami obchodu,
- adaptácia portfólia produktov – v období recesie sa mení nákupné správanie smerom od luxusných a drahších produktov k finančne dostupnejším,
- zbavovanie sa činností, ktoré nie sú pre podnik kľúčové – zbavovanie sa nevýnosných, resp. nie kľúčových činností firmy sa na trhu spravidla stretáva s priaznivou reakciou.

Osamostatnenie sa, štiepenie a zbavovanie častí podniku sú dobré prostriedky na upriamenie sa podniku na jeho kľúčové činnosti.

Veľkou otázkou ostáva, či je vôbec možný nárast protekcionizmu v súčasnom usporiadaní sveta, aj napriek obdobiu ekonomickej recesie ako bolo napr. finančná kríza doznievajúca v súčasnosti, v snahe niektorých politických jednotlivcov nebolo možné uplatniť protekcionistické nástroje, keďže krajiny sú súčasťou ekonomických celkov – napr. francúzsky prezident Sarkozy sa vyhrážal obmedzením áut z dovozu, čo by okrem iného bolo proti pravidlám Európskej únie o jednotnom trhu, ktorý je ekonomickou podstatou celej Európskej únie. Je otázne, ako tieto trendy prispievajú k transformácii nadnárodných korporácií na globálne integrované podniky, no vždy môžu nastať zmeny, ktoré žiadna korporácia nebude vedieť ovplyvniť a preto je dôležité, aby bolo flexibilná a vedela sa prispôbiť sa zmenenému prostrediu.

IBM robí pravidelne prieskum medzi CEOs – vedúcimi pracovníkmi nadnárodných spoločností, klientov. Kým v roku 2006 bolo 65% z nich presvedčených o potrebe prispôbiť sa neustálym zmenám, v roku 2008 to už bolo 83%. Väčšina z nich zároveň vyjadrila obavy do budúcnosti, či ich spoločnosti budú schopné sa neustále prispôbovať novým podmienkam. Všetko navôkol sa mení rýchlejšie ako sú ony schopné prispôbovať sa. CEOs najviac znepokojuje: zmena trhových podmienok (očakávaní zákazníkov, konkurenčný boj a zmeny v priemyselnom odvetví), ľudské schopnosti (najmä manažérske zručnosti v snahe preniknúť na nové trhy) a rýchly vývoj technológií.

Použitá literatúra

- [1] JONES, G.: Multinationals and Global Capitalism: From the Nineteenth to the Twenty-first Century, Oxford University Press, New York 2005,
- [2] GUPTA, A.K.: The Quest for Global Dominance: Transforming Global Presence into Global Competitive Advantage, Jossey-Bass, 2008,
- [3] SCASE, R.: Global Remix: The Fight for Competitive Advantage, Kogan Page, 2007,
- [4] PALMISANO, S.: The Globally Integrated Enterprise. Foreign Affairs, 2006,
- [5] STIGLITZ, J: Die Chancen der Globalisierung, Neue Zürcher Zeitung, 2008,
- [6] STEGER, M.: Globalization: A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2003,
- [7] wikipedia.org,
- [8] oecd.org,
- [9] The Enterprise Of The Future, Global CEO Study, IBM Corp. 2008.

Ing. Martin Turčan

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Telefón : + 421 903262493

Email : 35martin@post.sk

Trendy v tokoch priamych zahraničných investícií

Mária Turčanová

Abstrakt

Cieľom príspevku je analýza tokov priamych zahraničných investícií v posledných piatich rokoch. Základné otázky, na ktoré autorka hľadá odpoveď sú aké sú súčasné objemy priamych zahraničných investícií, aký vplyv na ich toky mala posledná finančná a hospodárska kríza, aké trendy možno pozorovať v geografickej skladbe priamych zahraničných investícií a to ako na strane investorských tak i na strane prijímateľských krajín. Na základe štatistických údajov sa bližšie zameriava na Slovensko a porovnanie domáceho vývoja priamych zahraničných investícií so svetovými trendami.

Kľúčové slová: Priame zahraničné investície. Svetová hospodárska a finančná kríza. Ekonomicky vyspelé krajiny.

Abstract

Goal of the paper is to analyze flows of foreign direct investments in the course of the last five years. The author is searching the answers for fundamental questions like what are current volumes of foreign direct investments, how they were influenced by the last financial and economic crisis, what trends can be observed in the geographical structure of foreign direct investments on both sides of investing as well as receiving countries. Further attention is being paid to Slovakia and comparison of the domestic foreign direct investments development with global trends based on the statistical data.

Keywords: Foreign direct investments. World economic and financial crisis. Developed countries.

Priame zahraničné investície

Priame zahraničné investície (PZI) zohrávajú kľúčovú rolu v medzinárodnej ekonomickej integrácii, nakoľko priamo, stabilne a dlhodobo prepájajú jednotlivé národné hospodárstva. Tieto vzťahy ďalej zjednodušujú transfer technológií a know-how, umožňujú hostujúcim krajinám realizovať a propagovať svoju produkciu na medzinárodných trhoch. V neposlednom rade sú PZI významným zdrojom získavania finančných prostriedkov pre rozvoj hospodárstva a prostredie priaznivé pre investovanie je obvykle prostredím priaznivým pre podnikanie vo všeobecnosti.

PZI je možné definovať ako investíciu realizovanú rezidentom jedného štátu s cieľom dosiahnuť dlhodobý vplyv v podniku so sídlom na území iného štátu. Dlhodobý vplyv je podmienený existenciou dlhodobého vzťahu medzi priamym investorom a podnikom, do ktorého vkladá svoje prostriedky a podstatným vplyvom priameho investora na manažment

podniku. Základným kritériom pre stanovenie takéhoto vplyvu je vlastníctvo minimálne 10% hlasovacích práv v podniku, do ktorého je investované³⁰⁸.

Trendy vo vývoji priamych zahraničných investícií vo svete

Posledný výrazný pokles v objeme PZI, pred súčasnou globálnou finančnou a hospodárskou krízou svetové hospodárstvo zaznamenalo v roku 2001, po investičnom rozmachu z konca 90. rokov. Vtedy na území krajín OECD klesal objem PZI až do roku 2004. Vďaka silnému makroekonomickému rastu, cenám akcií a úrovni dosahovaných ziskov objem PZI nepretržite rástol počas obdobia piatich rokov.

Pokles v objeme PZI nastal znova v roku 2008 a do značnej miery je pripisovaný práve finančnej a hospodárskej kríze. V jej dôsledku bola v prvom rade obmedzená schopnosť firiem investovať, nakoľko tieto mali obmedzený prístup k finančným prostriedkom. A to ako vlastným, kvôli znižovaniu ziskov, tak i k cudzím, ktoré boli menej prístupné a drahšie. Ochota investovať bola tiež ovplyvnená vyhliadkami ekonomického vývoja, a to predovšetkým v ekonomicky vyspelých krajinách, ktoré boli touto najväznejšou krízou v povojnovej ére postihnuté najviac.

Štvrťročné štatistiky PZI OECD vykazujú v prvej polovici 2009 v porovnaní s posledným štvrťrokom 2008 prepád o 50%. Spolu s prepádom z roku 2008 sú tieto poklesy podstatne väčšie ako boli v roku 2001.

UNCTAD taktiež očakáva v roku 2009 pokles z úrovne 1,7 trilióna USD v 2008, a to až pod 1,2 trilióna USD, čo je prepád o takmer 30%. V súlade s očakávaniami zlepšenia globálnej ekonomickej situácie sa aj v oblasti PZI očakáva už v roku 2010 mierne oživenie na úroveň 1,4 trilióna USD a v roku 2011 dokonca s takmer 1,8 triliónom USD prekonanie predkrízovej úrovne³⁰⁹.

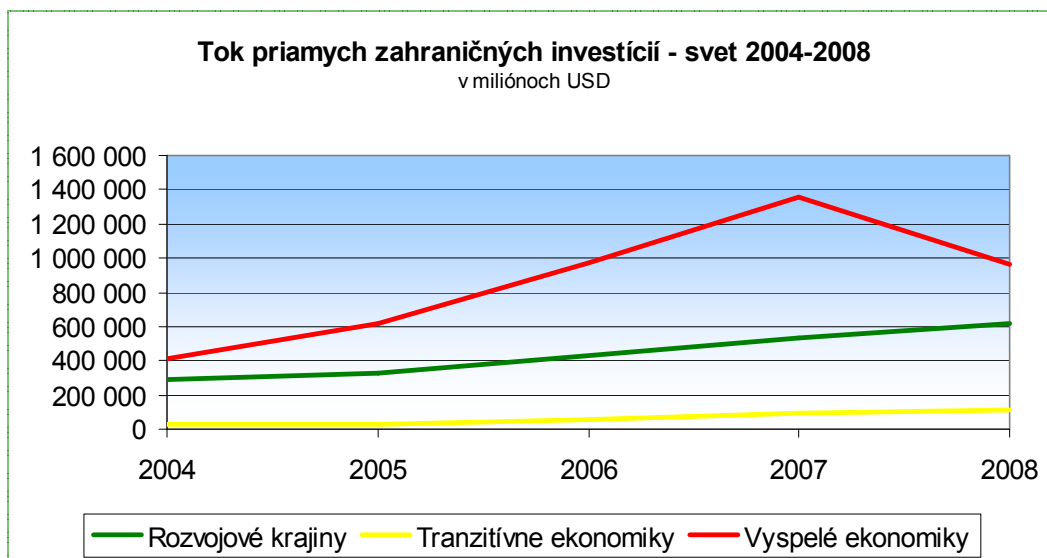
Zaujímavým faktom je zmena geografickej štruktúry PZI, kde kríza postihla predovšetkým hospodársky vyspelé krajiny. Dokonca aj počas hospodárskej a finančnej krízy úroveň investícií do tranzitívnych a rozvojových krajín prudko rástla a ich podiel na celosvetových PZI dosiahol v roku 2008 43%. Vid' Graf 1 a Tabuľka 1.

---

³⁰⁸ definícia OECD

³⁰⁹ podľa Svetového investičného reportu 2009, UNCTAD

Graf 1

zdroj: štatistika UNCTAD

Tabuľka 1

	2004	2005	2006	2007	2008
Svet	734 892	973 329	1 461 074	1 978 838	1 697 353
Vyspelé ekonomiky	414 186 56%	613 089 63%	972 762 67%	1 358 628 69%	962 259 57%
Rozvojové a tranzitívne ekonomiky	320 706 44%	360 240 37%	488 312 33%	620 210 31%	735 095 43%

zdroj: štatistika UNCTAD

Na čele rebríčka príjemcov PZI sa dlhodobo držia USA, avšak, ako ukazuje Tabuľka 2, už v roku 2008 sa výrazne zvyšuje podiel Číny a Ruska. Čína patrí počas posledných 5 rokov medzi najvýznamnejších príjemcov PZI spomedzi tranzitívnych a rozvojových krajín, a kým sa v období 2004-2007 objem prijatých PZI držal v priemere nad hranicou 70.000 miliónoch USD, v roku 2008 vyskočil nad 108.000 miliónoch.

Medzi hospodársky vyspelými krajinami sú dlhodobo najzaujímavejšími krajinami pre zahraničných investorov USA a Veľká Británia.

Tabuľka 2

5 najväčších svetových príjemcov PZI
v miliónoch USD

2008		2007		2006		2005		2004	
krajina	objem prijatých PZI	krajina	objem prijatých PZI	krajina	objem prijatých PZI	krajina	objem prijatých PZI	krajina	objem prijatých PZI
USA	316 112	USA	271 176	USA	237 136	Veľká Británia	176 006	USA	135 850
Francúzsko	117 510	Veľká Británia	183 386	Veľká Británia	156 186	USA	104 809	Čína	60 630
Čína	108 312	Francúzsko	157 973	Francúzsko	78 154	Francúzsko	84 951	Veľká Británia	55 963
Veľká Británia	96 939	Holandsko	118 376	Čína	72 715	Čína	72 406	Belgicko	43 558
Rusko	70 320	Belgicko	110 773	Kanada	59 761	Holandsko	47 791	Austrália	37 322
Slovensko	3 414	Slovensko	3 265	Slovensko	4 693	Slovensko	2 429	Slovensko	3 030
Podiel na celosvetových PZI	42%		43%		41%		50%		45%

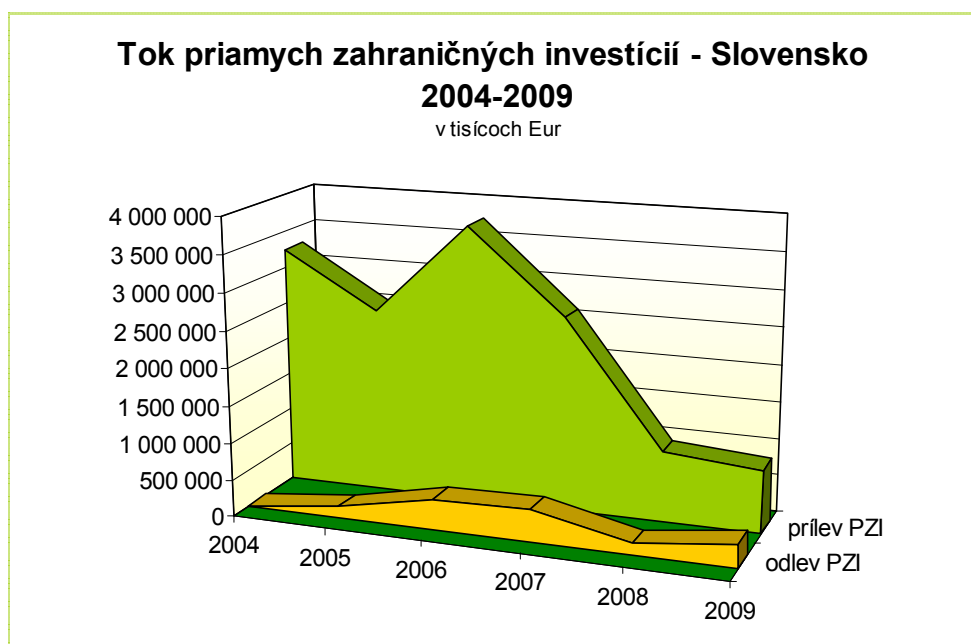
zdroj: štatistika UNCTAD

Pravidelný prieskum UNCTAD³¹⁰ do budúcnosti predpokladá pokračovanie trendu internacionalizácie, lokalizovania produkcie a podporných činností v oblastiach, kde ich firma môže vykonávať najefektívnejšie. Toto spolu s trendom PZI v rozvojových krajinách znamená ďalšie príležitosti pre rast. Prieskum taktiež potvrdzuje silnejúcu pozíciu Číny medzi ekonomickými mocnosťami, ktorú respondenti uvádzali ako najatraktívnejší cieľ ich PZI. Na druhej strane mnohé rozvinuté ekonomiky čaká neľahká úloha, s cieľom zabezpečiť dlhodobu udržateľný rast budú musieť radikálne sprísniť fiškálnu politiku.

Vývoj toku priamych zahraničných investícií na Slovensku

Ako je znázornené na Grafe 2, zo štatistických údajov Národnej banky Slovenska³¹¹ je v našej republike zrejмый prepad v objeme prílevu priamych zahraničných investícií od roku 2007 kedy medziročne poklesol o 30%, v roku 2008 bol pokles viac než 60% a ani v roku 2009 sa prírastok nevrátil do pozitívnych čísiel, pokles sa však spomalil na 12%.

Graf 2

zdroj: Národná banka Slovenska

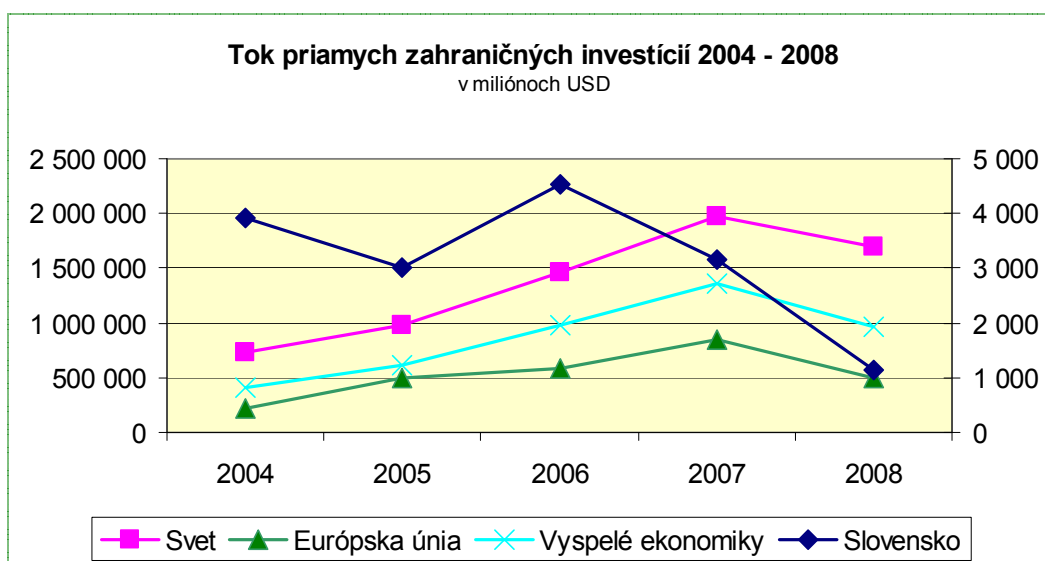
Pre ilustráciu vývoj priamych zahraničných investícií plynúcich zo Slovenska do zahraničia, objem za posledných 5 rokov dosahuje v prieme 17% z objemu prílevu PZI na Slovensko, nezaznamenáva taký dramatický pohyb. Pokles v roku 2008 síce je na menej než polovicu objemu z roku 2007, avšak v roku 2009 je odhadovaný nárast takmer na úroveň z predkrízového obdobia.

³¹⁰ World investment prospects survey 2009-2011, UNCTAD

³¹¹ údaje z rokov 2008 a 2009 sú predbežné

Vývoj PZI na Slovensku kopíruje trendy v ostatných hospodársky vyspelých krajinách, porovnanie s celosvetovým vývojom a trendom v krajinách Európskej únie je možné nájsť v Grafe 3. Na rozdiel od očakávaného svetového oživenia v oblasti PZI v roku 2009, predbežné údaje NBS hovoria o síce už miernejšom ale stále poklese vo výške 12%, čo je podstatne priaznivejšie očakávanie než vyššie uvedených svetových -30%. Prepad v 2008 bol však na Slovensku (-64%) podstatne prudší ako globálne vo svete (-14%) a dokonca vyšší ako v krajinách Európskej únie spolu (-40%). Jednou z príčin prudšieho poklesu v porovnaní s rokom 2007 však môže byť aj fakt, že v 2008 už medzi hlavnými investormi nefiguruje Južná Kórea.

Graf 3

zdroj: štatistika UNCTAD

Analýza geografickej štruktúry najväčších investorov na Slovensku v poslednom období, Tabuľky 3 a 4, ukazuje, že medzi významných investorov patria aj hospodársky rozvinuté krajiny (Francúzsko, Nemecko, Holandsko), ktoré sa pravidelne nachádzajú aj v rebríčkoch najväčších globálnych investorov. Ďalej je možné identifikovať trend prílevu investícií zo susediacich krajín (Rakúsko, Maďarsko, Česko) a špecifického významného investora Južnú Kóreu. Zaujímavým investorom posledných období je Cyprus, jeden z najatraktívnejších daňových rajov v Európe.

Tabuľka 3 a 4

5 najväčších svetových investorov
v miliónoch USD

2008		2007		2006		2005		2004	
krajina	objem investícií	krajina	objem investícií	krajina	objem investícií	krajina	objem investícií	krajina	objem investícií
USA	311 796	USA	378 362	USA	224 220	Holandsko	131 816	USA	294 905
Francúzsko	220 046	Veľká Británia	275 482	Nemecko	127 223	Francúzsko	114 978	Veľká Británia	91 019
Nemecko	156 457	Francúzsko	224 652	Francúzsko	121 371	Veľká Británia	80 833	Španielsko	60 532
Japonsko	128 020	Nemecko	179 547	Španielsko	99 646	Nemecko	75 895	Francúzsko	56 735
Veľká Británia	111 411	Španielsko	96 062	Veľká Británia	86 271	Švajčiarsko	51 118	Čína	45 716
Slovensko	258	Slovensko	384	Slovensko	511	Slovensko	150	Slovensko	-21

5 najväčších investorov na Slovensku
v tisícoch Eur

2008		2007		2006		2005		2004	
krajina	objem investícií	krajina	objem investícií	krajina	objem investícií	krajina	objem investícií	krajina	objem investícií
Česko	516 282	Česko	375 680	Taliansko	887 700	Francúzsko	644 090	Holandsko	730 509
Cyprus	194 789	Cyprus	359 157	Rakúsko	574 527	Nemecko	448 432	Nemecko	630 765
Poľsko	43 750	Francúzsko	335 747	Nemecko	561 506	Rakúsko	342 123	Maďarsko	534 542
Rakúsko	38 283	Kórejská republika (Južná Kórea)	276 406	Holandsko	444 707	Holandsko	327 848	Rakúsko	443 768
Francúzsko	33 924	Rakúsko	180 359	Kórejská republika (Južná Kórea)	293 638	Kórejská republika (Južná Kórea)	229 517	Francúzsko	283 681

zdroj: štatistika UNCTAD, Národná banka Slovenska

Záver

Prílev PZI na Slovensko podstatne vzrástol koncom 90. rokov, v období privatizácie prirodzených monopolov, či bankového sektora. Investorský zaujímavou krajinou sa Slovensko stalo neskôr aj vďaka makroekonomickej stabilizácii a uskutočneným štrukturálnym reformám. V rámci strednej a východnej Európy je Slovensko dokonca jednou z investične najatraktívnejších krajín. Vďaka prítomnosti troch svetových automobiliek (Volkswagen, KIA a Peugeot) sme sa zaradili medzi najdôležitejších svetových výrobcov automobilov. Tri veľké automobilky ďalej pritiahli investície dodávateľských firiem automobilových komponentov. Popri automobilovom priemysle dokázalo Slovensko prilákať v posledných rokoch aj firmy pôsobiace v elektro-technickom priemysle, ktorý sa po automobilovom stal druhým pilierom slovenského priemyslu.

Nakoľko však vývoj PZI na Slovensku kopíruje vývoj v ostatných hospodársky vyspelých štátoch a vo svetle poklesu prítoku PZI v rokoch 2008 a 2009, je dôležité pripraviť sa na zvýšenú konkurenciu v boji o zahraničných investorov, vytvoriť podnikateľské prostredie, ktoré bude žičiť investovaniu a zároveň sa popasovať so zvyšovaním fiškálnej disciplíny.

Použitá literatúra

- [1] Národná banka Slovenska, priame zahraničné investície [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>>
- [2] SARIO, sektorové analýzy [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.sario.sk/index.php?sektorove-analyzy>>
- [3] OECD Investment news November 2008
- [4] OECD Factbook 2010 [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.oecd.org/document/62/0,3343,en_21571361_34374092_34420734_1_1_1_1_1,00.html>
- [5] UNCTAD, FDI statistics [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=4979>>
- [6] UNCTAD, World investment report 2009 [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <<http://www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=5037&lang=1>>
- [7] UNCTAD, Assessing the impact of the current financial and economic crisis on global FDI flows 2009 [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na internete: <http://www.unctad.org/en/docs/webdiaeia20091_en.pdf>

[8] UNCTAD, World investment prospects survey 2009-2011 [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na <http://www.unctad.org/templates/webflyer.asp?docid=11767&intItemID=2068&lang=1&mode=highlights>>

[8] World bank, World Global economic prospects summer 2010 [online, cit. 9.6.2010]. Dostupné na <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/GEPEXT/EXTGEP2010/0,,contentMDK:22438006~pagePK:64167689~piPK:64167673~theSitePK:6665253,00.html>>

Ing. Mária Turčanová

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E-mail: maria.skvrndova@gmail.com

A nation at crossroads: revolutionary Kyrgyzstan

Leonid Tuzov

Abstract

A broken “pivot” in the Big Game, a pesky neighbour for fellow Central Asian countries and a near-failed state for its own citizens – at the dawn of long-awaited independence, a nation of Kyrgyzstan could barely think of earning so many unpleasant titles. Once an “island of democracy” in the seething waters of post-Soviet anarchy, after the two “revolutions of change” in March 2005 and April 2010, Kyrgyzstan became a river of instability stretching across “matured” autocratic landscape of the region. This article focuses on the most recent events in the history of the country and an effect they had on the its future.

Keywords: Kyrgyzstan, Central Asia, revolution, political stability, superpowers, former USSR, CIS

There were times when Kyrgyzstan was called the Switzerland of Central Asia, and this flattering comparison was based not only on similarity between mountainous terrain of the two countries, but also mentality – newly born independent Kyrgyz nation vigorously decided to be neutral to the environment and build a peaceful democratic society³¹². Under well-educated and intelligent president Askar Akayev the country was called “an island of democracy” and became an oasis of tolerance and free speech in 1990s. However, as years passed, once a role-model for other Central Asian states, in early 2000s Kyrgyzstan started to spiral down with nation’s assets being plundered, elections forged and opposition voices muted. Unlike Uzbekistan or Kazakhstan, where early flowers of freedom faded quickly under the same conditions years before, Kyrgyz democracy survived – in a street way though. In 2005 the Tulip Revolution toppled corrupted President Akayev and brought a new aspiring leader, Kurmanbek Bakiyev, into power. Unfortunately, he also couldn’t resist temptation of authoritarian rule – and paid for this in April 2010 when enraged crowd forced him to leave the office and flee the country – apparently for good. Newly self-appointed interim government made of vocal anti-Bakiyev activists promised rapid changes and reforms, but second month on from the revolutionary April 7 things are not getting any better. Crime rates grow, level of emigration makes one speak about “skipped generation”³¹³, inter-ethnic situation remains tense and nation’s economy severely contracts³¹⁴. Parliamentary elections are set to October, but most of the people believe they

---

³¹² Николай Добронравин. От ошской трагедии до «Народной революции» // «Дело». 02.10.2006.

³¹³ Labor Migration Creates Danger of “Skipped Generation” in Kyrgyzstan // Eurasianet.org. 04.06.2010. Published: <http://www.eurasianet.org/node/61218>

³¹⁴ Экономическое развитие Кыргызстана в 2010 году может замедлиться из-за политических событий // 24.kg news agency. 03.06.2010. Published: <http://24.kg/economics/75276-yekonomicheskoe-razvitie-kyrgyzstana-v-2010-godu.html>

will have little – if any – effect on the political tribalism and battle on corruption³¹⁵. An independent nation, analysts say, escaped the frying pan of autocracy but fell into the fire of anarchy. And it's far from being clear, what happens next.

Great expectations

After the collapse of the Soviet union five Central Asian states gained independence – oil rich Kazakhstan, gas rich Turkmenistan, populous 25-million Uzbekistan, and two poorer mountainous nations – Tajikistan and Kyrgyzstan, exporters of irrigation water for neighbouring states and Russia's uranium-suppliers during the Soviet era. After the collapse of the USSR, every single state had to undergo a shaking period of transition – from planned to market economy, from Moscow-based policymaking to independent thinking. Rapid changes in economy, as well as in political and social life raised a lot of new problems. Rise of religious extremism, demographic change, fight for power – all this sparkled numerous conflicts of both small and large scale – as, for instance, June 1990 Osh massacre in Southern Kyrgyzstan between Kyrgyz and Uzbek youth or a bloody 1992-1993 period of a 5-year Tajik civil war between secular government and Islamic radicals. Still, for many, inevitable turbulence of early years of independence was compensated with hope for a better life. Kazakhstan and Turkmenistan soon started making money of their oil and gas, Uzbekistan began to invest in human capital and Kyrgyzstan opted for building democracy.

In many ways this somehow ethereal Kyrgyz choice was dictated by country's low economic profile. In a situation when vast Soviet markets were lost and nearly bankrupt state could barely offer a decent life for its citizens, "autocracy without compensation" would have been a suicidal mission. This is what Askar Akayev, the first president of Kyrgyzstan, understood very clearly, when introduced a new government in 1991 consisted of young reform-oriented politicians. Under Akayev's rule Kyrgyzstan joined UN, OSCE and WTO, many international NGOs chose Bishkek as a regional headquarters. Free press flourished during 1990s and international investors enjoyed relatively favourable financial climate. Dozens of joint enterprises were launched with Kyrgyz-Canadian gold mining Kumtor being one of the most successful. A representative of Northern Kyrgyz tribes, Akayev managed to ease separatist mood of Southern provinces, granted Russian a status of the official language, and guaranteed inter-ethnic tolerance under the motto of "Kyrgyzstan is our common home"³¹⁶. Alas, peace in Central Asian paradise lasted for not so long. Starting 2000 reformist Akayev became an object of harsh criticism. Opposition papers accused him in corruption, unlawful attempts to stay in power after more than 10 years in office, tribalism and possible promotion of dynastical succession. Akayev's relatives – and his Kazakh son-in-law, Adilbek Toygonbayev, in particular, were said to be in control of every major business in the country and influential media. Accusation resulted in numerous lawsuits filed against independent

---

³¹⁵ See discussions in the "Politics and Society" section of the most popular Kyrgyz online-forum, Diesel.elcat.kg // Available on <http://diesel.elcat.kg>

³¹⁶ Политическая деятельность Акаева Аскара Акаевича. // Official website of Askar Akayev (president.kg). Available on <http://www.archive.org>

press with some newspapers shut down as a result. In mid-2002 during a protest against pro-Akayev member of parliament 6 men were killed in clashes with riot police. Beginning 2003, after Akayev was granted lifelong immunity from prosecution by parliament, screws started to tighten further. Rallies were virtually banned, opposition rallies broken up. Parliamentary elections in February 2005 had “significant shortcomings”, according to OSCE and were “forged”, opposition claimed as pro-presidential party won majority of seats³¹⁷. Protests started in late February 2005 in Southern Kyrgyzstan, culminated on March 24 in Bishkek, where revolutionary crowds stormed the presidential compound and bloodlessly seized control of the seat of state power. As a result of what was later called a Tulip revolution Akayev fled the country escaping to Russia, where he resigned on April 4, stripped of all privileges.

In the hall of the mountain king

Akayev was replaced by a former Prime Minister Kurmanbek Bakiyev, who quickly gained nation’s support and won July 2005 presidential elections in a landslide with almost 90 percent of vote. Despite initial hopes, popular trust in Bakiyev’s government declined in subsequent months as corruption issue remained acute and opposition suppressed. Bakiyev’s term in office was also marred by murders of prominent politicians and journalists, prison riots and economic ills³¹⁸. Bakiyev’s son, Maxim, was accused in replacing Akayev’s son-in-law, Toygonbayev, in controlling the country’s richest assets, including the Kumtor gold mine.

Less than a year in office, Bakiyev faced a political crisis in April 2006, when large opposition protests took place. Thousands of people demonstrated in the Kyrgyz capital of Bishkek accusing Bakiyev of failing to eradicate corruption and renegeing on promised constitutional reforms limiting presidential power. Bakiyev, in his turn, accused opposition of plotting a coup against him, but agreed to hold preliminary presidential elections in July 2009 to retain his mandate. He won the elections with some 84 percent of the vote as his two main opponents withdrew on their candidacies on the election day claiming widespread fraud. Election process, according to international observers, was marred “by many problems and irregularities” including stuffing ballot and biased media representation of candidates³¹⁹.

Highly expected new post-election political and economic reforms had never been implemented; Bakiyev’s ruling style started to resemble the ones of Russia’s Vladimir Putin

---

³¹⁷ Kyrgyz elections competitive but fell short of OSCE commitments in important areas. // OSCE press release. 28.02.2005. Published: <http://www.osce.org/item/8941.html>

³¹⁸ See, e.g. “Kyrgyz jail unrest claims lives”, “Kyrgyz MP shot dead in Bishkek” and “Kyrgyz rally against corruption” // BBC. 2005-2006. Available on <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4395106.stm>, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4759301.stm> and <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4958146.stm>, respectively.

³¹⁹ Kyrgyz presidential election failed to meet key OSCE commitments, despite some positive elements // OSCE press release. 24.07.2009. Published: <http://www.osce.org/item/39014.html>

or Uzbekistan's Islam Karimov³²⁰. However, the Kyrgyz autocrat lacked resources in the extremely poor country with more than 40 percent of population living below the official poverty line. The situation started to seriously aggravate in late 2009: taxes were highly hiked on small and medium businesses and energy tariffs rose with heating prices going up 400 per cent and electricity 170 per cent. In March several independent newspapers were shut down, and the Kyrgyz-language service of Radio Free Europe/Radio Liberty went off the air. The independent website Stan.tv had its equipment removed on April 1.³²¹

One of the biggest issue during Bakiyev's presidency was the status of the US Air Base near the Kyrgyz capital of Bishkek. Opened in December 2001 during Askar Akayev's rule the base became a major center to support US military operations in the war in Afghanistan. The American base in the very heart of Russia's "zone of influence" fast became an object of discontent for Kremlin³²². For Kyrgyz officials though, it was a profitable business project contributing tens of millions of dollars each year to the state budget. In 2003 to balance American presence in the region, Russia opened a military air base some 20 km east of Bishkek. Since then Russian pressure on Kyrgyz officials to shut the base down started to grow intensively. In February 2009 after receiving a promise of more than two billion dollars in aid and loans from Moscow Kyrgyzstan threatened to close the base, but eventually agreed to keep it open after Washington more than tripled the rent. Russia then said that it will not be able to deliver promised credit, explaining it with economic crises.

As of the end of 2009 inconsistent foreign policy left Bakiyev without strong support of both Russia and United States and falling national economy and growing social discontent made Kyrgyz president extremely unpopular in his own country. The ghost of Kyrgyz revolution loomed up once again.

Sudden revolution

It all started turbulently on April 6, 2010 in the city of Talas, 200 km west of Bishkek. Some 1,000 protesters stormed the local government office, took hostage and severely beat up Kyrgyz Interior Minister Moldomusa Kongantiyev. With policemen and local officials coming to the side of opposition, Talas was quickly lost for Bakiyev's government. In a response, two prominent opposition figures – Omurbek Tekebayev and Almazbek Atambayev – were arrested in Bishkek. This sparked violence in the capital: hundreds of citizens armed with stones went on the streets to confront authorities.

The point of no return was passed at noon hours of April 7, when riot police – unable to disperse protesters with tear gas and batons – started shooting live ammunition. As a result,

---

³²⁰ Bakiyev Promises Reform and Persecutes Opposition // EDM. Volume 6, issue 136. Published: http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35474

³²¹ UN Head Chides Bakiyev as More Media Outlets Blocked // Eurasianet.org. 04.04.2010. Published: <http://www.eurasianet.org/departments/civilsociety/articles/eav040510.shtml>

³²² SCO: Shoring Up the Post-Soviet Status Quo // Eurasianet.org. 09.07.2010. Published: <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/pp070905.shtml>

85 people were killed. Enraged crowds stormed the presidential office building, the house of parliament and the headquarters of the national television broadcaster. The prosecutor's office caught fire during the demonstration. President Bakiyev left the capital for Southern Kyrgyzstan, where he stayed until April 15.

During the week the situation on the streets of Bishkek remained extremely tense. The opposition, in its own words, never actually intended to overthrow the government – and even if did so – couldn't expect the change of power to be that overwhelmingly swift³²³. The anti-Bakiyev forces formed an interim government headed by Roza Otumbayeva, a prominent local politician and former Kyrgyz Foreign Minister. Reporting itself in control of police and army, in reality interim government found itself incapable of ruling the country as Bishkek was drowning in crime and looting and Southern regions de facto remained under control of the Bakiyev's gunmen.

Inter-ethnic tensions rapidly rose – there was a number of reported clashes between Kyrgyz majority and Uzbek minority in Southern cities of Osh and Jalal-Abad. In Bishkek region many ethnic-driven businesses were looted and residents of a Turkish-Russian suburb of Mayevka were attacked by a mob of Kyrgyz youth. Fears of pogroms were fuelled further as unidentified groups started to collect "ethnic stats" across Bishkek on the number of Russian people living in some areas of the city³²⁴.

The situation started to slightly ease in mid-April. Kurmanbek Bakiyev failed to regain popular support in Southern provinces and escaped to neighbouring Kazakhstan signing the resignation paper there. He fled to Belarus on April 20 and was guaranteed safety by president Alexander Lukashenko. Kyrgyzstan's interim government stated it would press ahead to bring Bakiyev to trial.³²⁵

In Minsk Bakiyev held a press conference and stated "I, Kurmanbek Bakiyev, am the legally elected president of Kyrgyzstan and recognised by the international community. I do not recognise my resignation. Nine months ago the people of Kyrgyzstan elected me their president and there is no power that can stop me. Only death can stop me." He called Otunbayeva's administration an "illegitimate gang".³²⁶

On May 13-14 in Southern cities of Jalal-Abad, Osh and Batken several government building were stormed by Bakiyev's supporters. Police confronted the protesters killing 8 people, according to pro-Bakiyev groups. Officials reported 1 dead and 65 injured. Protests continued on May 19 in Jalal-Abad. Then at least 2 people died and 16 were injured in clashes with police. The same day interim government appointed Roza Otunbayeva the

---

³²³ Interview of the representative of the interim government of Kyrgyzstan // 8.04.2010. Available on <http://blive.kg>

³²⁴ See discussions in the "Politics and Society" section of the most popular Kyrgyz online-forum, Diesel.elcat.kg // Available on <http://diesel.elcat.kg>

³²⁵ Report on Bakiyev // Al-Jazeera. 16.04.2010. Published: <http://english.aljazeera.net/news/asia/2010/04/2010416183120857566.html>

³²⁶ Ousted Kyrgyz leader Bakiyev 'remains president' // BBC. 21.04.2010. Published: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8634292.stm>

temporary president of Kyrgyzstan. New authorities will hold a referendum on the new project of Constitution proposing creation of a parliamentary republic and parliamentary elections are due later this year.

The Big Game

Unlike in 2005, the new revolution may bring actual change to the country's political system and alter Kyrgyz foreign policy as well, but it's still unclear, how.

Kyrgyzstan is, in words of a prominent American journalist and researcher Frederick William Engdahl, a geopolitical "pivot" — a land that, owing to its geographical characteristics, holds a pivotal position in Great Power rivalries³²⁷. After gaining independence, Kyrgyzstan, once a part of Russian Empire and Soviet Union, inherited extremely strong ties to Moscow. Now almost a third of Kyrgyz working population works temporarily in Russian cities; Russia is the third main export and first main import partner of the republic. In many senses, Kyrgyzstan has always been one of the closest Russian allies in Central Asia and Kyrgyz leadership has always been described in terms of its loyalty to Kremlin.

Tulip revolution of 2005, a part in series of pro-Western uprisings across the CIS countries, somehow had shaken Russian confidence in the new allegedly US-backed Kurmanbek Bakiyev's government. However, Kyrgyz-Russian ties were actually strengthening until 2009, when Kremlin intensified its pressure on Kyrgyzstan to close the American military base. Moscow offered some two billion dollars in loans for republic and Kyrgyzstan threatened to close the base, but later agreed to keep it open after the rent was increased.

In a response, a campaign against president Bakiyev started in Russian media in early spring 2010 and on April 1 Russia imposed duties on energy exports to Kyrgyzstan, what influenced fuel and transport prices immediately and reportedly led to a massive protest in Talas on April 6 and, consequently, toppling of Bakiyev.

In response to allegations in involvement into events in Kyrgyzstan, Russian Prime Minister Vladimir Putin denied any Russian interest and said that "Russian officials have nothing to do with these events".

President Dmitry Medvedev, in his turn, ironically commented on the fall of Bakiyev's government. "President Bakiyev is a very consistent person: He first said he had made a consistent decision to dismantle the US military base and then that he had made a consistent decision to keep it as an international transit center," Medvedev said.

Michael McFaul, a senior United States White House adviser on Russian affairs stated that the seizure of power by the Kyrgyz opposition was not anti-American in nature, and was not a Russian backed coup.

However, Omurbek Tekebayev, who is in charge of constitutional matters in the new government, said that Russia played its role in ousting Bakiyev.

---

³²⁷ F. William Engdahl. Kyrgyzstan as a Geopolitical Pivot in Great Power Rivalries // Global Research. 25.05.2010. Available on <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=19327>

“You’ve seen the level of Russia’s joy when they saw Bakiyev gone. Furthermore, Russian Prime Minister, Vladimir Putin, was the first foreign leader to recognise Roza Otunbayeva as the new Kyrgyz leader, and rang her soon after she announced she was in charge, while the deputy head of the interim Kyrgyz government, Almazbek Atambayev, flew to Moscow on April 9 for consultation with unspecified Russian government officials,” Tekebayev said. However, it’s still far from clear, who was doing what to whom during the revolution, researcher Engdahl says³²⁸, as warmly embraced Roza Otunbayeva is as pro-Russia as pro-American. She was a Kyrgyz ambassador to both United Kingdom and United States and played a significant role during the Tulip revolution.

Problems for export

Apart from affecting relations with superpowers, recent Kyrgyz events may have an impact on the politics of neighbouring states, too. Following April 2010 revolution, Kazakhstan, Uzbekistan and China closed their respective borders, making Kyrgyzstan for more than a month suffer from de facto “economic blockade”³²⁹. Uzbek Foreign Ministry said in the official statement that the border had been closed “to avoid the spreading of riots into Uzbek regions” and Kazakhstan closed the border “for security reasons”.

“Neighbouring countries are scared of the spread of revolutionary, free-thinking moods,” Temirbek Shabdanaliev, chairperson of the Association of Freight Carriers, told EurasiaNet.org. “I remember the upheaval of 2005 when Kazakhstan’s mass media was intentionally showing the most terrible scenes of looting in Bishkek to intimidate the population [there].”³³⁰

Nevertheless, there is no quick answer to whether or not political upheaval in Kyrgyzstan can in reality have a domino effect on other countries in Central Asia. The five nation are all plagued with nepotism and corruption and any signs of real change are widely welcomed in the region. Kyrgyz Tulip Revolution in 2005 initially brought hope of such change, but inspirations faded quickly as many reforms failed to materialize as “one corrupt leader was replaced with another”³³¹.

Likewise, analysts say, if Kyrgyz hopes once again turn into disenchantment, neighbours’ criticisms of the “chronic revolutions” in Kyrgyzstan that lead to nothing will only be strengthened. This may result in certain measures – either soft or hard-line – taken towards ensuring a Kyrgyz-like political scenario does not unfold on their territory.

---

³²⁸ F. William Engdahl. Kyrgyzstan’s ‘Roza Revolution’: Russia and the Future of Kyrgyzstan // Global Research. 04.06.2010. Available on <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=19335>

³²⁹ Kazakhstan 'Breaks Pledge' To Reopen Border With Kyrgyzstan // RFE/RL. 12.05.2010. Published: http://www.rferl.org/content/Kazakhstan_Breaks_Pledge_To_Reopen_Border_With_Kyrgyzstan_/2040238.html

³³⁰ Bishkek Suffering from De-Facto Trade Embargo Following Upheaval // Eurasianet.org. 03.05.2010. Published: <http://www.eurasianet.org/node/60965>

³³¹ See discussions in the “Politics and Society” section of the most popular Kyrgyz online-forum, Diesel.elcat.kg // Available on <http://diesel.elcat.kg>

For instance, after the April revolution in Kyrgyzstan, Tajik President Emomali Rakhmon instructed all local government heads to have “open doors” every Saturday to meet with people and listen to their “opinions, problems, and complaints”. Uzbekistan, in its turn, took a hard line. In the Southern region of Ferghana – shortly after the Kyrgyz unrest – relatives of dissidents, prominent political activists and religious leaders were asked to sign “loyalty letters” and thus promise they will not agitate against the government.

Kyrgyzstan in limbo

A “disobedient” figure on the superpower’s chessboard or a pesky neighbour for fellow Central Asian nations, Kyrgyzstan is – in many senses – a country of broken hope for its own citizens.

Corruption, tribalism, shrinking economy, extreme levels of emigration, bad education and weak leadership – all these factors multiplied by two major political upheavals in past five years and lack of comprehensive state strategy draw a grim picture of a nation at crossroads. Since 2005, the United States think-tank, the Fund for Peace and the magazine Foreign Policy, publishes an annual index called the Failed States Index with ranks based on twelve indicators meant to measure a state’s vulnerability to collapse or conflict. According to FSI, there are four types of states – “alert, warning, moderate and sustainable”. Kyrgyzstan has been classified as “warning” since 2005, except for 2006 – when after the Tulip revolution it had been put into “alert” category alongside with North Korea, Iraq, Somalia and Sierra Leone.

According to the last survey of “Core Five State Institutions”, under president Bakiyev Kyrgyz leadership and military were ranked “poor” and judiciary and civil service “weak”. The study’s prognosis was rather pessimistic: “political unrest and economic uncertainty currently plague the country, and government reform efforts have had little success [...] government corruption is an impediment to foreign investment [...] public confidence in the government is low and recent attempts to consolidate power in the hands of the president and the ruling party have fuelled protests and unrest, leading to continued concerns over the country’s stability”³³².

With the new FSI due later in 2010, Bishkek-based analysts believe that two month of political instability and ongoing social disturbance would likely result in Kyrgyzstan classified “alert” and put high above its Central Asia neighbours on the list³³³.

Critics and supporters of “aspiring” new government doubt if it can last long enough to implement even its most immediate plans, such as conducting a nationwide referendum and parliamentary election this year. Budget for the referendum hasn’t been approved yet and the officials still haven’t worked out how to conduct the referendum without trained specialists and in the absence of the some 30 percent of the electorate that has left for

---

³³² Country profile: Kyrgyzstan // The Fund for Peace. 2009. Published: http://www.fundforpeace.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=355&Itemid=517

³³³ «Вопрос дня» // 24.kg news agency, 05.2010. Available on <http://24.kg>

seasonal jobs in Russia.³³⁴ As for the plans for the future, there is a great number of things to do – first of all, in the spheres of politics and economy.

“If the interim leaders carry out their promises of conducting free and fair elections and rooting out corruption, it would ultimately demonstrate the power of the people’s will to change the statue quo.” – a prominent Radio Free Liberty / Radio Liberty’s commentator Farangis Najibullah says. “However, if the interim cabinet members divert from their publicly announced democratic agendas and instead exploit political power for personal gains, it would only prove their critics correct in saying that the interim leaders were no more than a power-hungry “gang,” and that now there isn’t a thread of democracy in Kyrgyzstan.”³³⁵

A well-known Russian publicist and political analyst, Leonid Radzikhovsky, in his mid-April interview to radio “Echo of Moscow” said that “it may take decades for Kyrgyz democracy to mature”. “The difficulties cannot be overcome at once,” Radzikhovsky said. “Kyrgyzstan is still on its way to becoming a better place.”³³⁶

The only thing one cannot be absolutely sure about is if “the way” is no dead end. Examples of failed nations locked in eternal limbo, such as Somalia, Zimbabwe or Afghanistan, are fairly uninspiring.

Mgr. Leonid Tuzov

Fakulta socialnych a ekonomickysh vied

Univerzita Komenskeho v Bratislave,

Odbojarov 10/a, P.O. Box 129, 820 05 Bratislava

Mobile: +421 917 066 219

E – mail: leonid.tuzov@gmail.com

---

³³⁴ Kyrgyz Interim Government Winds Its Way Through Obstacles // RFE/RL. 29.05.2010. Available on <http://www.eurasianet.org/node/61185>

³³⁵ Kyrgyz Interim Government Winds Its Way Through Obstacles // RFE/RL. 29.05.2010. Available on <http://www.eurasianet.org/node/61185>

³³⁶ Leonid Radikhovsky interview // Echo of Moscow, 04.2010. Available on <http://echo.msk.ru>

The Bubble Economy in Japan

Richard Woltemar

Abstrakt

V posledných rokoch sa na realitných trhoch vo viacerých vyspelých ekonomikách vyvinuli cenové bubliny, vrátane Spojených štátov, Austrálie, Veľkej Británie, severských krajín a Japonska. Často boli zvýšené ceny v krajine sprevádzané rýchlym rastom cien cenných papierov na tuzemskom trhu. Vzhľadom na dôležitosť cien nehnuteľností a cien vlastného imania v zabezpečení ekonomickej bezpečnosti, môžu tieto nehnuteľnosti a nafúknuté ceny akcií veľmi poškodiť ekonomiku, ak prasknú a vedú k cenovému kolapsu. Tieto bubliny vyvolávajú pochybnosti o účinnosti zásahov centrálnej banky. Sprísnením menovej politiky a zvyšovaním úrokových sadziieb môže centrálna banka brániť alebo dokonca zastaviť takéto bubliny. Na druhej strane existujú viaceré faktory - právne, politické a technické - ktoré sťažujú centrálnym bankám účinne zasahovať v takýchto „bublinových“ ekonomikách.

Abstract

In recent years, price bubbles appear to have developed in the real estate markets in several developed economies, including the United States, Australia, the United Kingdom, the Nordic countries and Japan. Often these price increases in land have been accompanied by rapid run-ups in the price of equity securities in the domestic market. Because of the importance of real estate and equity security prices to economic activity, real estate and share price bubbles can damage the economy, if they break and lead to price crashes. These bubbles raise questions about the efficacy of central bank intervention. By tightening monetary policy and raising interest rates, the central bank can inhibit or even destroy a bubble. On the other hand, there are a variety of factors – legal, political, and technical – that make it difficult for central banks to intervene effectively in bubble economies.

Keywords: Bank of Japan, Nikkei, stock market, index, yen

1. The Bubble economy – the symptoms and causes

A. Origins: 1985-87

The origin of the bubble economy can be traced to the G-5 Plaza Accord of September, 1985, an agreement designed, among other things, to coordinate economic policy in the major industrialized nations and to counteract protectionist forces. As part of the Plaza Accord, Japan agreed to stimulate its economy in order to enhance domestic demand for U.S. products. The signatories also pledged privately to intervene in foreign exchange markets to drive down a U.S. dollar widely perceived as overvalued. The Plaza Accord initiated a process of international consultation that also generated the Baker-Miyazawa agreement of October, 1986, in which Japan agreed to implement specific stimulative measures, and the Louvre Accord of February, 1987, in which Japan agreed to "follow monetary and fiscal policies which will help to expand domestic demand and thereby contribute to reducing the

external surplus." In partial fulfillment of these commitments, Japan adopted fiscal stimulation measures in 1985 and 1986.

The Plaza Accord did not take monetary policy directly into account, and indeed, the spirit of the Accord did not translate obviously into any particular monetary policy. For example, a decrease in Japanese interest rates might be considered consistent with the Accord, since it would tend to stimulate the Japanese economy and thereby increase demand for American goods. On the other hand, a decrease in Japanese rates would also tend to strengthen the dollar against the yen, in contravention to the spirit of the Accord (a reduction in Japanese rates would make dollars more attractive to foreign investors). The effects of interest rate policy were ambiguous.

In the end, the Plaza process resulted in a decision to decrease Japanese rates, largely because the other G-5 countries were anxious to lower their own rates, and also because the Bank of Japan (BOJ) wanted to counteract the downturn in the Japanese economy that followed the yen's appreciation against the dollar. Both the Baker-Miyazawa agreement and the Louvre Accord contained specific Japanese commitments to lower interest rates. The BOJ reduced the official discount rate five times between January, 1986 and February, 1987, leaving it finally at 2,5 percent. This decision was not easy, Takatoshi Ito criticized this act of BOJ. On the other side, many observers abroad, were praising the quality of Japanese macroeconomic management. For example, David Hale, a highly influential US business economist, wrote in August 1998 that:

... the BOJ pursued a low interest rate policy to boost the US dollar during 1987 – 88 and neutralized the potential inflationary consequences on credit growth through administrative guidance ...

B. The Bubble Economy: 1987-89

Between 1987 and 1989, the BOJ conducted the monetary policy, partly to comply with its promises in the Plaza and Louvre agreements, partly to offset the deflationary impact of a rising yen (the yen rose against the dollar from 251 at year-end 1984 to 122 at year-end 1987). The discount rate of 2,5 percent adopted in February, 1987 remained in effect until May, 1989. The money supply was growing at over 10 percent a year, much faster than GDP which grew between 4,8 and 5,9 percent between 1987 and 1989. Market interest rates were low. Nevertheless, inflation appeared to be virtually null; the consumer price index rose only 0,4 percent in 1987, 1 percent in 1988, and 2,7 percent in 1989. Despite a moderately strong yen, Japanese exports and trade surplus with the United States continued to grow.

The Japanese stock market responded with a massive rally, accelerating a trend that had been ongoing since 1984. Starting at about 20,000 at the beginning of 1987, the Nikkei 225 rose quickly through much of the year. The rally was interrupted by the worldwide share

price collapse of October, 1987, but by the Spring of 1988 the market had recovered and was surging to new highs. In 1988 the Nikkei 225 set new records and rose 39,9 percent in local currency terms, closing at over 30,000. By the beginning of 1989, Japanese share markets accounted for more than 42 percent of the value of all markets worldwide, up from 15 percent in 1980.

While in part the run-up in Japanese share market prices was due to fundamentals, such as unusually rapid economic growth, the market appeared to be overvalued; the price-earnings ratio on Tokyo stocks at year-end 1988 was 58,67 and the average estimated yield was only 0,51 percent. Every investment seemed to make money, and speculators were quick to jump on any new development. When American physicists announced that they had achieved cold fusion in the laboratory (a claim later shown to be unproved), eager Japanese investors ran up the share prices of firms that had any sort of relationship with potential cold fusion processes. In retrospective, it appears that by year-end 1988 the Japanese stock market was in the midst of a full-fledged bubble.

The bubble economy was not limited to the stock market. Sharp price rises were also observed in real estate markets, especially in Tokyo, beginning in 1986, where prices more than doubled in four years. Residential prices in Tokyo rose by approximately a 70 percent annual rate in 1988, while Tokyo commercial real estate rose by close to 80 percent. Tokyo prices stabilized in 1989, other areas, such as Osaka and Nagoya, began to increase rapidly; and prices in Tokyo began to increase again in 1990.

The causes of the real estates boom are still being debated, but the main factors appear to have included the following. *First*, the heavy concentration of economic activity in the Tokyo area created an upward pressure on the value of the fixed supply of land. *Second*, the Bank's loose monetary policy increased land prices, both by stimulating economic activity and by driving down the price of mortgage loans. *Third*, Japan's banks, facing competition from the securities industry for their core commercial lending business, sought to develop new markets in small and medium-sized firms, and especially in real estate development, in order to maintain their asset size in a more competitive environment. *Fourth*, people wanted to buy real estate in order to shelter earnings against inheritance and income taxes. *Fifth*, once the trend toward price increases was well-established, demand fed on itself, increasing because of speculation rather than fundamentals.

The property and equity market booms were closely related. Increases in real property prices enhanced the collateral value of individual assets, thus facilitating loans secured by property for the purchase of buying securities. At the same time, as increased demand drove up security prices, securities held by an investor (usually, a corporation) could be used as collateral for loans for the purchase of property. Increases in real estate values placed home ownership out of reach for many younger Japanese; they continued to live with their parents and saved money, both because of lower housing costs, and because they needed to save

more if they were ever to own their own homes; these increased savings, in turn, channeled even more funds into equity market investments. In addition, many corporations and banks had extensive portfolio holdings of either equity securities or real property; increases in the value of their holdings would be translated into increases in their share prices.

Because of the phenomenal price-earnings ratios being realized on the Tokyo market, new issues of equity securities could bring in funds at very low cost. It was not actually necessary to sell equities in order to raise capital; a huge market in warrants developed in the Euromarket, where buyers snapped up rights to purchase equity shares in Japanese corporations in the future. It must have seemed inevitably to many purchasers of these warrants that they would realize a hefty profit at time of exercise.

Some corporations entered the market, moreover, not to fund current operations or to invest in plant or equipment, but simply to obtain cash which they could bank for future needs. Other firms began to speculate in stocks in order to realize profits rather than to concentrate on their core businesses -- a strategy known as "zaitech".

The huge boom in equities had a mixed effect on the banking industry, traditionally the leading source of financing for Japanese corporations. Many of the banks' best customers substituted equity financing for bank financing, since they could obtain funds more cheaply in the equity markets than through a bank loan. Thus the banks continued to lose market share to securities markets, a phenomenon which had been underway even before the speculative economy took hold, and which was accelerating in any event as a result of extensive deregulation in the Japanese financial system since 1984.

At the same time, the banks themselves were profiting from the boom. Japanese banks were under a deadline to comply with the capital adequacy rules adopted under the auspices of the Bank for International Settlements in Basle; as part of the Basle Accords, they could count 45 percent of unrealized appreciation in their portfolios of equity securities as Tier II capital for purposes of the risk-based capital rules. As the stock market soared, the banks found their capital positions strengthening in a most satisfying way. In addition, the banks themselves issued substantial amounts of new equity, further strengthening their Tier I capital positions.

The loss of many larger corporate customers to securities markets was a blow to the banking industry, but the enormous amount of real estate development that was occurring as a result of the asset boom gave the banks a new source of loan customers. At the same time, the increased supply of bank financing for real estate-based loans further increased the demand for real estate, driving up its price even further. The cost to the banks, which would not become fully apparent until after the bursting of the bubble, was that they were exposed to downturns in asset prices, as well as to the business losses that their borrowers would experience when conditions worsened.

BOJ began to act against the land and share price bubbles in 1989. It tightened monetary policy in a mild way at the end of May, 1989, when it raised the official discount rate for the first time in nine years -- from 2,5 percent to 3,25 percent. In addition to raising the explicit discount rate, the BOJ appears to have adopted a more restrictive monetary policy in its open market operations around this period in mid-1989, at least if market rates are an indication: short term interest rates rose a full percentage point between January and June, 1989. On October 11, 1989, the BOJ raised the discount rate again, from 3,25 percent to 3,75 percent, following rate rises by the Grtmsn Bundesbank and other central banks. The indications of a more restrictive monetary policy at the BOJ could be seen in short term rates, which climbed throughout the Fall of 1989, closing the year at 6,25 percent.

Despite the rising rates, the market continued at near-record levels. By the end of August, 1989, the Nikkei 225 had topped 35,000, continued in this range through November, and then rose again through the end of the year. The property boom continued as well. Although administrative guidance from the Ministry of Finance had reduced the amount of credit available for Tokyo land purchases, thus holding prices in the capital fairly steady in 1989, prices rose by over 90 percent in the adjacent prefecture of Chiba, 37 percent in Osaka, and 28 percent in Kyoto.

The market ended 1989 on a buoyant note. The Nikkei 225 was trading over 38,000, and appeared poised to jump over the psychologically important 40,000 level soon after the New year. Asset prices continued upward. Fueling the run-up in share and asset prices was a sense of euphoria that seemed to infuse the entire market. Although the economy was racing and unemployment was a minuscule 2,2-2,3 percent during the Fall 1989, there were few signs of inflation; consumer prices were rising only at about 2,3-3 percent. Japan appeared to have achieved the impossible: it was sustaining full employment, low inflation, high economic growth, a large trade surplus, and enormous rises in property and share values. No wonder the market was euphoric; it was difficult at this time to find a measure of economic performance that counseled caution -- other than the sense that this sort of condition was too good to be true.

C. The Bubble Bursts: 1990-91

The market began to break after the first of the year. Late in January, the Nikkei 225 fell 5 percent in three days, but the event was attributed to index arbitrage rather than market fundamentals. In mid-February, 1990, the market fell 4,3 percent in three days. Financial journals began to note the slide, although one puzzled that the fall was occurring "for no apparent reason."

Meanwhile, interest rates began to rise quickly. Overnight rates rose 40 basis points from the first of the year to mid-March, 1990, and the benchmark long-term government bond rate rose more than 150 basis points, to approximately 7,3 percent. Commercial banks, recognizing the trend, raised their prime lending rates from 4,88 percent to 6,25 percent.

The BOJ hiked its discount rate again on March 20, 1990, from 4.25 percent to 5 percent. Meanwhile, the Nikkei 225 continued to free-fall throughout the Spring of 1990.

The Iraqi invasion of Kuwait on August 2, 1990 destabilized the equity market, as investors worried about war, inflation, and higher oil prices. The Nikkei 225 lost 11 percent in a single day before stabilizing. Responding to these concerns, the BOJ hiked the discount rate again in mid-August, 1990, to 6 percent, which would prove to be the peak interest rate for this period of tightening.

Despite the allied response to the invasion, the Nikkei continued its decline through the end of 1990. At one point in December, 1990, the market fell below 22,000, and was trading in the range of 24,000 at year-end.

The tightening of monetary policy during 1990 began to show up in the monetary aggregates toward the end of that year. The growth of M2 + CDs, which at the beginning of the year was over 10 percent per annum, fell toward the end of the year, and continued to fall through 1991 and 1992; the measure of broadly defined liquidity showed a similar, although less pronounced, trend.

Land prices in major cities fell beginning in 1990 and continued falling through 1994; at the beginning of 1992 prices were down nearly 20 percent from their levels the previous year. Prices in six major cities fell from approximately 100 percent of nominal GDP at their peak in 1990 to only slightly over 50 percent of nominal GDP at year-end 1993.

D. The Aftermath: 1991-1996

The share price collapse of 1990 presaged a severe economic downturn, which set in during the Spring of 1991, and which resulted in "the most serious instability in the financial system since the 1920s." The overheated economy of the bubble period left Japanese firms holding huge volumes of accumulated stocks in the form of capital investment, household durables, and buildings, leading to reductions in demand for new goods as the economy adjusted to the changes. Declines in real estate values, together with bad loan problems, contributed to low levels of new lending by financial institutions. A wealth effect also aggravated the downturn: just as when asset and stock prices were rising, consumers spent more because they had more to spend (on paper), so when the bubbles burst, consumers spent less. As the Japanese Economic Planning Agency put it, "it can be said that the burst of the bubble economy and the cyclical business mechanism had mutually reinforced each other and aggravated the recession."

These economic problems were aggravated by a resurgence of the yen against the dollar and other major currencies, which began in the first quarter of 1990 and which continued through 1995; after falling to approximately 150, the yen strengthened and by the Spring of 1995 was trading in the range of 80-85, although it strengthened considerably during 1996. The high yen placed severe strains on Japan's heavily export-driven economy.

The BOJ loosened monetary policy in the early summer 1991, as signaled by its decision on July 1, 1991 to lower the discount rate from 6 percent to 5,5 percent. There followed a series of further relaxations: to 5 percent in November 1991, 4,5 percent in December 1991, 3,75 percent in April 1992, and 3,25 percent in July 1992. In February 1993, the BOJ lowered the rate to 2,5 percent, equal to the lowest rate in recent times. In September 1993 it dropped the rate to 1,75 percent -- the lowest discount rate ever reached since the Bank was founded in 1883. In April, 1995, it dropped the discount rate to 1 percent, the lowest discount rate in its history. Despite these efforts, the growth in the monetary aggregates has been slow: M2 + CDs fell close to zero growth at one point in 1992 and growth rates continued far below the figures typical during the bubble period.

The Japanese economy continued to suffer during the early 1990s, and remained in recession until the end of 1993. Nominal GDP growth rates, which had been around 7 percent during the bubble period, fell beginning in 1990 and by 1991-93 were close to zero. Profits in the manufacturing sector fell 24,5 percent in 1991 and 32,1 percent in 1992. Bankruptcies began to rise starting in the latter half of 1990; by 1992, bankruptcies with debt more than ¥10 million totaled 14,569 cases. Failures of real estate firms or of firms engaged in "active fund management" constituted more than half the corporate bankruptcies in 1991 and 1992.

Among the hardest hit by the collapse of the bubble economy were the commercial banks, especially those which had extended large amounts of real estate financing or which had speculated in the share market boom. Eventually, the losses showed up on the banks' books: reserves for loan losses in the banking sector grew dramatically beginning in 1991; and in the twelve-month period ending in March, 1993 these reserves grew by 35,87 percent. The rate of new lending by banks fell off quickly during 1990 and continued to fall through the first half of the decade. Bond ratings for the ten largest Japanese financial institutions fell rapidly beginning in 1990 and also continued to fall through the first half of the 1990s.

The banks, moreover, had been counting on being able to utilize unrealized gains on their securities portfolios as a means for complying with the capital adequacy guidelines that were about to come into force; the stock market plunge wiped out most of those gains, and, moreover, foreclosed the equity markets to banks as sources of new capital. Several of the big Japanese banks were forced to issue costly subordinated debt at 6-7 percent in order to meet their capital requirements.

The problems in the banking industry have not yet been fully resolved, as banks struggle with the painful process of dealing with their bad loans inventories. In 1994, banks wrote off non-performing assets of ¥5,7 trillion, exceeding the previous high of ¥4,3 trillion in fiscal year 1993. As yet, no major bank has failed, although a number have reportedly

encountered serious difficulties. In December, 1994, the Bank of Japan supervised the takeover of two credit cooperatives, the Tokyo Kyowa Credit Cooperative and the Anzen Credit Cooperative, through the creation of a bridge bank with government support. The Bank's decision not to let these institutions fail and pay off depositors under the deposit guarantee program was based, largely, on concern for the potential systemic effects of a deposit payoff on public confidence in the banking system in general. The "jusen," or housing finance banks, suffered the most serious problems; these institutions, which were typically organized and sponsored by major commercial banks and staffed, in part, by former officials from the Ministry of Finance, lost tens of billions of dollars as a result of the collapse of the price bubble, and became one of the most contentious political issues of the day during 1995-86. As this paper is written, the troubles in the Japanese banking industry are far from resolved, and probably will not be finally resolved for a number of years to come.

These bubbles pose an intriguing question of political and economic organization, and raise questions about the efficacy of central bank intervention in an era in which the nation-state and its fundamental institutions are under pressure from a variety of pressures, technological, political, and economic. It is often the case that a bubble falls within the jurisdiction of no particular government agency. To the extent that an agency does have power, it may elect not to act because bubbles, while they are under way, are often extremely popular, and because it may be difficult to distinguish a speculative bubble from a price increase due to economic fundamentals. Thus bubbles are often unregulated, or (arguably) under-regulated in light of the risks they present.

One agency that will often have a degree of control over a bubble economy is a nation's central bank. This is because the central bank typically controls the money supply and short term interest rates. The money supply and interest rates, in turn, are key factors in the development and continuation of bubbles in real estate and equity markets. Such bubbles appear, typically, when interest rates are low and credit is cheap. By tightening monetary policy and raising interest rates, the central bank can inhibit or even destroy a bubble.

On the other hand, while the central bank does have a degree of regulatory power, there are significant costs and uncertainties that may make it difficult for the central bank to intervene. These include the following:

- A central bank's response to a share market bubble in its own economy may be influenced by concern for the effects on share markets in other countries.
- The central bank may be constrained by considerations of international relations, especially in the area of exchange rate policy: it may be difficult to harmonize the slow pace of international diplomacy on economic policy with the rapid developments in a bubble economy.

- The authority of a central bank to control a price bubble may be uncertain, because the bubbles may not affect the broader economic indicators typically relied on by central banks in formulating monetary policy.
- The economic sector in which the bubble occurs will often be within the regulatory jurisdiction of an institution other than the central bank, and thus the central bank may face bureaucratic opposition to any intervention.
- The bubble economy may be the result, in part, of financial deregulation which has the effect of directing bank credit into particular economic sectors, especially real estate. Depending on applicable law, the central bank may not have the authority to deal with the underlying root causes of the credit surplus.
- The tools available to the central bank to act against bubbles are likely to have effects on economic activity outside the bubble, and accordingly a central bank must use these tools with caution. Any action by the central bank against a price bubble is likely to encounter political opposition from a variety of sources: interests which profit directly from the bubble, interests which, while not profiting directly from the bubble, would nevertheless be harmed if the central bank tightened monetary policy, and members of the public who are swept along in the general euphoria.
- The central bank's ability to act against a bubble economy during the early stages is likely to be adversely affected by uncertainty about whether the phenomenon is really a bubble, or rather a series of price increases based on economic fundamentals.
- The central bank may need the support of politicians if it is to act decisively against a bubble economy, especially during the early stages when the price increases are likely to enjoy widespread popular support. If such support is not forthcoming, the central bank may not be able to take firm enough action to deal with the situation.
- The power of a central bank to act against a bubble economy may depend on the bank's own political position; other things equal, a politically independent central bank is likely to have somewhat greater discretion to act against a bubble than a politically dependent one.

The bubble economy in Japan during 1988-90, when Japanese land and share prices more than doubled, was one of the most remarkable examples of financial speculation in modern times; in absolute terms, it was possibly the largest speculative event in the history of the world. The peak of the bubble economy lasted only about two years; the bubble popped in 1990. Between 1990 and 1992 the Nikkei 225 average lost over 60 percent of its value, and land prices plummeted by about 50 percent. The effect on the Japanese economy was adverse: the country entered a recession of unusual duration and severity, corporate bankruptcies soared, and the banking sector suffered severe bad loan problems which are still far from being resolved.

The BOJ played a role in the bubble economy. During the period immediately before and during the bubble, the BOJ kept interest rates low and adopted a loose monetary policy. The Bank finally began to tighten policy in the Spring of 1989 and continued to tighten during

1990, actions which may have contributed to the collapse in 1990. The Bank was aware of as early as 1987 that asset prices might be growing at an excessive rate and that real estate lending posed potential dangers to the banking system. If the Bank had acted earlier to tighten monetary policy, some of the subsequent costs might have been avoided. In the words of one distinguished Japanese economist, the Bank's failure to act was a "major mistake." Why did the Bank delay?

In my opinion, the Bank delayed for many of the reasons outlined above. The Bank faced technical, legal, and political problems which made it exceedingly difficult to intervene earlier. The case history suggests, consistent with the theoretical analysis, that central banks are poorly situated to respond to price bubbles in particular industrial sectors. The central bank's role in responding to these phenomena is accordingly problematic.

In general, one can conclude that the central bank should not be charged with principal responsibility for policing against price rises in discrete industrial sectors. That responsibility should be exercised by other authorities, with awareness of the general social utility of allowing the price system to operate free of government intervention. If these authorities do intervene, they should use regulatory tools designed to have effect only in the affected sector and not elsewhere.

At the same time, central banks have a legitimate role to play in controlling bubble economies. Because central banks monitor economic developments in their economies, they should track asset prices in different industrial sectors. If the central bank observes a problem in a particular area, it can alert the appropriate authorities. In rare cases, where a bubble becomes so large as to pose a threat the entire economic system, the central bank may appropriately decide to use monetary policy to counteract a bubble.

E. The End of the Bubble Economy

Although the Bubble Economy ended essentially in 1990 it wasn't until January 29, 1993 that a Japanese prime minister acknowledged that the "Bubble Economy" had collapsed. In the first three months of 1993 the price level fell by 1,1 percent, which represents a rate of deflation of almost 4,5 percent per year. By August 1993 wholesale prices were falling at an annual rate of 4,2 percent. In the second quarter of 1993 Japan's GNP declined at an annual rate of 2 percent. The Japanese economy was in serious trouble. The bureaucracy's attempt to deal with the problem typically involved trying to use some scheme, a quick fix, rather than correcting structural flaws. The government tried to raise prices in the stock market by ordering public sector financial institutions to buy stocks. The banking system suffered severe losses from loans used to buy property, but the bank tried to pretend these losses had not occurred. Employees were paid with unsold company inventory. Government policy discourages Japanese companies from reducing their labor force, but this puts such companies at risk of financial collapse.

Positive and Negative effects:

The Japanese car production number became the number one in the world in 80's. High quality place such as Ginza or Azabu was popular. Expensive condominium appears that called "oku-shon" (oku means Hundred million, so the words means very expensive.) The people in Japan were able to catch sight of a lot of Chanel (brand of a famous dress) marks, high-class cars in a towns.

The bubble bursted after 80's. Serious economic recession still continues in Japan nowadays.

Conclusion

Despite the recent economic problems of Japan, the leaders take the position that Japan has developed a special type of economy that is in between free market capitalism and socialism and superior to both. Japanese leaders have offered advice on economy policy to the Chinese and Russian governments that is contrary to the advice of the U.S. and Western Europe. When China asked Japan for advice on how to privatize its public enterprises, Japans advice was to hold off on privatization. One of the top bureaucrats in the powerful Ministry of Finance, Eisuke Sakakibara, emphasizes that in Japan a corporation is a community that is organized around the interests of labor rather than that of the stock holders.

Bibliography:

- [1] Aoki, M. and Dore, R.: The Japanese Firm. Sources of Competitive Strength, Oxford University Press, New York, 1994
- [2] Gary R.Saxonhouse and Robert M.Stern, Japan's Lost Decade, 2004,pages 1-35.
- [3] Hoshi, T. and Kashayp, A.: Corporate Financing and Governance in Japan. The Road to the Future, The MIT Press, Cambridge 2001
- [4] Christopher Wood, The End of Japan Inc., 1994,pages 65-83.
- [5] Hoshi, T. and Kashayp, A.: Corporate Financing and Governance in Japan. The Road to the Future, The MIT Press, Cambridge 2001,pages 267-305
- [6] Ito,T.: The Japanese Economy, The MIT Press, Cambridge 1991
- [7] http://www.brook.edu/fp/cnaps/papers/2000_kwan_japan.htm
- [8] <http://www.fpcj.jp/e/shiryo/pocket/system/system.html>
- [9] <http://www.asianinfo.org/asianinfo/japan/economy.htm>
- [10] <http://www.esri.go.jp/en/archive>

Ing. Richard Woltemar, PhD.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Bratislava

E-mail: woltemar@euba.sk

©
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
2010